

SBF Dergisi

Cilt: 6 Sayı: 1 Yıl: 2024
ISSN: 2667-8063

Siyasal Bilgiler
Fakültesi Dergisi

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
(NEU SBF Dergisi)

Journal of the Faculty of Political Science (JNEUSBF)

Cilt/Volume: 6, Sayı / Issue: 1 (Haziran/ June 2024)
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer Reviewed Journal

Sahibi/Owner

Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörlüğü adına /
On Behalf of Necmettin Erbakan University Rectorate
Prof. Dr. Cem ZORLU

Editör / Editor-in-Chief

Dr. Öğr. Üyesi Sevilay Ece GÜMÜŞ ÖZUYAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Editör Yardımcıları / Associate Editors

Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Segah TEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Altuğ Murat KÖKTAŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Yayın Türü / Publication Type

Sürekli Yayın / Periodical

Yayın Periyodu / Publication Period

Yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanır/ Published bi-annual (June, December)

Baskı Tarihi / Print Date

Haziran / June 2024

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Köyceğiz Yerleşkesi, Dere Aşıklar Mahallesi Demeç Sokak
Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı, No: 39, 42090,
Meram/KONYA.

Tel / Phone: 0332 325 20 53

Web: <http://dergipark.org.tr/neusbf>

E-posta / E-mail: neusbfdergisi@gmail.com

Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (NEU SBF Dergisi), yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir /

Journal of the Faculty of Political Science (JNEUSBF) is an international peer reviewed bi-annual journal

ISSN: 2667-8063 E- ISSN: 2687-5063

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Ahmet ŞAHBAZ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Altuğ Murat KÖKTAŞ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Birol MERCAN (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Nuri SALUR (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Nahit YILMAZ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Fatih KALECİ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Sevilay Ece GÜMÜŞ ÖZUYAR (Necmettin Erbakan University, Turkey)

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ameer MOSBAH (Algiers 3 University, Algeria)
Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Farmonkul EGAMBERDİYEYEV (Uzbekistan)
Prof. Dr. Jamal OTHMAN (The National University of Malaysia, Malaysia)
Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN (The University of New Orleans, the USA)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Mustafa ACAR (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Rakhmonov D. ALIDJONOVICH (Taskent State University of Economics, Özbekistan)
Assoc. Prof. Dr. Gökhan BOZBAŞ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Nuri SALUR (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Özgür TUNA (Duke University, United State of America)
Assoc. Prof. Dr. Nurcavn ATALAN (Skidmore College, United State of America)
Assoc. Prof. Dr. Ramazan UCTU (American University of Iraq-Sulaimani KRG, Iraq)
Assoc. Prof. Dr. Shoirakhon NURDINOVA (CERR, Uzbekistan)
Asst. Prof. Dr. Nahit YILMAZ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Dr. Ayman HAYAJNEH (Yarmouk University, Jordan)

Endeksler/Indexes

ASOS

Index Copernicus Master List

DOAJ

EBSCOhost

İçindekiler / Contents

ARAŞTIRMA MAKALELERİ- ÇEVİRİ - ARAŞTIRMA DERLEMESİ-KİTAP İNCELEMESİ
/ RESEARCH ARTICLES- TRANSLATION - RESEARCH REVIEWS- BOOK REVIEW

Constitutional History and Practice in the Persian Gulf: A Brief Introduction

Basra Körfezinde Anayasal tarih ve Uygulama: Kısa Bir Tanıtım1

Borja W. GONZÁLEZ FERNÁNDEZ
Araştırma Makalesi/ Resarch Article

Contradictory Organization of African Unity Standards vis-a-vis Apartheid Education in Liberia and Southern Africa

Çelişkili OAU Liberya ve Güney Afrika'da Apartheid Eğitime İlişkin Standartlar23

Junisa K. PHEBEAN
Araştırma Makalesi/ Resarch Article

Soft Power in Turkish Foreign Policy: Impacts of Turkish TV Series

Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç: Türk Dizilerinin Etkisi38

Zehra KORKMAZ KÖKDERE
Araştırma Makalesi / Research Article

Küresel Rekabet Çerçevesinde Türkiye'deki İşletmelerin Yurt Dışında Kontrol Ettikleri Girişimlerinin Türk Ekonomisine Etkileri

The Effects of Foreign-Controlled Enterprises in Türkiye on the Turkish Economy within the Framework of Global Competition.....48

Ahmet DİKEN
Ömer SELEŞ
Araştırma Makalesi / Research Article

S An Application on The Effect of Government Efficiency on Economic Growth: Evidence from BRICS-T Countries

Kamusal Etkinliğin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Uygulama: BRICS-T Ülkelerinde Bulgular.....63

Rabia Tuğba EMİR
Araştırma Makalesi / Research Article

Georg Simmel: Dönemi ve Sosyolojisi

Georg Simmel: His Period and Sociology73

Şeyma AKIN
Araştırma Makalesi / Research Article

Yoksullukla Baş Etmede Sürdürülebilir Tarım Politikaları

Sustainable Agriculture Policies on Combating Poverty87

Osman ÇEKİCİ
Erdal BAYRAKÇI
Araştırma Makalesi / Research Article

Sigorta Sektöründe Finansal Başarısızlık Riskinin Ölçümü: Altman-Z ve Fulmer H Modeli

Measuring The Risk of Financial Failure in The Insurance Industry: Altman-Z And Fulmer H Model.....101

Burhan ERDOĞAN
Araştırma Makalesi / Research Article

Konut Piyasası Trendlerinin Çözülmesi: Türkiye'de Toplam Konut Satışlarının Tahmini

Deciphering Housing Market Trends: Forecasting Total Housing Sales in

Türkiye.....	113
Ahmet AKUSTA Araştırma Makalesi / Research Article	
Carlos Escude'nin Çevresel (Periferik) Realizm Yaklaşımı: "Diğer Devletler"in Dış Politika Davranışına Dair	
Carlos Escude's Peripheral Realism Approach: On Foreign Policy Behavior of the "Other States".....	128
Ahmet Göksel ULUER Araştırma Makalesi / Research Article	
Turizm Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Türkiye'de Yükseköğretim Turizm Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme	
Gender Equality in Tourism Education: An Evaluation of Türkiye's Higher Tourism Education.....	141
Saadet ZAFER KAVACIK Araştırma Makalesi / Research Article	
Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ticari Açıklık ve İstihdamın Büyüme Üzerine Etkisi: Kazakistan Örneği (1992-2022)	
The Effect of Foreign Direct Investments, Trade Openness and Employment on Growth: The Case of Kazakhstan(1992-2022)	160
Hilal PAKSOY Mehmet ALAGÖZ Araştırma Makalesi / Research Article	
Yeşil Tahvil Alanında Yayınlanmış Makaleler Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz	
A Bibliometric Analysis on Articles Published in the Field of Green Bonds.....	176
Ayşegül UÇKUN ÖZKAN Araştırma Makalesi / Research Article	
Arap-İsrail Uyuşmazlığında Avrupa Birliği'nin Söylemsel Gücünün Analizi	
Analysis of the EU's Discursive Power in the Arab-Israeli Conflict/Israeli-Palestinian Conflict.....	190
Taylan Özgür KAYA Aşlıgül SARIKAMIŞ KAYA Araştırma Makalesi / Research Article	
Strategic Human Resources Management in Türkiye: Strategic Human Resources Management in the Context of Thesis Studies	
Türkiye'de Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi: Tez Çalışmaları Bağlamında Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi	202
Yasemin SAVAS M. Atilla ARICIOĞLU Araştırma Makalesi / Research Article	
Comparison of the Macroeconomic Performance of European Union Countries and Hungary with the TOPSIS Method	
Avrupa Birliği Ülkeleri ve Macaristan'ın Makroekonomik Performansının TOPSİS Yöntemi ile Karşılaştırılması.....	212
Abdullah KILIÇARSLAN Mustafa Çağrı SUCU Araştırma Makalesi / Research Article	
TR52 Düzey-2 Bölgesi Sanayi Kümelenme Potansiyeli	
Clustering Potential of the TR52 Nuts-2 Region.....	230
Ebubekir KARAÇAYIR Araştırma Makalesi / Research Article	
Döviz Kuru ile Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: Bir Literatür İncelemesi	
The Relationship Between Exchange Rate and Current Account Balance: A Literature Review.....	244
Fatih AKBAYIR Araştırma Makalesi / Research Article	

Constitutional History and Practice in the Persian Gulf: A Brief Introduction

Borja W. GONZÁLEZ FERNÁNDEZ

Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan University, Political Science Faculty
International Relations Department, Konya, Türkiye, borjawgf@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 26/04/2023

Accepted: 17/12/2023

Published: 30/06/2024

Keywords: GCC, Constitution, Middle Class, Bureaucracy, Democratization

Jel Codes: K10, K30, K39

Widely considered as the quintessential refuge of monolithic and patriarchal authoritarianism and the ultimate abode of absolutist dynasticism, the Persian Gulf region stands out as the world's less democratic area in most relevant indexes. Paradoxically enough, the region also harbors one of the most consolidated experiments in effective democratization of the wider MENA area: Kuwait, where parliament and the courts have consistently—and successfully—defended their independence *vis-à-vis* the encroachment of executive authority. Working from the viewpoint of Dworkinian hermeneutics, which aims at grasping the true significance of constitutional laws beyond the written text, this paper will compare the political evolution of three of the region's states (Bahrain, Kuwait itself, and the United Arab Emirates) in an attempt to understand the reasons behind their characteristically different political evolution. Furthermore, this article will also approach the processes of institutional consolidation and middle-class formation in these three countries to determine the role that these twin phenomena, essential in the success of democratic transition, have played in their politico-constitutional evolution. Finally, due attention will be given to the role that strategic, demographic, and economic factors have played in the political openings—or lack thereof—experienced by these countries since their independence.

Basra Körfezi'nde Anayasal Tarih ve Uygulama. Kısa Bir Tanıtım

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 26/04/2023

Kabul: 17/12/2023

Yayın: 30/06/2024

Anahtar Kelimeler:

KİK, Anayasa, Orta Sınıf, Bürokrasi, Demokratikleşme

Jel Kodları: K10, K30, K39

Monolitik ve ataerkil otoriterliğin en öne çıkan sığınağı ve mutlakiyetçi hanedanlık yapısının nihai mekânı olarak görülen Basra Körfezi bölgesi, ilgili demokrasi endekslerinin çoğunda dünyanın en az demokratik bölgesi olarak öne çıkmaktadır. Birbiriyle çelişen bir biçimde, bu bölge, aynı zamanda geniş MENA bölgesinde etkin demokratikleşme konusunda en sağlam deneyimlerden birini barındırmaktadır: Parlamento ve mahkemelerin yürütme otoritesinin müdahalelerine karşı bağımsızlıklarını sürekli ve başarılı bir şekilde savundukları Kuveyt. Dworkin'in hermeneutik görüşüne dayanan, anayasal yasaların yazılı metnin ötesindeki gerçek anlamını kavramayı amaçlayan bu makale, bölgenin üç devletin (Bahreyn, Kuveyt kendisi ve Birleşik Arap Emirlikleri) siyasi evrimini karşılaştırarak, karakteristik olarak farklı siyasi evrimlerinin ardındaki nedenleri anlamaya çalışacaktır. Ayrıca, bu makale aynı zamanda bu üç ülkedeki kurumsal güçlenme ve orta sınıf oluşumu süreçlerine yaklaşacaktır. Bunu yaparak, demokratik geçişin başarısında temel olarak kabul edilen bu ikiz olguların, bu ülkelerin politik-anayasal evriminde oynadığı rolü belirlemeye çalışılacaktır. Son olarak, bu ülkelerin bağımsızlıklarından bu yana yaşadığı politik açılışlarda veya bu açılışların eksikliğinde stratejik, demografik ve ekonomik faktörlerin oynadığı role özel bir dikkat gösterilecektir.

Atıf/Citation: Gonzalez Fernandez, B. W. (2024). Constitutional History and Practice in the Persian Gulf: A Brief Introduction, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-22.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

INTRODUCTION¹

Amid all the world's regions surveyed in the elaboration of *The Economist's* 'Democracy Index', the Middle East ranks distinctively at the bottom of all categories, achieving a combined score of 3.41 points, well below the second-worst performer, Sub-Saharan Africa (Economic Intelligence, 2022: 52, 57-58). In the case of the Persian Gulf monarchies, the results are even worse, with a median grade that barely exceeds three points (3.01). It is particularly telling that, in the scores referring to *procedural democracy*, i.e., "the rules and institutions that make popular influence over political life possible" (Hardenius & Teorell, 2005: 8), the Gulf exhibits abysmal results, two of the seven countries obtaining zero points (Saudi Arabia and the United Arab Emirates), while two others fall below one point (Oman, 0.08; Bahrain, 0.42) (EI, 2022: 52). This implies that, even from the restricted understanding of democracy that identifies it with the *elective principle* as defined by Bobbio (2009: 18-19), or in the slightly wider—yet nonetheless limited—definition put forward by Dahl (1998: 38), most countries in the Gulf have been thoroughly unable to provide a direct link between citizenry and government through free and fair elections.

This introduction to the region's political reality seems to lend credence to the widely shared perception of the Persian Gulf as the quintessential abode of *sultanism*, an area dominated, in classical Weberian fashion,² by patrimonialist dynasties relying on their vast hydrocarbon wealth to sustain a rentier social contract where the political quiescence of the population is purchased through a generous distribution of welfare. The ability of these polities to maintain their redistributionist measures in the long run has afforded their authoritarian monarchs an effective independence from society that appears as the polar opposite of the classical motto of the American Revolution: *no representation without taxation*, in the context of a synallagmatic, *do ut des* relationship between authoritarian ruler and pampered subject (Richter, 2020: 225-237; Herb, 2005: 297-316). Together with the support they receive from the Western powers, these factors explain both the longevity of these régimes and the lack of serious societal challengers to the continuance of their authoritarianism (Gause, 2000: 167-186).

This characterization, while largely reflective of reality, does not take into account the many differences separating the political and constitutional evolution of the different Gulf monarchies, as well as the intersection of these factors with the region's socioeconomic dynamics. As a consolidated literature has repeatedly shown, regional monarchies can be distinguished according to their ability to fulfill their side of the rentier social contract (Luciani, 2016: 105-130; Ross, 2001: 325-361), their sources of legitimation—religious, tribal, or otherwise (Lucas, 2004: 103-119; Kéchichian, 2001; Herb, 1999), the nature of their dynastic policies (Kamrava, 2005: 297-306), or a combination of several of these characteristics (Bank, Richter, Sunik, 2014: 163-179). However, far less attention has been

¹ Arabic names have been transliterated according to a modified version of IJMES rules that does away with diacritics. In those cases where another translation has become usual in the literature, this has been preferred. All translations are mine unless otherwise stated.

² It was Max Weber (1978) who first identified sultanism as a system of political domination resting on patrimonialism and legitimized by tradition. This notion, and the apparent essentializing undertones that accompanied it, has been subjected to considerable criticism in the more recent literature (İnalçik 1992), with Juan Linz (2000; Chehabi & Linz, 1988) proposing a new understanding thereof that does away with the orientalist flair present in the Weberian definition. However, the connection drawn by Linz between *sultanism* and *extractivism*, while certainly useful on a global perspective, is less practical in a Middle Eastern context where the vast array of extant authoritarian régimes imposes taking into account nuances—often slightly—before proceeding to a classification. That is why, for the purposes of the present article, we will follow on Weber's footsteps by defining the Gulf monarchies as *sultanistic* polities. In order to do so, an updated version of the Weberian definition will be attempted that understands sultanism as a *monarchical régime legitimized by tradition, religion, or a combination of both where power, authoritarian de jure and de facto, is confined within a given family whose position is buttressed by a generous distribution of patronage and social services in pure rentier fashion.*

devoted to the varied constitutional dynamics separating these polities, despite the long-standing interest that the process of political liberalization and authoritarian survival in the Gulf has aroused among observers (Tétreault, 2011a: 629-637; Longva, 2005: 114-135; Anderson, 2000, 53-70; Halliday, 1979).

Trying to provide a contribution toward filling out this lacuna, this paper approaches the constitutional formation of the different Gulf countries from a comparative perspective. In so doing, it will be argued that these polities, their undeniably authoritarian character notwithstanding, have undertaken visible steps in the direction of opening their political systems to popular participation and accountability. While approaching the Gulf reality from a hitherto-unexplored historical-constitutional viewpoint framed by a Dworkian methodology that transcends the mere text of the constitution to understand the fundamental law as a living reality (Dworkin, 1986: 362-363), this paper also aims at providing a contribution to the small—yet growing—body of politological scholarship arguing for the Gulf as the Middle East’s most prominent candidate for successful democratization (Tétreault, 2011b: 247-269; Salame, 1994: 84-111; Tétreault, 2000; Rathnell, Schulze 2000: 47-62; Bahry, 1999: 118-127).

In order to achieve its goals, this paper is divided into three clear parts. Part one explores the process of historical construction of the Persian Gulf emirates. Part two analyzes in detail the political and constitutional history of three of the region’s states: Kuwait, Bahrain, and the UAE. The choice of these polities among the various countries integrating the Gulf Cooperation Council obeys to their peculiar political evolution. Finally, this paper concludes in part three by analyzing whether the Gulf states hereunder studied possess the social and political elements that would turn a transition to democracy into a successful endeavor. In so doing, particular emphasis will be devoted to the role that the process of middle class formation and bureaucratic consolidation that has characterized the Persian Gulf states ever since the beginning of the oil era has played—and may continue playing—in paving the road toward democratization.

1. PEARLS, OIL, AND IMPERIAL AMBITION: CONSTRUCTING THE GULF EMIRATES.

Alongside the eastern coast of the Arabian Peninsula, a number of small tribal and mercantile outposts eking out a meagre living off trade in pearls, horses, and ghee (Casey, 2007: 26), while living in an uncomfortable symbiosis with the Bedouin confederacies of Inner Arabia, were brought under British protection at different stages throughout the late eighteenth and nineteenth centuries. For the British, controlling the Persian Gulf statelets and chiefdoms was a function of their ever-present obsession with India: a Gulf in disarray or controlled by a foreign power could jeopardize the sea-lanes linking the ‘jewel’ of Empire and the metropolis (Jones, Ridout, 2015: 36-40; Casey, 2007: 36). Unsurprisingly, the growing British interest in the Gulf resulted in the signature of a series of treaties between London and the different rulers of Eastern Arabia, beginning by the 1798 alliance with Oman and culminating in the 1916 Qatari treaty. With the signature of these treaties, the rulers of the sheikhdoms received British military and financial support in exchange for their renouncing to full sovereignty in foreign affairs (Said Zahlan, 1989: 9).

British protection soon turned out to be useful for the Gulf rulers, who were defended from their ambitious and expansionist neighbors by a United Kingdom which insisted on the separateness of its protected states “with great firmness” (Zahlan, 1989: 14). Soon enough, these territories, which had been traditionally characterized as an imperial backwater, were to acquire much importance with the discovery of oil. Thus, in 1909, Sheikh Mubarak al-Sabah from Kuwait signed a treaty committing himself not to authorize any prospection without the previous agreement of the British government (Casey, 2007: 49-50). Shortly thereafter, monopolistic concessions favorable to British companies were signed throughout the region (Heard-Bey, 1982: 295-297).

It would be a mistake, though, to portray the history of the Gulf states as if conforming to one and the same model. On the contrary, the somewhat primitive political and constitutional conditions characterizing the Trucial States (Heard-Bey, 1982: 307-311) contrasted with the sophisticated politics of Kuwait. Thus, as early as 1938, and under the influence of the new winds generated by the growing spread of Arab nationalism, a popularly-elected assembly (*Majlis*) was set up, its members being a *who-is-who* of Kuwait's "richest and most influential" families (Casey 2007: 57; Zahlan, 1989: 25-30). Even though the experience was short-lived, for the assembly was disbanded a mere six months after its inception, it did force the emir to acknowledge public opinion (Alebrahim, 2022: 8-26) and, eventually, to set up a 'consultative council'.

Inspired by the Kuwaiti example, oil workers and students joined forces in Bahrain to request a *majlis* in 1938, in a conflict that revealed the fractious nature of Bahraini society. Whereas the local population, traditionally agricultural and, by then, employed in the oil rigs, was mainly Shi'i, the ruling élites were a restricted Sunni group of Central Arabian extraction that had been infiltrating the island, in successive waves, since the eighteenth century (Zahlan, 1989: 46-49). Although the protest was successfully subdued by addressing certain grievances voiced by the workers, the underlying discontent would periodically reappear, abetted by two new vehicles for political indoctrination: newspapers and, very especially, the radio (Zahlan, 1989: 53).

The discovery of oil was, however, to change the terms of the sociopolitical equation in the Gulf forever. While the first commercially viable wells were opened in Bahrain in October 1931 (Zahlan, 1989: 51), it would not be until after WWII that the exploration of the resource began in earnest across the region (Casey, 2007: 58-61). The benefits accrued by the hydrocarbon gave rise not only to a rentier economy, but also to a welfarist social contract which ensured popular access to public services in exchange for political quietism (Casey, 2007: 62-64). At the same time, a rapidly growing bureaucracy turned what had hitherto been mere trading outposts into true states, holding undisputed control over their hinterlands. Constitutions and other formalized legal codes, national assemblies and other vehicles for popular participation did not take long to emerge, thus endowing the Gulf polities with most of the trappings of a modern state (Zahlan, 1989: 72-74).

The end of WWII, with Britain much weakened by the conflict, and the subsequent independence of India, made the United Kingdom's continued presence *East of Suez* an increasingly onerous task for the British taxpayer, that, moreover, did also imply unpopular military deployments as had been the case with the Malayan Emergency (1948-1960) (Yao, 2016: 51-52). Against this backdrop and faced by a grave economic crisis at home, Prime Minister Harold Wilson announced, in January 1968, his intention to put an end to the British commitments in the Indian Ocean and neighboring regions (Dockrill, 2002). By then, Kuwait, by far the richest and most politically developed of the protected sheikhdoms, had already become an independent state (June 19, 1961), its neighboring emirates reaching the same status a decade afterwards.

2. CASE STUDIES

2.1. Kuwait. A Constitutional Monarchy in the Gulf.

Kuwait's early independence was accompanied by the adoption of a mildly liberal political system wherewith the ruling élite expected to rally international and internal support for a newborn state whose claims to sovereignty rested upon flimsy bases (Herb, 2016). Thus, in contrast to other regional constitutions, the Kuwaiti fundamental law not only provides for an elected 'National Assembly' and limits the executive powers of the cabinet, but also establishes an independent judiciary and recognizes

the fundamental rights and liberties of the citizenry (Majmu‘at, 2011: 16-50)³. Following the spirit of its time, the constitution recognizes Kuwait as part of the “Arab nation” (art. 1) and establishes Islamic Shari‘a Law as “a” source of legislation (art. 2), albeit not the only one, which, in Casey’s (2007: 69) view, sets “progressive Kuwait apart from so many traditional Islamic republics, even today.” More importantly, the constitution enshrines national sovereignty by proclaiming that the “nation is the source of all authority” (art. 6). Furthermore, the Kuwaiti magna carta incorporates wide protections for human rights, including the right to private property (arts. 17 and 18), non-discrimination (art. 29), and freedoms of belief, expression, communication, association—political or otherwise, and the press (arts. 35, 36, 37, 39, 43, and 44). That these principles have not remained *dead letter*, as is often the case with the *hypocritical* or *sham* constitutionalism that characterizes much of the Arab world (Law & Versteeg, 2013: 863-952; Spann, 2011: 557-580), is a merit of the National Assembly, which has enacted a voluminous legislation regulating, protecting, and extending these rights, as Fadi Nader (2000: 267-270) has not failed to point out.

In 1963, the first elections held after Kuwait became an independent state gave rise to a cross-sectional representation of society in parliament. Alongside several members of the ruling al-Sabah dynasty and the traditional mercantile oligarchies, representatives from the rising intelligentsia, the Bedouin, and the Shi‘i community, traditionally excluded from the political game, were elected to the representative body (Zahlan, 1989: 40). However, having come to life in the midst of the Pan-Arab era, the Kuwaiti legislature lived an agitated existence through its two first legislative periods (1963-1967 and 1967-1971), marked by competition between the elected body and the cabinet. The defeat of Arab arms in the 1967 war represented, rather paradoxically, a positive development for the Kuwaiti polity, insofar as the geopolitical risk accruing from Pan-Arabism, which, under Nasser’s leadership, had limited considerably the factual sovereignty of the different Arab countries, was substantially deflated. These developments facilitated a certain *rapprochement* between government and opposition during the third legislative period (1971-1975) (Zahlan, 1989: 40).

After 1975, a number of factors contributed to complicate the situation so that, in 1976, the emir proceeded to dissolve the Assembly and suspend several constitutional guarantees (Zahlan, 1989: 42; Casey, 2007: 72). Fears of a spillover of the Lebanese civil war (González Fernández, 2020: 396), alongside the massive expansion in national revenue engendered by the 1973 oil embargo—with its concomitant risk of social dislocation (Casey, 2007: 72-73), can be counted among the principal reasons behind the emir’s interference with the democratic process. For its part, the 1979 Iranian Revolution, in establishing a militantly Shi‘i régime, armed with a third-worldist ideology highly critical of the Gulf monarchies, came to represent a major threat for their continued viability, insofar as Tehran’s rhetoric put in question the legitimacy of dynastic rule in the Gulf. Faced by these risks, the emir’s decision to restore parliamentary rule in 1981 can be interpreted as a way to reinforce the legitimacy of al-Sabah rule “at a time when the legitimacy was under attack from without and within” (Casey, 2007: 73). The régime’s respect for the constitution was short-lived, though. In fact, the racuous 1985 assembly combined with a dangerous regional scenario to entice the emir to suspend the assembly once again. Thus, in July 1986, parliament was dissolved, opening the door to other limitations of constitutionally recognized rights and liberties (Plotkin Boghardt, 2006: 109-112).

Paradoxically enough, the Iraqi occupation of Kuwait (1990-1991) was instrumental in consolidating the emirate on the road toward a limited monarchy respectful of democratic rights. The inability of the régime to withstand the Iraqi onslaught, forced the ruling élite to reinforce its democratic

³ All references to the Kuwaiti constitution and other basic legislation quoted henceforward have been taken from this source unless otherwise stated.

credentials at a time when its legitimacy to rule had been badly battered by its apparent inefficacy (Yetiv, 2002: 257-271; Tétreault, 2000: 77-82). The 1992 elections, in giving a two-thirds majority to opposition candidates, revealed both the vitality of Kuwaiti participatory institutions and the discontent of large swaths of the population with the role the dynasty had played during the period of foreign occupation (Casey, 2007: 124). The war had given rise to a new sense of Kuwaiti nationalism that was no longer linked exclusively to traditional bonds and the composition of the new chamber revealed, precisely, the birth of this new consciousness. In fact, the assertiveness of parliament in investigating the behavior of the royal family during the war and the promulgation of legislation to guarantee public accountability and transparency in the management of oil revenues gave ample proof that a new era in Kuwait's political history had begun (Smith, 1999: 5).

However, the new attitude of parliament was not so well received by the public, who demanded "a unified political leadership providing solution to the concrete problems most worrying for them" (Smith, 1999: 5). Thus, the 1996 election was unsurprisingly won by pro-government candidates. Furthermore, the 1996 election also opened the way to a growing bipartisan divide between the—mainly tribal—pro-government MPs and the Islamists, who, in the diversity of their various currents, came in second position with sixteen out of the *Majlis al-Umma*'s fifty seats (Nohlen, Grotz, Hartmann, 2001: 161). The inability of the régime to come to terms with the Islamists, after an initial attempt to reach a workable *modus vivendi* with them, explains the early dissolution of the chamber, pronounced by the emir in accordance with article 107 of the constitution, on May 3, 1999.

The 1999 elections, dominated by economic concerns in a scenario characterized by extremely low oil prices (Smith, 2016), brought about a surprisingly good showing of the liberal opposition and a heavy blow for both pro-government and Islamist candidates, who were punished for their role in the 1996-1999 political crisis (Alnajjar, 2001: 463-501). The 1999 assembly marked a highlight in the history of Kuwaiti parliamentarism, for it rejected a series of landmark decrees that had been unilaterally introduced by the emir in accordance with his powers under article 71.1 of the constitution. Dealing with such key issues as women's suffrage (Das, 2017: 198), nationality, and the economy, most of these measures were subsequently passed by the chamber as bills (Bacik, 2008: 117), their initial rejection revealing the willingness of parliament to assert its constitutional rights against the encroachment of the executive power on legislative functions.

After the relative stability that had characterized the 1999 assembly, the one elected in 2003, with the Islamists resurfacing again as the dominant force, was cut short (the dissolution decree was issued in May 2006) by the increasingly acrimonious disagreements between palace and parliament (Das, 2017: 198). Thenceforth, the chamber was prematurely dissolved in 2008, 2009, and 2011. In 2012, a new threshold in Kuwaiti institutional history was crossed when the Constitutional Court,⁴ in an unprecedented move, proceeded to nullify the two electoral contests held that year due to formal and material defects in the decrees convoking them (Almutairi, 2021a: 229-258). While the sentences threw the country into an unprecedented political crisis, they also confirmed the consolidated independence of

⁴ The Constitutional Court was established in accordance with article 173 of the Constitution, which specifically endows it with the responsibility to "settle disputes regarding the constitutionality of laws and regulations." According to its foundational law (14/1973, of January 9), the court is integrated by five justices elected by the Judicial Council (*al-Majlis al-Quda'*) (art. 2), who exercise their functions with independence (art. 1), their decisions possessing *erga omnes* effect (art. 6). Although it usually acts at the request of parliament or the cabinet (art. 4), the Constitutional Court also hears the appeals of lower courts or duly legitimized private individuals (art. 4 §b). An amendment to the court's foundational law (law 109/2014) widened access to the Constitutional Court considerably by allowing private individuals to directly dispute the constitutionality of laws, decrees, and regulations. Prior to these reform, private individuals had only been legitimized to challenge the constitutionality of a given norm in the context of an ongoing judicial contest held before the lower courts (Waheedi, 2021: 63-65)

the Kuwaiti constitutional interpreter, which had already been proven by the court's solid defense of fundamental rights against executive encroachment (Almutairi, 2021b: 137-159).⁵

2.2. Bahrain: A Troubled Island.

In parallel to the developments in Kuwait, post-WWII Bahrain had become a hotbed of Pan-Arabist activity, which explains why the island-emirate's politics were characterized by their fractious character between 1953 and 1965. The pre-independence period was, thus, dominated by frequent street clashes at the same time that a triangular political strife developed between the ruling sheikh, a self-appointed 'Higher Executive Committee', which called for political reforms, and the British agent on the island, who oscillated between both sides (Zahlan, 1989: 54-58).

Britain's decision to withdraw from the Gulf caused the sheikh intense preoccupation and forced the country, after a United Nations-engineered fact-finding mission ascertained the Bahraini people's willingness to become independent,⁶ to initiate an accelerated institution-building process. Thus, a constitutional charter was promulgated by emiral decree in December 1973 and was subsequently ratified by a thirty-member constituent assembly elected by universal male suffrage in that same month (Zahlan, 1989: 60). The constitution, containing 108 articles, consecrated the division of powers (art. 32⁷) and established a representative body, the 'National Assembly', tasked with legislative (art. 42) and government control functions (arts. 66-69). However, the overriding powers attributed to the emir, who had the exclusive right to introduce legislation (art. 35) and could dissolve the chamber at will (art. 65), allowed the monarch, never too keen on the existence of parliament, to dissolve the chamber and impose his personal rule in August 1975.

Throughout its brief existence, the first Bahraini parliament had become, despite its weakness *vis-à-vis* the emir, the scenario of a vigorous political debate exhibiting the many cleavages prevalent in society. However, the very interest aroused by these debates and the encroachment of parliament in delicate affairs traditionally pertaining to the emir's exclusive authority (national security, foreign relations, etc.) determined the chamber's eventual demise (Hooglund, 1994: 140). The popular discontent engendered by the monarch's authoritarian measures was somewhat assuaged by a shrewd combination of patronage and repression that availed itself of the new prosperity engendered by the post-1973 oil boom (Zahlan, 1989: 60).

The downfall of the Iranian monarchy had profound consequences for Bahrain insofar as Khomeini's radical message resonated among the country's Shi'i majority. Perhaps unsurprisingly, these risks, together with Bahrain's lack of abundant oil resources, has led the ruling dynasty to rely on

⁵ Within its committed defense of fundamental rights and principles, the Court has underlined the supremacy of substantive law over *Shari'a*, "whose rulings do not have [...] binding force [...] unless the legislator intervenes and codifies the Islamic principles" (Almutairi, 2021: 150). Thus, it has granted women the right to obtain passports without marital consent and emphasized the right of women to obtain employment benefits on a footing of equality with men (e.g., cases 5/2008, 56/2008, and 18/2006, *vid.* Almutairi, 2021: 151-158). A more recent example of the court's activism in favor of fundamental rights has been its declaration that article 198 of the Penal Code, criminalizing 'imitation of the opposite sex', was unconstitutional (CNN, 2022).

⁶ Claimed by Iran as part of its national territory, Bahrain became independent after a protracted and convoluted triangular negotiation involving Britain, Iran, and the Al Khalifa. As a result of their discussions, the United Nations dispatched a fact-finding mission (March-April 1970) that determined that "the overwhelming majority of the people [...] wish to gain recognition of their identity in a fully independent sovereign state" (Alvandi, 2010: 159-177). The results of the mission were ratified unanimously by the Security Council in its resolution 278, approved on May 11, 1970, while the Iranian parliament confirmed its acceptance thereof a few days afterwards (Alvandi, 2010: 159-177; Holden, Jones, 1981: 276-277).

⁷ All articles from the 1973 Bahraini constitution referred to hereinafter have been taken from the website of the Bahraini chapter of Transparency International (2003).

its powerful western neighbor, Saudi Arabia, which has assumed the protective role historically performed by Britain in the island-emirate. Faced by uncertain revenues and hosting the region's largest blue-collar population (Zahlan, 1989: 63), Bahrain entered the 1980s as the weakest link in the emiral system.

Facing internal contestation, the emir was forced to concede to popular pressures by re-establishing a semblance of parliamentary life in 1994. The newly-named *Majlis al-Shura* was, however, a poor travesty of a legislature, for it lacked legislative power. Furthermore, all its members were appointed by the sovereign rather than freely elected (Fakhro, 1997: 167-188). It would not be until the death of Emir 'Isa and the ascent to the throne of his son and heir, Hamad, that further institutional reforms were operated. In the course of a three-year transitional period (Peterson, 2002: 219), the new monarch provided Bahrain with a constitution that established a bicameral legislature whose lower house (the 'Chamber of Deputies') was to be popularly elected (art. 56⁸) (Herb, 2005: 178). While the chamber was endowed with legislative and budgetary powers (arts. 70, 87), it lacks the right to introduce legislation (art. 81), and its bills require the assent of the appointed 'Consultative Council' before they enter into force (arts. 82-85, 87). Therefore, this apparent liberalization could not hide how the real reins of power remained within the hands of the monarch and his relatives. In fact, the king not only appoints the prime minister and the Consultative Council (art. 33), but also holds an overriding legislative power that extends to his ability to unilaterally amend the constitution (art. 35 §a) (al-Ghanim, 2010: 140).

The half-hearted reforms brought about by the constitution and the fact that the Bahraini polity is constructed upon a rigid social stratification unlike anywhere else in the Gulf region (Peterson, 2002: 224) did not serve to diffuse the seeds of discontent in a country whose relative poverty impedes the conspicuous deployment of welfare measures comparable to those existing in its better-endowed neighbors. In this context of relative deprivation (Looney, 1990: 161-180), the continued—and almost caste-like—domination of the ruling dynasty and its Najdi tribal allies over all levers of political and economic power to the detriment of the native Shi'i majority (Nuruzzaman, 2013: 370), could only serve to stoke even further the flames of inter-communal tension. The outbreak of protests in the framework of the *Arab Spring* and the rapid confessionalization of the movement along the Sunni Najdi-Shi'i indigenous axis whereupon the country's politics permanently tilt could surprise no serious observer of the Bahrain's political and institutional reality.

Against the outbreak, the rapid intervention of Gulf Cooperation Council forces provides convincing proof of the vital role that foreign props represent for the survival of the Arab sultanistic monarchies. Bahrain's strategic position, at the very heart of the Persian Gulf, and its vital role as the operational center for a myriad of regional and international institutions and business conglomerates turned the possibility of a monarchical collapse into a dreaded nightmare not only for its fellow monarchs, but also to Western governments (Nuruzzaman, 2013: 367-369). However, the GCC-sponsored foray into Bahrain prevented the emergence of endogenous solutions to the conflict which might have resulted in an opening of its political system. The national dialogues sponsored by the Crown Prince failed from producing any tangible results after repression swooped down over the opposition in the aftermath of the GCC intervention.

2.3. United Arab Emirates: An Absolutist Federation.

As its name suggests, the United Arab Emirates is a federation of seven small principalities which came to life as a sovereign entity in 1971. The newly independent entity put an end to the so-called Trucial States, which, as has been mentioned hereinabove, were bound together by a series of treaties

⁸ All references to the 2002 Bahraini constitution have been taken from *Majlis al-Shura* (2002).

between their different rulers and the British, who thereby expected to halt their piratic expeditions. The boundaries between the various Trucial states remained, however, in a state of flux well into the twentieth century. (Heard-Bey, 1982: 296-297).

Throughout the first half of the century, the Trucial States remained, doubtless, the most backward and poorest of the British protectorates in the Persian Gulf (Heard-Bey, 2001a: 105-111). Politically, these humble communities, both settled and nomadic, were organized alongside tribal lines (Heard-Bey, 1982: 24-27), the paramount ruler of each emirate being slightly more than a *primus inter pares*, always having to tread a narrow line between a plurality of interests and competing demands from within his own family and society at large.

Even though oil was to forever change the life and politics of the Trucial States, it was only discovered and effectively exploited at a relatively late period. At a time when Kuwait was not only approaching independence, but doing so as an incredibly wealthy polity, hydrocarbon exploitation was barely in its infancy in its southeastern neighbor. It was not until 1959 that oil in commercial quantities was finally discovered in Abu Dhabi (Heard-Bey, 2001b: 119), whereas Dubai had to wait until 1966. This discovery not only filled the coffers of the regional dynasts, but also allowed them to start implementing welfare measures in a territory that had thitherto been sorely deprived of all infrastructural services (Taryam, 1987), thus setting the basis of the rentier social contract whereupon the modern United Arab Emirates are established.

However, the first steps toward the formalization of political rule in the area had already been taken before the discovery of oil. In 1952, a ‘Council of Trucial States’ grouping the sheikhs of all seven emirates was established as a consultative institution tasked with advising the British political agent (Fenelon, 1973: 39). While the organization had been primarily designed “as an informal gathering” and lacked “a charter, written code or regulations” (al-Abed, 2001: 125), it did provide a framework for cooperation among the different sheikhs, giving them “a chance to realize what interests and problems they had in common” (Zahlan, 1978: 198), thus setting the groundwork for the formation of the contemporary UAE. The establishment of the ‘Trucial States Development Office’ and a parallel ‘Development Fund’ in 1965 strengthened the bond among the different emirates even further by opening channels for the redistribution of wealth among the various emirates in true federal fashion (Heard-Bey, 1982: 322-325).

Britain’s decision to withdraw from *East of Suez* put an end to this placid state of affairs in the Trucial States. The announcement not only “took the rulers by surprise,” but was also “by no means welcome” (al-Abed, 2001: 128). Faced by Britain’s refusal to turn back on its withdrawal promises, the rulers of Dubai and Abu Dhabi met, on February 18, 1968, ostensibly to resolve certain outstanding boundary disputes between their emirates,⁹ but their reunion resulted in the establishment of a joint federation (NLUAE, 1968a). More importantly, the agreement left the door open not only the incorporation of the remaining Trucial states, but also of Qatar and Bahrain as part of a wider federation of Arab emirates. Just a few days afterwards (February 25-27), the nine rulers met in Dubai to sign a treaty which, stipulated to come into effect on March 30, 1968, signified their acceptance of the proposal (NLUAE, 1968b). The very complex nature of the legal arrangements governing the federation-in-the-making, together with the rivalries separating the various emirates, doomed it to failure. After complex—and unsuccessful—negotiations, the council of the so-called *Federation of Arab Emirates* met for the last time in October 1969. Despite further attempts at restoring the nine-states federation (Zahlan, 1978: 354-362), the northern emirates (Bahrain and Qatar) went on to become separate

⁹ The dispute was, indeed, solved. Vid. Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea of the Office of Legal Affairs of the United Nations (1968).

sovereign states in 1971. The remaining seven southern emirates constructed an alternative federation, the United Arab Emirates, which saw the light on July 18, 1971, becoming effectively independent on December 2 of that same year.

Under the leadership of the emir of Abu Dhabi, Sheikh Zayid bin Sultan, the new polity embarked on a rapid development process, further aided by the dramatic increase in oil prices that coincided almost simultaneously with national independence. With vast hydrocarbon reserves at its disposal (Shihab, 2001: 250), the UAE has been able to deploy extremely generous social policies that not only guarantee access to healthcare and education (Shihab, 2001: 255-258), but also provide their citizens with other perks within a typical rentier framework (Saldaña Martín, 2014: 60-129). At the same time, the development of the so-called *star architecture* in such cities as Abu Dhabi or Dubai attempted to craft a national narrative constructed around a materialistic developmental narrative (Reisz, 2021; Ledstrup, 2019; Haak-Saheem, 2011: 152-156; Ponzini, 2011: 251-259).

From a purely constitutional perspective, the entity crafted in the triennium spanning between 1968 and 1971 was built upon “a voluntary cession of powers by the rulers of the individual emirates to the new state” (al-Abed, 2001: 139). The UAE is not, therefore, a confederation of equally sovereign entities that decide to pool resources, as was the case under the Trucial States Council, but a true federal state where there is only one sovereignty, as explicitly acknowledged, *inter alia*, by articles 1, 2, and 6 of the constitution.¹⁰ The concurrent sovereignty of the individual emirates, which article 3 seems to recognize, is but a pious concession to the prestige of the different emirs, whose sovereign rights were effectively ceded to the Federation on its establishment. Moreover, the wide powers that the constitution bestows upon the Federation (arts. 120 and 121), together with its overriding enforcement authority (art. 125), reveal the dominance of the federal level over the emiral one, a fact explicitly acknowledged by article 151, which consecrates the supremacy of federal law.

Institutionally, the United Arab Emirates display the peculiar structure of being a federation of absolutist monarchies whose internal political structures are constructed upon the neo-patrimonialist, sultanistic model so common in the Gulf region. Thus, it can be argued that the constitution “combines both blueprints for Western, representative institutions and formulas for preserving political power as exercised by traditional, patriarchal, élites” (Peck, 2001: 152), which would explain the apparent antinomies and contradictions present in the fundamental law. Following the general trend in Arab constitutionalism, the constitution (adopted provisionally at the founding of the state, on December 2, 1971, and becoming definitely entrenched in July 1996 (al-Abed, 2001: 134)) favors executive power to the detriment of the legislative (al-Abed, 2001: 138). Thus, not only are half of the members of the ‘Federal National Council’ (FNC) appointed by the rulers of the respective emirates, the other half being elected on a limited franchise since 2006,¹¹ but the institution lacks the ability to propose legislation. Although article 89 charges the FNC with discussing, passing, or rejecting the bills put forward by the Council of Ministers, which it can, furthermore, amend, such amendments may be rejected by the Supreme Council according to article 92. Moreover, while the FNC is also legitimized to question the prime minister and individual members of the Council of Ministers (art. 93), it cannot initiate a vote of no confidence against them, given that they are solely responsible before the president and the Supreme Council (art. 64). As a result of the limitations weighing on its powers, it is impossible not to agree with

¹⁰ All references to the 1971 UAE constitution have been obtained from Wazarat al-‘Adl (2009).

¹¹ Active voting rights have been limited to a restricted collection of handpicked citizens, although the franchise has been considerably expanded from the 6,689 voters of 2006 to 337,738 in the last election (2019). The deliberative body’s lack of effective attributions serves to explain, however, the scarce interest that the electoral process has aroused among the Emirati public, with turnout well below the 50% mark in all the elections ever held in the country. For an analysis of the Emirati electoral process, vid. Zaccara (2013: 84-87).

Professor Peck (2001: 153) when he affirms that, “in its essential nature, the FNC resembles more closely a traditional consultative *diwan* or *majlis* than a modern representative body.”

Unsurprisingly, it is the executive which holds the true reins of power in the Emirati constitutional system. Its organization is, however, quite complex as befits a federation of monarchical states. At the pinnacle of the system sits the ‘Supreme Council of the Federation’ (SCF), which brings together the rulers of the different emirates or their designated representatives (art. 46). Alongside the formal functions commonly vested on the head of state in most constitutional monarchies (sanctioning federal laws, consenting to the appointment and dismissal of the prime minister and the judges, etc.), article 47 entrusts the SC with formulating the general policy “in all matters vested in the Federation by this constitution.” The supremacy of the SC over the UAE’s political structure is further reinforced by its “absolute legislative prerogative” which allows it to “issue any law, with or without the consent of the Council of Ministers and the Federal National Council” (al-Abed, 2001: 135). In its internal operation, the SC works on the principle of supermajority, requiring five out of seven votes for proposals to be approved, provided that this majority “includes the votes of the Emirates of Abu Dhabi and Dubai” (art. 49), thus reflecting the dominant role that these emirates play within the Federation (Taryam, 1987: 203), but departing from traditional Arab principles that emphasize decision-making by consensus—*ijma*’ (Khalifa, 1979: 34-35).

The president and vice-president of the Federation are elected by the SC from among its members (art. 51) and exercise their functions for five years after which they may stand for reelection (art. 52). While the president possesses essentially representative functions (art. 54 §§6, 7, 9, 10, and 11), he, most importantly, chairs the SC and directs its discussions (art. 54 §1). The president may also promulgate decree-laws, “[s]hould necessity arise for urgent promulgation” (art. 115). Thus, the federal president of the UAE is a constitutionally limited figurehead whose real power lies in his position at the forefront of the Federation. By constitutional convention, the UAE presidency befalls on the incumbent emir of Abu Dhabi (Zayid bin Sultan Al Nahiyān, 1971-2004; Khalifa bin Zayid Al Nahiyān, 2004-2022; Muhammad bin Zayid Al Nahiyān, 2022-present).

Although article 60 of the constitution describes the Council of Ministers as the “executive authority of the Union,” it is evident from what has already been explained that the essential faculties of the executive power in the UAE correspond to the SC rather than the cabinet. Integrated by the prime minister (who, by force of custom, is always the emir of Dubai), his deputies, and a variable number of ministers (art. 55), the Council is an essentially technical body tasked with drafting legislation and supervising its implementation (art. 60 §§2, 3, 4, 5, and 6). It also organizes and controls the functioning of the public administration (art. 60 §§8 and 9) and enforces the decisions of the federal judges (art. 60 §7). Therefore, it can be argued that the Council of Ministers is, at the same time, the real seat of legislative authority and the mainstay of UAE administrative organization.

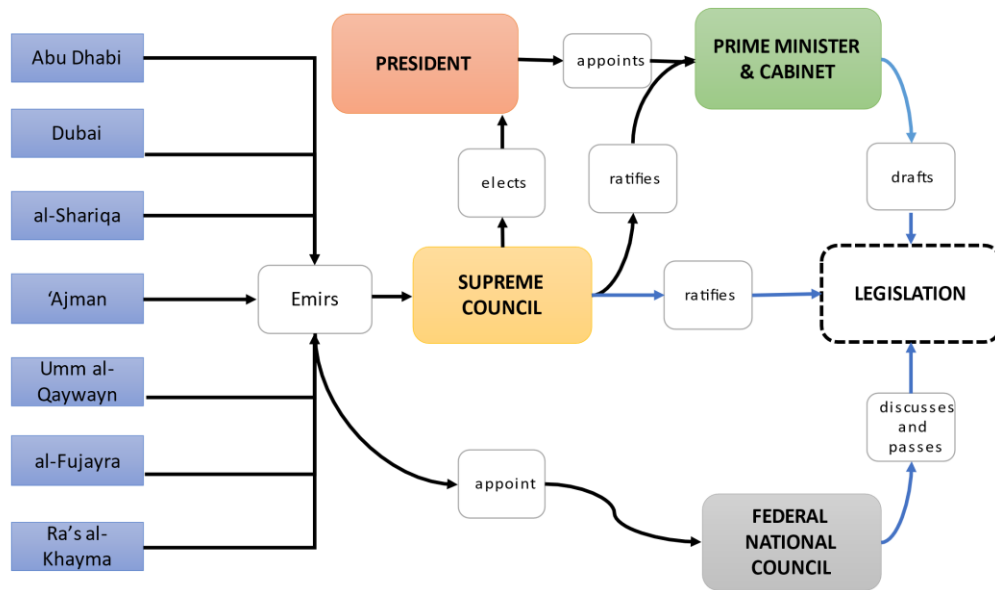

Figure 1. The constitutional structure of the United Arab Emirates (Personal Elaboration)

From this brief approach to the UAE’s political and constitutional history, it is impossible not to find the similarities linking it to the other sultanistic monarchies of the Persian Gulf. Like in the other countries thus far examined, the UAE has constructed its political structure upon a combination of dynastic absolutism, élite co-optation, and public acquiescence—purchased through a combination of traditional-symbolic bonds and, most importantly, the deployment of a generous and pervasive welfare state in typical rentier fashion. The originality of the UAE resides, therefore, in its curious federal structure, almost unique in the wider Middle Eastern scenario, as well as in the absolutist character of such arrangement. The combination between formal governing institutions crafted upon Western models and the continued dynastic appropriation of the political sphere has given way to a curious hybrid polity whose own resilience offers the best guarantee for the continuity of absolutist rule in each of the individual emirates. Just like sultanism was, in the classical Weberian approach, the ultimate expression of patrimonialism, federation is, in the UAE, the best guarantee for dynastic survival. In a quintessentially Lampedusian move, the emirs renounced their sovereignty in order to maintain their power.

3. INSTITUTIONS AND DEMOCRACY IN THE GULF: A BRIEF DISCUSSION

Writing in the early 2000s, Richard Rose and Doh Chull Shin (2001: 331-354) argued that the apparent failure of many *Third Wave* democracies to consolidate themselves was directly related to their lack of the “basic institutions of the modern state” (2001: 332). Criticizing the Schumpeterian (1952: 269) emphasis on elections as the quintessential marker of a democratic polity, they underlined (2001: 333-334), together with Dahl (1998: 196-199) and Karl (2000: 95-96), how the absence of a *Rechtstaat* turns elections into a mere decoy, a façade that may lead the way to the consolidation of *illiberal, gray-zone* or *incomplete* democracies (Miller *et al.*, 2012: 16; Rose & Shin, 2001: 351-354; Zakaria, 1997: 22-43), halfway between authoritarianism and a democratic state under the rule of law. Such polities are not only politically faulty and prone to collapse but seem furthermore unable to develop the stable regulatory frameworks that are needed for a modern market economy and an advanced welfare system.

Rose and Shin’s theoretical construction has been further confirmed not only by their own qualitative approach to *Third Wave* democratic transitions (2001: 339-348), but by a voluminous

literature (Gemici, 2013: 175-192; Hsu, 2012: 13-28; Karl, 2004; Ginsburg, 2001: 585-625) that underlines how ‘stateness’, i.e.: the existence of effective—if authoritarian—state institutions prior to democratization, is an almost indispensable *prius* to a successful transition and a stable democracy. The success of the transitions to democracy in Spain or South Korea appears, therefore, largely as a byproduct of the consolidation of state institutions and civil society under the developmental dictatorships led by Francisco Franco and Park Chung Hee respectively (Gemici, 2013: 179-181; Rosés, Sanz Villarroya & Prados de la Escosura, 2010). By contrast, the faulty character of Italian, Greek, or Argentinian democracy, or Russia’s relapse into semi-authoritarianism speak to the prior weakness of effective state institutions in those countries at the time of introducing electoral practices (Fish, 2018: 327-346; Fabbrini & Lazar, 2013: 106-112; Danopoulos, 2004: 41-55; Cohen, 1988: 95-113).

These general observations have been replicated in the Gulf context by Mohammed al-Ghanim (2010: 138-147) or Luciano Zaccara (2013: 80-101), both of whom found a lack of correlation between the holding of regular elections and effective democratization. In contrast, Ghanim underlined how, in the three countries he approached (Saudi Arabia, Bahrain, and Kuwait), an increasing emphasis has been devoted to crafting powerful institutions. While he argued that such an institution-building process is directly related to a reinforcement of authoritarianism (Ghanim, 2010: 144), it could be counterargued that, in so doing, the Gulf autocrats are inadvertently establishing the foundations of a future democratization. Strong institutions—and strong bureaucracies—not only provide a *condicio sine qua non* for successful democratization once the transition process begins, as proven counterfactually by the failure of Yemeni democracy in the late 1990s (Sharif, 2002: 82-93), but can also become autonomous power-holders, separate from and rival to the ruling élites in a given régime.

The relationship between institutionality and democratization in the Gulf can be particularly illustrated by the failed attempts at building representative institutions embodied by the 1938 *Majlis* movement in Kuwait, Bahrain, and Dubai. While these episodes embodied the aspirations of the merchant élites *vis-à-vis* the dynastic rulers rather than an episode of grassroots popular mobilization—with the partial exception of Bahrain (Yanai, 2014: 138-147), their inability to engender long-term political change reveals how suffrage-based representative institutions are insufficient to craft stable democratic change. In the context of the skeletal state framework characterizing most Gulf polities in the first half of the twentieth century (Fromherz, 2012: 76) rather than the formal, law-bound institutions of a modern *Rechtstaat*, the expectations of democratic success were, to say the least, extremely reduced.

By contrast, the present-day Gulf polities have managed to develop the political infrastructure of a modern state. In all three case studies examined hereinabove, the colonial encounter opened the door to the establishment of an increasingly solid bureaucracy characterized by “centralization of authority, hierarchy of office, and standardization and equity of law” (Khuri, 1984: 85). Hence, if it is admitted that the emergence of bureaucracy represents the first step in the rupture of the old order (Lefort, 1986: 89-121), the establishment of such institutions in the Gulf countries embodied the end of the pre-modern era of tribes and their substitution by the abstract, standardized, and universal Public Law bonds imposed by the modern state. The discovery and effective exploitation of hydrocarbons in the aftermath of WWII provided the region’s states, moreover, with the income necessary to further expand the institutions of a modern state, including the development of generous welfare mechanisms. In light of the intimate relationship between strong bureaucratic institutions and democratization that a recent literature has emphasized (Peters, 2010: 209-222; Vigoda-Gadot, 2008; Meier & O’Toole, 2006), the establishment of such institutions in the Gulf can be properly construed as the moment *post quam* democratization became a practical possibility.

Naturally enough, bureaucratic consolidation across the Gulf has been a protracted process that has also been directly related to the emergence of an indigenous middle class. The technical requirements of a modern administrative apparatus fostered the emergence of a conspicuous social formation, alien to traditional tribal attachments and directly linked to their sprawling administrative polities (Rugh, 1973: 7-20). While the generous distributionist policies undertaken by the Gulf states have awarded middle class living standards to most *Khalijis*, the development of a local *noblesse d'état* (Bourdieu, 1989) not only has provided the bureaucracy with technical operators but has given rise to a quintessentially political class (Donoso Cortés, 2020: 96-104; Zimmt, 2017: 59-69; Dai, 2012: 62-83; Kimura, 2003: 264-284), which stands at the forefront of demands for political change.

In the Kuwaiti case, in particular, the middle classes have been instrumental in defending parliamentary rule, both before the Gulf War (Tétreault, 2000: 69-70) and afterwards (Alnajjar, 2000: 258). In fact, in this 'nation of bureaucrats' (Herb, 2009: 375-395), the very success of the middle classes in having their priorities taken into account by a powerful legislature and their rights defended by an assertive Constitutional Court has had the unexpected result of stifling economic growth and preventing diversification. By contrast, in the United Arab Emirates, the continued dominance of patrimonial dynasties, despite the increasing solidity of its state apparatus and the consolidation of formal institutions, has permitted them to undertake more daring economic policies (Herb, 2009: 384-386).

These different economic trends provide useful clues as to why power-wielding democratic institutions were able to develop in Kuwait and not in the United Arab Emirates despite the similar conditions that characterize both countries. In the Kuwaiti case, independence and political liberalization came before the rise of oil that would identify the post-1973 period and in a context where the emerging Kuwaiti state was in dire need of legitimization. However, the United Arab Emirates came to independence at the height of the oil era in the Middle East and just before the boom that followed the Yom Kippur War. Thus, the Emirati authorities, free from the political and strategic constraints suffered by their Kuwaiti counterparts, were able to nip in the bud any semblance of political contestation through the deployment of an extremely generous welfare state. Moreover, the presence of a large foreign population in the country turns democracy into a somewhat dangerous game.¹² Although prominent members of some of the country's most consolidated foreign communities have explicitly rejected integration within the Emirati national community (Vora, 2011: 122-139), excluding these groups permanently from participating in democratic institutions could raise questions as to the legitimacy of any transition effort.

Paradoxically enough, in Bahrain, whose *Rechtstaat* was developed at an early stage of the region's contemporary history, as witnessed by the prosecution of members of a collateral branch of the ruling dynasty as early as 1924 (Huseyn, 2015: 35; Khuri, 1984: 94-95), the hopeful transition heralded by the 1972 constitution did not take long to collapse, despite the presence of a large middle class and an—even larger—urban proletariat (Zunes, 2013: 151). In this case, the stifling of democratic institutions is largely a byproduct of the internal tensions affecting the island-kingdom's polysegmented society (Busafwan & Rosiny, 2015: 7, 14-16) as well as a consequence of Bahrain's strategic value as the fulcrum of the Persian Gulf region (Husayn, 2015: 43-44, 47-48; Zunes, 2013: 149-164). In fact, the contraposition between the dominant Sunni community and the majoritarian Shi'is, whose dialectical

¹² It has been estimated that foreign workers in the UAE represent between 80% and 90% of the country's population (Khalaf & Alkobaisi, 1999: 272-273), and more than 90% of its private sector workforce (Malit & al-Youha, 2013). Largely hailing from South Asia (there are close to three million Indian nationals living in the UAE, which represents a third of the total population (Malit & al-Youha, 2013)), the legal position and working conditions of these migrants have elicited much criticism in recent years (Hamadah, 2022: 173-189; Naffis-Sahely, 2020: 104-113; Salazar Parreñas & Silvey, 2016: 36-41; Sönmez *et alii*, 2011: 17-35).

relationship is interwoven not only with sectarian but also with class and cultural undertones, and the refusal of the country's main political actors to entertain power-sharing notions (Busafwan & Rosiny, 2015: 19-26) has so far doomed all attempts at an effective liberalization of the Bahraini regime.

CONCLUSION

For what has been said thus far it seems as if the promise of democratic opening in the Gulf that the literature observed at the dawn of the millennium has not materialized. Two of the three case studies herein examined—Bahrain and the United Arab Emirates—have failed to construct a direct link between the will of the people and executive decision-making, in spite of their having constructed effective state apparatuses and prominent indigenous middle classes. In the third of our examples—Kuwait, the consolidation of its participatory institutions in the aftermath of the Gulf War has not prevented the emergence of crises that reveal both the weakness of these bodies and the commitment of the Kuwaiti people to preserve them. Beyond essentializing notions relying on questions of identity or local tradition (Fakhro & Mallat, 2022: 17-24), the apparent imperviousness of Middle Eastern régimes to democratization relies largely upon their complicated neighborhood and their equally complicated demographic composition.

As the Kuwaiti case explicitly demonstrates, the ups and downs of its democratic institutions have been largely related to the exposed position of the oil-rich emirate, sandwiched between three far larger and more powerful countries. It was the search for legitimacy as a sovereign state that propelled the constituent process after it became independent in 1961, and fears arising from the regional scenario explain both the constitutional suspensions of 1975 and 1986. By the same token, the definitive reestablishment of constitutional normalcy after the Gulf War also speaks to the emirate's willingness to portray itself as a participatory *Rechtstaat* rather than another sultanistic petro-monarchy.

In Bahrain, the collapse of its first serious attempts at constitutional liberalization after independence, and the unfulfilled promise of a political *infītah* opened by King Hamad in 1999 reveal both the island-country's complex strategic and demographic situation. While the claims of Iranian interference which the Bahraini authorities employed to justify its clampdown on demonstrators during the 2011 protests have been dismissed as unfounded (Mabon, 2019: 35-37, 41; Zunes, 2013: 156, 157; Mitchell, 2012: 32-36), they expose quite openly the psychological fears (Mabon, 2019: 33-34) of a minority-led régime enmeshed in a zero-sum game with its opposition. Equally, the interests of global and regional powers in Bahrain, which has been qualified as “the best ally the United States has anywhere in the world” (Zunes, 2013: 160), turn régime preservation into a major point of interest for these foreign powers, which have become the kingdom's main props.

In the United Arab Emirates, for its part, it is demographics which plays the determinant role. The minor proportion that the indigenous Emiratis represent among the total population turns democracy into a dangerous game which risks turning them into a pampered *Herrschergemeinschaft* ruling over a vast population of disenfranchised foreign-origin workers. Furthermore, as the Kuwaiti case aptly demonstrates, there are serious possibilities that democratizing the UAE political structure may jeopardize its economic success. In fact, the effective power of the middle classes in the case of the former has led to a sluggish pattern of economic growth that stands in stark contrast to the accelerated expansion of the Emirati economy and its daring attempts at diversification (Sarker & al-Athmay, 2019: 330-371; Antwi-Boateng & Binhuwaidin, 2017: 522-536; Keshodkar, 2016: 93-151).

There are, therefore, powerful hurdles in the path toward democratization in the Gulf. However, all three states examined in this paper have achieved the degree of institutional and social maturity that would make transition a successful process. As the case of Kuwait sufficiently demonstrates, moreover,

the crafting of functioning democratic institutions may even contribute to rend further legitimacy to the existing dynastic polities. While the combination of rentier tactics and foreign support may continue to provide stability to the existing regimes in Bahrain and the UAE in the short-to-mid-term, it is only legitimate to venture the destiny of either of them were any of these props—or both—to be withdrawn. In this case, a negotiated and gradual transition, as argued by Terry Lynn Karl (2005: 24-31), may provide the best way out for the preservation of internal stability and a guarantee for the maintenance of the regional order.

REFERENCE

- Abed, I. al- (2021). The Historical Background and Constitutional Basis to the Federation. In I. al-Abed, P. Hellyer (eds.), *United Arab Emirates. A New Perspective* (pp. 121-144). London: Trident Press.
- Alebrahim, A. (2022). The Balancing Powers in Kuwait in the 1938 Majlis Movement, *AlMuntaqa* 4(2): 8-26.
- Almutairi, F. (2021a). The Kuwaiti Constitutional Court and its Role in Protecting the Fundamental Liberties. In A. Schoeller-Schlitter (ed.), *Constitutional Review in the Middle East and North Africa* (pp. 137-160). Baden-Baden: Nomos.
- Almutairi, F. (2021b). The Extent of the Authority of the Constitutional Kuwait to Annul an Elected Parliament: The Cases of the 2012 Parliaments. In A. Schoeller-Schletter (ed.), *Constitutional Review in the Middle East and North Africa* (pp. 229-258). Baden-Baden: Nomos.
- Alnajjar, G. (2000). The Challenges Facing Kuwaiti Democracy. *Middle East Journal* 54(2): 242-258.
- Alvandi, R. (2010). Muhammad Reza Pahlavi and the Bahrain Question, 1968-1970, *British Journal of Middle Eastern Studies* 37(2): 159-177.
- Anderson, L. (2000). Dynasts and Nationalists. Why Monarchies Survive. In: J. Kostiner (ed.), *Middle East Monarchies. The Challenge of Modernity*. Boulder, London: Lynne Rienner, pp. 53-70.
- Antwi-Boateng, O. & Binhuwaidin, M. (2017). Beyond Rentierism: The United Arab Emirates' Exceptionalism in a Turbulent Region, *Contemporary Arab Affairs* 10(4): 522-536.
- Bacik, G. (2008). *Hybrid Sovereignty in the Arab Middle East. The Cases of Kuwait, Jordan, and Iraq*. New York, Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Bajry, L. (1999). Elections in Qatar: A Window of Democracy Opens in the Gulf, *Middle East Policy* 4(4): 118-127.
- Bank, A., Richter, T. & Sunik, A. (2014). Durable, Yet Different: Monarchies in the Arab Spring, *Journal of Arabian Studies: Arabia, the Gulf, and the Red Sea* 4(2): 163-179.
- Bobbio, N. (2009). *Quale Democrazia?*. Brescia: Editrice Morcelliana
- Bourdieu, P. (1989). *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Les Éditions du Minuit.
- Busafwan, A. & Rosiny, S. (2013). Power-Sharing in Bahrain: A Still-Absent Debate, *GIGA Working Papers* 280.
- Casey, M.S. (2007). *The History of Kuwait*. Westport, London: Greenwood Press.
- Chehabi, H.E. & Linz, J.J. (1988). A Theory of Sultanism 1: A Type of Nondemocratic Rule. In H.E. Chehabi & J.J. Linz (eds.), *Sultanistic Regimes* (pp. 3-25). Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.

- CNN (2022). Al-Mahkamat al-Dusturiyya fi al-Kuwayt taqdi bi-‘adam dusturiyya mada tujarrim al-tashabuh bi-l-jins al-ukhra, *CNN*. Retrieved from: <https://arabic.cnn.com/middle-east/article/2022/02/16/kuwait-constitutional-court-criminalizing-imitating-opposite-sex>.
- Cohen, J.S. (1988). Was Italian Fascism a Developmental Dictatorship? Some Evidence to the Contrary, *The Economic History Review* 41(1): 95-113.
- Dahl, R.A. (1998). *On Democracy*. New Haven: Yale University Press.
- Dai, X. (2012). Political Changes and the Middle Class in Egypt, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)* 6(2): 62-83.
- Danopoulos, C.P. (2004). Religion, Civil Society, and Democracy in Orthodox Greece, *Journal of Southern Europe and the Balkans Online* 6(1): 41-55.
- Darraj, S.M. & Puller, M. (2009). *Creation of the Modern Middle East: United Arab Emirates*. New York: Chelsea House.
- Das, H.J. (2017). National Assembly Elections in Kuwait, 2016, *Contemporary Review of the Middle East* 4(2): 193-210.
- Dockrill, S. (2002). *Britain’s Retreat from East of Suez. The Choice Between Europe and the World?* Houndmills, New York: Palgrave Macmillan.
- Donoso Cortés, J. (2020). Letter of October 24, 1851: “Las Clases Discutidoras,” *The Philosophical Journal of Conflict and Violence* 4(1): 96-104.
- Economic Intelligence (EI, 2022). *Democracy Index 2021. The China Challenge*. London: The Economist Intelligence Unit Limited.
- Eickelman, D.F. (1985). From Theocracy to Monarchy: Authority and Legitimacy in Inner Oman, 1935-1957, *International Journal of Middle East Studies* 17(1): 3-24.
- Fabrini, S. & Lazar, M. (2013). Still a Difficult Democracy? Italy between Populist Challenges and Institutional Weakness, *Contemporary Italian Politics* 5(2): 106-112.
- Fakhro, M.A. (1997). The Uprising in Bahrain. In G.G. Sick, L.G. Potter (eds.), *The Persian Gulf at the Millennium. Essays in Politics, Economy, Security, and Religion* (pp. 167-188). New York: St. Martin’s Press.
- Fakhro, E. & Mallta, C. (2022). Introduction: Three Circles and a Few Promises, *al-Abhath* 70: 1-24.
- Fenelon, K.G. (1973). *The United Arab Emirates. An Economic and Social Survey*. London, New York: Longman.
- Fish, M.S. (2018). What Has Russia Become? *Comparative Politics* 50(3): 327-346.
- Fromherz, A.J. (2012). *Qatar. A Modern History*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Gause, F.G. (2000). The Persistence of Monarchy in the Arabian Peninsula. A Comparative Analysis. In J. Kostiner (ed.), *Middle East Monarchies. The Challenge of Modernity* (pp. 167-186). Boulder, London: Lynne Rienner Publishers.
- Gemici, K. (2013). South Korea during the Park Chung Hee Era: Explaining South Korea’s Developmental Decades, *Asian Journal of Social Science* 41(2): 175-192.
- Ghanim, M. al- (2010). Do Elections Lead to Reform? Assessing the Institutional Limits of Representative Bodies in Bahrain, Kuwait, and Saudi Arabia. *Contemporary Arab Affairs* 3(2): 138-147.
- Ginsburg, T. (2001). Dismantling the “Developmental State”? Administrative Procedure Reform in Japan and Korea, *The American Journal of Comparative Law* 49(4): 585-625.
- Haak-Saheem, W. (2011). *Dubai als Staat und Organisation. Entwicklung und Aufstieg einer neuen Wirtschaftskultur?*. Wiesbaden: Gabler Verlag.

- Hadenius, A. & Teorell, J. (2005). Assessing Alternative Indices of Democracy, *Political Concepts. Committee on Concepts and Methods Working Paper Series 6*.
- Hamadah, F. (2022). Kafala and Social Reproduction: Migration Governance Regimes and Labour Relations in the Gulf. In C.A. Ennis & N. Blarel (eds.), *The South Asia to Gulf Migration Governance Complex* (pp. 173-189). Bristol: Bristol University Press.
- Heard-Bey, F. (1982). *From Trucial States to United Arab Emirates: A Society in Transition*. London, New York: Longman.
- Heard-Bey, F. (2001a). The Tribal Society of the UAE and its Traditional Economy. In I. al-Abed & P. Hellyer (eds.), *United Arab Emirates. A New Perspective* (pp. 98-116). London: Trident Press.
- Heard-Bey, F. (2001b). The Beginning of the Post-Imperial Era for the Trucial States: From World War I to the 1960s. In I. al-Abed & P. Hellyer (eds.), *United Arab Emirates. A New Perspective* (pp. 117-120). London: Trident Press.
- Herb, M. (1999). *All in the Family. Absolutism, Revolution, and Democracy in the Middle Eastern Monarchies*. Albany: State University of New York Press.
- Herb, M. (2005). No Representation without Taxation? Rents, Development, and Democracy, *Comparative Politics* 37(3): 297-316.
- Herb, M. (2009). A Nation of Bureaucrats: Political Participation and Economic Diversification in Kuwait and the United Arab Emirates, *International Journal of Middle East Studies* 41(3): 375-395.
- Herb, M. (2016). The Origins of Kuwait's National Assembly, *LSE Kuwait Programme Paper Series 39*.
- Holden, D. & Johns, R. (1981). *The House of Saud*. London: Sidgwick & Jackson.
- Hooglund, E. (1994). Bahrain. In H.C. Metz (ed.), *Persian Gulf States. Country Studies* (pp. 105-146). Washington, DC: Federal Research Division, Library of Congress.
- Hsu, K.L. (2012). Two Paradigms of the Developmental State Approach, with Special Reference to South Korea and Taiwan, *American Journal of Chinese Studies* 19(1): 13-28.
- Husayn, N. (2015). Mechanisms of Authoritarian Rule in Bahrain, *Arab Studies Quarterly* 37(1): 33-53.
- İnalçik, H. (1992). Comments on "Sultanism": Max Weber's Typification of the Ottoman Polity, *Princeton Papers: Interdisciplinary Journal of Middle Eastern Studies* 1: 49-72.
- Jones, J. & Ridout, N. (2015). *A History of Modern Oman*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Kamrava, M. (2005). *The Modern Middle East. A Political History since the First World War*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Karl, T.L. (2000). Electoralism. In: R. Rose (ed.), *The International Encyclopaedia of Elections*. Washington, DC: CQ Press.
- Karl, T.L. (2005). From Democracy to Democratization and Back: Before Transitions from Authoritarian Rule, *CDDRL Working Papers* 45.
- Kéçichian, J.A. (2001). *Succession in Saudi Arabia*. New York, Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Keshodkar, A. (2016). State-Directed Tourism Branding and Cultural Production in Dubai, UAE, *Urban Anthropology and Studies of Cultural Systems and World Economic Development* 45(1/2): 93-151.

- Khalaf, S. & Alkobaisi, S. (1999). Migrants' Strategies of Coping and Patterns of Accommodation in the Oil-Rich Gulf Societies: Evidence from the UAE, *British Journal of Middle Eastern Studies* 26(2): 271-298.
- Khalifa, A.M. (1979). *The United Arab Emirates. Unity in Fragmentation*. Boulder: Westview Press, London: Croom Helm.
- Khuri, F.I. (1984). *Tribe and State in Bahrain. The Transformation of Social and Political Authority in an Arab State*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Kimura, M. (2003). The Emergence of the Middle Classes and Political Change in the Philippines, *The Developing Economies* 41(2): 264-284.
- Law, D.S. & Versteeg, M. (2013). Sham Constitutions, *California Law Review* 101(4): 863-952.
- Ledstrup, M. (2019). *Nationalism and Nationhood in the United Arab Emirates*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Lefort, C. (1986). *The Political Forms of Modern Society. Bureaucracy, Democracy, Totalitarianism*. Cambridge: The MIT Press.
- Linz, J.J. (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers.
- Longva, A.N. (2005). Neither Autocracy nor Democracy but Ethnocracy: Citizens, Expatriates and the Socio-Political System in Kuwait. In P. Dresch & J. Piscatori (eds.), *Monarchies and Nations. Globalisation and Identity in the Arab States of the Gulf* (pp. 114-135). London, New York: I.B. Tauris.
- Looney, R.E. (1990). Manpower Policies in a Semi-Rich Oil Economy: The Case of Bahrain, *Journal of Asian and African Studies* 25: 161-180.
- Lucas, R.E. (2004). Monarchical Authoritarianism. Survival and Political Liberalization in a Middle Eastern Regime Type, *International Journal of Middle East Studies* 36(1): 103-119.
- Luciani, G. (2016). Oil and Political Economy in the International Relations of the Middle East. In L. Fawcett (ed.), *International Relations of the Middle East* (pp. 105-130). Oxford: Oxford University Press.
- Mabon, S. (2019). The End of the Battle for Bahrain and the Securitization of Bahraini Shi'a, *Middle East Journal* 73(1): 29-50.
- Majlis al-Shura (2002). *Dustur Mamlakat al-Bahrayn*. Retrieved from <https://shura.bh/ar/legislativeresource/constitution/pages/default.aspx>.
- Majmu'at al-Tashri'at al-Kuwaytiyya (2011). *Al-Dustur al-Kuwayti wa-Mudhakhirat al-Tafsiriyya*. Kuwait: Wazarat al-'Adl.
- Malit, F.T. & al-Youha, A. (2013). Labor Migration in the United Arab Emirates: Challenges and Responses, *The Online Journal of the Migration Policy Institute*. Retrieved from <https://www.migrationpolicy.org/article/labor-migration-united-arab-emirates-challenges-and-responses/>
- Meier, K.J. & O'Toole, L.J. (2006). *Bureaucracy in a Democratic State. A Governance Perspective*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Mitchell, M. (2012). The Aborted Revolution: The Demise of Bahrain's Democracy Movement, *Harvard International Review* 33(4): 32-36.
- Nader, F.B. (2000). Kuwait: Human Rights under the Constitution, *Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law* 7: 267-270.
- Naffis-Sahely, A. (2020). Leave or Die, *The Baffler* 54: 104-113.

- National Library of the United Arab Emirates (NLUAE, 1968a). *Ittifaqiyyat Ittihad Imarati Abu Dhabi wa-Dubai*. Retrieved from: [https://artsandculture.google.com/asset/abu-dhabi-and-dubai-union-agreement/rAGFAPxuclhcA?hl=en&ms=%7B"x"%3A0.47833663087373157%2C"y"%3A0.2545625760039784%2C"z"%3A9.405703772457723%2C"size"%3A%7B"width"%3A0.855922869820442%2C"height"%3A0.6364064400099461%7D%7D](https://artsandculture.google.com/asset/abu-dhabi-and-dubai-union-agreement/rAGFAPxuclhcA?hl=en&ms=%7B).
- National Library of the United Arab Emirates (NLUAE, 1968b). *Agreement of the Union of the Nine*. Retrieved from: https://artsandculture.google.com/asset/AwF01GP31GoVrw?childassetid=KgH-Cj_j2cWVpQ.
- Nohlen, D., Grotz, F. & Hartmann, C. (2001). *Elections in Asia and the Pacific: A Data Handbook. Volume I: Middle East, Central Asia, and South Asia*. Oxford: Oxford University Press.
- Nuruzzaman, M. (2013). Politics, Economics and Saudi Military Intervention in Bahrain, *Journal of Contemporary Asia* 43(2): 363-378.
- Peck, M. (2001). Formation and Evolution of the Federation and its Institutions. In I. al-Abed & P. Hellyer (eds.), *United Arab Emirates. A New Perspective* (pp. 145-160). London: Trident Press.
- Peters, B.G. (2010). Bureaucracy and Democracy, *Public Administration Review* 10: 209-222.
- Peterson, J.E. (2002). Bahrain's First Steps Towards Reform under Amir Hamad, *Asian Affairs* 33(2): 216-227.
- Plotkin Boghardt, L. (2006). *Kuwait Amid War, Peace and Revolution. 1979-1991 and New Challenges*. Houndmills, New York: Palgrave Macmillan.
- Ponzini, D. (2011). Large Scale Development Projects and Star Architecture in the Absence of Democratic Politics. The Case of Abu Dhabi, UAE, *Cities* 28(3): 251-259.
- Rathnell, A. & Schulze, K. (2000). Political Reform in the Gulf. The Case of Qatar, *Middle Eastern Studies* 36(4): 47-62.
- Reisz, T. (2021). *Showpiece City. How Architecture Made Dubai*. Stanford: Stanford University Press.
- Richter, T. (2020). Oil and the State in the Middle East. In R. Hinnebusch, J. Gani (eds.), *The Routledge Handbook of the Middle Eastern and North African State and States System* (pp. 225-237). London, New York: Routledge.
- Rose, R. & Shin, D.C. (2001). Democratization Backwards: The Problem of Third-Wave Democracies, *British Journal of Political Science* 31(2): 331-354.
- Rosés, J.R.; Sanz Villarroya, I. & Prados de la Escosura, L. (2010). Stabilisation and Growth under Dictatorships: Lessons from Franco's Spain, *CEPR Vox EU*. Retrieved from: <https://cepr.org/voxeu/columns/stabilisation-and-growth-under-dictatorships-lessons-francos-spain>.
- Ross, M.L. (2001). Does Oil Hinder Democracy?, *World Politics* 53(3): 325-361.
- Rugh, W. (1973). Emergence of a New Middle Class in Saudi Arabia. *Middle East Journal* 27(1): 7-20.
- Salame, G. (1994). Small is Pluralistic: Democracy as an Instrument of Civil Peace. In G. Salame (ed.), *Democracy Without Democrats? The Renewal of Politics in the Muslim World* (pp. 84-111). London: I.B. Tauris.
- Salazar Parreñas, R. & Silvey, R. (2016). Domestic Workers Refusing Neo-Slavery in the UAE, *Contexts* 15(3): 36-41.
- Saldaña Martín, M. (2014). *Rentierism and Political Culture in the United Arab Emirates. The Case of UAEU Students* (Doctoral Dissertation). University of Exeter, Exeter; Universidad Autónoma de Madrid, Madrid.
- Sarker, A.E. & al-Athmay, A.D. (2019). Public Sector Reforms in the United Arab Emirates, *Public Administration Quarterly* 43(3): 330-371.

- Schmid, C. & Pawelka, P. (1990). Der moderne Rentier-Staat im Vorderen Orient und seine Strategien der Krisenbewältigung. In P. Pawelka (ed.), *Arabische Golfstaaten in der Krise* (pp. 91-117). Tübingen: Institut für Wissenschaftliche Zusammenarbeit mit Entwicklungsländern.
- Schumpeter, J.A. (1952). *Capitalism, Society, and Democracy*. London: George Allen & Unwin.
- Sharif, A.H. (2002). Weak Institutions and Democracy: The Case of the Yemeni Parliament, 1993-97. *Middle East Policy* 9(1): 82-93.
- Shihab, M. (2001). Economic Development in the UAE. In I. al-Abed, P. Hellyer (eds.), *United Arab Emirates. A New Perspective* (pp. 249-259). London: Trident Press.
- Smith, K. (1999). Divided Government in Kuwait: The Politics of Parliament since the Gulf War, *Digest of Middle East Studies* 8(1): 1-18.
- Smith, S. (2016). Lower for Shorter? Looking Back at the 1997-1999 Oil Price Downturn. *Daily Oil Bulletin*, January 13. Retrieved from <https://www.dailyoilbulletin.com/article/2016/1/13/lower-shorter-looking-back-1997-1999-oil-price-dow/>.
- Sönmez, S., Apostolopoulos, Y., Tran, Diane & Rentrop, S. (2011). Human Rights and Health Disparities for Migrant Workers in the UAE, *Health and Human Rights* 13(2): 17-35.
- Taryam, A.O. (1987). *The Establishment of the United Arab Emirates, 1950-85*. London, New York, Sydney: Croom Helm.
- Tétreault, M.A. (2000a). *Stories of Democracy. Politics and Society in Contemporary Kuwait*. New York, Chichester: Columbia University Press.
- Tétreault, M.A. (2000b). Women's Rights in Kuwait: Bringing in the Last Bedouin?, *Current History* 99(633): 27-32.
- Tétreault, M.A. (2011a). The Winter of the Arab Spring in the Gulf Monarchies, *Globalizations* 8(5): 629-637.
- Tétreault, M.A. (2011b). Permanent Interests, Variable Policies: The United States in the Gulf. In M.A. Tétreault, G. Okhrulik & A. Kapiszewski (eds.), *Political Change in the Arab Gulf States. Stuck in Transition* (pp. 247-269). Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Vigoda-Gadot, E. (2008). *Building Stronger Nations: Improving Governability and Public Management*. Burlington: Ashgate.
- Vora, N. (2011). Unofficial Citizens: Indian Entrepreneurs and the State-Effect in Dubai, United Arab Emirates, *International Labor and Working-Class History* 79: 122-139.
- Waheedi, S. (2021). Guarantees and Challenges of Judicial Independence: The Constitutional Courts of Kuwait and Bahrain as Case Studies. In A. Schoeller-Schletter (ed.), *Constitutional Review in the Middle East and North Africa* (pp. 61-76). Baden-Baden: Nomos.
- Wazarat al-'Adl (2009). *Dustur al-Imarat al-'Arabiyyat al-Muttahida li-sana 1971*. Retrieved from: https://elaws.moj.gov.ae/ArabicTranslationTree.aspx?val=UAE-MOJ_LC-Ar/00_دستور%20الامارات%20العربية%20المتحدة/00_الدستور/UAE-LC-Ar_1971-07-18_00000_Dos.html&np=&Imp=undefined
- Weber, M. (1978). *Economy and Society. An Outline of Interpretative Sociology*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Yanai, S. (2014). *The Political Transformation of Gulf Tribal States. Elitism and the Social Contract in Kuwait, Bahrain, and Dubai, 1918-1970s*. Eastbourne: Sussex Academic Press.
- Yao, S. (2016). *The Malayan Emergency. A Small, Distant War*. Copenhagen: NIAS Press.
- Yetiv, S. (2002). Kuwait's Democratic Experiment in its Broader International Context, *Middle East Journal* 56(2): 257-271.

- Zaccara, L. (2013). Comparing Elections in Gulf Cooperation Council Countries after the Arab Spring: The United Arab Emirates, Oman, and Kuwait. *Journal of Arabian Studies: Arabia, the Gulf, and the Red Sea* 3(1): 80-101.
- Zahlan, R.S. (1989). *The Making of the Modern Gulf States. Kuwait, Bahrain, Qatar, the United Arab Emirates and Oman*. London, New York: Routledge.
- Zakaria, F. (1997). The Rise of Illiberal Democracy, *Foreign Affairs* 76(6): 22-43.
- Zimmt, R. (2017). Iran's Middle Class: An Agent of Political Change?, *Strategic Assessment* 20(3): 59-69.
- Zunes, S. (2013). Bahrain's Arrested Revolution, *Arab Studies Quarterly* 35(2): 149-164.

Contradictory Organization of African Unity Standards *vis-a-vis* Apartheid Education in Liberia and Southern Africa

Junisa K. PHEBEAN

Lecturer, University of The Gambia, School of Arts and Sciences, Department of Development Studies, Faraba Campus, The Gambia. West Africa. pjunisa@utg.edu.gm.

Article Info	ABSTRACT
Article History Received:29/10/2023 Accepted:22/05/2024 Published:30/06/2024 Keywords: Liberia, Southern Rhodesia, South Africa, Discrimination, Indigenous Population. Jel Codes: I24, N0,N47, O55	Through qualitative study, the article addresses the implication of the educational policies in Liberia, Southern Rhodesia, and South Africa during the colonial period in Africa. The study shows that the trio, besides their policies, had racial problems defining the interrelationship among various groups of people within the three countries. The dependency theory of development explains the reason why the countries pursued segregated education systems. Despite half-hearted attempted measures to address the problems caused by the discriminatory policies, the political will to implement the policies was lacking in all the countries. During the period under review, the Organization of African Unity was reputed to have waged an unrelenting war against the <i>Apartheid</i> colonial authorities in South Africa as well as Southern Rhodesia while neglecting the same discriminatory (<i>Apartheid</i> -like) practices in Liberia, a member country that was treated with kit and glove as a revered member state. The findings of the research show that the Organization African Unity was duplicitous in addressing the problem of discrimination during the colonial period in Africa. In conclusion, it shows that in which ever form discrimination was enforced or condoned, it impeded the development of Indigenous African societies in the three countries addressed in the write-up.

Çelişkili OAU Liberya ve Güney Afrika'da Apartheid Eğitime İlişkin Standartlar

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 29/10/2023 Kabul: 22/05/2024 Yayın: 30/06/2024 Anahtar Kelimeler: KİK, Anayasa, Orta Sınıf, Bürokrasi, Demokratikleşme Jel Kodları: I24, N0,N47, O55	Makale, Afrika'daki sömürge döneminde Liberya, Güney Rodezya ve Güney Afrika'daki eğitim politikalarının etkilerini nitel bir çalışma aracılığıyla ele almaktadır. Çalışma, üç ülkenin politikalarının yanı sıra, bu ülkelerdeki çeşitli insan grupları arasındaki ilişkileri tanımlayan ırksal sorunları olduğunu göstermektedir. Bağımlılık kalkınma teorisi, ülkelerin neden ayrılaştırılmış eğitim sistemleri uyguladıklarını açıklamaktadır. Ayrımcı politikaların yol açtığı sorunları ele almak için yarım yamalak girişimlerde bulunulmasına rağmen, tüm ülkelerde politikaları uygulayacak siyasi irade eksikti. İncelenen dönem boyunca Afrika Birliği Örgütü, Güney Afrika ve Güney Rodezya'daki Apartheid sömürge otoritelerine karşı amansız bir savaş yürütürken, saygı duyulan bir üye ülke olarak el üstünde tutulan Liberya'daki aynı ayrımcı (Apartheid benzeri) uygulamaları görmezden gelmekle tanınmıştır. Araştırmanın bulguları, Afrika Birliği Örgütü'nün Afrika'daki sömürge döneminde ayrımcılık sorununu ele alma konusunda ikiyüzlü davrandığını göstermektedir. Sonuç olarak, ayrımcılığın hangi biçimde uygulanırsa uygulansın ya da göz yumulursa yumulsun, yazıda ele alınan üç ülkede Yerli Afrika toplumlarının gelişimini engellediğini göstermektedir.

Atf/Citation: Phebean, J. K. (2024). Contradictory Organization of African Unity Standards *vis-a-vis* Apartheid Education in Liberia and Southern Africa, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 23-37.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

INTRODUCTION

The American Colonization Society (ACS) established the Liberia Colony in 1822 for manumitted Black slaves longing for escape from a social order where stringent color based discrimination made racial integration improbable. Racism and its concomitant segregation were conventional in America to the extent that White supremacy was synonymous with superiority and civilization while Blackness denotes enslavement (Dillon, 1980, p. 16). Hence, relocation to Africa was inexorable for their freedom and self-esteem, a decision that made Liberia to be synonymous with freedom and dignity. This motivated “The Love of Liberty Brought Us Here” as a national motto (Mbaku, 2010, p. 55). Distinct brands of Black nationalism metamorphosed in post *antebellum* America, leading to the desire to establish a self-governing state with capabilities of sustainable survival.

The elites among the settlers nursed goals of a vision that would prepare a model Black African state for future generations of settlers through which they would actualize their determination to attain self-governing status. Consequently, on July 26, 1847 the ACS granted the settlers independence (Dillon, 1980, p. 20). The former slaves acquired sovereignty with the attendant rights, powers, and functions of a government (Sawyer, 1992, p. 301). However, they were imperceptibly imbibed with racial arrogance which articulated a novel vision of Black unity in historical and racial terms in a settlement that ought to epitomize a serene ancestral homeland with romantic imaginings where they, without encumbrances, would celebrate their vibrancy of culture and heritage. Notwithstanding their objectives, the oratory of equality in the land of freedom eventually relapsed into ‘blatant reality of unimaginable contradiction.’ The settler’s resolve perpetuated rather than transform the oppression they were accustomed to in America. Distinctions of class, color, and education that were legacies of their American experience became exacerbated (Tyler-McGraw, 200, p. 152).

Article 13 of the 1847 Independence Constitution conferred only persons of color citizenship while Article 12 of the Miscellaneous Provisions granted only citizens the right to hold real estate. Furthermore, Article 14 of the Miscellaneous Provisions invalidated the ownership of land purchased from the Aboriginal people for personal use. These and more constitutional clauses impeded racial cohesion (1847 Constitution of the Republic of Liberia).^{1 2}

These encumbrances occasioned the settlers established a dichotomized society of inequity characterized by a four-tier category of citizenship: the White skinned Americo-Liberians³ (Mulatos) with full citizenship; dark skinned constituted the second class followed by the recaptives Africans (Levitt, 2005, p. 91).⁴ The fourth were the casteless indigenes, devoid of citizenship. The constitutionally entrenched inequity assailed the society with etiquettes occasioning racial/cultural stratifications.

American Black elites of the era assimilated into White culture remained denigrated as inferior while the freed slaves became the elites enhancing social dichotomy among indigenous Africans. The settlers judged it their obligation to advance the race based on the middle-class beliefs of superiority and wealth, an African indication echoed in the submission of African elites with tenets and traditions of the colonizers (Genesys, 2012, p. 1797).

Subsequently, the colony contended with a predicament between the settlers and the Indigenous communities. Relationships deteriorated over the former’s intransigence to acknowledge the authority of the Indigenous kings who acquiesced to accommodate them (Omasanjuwa & Phebean, 2020, p. 3.). To surmount the impasse and other contentious issues, the ACS fashioned strategies for assimilation and absorption to the elite class. This was a discussion among advocates of an outreach line of attack and those of integration (Sawyer, 1992, p. 185). Ultimately, measures were crafted to regulate relationship with the indigenous communities. These were an Apprenticeship System, creation of new settler enclaves, promotion of education to accelerate assimilation, and indirect administration of the

¹ Constitution of The Republic of Liberia 1847.

² There was a contingent of settler dispatched to Liberia annually from 1821 till the turn of the century. By 1842, 4,571 settlers were already in the colony. Only 2,388 people lived in the colony going by the figures of the 1843 census.

³ The adopted name of the freed slaves

⁴ The recaptives were liberated on the high seas en-route to slavery after it was abolished in 1807. (Finkelman, 2007)

Indigenes (Sawyer, 1992, p. 185). The concurrent implementation of these measures posed daunting challenges.

Unfolding events in Liberia replicated the state of affairs in Southern Rhodesia and *Apartheid* South Africa of the period. European explorers of the time kindled interest in Southern Rhodesia as conversations emphasised the fabled bounteous mineral deposits in Mashonaland and Matabeleland from where gold had been mined by Africans, information held as evidence of the legendary wealth of Africa. This was buttressed by the discovery of gold in the Witwatersrand, Johannesburg in 1886. In 1884, a British expeditionary force annexed Bechuanaland, a territory enthralled with gossips of mineral treasure. Eventually, it got the attention of the British High Commissioner in the Cape, Sir Sidney Shippard, that the region is a warehouse of alluvial gold deposits hence he floated the idea of annexing adjacent Matabeleland and Mashonaland, territories ruled by Chief Lobengula. As Deputy Commissioner of the Bechuanaland Protectorate, Shippard establish cordial relationship with the Chief with whom agents of the British adventurer, Cecil Rhodes, were negotiating concessions. Rhodes eventually secured from Lobengula the Rudd Concession which gave his British South African Company (BSAC) exclusive mineral rights covering the whole of Southern Rhodesia. Lobengula later repudiated the enterprise due to misrepresentations of the content and extent. Although the concession granted no right of settlement or administration, the BSAC nevertheless invaded Mashonaland and set up a European settlement at Salisbury in 1890. The settlers had an eye on Matabeleland which was still under the control of Lobengula. A fracas ensued in 1893 followed by another in Bechuanaland border, leading to the Matabele War of 1893 that killed Lobengula. Consequently, concessionary rule encompassed the entire territory. In 1896, the Matabele rebellion against the settlers was suppressed with heavy casualties. However, the settlers had designs for territorial conquest with the hope that the gold output from the conquered territory would rationalize a massive outlay in governance and expansion. However, the ambition ended in fiasco as the expectations placed in gold-mining proved delusional.

The BSAC subsequently grappled with desperate pecuniary complications forcing it to settle for expansion for agricultural activities that improved income and estate values. This resolution was detrimental to the Black inhabitants who were forcibly disposed of land. Additionally, their massive low-priced labour was channelled to White farms. The labour policy was a tool to validate and maintain racial division, “a division which largely dictates the range of jobs open to a man, the education his children will receive, that wages he is paid, where he can live, how he may behave to his fellows and to members of another race, and what civil and political freedoms he may be permitted to enjoy.” (International Commission of Jurists, 1976, p. 1-2)

Events in *Apartheid* South Africa mirror in Liberia and Southern Rhodesia situations. The first European settlement was founded by the officials of the Dutch East India Company in Table Bay area in 1652 to supply ships with essentials and later developed as Dutch farmers arrived. Around 1770s, the settlers had contact and eventual fracas with the indigenous people. For a century, sporadic settler/indigene warfare raged with the emergence of centralised Zulu kingdom. From the 1830s, Disruptions which facilitated the northward expansion of the original Dutch descendants (Boer Voortrekkers) persisted.

European sphere of influence expanded with the discovery of diamonds in the 1860s in the Kimberly region coupled with the discovery of gold-fields in Witwatersrand that enticed fortune seeking immigrants in droves. In 1910, a White Union of South Africa was created. Radical Black organizations like the African National Congress (ANC) (1912), the Communist Party (CP) (1951), and the Pan African Congress (PAC) (1959) emerged. The Natives Land Act (1913) allocating 13% of South Africa’s land to the Blacks was enacted. Africans were fractionalized into artificial ethnic nations. Discriminatory legislations regulating jobs, racial disenfranchisement, segregated education facilities, etc. were enacted. In 1948, the National Party (NP) won a general election and legalized racism. In 1961 Prime Minister Hendrik Verwoerd declared South Africa a republic after conducting a whites-only referendum. Interracial sex, racial classification, residential segregation laws were rigidly enforced. Population relocation affected forcibly relocated 3.5 million Blacks. The Pass Law (1952) was punitively enforced amidst Black insurgency. At Sharpeville in 1960, security forces massacred sixty-nine PAC demonstrators, leading to the deceleration of a state of siege and incarceration without trial. Radical Black organizations were proscribed with their leaders either imprisoned or exiled. Armed

struggle ensued. In June 1976, seven hundred stone-throwing children protesting apartheid education were murdered by security forces. However, sustained opposition crumbled the *Apartheid* establishment precipitating reforms in the 1980s. In 1986 the Pass Law was abolished. In February 1990, President F. de Klerk unbanned proscribed organizations and released political prisoners (Government Communication and Information System GCIS, Undated).

1. OBJECTIVE

Afrocentric activists of the era practiced reverse discrimination for condoning racism in Liberia while disapproving of identical practices in Southern Rhodesia and South Africa. Liberian events mirrored in White attitude towards Black people throughout Africa, southern USA, Australia, and Asia. The same practices were customary among the high caste Indians towards the ‘untouchables’, akin to the attitude displayed by the Japanese towards all Asians. Racism comes in all colors (Peter, 1994, p. 42).

The inauguration of the Organization of African Unity (OAU) was, *inter alia*, intended to tackle racism hence African leaders used the union outstandingly against colonialism and *Apartheid*. They kept up a liberation committee through which it expended unprecedented financial and moral exertions to prop liberation efforts while concurrently engaged in diplomatic drives in sustenance of their exertions. However, the OAU glossed over identical situations in Liberia.

Two classes of colonies exist, those of exploitation and those of settlement (Liesbeth, 2015). The former refers to when invaders return home after exploiting resources while the later entails conquering indigenous populations and establishing permanent settlements. This article commenced by introducing how segregation was notched into Liberia, Southern Rhodesia, and *Apartheid* South Africa, colonies of settlement. It addresses the prevalent education conditions in Liberia through adopting the dependency theory of development to rationalize the demeanor of the freed slaves. Furthermore, the failure of an Apprenticeship System, as government loath making western education available to the indigenes, received attention. Then an unsuccessful unification effort initiated to address the inequity followed. Against the backdrop of the state of education, the implementation of similar policies in Southern Africa was examined and the conclusion affirmed the hypocrisy of OAU in prosecuting resistance efforts in the *Apartheid* enclaves. The inequitable education policies/practices in Liberia *vis-a-vis* those of *Apartheid* South Africa and Southern Rhodesia, with emphasis on their striking similarities received attention. In essence it examined the educational practices to unveil the contradiction which the OAU espoused in confronting *Apartheid*.

2. EDUCATION IN LIBERIA

The Dependency Theory of development espouses that underdevelopment is the consequence of the assimilation of developing economies into the capitalist world system championed by the West; a state of affairs in which a country depends on another for sustenance and development (Randall & Theobald, 1998, p. 120).

To be ‘civilised’, indigenous Liberians were expected through an Apprenticeship scheme, to undergo a qualification internship for absorption into the elite class. A scheme whose implementation reinforces the dependency theory. The exertion in promoting education as an instrument of assimilation necessitated the adoption and implementation of policies, rooted in the theory, *vis-à-vis* relationship with the Indigenous population. These efforts involved measures aimed at assimilation through the Apprenticeship System, a novel line of attack concocted by the ACS administration offhandedly around 1825 with the hosting of about sixty Indigenous youths by settler families (Sawyer, 1992, p. 816). It entailed equipping the youths with the knowledge of rudimentary agriculture, refined mannerisms, and imbibing the creed and rubrics of Christianity. An 1838 Act promulgated by the ACS regulated the relationship between the adolescence apprentices and their host families. In view of the unanticipated influx of recaptives, the legislative council upgraded the Apprenticeship Act to also cater for the adult segment of the population (Sawyer, 1992, p. 185).

The apprenticed children and recaptives were expected to undergo tutelage till the boys among them attained 21 years of age and 18 with regard to the girls. The acceptance of the youths by the foster families required the endorsement of their birth parents and the surrogate court. In pursuance of the educational component of the Act, apprentices received training in the art of trading, reading, writing, and arithmetic. With a US government fund, foster families received allowances in addition to the

domestic labor provided by the apprentices. At the end of their internship, each was earmarked to receive a discharge sum of twelve dollars from the host family to enable them set up themselves on their return to society. However, owing to reciprocal suspicions and the absence of reciprocity in the relationships, parents were averse to releasing their wards and children for the exercise. (Sawyer, 1992, p. 186).

At the expense of developing educational institutions, the ACS made its mark in setting up trade infrastructure (Sawyer, 1992, p. 187). The internes virtually became glorified servants whose labor was at the whims and caprices of their foster families. This abridged the importance of the education sector as it was abandoned to the missionaries who established few schools that opened intermittently. Thence, the apprenticeship degenerated into a barter trade of labor for the board and lodging of the apprentices due to the paucity of schools. It became a provision of labor on farmlands, home chores, and purchasing agents for settler merchants who were engaged in trade with the interior native population. Apprentices however imbibed the habit of speaking the English Language, western apparel, adopted Christian names, and acquired settlers' etiquettes (Sawyer, 1992, p. 188).

Rather than preparing the recaptives for assimilation, the program was nigh on debased to the level of slavery. To the extent that recaptives labor under the scheme produced the agricultural prosperity of the mid-1800s (Sawyer, 1992, p. 187). Recaptives became agents, producing food and volunteers in paramilitaries and subsequently gained assimilation thereby acquiring citizenship, entitlement to land, enfranchisement, and right to hold public offices (Sawyer, 1992, p. 188).

Although, government pursued the scheme and the establishment of schools *Pari passu*, in contradiction, paid lip service to the latter in view of education's value as a *sine qua non* for an enlightened life (Sawyer, 1992, p. 190). Granted that the authorities were of the opinion that education and moral training were indispensable conduits to civilization, the responsibility to establish schools was somewhat relinquished to the missionaries hence, educational institutions that fast-tracked civilisation and acculturation were mission controlled. However, similar to most colonial African societies, missionaries opened schools not from altruistic instincts but to entice Africans to a mission station and get converted to Christianity (Carlo, 1997, p. 117). The Presbyterian owned Alexander Academy and the Methodist Monrovia Seminary were practically the only leading educational institutions. In 1827, Lott Carey established a mission among the Vai ethnic group while another settler opened one in the Condo federation in 1835 but was closed due to insistent local strife. Also prominent among the educational institutions were those run by the protestant Episcopal Church. (Sawyer, 1992, p. 190).

In 1843, only 190 of the 543 children enrolled in Liberian settlement schools were indigenes (Akpan, 1968). However, government expended efforts to open schools for both the indigenes and settlers in the 1860s. Nevertheless, before 1870 most of them were moribund due to fund paucity (Akpan, 1968). The Episcopal Prelate Garreston Gibson and Dr Edward Blyden, with the support of Chief Momolu of Bopolu at Totoquellie established a school in the 1870s. However, with the death of the chief in 1871, invaders ravaged Totoquellie and took the teacher hostage leading to its closure. In most of the nineteenth century, the development of schools was haphazard. Education commissioners were appointed in the 1880s to oversee the forty-three government run schools. It was during this period that Liberia College admitted its first batch of Indigenous students in 1881 when Dr Edward Blyden was principal. (Sawyer, 1992, p. 90).

Besides incessant communal conflicts, government lukewarm attitude hampered the establishment of schools. Another factor was the lack of adequate formal education background of the settlers, whose number increased exponentially, of unlettered destitute recaptives in need of considerable community-based acculturation effort that gulp scarce resources. (Sherman, 1989 cited in Sawyer, 1992, p. 190) Through evangelism, the Episcopalians from 1830 to 1860 educated local preachers and teachers (Akpan, 1968; Martin, 1969). In 1887, Samuel W. Seton (c 1830-1908) a Grebo became the first literate Indigenous African parliamentarian. To curtail the spread of Islam among the Vai people, in the 1870s the Episcopal Mission spread its educational tentacles to their county (Sawyer, 1992, p. 191). This capacitated the Vais and the Grebos to champion the challenge of the settler hegemony. Countless Kru intellectuals received British education in Europe, Anglophone West Africa, and the USA. What Africans of that era sought from education was not forthright however, armed with western education, the indigenes got locked in confrontations with the settlers for recognition and acceptance, a struggle that started waning in the 1930s (Sawyer, 1992, p. 191; Summers, (1997, p. 118).

Missionary work progressively waned into a contention between the government and the evangelists (mostly Whites) for being accused of fanning the embers of disunity leading to negative behavior among some key individuals amid the indigenes. In the 1870s, the Episcopal church was indicted of inciting rebellion among the Gebros. Towards the latter part of the century, politicians clamored for sunderance of relationship between missions and the foreign boards of religious bodies as the color sensitive settlers swiftly reacted to the apparent underhand motives of the missionaries. Consequently, in 1880, a well-read politician Richard Wright Johnson advocated secularism while Rev. M. Kellogg was deported for being negro-phobic (Observer 1881 cited in Sawyer, 1992, p. 192).

Bar enlisting in the military, the only avenue to progress for the indigenes was via apprenticeship to settler families. They could acquire education that would avail them dignity only by relocating to the capital city. To qualify for admission to schools, children became glorified slaves. Laconically, the only way to acquire education was through patronage (Background to Liberia Conflict: p. 61). Rural dwellers were barred from administrative processes partly for being unlettered (Tuwea, 2019, p. 3). Additionally, Sawyer (1992) stated that the average monthly income of 74 per cent of Liberians was below \$50 while education was nigh on the settler's exclusive prerogative. Public policies inflamed animosity against the settlers, resulting in astute resistance movements.

Antedating the coming of Firestone rubber industry,⁵ efforts to open schools in the interior remained sporadic. Premier vocational program were commenced on the initiative of Phelps Stokes Foundation.⁶ More than a decade later, the escalating demand for iron ore on the world market necessitated a technical and vocational institutions being established by mining concessions. The mining boom galvanized the government to embark on a systematic program of educational expansion (Sawyer, 1992, p. 193).

The era coincided with the promulgation of a unification policy by President W.V.S. Tubman in 1944,⁷ a strategy designed to integrate the indigenes into the mainstream of the settler controlled society, a period of nationalist agitation for an end to colonial domination in African, a prosperous age fueled by an ever-increasing demand for iron ore. The policy was intended to dismantle the impediments that alienated the indigenes (Akpan, 1973, p. 235). Tubman initiatives marked an epoch in dousing the age-long socio-economic predicaments. (Sawyer, 1992. P. 207). Predating this time, only assimilated recaptives were full citizens, save the Mulatos. However, resentments harbored by the settlers confronted the administration that enforced only a miniscule component of the policy (Townsend, 1959).

Disintegrating barriers to education facilitated the provincials' participation in societal affairs. In 1944, only 200 schools with 2,000 students existed (Best, 1974, cited in Parkins, 2019, p. 54). By the early 1960s, more than half the post-primary teachers were in public schools (Nelson, 1984: 127). However, before 1968, the number of schools was 1,053 with a student population of 130,871. With less than 600 teachers in 1944, in 1968 it was 3,880. In 1972, 156,083 students were in 1,155 educational institutions. In 1980 about 58 percent of students below the secondary grades were enrolled in public schools, while learners in mission schools almost equaled those in private schools (Parkins, 2019, p. 15). Public schools were predominant at the primary level while the secondary level were mission controlled. Also the mission-managed senior secondary schools almost equaled public schools, though the number of students in the latter exceeded those in the mission schools (Dillon, 1980, p. 28). In 1963 roughly 70,000 pupils were in the kindergarten and elementary grades; by 1980 the number tripled while secondary school pupils between 1963 and 1980s increased eightfold, an era the indigenes appreciated the utility of education (Dillon, 1980, p. 28).

Tubman's desire was sustained by his successor William Tolbert,⁸ however weighty deficiencies bothering on the quality of schools, instructors, supplies etc., persisted (Nelson, 1984, p. 127). At the proper time, as more indigenes progressed educationally, and having gone through the superficially incised assimilation process in the system, the eminence of education remained challenged while the

⁵ In 1926, Firestone company reached a pact with the Government of Liberia.

⁶ The *Phelps Stokes Foundation* a charitable organization founded in 1911 by the will of New York philanthropist Caroline Phelps Stokes.

⁷ President William Vacanarat Shadrach Tubman (1985 - 1971). Nineteenth president (January 3, 1944 – July 23, 1971).

⁸ William Tolbert. Twentieth President of Liberia. (13 May 1913 – 12 April 1980 Assassinated in office)

indigenes comprehended the existing socio-political dichotomy rocking the society, and how education fomented the disparities. This unquestionably precipitated a military coup on April 12, 1980.

During the decade preceding the military takeover, Tolbert inspired Liberia University to improve standards. His exertions involved the absorption of the indigenes holding post-graduate degrees as lecturers. Hence, a considerable change in the lot of the student body, most of insignificant social standings, confronted the established order and precipitated the emergence of resistance movements (Nelson, 1984, p. 134).

Propped by the iron ore exports bonanza, Tubman's unification policy improved the political and administrative structures of the interior and whetted official interest in an unprecedented expansion of education facilities. Hitherto, the development of education was the obligation of missionaries. Primary schools and at least four high schools were opened in the 1950s. In 1952, the doddering Liberia College attained university status thereby becoming a focal training ground for indigenes. The 'multilateral schools' that was introduced in the 1960s amassed provincial adolescents leading to unprecedented intercultural interactions, most of whom attended the University of Liberia. Also, the hinterland gained municipal status following an enacted 1963 law as educational attainment advanced the rural cause. Taking cognizance of the more than a century and a half old communal animosity, the unification policy arrived too late as it addressed a miniscule fraction of the tip of the iceberg of acrimony.

The education system antedating the unification era catered for those who perceived western learning as a privilege, unfit for others. The socialization process connoted much: the catchphrase Americo-Liberian signified dominance, right to education and socio-economic as well as political power. In contrast, the indigenes, commonly perceived as illiterates, were reprobates (Thomas, 2005). The settlers believed that the success of their progeny hinge on formal education (Dillon, 1980: 16-23). Prior to WW II, Americo-Liberian children were educated either in Anglophone West Africa, Europe, or the United States, although the College of West Africa, and a Methodist school in Monrovia were exceptions. Not all the Americo-Liberians, could sponsor their children abroad due to color bar restrictions practiced by the Mulatos against those of darker skin. The presidency of Joseph Jenkins Roberts, Liberia's first Americo-Liberian president, nurtured a color-based discrimination (Webster & Boahen, 1970). The ruling oligarchy was self-ostracized for the reason that more Mulatos died of the harsh tropical climate than the African Negros, hence the former were be entitled to choice public appointments (Dillon, 1980, p. 24).

During his post-presidency period Roberts assumed the Presidency of Liberia College where he admitted only Mulato students, a move that aggravated the educational inequalities. Socially, the Masonic secret order was an élite Mulatto fraternity whose members manipulated the law in quelling oppositions to their interests (Webster & Boahen, 1970: 6). The Mulatos controlled the economy, choice public offices, wielded political power, besides being businesspeople. They were the custodians of Liberia.

Till the first half of the twentieth century, the education of the indigenes festered as the settler government loathed footing the bill appropriately. The reality of the policy was tightfistedness to safeguard the settler's interests while containing the flow of funds toward the Indigenous population (Nelson, 1984, p. 128). The practice perpetuated illiteracy before the advent of the Tubman presidency as the mission schools were grossly inadequate. However, the Compulsory Education Act of 1912 which made education free and compulsory for children between pre-kindergarten and 16 years failed due to unrests in an interior that was dearth of learning facilities.

The educational endeavors of the settlers, from the onset till after WW II, was egocentric (Nelson, 1985, p. 128). Moreover, the opening in 1929 of the Booker Washington Institute and a teacher training college were combined efforts of foreign benevolent organizations. Prior to the War, three-fourths of the educational infrastructure were acquired through the initiatives of private and mission schools that provided whatever education Indigenous Africans acquired.

Socio-economic advancements elsewhere in Africa inspired government's contribution to the education of the natives, during the iron ore export bonanza (Nelson, 1985, p. 128). This led to the reformation of the school structure in 1961, a reorganization that was persevered till the 1980 overthrow. Pre-primary education was designed for children between the age bracket of four and five years; while those between six and twelve had six years of basic education. A three-year curriculum was designed for junior and senior high school education. Education was an attempt at finding the middle ground and

a shot at a superficially peaceful conciliation of the latent conflict. Africans clamor for education was to attain a decent and dignifying status, attempts at the prospect to bond the older and younger generations seeking to ensure their continued existence. But these challenges to safeguard shared continued existence could also pit generations against each other over the brand of acceptable criteria a negotiated settlement (Summers, 1997, p. 134-135). Partly, to ensure communal survival, generational gap obstructed the old and the young from mapping out strategies on how to achieve a negotiated settlement. Such was the situation when a group of military officers on April 12, 1980 violently usurped power.

2. EDUCATION IN APARTHEID SOUTH AFRICA.

The education policy in South Africa was in accord with an antagonistic political system on the basis of people belonging of a specific racial group⁹ which entailed the marginalization of majorities. The governance model attracted infamy as it was a White-European minority that repressed the Aboriginal Black majority, a feature that mirrored in what obtained in Liberia.

Native education was regimented to tally with the state policy that Africans should not expect to live under equal rights with the Whites. The school system must not deceive the Bantu by showing him the green pastures of European society in which he is not permitted to graze. (Anti-Apartheid Movement, 1974, p. 62). The Bantu Education Act¹⁰ streamlined government control over African schools and correspond African education with the course of action it sanctioned. This ensured that Africans were trained to prepare them for menial jobs and make them responsible for their own education. (South Africa History online: Bantu Education; Anti-Apartheid Movement, 1974: 62). In 1955 African education was classed under Bantu Education for being overseen by the Bantu Affairs Department with limited control by the Bantustan¹¹ governments. 'The Education Ministry was solely responsible for budgetary allocations, examinations and, the curricula. African education in European areas remained fully under the ministry's domain. Government controlled the finances and coordinated examinations in manipulating African education. In 1972 there were 5,093 and 5,855 schools in White and African areas respectively (Anti-Apartheid Movement, 1974, p. 62).

The Transkai government objected to the Bantu Education Act by editing the syllabus and replaced the government approved African languages as a medium of instruction with English and Afrikaans. Kwa Zulu government adopted an alternative Education Act, which made English mandatory to Zulu in schools (Anti-Apartheid Movement, 1974, p. 62).¹² Africans funded their education through taxation, and other means which included school fees, annual subsidy by the South African Government, while urban family-heads contributed towards erecting schools. However, as school fees were beyond the reach of most parents, few children gained admission. Schooling was compulsory for European children but optional for Black people.

Enduring fund paucity made places, materials, and structures for Black people derisory. Widespread poverty exacerbated school dropout rate, lack of teachers besides, the remoteness of school locations contributed to the inefficiency of the morning and afternoon school sessions. Unlike the Europeans, Black secondary-school students, foot the education and supplies bills notwithstanding the gross income inequality. Consequently, student organizations, newspapers, and businesspeople often embark on altruistic entreaties to ease the burden. The student-teacher ratio for Blacks was approximately 60:1 and 20:1 for European while all African schools operated a double-shift system. (Anti-Apartheid Movement, 1974, p. 64). 1.39 per cent of African teachers were degree holders while 2.35 Per cent were below diploma level. 31.45 per cent were trained higher primary teachers with lower qualifications and 0.21 per cent had technical background. 19.13 per cent had lesser qualifications. By

⁹ <https://www.rcm.org.uk/supporting/race-matters/> Royal College of Midwives. Accessed on March 1, 2024.

¹⁰ https://www.google.com/search?q=bantu+education+act+1953+pdf&og=Bnatu+Education+Act+1953+pdf&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqCQgBEAAYDRiABDIGCAAORRg5MgkIARAAGA0YgAQyCAgCEAA YFhgeMggIAxAGBYHjIKCAQQABiGAXiKBTIKCAUQABiGAXiKBTIKCAYQABiGAXiKBTIKC AcQABiGAXiKBTIKCAgQABiGAXiKBdIBCTI0NjQxajBqNKgCALACAA&sourceid=chrome&ie=UT F-8 Bantu Education Act, 1953. Assessed on March 1, 2024.

¹¹ A secluded quasi-independent area for different indigenous African people during Apartheid era euphemistically referred to as Homelands.

¹² Transkei, Ciskei, Venda, and Bophuthatswana: nominally independent republics within South Africa. They ceased to exist in 1994 at the end of *Apartheid*.

1970 the comparative percentages remained unchanged (Anti-Apartheid Movement, 1974, p. 64). The highest salary for an African teacher was below the lowest grade for a European teacher of the same academic standing. Colored teachers got 72 per cent of their White counterpart's salaries and African teachers 52 per cent-about half. (Cape Times, 29 September 1972 cited in Anti-Apartheid Movement, 1974, p. 64).

While places were unendingly in short supply, school fees escalation skyrocketed dropout rate, in addition to youths seeking employment to complement family income among Black people. Seventy per cent of Black children could not go beyond elementary levels, while 95 per cent hardly complete primary school. Save in Transkei and Kwa Zulu, instruction in Black schools was in African languages. Consequently, children found it extremely difficult to comprehend lessons in subjects like mathematics, chemistry, physics, etc. In 1971, 863 Black students were enrolled at three African universities¹³ and 1,707 Indian students were at the University of Durban-Westville while European students was 56,982. (Anti-Apartheid Movement, 1974, p. 62-67). The University Education Act (1959)¹⁴ catered for the setting up of university colleges for Black People, colored and Indian students. Black people were prohibited from enrolling at other universities save, with government approval, Cape Town and Witwatersrand, contingent upon being academically integrated but socially segregated.

4. EDUCATION IN SOUTHERN RHODESIA

Education in Southern Rhodesia was a compound of discrimination and professional assiduousness which White Rhodesians believed was exemplary in Africa. It would have been justifiable had it concerned strictly African primary school education. However African and European departments of education existed concurrently thereby contrasting the opinion with the segregated secondary schools. Africans were trained to become casual workers while Europeans designed a system that caste themselves as élites. By subterfuge, the segregation of non-Europeans by the 1930 Land Apportionment Act ghettoized the education hence Black children need permission to be enrolled in European neighborhood schools.¹⁵ (Catholic Institute for International Relations, and International Commission of Jurists, 1976, p. 12 &19).

In 1940 Africans accessed high school education because the 1930 Education Act made education mandatory for Europeans only. Seventy-five percent of public expenditure on African schools was on primary education which was terminal for most Africans. Only an insignificant number proceeded to high schools while majority advance to vocational schools, unlike the White children. (Reginald, 1975, p. 43).

Policies were primed for the White minority by ensuring that Africans were disenfranchised thereby making *Apartheid* the limelight feature of the educational system. Other races were barred from White school compounds, throughout all events. In 1975, a region of R\$30 million was expended on educating the children of six million Africans while R\$25.74 million was spent on the children of 307 thousand Whites and other races. Mandatory tuition fees for Black students triggered massive dropouts due to the abysmal income levels of parents, a policy that was inapplicable to White children. Hence, fees marked the contrast between White and Black students.¹⁶ (International Commission of Jurists, 1976, p. 19-20).

In April 1966, sequel to a reduction in government subvention, African communities bore responsibility for children's education (African Development Fund Act (1949), as amended cited in International Commission of Jurists). In addition, a bar of 2 per cent of the Gross National Product (GNP) was set aside for African education. Besides, government assistance hinged on taxes on African produce. None applied to Europeans. An impediment to Black students' education was the Highfield Community School incident. In 1967, schools requested permission to prolong the period spent in

¹³ Universities of The North, Fort Hare, and Zululand

¹⁴ <https://www.sahistory.org.za/archive/extension-university-education-act-act-no-45-1959> Extension of University Education Act, Act No 45 of 1959. South Africa History online. Accessed on March 1, 2024.

¹⁵ "The educational exploits of Africans depended on aptitude and able supervision in an area which never raised the 'bogey' of skilled or decidedly well-read Africans, and which was never seen as clashing with government interests. Ironically it makes the Rhodesian majority more 'educated' than were Africans in the former colonial territories of east and central Africa prior to their independence" (Reginald, 1975, p. 44).

¹⁶ Determined by Education Act of 1969.

school, at the expense of parents. The education authorities that had no African in a decision-making position objected. (International Commission of Jurists, 1976, p. 22).

Prior to 1969, Christian missions established facilities for Africans, but a policy directive barred charitable organizations from effecting any proposal for future expansion to extend the levels of educational attainment. Almost 85 per cent of the Black children lacked prospects in their church provided primary education while in 1970 the government reduced the grant for African teacher's salaries in mission schools by 5 per cent. Meanwhile the Apprenticeship Act (1959) obliged an African to possess the Junior Certificate (10 years' education) as a requirement for internship; restrictions that excluded a record Black youths from proceeding beyond primary school. Meanwhile White primary school enrolment rate was 118 per 1,000 of population as against 51.5 pupils per 1,000 of Black population. European enrolment stood at 90.3 per 1,000 while African high school enrolment was 2.5 pupils per 1,000 of population. Failure rate among Blacks towards the end of primary and high schools was incessant unlike the White counterparts (Mlambo, 1971, p. 12 cited in International Commission of Jurists, 1976, p. 21-23).

The problem emanated from a government Catch-22 situation in which economic circumstances prescribed the inevitability for African development while political considerations clogged the progress. Intransigence to improve Black education to fast-track the production of trained workforce for economic development in the Black settlements is attributed to doubts over African advancement. Provision of essential infrastructure in African settlements would promote national investment to the discontentment of the Whites. Also, the much needed injection of European factors of production into African settings intersected the incipient notion of *Apartheid* incised in the community development arrangement and in the Land Tenure Act.¹⁷

Ostensibly, The University of Rhodesia was detached from the *Apartheid* setup. Both staff, students, and their residences were multi-racial, with academic freedom guaranteed within the confine of the law. In 1972, there were 400 Blacks, 510 Europeans and 78 other races while in 1975, of the total full-time students (1,895), 625 were Africans, 86 and 30 were Asians and others respectively while Europeans constituted 1,127. Notwithstanding the remarkable progress, the fraction of fulltime Black students remained unchanged at around 41 per cent. However, many White Rhodesians (1,908 in 1972) were enrolled in South African White only universities. Conservatively, 50 per cent of competent White high school graduates received university education at public expense. Meanwhile, the most thoughtful predicament was the unemployment of African university graduates (Catholic Institute for International Relations, and International Commission of Jurists, 1976, p. 23-24; Reginald, 1975, p. 51).

Discrimination became conspicuous as European education was virtually a public responsibility; contrasting that of Blacks. Churches and African councils played dominant roles. In 1967, mission schools catered for 90 per cent of African children. The rural areas were inundated with poverty while the councils were virtually ignorant of educational matters but heavily dependent on the White minority government for subsidy. It became problematic for the councils to first establish schools before approaching the White minority government for assistance, as stipulated by law. Such was inapplicable to the Whites. (Reginald, 1975, p. 44).

Consequently, end results of government policies plagued Black education whose obligation was abandoned to the rural Black communities harboring Black children. A direct consequence of the skewed policies showed that in 1964 only 60 per cent of Black children between 7 and 16 years were in schools, while in 1962, 47 per cent of Black males and 59 per cent of Black females, over 16 years were illiterates. In 1967, 88.8 per cent of the Whites received more than ten years of education, unlike the Blacks which was only 0.48 per cent partly due to ill-funding. (Reginald, 1975, p. 45-46). A policy contained information on giving Africans a methodical preparation in domestic chores or farming, an approach whose output was premeditated to equip Africans with job prospects which Whites are disposed to offer. An adopted 1966 plan which pegged spending on Black education at 2 per cent of the GNP adversely impacted the mission schools by ensuring that African education was wittingly rudimentary to inhibit prospects for higher education. (Reginald, 1975, p. 46).

¹⁶ Mujere, Joseph; Mseba, Admira (2019). "The politics of African Freehold Land Ownership in Earl Colonial Zimbabwe 1890-1930." *African Economic History*. 47 (1):32-35.

In 1974, based on those that passed out of elementary schools, a policy was intended for an extended secondary education for Africans to assist 50 per cent of school leavers to proceed beyond high school. Besides, 12.5 per cent of the elementary-school graduates were opportune to pursue high school education for four further years, an insignificant number could proceed for another two years and possibly to university.

Technical education containment policy was effected either during school training or during indenture as apprentices. The policy restrained Blacks from becoming tradesmen, notwithstanding persistent shortages in the industries. Consequently, in response to a workforce deficiency in the industrial sector in 1973, government embarked on a massive recruitment drive for one million immigrants. The Apprenticeship Act (1959) that legalized African apprenticeship became moribund due to the resentment of the White controlled unions to engage Black artisans. Predating the Lancaster House Talks (1979), racial prejudice against indentured apprentices remained unabated. As the minimum number of years required for indentured apprentices was a legally required ten years of education, most Blacks remained unqualified. In 1968 a skilled workforce development establishment meant to address shortfalls in apprentices ended in fiasco as skilled White unionists sanctioned immigration while obstructing both training/apprenticeship opportunities for non-Europeans. Luvave College in Bulawayo was built in 1961 to provide a two-year vocational education for Africans. Notwithstanding the encouraging outcomes of the endeavor it was shut three years later because it was felt that de-racialization of apprenticeship training rendered it useless, despite incontrovertible evidences contravening the assertion, besides the pressing demand for artisans. Another instance was a rescinded provisional arrangement to employ Africans into the public service (Reginald, 1975, p 46-49; Catholic Institute for International Relations, and International Commission of Jurists, 1976, p. 23). Trade union movement as recognized by law was, for all intents and purposes, racially masked as practiced (Europeans) and unskilled (non-Europeans) to the advantage of the former.

5. ANALYSIS

The necessity for a unified Africa led to the emergence of assorted alignments among which the Casablanca Group and Monrovia Group. The former favoured a politically united Africa while the latter favoured a loose union based on gradual economic integration. Consequently, on May 25, 1963, thirty-two independent African countries formed a compromise institution, the OAU, with the objective of ‘promoting the unity and solidarity of African states; coordinate and intensify their cooperation and efforts to achieve a better life for the peoples of Africa; safeguard the sovereignty and territorial integrity of Member States; rid the continent of colonization and *Apartheid*; promote international cooperation within the United Nations framework; and harmonize members’ political, diplomatic, economic, educational, cultural, health, welfare, scientific, technical and defence policies. Despite the differences obstructing the attainment of these goals, the continent was finally decolonised in 1994 with the collapse of *Apartheid*.

While combatting *Apartheid*, the OAU ignored the Liberia situation. Ironically, in 1959, at the UN General Assembly, based on a report to enforce mandate sanctions on the Union of South Africa, invited legally qualified members to institute legal proceedings against *Apartheid* South Africa at the International Court of Justice. Incomprehensibly, the mandate fell on Liberia and Ethiopia, the states legally qualified to file the action being the only African member countries of the defunct League of Nations. In 1960, a joint action was instituted against South Africa over its illegal administration of Namibia (Weissbrodt et al., 1986, p. 490). The rational buoying Liberia’s involvement is debatable, taking cognizance of her *Apartheid*-styled administration. Besides, the OAU during its Second Ordinary Session (1965) acknowledged the progress made by the two member states in prosecuting the matter before the International Court.¹⁸

Besides, the plethora of OAU Declarations, Resolutions and Decisions since its inception, none addressed the Liberian *Apartheid*-styled administration.¹⁹ The *Apartheid* regimes enforced race-based

¹⁸ https://aiil-iaidi.org/wp-content/uploads/2023/04/AU_Book3_OAU-Final_ONLINE-compressed.pdf Accessed on March, 3, 2024. Pp. 68.

¹⁹ https://aiil-iaidi.org/wp-content/uploads/2023/04/AU_Book3_OAU-Final_ONLINE-compressed.pdf Accessed on March, 3, 2024.

segregation while engaging traditional institutions to retard African nationalism. In the process resource allocation to education was discriminatory to perpetuate White hegemony. This guaranteed the growth and competitiveness of settler enterprises through discrimination and suppression that impeded the development of the targeted race through labor control (Anti-Apartheid Movement, 1974, p. 62). The same applied to Liberia.

Notwithstanding skin color, Americo-Liberians engendered a system whose *modus operandi* dovetailed the intentions of *Apartheid*. Colonizing powers symptomatically control and transmute subjugated people for selfish ends. In most climes, colonialism is color flavored to the advantage of the colonialists. In lieu of color, the Liberia brand is ethnic. Through manipulations, the numerically insignificant Americo-Liberians sustained *Apartheid*-styled control over the aboriginal majority (Santana, 2012, p. 33). With state policies they denied the indigenes education, with far reaching consequences. Rhodesia disenfranchised Africans through stringent educational standards while plethora of laws restrained them from resisting *Apartheid*. (Stekette, 1978, p. 4). Akin to Black Southern Africans, pre-1980 Indigenous Liberian education terminated at elementary school level. The Lancaster House Agreement Talks ushered in independence to Southern Rhodesia in 1980²⁰ the year Liberia slide into a civil war, comparable to the armed struggles in *Apartheid* Southern Africa. Indigenous Liberians now clamor for a war crime tribunal to reprimand the Americo-Liberians who perpetrated the war necessitated by inadequate representation for the tax paid to a government that loath their being educated; a regime that restricted education to perpetuate oppression (Kollie, 2020).

CONCLUSION

The article affirmed the duplicity of the OAU while confronting *Apartheid* in two milieus, where accessibility to education was constitutionally constrained. Southern Africa governance engendered condemnation for being a European induced subjugation of a Black majority on African soil. However, the OAU treated the case of Liberia as an in-house affair, while its education policy corresponded with the aims of *Apartheid*. Aboriginal Southern Africans were groomed to be manual laborers while guaranteeing the settlers racial hegemony intended to secure and sustain their standard of civilization. Southern African *Apartheid* policy was explicitly official after 1948 however, the Liberian situation was comparatively clandestine. Remarkably, one of the two groups that reached a compromise to form the OAU is the Monrovia Group,²¹ formed in May, 1961 in Monrovia, Liberia. At the First Summit Conference of Independent African State 1963 meeting in Ethiopia, none of the twenty items bothering on Decolonization, *Apartheid*, and Racial Discrimination listed on Item Agenda II, alluded to Liberia.²² The same applies to all the extraordinary sessions. In the *Apartheid* and Liberia enclaves, segregation benefited the minorities educationally to the detriment of the majority. Secondary education was relinquished to philanthropists who ran squalid schools. Qualification for the indigenes to gain education opportunities entailed patronage and groveling. The Apprentice System failed for becoming palliatives for the oppressed. Its foremost objective which was to prepare the recaptives for assimilation into the settler society was debased to servitude. While missionaries resisted intractable odds, evangelism, which was inextricably linked to education, came under attacks amid soured relationship between the settlers and the oppressed. Ironically, the three climes attempted buoying primary education but developed cold feet as the disadvantaged bridged the gaping education gap. They all maintained four-tier citizenship while at loggerheads with their indigenous communities. The apprenticeship system, education budgetary allocation, intensions, and *modus operandi* were indistinguishable.

The dependency theory (Sunkel, 1969, p. 23) which epitomized the philosophy of separate development aptly deciphered the underlying motives of *Apartheid* education. Although dependency emphasizes the lopsided interactions among nations, this article demonstrates that it also applies to small groups where some have overriding influence over others. It exemplified that it encompasses far-

²⁰ https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/ZW_791221_LancasterHouseAgreement.pdf
Southern Rhodesia constitutional conference: Lancaster house, London 1979. Accessed on March 1, 2014

²¹ The group comprises of Ethiopia, Liberia, Sierra Leone, Somalia, Togo, Tunisia, Cameroon, Central African Republic, Chad, Congo (Brazzaville), Dahomey, Gabon, Ivory Coast, Malagasy, Mauritania, Senegal, Upper Volta (Burkina Faso), and Niger,

²² https://aiil-iadi.org/wp-content/uploads/2023/04/AU_Book3_OAU-Final_ONLINE-compressed.pdf PP.3-5
Accessed on May 3, 2024.

reaching ties among classes within countries sharing common interests. Fundamentally, settler education enabled next to no dropouts for the colonizers before leaving high school while being trained for further studies or being primed for the industries.

The firmly rooted dependency theory partly accounts for the developmental problems in the three climes, decades after attaining independence, because the indigenes were incorporated into controlled economies, similar to the integration of the third world economies into the advanced world economic system. The superior group, being in charge, exploited policies, manipulated methods and resources to shape the outcome of the persistent domination (Liebenow, 1969). Christianity was put to use in affirming supremacy by ensuring the submission of the indigenous population, most of whom were mission educated due to lack of government interest in establishing adequately funded schools hence, the church was crucial.

Analogous to the Whites in *Apartheid* Southern Africa, Liberian settlers were the originators, possessors, and the nobility of the colony, trustees of Liberia, immigrants with extraneous views of the African continent (Liebenow, 1969: 156-157). A people who paid superior affection to race than culture. (Santana, 2012, p. 28). The *modus operandi* of executing the education policies in the *Apartheid* enclave was indistinguishable from those of pre-1980 Liberia hence, Liberia and the *Apartheid* establishments deserved equal condemnation. However, while the African colonial liberation initiatives were resolutely pursued, Liberia was treated with kit and gloves. In conclusion, *Apartheid*, in whichever form it was enforced or condoned, impeded the educational development of indigenous Africans.

REFERENCE

- Akpan, M.B. (1968). The African Policy of the Liberian Settlers, 1841-1932. [Doctoral dissertation, University of Ibadan, Nigeria].
- Anti-Apartheid Movement, (1974). Racism and Apartheid in southern Africa South Africa and Namibia A book of data based on material prepared by the Anti-Apartheid Movement, UNESCO, Paris.
- Background on Liberia and conflict, (Undated). Chapter 4, P.61 [chapter_4-background_on_liberia_and_the_conflict.pdf](#) (theadvocatesforhumanrights.org) Accessed on March 1, 2024.
- Best, K. Y. (1974). Cultural Policy in Liberia. The UNESCO Press. Printed by Imprimerie Des Presses Universitaires d France, Vendome: Paris, France. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000009047> Accessed on March 1, 2024
- Catholic Institute for International Relations, and International Commission of Jurists, (1976). Racial Discrimination and Repression in Southern Rhodesia, Geneva. <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1976/01/Southern-Rhodesia-Racial-discrimination-and-repression-report-1976-eng.pdf> Accessed on March 1, 2024.
- Clarke, R. T. (2009). Decentralization Policy and Citizen Participation in Government: The Case of Liberia. [Doctoral dissertation, Walden University]. <https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/6542> Accessed on March 1, 2024.
- Constitution of The Republic of Liberia 1847. <https://citizenshiprightsafrika.org/constitution-of-liberia-1847/> Accessed on March 1, 2024.
- Dillon, E. C. (1980). The Role of Education in the Rise and Fall of Americo-Liberians in Liberia, West Africa. [Doctoral dissertation, Georgia State University] <https://doi.org/10.57709/1060061> Accessed on March 1, 2024.
- Ferraro, V. (1996). Dependency Theory: An Introduction, http://marriottschool.byu.edu/emp/WPW/pdf/class/Class_6-The_Dependency_Perspective.pdf Accessed on March 1, 2024.
- Finkelman, P. (2007). The abolition of the slave trade 'Albany Law School. http://abolition.nypl.org/print/us_constitution/ Accessed on March 1, 2024.

Government Communication and Information System GCIS. History of South Africa

<https://www.gcis.gov.za/sites/default/files/docs/resourcecentre/pocketguide/2003/history.pdf>
Accesses on March 2, 2024.

Harold, D.N. (1984). Liberia: A country Handbook Headquarters, Department of the Army.
<https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA159331.pdf> Accessed on March 1, 2024.

Liebenow, J. G. (1969). Liberia: The Evolution of Privilege. Cornell University Press Ithaca, NY.

Jeremy, I. L. (2005). The Evolution of Deadly Conflict in Liberia: From Paternalism to State Collapse. Carolina Academic Press, Durham.

Kollie, E. M. (2020). History of Lutheranism in Liberia: The Current State of Lutheran Churches In Liberia as a Result of Their History and Development. Master of Art Theology Thesis.
https://scholar.csl.edu/ma_th/119 Accessed on March 1, 2024.

Liesbeth v de G. (2015). Introduction: Theories And Practices Of Internal Colonization The Cultivation of Lands and People in the Age of Modern Territoriality. Uopen Journals, 3 (2).

Martin, J. J. (1969), How to Build a Nation: Liberian Ideas about National Integration in the Later Nineteenth Century. Liberian Studies Journal (2), 15-20.

Mbaku, J. M. (2010). Constitutionalism and Governance in Liberia: Where is the Liberty that Brought African Americans to the West African Coast in 1820? Liberian Studies Journal Number 1.

Mlambo, E. (1972). Rhodesia: The Struggle for a Birth right, C. Hurst & Co., London.

Nelson, D. H. (1985). Liberia: A Country Study. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.

Omasanjuwa, A. & Phebean, J. (2020) Acrimony in Colonial Liberia. Journal of Universal History Studies 3(1), 1-38. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1138892> Accesses on March 16, 2024.

Parkins, D. (2019). Colonialism, Post colonialism, and the Drive for Social Justice: A Historical Analysis of Identity Based Conflicts in the First Republic of Liberia. Capstone Collection. 3156. <https://digitalcollections.sit.edu/capstones/3156> Accessed on March 1, 2024.

Peter, A. (1994). Alan Paton: A Biography. Oxford University Press, Oxford.

Reginald, A. (1975). Racism and Apartheid in southern Africa: Rhodesia A Book of Data. The UNESCO Press, Paris.

Santana, G. (2012). A case of double consciousness Americo-Liberians and indigenou Liberian relations 1840-1930.[Honors dissertation, University of Central Florida] <https://stars.library.ucf.edu/honorsthesis1990-2015/1797> Accessed on March 1, 2024.

Stekette, R. W. (1978). The Rhodesian Crisis: The Struggle for Majority Rule 1965-1978 [Master's Theses, Western Michigan University] https://scholarworks.wmich.edu/masters_theses/3846 Accessed on March 1, 2024.

Sawyer, A. (1992). The Emergence of Autocracy in Liberia Tragedy and Challenge. Institute for Contemporary Studies San Francisco, California.

Stu, W. and Jonathan, S. (Undated). Constitutional History, Chapter 2.

<https://constitutionallawofsouthafrica.co.za/wp-content/uploads/2018/10/Chap02.pdf> Accessed on March 1, 2024.

Summers, C. (1997). Demanding Schools: The Umchingwe Project and African Men's Struggles for Education in Southern Rhodesia, 1928-1934. African Studies Review 40.

Sunkel, O. (1969). National Development Policy and External Dependence in Latin America, The Journal of Development Studies, 6 (1).

- Randall, V. and Theobald, R. (1998). *Dependency Theory and the Study of Politics. A Critical Introduction to Third World Politics*. Second Edition, Duke University Press.
- Thomas C.W. (2005). *Adventures and Observations on the West Coast of Africa and Its Islands*. Michigan: University of Michigan Library, Ann Arbor.
- Townsend, E.R. (1959). *President Tubman of Liberia Speaks*. London: Consolidated Publications.
- Tuwea, R. C. (2019). *Decentralization Policy and Citizen Participation in Government: The Case of Liberia*. Walden Dissertations and Doctoral Studies. 6542. <https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/6542/> Accessed on March 5, 2024
- Tyler-McGraw, M. (2007). *An African Republic: Black & White Virginians in the Making of Liberia*: The University of North Carolina Press, Chapel Hill
- Webster, J.B. and Boahen, A.A., (1970). *The growth of African civilization: The revolutionary years of West Africa since 1800*, Longman, London.
- Wegmann, A.N. (2010). *Christian community and the development of an Americo-Liberian identity, 1824-1878*. [Master's dissertation, Louisiana State University]. https://repository.lsu.edu/gradschool_theses/525 Accessed on March 1, 2024.
- Williams, A.(2005). *The Liberian Saga: One Nation, Two Cultures*. <https://www.theperspective.org/saga.html> Accessed on March 1, 2024.

Soft Power in Turkish Foreign Policy: Impacts of Turkish TV Series¹

Zehra KORKMAZ KÖKDERE

Research Assistant, Necmettin Erbakan University, Faculty of Political Science, Department of Political Science and International Relations, Konya, Türkiye, zkorkmaz@erbakan.edu.tr (Corresponding Author)

Article Info

Article History

Received:01/11/2023

Accepted:25/05/2024

Published:30/06/2024

Keywords:

soft power, Turkish foreign policy, foreign policy tools, media, TV series

Jel Codes: F50, F59, N40

ABSTRACT

Due to its soft power in recent years, Türkiye has increased its appearance in various regions worldwide. The increase in this appearance is due to various tools used by Turkish governments in terms of soft power, such as the activities of Turkish institutions, investments of Turkish business people, and improvements in educational relations with other countries. The TV series industry, which has a large market in Türkiye, also contributes significantly to Turkish foreign policy as an unintended tool. Within this framework, after introducing the soft power of Türkiye and the role of media in foreign policy in general, this paper aims to analyze and evaluate in detail the impacts of Turkish TV series on the regions where they are watched and how Türkiye benefits from these impacts. Therefore, a case study is used as the research method for this study through which Türkiye is analyzed in detail regarding the TV series industry. Moreover, the impacts of these TV series are categorized as economic and cultural effects. Initially, the impact of TV series on tourism, the trade of products and services, and the direct income received through the export of these TV series are analyzed. On the other hand, according to the cultural effects of Turkish TV series, the impact of TV series on shaping the lifestyle of people, from their daily habits to the use of language, is described mainly. In its broadest terms, this study claims the more a country's TV series become popular abroad, the more it benefits from this situation in both tangible and intangible terms.

Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç: Türk Dizilerinin Etkisi

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi

Geliş: 01/11/2023

Kabul: 25/05/2024

Yayın: 30/06/2024

Anahtar Kelimeler:

yumuşak güç, Türk dış politikası, dış politika araçları, medya, Türk dizileri

JEL Kodları: F50, F59, N40

ÖZ

Son yıllarda sahip olduğu yumuşak güç sayesinde Türkiye dünyanın çeşitli bölgelerindeki görünürlülüğü artırmıştır. Bu görünümün artması, Türk kuruluşlarının faaliyetleri, Türk iş insanlarının yatırımları, ve diğer ülkelerle eğitim ilişkilerindeki gelişmeler gibi Türk hükümetlerinin yumuşak güç olarak kullandığı çeşitli araçlar sayesinde olmaktadır. Türkiye’de büyük bir pazara sahip dizi sektörü, amaçlanmamış bir araç olarak Türk dış politikasına büyük katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, bu makale, genel olarak Türkiye'nin yumuşak gücünü ve medyanın dış politikadaki rolünü ortaya koyduktan sonra, Türk dizilerinin izlendikleri bölgeler üzerindeki etkilerini ve Türkiye'nin bu etkilerden nasıl yararlandığını ayrıntılı bir şekilde analiz etmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin dizi sektörü açısından detaylı bir şekilde analiz edildiği bu çalışmanın araştırma yöntemi olarak örnek olay çalışması kullanılmıştır. Ayrıca bu dizilerin etkileri ekonomik ve kültürel etkiler olarak sınıflandırılmaktadır. Öncelikle dizilerin turizme, ürün ve hizmet ticaretine etkisi ve bu dizilerin ihracatından elde edilen doğrudan gelir analiz edilmektedir. Diğer yandan, Türk dizilerinin kültürel etkilerine göre, dizilerin insanların günlük alışkanlıklarından dil kullanımına kadar yaşam tarzlarını şekillendirmedeki etkisi esas olarak anlatılmaktadır. Bu çalışma, en geniş anlamıyla, bir ülkenin dizileri yurt dışında ne kadar popüler hale gelirse, bu ülkenin de bu durumdan hem maddi hem de manevi anlamda daha fazla faydalanacağını iddia etmektedir.

Atıf/Citation: Kökdere, Z. K. (2024). Soft Power in Turkish Foreign Policy: Impacts of Turkish TV Series, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 38-47

"This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)"

¹ Presented at the conference titled "International Turkish Language and Regional Studies Congress" Albania, 2019

INTRODUCTION

The essential socialization tool of human beings in their lives and relations is no doubt communication by which they share their activities with others (Çalışır, 2014: 1). In this sense, communication is generally thought of as a type of relation of people among them. However, in today's world, mass communication, also called "*mass media*" has increased in importance. Especially with the increasing impact of technology in transforming daily life at the beginning of the 21st century and the technological improvements, social sciences have increased their attention in this field and focused more on digitalization (Silli Kalem, 2022: 97).

As a tool of socialization, media has various effects on people's lives, from economy to politics and from culture to education, because it can influence a large number of people more quickly than any other communication tool in a shorter time. Considering its influential role in shaping people's lives, media achieves this by utilizing many practical tools such as television, radio, newspaper, the internet, and magazines. Among these useful tools, television is one of the most frequently used since it can be reached by everyone in society more efficiently and in a shorter time compared to other media tools. Therefore, this study will focus on the influential role of television in shaping people's views, emotions, understanding, perception, and habits.

With the growing effect of globalization, the world has become more borderless, and the interactions between distant people have increased multi-dimensionally. These interactions are basically in terms of economic, political, and cultural relations. Accordingly, with the contributions of technological developments, nowadays, television has become a crucial means of increasing these noted interactions, even among nations at the state level, apart from their influence within the state borders. In other words, television can be considered a political tool used by states that aim to influence their citizens as well as other states and societies across their borders. In that regard, based on their impact on different societies/cultures, television, which encompasses TV programs, news, films, and TV series, could also be considered necessary in foreign policy processes of states and as an important tool of diplomacy. In other words, while foreign policy is the strategy or approach adopted by a national government to achieve its goals and the whole of actions and words used to influence others (Uysal, 2022: 93), all kinds of TV programs are significant instruments used by governments with the intent of reaching its goals.

Regarding its impact on foreign policy, the effect of media, and especially television, on people within and across state borders can be counted as an essential means of "*soft power*" widely used by many countries. According to Joseph Nye, different from hard power which is based on inducements (carrots) or threats (sticks) and economic power, soft power is based on the ability to shape the preferences of others in terms of attraction and seduction (Nye, 2004: 5). Deducing from this definition, it could be underlined that, soft power, contrarily to coercive power, affects other nations by using policies based on institutional or cultural relations which have direct effects on the societies. This situation leads to a tendency to use soft power instead of hard power in foreign policy-making processes within states. The presence and increasing role of non-state actors in using power is one of the most important reasons behind the decrease in the use of hard power by states, which leads to a situation in which non-state actors get the power to influence the public of other countries by other means (Çavuş, 2012: 20). In that regard, Nye (2004) mentioned the source of soft power in three categories which are essential to know to understand well the meaning of soft power. These sources are the culture of countries in places where it is attractive to others, political values when they live up to them at home and abroad, and foreign policies when they are seen as legitimate and having moral authority (Nye, 2004: 11).

Considering televisions and especially TV series in terms of soft power tools, it will be useful to focus on the first source of soft power: the cultures of countries. Thereby, it could be assumed that the more a country's culture becomes attractive to another society, the more this country will increase its capability in terms of soft power to affect this society. In order to present a better evaluation and understand the impact of media, Türkiye will be analyzed as a case. Considering Türkiye, especially throughout the rule of the Justice and Development Party since 2002, it has become one of the most influential countries over its neighborhood countries and regions through its ability to use soft power, particularly by utilizing, consciously or unconsciously, TV series as a part of its foreign policy. From this point of view, this paper will first analyze briefly the tools used by Türkiye in terms of soft power

and then will focus on the role of media and, especially, on the role of "TV series" in conducting foreign policy. Also, the impacts of Turkish TV series on different regions and on the society belonging to these regions will be analyzed in detail. So, this study will try to answer the main research questions: "*How are Turkish TV series effective in other regions?*" and "*How does Turkish Foreign Policy benefit from the spread of Turkish TV series?*"

1. SOFT POWER IN TURKISH FOREIGN POLICY

The literature generally makes a distinction between hard power, which means the use of coercive or military methods, and soft power, which means the use of civilian and normative methods based on the instruments used (Oğuzlu, 2007: 83). As mentioned above, soft power has also been called the power of attraction for the countries that use this kind of power. Based on this point, like many other countries, there has also been a shift in the power used in Turkish foreign policy from military to soft power. Soft power has become more and more effective, especially with the increase in globalization. Indeed, the growing effect of globalization makes it easier to reach people living in other countries. Therefore, the more the world becomes a global village in which communication among people from different societies and among states and people living in other countries becomes more straightforward, the more states have developed their abilities to increase their influence across borders. Another crucial reason behind the shift of power in Turkish foreign policy in recent years is the increased capacity of non-state actors, such as civil society or non-governmental organizations, to influence decision-makers on both internal and external issues. The more non-state actors have been included in politics, the more soft power has been used by states due to their influential power of affecting societies directly.

In addition, according to Apaydın, other features or principles of Turkish foreign policy in recent years that led to an increase in Türkiye's soft power are multilateralism, peaceful foreign policy, peace promotion, and economic and humanitarian assistance conducted during the AKP government (Apaydın, 2010: 113). Firstly, in terms of multilateralism, Türkiye, during the AKP governments, has changed its policy, which focused highly on Europe, and it multiplies its relations with various regions around its neighborhood as well as all around the world from the Balkans to Africa, from the Middle East to Eurasia. On the other hand, Türkiye's attention has increased on conflicting parties in other parts of the world, and it has taken a peace promoter role in these conflicts by trying to solve them and promote stability through peaceful means. As Aras mentioned, "*Türkiye's mediation role and attempts for supporting mediation as a means of peacemaking is more visible than ever*" and so, Türkiye has become one of the influential mediators in international disputes (Aras, 2012: 10). Finally, the peace promotion and humanitarian assistance power of Türkiye has increased in recent years, particularly with the increase in the efficiency and number of institutions. Some of these institutions can be listed as TİKA (Turkish International Cooperation and Development Agency), Yunus Emre Foundation, Presidency for Turks Living Abroad and Related Communities, TRT (The Turkish National TV), and Kızılay (The Turkish Red Crescent), the Agency for investment and support, the Press Information Office, Maarif and other institutions through which Türkiye uses its soft power in the cultural event (Anadolu Ajansı, 2021). Through them, Türkiye has increased its ability to reach other places in the world and provide technical or humanitarian assistance to these places. Besides these institutions, the investments made by business people across the borders of Türkiye make an outstanding contribution to the soft power of Turkish foreign policy.

Moreover, Oğuzlu (2007) mentions that the acceptance of the efforts of Türkiye by other countries in terms of soft power is also because of the attractiveness of the "*Turkish Model*". He describes the features of this model by noting that Islam in Türkiye is mainly cultural rather than ideological or political; Türkiye succeeded in establishing the roots of secularism, which is not seen in the Muslim world, despite the legacy of the past; Türkiye has developed international relations with the West; Türkiye feels as a bridge between the West and East because it is the inheritor of Ottoman Empire; and finally Türkiye has never been colonized so it can lead the Islamic world to develop its relations with the Western countries (Oğuzlu 2007: 88). All these features contribute positively to the image of Türkiye abroad, especially in the Balkans and the Middle East.

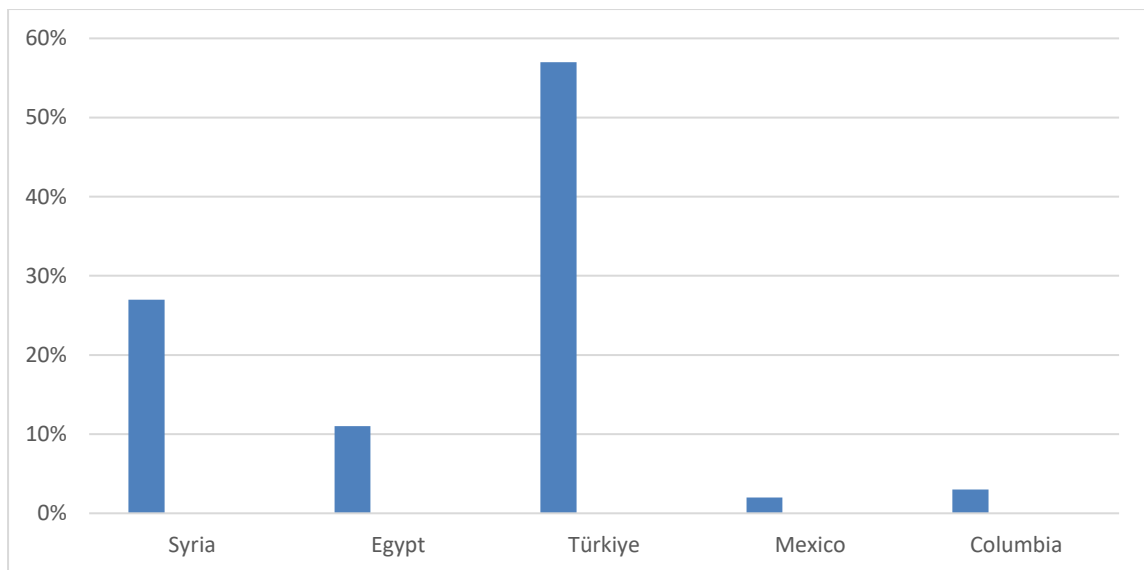
All the efforts of Türkiye based on its use of soft power such as the establishment of institutions or the strengthening of the Turkish model can be evaluated as intended activities for Turkish foreign

policy and can be considered as steps taken consciously. However, another real tool of soft power for Türkiye which occurred as unplanned is Turkish TV series watched from the Middle East to Africa, from the Balkans to Latin America (Laçiner, 2010: 145). Despite being unintended, the effects of Turkish TV series are compatible with the soft power efforts of Turkish foreign policy. The rising role of the Turkish TV series is strongly related to the attractiveness of the "Turkish Model" for societies in other regions. Moreover, the more the culture of a country becomes attractive to societies, the more this country increases the possibility of using media to affect this society. This situation can obviously be considered in Türkiye's case. As Sedat Laçiner claims;

"Other soft power elements for Türkiye are in media and culture fields. Turkish cultural products correspond to the needs of the region. Turkish serial films have remarkable potential in particular, and the TV series Nour for example, was in high demand throughout the region. Thanks to the Turkish cultural products many people in the region see the Turkish way of life as a model." (Atay, 2014)

Turkish TV series first gained popularity in the Middle East around Arab countries with the occurrence of *Gümüş* and then this popularity spread over neighboring countries, Mediterranean countries, Balkans, and very recently over Latin America, and then it spread all over the world (Atay, 2014). Before moving on to the impact of these TV series on Türkiye in detail, it will be useful to analyze a survey conducted by Muhammed Yusuf from Istanbul University in order to demonstrate the popularity of these TV series by analyzing a specific region: the Middle East. The survey was conducted with over 178 people from seven different countries among Arab countries, asking them numerous questions (Yusuf, 2014: 108). The two significant consequences of the survey are shown in the tables below.

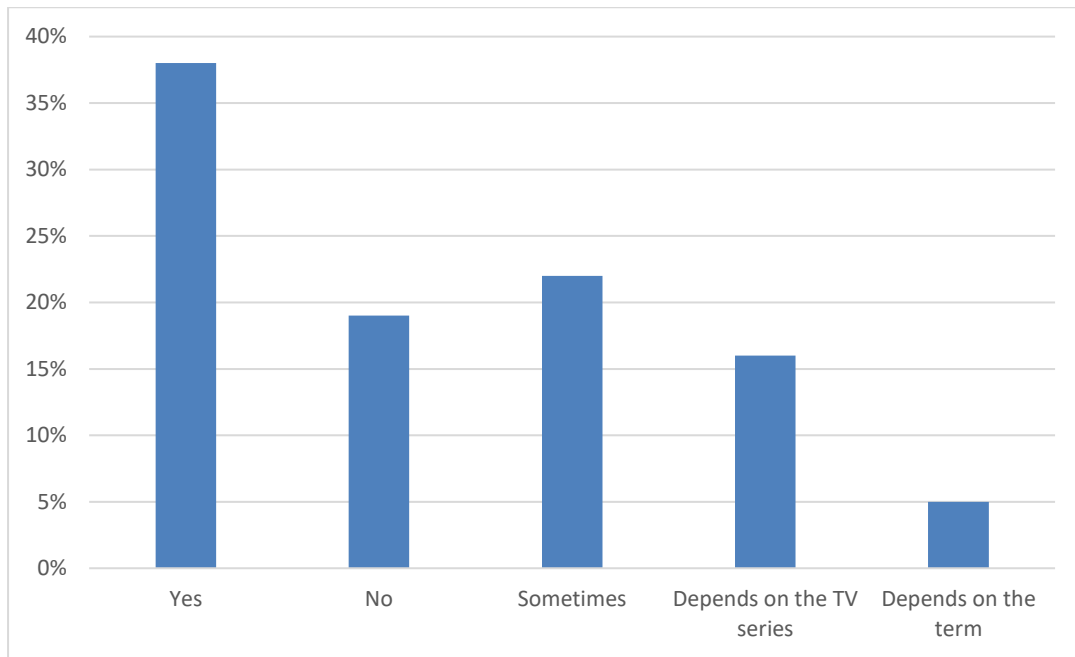
Table 1: Which of the countries' TV series you watch more?

Source: Yusuf, Arap Topluluklarında Türk Televizyon Dizilerin Yeri Ve Önemi, p.108

Throughout this study, people were asked, "Which of the countries' TV series do you watch more?" Among the five countries, 57 percent of the participants in the survey selected Türkiye as the country to which TV series they watch belong. So, it can be concluded that Turkish TV series are the most preferred foreign TV series around this region compared with other countries' TV series.

Table 2: Do you watch Turkish TV series regularly?

Source: Yusuf, Arap Topluluklarında Türk Televizyon Dizilerin Yeri Ve Önemi, p.108

In addition, participants were asked "Do you watch Turkish TV series regularly?" to understand their frequency of watching Turkish TV series. Table 2 taken by the study of Yusuf, shows that 38 percent of people joining the survey watch Turkish TV series regularly and only 19 percent of these 178 people do not watch Turkish TV series regularly. This is a great and crucial point in understanding the effects of TV series on people abroad and how they can be used as a tool of Turkish foreign policy. As mentioned above, these effects could not be reduced to only the Middle East region, and these numbers have increased over time. According to Türkiye's Ministry of Culture and Tourism's data, while TV series export growth is 4.54% in the world, by the end of 2013 this rate exceeded 20% in Türkiye and, this means that hundreds of millions of people watch Turkish TV series in approximately 85 countries in the world in 2014 (Kamiloğlu, 2015), while this number increased to 155 countries today connected with the increasing number of TV series published which reached to nearly 200 TV series per year (Takvim, 2022). Türkiye is the country that is making the fastest progress in TV series exports and currently ranks second in the world after the United States in terms of TV series exports and Turkish TV series are sold to more than 100 countries around the globe, from France to Japan, from Uruguay to Indonesia, from Latin America to the Turkic Republics, and reaches over 500 million viewers (Pinto, 2023). Above all, it is worth noting that besides considering the Turkish Model as an integral part of the rise of selling Turkish TV series worldwide, this is not the sole factor contributing to their influence. Therefore, it has become essential to consider the impact of Turkish TV series in non-Muslim societies, too. Despite its short past compared with Hollywood, this achievement is a crucial step for Türkiye and must be evaluated carefully. In other words, Türkiye comes just after Hollywood in this sector, again an essential indicator for showing the effects of Turkish TV series. Apart from these, the success of Turkish TV series could also be realized by the fact that in 2017, Ay Yapım's series *Kara Sevda* won the "Best Series" award at the International Emmy Awards, one of the most prestigious awards in the television industry, held in New York, where series from 18 countries participated in 11 categories (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018). Winning this award is a critical step in declaring the influential power of Turkish TV series worldwide.

Besides the attractiveness of the Turkish Model for societies in different countries around the world and the contributions of Türkiye to social or political changes in these countries, the significant number of audience has also had an important impact on Türkiye itself by increasing its interests. These impacts generally turn to Türkiye as inevitable gains in different aspects. Accordingly, since the export of TV series does not cause a significant cost to Türkiye, the returns of the TV series are highly profitable

for the country. In the next section, the impacts of Turkish TV series in terms of benefits for Türkiye will be analyzed in detail.

2. IMPACTS OF TURKISH TV SERIES ON TÜRKİYE

Despite the numerous TV series exported to these countries, those that attract more attention are *Muhteşem Yüzyıl* (The Magnificent Century), *Fatmagül'ün Suçu Ne?*, *Adını Feriha Koydum*, *Aşk-Memnu* and *Gümüş* (Nour), and for instance, Nour's final episode only was watched by 84 million people in the Middle East (Karar, 2015). More recently, *Diriliş Ertuğrul*, *Payitaht Abdülhamit*, *Elimi Bırakma*, *Filinta*, *Benim Adım Melek*, and *Masumlar Apartmanı* could also be added to that list of Turkish TV series, especially by underlying the importance of TRT production fulfilling the mission of using TV series effectively for cultural diplomacy and country promotion (Sayın, 2021). More than 60 TV series of TRT have been translated into many languages, from English to Russian, from Spanish to Arabic, and meet the audience in more than 100 countries (Sayın, 2021). Considering this information, it can be concluded that the more the number of countries importing Turkish TV series and the number of TV series that Türkiye exports increase, the more Türkiye will benefit from this process in terms of increasing its interests. To have a better understanding, it will be useful to analyze these impacts under two broad categories, each of which can be divided into various sub-categories. The broad categorization of the effects of TV series in Türkiye is based on the differentiation between the economic and cultural impacts.

To begin with, the economic impact of TV series on Türkiye is directly based on the huge amount of TV series exported to other countries. TV series have become necessary goods of trade between Türkiye and other countries that are customers for these TV series. The revenue of these TV series has increased yearly with the spread of Turkish TV series around the world. According to Kamiloğlu, although the export revenue of Turkish TV series was around \$10 million in 2004, according to the 2014 data, the export revenue of Turkish TV series reached \$200 million, which is related to the increase in the expense of each episode of TV series which is about \$35 and \$50 per episode in 2004 (Kamiloğlu, 2015). The trade of TV series has become an important contribution to the national economy of Türkiye. Moreover, as a growing sector, Türkiye aimed to export TV series in the amount of one billion dollars by 2023 (Sayın, 2021).

Apart from the direct contribution of Turkish TV series to the national economy, there are also some implicit impacts of these TV series on Türkiye's national economy. These implicit, but at the same time crucial, the impact of TV series could be analyzed under four sub-categories, which are advertisement of the country which contributes to tourism, advertisement of Turkish products by making them more known in foreign countries, contribution to the textile sector by shaping the fashion style of different societies and building trade by increasing connection among countries. Firstly, Turkish TV series significantly contribute to the tourism sector in Türkiye. The main reason behind these contributions is that Türkiye's distinct cities, natural beauties, historical places, and different cultures from these cities are introduced through TV series. Pointing out that in more than a hundred countries, particularly in the Middle East, North Africa, Eastern Europe, Western Europe, Asia, America, and Latin America, 150 Turkish TV series are watched by 500 million people, the Minister of Culture and Tourism in 2016, Nabi Avcı (2016) mentioned that *"we are in second rank after Hollywood in exporting TV series, and so there is an increase in the number of tourist coming to our country from the countries in which Turkish TV series are watched."* TV series generally introduce places attractively, and so these places entertain a massive number of tourists. In other words, TV series are used for tourism promotion by announcing holiday opportunities offered by the country's touristic areas to increase the desire and demand for tourism by providing information about cultural and historical heritage and natural beauties through promotion and advertising (Şahin and Acar, 2021: 24). Especially, these TV series use Istanbul's historical and natural beauties as series sets, and this provides admirable visuals for the audiences who then become eager to visit and see these locations (Yusuf, 2014: 157). By contributing to the country's tourism sector, these visitors also contribute to the national economy of Türkiye. Thereby, understanding the travel motivation of tourists can directly contribute to the tourism development strategies and marketing objectives of the region or the specific touristic place (Altun and Çınar, 2019: 16).

Secondly, Turkish TV series are important and useful tools for advertising Turkish products. By reaching many people easily and in a shorter period, TV series are also effectively used to introduce Turkish products to the world, increasing their sales. The CEO of Calinos Holding, Fırat Gülgen (2011), the exporter of 80% of Turkish TV series, said that "*all of the world knows Coca-Cola, because during the Hollywood films the actors or actresses absolutely drink Coca-Cola. Why we do not drink Çamlıca or Pınar Su? For example, if we want to sell white goods or textile goods, we should include them in TV series. This kind of work is performed, but has not been concluded yet.*" This is an important statement in terms of understanding the capability of TV series to advertise Turkish products. Placing these products in TV series will be effective in order to increase their export to foreign markets all around the world. Recently, the Minister of Trade of Türkiye also reflected on that point and articulated that films, TV series, digital games, brands, and actors will be used as the power to carry Türkiye's products and services abroad and with this goal, they will encourage product placement on all digital platforms (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

Thirdly, TV series also greatly contribute to the economy of Türkiye through the textile industry. Türkiye has been a model for many countries, especially for countries from the Middle East and Balkans, with its feature of combining modern and traditional ways of life. This feature also reflects the dresses of people, which have become more visible through TV series. So, the increase in the audience of Turkish TV series directly gives rise to the interest of these people in textile goods worn by Turkish actors and actresses. Thus, the demand of these people for dresses introduced in TV series has increased, contributing to a growth in the export market. Finally, Turkish TV series also contribute to Türkiye's national economy through rental agencies. As the ratings of Turkish TV series increase around the world, more people recognize Türkiye, especially the places where these TV series are sold. Therefore, people who watch these TV series do not come to Türkiye only as tourists; they are also willing to buy houses like those that they see in the TV series. Alphan (2011) also mentioned, "*The wealthy devotees of Turkish TV series pursue houses which resemble those in the TV series by contacting estate agents from Türkiye.*"

Besides all these direct and indirect economic impacts of Turkish TV series, it will now be helpful to touch upon the cultural aspects of their impacts. As Ural (2009) articulated in his thesis, "*It is not wrong to say that television, regarding its prevalence, effectiveness, and format, is undoubtedly the most influential mass medium on having an effect over cultural changes in a society*" (p. 109). Therefore, being one of the most important tools of Türkiye's soft power TV series could also be considered contributing to this area, because they have the power to reach many people simultaneously and shape their social life. Like the economic impacts of TV series, their cultural impacts also could be analyzed under different sub-categories. To begin, it is important to explore the cultural impact of these TV series under the notion of religion. Although Türkiye is a country with a majority of Muslims in its society, it has a more secular structure compared with countries from the Middle East. So, the Turkish Model, which combines the modern and religious factors, has been a popular feature of Türkiye which reflects its TV series. This situation attracts the attention of the audiences of Turkish TV series from many countries whose populations are also mostly Muslims, and the demands of these people increase toward establishing such a model in their own countries.

Moreover, TV series also greatly impact the lifestyle of people watching them in different countries. Women who mostly watch Turkish TV series are affected by them and try to shape their lives like they witnessed in these TV series. For example, according to a documentary published by Al Jazeera, women are affected by the behaviors of Kıvanç Tatluğ, who is a well-known Turkish actor, against his wife in the TV series Nour (also called Gümüş), and thus they divorced their husbands (Pinto, 2014). In addition, the social position of women is stronger in Turkish society compared with the Middle East and this is clearly exposed in TV series, so women from the Middle East admire Turkish TV series (Deniz, 2010: 58). In other words, women affected by these TV series have tried to strengthen their position in both social and working life in their home country since they have become more aware of their rights. Apart from their impact on women, TV series also have an overall impact on countries' societies. For instance, the TV series introduces Turkish cuisine, which is a substantial part of Turkish culture, to the audience. Accordingly, people have tried to cook Turkish foods, and for instance, in the Middle East, some confectioneries make Muhteşem Yüzyıl's cakes and sell them (Pinto, 2014). This instance reflects the impact of Turkish TV series on the lifestyle of people abroad. Also, the dresses of

Turkish actors or actresses are introduced through TV series. Besides contributing to the national economy, this point is also important in terms of its cultural impacts because influencing and changing the dressing habits of people who watch and admire these TV series is simultaneously imposing your culture on them.

In addition, if language is considered a component of culture, it can be realized that Turkish TV series also have a cultural impact on other regions in terms of spreading the Turkish language to different parts of the world. The more people admire TV series, the more they will be interested in the language used in the country to which these TV series belong and there will be an increasing tendency to learn that foreign language. This is because they will be more willing to resemble people living in these countries by using the same language. With the spread of Turkish TV series, the number of people attending courses teaching Turkish culture and the Turkish language in countries with whom Türkiye has historical ties has increased significantly (Anadolu Ajansı, 2021).

Mendillioğlu (2014) gave a great instance to describe this situation and said that "*especially in Croatia, with the greatest impact of Binbir Gece, in Zagreb, streets expressions used in Türkiye such as Hoşgeldin, Estağfurullah, Tövbe Ya Rabbi,*" have been heard within the society's daily life". All in all, while addressing the importance of Turkish TV series, the Minister of Culture and Tourism Mehmet Nuri Ersoy underlined that thanks to the Agency established by Türkiye, the country and its culture are promoted in more than 200 countries and following the interest in Turkish TV series there is an increased admiration to the Turkish language and culture all over the world (Akgün, 2023).

CONCLUSION

To conclude, from a deductive approach, it can be underlined that mass media is an essential communication tool for reaching many people in a short period. Among the means of mass media, televisions are undoubtedly one of the most influential ones due to their broad audience. Therefore, countries to reach societies in different countries to affect them and benefit from these effects should use television programs effectively. In other words, governments intending to achieve their foreign policy goals must consider the use of media as an important instrument to touch upon the society of another country directly and to shape their attitudes. Among these TV programs, TV series are among the common ways of reaching another society by visually showing the way of life of a particular group of people as well as their habits, languages, culture, and history. Therefore, TV series are one of the most important tools of soft power, and they refer to achieving the goals of a government through peaceful means.

Regarding this point of view, Türkiye is one of the countries that use TV series effectively as a tool in its foreign policy. Due to the prevalence of Turkish TV series, Türkiye has increased its appearance in various regions worldwide, from Africa to the Balkans and from the Middle East to Latin America. This increasing appearance and popularity turn to Türkiye in terms of benefits. These benefits are mainly in terms of TV series' economic and cultural impacts. On the one hand, from the financial side, it can be pointed out that the proportion of the effects of Turkish TV series on Türkiye's national economy cannot be ignored, and compared with the past, this impact has increased gradually till today. Tourism, industry, and real estate sectors are the most beneficial fields, among others.

On the other hand, considering their cultural impacts, besides all other means of soft power, deriving from the notion of the "*Turkish model*", particularly for Muslim societies, Turkish TV series are very crucial for introducing and imposing Turkish culture to different societies including the daily habits, clothes, language, history, and cuisine of the country. This situation makes Türkiye an admirable country and contributes positively to its image. Thanks to all these benefits gained by the use of Turkish TV series, the government of Türkiye could be considered an excellent example for understanding how countries benefit from media to support their foreign policy goals.

REFERENCES

Akgün, A. H. (2023). Anadolu Ajansı, Kültür ve Turizm Bakanı Ersoy AKM'de medya

- temsilcileriyle buluştu.<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kultur-ve-turizm-bakani-ersoy-akmedya-temsilcileriyle-bulustu/3034471>
- Altun, E. and Çınar K. (2019). İnanç Turizmi Kapsamında Mevlana Müzesini Ziyaret Eden Turistlerin Seyahat Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 14-42.
- Alphan, M. (2011). Türkiye'nin yumuşak gücü: Dizileri. *Hürriyet*.
<http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-nin-yumusak-gucu-dizileri-19414165>
- Anadolu Ajansı. (2021). Faik Tanrıku RÖportaj, Türk dizileri uluslararası köprü kuruyor.
<https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/egitim/turk-dizileri-uluslararası-köprü-kuruyor/66616>
- Apaydın, U.A.R. (2010). *Soft Power of Turkish Foreign Policy Under The AKP Governments: 2002-2009*. Bilkent University. Department of International Relations.
- Aras, B. (2010). Turkey's Mediation and Friends of Mediation Initiative. *Stratejik Araştırmalar Merkezi*. No:4.
- Atay, T. (2014). Interview by Hale Aydoğmuş. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turk-dizileri-neden-tutuyor>
- Avcı, N. (2016). Kültür Bakanı: Dizi ihracatında Hollywood'dan sonra dünyada ikinci sıradayız. T24.
<http://t24.com.tr/haber/kultur-bakani-dizi-ihracatinda-hollywooddan-sonra-dunyada-ikinci-siradayiz,379043>
- Çalışır, G. (2014). *Siyaset Ve İletişim Bağlamında Kitle İletişim Araçları Üzerine Bir Değerlendirme*. Gümüşhane University.
- Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kullanımı ve Türk Dış Politikası. Sakarya University. Institute of Social Sciences. Department of International Relations.
- Gülgen, F. (2011). Türk Dizilerinin Yurtdışı Rekoru. NTV.http://www.ntv.com.tr/yasam/turk-dizilerinin-yurt-disi-rekoru,CY7-sW9le0OfIWKCNOz9bA?_ref=infinite
- Kalın, İ. (2011). "Soft Power and Public Diplomacy in Turkey." *Perception: Journal of International Affairs*, 16: 5-23.
- Kamiloğlu, C. (2015). Türk Dizileri Asıl Patlamayı ABD'de yapacak. Amerika'nın Sesi.
<http://www.amerikaninsesi.com/a/turk-dizileri-asil-patlamayi-abd-de-yapacak/3017508.html>
- Karar. (2015). Türkiye Dizi İhracatında İkinci Sırada Yer alıyor. <http://www.karar.com/ekonomi-haberleri/9364-turkiye-dizi-ihracatinda-ikinci-sirada-yer-aliyor#>
- Laçiner, S. Turkey's New Middle Eastern Approach. Cited in Apaydın. (2010). *Soft Power of Turkish Foreign Policy Under The AKP Governments: 2002-2009*.
- Nye, J.N. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York Public Affairs.
- Oğuzlu, T. (2007). Soft Power in Turkish Foreign Policy, *Australian Journal of International Affairs*. 61:1. 81-97.
- Pinto, İ. (2014). Türk Dizilerinin Rekoru. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turk-dizilerinin-rekoru>
- Pinto, İ. (2023). Business Diplomacy. Türk Dizi İhracatı Liderliğe Oynuyor.
<https://businessdiplomacy.net/tr/tu%CC%88rk-dizi-i%CC%87hracati-liderlig%CC%86e-oyuyor/#:~:text=T%C3%BCrkiye%2C%20dizi%20ihracat%C4%B1nda%20en%20h%C4%B1zl%C4%B1,s%C4%B1rada%20alan%20C3%BCIke%20konumundad%C4%B1r.>
- Sayın, E. (2021). TRT Haber. Türk dizileri dünyanın dört bir yanına köprü oldu.
<https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/turk-dizileri-dunyanin-dort-bir-yanina-kopru-oldu-560791.html>

- Silli Kalem, A. (2022). Gündelik Hayatın Dijitalleşmesi Karşısında Sosyoloji. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 6 (2), 95-102.
- Şahin, İ.Ç. and Acar, Y. (2021). *Televizyon Dizilerinin Yerel Ekonomik Etkileri: Diriliş Ertuğrul Dizisi Örneği*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Takvim. (2022). Haberler. <https://www.takvim.com.tr/saklambac/2022/10/28/dizi-turkiyede-cekilir-5-kitada-izlenir-155-ulkeye-ihrac-edilen-turk-dizilerinden-dudak-ucuklatan-gelirt>
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). 11. Kalkınma Planı (2019-2023). Görsel Hizmetler Sektörünün Geliştirilmesi Çalışma Grubu Raporu.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). Mehmet Muş, Uzak Ülkeler Stratejisi Toplantısı. <https://ticaret.gov.tr/haberler/ticaret-bakani-mehmet-mus-uzak-ulkeler-stratejisi-tanitim-toplantisinda-konustu>
- Ural, O.A. (2009). *Türkiye’de Televizyon Yayıncılığı Bağlamında Medya ve Siyaset İlişkisi*. İstanbul University. Institute of Social Sciences. İstanbul.
- Uysal, E. (2022). Din, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 85-99.
- Yusuf, M. (2014). *Arap Topluluklarında Türk Televizyon Dizilerin Yeri Ve Önemi*, İstanbul University. İstanbul.

Küresel Rekabet Çerçevesinde Türkiye'deki İşletmelerin Yurt Dışında Kontrol Ettikleri Girişimlerinin Türk Ekonomisine Etkileri

Ahmet DİKEN¹ Ömer SELEŞ²

1. Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Konya Türkiye (Sorumlu Yazar/Corresponding Author) adiken@erbakan.edu.tr

2. Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Seydişehir Meslek Yüksekokulu Konya Türkiye oseles@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 28/11/2023 Kabul: 14/03/2024 Yayın: 30/06/2024	Bu çalışmada küreselleşmenin tüm alanlarda ortaya çıkardığı anlamların gölgesinde küresel rekabet kavramı ile ülkeler için daha önemli hale gelen ve ülkelerin gerek ekonomik olarak gelişmelerine gerekse işletmeler için know-how kültürünün oluşmasına katkı sağlayan uluslararası işletmeciliğe neden gerek duyulduğu ve taşıdığı riskler izah edilmiştir. Akabinde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişimlere tablo halinde yer verilerek bulgular analiz edilmiştir. TÜİK tarafından düzenli ve kapsamlı olarak yapılan bu çalışma yurt dışında kontrol edilen girişimlerin bölgesel dağılımları, ciroları, gerçekleştirdikleri istihdam ve bunların maliyeti gibi detayları içerdiği bakımından önemlidir. Diğer yandan Türkiye'deki Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişimler'in Türk Ekonomisine Etkileri, TÜİK tarafından yayımlanan bu istatistikler yardımıyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak bu girişimler hem ev sahibi ülke olan girişimin bulunduğu ülke hem de kaynak ülke olan Türkiye için ülkelerin ekonomilerine katkıda bulunmaktadır. Ev sahibi ülke için sermayenin artırımı, istihdama yapılan katkı bu faydalardan bazılarıdır; Türkiye için döviz girişi sağlanması yoluyla cari açığın azaltılmasına yapılan katkı, ev sahibi ülkede var olup Türkiye de olmayan teknolojinin transferinin aktarımının sağlanması Türkiye için ortaya çıkan faydalardan bazılarıdır. Sadece bu katkılar dahi dünya ekonomisi için uluslararası işletmeciliğin önemini ortaya koyma noktasında dikkat çekicidir
Anahtar Kelimeler: Küresel Rekabet, Kontrol Edilen Girişimler, Sermaye, İstihdam, Cari Açık.	
Jel Kodları: F21, J21, M21	

The Effects of Foreign-Controlled Enterprises in Türkiye on the Turkish Economy within the Framework of Global Competition

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 28/11/2023 Accepted: 14/03/2024 Published: 30/06/2024	In this study, it is explained why there is a need for international business, which has become more important for countries with the concept of global competition in the shadow of the meanings of globalization in all areas and contributes to the economic development of countries and the formation of know-how culture for enterprises, and the risks it carries. Subsequently, the findings are analyzed by tabulating the Enterprises Controlled Abroad published by the Turkish Statistical Institute (TurkStat). This study, which is regularly and comprehensively conducted by TurkStat, is important in that it includes details such as the regional distribution of enterprises controlled abroad, their turnover, the employment they provide and their costs. On the other hand, the effects of foreign controlled enterprises in Türkiye on the Turkish economy have been analyzed with the help of these statistics published by TurkStat. As a result, these enterprises contribute to the economies of both the host country, where the enterprise is located, and the source country, Türkiye. For the host country, the increase in capital, the contribution to employment are some of these benefits; for Türkiye, the contribution to reducing the current account deficit through foreign exchange inflows, and the transfer of technology that exists in the host country but not in Türkiye are some of the benefits for Türkiye. These contributions alone are striking in demonstrating the importance of international business for the world economy.
Keywords: Global Competition, Controlled Initiatives, Capital, Employment, Current Deficit.	
Jel Codes: F21, J21, M21	

Atf/Citation: Diken, A. ve Seleş, Ö. (2024). Küresel Rekabet Çerçevesinde Türkiye'deki İşletmelerin Yurt Dışında Kontrol Ettikleri Girişimlerinin Türk Ekonomisine Etkileri, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 48-62.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Uluslararası işletmecilik kavramı, hiç kuşkusuz günümüzde küreselleşme kavramının ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte hayatımızda daha fazla yer almış ve sermaye sahipliğinden işletme fonksiyonlarının işlevselliğine kadar pek çok konunun yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bugün dünyada cereyan eden olaylar eskisinden daha hızlı gelişmekte ve işletmeler için hiper rekabet olarak tanımlanan bir dönem hem işletmeleri hem de tüketicileri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bu etkilenme bazen bir yerde fark edilemeyecek kadar basit düzeyde gerçekleşirken; başka coğrafyalarda kelebek etkisi yaratıp önemli sonuçlara yol açabilmektedir.

Bir ülke ekonomisinin gelişmesinde, vatandaşlarının refah seviyelerinin yükselmesinde o ülkeye ait uluslararası ve çok uluslu faaliyet gösteren işletmelerin etkisi oldukça fazladır. Türkiye'nin G-20 ülkeleri içinde yer alışı ve ilerleyen dönemde gelişmiş ekonomilerin yer aldığı ülkeler içine girme beklentisinin en büyük lokomotiflerinden biri kuşkusuz yukarıda bahsedilen uluslararası girişimlerinin sayısı, ciroları ve ürettikleri katma değeri yüksek, üstün teknoloji imalatı ürünleri olacaktır. Bu çerçevede bunlara ulaşabilmek için uluslararası çapta faaliyet gösteren işletme sayılarının artması da önem arz etmektedir. Bu işletmelerin nicel verilerinin doğru okunması, bu işletmelerin sayılarının nitelikli bir şekilde artması için doğru politikalar oluşturulabilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada Türkiye'deki Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişimler'in, Küresel Rekabet Çerçevesinde Türk Ekonomisine etkisi ikincil veriler ışığında değerlendirilecektir. Burada coğrafi kapsam olarak Türkiye hariç tüm Dünya değerlendirilmeye tabi tutulmuş ve dönem olarak 2016 - 2021 yılları arası veriler yer almaktadır.

1. KÜRESEL REKABET

Küreselleşme, ülkeler arasındaki politik, sosyal, ekonomik ilişkilerin gelişimini ve yayılmasına katkı sağlayan, düşünce farklılıklarından kaynaklanan kutuplaşmaların çözümünü kolaylaştıran aynı zamanda inanışların, kültürlerin ve beklentilerin daha iyi ve kolay tanınmasına olanak sunan, ülkeler arasındaki ilişkileri gelişmesi ve yoğunlaşması gibi farklı olduğu düşünülen ancak birbiri ile ilişkili konuların maddi ve manevi değerlerin tümünün ulusal sınırların ötesine geçip tüm dünyaya yayılması şeklinde tanımlanabilmektedir (Çavuşoğlu, 2007). Küreselleşme kavramı, öncelikle ekonomi ve bilişim olmak üzere tüm alanlarda etkisini gösteren bir kavramdır.

Küreselleşen ortamda işletmeler için artık rekabet zorlu ve zorunlu hale gelmektedir. Rakipler sınırların ortadan kalktığı yerde, dünyanın her neresinde olursa olsun, ticari olarak başarı gösterebilecek ürün ve hizmete erişimi internet ortamında çok hızlı gerçekleştirmektedir. Bu durum rakiplerin harekete geçmesini kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. Günümüzde gelişen teknolojinin de tesiri ile zaman ve mekan kavramlarının anlamının değişmesi neticesinde rekabetin önemi daha da artmaktadır (İleri ve Horasan, 2010).

Küreselleşme süreci tüm dünyada baş döndürücü bir hızda devam etmektedir. Bununla birlikte örgütler rekabet üstünlüğü sağlamak ve sürdürülebilir firma olmak için mücadele vermektedir. Bunda kuşkusuz sermayenin sınırsız ve kolay bir şekilde dolaşımı ve serbest piyasa ekonomisinin etkisi oldukça fazladır. Yaşanan yoğun rekabet sebebi ile gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler, rekabet gücünü korumak ve rekabette üstünlük elde etmek için dış kaynaklarda bağımlılıklarını azaltmak, bunların temin edilme alternatiflerini çeşitlendirmek ve mevcut kaynaklarla ilgili kontrolleri sağlamak zorundadırlar (Oğuztürk ve Sarıçoban, 2013). Küreselleşme beraberinde uluslararası ilişkilerde de önemli değişikliklere yol açmış ve politik olarak da farklı yaklaşımlar ve ilişkilerin gelişmesinin sağlamıştır. Öyle ki Dünya Ekonomik Form'u tarafından ülkelerin rekabet edebilirliklerinin ölçülerek sıralandığı Küresel Rekabet Endeksi düzenli bir şekilde yayımlanmakta ve tüm ülkeler hem kendi hem de rakip ülkelerin durumlarını görebilmektedir. Küresel Rekabet Raporuna yer alan rekabet gücü kavramı bir ülkenin sürdürülebilir büyümesine katkı sağlayan kurumların, buna yönelik politikaların ve emekten, doğal kaynağa kadar üretim faktörlerinin tümünün verimliliğine dayanan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Altay, 2017). Küresel rekabette avantaj sağlayabilmek için farklılaşmak, yeni yatırımcılar ya da hali hazırdaki yatırımcılar için en uygun koşulları sağlamanın önemi ülke genelinde ve işletmeler özelinde her geçen gün daha belirgin hale gelmektedir (Özer, 2008).

Küresel rekabette değişen çevre koşulları özellikle teknolojiadaki ilerlemelerin yön verdiği süreç, bilginin, üretim faktörlerinin, mal ve hizmetlerin uluslararası arenada dolaşıma girmesi ve aynı zamanda tüm uluslar tarafından paylaşılması işletmeler için farklı risklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Akdemir, 2017).

2. ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK; NEDENLER VE RİSKLER

Uluslararası işletmeciliği, bir işletmenin en az iki veya daha fazla ülkede uluslararası ölçekte örgütlenme, tedarik, üretim, pazarlama, sermaye, teknoloji, bilgi ve insan gücü faaliyetlerini kendi ülkesi dışında gerçekleştirmesi olarak ifade etmek mümkündür (Güner, 2021). Buradan anlaşılacağı üzere bir girişimin uluslararası girişim olarak nitelendirilebilmesi için yerel işletme fonksiyonlarının bir veya birden fazlasını uluslararası kapsamda yapabiliyor olması gerekmektedir. Kuşkusuz bunun en büyük nedeni küreselleşme kapsamında ortaya çıkan rekabet koşullarıdır. İşletmeler temel hedefleri olan karlılıklarını artırabilmek ve varlıklarını sürdürebilmek adına günümüz dünyasında mevcut pazarı muhafaza etmenin yanında artık yeni pazarlar bulma çabası içerisindeyler. Bunun için işletmelerin yerel kalmaktan çıkıp önce ulusallaşması daha sonra ise uluslararasılaşması, bir tercihten ziyade zorunluluk haline gelmektedir. Yeni pazarlara erişim ve bu sayede karlılıklarını artırmak için artan rekabet koşullarında işletmeler yüksek düzeyde belirsizlik içerebilecek pazarlara girme fırsatlarını aramaktadırlar (Dang vd., 2020; Diken ve Çelik, 2023).

İşletmelerin uluslararasılaşmasının nedenleri kavramsal olarak içsel ve dışsal nedenler olarak ikiye ayrılabilir. İçsel nedenler genel hatlarıyla işletmenin var olduğu ülke kaynaklı nedenler olarak ifade edilir. Bu nedenler işletmenin kendi varlığından kaynaklanan sistematik olmayan nedenler ya da ülke genelinde tüm işletmeleri etkileyen sistematik nedenlerdir. İşletmenin ülke koşullarında rekabet edemiyor oluşu, ürettiği ürünlerin uluslararası standartlarda oluşu, işletme sahiplerinin uluslararasılaşma isteği gibi nedenler işletme kaynaklı faktörler iken; asgari ücretin ve maliyetlerin artması, genel ekonominin bozulması, vergi artışları, mevsimsel etkili satışlarda meydana gelen azalmalar içsel nedenlerin sistematik unsurları olarak sıralanabilir (Koçak, 2019).

İşletmenin uluslararasılaşmasının dışsal nedenleri ev sahibi kaynaklı nedenler ve çevresel neden olarak ikiye ayrılabilir. Ev sahibi ülke kaynaklı nedenler işletmenin faaliyet göstereceği ülkenin işletmeyi o ülkeye çekebilmesini sağlayan nedenlerdir. Örneğin ucuz işgücü ve hammadde, işletmenin diğer pazarlarına olan yakınlık, ürettiği ürünlere olan yoğun talep bu nedenlerden bazılarıdır. Dışsal nedenlerden çevre kaynaklı olanlar ise Dünya Ticaret Örgütü, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi kurumların uluslararası işletmeciliğin artması yönünde uyguladıkları ve işletmenin bunları kullanması sonucunda ortaya çıkan nedenlerdir (Bilgütay, 2018).

Ulusal çatışmalar, savaşlar, terörizm, yolsuzluk ve gergin siyasi rejimlerin artan tehdidi nedeniyle dünya genelinde özellikle ticari faaliyetler benzeri görülmemiş bir risk düzeyiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu tür riskler, girişimler için uluslararası iş yapmalarının karşısında gizli bir maliyet olarak değerlendirilebilir. Riskler, işletmelerin birçok kararlarında etkilidir. Örneğin işletmeler bu riskleri göz önünde alarak kaynaklarını yeniden yönlendirir veya yeniden tahsis eder; maliyet sapmalarını ölçerek arz kaymalarına ve yatırımdan beklentilerini yeniden tasarlarlar. Uluslararası ölçekte bu risklerin sonucunda, işlemler azalır, kazançlar azalır, genişleme ve girişim sınırlandırılır ve kısıtlanmış girişimcilik, azalan teşvikler nedeniyle sermaye birikiminin yavaşlaması gerçekleşir (Bamiatzi vd., 2020). Bunların yanında doğal olsun ya da olmasın afet olarak tanımlanabilecek durumlardan da uluslararası işletmeler etkilenir ve bu durumlarda onlar için risk unsuru barındırır. Araştırmalar doğal afetlerle karşılaştırıldığında çok uluslu işletmelerin terör saldırıları sonrasında yatırım yapmama ihtimalinin daha yüksek olduğuna fakat aynı zamanda afetlerin aralıklı veya kalıcı doğasının uluslararası işletmelerin yer seçimi ve genişleme gibi kararlarını etkileyebileceğine dair kanıtlar sunmaktadır. Süreksiz doğal risk, firmaya giriş ve genişlemenin önünde önemli bir engel olsa da aralıklı şiddet veya düşük etkili ancak kalıcı afet riskinin, uluslararası işletme stratejileri üzerinde ulusal düzeydeki çatışmalara göre daha düşük bir etkisi vardır (Nielsen vd., 2023).

Uluslararası işletmeler, uluslararası pazarda faaliyet gösterdiklerinde farklı risklerle karşı karşıya kalırlar. Uluslararası işletmelerin karşı karşıya kaldığı bazı riskler şunlardır;

2.1. Politik Riskler: Bu risk ülkeler arasındaki siyasi istikrarsızlık, politik değişimler, hükümet düzenlemeleri ve politik kararların alınması sonucunda ortaya çıkan bir risk olmakla beraber, politik risk bir hükümet eyleminin uluslararası yatırım yapan bir firmanın nakit akışlarını olumsuz etkileme riskini ifade eder. Bu, özel varlıklara hükümet tarafından el konulması ve karlar üzerinden beklenmedik vergiler veya zararlı parasal düzenlemeler gibi sürünen kamulaştırma biçimleri olarak ifade edilebilir. Daha yüksek siyasi riske sahip ülkeler, gelecekteki hükümet politikalarının belirsizliği ve firmaların işlem davranışlarını ayarlamalarına neden olan daha düşük kanun uygulama gücü olarak nitelendirilir (Qian ve Qiu, 2023). Örneğin, siyasi çalkantılar ve çatışmalar, hükümetin politikalarını değiştirmesi veya yeni düzenlemeler getirmesi işletmelerin faaliyetlerini olumsuz etkileyebilir.

2.2. Ekonomik ve Finansal Riskler: Uluslararası işletmeler, farklı ülkelerdeki ekonomik dalgalanmalardan etkilenebilirler. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar, enflasyon, faiz oranlarındaki değişiklikler, ekonomik krizler gibi faktörler işletmelerin karlılığını etkileyebilir. Bu dalgalanmaların ani ve beklenmedik bir şekilde gerçekleşmesi işletmenin mevcut ve ilerdeki faaliyetlerini etkileyecektir. Küresel piyasaların hareketliliği, karmaşık finansal maliyetler ve işlem şekilleri ile gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, çeşitli yapıdaki finansal riskleri meydana getirir (Yeşilkuş ve Özbozkurt, 2021). Uluslararası işletmeler, finansal piyasalardaki belirsizlikler ve risklerle karşılaşabilir. Kredi riski, likidite riski, finansal piyasa dalgalanmaları gibi özellikle bankacılık sektöründe ortaya çıkan durumlar işletmeler için öngörülemez riskler oluşturacaktır.

2.3. Hukuki Riskler: Farklı ülkelerdeki hukuki düzenlemeler, yasal süreçler ve uyumsuzluklar uluslararası işletmeler için hukuki riskleri oluşturur. Farklı ülkelerdeki ticaret yasaları ve düzenlemeleri, fikri mülkiyet hakları ihlalleri, sözleşme anlaşmazlıkları gibi faktörler işletmelerin hukuki açıdan risk altında olmasına neden olabilir.

2.4. Operasyonel Riskler: Uluslararası işletmelerin farklı ülkelerde operasyonlarını yürütürken karşılaştıkları riskler operasyonel riski oluşturur. Bu operasyonlar tedarik zinciri sorunları, lojistik problemler, kalite kontrol zorlukları olabilir ve bu faktörler işletmelerin operasyonel süreçlerini etkileyebilir.

2.5. Reputasyonel Riskler: İtibari risk olarak ifade edilen reputasyonel riskin kökeninde işletmelerin farklı kültürel ve sosyal çevrelere uyum sağlayamama durumu yatmaktadır. Toplumun üyesi olarak bir kişinin edindiği bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, gelenek ve diğer becerileri içeren karmaşık bir bütün olarak tanımlanan kültür işletmelerin uluslararasılaşmasında ve bunu sürdürebilmesinde oldukça etkilidir (Hill, 2013). Çünkü A ülkesinde çok rahat satılabilen bir ürün bütün özellikleri aynı kalsa dahi B ülkesinde kültür kaynaklı olarak satılamayabilecektir. Bunu akabinde ise o ülkede işletme reputasyon krizi ile karşı karşıya kalacaktır. Ayrıca etik dışı uygulamalar, çevresel sorunlara duyarsızlık, tüketici memnuniyetsizliği gibi faktörler işletmelerin itibarını olumsuz etkileyebilir.

Genel olarak, uluslararası işletmeler riskleri en aza indirirken yatırım getirilerini en üst düzeye çıkarabilecekleri hedef ülkelere yatırım yapmak isterler. Bu, ev sahibi ülkenin uluslararası işletmelerin faaliyet göstermesi için en uygun veya elverişli ortamı sağlayamaması durumunda yabancı yatırımın olumsuz etkileneceğini göstermektedir. Bu risk faktörlerinin çoğu lokasyona özgü olduğundan, risk faktörlerinin kötü yönetimi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırım girişlerini önemli ölçüde azaltabilir (Okaför vd., 2020).

İşletmeler uluslararasılaşma stratejilerini farklı şekilde belirleyebilir ve pazara farklı şekillerde girebilirler. En yaygın olan yabancı pazara giriş şekilleri ihracat yoluyla, lisans anlaşmaları ile, franchising ile, üretim sözleşmeleri yoluyla ya da doğrudan yabancı yatırım yoluyla pazara giriştir. Uluslararası işletmeler pazara farklı şekillerde girebilirken farklı stratejiler oluştururlar. Genel olarak bu stratejiler ürün-pazar stratejisi ve rekabet stratejisi olarak ikiye ayrılır. Ürün-pazar stratejileri; işletmenin mevcut ürün-pazar stratejisini terk etmeksizin satışlarını artırmaya çalıştığı pazara nüfuz etme stratejisi, mevcut ürün ve hizmetlerin karakteristiklerinde bazı değişiklikler yaparak oluşturduğu pazar geliştirme stratejisi, mevcut pazarında kalmaya devam ederken, bir taraftan da yeni ürünler ve hizmetler geliştirmeye çalıştığı ürün geliştirme stratejisi ve aynı anda hem mevcut ürün/hizmet karmasını hem de mevcut pazarını değiştirdiği çeşitlendirme stratejilerinden oluşmaktadır. Rekabet stratejileri ise; temel

odağı işletmenin maliyetlerinin düşürülmesi olan maliyet liderliği stratejisi, temelinde maliyetlerin kontrol altına alınması değil, inovasyon ve yüksek katma değer yaratılması ön plana çıktığı farklılaşma stratejisi, ürün ve hizmetlerinin sunumunda niş olarak nitelendirilebilecek belirli bir pazara odaklandığı odaklanma stratejilerinden oluşmaktadır. İşletmeler bu stratejileri uygularken; stratejik alanda yaşanan değişimlere ilişkin farkındalıklarının, küreselleşmenin etkilerine ilişkin farkındalıklarının, işletmelerin zamanında harekete geçebilmesinin önemine ilişkin farkındalıklarının ve inovasyonun artan önemine ilişkin farkındalıklarının yüksek olması gerekmektedir (Demirci vd., 2018).

3. TÜRKİYE’DEKİ YURT DIŞINDA KONTROL EDİLEN GİRİŞİMLER

Bu bölümdeki veriler TÜİK tarafından 2023 yılı Nisan ayında sonuçları yayınlanan ve yıllık olarak web üzerinden, araştırma çerçevesindeki tüm girişimlere uygulanan “Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişim İstatistikleri Araştırması” ile derlenen Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişim İstatistikleri’nden elde edilmiştir. Araştırma sonucunda, yurt dışında kontrol edilen girişim sayısı, ciro, yıllık ortalama çalışan sayısı ve personel maliyeti değişkenlerine dair verilere yer verilmiştir. Bu çalışmada yer alan veriler, doğrudan veya dolaylı olarak yurt dışında faaliyet gösteren en az bir girişim üzerinde kontrolü olan Türkiye’de yerleşik olup yabancı kontrolünde olmayan girişimleri kapsamaktadır. Bu çalışmada coğrafi kapsam olarak Türkiye hariç tüm Dünya değerlendirilmeye tabi tutulmuş ve dönem olarak 2016- 2021 yılları arasındaki veriler değerlendirilmiştir.

Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişim yurt dışında faaliyet gösteren ancak Türkiye’de yerleşik girişimlerin doğrudan veya dolaylı olarak kontrolünde olan girişimleri tanımlamaktadır. Bir başka ifade ile merkezi Türkiye’de olan yurt dışında faaliyet gösteren ve yabancıların kontrolünde olmayan uluslararası işletmeleri tanımlamaktadır. Bu veriler doğru okunduğu ve analiz edildiği takdirde hem Türkiye’nin uluslararası işletmeleri hakkında bugünün fotoğrafını hem de Türkiye’deki uluslararası işletmeciliğin geleceği hakkında bilgi verecektir. Veriler ekonomik olarak sektörel bazda, coğrafi bölgelere ve ülkelere göre girişim sayısı, ciro, çalışan sayısı ve personel maliyeti olarak listelenmiştir. Bu sayede Türkiye merkezli uluslararası işletmelerin ekonomik yapıları ve bölgesel karakterleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur.

Tablo 1. Sektörlere Göre Girişim Sayıları ve Cirolar (Sektörde faaliyet gösteren işletme sayısı 3 ya da daha az olduğu için ve işletmeler bilinebileceği için bu sektörler “c” ile gösterilmiştir.)

	Girişim sayısı						Ciro (Milyon \$)					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Toplam	1.598	1.850	1.921	2.097	2.336	2.373	47 855	53 056	57 003	59 615	55 040	74 797
Sanayi	298	352	346	373	447	465	15 217	16 255	17 450	18 175	17 348	21 526
B - Madencilik ve taşocakçılığı	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
C - İmalat	248	299	296	314	370	382	13 654	14 106	14 799	15 860	14 970	18 649
D - Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım	31	36	35	46	58	64	1 395	2 040	2 507	2 247	2 322	2 783
E - Su temini; Kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
İnşaat	262	260	276	299	334	330	12 092	10 485	8 033	8 690	8 958	9 807
F - İnşaat	262	260	276	299	334	330	12 092	10 485	8 033	8 690	8 958	9 807
Ticaret	526	636	692	720	771	788	16 039	20 741	25 062	25 610	21 517	34 646
G - Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	526	636	692	720	771	788	16 039	20 741	25 062	25 610	21 517	34 646
Hizmet	512	602	607	705	784	790	4 507	5 575	6 458	7 140	7 217	8 818
H - Ulaştırma ve depolama	206	251	224	259	272	283	1 514	1 887	1 778	2 433	2 723	2 829
J - Bilgi ve iletişim	46	58	55	82	102	106	229	298	395	425	574	881
K - Finans ve sigorta faaliyetleri	108	98	101	108	129	108	1 868	2 062	2 471	2 486	2 907	3 469
M - Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	55	62	75	99	124	137	76	80	143	173	197	367
N - İdari ve destek hizmet faaliyetleri	27	28	27	31	36	46	161	401	642	619	319	618
Diğer hizmetler	70	105	125	126	121	110	659	848	1 029	1 003	497	654

Kaynak: TÜİK Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişim İstatistikleri, 2021

Türkiye merkezli uluslararası girişim sayıları incelendiğinde 2016 yılında 1.598 olan girişim sayısının 2021 yılında kadar düzenli olarak arttığı ve 2021 yılında 2.373 olduğu görülmektedir. İşletme sayısında %48’lik bir artış olduğu görülmektedir. Aynı dönem içerisinde işletmelerin cirolarına baktığımızda ise 2016 yılında işletmelerin ciroları 47.8 milyar dolardan 74.8 milyar dolara çıkmıştır ve burada artış %56’dır. Bu durum bizi yıllar itibariyle uluslararası faaliyet göstermeye başlayan işletmelerin nitelik olarak eskiye göre daha iyi durumda olduğuna ya da mevcut işletmelerin zaman içerisinde farklı stratejiler neticesinde cirolarını arttırdıkları sonucuna ulaştırmaktadır. Hangi durum geçerli olursa olsun bu, Türkiye merkezli uluslararası işletmeler açısından ileriye dönük olarak umut verici bir neticedir.

Sektörel bazda rakamlar incelendiğinde en çok girişim sayısının 2021 yılı itibariyle hizmet, ticaret, sanayi ve inşaat olarak sıralandığı görülmektedir. 2016 yılında ticaret sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısı hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısının önündeysen 2021 yılında bu durum değişmiştir. Sektörel anlamda dikkat çeken bir başka detay ise yıllar itibariyle sanayii sektöründeki girişim sayıları 2016 yılından 2021 yılına gelindiğinde %56 oranında artmıştır. Diğer üç sektörde artış olmasına karşın oranlar bu kadar yüksek değildir. 2020 pandemi döneminden 2021 yılına geçildiğinde sadece inşaat sektöründeki girişim sayıları azalmıştır. Burada pandemi dışında diğer faktörlerin etkili olup olmadığı araştırmaya açıktır. İşletmelerin ciroları çerçevesinde rakamlara baktığımızda inşaat sektöründe işletmelerin cirolarının 2016 yılında 2021 yılına gelinceye kadar bazı yıllar küçük miktarlarda artsa da genelde sürekli düşüş gösterdiği ve 2016 yılındaki cirolara inşaat sektöründeki işletmelerin bir daha ulaşamadığı görülmektedir. 2019 yılı ve 2020 pandemi dönemindeki cirolarda genel düşüş olmasına karşın inşaat ve hizmet sektöründeki işletmelerin ciroları küçük miktarlarda olsa da artmıştır.

Tablonun burada yer verilmeyen ikinci bölümünde yer alan sektörel olarak çalışan sayıları ve personel maliyetleri incelendiğinde karşımıza çıkan tablo genel olarak şunları içermektedir;

- Çalışan sayıları 2016 yılından 2021 yılına gelindiğinde %12 oranında artmış fakat personel maliyetleri 3,9 milyar dolardan 5,2 milyar dolara çıkarak yüzde 33 artmıştır. Bunda dünya genelindeki genel ekonomik bozulmaların, taban ücretlerdeki artışların ve artan enflasyon rakamlarının etkisinin olması muhtemeldir.

- 2021 yılı itibariyle sektörel olarak en fazla çalışan sayısı sanayi sektöründe olup onu inşaat, hizmet ve ticaret izlemektedir. Bu dönemde 265 bin çalışanın 111 bini sanayi sektöründe çalışmaktadır.

- 2021 yılında birim personel maliyeti yıllık 19.616 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu da aylık olarak 1,634 dolardır ve bu değer gelişmiş ülkelerin ortalama asgari ücretlerine denk gelmektedir.

- Sektörel bazda birim personel maliyetleri yıllık olarak incelendiğinde ise, sanayi sektöründe 20.350 dolar, inşaat sektöründe 17.319 dolar, ticaret sektöründe 17.034 dolar ve hizmet sektöründe ise 23.263 dolar olduğu görülmektedir. Hizmet sektöründe faaliyet gösteren çalışanların birim ücretlerinin yüksek olması bizi bu kişilerin daha nitelikli olması sonucuna ulaştırabilir.

- Pandeminin etkisini gösterdiği düşünülen 2020’den 2021 yılına geçiş dönemine baktığımızda bu yıllarda inşaat ve ticaret sektörlerinde çalışan sayıları azalırken sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan sayıları artmıştır. Personel maliyetleri ise her sektörde artmıştır. Bu durum inşaat ve ticaret sektörlerinde birim personel maliyetlerinin arttığı şeklinde değerlendirilebilir.

Bu sonuçlar çalışan sayılarının ve maliyetlerinin karakteristikleri hakkında bilgi vermekte olup sonuçlarla ilgili veriler dünya geneli ile karşılaştırıldığında yeni sonuçlarla karşılaşılabileceğini göstermektedir. Ayrıca sektör bazlı girişim sayılarının, ciro miktarlarının, çalışan sayılarının ve personel maliyetlerinin farklılaşmasında o sektörde faaliyet gösteren işletmelerin buldukları ülkelerin ekonomilerinin etkisi de söz konusu olabilmektedir.

Tablo 2. Coğrafi Bölgelere Göre Girişim Sayıları ve Cirolar

Coğrafi bölge	Girişim sayısı						Ciro					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Toplam	1.598	1.850	1.921	2.097	2.336	2.373	47.855	53.056	57.003	59.615	55.040	74.797
Afrika	124	136	139	167	172	186	3403	4187	4588	5757	5441	6147
Kuzey Afrika	89	97	93	100	93	92	2 362	3 042	2 802	3 146	2 550	2 753
Diğer Afrika Ülkeleri	35	39	46	67	79	94	1 042	1 145	1 786	2 611	2 891	3 394
Amerika	106	140	149	170	184	187	2564	2775	3599	3571	3158	4720
Kuzey Amerika Ülkeleri	97	127	133	149	157	152	2 398	2 611	3 373	3 151	2 583	4 176
Orta Amerika Ülkeleri	5	8	9	15	20	25	5	6	33	218	395	313
Güney Amerika Ülkeleri	4	5	7	6	7	10	162	157	194	202	180	231
Asya - Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	454	482	502	528	575	607	18941	19.328	19179	20197	17576	22960
Asya - Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	251	264	271	276	268	271	9765	10541	11660	13200	11604	13659
Diğer Asya Ülkeleri	203	218	231	252	307	336	9176	8787	7519	6997	5972	9300
Avrupa	879	1050	1093	1200	1369	1352	22432	26380	29409	29933	28685	40636
Avrupa (AB27+EFTA)	552	661	665	754	871	864	13798	14716	16164	16952	16776	22514
Diğer Avrupa Ülkeleri	327	389	428	446	498	488	8635	11664	13246	12981	11909	18121
Okyanusya	35	42	38	32	36	41	514	385	228	157	180	335
Avustralya-Yeni Zelenda	2	3	3	5	6	7	68	70	69	48	50	61
Diğer Okyanusya Ülkeleri	33	39	35	27	30	34	447	315	159	109	129	274

Kaynak: TÜİK Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişim İstatistikleri, 2021

Türkiye merkezli uluslararası işletmelerin sayısı dünya genelinde bölgelere göre incelendiğinde 2021 yılı itibariyle en çok işletme Avrupa bölgesinde yer almaktadır. Bu bölgede yer alan işletme sayısı diğer tüm bölgelerin toplamından daha fazladır. Bunda Türkiye'nin gümrük birliği anlaşmasına dahil olması ve coğrafi olarak Avrupa'ya yakınlığının olmasının yanı sıra; yurtdışında en çok Türk vatandaşının Avrupa'da yaşıyor oluşunun etkisinin olması muhtemeldir. 2016 yılından 2021 yılına gelindiğinde oransal olarak en çok işletme artışının yaşandığı bölge %76 ile Amerika olmuş onu %54 ile Avrupa izlemiştir. Amerika'daki işletme sayısının neredeyse iki katına çıkmasının nedenleri araştırılmaya değerdir.

İşletmelerin bölgesel ciroları karşılaştırıldığında 2021 yılı itibariyle en yüksek ciro Avrupa bölgesinde gerçekleşmiş onu Asya, Afrika, Amerika ve Okyanusya izlemiştir. Aynı dönemde Avrupa'daki işletmelerin cirolarının toplamı diğer dört bölgenin toplamından yüksek olmuştur. Bu durum beklenildiği üzere işletme sayıları ile paralellik göstermektedir. İşletmelerin bölgesel ciroları 2016 ve 2021 yılları arasında kıyaslandığında Afrika bölgesinde işletme sayısı %50 artarken ciro %81 artmış, Amerika bölgesinde işletme sayısı %76 artarken ciro %84 artmış, Asya bölgesinde işletme sayısı %34 artarken ciro %21 artmış, Avrupa bölgesinde işletme sayısı %54 artarken ciro %81 artmış ve Okyanusya bölgesinde işletme sayısı %17 artmış buna karşılık ciro bu bölgede %35 azalmıştır. Bu sonuçlara bakıldığında işletme sayısına karşılık cirodaki en yüksek artış Afrika bölgesinde olmuştur. Bu durum, burada faaliyet gösteren işletmelerin oransal anlamda daha yüksek cirolara ulaştıracak faaliyetler içerisinde olduğu ya da faaliyetlerinde daha yüksek cirolar elde ettikleri sonucuna ulaştırabilir. Okyanusya bölgesine bakıldığında ise burasının Türkiye'ye coğrafi uzaklığının dezavantajını yaşadığı söylenebilir. Buraya dair en dikkat çeken sonuç 2016 yılından 2021 yılına gidilirken; işletme sayısı artmasına rağmen, işletmelerin ciroları azalış göstermiştir. Dikkat çeken bir başka sonuç ise Orta Amerika bölgesindeki rakamlardır. Bu bölgede 2016 yılında faaliyet gösteren 5 işletmenin cirosu 5 milyar dolarken; 2021 yılında faaliyet gösteren 25 işletmenin cirosu %6.263 artarak 313 milyar dolar olmuş hatta 2020 yılında 395 milyar dolara yükselmiştir. Bu rakamlarda kuşkusuz Türkiye'nin bu bölgede yer alan ülkeler ile kurmuş olduğu ikili ilişkilerin etkisi bulunmaktadır.

Tablonun burada yer verilmeyen ikinci bölümü yani bölgesel olarak çalışan sayıları ve personel maliyetleri incelendiğinde karşımıza çıkan tablo genel olarak şunları içermektedir;

- Çalışan sayılarına bakıldığında işletme sayılarıyla doğru orantılı olarak en çok çalışanın 127.292 çalışan ile Avrupa Bölgesinde olduğu görülmektedir. Daha önce belirtildiği üzere Avrupa Bölgesindeki işletmelerin ve çalışanların çok oluşunda Avrupa'nın bölgesinin coğrafi yakınlığının ve bölgedeki Türk vatandaşlarının çok oluşunun etkisi bulunmaktadır.

- Birim personel maliyetlerine bakıldığında 2016 yılında en yüksek birim personel maliyeti yıllık 66.332 dolar ile Amerika Bölgesinde gerçekleşirken, en düşük birim personel maliyeti 9.139 dolar ile Afrika Bölgesinde gerçekleşmiştir. 2021 yılına gelindiğinde ise söz konusu rakamlar Amerika Bölgesinde 54.371 dolar Afrika Bölgesinde ise 11.064 dolar olmuştur. Buradan görüleceği üzere Amerika Bölgesinde birim personel maliyetleri düşerken Afrika Bölgesinde artmıştır. Rakamların bu derece birbirinden uzak oluşunda bölgesel ekonomik ve gelişmişlik düzeyleri etkili olduğu açıktır.

- Okyanusya Bölgesi birim personel maliyeti noktasında diğer bölgelere nazaran daha dengeli bir yapı sergilemiştir. Bunda bölge ülkelerinin istikrar seviyelerinin yüksek oluşu etkilidir. 2016 ve 2021 yılları karşılaştırıldığında yıllık personel maliyetleri yalnızca 1.500 dolar civarında değişkenlik göstermiştir. Okyanusya Bölgesinin alt kırılımında Avustralya ve Yeni Zelanda'nın yer aldığı bölgede yıllık birim personel maliyeti 100.281 dolar ile Dünyadaki en yüksek maliyeti oluşturmaktadır.

Tablo 3. Ülkelere Göre Girişim Sayıları ve Cirolar

Ülke	Girişim sayısı						Ciro (Milyon \$)					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Toplam	1 598	1 850	1 921	2 097	2 336	2 373	47 855	53 056	57 003	59 615	55 040	74 797
Birleşik Krallık	62	81	103	102	120	105	3 743	5 671	6 898	6 044	4 758	9 612
Birleşik Arap Emirlikleri	44	43	60	59	59	61	4 792	5 913	7 192	8 031	5 937	7 312
Rusya Federasyonu	96	114	113	117	119	127	2 662	3 772	3 552	3 689	4 295	4 617
İsviçre	21	24	23	24	26	31	1 944	2 717	2 983	2 357	2 060	4 498
ABD	91	121	126	140	149	145	2 368	2 566	3 131	3 121	2 552	3 684
Hollanda	58	68	82	96	114	94	2 399	2 090	2 064	2 066	2 528	3 006
Almanya	136	163	159	183	213	207	2 383	2 591	2 526	2 720	2 374	2 534
Romanya	60	63	64	76	80	90	1 033	1 275	1 390	1 607	1 545	2 267
Kazakistan	42	48	52	56	69	72	1 793	1 898	1 523	1 532	1 494	2 199
Bahreyn	8	7	9	10	12	10	334	378	539	810	1 046	1 514
Bulgaristan	30	33	34	42	44	42	705	734	837	1 022	1 090	1 372
Kuveyt	-	5	8	8	9	11	-	248	577	588	1 278	1 328
İtalya	39	49	51	50	62	61	680	677	922	1 015	1 022	1 241
Mısır	27	28	27	26	23	27	604	809	801	876	860	1 132
Malta	57	73	64	61	67	72	759	954	964	723	920	1 032
Ukrayna	38	47	50	55	68	63	388	459	677	479	783	1 020
Polonya	22	29	29	26	28	29	642	580	702	850	713	1 011
Suudi Arabistan	36	32	28	30	28	28	1 288	1 025	1 031	1 384	1 305	982
Irak	54	57	50	46	46	38	744	776	747	820	700	934
Çin Halk Cumhuriyeti	39	42	38	40	42	47	620	573	622	560	521	823
Diğer ülkeler	638	723	751	850	958	1 013	17 975	17 351	17 328	19 321	17 259	22 681

Kaynak: TÜİK Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişim İstatistikleri, 2021

Ülke bazlı Türkiye'deki Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişimlerin sayısı bu çalışma kapsamında en spesifik sonuçları ortaya koymaktadır. Girişim sayısının en çok olduğu ülke 2016 yılından 2021 yılına kadar Almanya olmuştur. Almanya'nın bu derece yüksek oluşunda en çok Türk vatandaşının olduğu yabancı ülke olmasını etkisi oldukça yüksektir. Buna karşılık 2021 yılında girişimlerin en çok ciro elde ettiği ülke İngiltere olmuş onu Birleşik Arap Emirlikleri izlemiştir. Diğer yıllar incelendiğinde de bu iki ülke en çok ciro elde edilen ülkeler olmuştur. Girişim başına ciro rakamlarına bakıldığında ise 2021 yılında bir girişimin en çok ciro elde ettiği ülke 151 milyon 375 bin dolar ile Bahreyn olmuştur. Bu ciro bu ülkede faaliyet gösteren 7 girişimin ortalama değeridir. En az ciro elde edilen ülke ise 16 milyon 191 bin dolar ile Ukrayna olmuştur. 2021 yılı itibariyle girişimlerin en çok ciro elde ettikleri ülkeler incelendiğinde birçok Avrupa ülkesi yer alırken Fransa'nın olmayışı dikkat çekicidir. Bu ülke uluslararası işletmecilik noktasında Türkiye'de yer alan işletmeler çerçevesinde incelenebilir. Türkiye'nin coğrafi konumu, ekonomisinin gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alışı Dünya'nın çok farklı coğrafyalarında yer alan çok farklı kültürlerin bulunduğu ülkelerde işletmelerin faaliyet göstermesini sağlamıştır.

Tablonun burada yer verilmeyen ikinci bölümü yani ülke olarak çalışan sayıları ve personel maliyetleri incelendiğinde karşımıza çıkan tablo genel olarak şunları içermektedir;

- 2021 yılı için birim personel maliyetinin en yüksek olduğu ülke 157.538 dolar ile İsviçre olmuştur. Genel olarak Kuzey Avrupa Ülkeleri'nde hayat standartlarının yüksek oluşu bu sonuçların çıkmasında etkili olmuştur. En az maliyetin olduğu ülke ise 5.359 dolar ile Mısır olmuştur.

- En çok girişim Almanya'da olmasına rağmen çalışan sayısının en çok olduğu ülke Rusya olmuştur. Bu rakamda özellikle inşaat sektöründe yer alan girişimlerin Rusya'da faaliyet göstermelerinin etkisi fazladır.

- Birçok ülke için ev sahibi konumunda bulunan Çin'de yer alan girişim sayısı 2021 yılında 47 olmuş, ciro ise 823 milyon dolar ile ilk 20 ülke içinde en az ciro edilen ülke olmuştur. Bu rakamlar girişimler için Çin'in halen Türkiye'deki Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişimler için Pazar olabileceğini göstermektedir.

4. TÜRKİYE'DEKİ İŞLETMLERİN YURT DIŞINDA KONTROL ETTİKLERİ GİRİŞİMLERİNİN TÜRK EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Küreselleşme neticesinde bir işletmenin farklı bir ülkede faaliyet göstermesinin hem faaliyette bulunduğu ev sahibi ülke hem de işletmenin kendi ülkesi ki bunu kaynak ülke olarak adlandırabiliriz, açısından birçok faydası bulunmaktadır. İşletmenin faaliyette bulunduğu ülkeye sermaye aktarımı ile istihdamın artırılması cari açığın azaltılması gibi birçok makro ekonomik veri için pozitif katkı sağlamanın yanında kaynak ülke içinde how-know becerilerini oraya taşıması, kazancının bir bölümü ile kendi ülkesinde faaliyette bulunması sayesinde ekonomiye katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yurtdışındaki yatırımların kaynak ülkedeki etkisini yatırımlar, istihdam ve verimlilik üzerinden ele almak mümkündür. Yurtdışı yatırımlar her ne kadar ülkeden sermaye çıkışı demek olarak görülse de yurt dışında yapılan yatırımın finansmanı şayet yurtiçinden değil de hedef ülke veya üçüncü ülkeler üzerinden sağlanıyorsa, yurtiçindeki sermaye stokunda bir azalma söz konusu olmamaktadır. Örneğin, firmalar yurtdışındaki üretimle maliyetleri düşürerek kazanılan maliyet avantajını yurtiçindeki yatırımlara yansıtmaktadırlar. Ayrıca yurtdışı yapılan faaliyetler ile yurtiçinde bir bağlantı söz konusu ise yurtdışındaki her üretim yurtiçindeki üretimi de artıracaktır. İstihdam açısından bakıldığında ise ilk etapta yurtdışına bir istihdam kayması durumu oluşurken ilerleyen zamanlarda kaynak ülkedeki merkezde çalışan personel sayısı da artırılabileceği durumunda kalınacak mavi yakalı personel yerini beyaz yakalı personele bırakacaktır. Son olarak verimlilik açısından bir değerlendirme yapılırsa, işletmelerin yurtdışı faaliyetleri ile ön plana çıkması rakip işletmeler içinde rekabet avantajı sağlamak adına yeni hamleler yapmayı mecbur bırakacak ve bu kaynak ülkenin kaynaklarının optimum verim ile kullanılması sonucunu doğuracaktır. Bu durum birçok gelişmiş ülke için böyle olduğu üzere Türkiye içinde bu şekilde gerçekleşmektedir (Ticaret Bakanlığı Yurtdışı Yatırım Raporu, 2022).

Bu çalışmada kullanılan ikincil verilerden yola çıkarak uluslararası işletmelerin neredeyse tamamı için önemli olan yeni gelişmelerin yaşandığı söylenebilir. Tüm girişimler için olduğu gibi uluslararası girişimler içinde ciro ve personel maliyetleri o bölgedeki yatırım kararlarını doğrudan etkilemektedir. Örneğin ucuz işgücüne sahip Çin bu anlamda birçok ülke için olduğu gibi Türkiye içinde tercih edilebilir bir durumdur.

Küresel Rekabet Çerçevesinde Türkiye'deki Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişimler' in Türk Ekonomisine Etkileri çalışması 2016-2021 yıllarını kapsayacak şekilde değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme yapılırken 2019 yılında başlayan pandeminin dünya ekonomisi üzerindeki etkisini unutmamak gerekir. 2020 yılında 2021 yılına geçişte girişim sayısı dönem içerisinde en düşük artışı yaşarken 2020 yılında işletmelerin cirolarında bir azalış görülmüştür. Bunda 2020 yılında dünya genelinde etkisini gösteren COVID-19 salgınının etkisinin olması muhtemeldir. Salgının ekonomik yansımaları uluslararası işletmecilikte de kendisini göstermiştir. 2021 yılında toparlanmanın etkisiyle işletmelerin cirolarında bir önceki yıla göre yaklaşık %40'lık bir artış yaşanmıştır. Bu durum salgın sonrası ekonomik toparlanmanın uluslararası işletmeler açısından kısmen de olsa kolay gerçekleştirilebildiğini göstermektedir. COVID-19 salgınında da yaşandığı üzere farklı ülkeler aynı krize farklı tepkiler verebilmektedir. Çok uluslu şirketler bu durumda ulusal şirketlere kıyasla daha rahat hareket imkânı bulmakta ve kendi faaliyetlerini en üst düzeyde gerçekleştirebilecek hamleleri daha kolay yapabilmektedirler. 2020-2021 pandemi geçişi esnasında pandemiden en çok etkilenen Avrupa ülkelerinde faaliyet gösteren girişim sayıları genel olarak azalırken, Avrupa kadar etkilenmeyen ya da bunu yansıtmayan birçok ülkede girişim sayısı artmıştır. Bu durum işletmelerin cirolarına da yansımıştır ve sonuç olarak daha önce belirtilen nedenler çerçevesinde Türkiye açısından değerlendirdiğimizde ciro azalışlarından Türkiye ekonomisi de olumsuz olarak etkilenmiştir.

Küresel Rekabet Çerçevesinde Türkiye'deki Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişimler' in Türk Ekonomisine Etkileri çalışmasında sektör ve ülke olarak detaylı analizler yapılabilir. Örneğin ABD 2022 yılında en çok potansiyel ülke olarak belirlense de yıllar itibariyle değerlendirildiğinde Almanya, Türkiye ve Türk ekonomisi için hep listenin başında yer almıştır. Çin, potansiyeli yüksek bir ülke ve henüz çok az girişim bulunmakta olup bu anlamda Çin girişimcilerimiz tarafından önemli bir pazar olarak değerlendirilebilecektir. Kocaeli Sanayi Odası tarafından 2021 yılında yayınlanan Çin Ülke Profili; Türk Şirketleri İçin İş Yapma Rehberi' ne göre Çin'de faaliyet gösteren yabancı işletme sayısı 960.725'dir ki bu rakamın içinde Türkiye'deki Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişimler' in sayısı görüleceği üzere 823'dür bu sayının artmasının Türkiye ekonomisi için yapacağı katkı yadsınamaz derecede olacaktır. Bunun temel nedeni Dünya ekonomisi içinde Çin'in her geçen yıl aldığı payın artmasıdır. ABD açısından incelediğimizde özellikle Dünya'daki rezerv paranın halen dolar oluşu orada yapılacak ve ülkeye aktarılacak paranın cari açık üzerinde ciddi bir etkisinin olmasını sağlamaktadır. ABD'de yer alan Türkiye'deki Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişimler' in elde ettiği ciro 2021 sonu itibariyle 3,6 milyar dolardır. Bu rakam 2021 yılında Türkiye'nin dış ticaret açığı olan 46,1 milyar doların yaklaşık %7.8'ine karşılık gelmektedir.

Bölgesel olarak değerlendirme yapıldığında girişim sayısının en çok olduğu bölge Avrupa bölgesidir. Bu durum dönem dönem politik olarak sorun yaşanıyor olsa da hem Avrupa Bölgesi ülkeleri hem de Türkiye için karşılıklı ekonomik bağımlılığın önemli düzeyde olduğunu göstermektedir. Nitekim bu bölge için Türkiye yerleşik işletmelerindeki istihdamın sayısı 2021 yılı itibariyle 127.292 kişi olmuştur. İstihdamın makro ekonomi ilişkisi göz önüne alındığında bu rakamın dolaylı olarak yaklaşık 500 bin kişiyi etkilemesi muhtemeldir. Afrika Bölgesi'ndeki girişim sayısı 2016 yılına 126 iken 2021 yılında % 50'lik bir artış göstermiştir. Bu durumun arka planında bugün Afrika Bölgesi'ndeki elçilik sayısının 44'e yükselmesinin ve Ankara'daki Afrika ülkelerin elçilik sayısının 38 olmasının etkisi bulunmaktadır. Girişimlerin yer aldığı ülkelere bakıldığında Türk Devletler Teşkilatı üyelerinden sadece Kazakistan'ın yer aldığı görülmektedir. Bu durum diğer Türk Devletleri de düşünüldüğü zaman istenilen bir durum değildir. Bu durumun 2021 yılında Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulması ve ilişkilerin daha da artmasıyla değişeceği ve diğer üye ülkelerdeki girişimlerin artacağı tahmin edilebilir.

5. SONUÇ

Günümüz dünyasında küreselleşmenin etkisiyle İşletmeler varlıklarını sürdürebilmek, karlılıklarını artırabilmek adına zaman zaman daralan yerel pazarların yanında uluslararası pazarlarda da faaliyet göstermek mecburinde kalmaktadır. Küreselleşme ve teknolojinin gelişmesi Dünya’yı adeta yerel bir pazara dönüştürmüştür. Bunun neticesinde işletmeler bazı riskleri göz önünde bulundurarak rekabet edebilmek için uluslararasılaşma faaliyetlerine hız vermektedir. Bu faaliyetleri kısa sürede yapmak, uluslararası pazarlara entegre olmak kolay değildir. Elbette bu bir süreç gerektirmekte. Diğer yandan her sektör ve her işletme için bu dönüşüm sürecin farklı olduğu bilinen bir gerçektir. Çünkü küreselleşmenin hızına karşın adaptasyon süreci her işletme için aynı değildir.

TÜİK tarafından her yıl yayımlanan ve son olarak 2023 yılı Nisan ayında sonuçları “Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişim İstatistikleri Araştırması” Türkiye merkezli uluslararası girişimlere ait temel veriler içermektedir. Sektörel, coğrafi bölge ve ülke bazlı olarak girişim sayıları, cirolar, çalışan sayıları ve personel maliyetlerinin yer aldığı bu araştırma derinlemesine analiz edildiğinde Türkiye’deki yurt dışında kontrol edilen girişimlerin sayısını vermenin yanında bu alanda ortaya konulacak ulusal perspektife de katkı sağlayacaktır. Araştırma çapraz istatistiksel metotlarla incelendiğinde Türkiye’deki yurt dışında kontrol edilen girişim diğer ülke verileri ile karşılaştırıldığında, sayının halen düşük olduğu görülecektir. Bu girişimlerde Avrupa halen Türkiye için merkez konumda bulunmakta olup Türkiye merkezli girişimlerin Çin’i halen gelişmiş ülkeler kadar kullanmadığı görülmektedir. Bir başka sonuç ise COVID-19 salgınının her alanda tahribata yol açtığı gibi söz konusu uluslararası girişimler içinde sorun ortaya çıkarmasıdır. COVID-19 salgınının etkili olduğu özellikle 2020 yılında ortaya çıkan değerlerde düşüş yaşandığı tablolardan görülmektedir.

Sonuç olarak günümüzde her ne sebeple olursa olsun hangi ülke merkezli olursa olsun işletmelerin hiper rekabet ortamında ve bu teknolojik gelişmişlik ortamında varlıklarını sürdürebilmek için uluslararası işletme olmaları zorunludur. Sektörel bazda, coğrafi bölge ve ülke bazlı olarak girişim sayıları ile cirolar, çalışan sayıları ve birim personel maliyetlerinin de dikkate alınarak bir politika belirlenmesi ve potansiyelin mevcut rakamlardan çok daha yüksek olduğu düşünülerek cesur adımlar gerçekleştirilmeli, kamu özel sektörü cesaretlendirmeli ve desteklemelidir. Dış ödemeler dengesinde sürekli açık veren ülkemiz için bu durum hayati derecede önemlidir. Şirket merkezleri Türkiye’de olan işletmelerin karlarını ülkemize getireceği düşünüldüğünde Türk ekonomisi için önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın niteliği gereği herhangi bir etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar Katkıları

Araştırma Tasarımı (CRediT 1) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Veri Toplama (CRediT 2) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Makalenin Yazımını (CRediT 12-13) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Finansman

Herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Akdemir, B. (2017). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Altay, A. (2017). Dünya Ekonomik Forumu ve Küresel Rekabet Politikaları Üzerindeki Etkileri; *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, (10), 25-34.
- Bamiatzi, V., Mellahi, K. vd. (2020). Risk In International Business And Its Mitigation; *Journal of World Business*: 1(55), 1-7.
- Bilgütay, H. (2018). Uluslararası İşletmelerin Risk Kültürü İle Uluslararası Stratejileri Arasındaki İlişkinin Araştırılması, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Çavuşoğlu, D. (2007). Küresel Rekabet Ortamında Örgütlerde Yaratıcılık Kültürü ve Yaratıcılık Yönetimine İlişkin Tutumların Değerlendirilmesi (Okullarda Araştırma), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dang, Q. Jasovska, P. ve Rammal H. (2020). International Business-Government Relations: The Risk Management Strategies of Mnes In Emerging Economies; *Journal of World Business*, 55(1), 1-14.
- Demirci, A.E. vd. (2018). Uluslararası İşletmecilik, Anadolu Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir.
- Diken, Ö. F. ve Çelik, A. (2023). Personel Güçlendirme, Örgütsel Başarı ve Motivasyon Etkileşimi, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Güner, C. (2021). Uluslararası İşletmecilik Açısından Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler ve Tüketici Satın Alma Karar Süreci Üzerine Fast Food Sektöründe Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hill, W. L. C. (2013). International Business Competing in the Global Marketplace. 9th ed. New York, McGraw-Hill Irwin.
- İleri, H., ve Horasan, A. (2010). Küresel Rekabet Ortamında İşletmelerin Teknoloji ve Ar-Ge Yönetimlerinin Rekabete Etkileri Üzerine Araştırma ve Örnek Bir Uygulama, 13(1-2), 171-190.
- Koçak, M. (2019). İşletmelerin Uluslararasılaşmasına Yönelik Kavramsal Bir Çerçeve, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 169-190.
- Nielsen, B. Wechtler, H, Zheng, L. (2023). Disasters and international business: Insights and recommendations from a systematic review; *Journal of World Business*, 58,4.
- Oğuztürk, B. S ve Sariçoban. K. (2013). Küresel Rekabette Kümelenme ve İnovasyonun Rolü, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 94-104.
- Okafor, L. E., Hassan; M. K. Rashid; M. vd. (2020). Risk Dimensions, Risk Clusters, And Foreign Direct Investments In Developing Countries; *International Review of Economics & Finance*, 82, 636-649.
- Özer, Y. E. (2008). Küresel Rekabet- Bölgesel Kalkınma, *Review Of Social, Economic & Business Studies*, 9(10), 389-408.
- Qian, X. ve Qiu, S. (2023). Political Risk And Corporate International Supply Chain; *International Money And Finance*, 137,1-14.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Hizmet Genel Müdürlüğü, Yurtdışı Yatırım Raporu, (Haziran 2022). s.13.
- TÜİK Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişim İstatistikleri- 2021, <https://data.tuik.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 13.09.2023).
- Yeşilkuş, F. ve Özbozkurt, O. B. (2021). Uluslararası İşletmecilikte Finansal Risklerin Stratejik Yönetimi, *European Journal of Educational & Social Sciences*, 6(1), 51-66.

EXTENDED SUMMARY

Globalization enables the development and expansion of political, social and economic relations between countries, facilitates the resolution of polarizations arising from differences of opinion, and contributes to a better and easier recognition of beliefs, cultures and expectations. From the perspective of businesses, the biggest challenge posed by globalization is to maintain a sustainable competitive advantage. The concept of globalization is a concept that has an impact on all areas, especially the economy and informatics.

International business is the international organization of a business in at least two or more countries and the realization of procurement, production, marketing, capital, technology, information and manpower activities outside its own country. There are many internal and external reasons for the internationalization of businesses. When international businesses operate in the international market, they face many different risks, including political, economic and financial, legal, operational and reputational risks. In order to sustain their existence and to operate effectively and efficiently in the foreign market, businesses have to combat these risks in proportion to their resources.

The Turkish Statistical Institute's "Statistics on Enterprises Controlled Abroad", the results of which were published in April 2023 and compiled through the "Survey on Enterprises Controlled Abroad Statistics", which is conducted annually via the web to all enterprises within the scope of the survey, provides information about the enterprises controlled abroad in Türkiye in terms of regional, national and sectoral turnover, number of employees and personnel costs. The correct reading and analysis of this data will provide both a snapshot of Türkiye's international enterprises today and information about the future of international business in Türkiye. When the data is analyzed, it is seen that while the number of Türkiye-based international enterprises was 1,598 in 2016, the number of enterprises increased steadily until 2021 and reached 2,373 in 2021. The increase in these numbers leads us to the conclusion that Turkish enterprises have a desire to operate abroad. When the sectoral figures are analyzed, it is seen that the highest number of enterprises are listed as services, trade, industry and construction as of 2021. When the number of employees and personnel costs are analyzed by sector, as of 2021, the highest number of employees by sector is in the industry sector, followed by construction, services and trade. In this period, 111 thousand of 265 thousand employees work in the industrial sector. In the same year, the unit personnel cost was realized as 19,616 dollars per year. This translates to \$1,634 per month, which is equivalent to the average minimum wage in developed countries.

When the number of Türkiye-based international enterprises is analyzed by region around the world, as of 2021, the largest number of enterprises are located in the European region. The number of enterprises in this region is higher than the sum of all other regions. This is likely to be due to Türkiye's inclusion in the customs union agreement and its geographical proximity to Europe, as well as the fact that most Turkish citizens abroad live in Europe. Looking at unit personnel costs, the highest unit personnel cost in 2016 was realized in the Americas with 66,332 USD per year, while the lowest unit personnel cost was realized in the Africa Region with 9,139 USD per year. By 2021, these figures were 54,371 dollars in the Americas Region and 11,064 dollars in the Africa Region.

As can be understood from the statistical information given above, as a result of globalization, the operation of an enterprise in a different country has many benefits both for the host country in which it operates and for the enterprise's own country. The impact of investments abroad on the source country can be analyzed in terms of investments, employment and productivity. Although investments abroad are seen as an outflow of capital from the country, if the financing of the investment abroad is provided through the destination country or third countries, there is no decrease in the domestic capital stock. Based on the secondary data used in this study, it can be said that there have been new developments that are important for almost all international businesses. As experienced in the COVID-19 pandemic, different countries may respond differently to the same crisis. In this situation, multinational companies find the opportunity to act more easily compared to national companies and can more easily make moves to maximize their own activities. During the 2020-2021 pandemic transition, the number of enterprises operating in European countries most affected by the pandemic generally decreased, while the number of enterprises increased in many countries that were not as affected as Europe or did not reflect this.

As a result, today, for whatever reason, enterprises, regardless of which country they are based in, have to become international enterprises in order to survive in a hyper-competitive environment and in this technologically advanced environment. A policy should be determined on a sectoral, geographical region and country basis, taking into account the number of enterprises and turnovers, the number of employees and unit personnel costs, and bold steps should be taken considering that the potential is much higher than the current figures, and the public should encourage and support the private sector. This is vitally important for our country, which is constantly running a deficit in its balance of payments. Considering that businesses with headquarters in Türkiye will bring their profits to our country, the importance of this situation for the Turkish economy will be better understood.

An Application on The Effect of Government Efficiency on Economic Growth: Evidence from BRICS-T Countries

Rabia Tuğba EMİR

Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türkiye, tugbaemir@outlook.com

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 03/01/2024 Accepted: 16/04/2024 Published: 30/06/2024 Keywords: Government Efficiency, Economic Growth, Panel Data Analysis Jel Codes: H50, O40, C20	All processes associated with the provision of public services, policy formulation and implementation of these services fall within the scope of government effectiveness. Government effectiveness therefore promotes economic growth through the adoption of fair and transparent policies, improvement of the investment climate and effective enforcement of economic regulations. This creates a confidence in the economy, new business opportunities and ultimately an increase in the overall welfare of the society. As a result, assessing the effect of government effectiveness on economic growth is crucial. The goal of this study is to see how government efficiency affects economic growth in the BRICS-T countries. For this purpose, balanced panel data analysis was performed by creating four different models for the relevant countries in line with the data obtained for the period 2002-2021. As a result, it is estimated that the increase in government efficiency affects economic growth in the direction of increase for each model. The effects of gross fixed capital formation, employment and foreign direct investment variables on economic growth are estimated to be positive in parallel with the expectations.

Kamusal Etkinliğin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Uygulama: BRICS-T Ülkelerinden Bulgular

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 03/01/2024 Kabul: 16/04/2024 Yayın: 30/06/2024 Anahtar Kelimeler: Kamusal Etkinlik, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi Jel Kodları: H50, O40, C20	Kamu hizmetlerinin sunulması, bu hizmetlere dair politika oluşturulması ve uygulanmasına ilişkin süreçlerin tamamı kamusal etkinlik kapsamında yer almaktadır. Dolayısıyla kamusal etkinlik, adil ve şeffaf politikaların benimsenmesi, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve ekonomik düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanması yoluyla ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Bu durum sayesinde ekonomide güven ortamı sağlanmakta, yeni iş fırsatları oluşmakta ve nihayetinde toplumun genel refahında artış meydana gelmektedir. Bu açıdan kamusal etkinliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin belirlenmesi önemli görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada gelişmekte olan büyük ekonomileri temsil eden BRICS-T ülkelerinde kamu etkinliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla 2002-2021 dönemleri için ulaşılan veriler doğrultusunda ilgili ülkeler nezdinde dört ayrı model oluşturularak dengeli panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Panel veri analizi sonucunda kamusal etkinlikteki artışın her model için ekonomik büyümeyi artış yönünde etkilediği tahmin edilmiştir. Gerçekleştirilen analizlerde yer verilen sabit sermaye oluşumları, istihdam ve doğrudan yabancı sermaye yatırım değişkenlerinin ise ekonomik büyüme üzerindeki etkisi beklentilerle uyumlu şekilde pozitif yönde tahmin edilmiştir.

Atf/Citation: Emir, R. T. (2024). An Application on The Effect of Government Efficiency on Economic Growth: Evidence from BRICS-T Countries, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 63-72.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

INTRODUCTION

The weight of the public sector in the economic order has increased especially after the 1929 Economic Depression with the impact of Keynesian policies. Although the presence of the public sector in the economic order has continued in the historical process, different missions have been attributed to the public sector. Today, it is aimed to protect public welfare by imposing responsibilities such as accountability, transparency and quality on the public sector. Furthermore, in accordance with the welfare state theory, public expenditures are regarded as a significant issue in terms of the efficiency of the public sector. Therefore, public sector expenditures and their financing process is an important issue in terms of public efficiency (Noyan and Samancı, 2022). In this respect, the effective and efficient use of resources by the public sector can be defined as government efficiency. All processes associated with the provision of public services, policy formulation and implementation of these services are included within the scope of government efficiency. Rainey (2003: 5) stated that government efficiency is an important element for the public sector to achieve its objectives and to ensure public trust. Government efficiency describes the ability to provide public services in a way that is fit for purpose. In this respect, it refers to the relationship between the resources spent and the public benefit provided. Generally accepted characteristics of good government effectiveness can be stated as follows (Andrews, 2010):

- Structural budgeting techniques including fiscal rules and medium-term budgeting,
- Input controls and performance measurement,
- Use of improved financial management,
- Legal regulations on budget transparency and accountability.

Criteria such as quality in public administration, efficiency in revenue policy, quality in budget management and quality in fiscal management are considered important for increasing success in government effectiveness (Kaufmann, Kray and Mastruzzi, 2009). The importance of public governance elements such as government effectiveness has been emphasized by organizations like as the World Bank and the United Nations in recent years. In this respect, it can be stated that only countries with a good public governance system can achieve economic improvement. Henisz (2000) argues that it is important for governments to provide a healthy investment climate for the private sector, which is crucial in economic growth and development. In this context, public policies that support private property rights can be said to be the most important factor in attracting the long-term capital investment that developing countries need. Additionally, political decision-making plays a significant role in shaping the policies that governments will pursue, according to Şaşmaz (2019). This is because the decisions taken not only have social and political ethics but also have economic consequences. For example, in a situation where government effectiveness is good, decisions can be made more objectively and quickly and important policies for the country can be implemented quickly. The level of welfare can also be significantly affected by breakthroughs in economic, social, cultural, political, etc. areas depending on government effectiveness. Accordingly, direct or indirect government actions affecting the market may affect economic growth (Pradhan and Sadyan, 2011).

Through their actions, governments can increase the attractiveness of a country to attract investment both nationally and internationally. Since investors are reluctant to invest in countries with politically unstable, complex bureaucracy, high levels of corruption, non-transparent and ineffective government services, the investment environment desired by investors can be achieved by the governments in charge of the country. Thus, the increase in the level of investment and the amount of production in the country can contribute to the increase in the level of economic growth. Therefore, governments have a say on the level of economic growth of the country as a result of their effective practices (Kaufmann and Kraay, 2002).

In a situation where government efficiency is fully achieved, social welfare, economic stability and economic growth can be positively affected. Government efficiency refers to a multifaceted indicator based on the use of various policy instruments and strategies. In this context, factors such as various public expenditures, human resources, technological progress, diplomacy, social welfare are factors that affect the determination of government effectiveness. As such, one key metric for

guaranteeing economic growth is the efficacy of the government. This study tries to ascertain the impact of government efficiency on economic growth, given the emphasis placed on the role that public efficiency plays in growth. This effect will be realized through panel data analysis for BRICS-T Countries (Brazil, Russia, India, China, South Africa and Türkiye) in order to represent large-scale emerging economies and includes estimates for the period 2002-2021. In this study, BRICS-T countries were evaluated as worthy of research due to their rapid growth since the 2000s, their potential to attract foreign investment, their cheap labor force and their rapidly increasing influence on the global economy.

1. LITERATURE REVIEW

The literature contains researches that investigate the connection between economic growth and government efficacy using a variety of sample sizes. However, the relationship between government efficiency and economic growth in BRICS-T countries has a constraint. Hazman (2010) found that there was a positive correlation between government effectiveness and economic development in 23 OECD nations between 2002 and 2008. Güney (2017) estimated that for 78 developing nations between 1996 and 2015, there was a positive association between economic growth and government effectiveness. Furthermore, between 2002 and 2018, Doğanay and Değer (2020) calculated the influence of institutions on economic growth in the categories of less developed, developing, and developed countries. As a result, it was estimated that government effectiveness is a factor that positively affects economic growth. Güran and Cingi (2002) conducted a data envelopment analysis using data from 55 countries to measure the impact of government intervention on economic output. The study concluded that regulation is an effective instrument on economic output. Omoteso and Mobolaji (2014) aimed to determine the impact of governance indices on economic growth for the period 2002-2009. In their study, they concluded that government effectiveness has a negative impact on economic growth. The study also revealed that accountability practices and rule of law indicators have a more positive impact on economic growth in the region.

Ftoreková and Mádr (2017) in their study, in which Balkan countries were selected as the sample for the 2000-2015 period, concluded that improving the rule of law has no significant effect on economic growth. Using the panel regression method, Topal, Ünver, and Türedi (2017) calculated the impact of public sector size and government quality on economic development in the Turkic Republics from 2002 to 2015. As a result of the estimation, the effect of government quality, including the public efficiency indicator, on economic growth is found to be negative for Türkiye and positive for other Turkic Republics. Özdemir and İmamoğlu (2021) conducted a panel causality analysis to test the relationship between economic growth and various governance indicators in G20 countries for the period 2002-2018. The study's findings indicate that, although a causal association exists between government performance and economic growth in industrialized nations, there is no such relationship in developing nations. Bercu, Tofan, Cigu and Petrisor (2019) examined the relationship between public efficiency and economic growth for 11 different European countries for the period 2000-2017. Consequently, a substantial correlation between public efficiency and economic growth was estimated. For the years 1996-2014, Rehmat et al. (2018) calculated that economic growth in Bangladesh, India, Nepal, Pakistan, and Sri Lanka is positively correlated with increased government effectiveness.

Çevik and Eraslan (2019) aimed to determine the impact of governance quality on economic performance in BRICS-T countries. As a result of the study, they found that the increase in the governance quality of countries has a positive effect on economic performance. Fayissa and Nsiah (2013) aimed to determine the impact of government effectiveness on economic growth in a sample of 39 Sub-Saharan African countries for the period 1995-2004. They concluded that government effectiveness has a positive effect on economic growth. However, this effect varies according to the income level of the country. Using the GMM analytic method, Alam, Kitenge and Bizuayehu (2017) examined the link between economic growth and government effectiveness for 81 nations. Thus, it was determined that there is a positive substantial relationship between government efficacy and economic growth. Şaşmaz and Sağdıç (2020) looked into how the rule of law and government efficacy affected economic growth. Eleven nations that comprise the transition economies of the European Union were chosen as the sample for the years 2002-2018 in this direction. Consequently, it was estimated that government effectiveness has a positive effect on economic growth. Mehenna, Yazbeck and Sarieddine

(2010) examined the impact of governance on economic development in the MENA region for the period 1996-2005 and concluded that government effectiveness has a positive impact on economic development. For the years 1999–2003, Quibria (2006) calculated the impact of governance on economic growth for 28 developing nations. According to the estimation results, government effectiveness actually has the opposite influence on economic growth as predicted. Ince and Tarı (2023) found that increases in productivity had a favorable impact on welfare and economic growth based on their study with a sample from Türkiye.

2. METHODOLOGY

This research aims to evaluate the relationship between government efficiency and economic growth in the BRICS-T countries. In this study, BRICS-T countries were evaluated as worthy of research due to their rapid growth since the 2000s, their potential to attract foreign investment, their cheap labor force and their rapidly increasing influence on the global economy. After the Cold War, BRICS countries tended to realize their strategic interests in the international arena in a common way. In this regard, country leaders exchange information on various issues at the BRICS Summit held every year (Xiujun, 2020). Türkiye on the other hand, has exhibited an economic performance close to the BRICS countries in recent years and Türkiye's aim to be among the emerging economies requires it to be evaluated together with these countries. In this context, a panel data analysis was conducted using the data of the countries determined as the sample for the period 2002-2021. Since there is no unavailable data as of the years specified in the country data included in the analysis, it can be said that it is a balanced panel data method. Panel data analysis has a significant advantage as it provides estimation in terms of both period and time. Panel data analysis requires model selection among three different estimation models: Ordinary Least Squares (OLS), Random Effects (RE) and Fixed Effects (FE). The least squares method aims to determine the effect of explanatory variables on the dependent variable with pooled data. In addition, fixed effects can be used to determine the fixed cross-section coefficients for each unit, while random effects can be used if the coefficients are determined randomly (Baltagi, 2005). The test to be performed at the last stage in order to determine the model includes the Hausman test. The Hausman test aims to determine which of the fixed effects or random effects models will be used. The formula for the statistic of the Hausman test is shown as follows:

$$W = \frac{(\tilde{\beta}_{FE} - \tilde{\beta}_{RE})^2}{Var[\tilde{\beta}_{FE}] - Var[\tilde{\beta}_{RE}]} \sim \chi_K^2$$

In the equation, $\tilde{\beta}_{FE}$ represents the estimate of the coefficient of the FE model, while $\tilde{\beta}_{RE}$ represents the estimate of the coefficients of the RE model. Table 1 provides information on the variables used in the panel data analysis conducted to determine the impact of government efficiency on economic growth in BRICS-T countries for the period 2002-2021.

Table 1. Information About Variables

Variable Name	Variable Shortening	Variable Source
Government effectiveness	<i>ge</i>	World Bank
Economic Growth	<i>gdp</i>	World Bank
Foreign Direct Investment	<i>fdi</i>	World Bank
Gross Fixed Capital Formation	<i>gfc</i>	World Bank
Employment Rate	<i>emp</i>	World Bank

Studies such as Suzuki (2012), McNabb, 2018), Karataş and Ergül (2023), Sodipe and Ogunrinola (2011) were utilized while constructing the model to determine the impact of government

efficiency on economic growth. To reduce the skewness of the variables included in the study and smooth the variation in variances, they were logarithmized and included in the model (*gdp*, *gfc*, *fdi*). The model created in this direction is given below:

$$\log gdp_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 ge_{it} + \beta_2 \log gfc_{it} + \beta_3 \log fdi_{it} + \beta_4 emp_{it} + \varepsilon_{it}$$

$\log gdp_{it}$ = logarithmic national income level in country i for period t

α_{it} = fixed effect

ge_{it} = level of public efficiency in country i for period t

$\log fdi_{it}$ = logarithmic foreign direct capital inflows in country i for period t

$\log gfc_{it}$ = gross capital investments in country i for period t

emp_{it} = employment rate in country i for period t

ε_{it} = error term,

i = number of countries,

it = the relative values of the countries included in the model in the t period.

The variable used in the model as government effectiveness and all the variables used in the model were obtained from the official website of the World Bank. The government effectiveness variable reflects the quality of public services, the level of independence from political pressures, the quality of public policy formulation and implementation, and confidence in the government's overall policies. The government effectiveness indicator is one of the governance indicators and is based on groups such as public institutions, civil society organizations, household and firm surveys. Government effectiveness data is expressed as a value between 0 and 100. The GDP variable refers to the gross domestic product (GDP) measured in 2015 constant prices in US dollars. The data on foreign direct investment indicates net foreign investment inflows in US dollars. The fixed capital investments variable indicates the ratio of expenditures on fixed investments and changes in stock levels to gross domestic product. Employment rate refers to the ratio of the employed population above the age of 15 to the total population.

3. FINDINGS

The purpose of this research is to ascertain the impact of government efficiency on economic growth in BRICS-T countries. For this reason, a balanced panel data analysis was conducted using annual data for the period 2002-2021. Descriptive statistics and correlation matrices for the data used are given in the appendix. Table 2 presents the F Test, Breusch-Pagan LM Test and Hausman test for model selection for the panel data analysis.

Table 2. Model Identification Test

	1 RE	2 RE	3 FE	4 FE
Horizontal Section F Test	267,517 [0,000]	114,845 [0,000]	49,441 [0,000]	29,513 [0,000]
Breusch-Pagan LM Test	955,047 [0,000]	536,354 [0,000]	38,867 [0,000]	2,714 [0,099]
Hausman Test	0,046 [0,828]	4,484 [0,106]	158,876 [0,000]	136,190 [0,000]

Note: "[]" stands for probability value. RE: Random Effects, FE: Fixed Effects

In order to determine the model, firstly the F Test was performed to determine which of the ordinary least squares (OLS) and fixed effects (FE) models to choose. According to the F test results in

Table 2, it is seen that the FE model will be preferred to the OLS model according to each model since $F_{calculus} > F_{table}$. In the second stage, the Breusch-Pagan LM Test was performed to decide which of the ordinary least squares (OLS) or random effects (RE) models to use. Accordingly, RE model is preferred to the least squares method for each model. In the last stage, Hausman test is performed and it is seen that the random effects and fixed effects model is applicable.

Table 3. *The Impact of Government Efficiency on Economic Growth*

Dependent variable: <i>loggdp</i> N:6 T:20 Number of Observations: 120				
Variables	1 RE	2 RE	3 FE	4 FE
<i>c</i>	27,404 (50,328)***	25,866 (30,550)***	16,815 (33,400)***	15,944 (16,396)***
<i>ge</i>	0,009 (2,216)**	0,008 (1,855)*	0,005 (2,864)***	0,007 (2,560)**
<i>loggfc</i>		0,499 (2,065)**	1,194 (12,765)***	0,937 (6,706)***
<i>logfdi</i>			0,291 (14,544)***	0,263 (6,809)***
<i>emp</i>				0,041 (5,696)***
R ²	0,040	0,071	0,752	0,857
Ad. R ²	0,032	0,055	0,696	0,857
F - Statistic	4,951	4,498	13,390	25,170

Notes: ***, ** and * denote significance at 1%, 5% and 10% level, respectively. "()" denotes the *t* statistic value. RE: Random Effects, FE: Fixed Effects

The analysis conducted to ascertain the impact of governmental efficiency on economic growth is presented in Table 3. Accordingly, the step method was preferred in order to estimate the contribution of each variable to the model separately. In addition, it is evident that the economic growth variable is significantly impacted by each of the model's components.

First, the model incorporates the government efficiency variable. It is observed that the government efficiency variable has a substantial positive effect on economic growth in every model. In Model 4, it is estimated that a increase in government efficiency increases economic growth by 0.007% units. This outcome aligns with predictions and the literature (Alam et al. 2017; Şaşmaz and Sağdıç, 2020; Hazman, 2010). In the second stage, gross capital investment was added to the model. It is estimated that the increase in gross capital investment affects economic growth in the direction of increase for each model. This outcome is consistent with predictions and existing research (Grđinić et al., 2017; Mcnabb, 2018). Gross capital investment can be expressed as the value of physical assets used in the production process and can increase growth in this respect.

In the third stage, foreign direct investment is added to the model. It is observed that the foreign direct investment is positively significant for each model. In the last model, 1% increase in foreign direct investment level is estimated to increase economic growth by 0.26%. This result is consistent with expectations and the literature. In addition, studies such as Assanie and Singleton (2002), Papaioannou and Sotiris (2004), Liu et al. (2009) and Suziki (2012) also concluded that an increase in FDI increases economic growth. Foreign investments have a significant impact on the economic growth of a country. Especially in developing or underdeveloped countries, it is obvious that this effect will be higher. In the last stage, employment rate is added to the model. Employment rate is estimated to be positively significant on economic growth. It is observed that a unit increase in employment rate increases economic growth by 0.041% unit. This outcome is in line with predictions and existing research (Akan

et al. 2008; Hussain et al. 2010; Sodipe and Ogunrinola, 2011). It can be stated that if employment is not provided at an adequate level, the economic order will be negatively affected by this situation and therefore economic growth will tend to decrease. Moreover, the R^2 value, which is an indicator of explaining the universe for model 4, was realized as 0.85.

CONCLUSION

Public policies, which increased within the economic structure with the Keynesian economic approach, have continued to increase over time, assuming different missions. Today, principles such as transparency, accountability and independence of public policies are among the fundamental characteristics for public welfare. In this regard, the standard of public services rendered, resistance to political pressure, and confidence in the administration's implementation of public programs are all indicators of government efficacy. Therefore, with the increase in government effectiveness, the environment of trust in the economic order can lead to social and economic improvement.

The purpose of this research is to examine the effect of government efficiency on economic growth in BRICS-T countries. For this purpose, balanced panel data analysis was performed by creating four different models for the period 2002-2021. According to the findings of the study, the increase in government efficiency has an upward effect on economic growth for each model. This result is consistent with the literature and expectations. Economies with an efficient government quality will create an environment of trust, which will lead to investment attraction capacity, productivity growth, fair competition and a strong environment for foreign trade. Therefore, it can be stated that the policies pursued in BRICS-T countries, which represent large emerging economies, in terms of giving importance to government effectiveness will contribute to economic growth.

The other variables included in the panel data models are employment, foreign direct investment and gross capital investment. According to the studies' findings, it is predicted that the increase in employment affects economic growth in an upward direction. Since an increase in employment is in a sense a result of an increase in production, an increase in the level of economic growth may also occur as a result. Foreign direct investment is included as another variable. It is estimated that an increase in foreign direct investment increases economic growth. Since there will be an increase in productivity in countries with foreign investment inflows, there will be an increase in economic growth. The other variable included in the model is gross capital investment. The value of the tangible assets used in the production process, or gross capital investment, is measured and is thought to rise in tandem with economic expansion.

In conclusion, it can be said that government effectiveness has an important function in ensuring economic growth. The basic dynamics of the economy can be strengthened by improving important conditions such as direct government intervention in the economy, investments, regulatory activities, efforts to provide better services, and ensuring transparency in public accounts. Therefore, in economies with an optimum level of trust, there will be an increase in both domestic and foreign investments, a rise in both the output level and the society's overall welfare level.

REFERENCES

- Andrews, M. (2010). Good Government Means Different Things in Different Countries, *An International Journal of Policy, Administration and Institutions*, 23(1), 7-35.
- Akan Y., Arslan İ., Karatay P. ve Druică E. (2008). Effects Economic Growth Creates on Employment in the Knowledge Society Process (1980-2007). *Buletinul Universității Petrol–Gaze din Ploiești*, LX(3), 23-30.
- Alam, Md. R., Kitenge, E. & Bedane, B. (2017). Government Effectiveness and Economic Growth, *Economics Bulletin*, 37(1), 222-227.
- Assanie, N. & Singleton, B. (2002). *The Quality of Foreign Direct Investment: Does it Matter for Economic Growth?* Asia Pacific Research Centre and APCR Productivity Centre.

- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data* (Third Edition), West Sussex: John Wiley & Sons.
- Bercu, A. M., Tofan, M., Cigu, E., & Petrisor, M. B. (2019). The Government Effectiveness Drivers and Growth. Empirical Evidence from CEE Countries. *Transformations in Business & Economics*, 18 (2A).
- Çevik, N. K. & Eraslan, M. (2019, 2-3 November). Yönetişim Kalitesi Ve Ekonomik Performans: Brics-T Ülkelerinden Ampirik Bulgular, International Congress of Management, Economy and Policy, İstanbul, Türkiye
- Doğanay, M. A., & Değer, M. K. (2020). Kurumlar ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi (2002-2018). *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 75-99.
- Fayissa, B. & Nsiah, C. (2013). The Impact of Governance on Economic Growth in Africa. *The Journal of Developing Areas*, 47(1), 91-108.
- Ftoreková, M. & Mádr, M. (2017). The Rule of Law and Economic Growth in the Balkan States, *European Journal of Business Science and Technology*, 3(1), 13-20.
- Grđinić, M., Drezgić, S. & Blažić, H. (2017). An Empirical Analysis of The Relationship between Tax Structures and Economic Growth in CEE Countries, *Ekonomický Časopis*, 65(5), 426-447.
- Güney, T. (2017). Hükümet Etkililiği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *International Review of Economics and Management*, 5(4), 42-55.
- Güran, M. C. & Cingi, S. (2002). Devletin Ekonomik Müdahalelerinin Etkinliği, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 3, 56-89.
- Hazman, G. G. (2010). Kamusal Etkililik Göstergesinin Seçilmiş Değişkenler Üzerindeki Etkilerinin OECD Ülkeleri Açısından Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 1-22.
- Henisz, W. J. (2000). The Institutional Environment For Economic Growth. *Economics & Politics*, 12(1), 1-31
- Hussain T., Siddiqi M. W. & Iqbal A. (2010). A Coherent Relationship between Economic Growth and Unemployment: An Empirical Evidence from Pakistan. *International Journal of Human and Social Sciences*, 5, 332-339.
- İnce, M. R. & Tarı, R. (2023). Verimlilik ve Kur Şoklarının İhracat, Ekonomik Büyüme ve Refah Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Hesaplanabilir Genel Denge Analizi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 15-34.
- Karataş, A. R. & Ergül, M. (2023). Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme ve Ticari Açıklık: Genişletilmiş ARDL ile Kanıtlar, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 222-236.
- Kaufmann, D. & Kraay, A. (2002). Growth Without Governance. *Economia*, 3(1): 169– 229.
- Kaufmann, D., Kraay, A. & Mastruzzi, M. (2009). Governance Matters VIII, Aggregate and Individual Governance Indicators, *Worldbank Policy Research Working Paper* 4978, 1-103.
- Liu, X., Chang S. & Sinclair, P. (2009), Trade, Foreign Direct Investment and Economic Growth in Asian Economies, *Applied Economics*, 41, 1603–1612.
- McNabb, K. (2018). Tax Structures and Economic Growth: New Evidence from The Government Revenue Dataset, *Journal of International Development*, 30, 173-205.
- Mehanna, R. A., Yazbeck, Y. & Saredidine, L. (2010). Governance and Economic Development in Mena Countries: Does Oil Affect The Presence of A Virtuous Circle?. *Journal of Transnational Management*, 15(2), 117-150.

- Noyan, E. & Samancı, M. (2022). Türkiye’de Vergilerin Kamu Finansmanındaki Rolü Üzerine Bir Analiz, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 144-156.
- Omoteso, K. & Mobolaji, H. I. (2014). Corruption, Governance and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: a Need for the Prioritisation of Reform Policies, *Social Responsibility Journal*, 10(2), 316-330.
- Özdemir, D., & İmamoğlu, İ. K. (2021). Governance Indicators and Growth: A Causality Analysis for Developed and Developing G20 Countries. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 5(1), 113-135.
- Papaioannou, S. K. & Sotiris K. (2004). FDI and ICT Innovation Effects on Productivity Growth: A Comparison Between Developing and Developed Countries, Athens University of Economics and Business, Athens.
- Pradhan, R. P., & Sanyal, G. S. (2011). Good Governance and Human Development: Evidence from Indian States. *Journal of Social and Development Science*, 1(1), 1-8.
- Rainey, H. G. (2003), *Understanding and Managing Public Organizations*, San Francisco CA: Jossey-Bass.
- Rehmat U. A., Tahseen A., Shazia R., Falak S. & Cheema, A. R. (2018). Governance, Corruption and Economic Growth: A Panel Data Analysis of Selected SAARC Countries, *Pakistan Economic and Social Review*, 56(1), 1-20.
- Sodipe, O. A. & Ogunrinola, O. I. (2011). Employment and Economic Growth Nexus in Nigeria, *International Journal of Business and Social Science*, 2(11), 232-239.
- Suzuki, Y. (2012). Binding Constraint on Economic Growth Under Exportoriented Industrialization and Globalization. *Applied Economics*, 44, 2569–2576.
- Şaşmaz, M. Ü. (2019). Geçiş Ekonomilerinde Hükümet Etkinliği, Hukukun Üstünlüğü ve Ekonomik Refah Arasındaki Nedensellik İlişkisi, *S.C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 20(2), 150-163.
- Şaşmaz, M. Ü. & Sağdıç, E. N. (2020). The Effect of Government Effectiveness and Rule of Law on Economic Growth: The Case of European Union Transition Economies. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 21(1), 203-217.
- Topal, M. H., Unver, M., & Türedi, S. (2017). Türk Cumhuriyetlerinde Hükümet Kalitesinin ve Kamu Sektörü Büyüklüğünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*, 8, 113-133.
- Quibria, M.G. (2006). Does Governance Matter? Yes, No or Maybe: Some Evidence from Developing Asia. *Kyklos*, 59(1), 99–114.
- Xiujun, X. (Ed.). (2020). *The BRICS Studies: Theories and Issues*. Routledge. New York.

Annex 1. Descriptive Statistics

	<i>loggdp</i>	<i>ge</i>	<i>loggfc</i>	<i>logfdi</i>	<i>emp</i>
Mean	27,924	54,236	3,244	23,868	53,699
Median	27,924	55,714	3,186	24,047	51,801
Maximum	30,394	75,714	3,842	26,564	72,507
Minimum	26,187	31,753	2,517	20,250	39,718
Standard Error	1,03	9,918	0,349	1,440	8,632
Number of Observations	120	120	120	120	120

Annex 2. Correlation Matrices

	<i>loggdp</i>	<i>ge</i>	<i>loggfc</i>	<i>logfdi</i>	<i>emp</i>
<i>loggdp</i>	1				
<i>ge</i>	0,012	1			
<i>loggfc</i>	0,699	0,301	1		
<i>logfdi</i>	0,877	-0,114	0,548	1	
<i>emp</i>	0,787	-0,197	0,386	0,701	1

Georg Simmel: Dönemi ve Sosyolojisi*

Şeyma AKIN

Dr.Öğr.Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Konya, Türkiye, sakin@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 02/02/2024

Kabul: 28/05/2024

Yayın: 30/06/2024

Anahtar Kelimeler:

Georg Simmel, klasik sosyoloji, Alman düşünce geleneği, Alman tarihi.

JEL Kodları:

Z13, N 93, Y80

Klasik sosyoloji ve sosyologlar dendiğinde akla öncelikle Alman ve Fransız sosyoloji geleneği ve sosyologları gelir. Gerek sosyolojinin bir disiplin olarak ortaya çıkması ve gelişimi, gerekse dernekleşme ve üniversitelere ders olarak konması neticesinde kurumsallaşmasında bu iki geleneğin rolü büyüktür. Aynı zamanda, kendi iç dinamikleri sebebiyle bu iki geleneğin sosyolojik yaklaşımı ve kurucu sosyologların yaklaşımı da farklıdır. Bir tarafta Max Weber, diğer tarafta Emile Durkheim gibi isimlerin çalışmalarına ve toplumsal analiz tarzlarına bakıldığında bu ayrımı kolaylıkla görülebilir. Bununla birlikte, Alman geleneği içinde kendine has yaklaşım ve üslubuyla Georg Simmel'in farklı bir yeri vardır. Kendisi her ne kadar Alman düşünce geleneği içinden çıkmış olsa da, Simmel'in sosyolojik tahlili, ele aldığı konular ve meseleleri kavramsallaştırma biçimi kendine özgüdür. Ayrıca, özellikle 20.yüzyılın ortasından itibaren gelişen sosyolojik araştırmaların temelinde Simmel'in yaklaşımının önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bunun sebebi, kendisinin toplumu ilgilendiren önemli konulara eğilmekte birlikte, meta analizler yerine, o dönemin ruhundan farklı olarak daha mikro sosyolojik bir perspektif benimsemesinden kaynaklanmaktadır. Georg Simmel'i ve sosyolojisini anlamak için onu şekillendiren siyasi ve toplumsal koşulların yanında kendi hayatındaki gelişmelere bakmak yerinde olacaktır. Bu çalışma, Simmel ve sosyolojisine ışık tutmak için Almanya'daki siyasi, toplumsal ve entelektüel koşulları ortaya koymaya çalışmanın yanında, Georg Simmel'in hayatı, çalışmaları ve meseleleri kavramsallaştırmasını daha sonraki çalışmalar üzerindeki etkileri açısından da incelemeyi amaçlamıştır.

Georg Simmel: His Period and Sociology

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 02/02/2024

Accepted: 28/05/2024

Published: 30/06/2024

Keywords:

Georg Simmel, classical sociology, German tradition of thought, German history.

Jel Codes:

Z13, N 93, Y80

When speaking of classical sociology and sociologists, the first thing that comes to mind is the German and French sociological tradition and sociologists. These two traditions have a great role in the emergence and development of sociology as a discipline and its institutionalization as a result of activities such as the foundation of associations or courses at universities. At the same time, due to their internal dynamics, the sociological approach of these two traditions and the approach of the founders also diverge. This distinction becomes particularly visible when we look at the works and social analysis styles of names such as Max Weber on the one hand and Emile Durkheim on the other. However, Georg Simmel takes a different place in the German tradition with his unique approach and style; Although his approach is originated within the German tradition of thought, its sociological analysis, the issues it deals with, and the way it conceptualizes the issues are unique. At the same time, we see that Simmel's approach plays an important role in the basis of sociological research, especially since the mid-20th century. His sociological approach focuses on the society in general, but he looks from a more micro-sociological perspective. This approach has been adopted particularly by the mid-20th century because it enabled researchers to tackle social issues from various angles instead of providing meta-analyses. In order to understand Georg Simmel and his sociology, it is necessary to look at both the political and social conditions that has shaped him and the developments in his own life. This study presents the political, social and intellectual conditions in Germany in order to shed light on Simmel and his sociology along with his life, work and conceptualization in sociology.

Atıf/Citation: Akın, Ş. (2024). Georg Simmel: Dönemi ve Sosyolojisi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 73-86.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

* Bu çalışma, "Muhafazakar Girişimcilerde Zenginleşme ve Zihniyet Dönüşümü: Georg Simmel'in Paranın Felsefesi Tezi Çerçevesinde Bir Çalışma" adlı doktora tezinden türetilmiştir

GİRİŞ

Genel olarak Batının bir bütün olarak ele alındığı modernleşme tartışmalarında, Almanya'nın durumunun ve gelişme sürecinin aslında genelden çok daha farklı olduğu gerçeği gözden kaçırılmamaktadır. Gerek sanayileşme gerekse siyasi ve toplumsal ilerleme sürecine bir ölçüde gecikmeli başlaması sebebiyle Fransa veya İngiltere gibi ülkeler tarafından küçümsenmiş olan Almanya kısa süre içinde bu açıklarını yalnızca ekonomik ve teknolojik alanlarda değil, 19. Yüzyıla girildiğinde şair ve düşünürlerin ülkesi haline gelerek de kapatmıştır. Almanca konuşan coğrafyada, birbirinden haberdar olan ve bir kısmı henüz birliğini sağlayamamış yerel beyliklerden oluşan bu bölgede, önemli entelektüel tartışmalar ve çalışmalar yürütülmüş ve böylece kendine has bir entelektüel gelenek oluşturulmuştur (ö.bkz. Iggers, 2011; Veit-Brause, 2001; Fulbrook, 2008). Bahsedilen gelişmeler, aynı zamanda kendine has bir sosyoloji geleneğine de zemin hazırlamıştır. Georg Simmel de bu gelenek içinde yetişmiş, ancak farklı olarak bu zemine ilaveten kendine has özellikler de geliştirmiştir. Bu çalışmada öncelikle döneme ilişkin Almanya'daki koşullar, Simmel'in hayatında önemli yer tutan Berlin şehri ve Simmel'in biyografisiyle birlikte sosyolojik yaklaşımı ele alınmaya çalışılmıştır.

Almanya'nın değişimi 19. yüzyıla gelindiğinde baş döndürücü bir boyuta ulaşmıştı. Siyasetten ekonomiye, edebiyattan bilime kadar hayatın bütün alanlarını etkileyen gelişmeden bahsetmek mümkündür. Sosyoloji gibi bir bilim dalının gelişmesi ve önemli sosyologların bu dönemde ortaya çıkmasını da bunun bir neticesi olarak okumak gerekir. Georg Simmel de bu gelişmelerin neticesinde ortaya çıkan bir sosyolog olarak görmek ve sosyolojisini bu bağlama oturtmak; böylece, dönemini ve iddialarını doğru anlamak mümkün olacaktır. Bu nedenle, öncelikli olarak Almanya'ya özgü niteliklerin tartışılması Simmel'i anlamamanın bir önkoşulu sayılabilir. Bu amaçla, 19. Yüzyıl boyunca Almanya'nın sosyo-siyasal yapısı üzerine bir genel çerçeve çizilecektir. Ardından Simmel ve düşüncesinin ana hatları bu çerçeve içinde analiz edilecektir.

1. 19. YÜZYILDA ALMANYA: DEĞİŞİMİ VE YENİ KİMLİĞİ

Dönemin Almanya'sını anlamak için öncelikle bölgenin siyasi gelişimine odaklanmak gerekmektedir. Asırlar boyunca parçalanmış bir yönetime sahip olan Almanlar, 19. yüzyıldan itibaren daha büyük ve daha güçlü tek bir devlet altında birleşmişlerdir. Önceleri küçük bir ülke olarak varlığını sürdüren Prusya, 1701 yılında krallık haline gelmiş, II. Frederik'in egemenliği sırasında büyük bir güç haline gelmiş olsa da Napolyon'un zaferleri sonucunda ağır kayıplar vermiştir. Ancak 1815'te kaybettiği topraklarını geri alarak toparlanmış ve nihayet 1871 yılında Almanya kendisi de imparator unvanı alan I. William yönetimi altında tek bir ülke olarak birleşmiştir. Bu birleşme her ne kadar yukarıdan dayatılan bir sürecin sonucu ortaya çıkmışsa da ülkedeki kolektif bilinci güçlendirmiş, hatta Almanya'da sanayileşmenin önemli ölçüde ivmelenmesine de sebep olmuştur (Schulz, 2006: 121). Önceleri bölgedeki küçük Alman devletçikleri arasında ortak gümrükler veya kurumlar arası işbirlikleri türünden etkileşimler olmakla birlikte tek bir devletin doğuşu hızlı bir değişimi de tetiklemiştir.

Bu süreçte kentlerde önceden hakim olan ticari unsurlar gerilemiş ve şehirler daha çok idari merkezlere dönüşmüş, bu da sınıf yapısını etkileyerek örneğin burjuvazinin (Bürger) etkisini azaltmış ve bürokratik sınıfların gücünü artmıştır (Fulbrook, 2008, s.84). Simmel'in hayatında önemli yer tutacak olan Berlin de bu aşamada çok değişmiştir. Ülke ekonomisi gelişmiş, reformlar yapılmış ve daha fazla özgürlüğe izin veren düzenlemeler hayata geçirilmişti. Yine de tüm bu gelişmelerin yanında otoriter bir yapılanma da dikkat çekmektedir. Mesela bu dönemdeki modern okul sistemi, özgür düşünceli bireyler yetiştirmekten ziyade, bilgili ve katılımcı vatandaşlar yaratma düşüncesi üzerine inşa edilmiştir (Schulz, 2006, s.75). Diğer bir önemli olgu, soyluluğun önemini kaybetmemiş olması sebebiyle, soylu olmayanların kamu hizmetine girmek suretiyle çeşitli unvanlar alabiliyor olmalarıydı. Bu ve benzeri siyasi uygulama ve eğilimler ülkeye ve döneme kendi karakterini kazandırarak sosyolojik araştırmalar için de bol malzeme sunan bir temel oluşturmuştur.

18. yüzyılda Alman coğrafyasında Alman kimliğini güçlendiren önemli değişiklikler yaşanmış, mesela Alman dilinde önemli eserler yazılmış, klasik müzikte önemli gelişmeler görülmüş, mimaride yeni formlar ortaya çıkmış, Pietistler gibi yeni Protestan yorumlar şekillenmiş ve Hegel, Schiller gibi önemli isimler ortaya çıkmıştır (Fulbrook, 2008, s. 93-94). Bu gelişmeler ülkedeki düşünsel yapıyı da değiştirmiştir. Şöyle ki, Prusya nispeten hoşgörülü bir politika benimsemeye başlamış, Berlin de bu

gelişmelerden etkilenecek bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Aslında Berlin, daha önceleri de güçlü Prusya'nın bir sembolü olma yönünde işaretler vermekteydi; mesela Fransa'dan kovulan Huguenotlar 17. yüzyılın sonunda Berlin'e yerleşerek çeşitli imtiyazlar elde etmişlerdi. Değişime işaret eden faktörlerden bir başkası da basılı kitapların dilidir. 18. yüzyılda Latince olarak basılan kitapların oranı sonraları yüzde 5'e kadar düşmüştür (Fulbrook, 2008, s. 95-97). Yeni bir kimlik inşası arayışındaki Prusya'daki bu gelişmeler, bir yandan dış dünyaya açılmaya çalışırken öte yandan da kendi yapısını inşa etme sürecinin göstergeleri olarak kabul edilebilir.

Alman politik kültürüne bakıldığında birçok önemli nokta dikkat çekmektedir. Almanya'nın merkezi devletini, yani ulus devletini geç kurduğu, ancak öncesinde ciddi bir ortaklık bilinci olduğu bilinmektedir. Geç kurulmasına rağmen güçlü bir merkezi devletin yaratılabildiği olmasının birçok nedeni vardır. Bunlardan biri, şehirlerin ve kasabaların politik anlamda zayıf (Moore, 1974, s.418) ve soyluların nüfuzunun siyasete bağımlı olması gerçeğidir. Böylece merkezileşme girişimlerine ve merkezi politikalara karşı kuvvetli bir direnç ortaya çıkmamıştır (Baranowski, 1987, s.286; Fulbrook, 2008, s. 85). Hatta toprak sahibi soylular olan Junkerlerin devletle birlikte hareket etmeyi tercih ettiği ve siyasete bağlı olarak pozisyonlarını güçlendirdiği bilinmektedir (Moore, 1974, s.38). Aralarında bir rekabet olmakla beraber hem burjuvazinin hem de aristokrasinin zayıflığı burada görülebilmektedir. Yine, merkezileşme yolundaki en önemli adımlardan biri olan 1815 sonrası restorasyon dönemi de bunun açık göstergelerindedir. Bu dönemde Viyana Kongresi ile Alman Konfederasyonu kurulmuş, Alman beylikleri, bağımsız şehirler, Avusturya, Prusya, Danimarka ve Hollanda krallıkları bir araya getirilmiştir. Bir başka birlik örneği de Rusya, Avusturya ve Prusya krallarının Napolyon'a karşı kurduğu Kutsal Birlik'tir. Bu ittifak sayesinde halk isyanlarına karşı işbirliği yapılmış ve çıkan ayaklanmalar bastırılmıştır. 1833'ten sonra Alman Gümrük Birliği oluşturulmuş, pek siyasi bir önemi olmamakla birlikte, oluşturulan kimliğin yekpare bir ekonomik birim olarak algılanmasını sağlamıştır (Sondhaus, 2006, s.52; Fulbrook, 2008, s.117). Dolayısıyla tüm bu gelişmeler, merkezi bir devletin ortaya çıkmasını hızlandıran gerçekler olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Ancak hızlı kentleşme, sanayileşme ve yoksullaşma sonucunda halk isyanlarının önlenmesi de zorlaşmış, sonraları siyasi talepler ileri süren ayaklanmalar ortaya çıkmış, 1848 Mart Devrimi ve ardından gelen ikinci restorasyon dönemi başlamıştır. Siyasi talepler arasında yer alan liberal bir anayasa ve halkın temsili gibi hususlar Frankfurt parlamentosunda ele alınmıştır. 1848 devriminin tek bir ideolojiye dayandığını söylemek zordur. Zira eski düzeni isteyenler, anayasal hükümet ve ekonomik özgürlük talebindeki liberaller, Alman birliğini isteyen milliyetçiler ve başka motivasyonlarla hareket eden proleter işçi ayaklanmaları söz konusuydu. Tüm bu taleplerin sonucunda Frankfurt'ta ılımlı liberaller aracılığıyla ulusal parlamento seçimi için bir toplantı yapılmış ve ilk meclis seçimi gerçekleştirilmiş, ardından anayasa metni için girişimde bulunulmuştu (Fulbrook, 2008, s. 119-121); ancak bu gelişmeler daha sonra Frankfurt Parlamentosu'nun feshedilmesini önleyememiştir. Halka oy verme hakkı tanınmış olmasına rağmen seçim ancak ödenen vergiler temelinde yapılabiliyordu; bu da zenginlere parlamentoda çoğunluk sağlamıştı. Ayrıca idari yapı, soylularca temsil edilen ve doğrudan kral tarafından atanan birinci meclis ve diğerlerinin temsil edildiği ikinci genel kurul şeklinde yapılandırılmıştı (Schulz, 2006, s. 113-114). Bu gelişmelerle demokratikleşme süreci kesintiye uğramış ve bahsi geçen hususlar bazı kesimlerin işine yaramıştır; ne var ki sorunlar uzun vadede derinleşerek başka sorunlara da yol açmıştır.

1871-1914 yılları arasında Almanya yeni bir döneme (Wilhelm dönemi) girmiştir. Kudretli bir kral olmasa da onun yönetiminde ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda dikkat çekici özelliklerinden biri de nüfusun hızla artmasıdır. Mesela Fransa'nın nüfusu 36 milyondan 40 milyona çıkarken, Almanya'nın nüfusu 41 milyondan 67 milyona çıkmıştır. Şehirlerin ve gençlerin nüfusu hızla artmış, neticede dikkat çekici burjuva bölgelerinin yanında yoksul gecekondu da oluşmuştur. Konuyla ilgili bir örnek olarak, o dönemlerde Siemens gibi büyük şirketlerin bu sorunlara tedbir olarak konut inşasına giriştikleri görülmektedir. Zira banliyölere yerleşen yoksul nüfusun ciddi bir kısmı işçi sınıfından oluşmaktaydı (yüzyılın başına kıyasla fabrika işçilerinin oranı yüzde 4'ten yüzde 10'a çıkmıştır, Fulbrook, 2008, s. 125). Ayrıca, ağır sanayiden kimya ve elektrik endüstrilerine doğru bir geçiş yaşanmış, bu süreçteki yatırımlar Deutsche Bank ve Dresdner Bank tarafından finanse edilmiştir (Fulbrook, 2008, s.138). 19. yüzyılın ikinci yarısındaki olumlu gelişmeler kuşkusuz yapılan reformlar

ve hızlı sanayileşmeydi. Ancak entelektüel alanda da bir değişiklik söz konusu olmuştu. Mesela okuma-yazma oranının en yüksek olduğu ülke Almanya'ydı. Büyük kısmı daha seküler içerikli çok sayıda kitap yayımlanmaktaydı. Kadınların da dahil olduğu entelektüel çevrelerde felsefe, antropoloji gibi alanlarla ilgilenmeye başlanılmıştı (Doğan, 2012, s. 15). Dolayısıyla Simmel'in de içinde bulunduğu bu dönem çok ciddi değişimlere şahit olmuş, bunun sonucunda yeni talepler ve kurumsal yapılar kaçınılmaz hale gelmiştir.

Simmel'in içinde bulunduğu çevreyi ve onu etkileyen ortamı anlamak için Almanya'daki bilimsel faaliyetlere de bakmak gereklidir, çünkü 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında yüksek öğrenim güçlendirilmiş ve araştırma merkezleri kurulmuştur. Üniversiteler arasındaki dayanışmaya bağlı olarak bu kurumlar "milli" birer unsur olarak da hareket etmeye başlamışlardır. Ayrıca burjuva sınıfı üniversitelerin veya araştırma merkezlerinin gelişimini etkilemiştir (Poggi, 1993, s. 13-14). Almanya'da entelektüel gelişim Fransa ve İngiltere'den farklılık göstermektedir, çünkü Almanya genellikle Aydınlanma geleneğine mesafeli kalmıştır. Aydınlanma geleneğinin soğuk yaklaşımının aksine, Alman Romantizmi (Doğan, 2012, s. 34) hem edebiyatı hem de toplumu etkilemiştir. Bu hareketin aynı zamanda burjuvaziyi de beslediği bilinmektedir. Aslında Romantizm, Aydınlanma'dan farklı olarak genel yasaların oluşturulması yerine, çoklu bireysel oluşumlara imkân vermiştir (Poggi, 1993, s. 21). Almanya ile Fransa arasındaki sorunların yanı sıra, Fransız Devrimi'nin olumsuz sonuçları da bu tür bir yaklaşımın benimsenmesine katkıda bulunmuştur. Alman düşünürler devletin keyfiliklerinin farkında olmakla birlikte, bu keyfiliklerin isyanla engellenmemesi gerektiğini, aksine değişimin bireysel gelişimle yaşanabileceğini savunmaktaydılar (Schulz, 2006, s. 81). Tüm bunlar, o dönemdeki fikri tartışmaların farklı çevrelerde meydana geldiğine, dolayısıyla entelektüel zenginliğin mevcudiyetine işaret etmektedir.

Bu noktada "Methodenstreit"ten (yöntemler savaşı) bahsetmek de gereklidir, çünkü ilk kez ekonomi alanında ortaya çıkmış olsa da diğer disiplinleri de içine alan, teorik ve pratik bilginin doğası ve ilişkisi üzerinde tartışmalar yoğunlaşmıştır (Outhwaite, 2006, s.391). Örneğin, dönemin önemli isimlerinden Carl Menger'in başlattığı tartışmalardan biri, devlet, dil, hukuk ve para gibi kurumların ve olguların ortaya çıkma biçimiyle ilgilidir. Menger'e göre bu kurumlar bireysel eğilimlerin amaçlanmayan sonuçlarıdır ve oluştuktan sonra daha bilinçli ve planlı eylemlerle gelişmektedir. Bireyi daha pasif bir konuma yerleştiren klasik sosyolojideki çeşitli yaklaşımlardan farklı olarak birey, Menger'in yaklaşımında önemli bir yere sahiptir ve pasif bir konumda değildir (Maurer, 2008, s. 27; Akın; 2019, s. 3). Bu süreçte Weber ve Sombart gibi sosyologlar da tartışmaya katılmış; Georg Simmel "Paranın Felsefesi" ile para ve toplumsal ilişkiler bağlamında ekonomi sosyolojisine katkıda bulunmuştur. Simmel'in çalışması ekonomik çalışma olarak nitelendirilemese de dönemin ekonomik görüşlerinden bağımsız olarak değerlendirilemez. Hatta görüşlerinin değer marjinal faydası yaklaşımıyla tanınan Menger'in görüşlerine yakın olduğu rahatlıkla söylenebilir (Frisby, 2002, s. 85). Bu anlamda değer yalnızca onun ortaya çıkarılmasıyla ilişkili maliyetlerle değil değiştirilebilirliğiyle ilişkilidir. Bu örnekler, dönemde oldukça fazla entelektüel araştırma ve tartışmanın olduğuna işaret eder.

2. DÖNEMİN ALMANYA'SINDA DEVLET POLİTİKALARI VE TOPLUMSAL YAPININ ŞEKİLLENMESİ

Toplumsal yapıdan bahsetmeden önce dönemin düşünce biçimine bakılmalıdır. Zira, bu düşünce biçimi dönemin ruhunu büyük ölçüde etkilemiştir. Fulbrook (2008), dönemin özelliklerini analiz ederken Alman gelişimi ve düşünce tarzını temel alarak, mutlakiyetçilik veya sanayileşme çağı gibi kavramlar kullanmaktadır. Söz konusu dönem 1648'de (Vestfalya Barışı) mutlakiyetçilik dönemiyle başlar ve 1815'e (Viyana Kongresi) kadar devam eder. Dönemin önemli özellikleri arasında ilk akla gelenlerden biri daimi bir ordunun oluşturulması ve merkezi bir devlet oluşturacak bürokratik sistemin inşa edilmesidir. Dahası, feodal soyluların aristokrasi altında birleştiği ve kasaba halkının (kentli orta sınıf) bağımlı bürokrasiler haline geldiği görülmektedir. Her iki grubun da baskın bir itaat ve hizmet vurgusuna sahip olduğunu söylemek mümkündür (Fulbrook, 2008, s. 79). Bu yapı ülkeyi büyük ölçüde etkilemiş ve ilerleyen dönemlerde Almanya'ya özgü siyasi ve sosyal sonuçların doğmasına neden olmuştur.

1820'deki tarım reformu birçok köylüyü topraksız bırakarak onları yoksullaştırmış ve şehirlere taşınmaya zorlamıştır. Öte yandan sanayileşmenin işçi ihtiyacı doğurmasıyla kentlere yoğun bir şekilde göçler yaşanmıştır. Aynı zamanda burjuva sınıfı da İngiltere'deki kadar olmasa da güçlenmiş ve böylece anayasal talepler, ifade ve ticaret özgürlükleri talep edilmiştir (Doğan, 2012, s.13). Fakat bu sınıfın tümüyle bağımsız olarak büyüdüğünü söylemek mümkün değildir, aksine burjuva sınıfı devletin desteğiyle gelişip serpilmiştir. Aynı zamanda, Alman Aydınlanmasının siyasi gelişmelerden bağımsız geliştiği söylenemez. Napolyon işgali sonrası Fransa'ya duyulan nefret, fikir dünyasında da kendini göstermiş, Aydınlanma düşüncesi prensipte kabul edilse de Fransa'da anlaşıldığı şekliyle kabul görmemiştir. Bu dönemde İngiltere'deki hürriyete ilişkin fikirlerden de etkilenildiği görülmektedir (Doğan, 2012, s.11-12). Bu bağlamda dış gelişmeler ve iç dinamiklerin değişimde etkin bir rol oynadığı ve toplumun sınıfsal yapısı üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Dönemin toplumsal yapısına bakıldığında, 19. yüzyılda gelişip güçlenen burjuva sınıfının belirleyici bir rol oynadığı dikkat çekmektedir. Büyük mülklere sahip olan Alman soyluları bu süreçte devlete bağımlı hale gelerek devlet bürokrasisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir (Roskin, 2009, s. 201-202). Seçim sistemi emlak vergisi temsiline dayandığından, Junker sınıfı parlamentoda orantısız bir şekilde yer almaktaydı; ancak sonraki düzenlemeler burjuvazinin lehine değişmiştir (Fulbrook, 2008, s. 128). Belki bu noktada Bismarck'tan da kısaca bahsetmek gerekir, çünkü bu gelişmelerde Alman siyasetinin en önemli isimlerinden biri olan ve 1862'den 1890'a kadar başbakanlık yapan Bismarck da etkili olmuştur.

Bismarck'ın önemli katkılarıyla İkinci Reich ilan edilmiş, yeni siyasi oluşumlar ortaya çıkmış ve Alman endüstrisi tüm baskılara rağmen gelişmeye devam etmiştir. Önemli gelişmelerden biri, sosyal refah toplumu inşasına yönelik ciddi adımların atılmasıdır. Yaygın sigorta ve emeklilik planları gibi girişimler buna birkaç örnektir (Roskin, 2009, s. 205). Yukarıda da belirtildiği üzere Junker sınıfı ülkenin kurumsal yapılarında oldukça etkiliydi. Yine Junker sınıfının askeri kesime karşı sorumluluklar açısından da özel bir yeri bulunuyordu. Bu sınıfın ordunun ihtiyaçlarını karşılamada iki ana rolü vardı: birincisi, bir tür bürokratik liderlik tarafından yerine getirilen işlevsel rol, diğeri de toprak sahipleri olarak onlar tarafından yerine getirilen yasal iç güvenlik, polislik rolüydü (Poggi, 1993, s. 5). Siyaset meselesinin prenlere bırakılması ve burjuvazinin siyasetten uzak durmak istemesi nedeniyle bu yapının burjuva sınıfıyla ilişkileri belirlediği de dikkat çekmektedir (Poggi, 1993, s. 17). Ancak bu iki grup arasında zaman zaman gerginlikler de yaşanmakta ve siyaseti kendi lehlerine çevirmek için bu gerginlikler kullanılmaktaydı.

Prusya devletinin canlı bir dönemden geçtiği ifade edilmişti, bu kapsamda yeni fikirler, bakış açıları ve hareketler de ortaya çıkmıştır. Sosyalist bir düzen talebi, tüm Avrupa'da olduğu gibi pozitivist bilim anlayışı (Arslan Bilgin, 2020, s. 101), materyalist tabiat anlayışı bunlardan bazılarıdır. Bu fikirler birçok yerde devrimci anlayışa ve siyasi ve toplumsal değişime yol açmış ancak Almanya'da bir devrime sebep olmamıştır. Ülkede hakim olan zihniyet daha çok materyalist ilerlemeciliktir. Aynı zamanda ülkede mitlerin yeniden kullanılmaya başlandığı ve yeniden yorumlanarak özellikle edebiyat ve tiyatro gibi eserlerde bir Alman bilinci oluşturulmaya çalışıldığı da gözlenmektedir (Schulz, 2006, s. 123-124). Üstelik yukarıda da belirtildiği üzere, sosyal sınıflar devletten bağımsız olarak gelişmemiş, bazen devletin istekleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Alman orta sınıfına bakıldığında Berlin'in yapısının Lübeck ya da Hamburg gibi Hansa şehirlerine[†] göre farklı olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü Berlin'den farklı olarak buradaki insanlar daha liberal ve aristokrasi karşıtı bir zihniyete sahiplerdi. Öncelikle, Berlin'de çok sayıda Yahudi vardı (en zenginlerin yüzde 60'ı) ve bunlar Junker sınıfına benzemeye çalışıyorlardı (Augustine, 1991, s. 132-133). 1907-1911 yılları arasında Berlin'deki en zengin iş adamlarının yüzde 23'ünün bankacı olduğu bilinmektedir. Bir diğer dikkat çekici durum ise 1870'lerden sonra soyluluğa kavuşanlardır. Genellikle bu unvanları Hansa Senatosu vermekte isteksiz olduğundan, Prusya Kralı tarafından veriliyordu. Almanya'nın güçlü bir ülke olması, eğitimin yaygınlaşması, hukuk sisteminin inşası ve işçi hareketinin hakimiyeti burjuva sınıfının güçlenmesine katkıda bulundu.

[†] 13. yüzyıl itibarıyla Alman tüccarlar ortak ekonomik çıkarlarını gözetmek amacıyla Hansa Birliği'ni kurdular. Daha sonra Kuzey Avrupa sahillerindeki birçok şehir bu birliğe dahil oldu.

Prusya'yı başka bölgelerden ayıran bir diğer özellik de Yahudilerin durumuydu (Augustine, 1991, s. 137-139). Bu grubun icra edebileceği meslekler sınırlıydı. Başka yerlerde kolay olmasa da, Prusya aristokrasisinde yerine getirilebilecek bazı meslekler Yahudilere yasaklanmıştı. Mesela subay ya da diplomat olmalarına izin verilmiyordu. Profesör, bürokrat, doktor, avukat, yazar olmaları için hiçbir engel bulunmuyordu. Hamburg gibi şehirler dikkate alındığında Yahudiler için herhangi bir yasal engel söz konusu değildi, ancak bölgenin kapıları Yahudilere ve diğer yeni gelenlere pek açık da sayılmazdı. Berlin'in ticaret camiası bu kadar katı bir tutum sergilememiştir. Berlin'de hem Yahudi hem de Hristiyan iş adamlarının iş dışında sosyal hayatta da sıklıkla buluştukları görülmektedir. Sosyal toplantılar ve kutlamalar için evlerinin kapısını açanlar arasında önemli Yahudi aileler de yer alıyordu. Burada ev sahipleri toplumun çeşitli mevkilerindeki önemli kişileri ağırlamış ve Junkerlere rağmen (bir yandan Junkerleri sevmedikleri için bir yandan da onlar tarafından onaylanmak zorunda oldukları için) aristokrat gibi davranmayı tercih etmişlerdir (Augustine, 1991, s. 144-45). Ancak bazı engellere rağmen 18. yüzyılda Yahudilerin sayısının arttığı ve 1811-1812 yıllarında tam hukuki eşitliğin sağlandığı ve bu grubun artık yayın yapıp okul açabildiği görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Almanya'da sanayileşme nispeten geç başlamıştır ve Prusya'nın güçlenmesi onun gelişmesinde belirleyici olmuştur. Almanya sanayisi İngiltere'yi geriden takip etse de, endüstriyel üretimin karmaşık olması ve bilgi birikimi gerektirmesi nedeniyle özel bir konuma ulaşmayı başarmıştır. Bu gelişme tarımsal geçimin temelini atan Junker sınıfının ellerini zayıflatmış, ve güçlenen burjuva sınıfıyla gerginliklerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Ancak tarımda korumacılık ve kartel haklarını içeren bir anlaşma ile gerilimlerin sona ermesi mümkün olmuştur (Poggi, 1993, s. 17). Tüm bu hususlar, Alman burjuva sınıfının gelişimine dair önemli anlamlar içermektedir, zira bu burjuva sınıfı, İngiltere'deki burjuva sınıfından farklı olarak devletten bağımsız gelişmemiş, tersine devlet desteğiyle güçlenmiştir. Durum böyle olunca, ortaya çıkan işçi sınıfı ayaklanmaları veya liberal demokrat hareketler ilgili kesimlerce tehdit olarak görülmüştür (Poggi, 1993, s. 13). Neticede, liberal bir anlayış yerine daha mutlakıyetçi bir anlayışı geniş kesimlerce benimsemiştir. Bahsi geçen anlayış, "Biedermeier" dönemi olarak adlandırılan ve özellikle 1815-48 yılları arasında sosyal tesirleri hissedilen dönemde açıkça görülmektedir. Siyasi olumsuzluklar sebebiyle daha fazla kendi içine kapanmayı ve muhafazakar bir tutum benimsemeyi öneren bu anlayış, saray çevresiyle sınırlı kalmamış, orta sınıfa da hâkim olmuştur (Fulbrook, 2008, s. 115). Bu nedenle Almanya'da devletçi anlayışın geniş toplumsal bir tabanı vardır uzun süreli etkisi olagelmıştır.

3. BERLİN'İN ANLAMI

Berlin şehri yüzyıllar boyunca Hohernzollern hanedanı tarafından yönetilmiş ve özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda Friedrich Wilhelm (Prens), oğlu Friedrich ve II. Friedrich döneminde gelişmeye başlamıştır. Kent, kültür ve bilim açısından geliştikçe bir çekim merkezi haline gelmiştir. Kent büyüyüp geliştikçe çeşitliliğin artması ve farklı toplumsal grupları barındırması beklenen bir durumdur. Ayrıca Berlin'de çok sayıda Yahudi'nin yaşadığı da ve kentin çeşitliliğine ve kültürel hayata katkı sağladıkları bilinmektedir. Nitekim o dönemlerde (1880'ler) yalnızca Berlin'de 45 bin civarında Yahudi yaşıyordu. (Fransa'da bu sayı toplam 51 bindir) (Craig, 1998, s. 162-164). Bu sebeple Berlin gelişen ve farklı yönlerden çeşitlilik gösteren bir şehrin tüm özelliklerine sahiptir.

Simmel'in yaşamının büyük bir kısmı Berlin'de geçmiştir, Berlin'deki değişiklikler onu etkilemiştir. Bu süreçte Simmel Berlin'de yaşadığı için şehir Paranın Felsefesi ve diğer eserlerin yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bahsi geçen dönemde ve hemen öncesinde Berlin büyüyüp gelişerek diğer büyük Avrupa şehirleriyle rekabet eder hale gelmişti. 1880'lerde yoğun altyapı çalışmaları başlamış ve kent yapılandırılmıştır; ana tren garı, tramvay hattı, Reichstag (parlamento binası) inşa edilmiş ve elektrik altyapısı gibi yatırımlar tamamlanmıştır. Yine 19. yüzyılın ikinci yarısında güçlü sanayileşme dalgasıyla tekstilden makineye, kimyadan elektroniğe kadar ciddi bir endüstrileşme sürecine girilmiştir. Ayrıca eğitim ve kültürel faaliyetlerin de arttığını söylemek mümkündür. Kentin gelişmesi ve nüfusun çok hızlı artması barınma ve yaşam zorlukları gibi olumsuz sosyal olgular ortaya çıkarmış ve bu sorunlar günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. 19. yüzyılın başında yaklaşık 180 bin olan kent nüfusu, yüz yıl sonra 2 milyona çıkmıştır (Paffhausen, 2012, s. 89). 20. yüzyılın başında Berlin dünyadaki en yoğun nüfuslu şehirlerden biri haline gelmiştir. 1895-1907 yılları arasında çalışan sayısı 300 bine çıkmıştı. Bu süreçte bölgede yaşayanların gelir durumu da dikkat

çekicidir; 1900 yılında 60 Berlinli 2 milyon markın üzerinde, 600 bin kişi ise 1.200 markın altında gelir elde ediyordu (Jazbinsek ve Thies, 1996, s. 6). Kente doğru yoğun bir göç yaşanmakta ve bu göçle birlikte genç ve dinamik bir nüfus barındırmaktaydı. Kentsel çevreye bakıldığında, Berlin'in 20. yüzyılın başında dünyanın üçüncü büyük kenti haline geldiği görülmektedir. Londra ve Paris ile karşılaştırıldığında Berlin için tarihi bir şehir nitelemesi kullanılamaz, çünkü binaların üçte ikisi yeni inşa edilmiştir. Başka bir deyişle Berlin yeni, modern ve "yüzeysel" bir şehirdir (Fritzsche, 1994, s. 386). Başkent olarak Berlin sadece siyasi bir merkez değil aynı zamanda akademi ve endüstride de önemli bir rol oynamaktaydı (Poggi, 1993, s. 30). Yeni olmasına rağmen iyi işleyen bir üniversiteye sahipti ve örneğin Frankfurt'tan sonra en önemli finans merkezi haline gelmişti. Dolayısıyla bu şehir pek çok sosyolojik ve ekonomik farklılığı, dolayısıyla da şüphesiz hem gerilimleri hem de fırsatları bünyesinde barındırıyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısında bilimsel araştırmaların yanı sıra kültürel faaliyetlerin de hızla arttığı görülmektedir; örneğin, tiyatro ya da müze yatırımlarının yükseldiği anlaşılmaktadır (Fulbrook, 2008, s. 126). Şehirde çok büyük bir canlılık vardır. Robert Wagner bu canlılığı anlatmak için "Sokağı tiyatroya tercih ederim" ifadesini kullanmıştır (Fritzsche, 1994, s. 385 gibi). Ayrıca iki tür kültürün varlığından da bahsetmek mümkündür. Resmi kültür diye adlandırılacak ilki, yalnızca ortak bir topluma kimlik kazandırma fikrine dayanmakta ve politika dışında sanatta, mobilya tarzında veya binaların savurganlığında kendini göstermektedir. İkincisi ise, tüm bunları eleştiren bir karşı kültürdür. Bunun yansımalarını edebiyatta (Thomas Mann'ın Buddenbrooks ailesi) veya manevi yaşamda (artan yabancılaşma ve bireyleşmeye dikkat) görmek mümkündür (Fulbrook, 2008, s. 144). Kısaca Berlin, Alman toplumunun bir aynası gibidir; çünkü toplumsal yapısının, siyasi anlayışının, entelektüel zenginliğinin, iç gerilimlerinin tüm unsurlarını içinde barındırmaktadır.

4. GEORG SIMMEL'İN HAYATI

1858 yılında kalabalık ve varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Berlin'de dünyaya gelen Simmel, anne ve baba tarafından Yahudi olmakla birlikte bir Protestan olarak vaftiz edilmiş, ancak seküler bir yaşam tarzını benimsemiştir, daha sonra kiliseden de ayrılmıştır. Zaten babası da otuzlu yaşlarında Katolikliği seçmiş, annesi de çocukluğunda Protestan olarak vaftiz edilmişti. O dönemde çok sayıda Yahudi'nin çeşitli nedenlerle Yahudilikten ayrılıp Hıristiyanlığa geçtiği veya en azından çocuklarına Yahudilik çağrıştırmayan isimler koyduğu bilinmektedir (bu gruplar için Almandada "Assimilationsjuden" şeklinde bir tabir de kullanılmaktadır). Simmel, 1890'da kendisi de bir yazar ve eğitilmiş bir babanın kızı olan Gertrud Kinel ile evlenmiştir (Jung, 2001, s. 14). Simmel'in biri evlilik dışı olmak üzere iki çocuğu olmuştur. Bunlardan Kinel ile evliliğinden olan oğlu Hans Eugen Simmel, İkinci Dünya Savaşı sırasında toplama kampına alınmış, buradan kurtulduktan sonra ABD'ye göç etmiştir.

Simmel, babası varlıklı olduğu için maddi sıkıntı çekmemiştir. Fakat akademik hayatı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir, zira uzun süre kalıcı bir akademik pozisyon bulamamış, ancak ömrünün son dört yılında Strasbourg'da kadrolu olarak üniversitede çalışma imkânı bulabilmiştir. Simmel'in akademik dünyada karşılaştığı sorunlar sadece görev tanımıyla ilgili olmamıştır. Mesela, ilki kabul edilmediğinden tezini yeniden yazmak durumunda kalmıştır. İlk doktora tezi olan "Müziğin Erken Dönemlerinde Psikolojik-Antropolojik Çalışmalar" yazım ve alıntı hataları gerekçesiyle yetersiz bulunup reddedilmiştir. Daha sonra "Kant'ın Fiziksel Monadolojisine Göre Maddenin Doğası" adlı tezi kabul edilerek doktor ünvanını alabilmiştir. Doçentlik başvurusunda da benzer sorunlar yaşamış ve 1885 yılında tartışmalarla birlikte "Privatdozent" olarak Berlin Üniversitesi'ne kabul edilmiş ve göreve başlamış, ancak bu unvan ona maddi açıdan bir gelir getirmemiştir. Yine de öğrencilerin derslerine yoğun ilgi gösterdiği, hatta okul dışından çok sayıda dinleyicinin geldiği bilinmektedir (Jung, 2001, s. 15-16). 1900-1914 yılları arasında profesörlük yapmış olsa da istisnai bir konumda bulunmuş ve düşük ücretli çalışmıştır; bu nedenle örneğin doktora öğrencisi olamamıştır (doktora öğrencisinin olmaması Simmel'in ölümünden sonra mirasını sürdürülmesine imkan vermemiş ve dolayısıyla diğer klasik sosyologlar gibi öne çıkmasını etkilemiştir). Çeşitli üniversitelere çalışmak için başvurmasına ve Max Weber gibi isimlerden destek almasına rağmen başvuruları reddedilmiştir (Wolff, 1950, s. xix). Kadrolu profesörlüğü ancak 1914 yılında nispeten taşra üniversitesi sayılan Strassburg Üniversitesinde mümkün olmuş ve burada 4 yıl görev yaptıktan sonra vefat etmiştir.

Simmel'in akademik çevrelerde, en azından bazı akademisyenler arasında sevilmediği bilinmektedir. Bunun nedenlerinden biri, derslerine hem öğrencilerin hem de dışarıdan çok fazla dinleyicinin ilgi göstermesidir (Jung, 2001, s. 17). Dinleyicilerinin arasında kadınlar da önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda derslerinin konusu ahlaktan sosyolojiye ve Kant'tan Nietzsche'ye kadar uzanmaktadır. Akademide olmasa da özel hayatında cemiyetin önemli isimleriyle sık sık bir araya gelmiş ve fikir alışverişi yapmıştır; bunlar arasında Max Weber ve Edmund Husserl gibi isimler de bulunmaktadır. Eserlerine bakıldığında çok sayıda ve çeşitli kitap ve makalelerin bulunduğu görülmektedir. Makalelerinin önemli bir kısmının akademik dergilerde değil, daha genele hitap eden dergilerde yayımlanması ona eleştiriler getirilmesine yol açmıştır (Coser, 1977). Yazdığı 180 makalenin 64'ü bilimsel dergilerde yayımlanmış, kalanları "liberal" gazetelerde, sanat veya edebiyat dergilerinde kendine yer bulabilmiştir (Coser, 2011, s. 285-287). Bu durum özellikle 1900'den sonrası için geçerli olmuştur. Daha önceleri makalelerinin bir kısmı hem bilimsel dergilerde hem de edebiyat ve sanat dergilerinde dengeli olarak yayınlanmıştır.

Pek çok modern sosyolog gibi Simmel'i de sadece bir sosyolog olarak tanımlamak yetersiz olacaktır. Zira Simmel'in yayımlanmış eserlerine, konferanslarına ve ilgi alanları incelendiğinde geniş bir yelpazeye karşılaşılmaktadır. Simmel'in hayatını ilgi alanlarına göre evrelere ayırmak mümkündür. Frischeisen-Köhler'den alıntı yapan Jung bu açıdan üç aşamadan bahseder: Birincisi Spencer ve Darwin'den etkilenen ilk safha, ikincisi "paranın felsefesi" ile ortaya çıkan ve sosyolojik sorunları ele alan safha, üçüncüsü ise felsefe ve metafizikle uğraştığı son aşamadır (Jung, 2001, s. 25). Bu kadar net olarak belirtmese de Coser (2011) da farklı aşamalardan bahsetmektedir. Poggi'ye göre (1993, s. 47) ilk yıllarda sosyolojiye olan ilgisi daha fazla olmakla birlikte bir süre başka alanlara yoğunlaşmış ve son yıllarda sosyolojiye ilgisi yeniden ivme kazanmıştır. Doktorasını aldıktan sonra sosyolojik problemlerle yoğun bir şekilde ilgilenen Simmel, birkaç yıl sonra ahlak ve tarih felsefesi gibi konular üzerine yoğunlaşmış, 1900 yılında ise sosyoloji ve felsefenin kesiştiği noktada yer alan ünlü eseri Paranın Felsefesi'ni yayımlamıştır. Goethe, Kant veya Schopenhauer gibi önemli isimler hakkında makaleler yayınladıktan sonra 1908'de temel sosyolojik eseri olan "Sosyoloji: Toplumsallaşma Biçimlerinin İncelenmesi"ni piyasaya çıkarmıştır. 1917 yılında Sosyolojinin Temel Sorunları adlı kitabı yayımlanana kadar pek çok farklı alanla ilgilendiği bilinmektedir. Simmel ekolünden bahsetmek oldukça zordur, çünkü ilgi duyduğu ve yazdığı konular çok yönlüdür ve aynı zamanda istikrarlı ve sistemli değildir (Coser, 1977). Bu durum kendi tarzının dağınık olmasıyla ve sistematik şekilde yazmamasıyla daha da karmaşık hale gelmiştir.

Simmel geride hiçbir yöntem ya da sistem bırakmadığını kendisi de biliyordu; zaten mirasını da nakit paraya benzetmişti. Böylece kendisinden sonrakiler bu parayı alıp istediği biçimde değerlendirmiş olacaktı. Bu düşüncesinde haklı olduğunu, Simmel'in sosyolojisi ele alındığında daha net görülmektedir. Simmel'in ilgi alanlarının döneme göre değiştiği yukarıda belirtilmişti. Bu ayrıma bir ekleme daha yapmak mümkündür. Girschik'in aktardığı üzere Simmel'in çalışmalarını dört döneme ayırmak mümkündür; buna göre erken dönemde daha çok evrimci-tarihsel bir perspektifle yapılan çalışmaları söz konusudur. Daha sonra ilgi alanının değer teorisi veya transandans ve de nesnellik sorunu gibi meseleler üzerinde odaklandığı görülmektedir. Kendisine göre 1908'den beri yaşam felsefesini ve hayatını kültürel süreçler çerçevesinde inceleyen Simmel üzerinde, özellikle son zamanlarda savaşın etkileri de görülmektedir. Simmel salt göreceliliğin yeterli olmadığını ve mutlak değerlerin olduğunu ileri sürmektedir (Girschik, 2000). Ayrıca Simmel'in sosyolojiye bakışını ya da bir disiplin olarak sosyolojiye yaklaşımını toplumsal olguların incelenmesiyle sınırlamadığı da anlaşılmaktadır. Simmel'in odağında daha çok etkileşim biçimleri ve insanların bir araya gelme formları vardır. Dolayısıyla bu etkileşim ve oluşum biçimi onun sosyolojisinde önemli bir yere sahiptir (Poggi, 1993, s. 49-50). Paranın Felsefesi'nde para bir etkileşim modeli olarak ele alınmış, toplum ve değişim para örneği üzerinden analiz edilmiştir. Simmel'e göre "nesnelerin çoğu kendi başına değerli değildir, değerli hale gelir; bunun için de sürekli diğeriyle etkileşim halinde olması gerekir" (2009, s. 225). Para, bir başkasıyla veya bir yabancıyla ilişki kurulmasını sağlar ve kolaylaştırır (Reich, 2003, s.133).

Simmel daha önce belirtildiği gibi akademik dünyada sorunlar yaşasa da Avrupa'da tanınan bir isimdi. 20. yüzyılın başlarından itibaren Berlin'de seminerler verdiği ve ilginin yoğun olduğu için üniversitenin en büyük amfilerini kullandığı bilinmektedir. Bu seminerlere katılanlar arasında Lukasc

gibi öğrencileri de vardı (Turner, 1999, s.148). ABD’de tanınması, 20. yüzyılın başlarında eserlerinin Amerikan dergilerinde yayınlanmaya başlamasıyla gerçekleşmiştir. Bundan sonra bazı Amerikalı sosyologlar da Simmel’in sosyolojisine ilgi duymuşlar ve çalışmalarında ona yer vermişlerdir. Daha sonra Avrupa sosyolojisine olan ilgi azalınca Simmel’in çalışmalarına duyulan ilgi zayıflamış, ancak yüzyılın ortalarında ilginin yeniden canlandığı görülmüştür (Wolff, 1950, s. xxiv). Simmel’in Amerikan sosyolojisi üzerindeki etkisi uzun süreli, çeşitli aşamalarda ve biçimlerde ortaya çıkmıştır. Simmel’in yaşadığı dönemde başlayan bir çeviri dalgası olmuş ve bu çalışmalar çoğunlukla tek merkezde yapılmıştır. 1930’lardan sonra eserleri yeniden çevrilmiş olsa da 1955-1975 döneminde eserleri doğrudan eleştirilmiş ve sistematik olarak tartışılmaya başlanmıştır (Levine, 2011, s. 57-59). ABD’de Simmel’in adını ilk duyanlar hiç şüphesiz yüksek öğrenim için Almanya’ya, daha doğrusu Berlin’e gelen ve Simmel’in derslerine bizzat katılan Robert Ezra Park gibi Amerikalı öğrencilerdir. Bu noktada önemli bir başka hususu da Simmel ismini bilenlerin çoğunun aynı üniversitede yani Chicago Üniversitesi’nde okuyor olmasıdır. Simmel’in sosyolojisi bu nedenle hem derslerde hem de ders kitaplarında yazılı hale gelmiştir.

5. GEORG SIMMEL’İ ETKİLEYEN DÜŞÜNCE AKIMLARI

Almanya’da Fransız kültürünün 17. yüzyıldan itibaren etkili olduğu bilinmektedir. Bu etki sosyal ve manevi hayatta da görülebilecek türdendir. Ancak Alman diline özel önem veren ve daha sonraki kültürel iklimi belirleyen bir entelektüel gelişme de bulunmaktaydı. Almanya’da modernleşme sürecinin Fransa ve İngiltere’den farklı geliştiği, özellikle aydınlanma felsefesine karşı baskın bir hareketin olduğu kaydedilmekle birlikte Alman Aydınlanması (Aufklärung) seküler bir hükümet talep ederken hükümdarı desteklemiştir.

Alman düşünce tarzını etkileyen bir diğer önemli akım Pietizm’dir. Bu akıma göre Protestan rahipler de yetersizdir veya samimi değildir. Bu nedenle insanlar “gönül dini” anlayışıyla birleşerek dini tartışmalar yürütmüşlerdir (Hazard, 1996, s. 452). Böylece dinsel bir anlayış olarak başlayan dindarlık, daha sonra diğer alanlardaki manevi kalıpları da değiştirmiştir. Bu anlayışa göre öncelikli olarak doğrudan içsel bir deneyimin ve bireysel gelişimin mevcudiyeti gerekmektedir. Bu bağlamda dini metinleri tartışmak ve mantığı vurgulamak için sık sık bir araya gelmekteydiler. Dolayısıyla bu düşünce biçimi sonrasında daha özgür düşünmeyi desteklemiştir (Doğan, 2012, s. 9). Bu bağlamda din gibi kurumsallaşmış yapıların dahi bireysel yorumlara açık olduğunu göstermek önemlidir.

Alman Aydınlanmasının -örneğin Fransa’dan- farklı bir tezahürü ekonomi alanında başlayan ve daha sonra *Geisteswissenschaften/Kulturwissenschaften* (ruhsal bilimler/kültürel bilimler) alanlarında kendini gösteren bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Bu dönemin entelektüel anlayışına, özellikle Dilthey ile bağlantılı olan ve Simmel’i de etkileyen "Historismus" (tarihselcilik) akımı hakim olmuştur (Erdoğan, 2019, s. 76). Bu anlayışa göre insanlar değerlendirilirken, bulunduğu zaman ve mekana bağlı olarak eylemlerine ve ondan doğan sonuçlarına göre ele alınmalıdır. Ayrıca insan tamamen tarihsel bir varlık olarak görülmekte ve bu nedenle eylemlerinin çevreden etkilendiği kabul edilmektedir. İnsan, geçmişten miras aldığı kurumlar çerçevesinde hareket edip ve bunları değiştirmekte veya tamamlamaktadır; yine bu anlayışta sürekliliğe vurgunun olmadığını veya tekçi bir ilerleme anlayışının benimsenmediği görülmektedir (Poggi, 1993, s. 26-27). Böyle bir yaklaşım Simmel’de de görülmekte ve örneğin Paranın Felsefesinde kendini göstermektedir.

Simmel döneminin bir diğer entelektüel arka planı da Alman ideolojisidir; buna göre bilgi ve yasalar tamamen ampirik olamaz. Elbette ampirik bilgiye göre yasaların varlığı kabul edilmektedir, ancak insan dünyasının sosyal düzenliliklerine de dikkat çekilmektedir. Bu, toplumun yasalarıyla tarihsel bağlamda oluşan toplumsal yasalar arasındaki farktır (Jonas, 1981, s. 161). Her ne kadar Almanya bir siyasi birlik ya da ulus-devlet olarak geç ortaya çıkmış olsa da, ulusal bilincin daha erken dönemlerde gelişmeye başladığı açıktır. Bu bilincin gelişimini müzik, edebiyat gibi alanların dışında diğer felsefi veya politik akımlarda da görmek mümkündür. Aydınlanma felsefesi, Fransa ve İngiltere’de siyasi yapıyı ve toplumsal düşünceyi dönüştürerek çok etkili olmuştur. Almanya’daki durum -her ne kadar oradaki gelişmelerden etkilenmiş olsa da- bu iki ülkeden farklıdır (örneğin Voltaire Prusya sarayında kalmış ve Büyük Frederick ile etkileşime girmiştir). Ancak entelektüel değişim burjuvazinin ya da orta sınıfın harekete geçmesi şeklinde kendini göstermemiş, devlet ve kral daha da mutlakiyetçi

bir karaktere sahip olarak kalmıştır. Bu sebeple sözü edilen sınıflar daha fazla uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Ancak Aydınlanma'nın yol açtığı manevi değişimi çeşitli alanlarda gözlemlemek mümkündür. Bunlar arasında önemli bir yer, örneğin tiyatro ve dönemin anlayışını eleştiren eserlerdir (örn. G. E. Lessing).

18. yüzyılda ortaya çıkan önemli isimler Goethe ve Schiller'dir ve bu ikili Alman Aydınlanma sürecine farklı bir bakış açısı getirmiştir (Schulz, 2006, s. 70-72). Yine Kant'ın sunduğu eserler o zamanın ve geleceğin Alman düşüncesinin belirleyici unsurları haline gelmiştir (Schulz, 2006, s. 74). Entelektüel oluşumlar hem kamuoyunu hem de siyaseti etkilemeye çalıştıkları ve 19. yüzyıl Almanya'sındaki tartışmalara egemen oldukları için, fiziki ve beşeri bilimler arasındaki ayrım siyasetten bağımsız kalmamıştır (Veit-Brause, 2001, s. 33). İki disiplinin eşit kabulü için mücadele edilmiş ve iki ayrı alan oluşturulmuştur. Dilthey bu durumu "*erklären vesus verstehen*" (açıkla-anla) ifadeleriyle ortaya koymuş ve bunların karşıtlarını ortaya çıkarmıştır (Lääs, 2005, s. 141; Veit-Brause, 2001, s. 35). Simmel de bu düşünsel arka planın farkındadır ve bunu sosyolojik çalışmalarında ortaya koymuştur.

6. SOSYOLOG OLARAK GEORG SIMMEL

Yukarıda bahsedildiği gibi Simmel akademiye çok zor kabul edilmiş, birçok eser vermesine ve şöhret kazanmasına rağmen Berlin Üniversitesi'nde 15 yıl "Privatdozent" olarak ders verebilmiştir (Coser, 2011, s. 280); yani bir nevi "çıraklık" statüsünde kalmıştır. 1900'den itibaren "*Ausserordentlicher Profesör*" unvanını almasına rağmen, karar alma gücü ve mali güvenceden yoksun olması nedeniyle bu unvanın akademide pek etkili olmadığı anlaşılmaktadır.

Simmel'in pek çok eser yazmasına ve sosyolog olarak tanınmasına rağmen üniversiteye kabulünün neden bu kadar geç kaldığı sorusu birkaç yönden cevaplanabilir. Birincisi akademinin beklentileriyle ilgilidir. Simmel'in özgün çalışma tarzı Akademi'de eleştirilmekteydi, çünkü onun geçmişe dayalı yeni bir şeyler yaratma çabaları kabul edilirken, kendine özgü ve bağımsız bir çalışma yapması "sınırı aşma" olarak yorumlanmıştı (Coser, 2011, s. 282-283; Jung, 2001, s. 15 -16). Simmel akademik çalışmaların dışında yoğun bir şekilde ders vermiş gibi görülse de, kıdemli hocaların az sayıda seçilmiş gruplara ders verdiği anlaşılmaktadır; popüler hoca olmaya çalışanların ise gayri ciddi olarak yorumlandığı açıktır. Georg Simmel'in fikirlerini "aklına geldiği gibi" sunduğu ve bu nedenle yönteminin sistematik bir açıklamadan yoksun olduğu ileri sürülmüştür (Coser, 2011, s. 280). Bunun nedeni uzun süre akademide ikinci planda kalması olabilir. Ancak aşağıda açıklanacağı üzere Simmel daha sonra bu özellikleriyle yeniden ünlenecek ve onun sosyolojik bakış açısı ele alınacaktır. Dolayısıyla sosyolojideki önemi, sosyolojik bakış açısı ve anlayışı ile ilgili bazı önemli hususlar aşağıda tartışılacaktır.

20. yüzyılın ortalarına doğru Simmel yeniden keşfedilen bir sosyolog olmuştur. Bunun çeşitli nedenleri olsa da, en önemlisi yüzyılın ikinci yarısında akademinin yaşadığı toplumsal değişim ve çeşitlenme olarak görülebilir. 20. yüzyılda yaşanan olaylar ve sosyolojinin çeşitlenmesi sonucunda daha genel ve mutlak toplumsal düzenlilikler bulma çabaları, olup biteni anlamak için yeterli olmamış, Simmel'in ortaya koyduğu sosyolojik yaklaşım yeni bakış açılarına olanak tanımıştır. Pitasi'ye göre Georg Simmel, karmaşık Batı dünyasını en iyi tanımlayan klasik sosyologdur (par. 8). Simmel'e göre sosyoloji, çeşitli etkileşim biçimlerinin incelenmesidir; bir bakıma toplumun "grameri"dir ve bu nedenle içeriğinin belirlenmesi zordur (Pitasi, par. 19). Böylece kendisi bu karmaşık durumu anlamaya ve kavramsallaştırmaya çalışmıştır.

Simmel için felsefi bir perspektif önemlidir ve bu bağlamda epistemoloji ile de ilgilenmiştir (Deflem, 2003, s. 69). Simmel'in çalışmalarına bakıldığında sosyoloji, ahlak, tarih felsefesi veya sanat felsefesi gibi çeşitli konularla ilgilendiği görülür. Yine, yukarıda bahsedildiği gibi kendisi farklı evrelerde farklı alanlar ve konularla meşgul olmuştur. Örneğin, Kant felsefesine yoğunlaştığı dönem ve eserleri vardır. Sosyal Farklılaşma Üzerine (1890), Tarih Felsefesinin Problemleri (1892), Ahlak Bilimine Giriş (1892-3) bu kapsamdadır. Ayrıca Darwin ve Spencer'in fikirlerinden etkilendiği Ayıklama/Seçme Öğretisinin Bilgi Kuramıyla İlişkisi Üzerine (1895) adlı eseri zikredilebilir. Motak, 1898'den sonra Simmel'in sürekli olarak din kavramıyla meşgul olduğunu ve bunun Paranın Felsefesi'nde de görüldüğünü ileri sürmektedir (Motak, 2014, s. 131).

Simmel'in sosyolojisinden bahsederken tek bir kavramdan ya da konudan söz etmek mümkün değildir, çünkü o ifade edildiği gibi, çok farklı konuları ve kişileri ele almıştır. Sosyolojik tahayyülünün nesnelere (Kapı ve Köprü, Paranın Felsefesi vb.) kapsadığı gibi, duyuları içeren toplumsal analizleri de (Zihin Sosyolojisi vb.) vardır. Bu makalede kendisinin çalışmalarının içeriğinden bazı konular, kavramlar ve yaklaşımlarla sınırlı kalınmıştır. Bunlardan biri toplum ve bireydir, çünkü Durkheim gibi sosyologlardan farklı olarak topluma vurgu yapmamış, her ikisini de (toplumu ve bireyi) sosyolojinin ilgi konusu olarak sunmuştur. Simmel'e baktığımızda üst anlatılardan ziyade yaşamın tüm küçük alanlarıyla ilgilendiği görülmektedir (Jung, 2001, s.53). Aslında Simmel hayatı anlamak için "küçük" ve sıradan alanlar üzerinden analiz yapmaktadır. Dolayısıyla nesnelere bile sosyal analizin araçları haline gelmiştir.

Georg Simmel'in özelliği, farklı yaklaşımları ve analitik tarzıdır. Örneğin sosyal teorisinin temelinde formel bir sosyoloji ve toplumsallaşma anlayışı olduğunu söylemektedir. Kendisi sosyolojik yaklaşımında genel, biçimsel ve felsefi bir yaklaşım sunsa da, esasen biçime odaklanmaktadır (Deflem, 2003, s. 69). Simmel, genel sosyolojiyle ilgilenmektedir ve sosyolojiyi insan araştırmalarının bir yöntemi olarak önermektedir. Genel sosyoloji ile formel sosyoloji arasındaki fark Simmel'in bakış açısına göre önemlidir, çünkü ona göre genel sosyoloji tarihle ilgilenmenin bir yöntemi iken formel sosyoloji daha çok belirli bir disiplinin özel konularıyla ilgilidir (Wolff, 1950, s. xxvii-xxxviii). Genel sosyoloji, grupların tarihsel hikayeleri gibi tüm tarihsel yaşamla ilgilenmektedir. Biçimsel sosyoloji ise etkileşimlerin toplamından doğan toplumsal biçimleri incelemektedir. Burada içerik ile biçimi birbirinden ayırmak gerekir, çünkü biçim aynı olsa da içerik tamamen farklıdır. Din anlayışıyla ilgili şekil ve içerik kavramlarını da görmek mümkündür. Simmel, bu analizle din ile dindarlık arasında bir ayırım yapar. Din, dini içeriği ifade eder, dindarlık dini formu belirtir ve dindarlık dini açığa çıkarmaktadır. Başka bir deyişle nesnel din, öznel dindarlıktan gelir. "Dini inançların sabit içeriği, dini hayata dönüşme eğilimindedir". Zira din, karşılıklı faaliyetin sonucudur ve Tanrı düşüncesi etrafında inşa edilmiştir (Motak, 2014, s. 134-135). Elbette bu tür sosyolojik analizler dinle sınırlı değildir. Paranın felsefesi biçim ve içerik teorisinin önemli bir örneğidir (Reich, 2003, s. 129). Böylece değiş-tokuş, örneğin ticareti ve para müessesesini doğurmuştur.

Simmel'in sosyolojik anlayışında toplum izole bir olgu değildir, tam tersine yerleşik ilişkiler üzerinden anlaşılmalı, dolayısıyla ortaya çıkan her şey ilişkiler bağlamında değerlendirilmelidir. Toplumu anlamak için tüm kültürel unsurlar incelenmelidir; örneğin alışveriş veya değiş-tokuş, ticaretin ötesinde toplumsallaşmayı sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Mübadele yoluyla bir ilişkiler ağı oluşmaktadır ve toplum da bu ilişkiler ağının toplamıdır (Bürge, 2003, s. 18-19). Bu ilişkiler sonucunda sosyal olgular ve kurumlar ortaya çıkmakta, sosyal kurum veya birey tek başına ve bağımsız olarak var olmayıp, aralarındaki ilişkilerden etkilenmektedir. Ancak belli bir süre sonra ortaya çıkan toplumsal gerçeklikler, kendileri de bağımsız hale gelmektedir. Bu anlayış Simmel'in araştırmalarında görülebilir ki, "Paranın Felsefesi" buna çok güzel bir örnektir (Turner, 1999, s.149). Zira para, toplumsal ilişki ve etkileşimlerden ortaya çıkan bir olgudur ve ne kadar yaygınlaşırsa varlığı da o kadar özerk olur. Benzer bir gerçeği şöyle ifade etmek de mümkündür; nesnelere kendi normlarını yaratmaktadır, böylece otonomlaşma ve yabancılaşmadan bahsetmek mümkündür. İşçinin üretimle ilişkisinin değiştiğini açıklamak için Simmel, işçinin ürettiğini parayla satın alması gerektiği gerçeğini açıklamaktadır (Simmel, 2009, s. 734). Simmel bunu basitçe bir yabancılaşma olgusu olarak açıklamamakta, işin ya da nesnenin kendisinin özerk hale geldiğini ve kendi normlarını yarattığını iddia etmektedir. 1900'da yayınlanan "Paranın Felsefesi" genel anlamda sosyoloji yaklaşımını anlamak için de ilk zikredilecek çalışmalarından biridir; burada paranın toplumsal ve iktisadi gelişimlerde nasıl bir rol oynadığı ve lokomotif görevi gördüğü ortaya konmaktadır (Schmidt ve von Flotow, 2000, s.1). Bir bakıma kendi sosyolojisini ortaya koyduğu bir eserdir ve paranın sosyolojik bir fenomen olduğunu, çünkü toplumsal bağların yoğunluğuyla, güvenilirliğiyle ve kolaylığıyla parasal etkileşimlerin artması ve soyut nitelik kazanması arasında bir ilişkinin olduğunu izah etmektedir.

SONUÇ

Georg Simmel'in sosyolojisi farklı sosyolojik bir perspektifle özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren yapılan sosyolojik çalışmalara zemin sağlamış ve meta analizler yerine daha mikro düzeyde toplumsal tahlil yapan araştırmaların önünü açmıştır. Simmel, kendi fikir yolculuğu içerisinde çok

sayıda farklı alanlarda yazılar kaleme almış ve zaman zaman sosyolojinin ötesinde konulara da ilgi duymuştur. Duyular, ilişkiler, sanat, düşünürler, objeler ve daha birçok konuyu araştırmanın bir nesnesi haline getirerek toplumsal tahlilleri mevcuttur. Bu çalışmada bu denli geniş bir yelpazeyi sosyolojik çalışmaların konusu haline getiren Georg Simmel'i ve sosyolojisini anlamak maksadıyla kendi dönemine bakılmıştır. Dolayısıyla dönemin Almanya'sı, siyasi ve toplumsal gelişmeler, entelektüel hayat ve tartışmalar ışığında Simmel'in hayatı ve çalışmaları ele alınmış ve bu gelişmelerle ilişkisi tartışılmıştır. Aynı zamanda Simmel'in kişisel hikayesinin rolü ile Alman toplumundaki sınıfsal olaylar ilişkilendirilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Georg Simmel'in sosyolojisini anlamak kolay değildir. Bunun sebebi kendi çalışmalarını sürdüren doktora öğrencilerinin olmaması, çalıştığı alanların geniş bir yelpaze içinde yer alması, zaman zaman tarihselci ve/veya felsefi bir bakış açısıyla meseleleri tartışması ve de süreç içerisinde konulara yaklaşım biçiminde farklılaşmasıdır. Ayrıca, analizlerini mikro bir perspektiften hareketle yapması, toplumsal tahlillerine daha karmaşık ve dağınık bir görüntü vermektedir. Böylece, örneğin toplumsallaşma sürecini bireyler ve çeşitli etkileşimler neticesinde oluşan tipolojiler veya toplumsal yapılar arasındaki ilişkiler üzerinden izah etmektedir. Öte yandan bu yaklaşım biçiminin hala güncelliğini koruduğunu ve günümüzdeki sosyolojik çalışmalara bereketli bir zemin sağladığını söylemek mümkündür. Bunun yansımalarını 20. yüzyılın hem ilk hem de ikinci yarısındaki çalışmalarda görmekteyiz (örneğin Robert Park veya Alfred Schütz'ün çalışmaları). Kullandığı kavramsallaştırmalar ve sosyolojik yaklaşımın modern çalışmalarda yol gösterici olduğu açıktır.

KAYNAKÇA

- Akın, M. H. (2019). Sosyal Etkileşim ve Sosyal Benlik Kaynağı olarak Aile. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 3 (1), 1-14.
- Arslan Bilgin, F. (2020). Ziya Gökalp ve Batı Algısı. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 4 (1), 100-112 .
- Augustine, D. L. (1991), The Business Elites of Hamburg and Berlin. *Central European History*, 24 (2), 132-146.
- Baranowski, S. (1987). Continuity and Contingency: Agrarian Elites, Conservative Institutions and East Elbia in Modern German History. *Social History*, 12(3), 285–308. <http://www.jstor.org/stable/4285626>
- Barrington, M. (1974), *Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Penguin University Books.
- Bürki, M. (2003). *Die Moderne im Verständnis von Georg Simmel*, Zürich, http://socio.ch/sim/on_simmel/t_buerki.pdf.
- Coser, L. A. (1977). *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context* (2nd ed.). New York: Harcourt Brace Jovanovich, <http://www.socio.ch/sim/biographie/index.htm>.
- Coser, L. A. (2011). Georg Simmel'in Çalışma Tarzı: Sosyoloğun Sosyolojisine Bir Katkı (çev. Y. Çına). İçinde J. Ö. Dirliktapan (ed.) *Georg Simmel Sosyolog Sanatçı Düşünür*. (s. 279-290). Doğubatu.
- Craig, G. A., (1998). Berlin the Hauptstadt: Back Where it Belongs. *Foreign Affairs*, 77 (4), 161-170.
- Deflem, M. (2003). The Sociology of the Sociology of Money: Simmel and the Contemporary Battle of the Classics. *Journal of Classical Sociology*, 3, 67-96.
- Doğan, N. (2012). *Alman Sosyoloji Geleneği*. Kitabevi. İstanbul.
- Erdoğan, E. (2019). Tarih Felsefesinin Genel Hatları ve Collingwood'un Tarih Düşüncesi. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 3 (1), 69-90.
- Frisby, D. (2002). *Georg Simmel*. Routledge (revised edition).

- Fritzsche, P. (1994). Vagabond in the Fugitive City: Hans Ostwald, Imperial Berlin and the Grossstadt-Dokumente. *Journal of Contemporary History*, 29 (3), 385-402.
- Fulbrook, M. (2008). *Almanya'nın Kısa Tarihi* (S. Gürses, çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Girschik, K. (2000). Geld als Determinante der Moderne in Georg Simmels "Philosophie des Geldes". http://socio.ch/sim/on_simmel/t_girschik.htm
- Hazard, P. (1996). *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme* (E. Güngör, çev.). Ötüken. İstanbul.
- Jazbinsek, D. & Thies, R. (1996). *Grossstadt-Dokumente: Metropolenforschung im Berlin der Jahrhundertwende*. WZB - Papers, FS II.
- Jonas, F. (1981). *Geschichte der Soziologie 2*. Springer Fachmedien. Wiesbaden.
- Jung, W. (2001). *Georg Simmel – Yaşamı Sosyolojisi Felsefesi* (D. Özlem, çev.) Anahtar. İstanbul.
- Levine, D. N., Carter, E. B., & Miller, G.E. (2011). Simmel'in Amerikan Sosyolojisi Üzerine Etkisi I (G. Kızıler, çev.). İçinde J. Ö. Dirlikyapan (ed.). *Georg Simmel- Sosyolog Sanatçı Düşünür*. Doğubatı. Ankara, (s.54-94)
- Maurer, A. (2008). *Handbuch der Wirtschaftssoziologie*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden.
- Motak, D. (2014). Religion and Monetary Culture in the Sociology of Georg Simmel. İçinde A. McKinnon ve M. Trzebiatowska (ed.), *Sociological Theory and the Question of Religion*. (s. 129-149).
- Outhwaite W. (2006). *The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought*. Blackwell.
- Paffhausen, J. (2012), Fortschreibung des Bevölkerungsbestandes, *Zeitschrift für amtliche Statistik*, .88-92. https://www.statistik-berlin-brandenburg.de/publikationen/aufsaeetze/2012/HZ_201201-07.pdf
- Pitasi, A. (t.y.). *Portrait of Georg Simmel as a Young Man*, www.socio.ch/sim/on_simmel/t_pitasi.htm.
- Poggi, G. (1993). *Money and the Modern Mind*. University of California Press.
- Reich, A. M. (2003). The Beautiful Jew is a Moneylender: Money and Individuality in Simmel's Rehabilitation of the 'Jew'. *Theory, Culture & Society*, 20 (4), 127-14.
- Roskin, M. G. (2009). *Çağdaş Devlet Sistemleri, Siyaset, Coğrafya, Kültür* (B. Seçilmişoğlu, çev.) Adres Yayınları, Ankara.
- Schmidt, J.& von Flotow, P. (2000). Globalisierung der Geldwirtschaft – 100 Jahre "Philosophie des Geldes", *Forum Wirtschaftsethik*, 3/2000.
- Schulz, K. (2006). *Alman Kültür Tarihi* (Y. Erkoç, çev.), Orient Yayınları, Ankara.
- Simmel, G. (2009; 1907 basımının tekrar basımı). *Philosophie des Geldes*. Anaconda, Köln.
- Sondhaus, Lawrence (2006). *Austria, Prussia, and the German Confederation: The Defense of Central Europe, 1815-54*. İçinde T. C. Imlay & M. D. Toft (ed.) *The Fog of Peace and War Planning*. Routledge, Abingdon, (s. 50-74).
- Turner, B. S. (1999). *Classical Sociology*. Sage Publications.
- Veit-Brause, I. (2001). Scientists and the cultural politics of academic disciplines in late 19th-century Germany: Emil Du Bois-Reymond and the controversy over the role of the cultural sciences. *History of the Human Sciences*, 14 (14), 31-56.
- West, D. (2005). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, Rousseau, Kant ve Hegel'den Foucault ve Derrida'ya* (A. Cevizci, çev.). Paradigma, İstanbul.
- Wolff, K. H. (1950). *The Sociology of Georg Simmel*. The Free Press Glencoe Illinois.

EXTENDED ABSTRACT

The German sociological tradition plays a significant role in the development of sociology as a discipline. Along with the development of sociology in France, the field emerged as a scientific discipline with its own methods and approaches. Sociology started to be taught at higher education institutions, the first academic journals appeared, and associations of sociology were founded. The early sociologists generally tried to understand and explain the unprecedented rapid change that appeared with modernization, and they usually did so by providing grand theories of human development and change. Georg Simmel, in that sense, diverges from his contemporary thinkers and social scientists. Although he also tries to understand and explain the change of mankind especially in the modern period, he takes a different approach and style in his analysis. At the same time, he is interested in the numerous facets of human life ranging from arts to money or relationships of all sorts. Because of this approach that differs from his contemporaries, his sociology was discovered relatively late. Also, his late employment in academia meant that he did not have many students to follow his steps and advance his “way of looking at things”. Nevertheless, we observe that he is rediscovered particularly in the second half of the 20th century. His micro-sociological perspective allowed scientists of that period to analyze social issues that have highly diversified in the post-war period. Thus, through a micro-sociological perspective as proposed by Simmel, researchers are able to tackle social issues from various angles instead of providing meta-analyses.

However, the focus of this paper is not directly related to the works and influence of Georg Simmel, but more on the circumstances of his time and his life. It is known that the conditions people live in shape the way they understand and explain developments and changes. Germany is certainly one of the countries with its unique development that provided a rich source for sociological analysis. Despite its comparatively late industrialization, Germany was able to become one of the leading industrial powers within a short time. Although the country’s unification was not realized until 1871, there already were close relations among institutions such as universities collaborating in many areas. Therefore, political and social aspects in Germany have been discussed in the paper to display the conditions during Simmel’s time. Furthermore, certain aspects have been highlighted because they played a particular role in his life. One such aspect is Berlin, a vibrant and modern city attracting social groups from all areas and levels. Berlin was the “laboratory” for Simmel when he wrote about the metropolis. A further aspect is the intellectual environment during his time and the discussions being led around political, social and scientific issues - the “Methodenstreit” is one such example. It is also understood that he is influenced by ideas and notions on various societal or scientific problems. Carl Menger’s theory on the formation of value is a notion that is taken up by Georg Simmel – particularly in his work called “Philosophy of Money”.

The paper also handles Georg Simmel’s life and sociological approach. Here, both his private and academic life are dealt with to understand Georg Simmel as the “non-orthodox” sociologist. We see that his interest in social issues range from ethics to significant figures like Kant or Nietzsche. He is interested in art and objects and makes use of them to explain human history, change and typification in society. He has produced many written works, but not all his publications are in academic journals but in “ordinary” journals, a fact that he was sometimes criticized for especially in academic circles. What makes Simmel extraordinary is also concepts which he suggests to describe the behaviour or change of people. Central to his sociological work is the concept “Wechselwirkung” (interaction), which forms the base in many of his analyses. For him, various types of interaction create the base for culture, contemporary mindset and thinking, institutions and many other social phenomena. He suggests other concepts as well to explain the rapid change of human history - all from the micro-sociological perspective. All these aspects and most probably his Jewish roots lead to hardships in his employment in academia because it took him many years to have a full employment at a university. Nevertheless, Simmel remains to be one of the influential classical sociologists and his approach provides a base to handle modern issues in many areas.

Yoksullukla Baş Etmede Sürdürülebilir Tarım Politikaları

Osman ÇEKİCİ¹ Erdal BAYRAKCI²

1- Dr. Konya, Türkiye, m.osman.cekici@gmail.com, (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

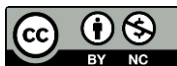
2- Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, ebayrakci@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 12/02/2024 Kabul: 23/05/2024 Yayın: 30/06/2024 Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kırsal ve Kentsel Yoksulluk, Sürdürülebilir Tarım Jel Kodları: I30, I31, Q10	<p>Yoksulluk, tüm dünyada sosyal ve ekonomik nitelikli sorunların başında gelmektedir. Kimi zaman aktif devlet müdahalesini, kimi zaman ise devlet dışı aktörlerin sınırlı müdahale araçlarını farklı yoğunluklarda içerecek şekilde geliştirilen yoksullukla mücadele politikaları ise, bu kadim probleme yönelik baş etme metodlarını ifade etmektedir. Bu çalışmada yoksulluk sorununa ilişkin ana yaklaşımlar kısaca ele alındıktan sonra, yoksulluğun kırsal ve kentsel yoksulluk olmak üzere iki başlıkta incelenebileceği kabul edilmiştir. Bu bağlamda kırsal yoksulluk, kentlerde yaşanan yoksulluğun önemli sebeplerinden biridir ve ortadan kaldırılması, sürdürülebilir kalkınma politikaları ile mümkündür. Yapılan çalışmalar yoksulluğun, açlıktan başkalarına boyun eğme ve itibar kaybına kadar tüm tezahürleriyle dünya nüfusunun önemli bir kısmını etkilediğini göstermektedir. 2008 mali krizi sonrası dönemde yoksulluk trendlerindeki olumlu iyileşmeler yerini mutlak yoksulluk rakamlarında artışa bırakmış görünmektedir. 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan salgın ve Rusya- Ukrayna Savaşı ise, makro- iktisadi dengeleri alt üst ederek yoksulluk tartışmalarına yeni boyutlar katmıştır. Çalışmada böylesine kritik dönüşümlerin ve meydan okumaların yaşandığı günümüzde dijital dönüşümü takip edebilen yenilikçi tarımsal uygulamalar, genç ve kadın istihdamını destekleyecek ve kırılgan kesimleri yoksulluktan kurtaracak tarıma yönelik çalışmalar, sosyal sermayeyi güçlendirecek eğitim ve teknolojik desteklemeler gibi sürdürülebilirliğe katkı sağlayacak yöntemlerle kırsal yoksullukla mücadele edilebileceği, buna koşut olarak ise kent yoksulluğunun temel saiklerinden birinin baskısının azaltılabileceği savı desteklenmektedir.</p>

Sustainable Agriculture Policies on Combating Poverty

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 12/02/2024 Accepted: 23/05/2024 Published: 30/06/2024 Keywords: Poverty, Rural and Urban Poverty, Sustainable Agriculture Jel Codes: I30, I31, Q10	<p>Poverty is one of the leading social and economic problems all over the world. Poverty alleviation policies, which are sometimes developed to include active state intervention and sometimes limited intervention tools of non-state actors in different intensities, express the methods of coping with this ancient problem. In this study, after briefly discussing the main approaches to the problem of poverty, it is accepted that poverty can be analysed under two headings: rural and urban poverty. In this context, rural poverty is one of the important causes of urban poverty and its elimination is possible through sustainable development policies. Studies show that poverty affects a significant portion of the world population in all its manifestations, from hunger to submission to others and loss of dignity. After the 2008 financial crisis, positive improvements in poverty trends seem to have been replaced by an increase in absolute poverty figures. In 2020, the pandemic that affected the whole world and the Russia-Ukraine War that followed, upset the macro-economic balances and added new dimensions to the poverty debates. The study supports the argument that rural poverty can be combated with methods that will contribute to sustainability such as innovative agricultural practices that can follow digital transformation, agricultural studies that will support youth and women's employment and lift vulnerable groups out of poverty, education and technological supports that will strengthen social capital, and in parallel, the pressure of one of the main drivers of urban poverty can be reduced.</p>

Atf/Citation: Çekici, O. ve Bayrakçı, B. (2024). Yoksullukla Baş Etmede Sürdürülebilir Tarım Politikaları, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 87-100.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Yoksulluk problemi ülkelerin gündeminden hiçbir zaman düşmeyen sorunların başında gelmektedir. Genellikle çok boyutlu bir fenomen olarak ifade edilen yoksulluk, sebepleri ve yol açtığı sonuçlar itibariyle geniş bir çerçevede ele alınması gereken bir olgu olarak kendini göstermektedir. Günümüz yoksulluk tartışmaları ve alan yazınında, yoksulluğu ortaya çıkaran sebeplerin ekonomik, sosyal, siyasi ve idari alanlara yayıldığı görüşünün genel bir kabule mazhar olduğunu, bu bakımdan yoksulluğu yalnızca iktisadi temelden hareket eden açıklamalar yerine, çok boyutlu (*multi dimensional*) ve birçok disiplinden yararlanan (*multi-disciplinary*) görüşlerin tercih edilmeye başlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda yoksulluk alanında yapılan çalışmalarda daha bütüncül yaklaşımların sergilenmesi, bir taraftan problemin niteliğinin ve etki sahasının kavranması, diğer yandan da yoksullukla mücadele edilmesinde kullanılan yöntemlerin yeniden tartışmaya açılmasını kolaylaştıracaktır.

Bu çalışmada yoksulluğu açıklamaya yönelik yaklaşımların ve tanımların kısaca ifade edilmesi ve ardından bu makalenin konusunu teşkil eden kırsal yoksulluk konusunu ele alarak kentsel yoksullukla ilişkilendirilmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle gıda güvenliği ve tarımın sürdürülebilirliği konularının daha çok gündeme gelmeye başladığı salgın sonrası dönemde, kırsal yoksullukla mücadelenin önemini yeni parametreler ışığında tartışılması beklenmektedir. Türkiye'de yoksulluğun kırsal bölgelerde yoğunlaştığı, bu anlamda kırsal yoksulluğun aynı zamanda kentlerdeki yoksulluk sorununun da kaynağını meydana getirdiği düşüncesinden hareketle, tarım sektöründe atılacak adımların tarımsal kalkınmanın yanında yoksulluk üzerinde de doğrudan etkide bulunması beklenmektedir. Bu doğrultuda yenilikçi ve sürdürülebilir tarım uygulamaları yoluyla kırsal kalkınmanın sağlanması, gençlerin tarımsal istihdam politikaları ile desteklenerek işsizlikle mücadele edilmesi ve yoksulluğun önemli dinamiklerinden birisi olan kadın yoksulluğu ile baş edilmesi ve ortadan kaldırılmasında tarım sektöründe kadın girişimciliğinin önünün açılması gibi politikalar öne çıkarılmaktadır.

Çalışma kapsamında öncelikle yoksulluk sorunu ve kırsal yoksulluk ele alınacak ve sonrasında alan yazını incelenerek yoksulluk ve tarım bağlantısı kurulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda tarımda doğal kaynakların etkin ve verimli kullanılmasından kimyasal kullanımının azaltılmasına, yağış rejimleri ve iklim özellikleri ile uyumlu tarımsal üretimin özendirilmesinden seracılık ve şehir içi tarım gibi uygulamalarına kadar geniş bir yelpazede sunulabilecek yenilikçi uygulamalar değerlendirilecektir. Böylelikle bir yandan ülkenin tarımsal üretim kapasitesinin artırılması ve üretim yapısının daha yenilikçi hale getirilebileceği, aynı zamanda ekonomik kalkınmanın önemli kanallarından biri olan tarım sektörünün yoksullukla mücadele amacı doğrultusunda daha dinamik bir yapıya kavuşturulabileceği düşünülmektedir.

1. YOKSULLUK SORUNUNA GENEL BAKIŞ

Yoksulluk denildiğinde çoğunlukla, zenginliğin- varlılığın karşısı olan fakirlik, sefalet, başkalarına duyulan muhtaçlık, hayatla devamlı surette mücadele, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanma, yeterli kaynaktan, gelirden ve varlıktan mahrum olma gibi anlamlar akla gelmektedir. Sosyo-ekonomik yönden yoksulluk, asgari bir yaşam standardının altında kalmayı ve bu anlamda temel maddi ve sosyo-kültürel ihtiyaçları karşılamakta zorlanmayı ifade etmektedir. Toplumsal politika açısından ise yoksulluk, insan onuruna ve haysiyetine yaraşır bir hayatın elde edilememesi ve maddi anlamda yetersizlik durumuna işaret etmektedir. Bu anlamda yoksulluğun bireyi ve toplumu her yönüyle tehdit eden bir risk faktörü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Seyyar, 2003: 40).

Yoksulluk olgusu Birleşmiş Milletler tarafından geniş bir anlam kümesi içerisinde tanımlanmaktadır. Buna göre yoksulluk, gelir yetersizliğinin de ötesinde çeşitli sosyo-ekonomik boyutlara sahip olan bir kavramdır. Hizmetlere ve çeşitli sosyal koruma önlemlerine erişim, kendini ifade etme yeteneği, sosyal statü, müzakere gücü ve insana yakışır iş ve fırsatlar gibi sosyal ve kültürel boyutlardan mahrumiyet, yoksulluğun alt boyutlarını teşkil etmektedir. Aynı zamanda yoksulluk çocuk işçi çalıştırma, zorla çalıştırma ve düşük ücret gibi boyutlarıyla bir insan hakları ihlali olarak da değerlendirilmektedir (UN Global Compact, <https://www.unglobalcompact.org/>).

Dünya Bankası ise yoksulluğu daha çok maddi temelde ele almakta, bu doğrultuda kişilerin gelir ve tüketim düzeylerini yoksulluk göstergeleri olarak kabul etmektedir. Buna göre toplumda, önceden

belirlenmiş bir maddi düzeyin altında gelire veya tüketime sahip olanlar yoksul olarak kabul edilmektedir. Özellikle yoksulluğun gelişmekte olan dünyanın sorunlarından biri olduğuna yönelik bir varsayım kabul edilerek küresel yoksulluk tanımları yapıldığında, yoksulluğun parasal bir eşik kullanılarak ifade edilmesi Banka tarafından tercih edilmektedir (Arabacı, 2019: 125). Fakat burada yoksulluk sorununun, yalnızca gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaşması ve belirlenen yoksulluk sınırının objektifliği gibi konularda tartışmaların devam ettiğini, bu anlamda yoksulluğun bireysel, toplumsal, siyasi, sosyal ve kültürel boyutlarını ihmal etme eğiliminde olmayan yaklaşımların son dönemlerde öne çıktığını belirtmek gerekmektedir.

Sumner (2007), yoksulluğun anlamı ve yoksulluğu ölçüm yöntemlerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden günümüze nasıl değiştiğini aşağıdaki tabloda ifade edildiği gibi açıklamaktadır:

Tablo 1. *Yoksulluğun Anlamı ve Ölçüm Metotlarının Dönüşümü, 1960'lar- 2000'ler*

Dönem	Yoksulluğun Anlamı	Yoksulluğun Ölçülmesi
1960'lar	Ekonomik	Kişi Başına GSYİH Artışı
1970'ler	Temel İhtiyaçlar (Ekonomik Göst. Dahil)	Kişi Başına GSYİH Artışı + Temel Mallar
1980'ler	Ekonomik	Kişi Başına Düşen GSYİH
1990'lar	İnsani Gelişme (Ekonomik Göst. Dahil)	BMKP İnsani Gelişme Endeksleri
2000'ler	Çok Boyutluluk, Özgürlük	Milenyum Kalkınma Hedefleri

Kaynak: Andrew Sumner, Meaning versus measurement: why do 'economic' indicators of poverty still predominate?, Development in Practice, Vol 17, No 1, 2007, p. 6.

Buradan anlaşılacağı gibi yoksulluk önemini giderek artırmakta olup, genel itibariyle yoksulluğu tek boyutlu olarak açıklayan parasal nitelikli yaklaşımlardan, yoksulluğu insan ve toplum yaşamını her yönüyle tehdit eden bir sorun alanı olarak yorumlayan çok boyutlu yaklaşımlara doğru bir dönüşümün gerçekleştiği görülmektedir.

Baulch (1996) da yoksulluk ifadesinin yoksunluk, hastalık, güçsüzlük ve kırılganlık gibi alt anlamları da içerecek şekilde sıklıkla kullanıldığını ve aralarındaki anlam farklılıklarının bulanıklaştığını ifade etmekte ve aşağıdaki tabloda ifade edildiği şekliyle yoksulluğun geniş kapsamının ortaya konulabileceğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda gelir ve tüketim düzeyleri temel alınarak yapılan standart ekonomik temelli yoksulluk tanımları Booth (1892) ve Rowntree (1901)'nin çalışmalarına dayanmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi yoksulluğun bu yönde dar bir kavramsallaştırmaya tabi tutulması zamanla eleştirilerin hedefi olmuş, aşağıdaki tabloda ifade edilen haysiyet, onur ve otonomi gibi kavramlar da yoksulluk sorunu ile bağlantılı olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Tablo 2. *Yoksulluk Konseptinin Farklı Anlam Düzeyleri*

Kaynak: Bob Baulch, The New Poverty Agenda: A Disputed Consensus, IDS Bulletin, Vol 27, No 1, 1996, p. 2.

Tabloda bireylerin tüketim düzeyleri ile birlikte ele alınan ortak mülkiyet kaynakları ve devlet tarafından sağlanan destekler, ölçülmesinin zor olması ve kişilerin yoksulluk durumları üzerindeki

etkilerinin tam olarak anlaşılabilmesi gibi nedenlerle yoksulluk tartışmalarında fazla dikkat çekmemektedir. Kişilerin sahip olduğu beşeri ve fiziksel sermaye gibi varlıklar ise özellikle kriz zamanlarında üretim ve tüketim arasında tampon oluşturmakta ve kişilerin ve hane halkının yoksulluk riskini ve kırılganlığını azaltmaktadır. Haysiyet ve özeklik olarak ifade edilen ve yoksulluğu daha geniş bir çerçevede ele alan bileşenler ise, yoksulluk dolayısıyla kişilerin kendi yaşamlarına ait kararları verebilmesinin kısıtlanmasını ve başkalarına boyun eğmeyi ifade etmektedir.

Baulch'un, yoksulluğun farklı anlam düzeylerine atıf yaptığı bu çalışma, birçok farklı disiplinde kullanılan Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi savını andırmaktadır. Bilindiği üzere Maslow'un teorisi fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik safhalardan oluşmakta olup, en temelde insan yaşamı için gerekli olan fizyolojik ihtiyaçlardan güvenlik gereksinimine, içinde yaşadığı topluma aidiyet hissi duyma ihtiyacından saygınlık ve kendine gerçekleştirilmeye kadar çeşitli safhalar ve ihtiyaçlar silsilesinden oluşmaktadır. Burada bireylerin yaşamları süresince çeşitli gelişim aşamalarından geçtikleri fikri ifade edilmektedir (Şengöz, 2022: 166). İhtiyaçlar hiyerarşisinde bir üst safhaya geçen insanın alt düzeylerdeki ihtiyaçlarını karşılıyor olması beklenmekte, başka bir ifadeyle hayatı idame ettirmeye yetecek temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bir bireyin toplumda saygınlık beklentisine giremeyeceği ya da kendini gerçekleştirme noktasına ulaşamayacağı ifade edilmektedir (Çoban, 2021: 113). Yukarıdaki teoride mutlak yoksulluğa karşılık gelen tüketim yoksulluğu Maslow'un hiyerarşisinde ilk kademe olan fizyolojik ihtiyaçlar safhasına denk gelmekte, itibar ve kişisel otonomiden yoksun olma durumunda ortaya çıkan yoksunluk hali ise, kendini gerçekleştirme imkanlarından mahrum olma durumunu anlatmaktadır.

Günümüzde BM, AB ve DB başta olmak üzere uluslararası kuruluşların yoksulluk ve yoksullukla ilişkili konularda önemli çalışmaları bulunmaktadır. Söz gelimi yoksulluk, BM tarafından dünyanın en önemli 12 sorunundan biri olarak kabul edilmiş, 1996 yılı Uluslararası Yoksullukla Mücadele Yılı olarak, 1997- 2006 dönemi ise Yoksullukla Mücadele On Yılı olarak belirlenmiştir (Sarıkoca ve Daşlı, 2016: 1300).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından itibaren yayınlanmaya başlanan İnsani Kalkınma Raporları'nda (*UNDP Human Development Reports*) da yoksulluk sorunu üzerinde durulmaktadır. Örneğin 1990 yılı İnsani Kalkınma Raporu'nda yoksulluk büyük oranda gelir eşitsizliği ile ilişkilendirilmiş, gelişmekte olan ülkelerin düşük büyüme oranları ve yüksek nüfus artış oranları dolayısıyla sözü edilen dönemde gelişmekte olan ülkelerde 1.2 milyar insanın yoksul olduğu ifade edilmiştir (UNDP, 1990: 23). *Yoksulluğu Ortadan Kaldırmak İçin İnsani Gelişme* başlığıyla yayınlanan 1997 İnsani Gelişme Raporu'nda ise yoksulluk insani gelişme perspektifinden, kişilerin uzun ve sağlıklı bir yaşamın, iyi bir eğitim ve insana yakışır bir ortalama yaşam düzeyinin gerektirdiği fırsatlardan ve seçimlerden mahrum olmaları durumu olarak tanımlanmıştır. Yine bu raporda günümüzde halen kullanılmakta olan İnsani Gelişme Endeksleri'nin de temeli atılmış ve insani gelişmenin temel bileşenlerine yer verilmiştir (UNDP, 1997).

Yoksulluk sorunu ile mücadele, BM'nin 2000 yılında ilan ettiği Binyıl Kalkınma Hedefleri (*MDGs*) ve bu hedeflerin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (*SDGs*) doğrultusunda yeniden güncellenmesi sürecinde de en önemli insani kalkınma bileşenleri arasında yer almıştır. Yoksulluğun tüm bileşenleriyle ortadan kaldırılması Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin ilki olup, bu kapsamda 7 alt amaç belirlenmiştir. *Açlığa Son* olarak ifade edilen ikinci amaç ise, 2030 yılına kadar açlık ve yetersiz beslenmenin her biçimini ortadan kaldırmayı, gıda güvenliğini ve sürdürülebilir tarımın desteklenmesini içermektedir (UN, <https://sdgs.un.org/goals>).

Yoksullukla birlikte iklim değişikliği, eşitsizlikler, çevresel bozulma, refah ve barışla ilgili sorunlar da dahil olmak üzere küresel problem alanlarında 2030 yılına kadar ilerleme sağlanması hedefinin vurgulandığı 2020 yılı İnsani Kalkınma Raporu'nda ise, insani kalkınmaya yönelik tehdit ve belirsizliklerin arttığı, 2030 yılına kadar aşırı yoksulluğu bitirme hedefinden uzaklaşıldığı ve yetersiz beslenme oranlarının artış gösterdiği ifade edilmiştir. Her ne kadar bugün gündemimizden çıkmış olsa da, iki yıl boyunca dünyayı kasıp kavuran Covid- 19 salgının yıkıcı etkilerinin 100 milyondan fazla insanı yeniden aşırı yoksulluğa sürükleyebileceği ve çocuk açlığını şiddetlendirebileceği hususu da söz konusu raporda vurgulanmıştır (UN, 2020: 122).

2. FARKLI YOKSULLUK YAKLAŞIMLARI

Yoksulluğun daha iyi anlaşılabilmesi için çeşitli yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu yaklaşımlar yoksulluğun nedenlerinin anlaşılması, yoksulluğun ölçülmesi ve yoksullukla mücadele stratejilerinin ortaya konulmasından önce, sorunun hangi çerçevede ve hangi boyutlarıyla ele alınacağı belirlenmesi bakımından önemlidir. Kabaş'a (2009: 7) göre yoksulluğun tanımlarının değişmesi, ölçümde kullanılan göstergelerin de değişmesine neden olmaktadır. Bu anlamda değişen yoksulluk göstergeleri toplumun farklı kesimlerini yoksul kategorisine almakta ve yoksullukla baş etmede farklı politikaların ortaya konulmasına neden olmaktadır.

Yoksulluk yaklaşımlarını insan ve toplum hayatına dair sorulabilecek bazı temel sorulara verilebilecek farklı cevaplar olarak değerlendirmek mümkündür. Söz gelimi, yoksulluğun temelde maddi bir problem mi olduğu ya da sosyal, kültürel boyutları olan bir fenomen olarak mı kabul edilmesi gerektiği sorusuna yaklaşımların farklı yanıtları olacaktır. Benzer şekilde bireyler ya da daha geniş düzlemde ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyleri arasında büyük farkların olması doğal bir durum olarak mı karşılanmalıdır, değilse bu sorunun ortadan kaldırılması için hangi önlemler alınmalıdır? Yoksulluk bireylerin yetersizlikleri sebebiyle mi, yoksa ekonomik sistemde yaşanan eşitsizlikler nedeniyle mi ortaya çıkmaktadır? gibi sorular yoksulluk yaklaşımlarının birbirinden farklılaştığı noktalara işaret etmektedir (Çekici, 2022: 36).

Yoksulluk sorununa yönelik farklı yaklaşımların karşılaştırılmasında dört alternatif yoksulluk yaklaşımına odaklanılmaktadır. Bunlar parasal yaklaşım (*monetary approach*), kapasite yaklaşımı (*capabilities approach*), sosyal dışlanma yaklaşımı (*social exclusion approach*) ve katılımcı yaklaşım (*participatory approach*) olarak sınıflandırılmaktadır. Bu yaklaşımlar, yoksulluğun ölçütleri arasında değerlendirilen iyi bir yaşama sahip olmak gibi bir duruma ilişkin farklı görüşleri veya iyi bir toplumun nasıl olması gerektiğine dair yorumları içermekte ve yoksulluğa ilişkin açık ve net tanımları araştırmanın yoksullukla mücadele politikalarının temelini oluşturduğu kabul edilmektedir (Laderchi et al, 2003: 244).

Parasal yaklaşım, yoksulluğun açıklanmasında ve ölçülmesinde en sık başvurulan yöntemdir ve temelde, piyasa fiyatlarıyla oluşan gelir veya tüketim düzeyleri üzerinden bireylerin veya hane halklarının yoksulluk sınırının altında olmaları durumunu yoksulluk olarak tanımlamaktadır. Burada yoksulluk sınırı olarak ifade edilen düzeyin, bireylerin sahip olduğu geliri, yaşamak için gerekli olan temel ihtiyaçlara ayracağı kabulünden hareketle belirlendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla parasal yaklaşımda, tüketicilerin kendilerine en yüksek faydayı sağlayacak şekilde harcama yapma eğiliminde oldukları, yoksulluk çizgisinde elde edilen faydanın ise yoksul olanla olmayanı ayıran bir sınır olduğu varsayımı ile hareket edilmektedir (Kabaş, 2009: 9).

Yoksulluğa para-metrik yaklaşımın arka planında, maddi bir yoksulluk sınırının üstündeki bir bireyin, kendisine yeterli bir refah düzeyi sağlayan mal ve hizmetleri elde etmek için yeterli satın alma gücüne sahip olduğu düşüncesi yatmaktadır. Fakat parasal yaklaşımda yer alan, temel ihtiyaçların her birine en düşük eşikler belirlemek, bunları fiyatlandırmak ve parasal bir yoksulluk sınırı elde etmek için bunları bir araya getirmek olarak ifade edebileceğimiz yöntemin uygun olmadığına yönelik görüşler ağırlık kazanmaktadır. Bir kere refah durumu, gelirin ötesinde uzun ömür, kamu mallarına erişebilme ve okuryazarlık gibi boyutlara ulaşmaktadır. Ayrıca yoksulluk sınırındaki bireylerin gelirlerini asgari ihtiyaçları satın almak için kullanacağını bir garantisi yoktur, dolayısıyla yoksulluk sınırının üzerinde yer alan hanelerin yoksul olmadıklarını kabul etmek isabetli olmayacaktır (Thorbecke, 2005: 5- 6). Öte yandan yoksulluk çizgisinin hemen altındaki bir gelir düzeyine sahip olan kişiler yoksul olarak kabul edilirken, sınırın hemen üstündeki bir bireyin yoksul olmadığını düşünülmesi parasal yaklaşıma yöneltilebilir temel eleştirilerden birisidir.

Yoksulluğa yönelik diğer bir yaklaşım ise *kapasite ya da yapabilirlik yaklaşımı* olarak ifade edilmektedir. Amartya Sen'in yoksul insanların ve yoksul ülkelerin karşılaştığı çeşitli sorunların analizine olanak tanıyan kalkınma yaklaşımı temel alınarak geliştirilen kapasite yaklaşımı, kamu politikası yapıcılara katı reçeteler yerine daha esnek bir bakış açısı sunmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın öne çıkardığı kavramların başında gelen ve İnsani Kalkınma Raporları'nın da odak noktasını oluşturan insani gelişme yaklaşımı, Sen'in kapsamlı teorik çalışmalarına dayanmaktadır.

Buna göre insani gelişme, kalkınma raporlarında 'seçeneklerin genişlemesi' olarak ifade edilen ve bir insanın kazanımlarının (*functionings*) ve kapasitesinin (*capability*) artması süreci olarak tanımlanmaktadır (Fukuda- Parr, 2003: 302- 303).

Sen'e göre kalkınmanın amacı, bir insanın olabileceği ve yapabileceği şeylerin kapsamını genişleterek insan yaşamını iyileştirmektir. Söz gelimi sağlıklı olmak, iyi beslenmek, bilgi sahibi olmak ve toplumsal yaşama katılabilmek gibi özelliklerin geliştirilmesi, insan hayatına olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Bu açıdan bakıldığında, sağlıksız olma, kaynaklara erişim eksikliği, bilgisizlik veya sivil/ siyasi haklardan mahrum olmak gibi çeşitli engellerin kaldırılması, kalkınmanın amaçları arasındadır (Fukuda- Parr, 2003: 303).

Kapasite yaklaşımına göre, bir birey yeterli düzeyde kazanıma/ yeteneğe sahip olduğunda kapasitesi genişlemekte, bu da çeşitli durumlar karşısında seçim şansını artırmaktadır. Yoksulluk açısından bakıldığında bireylerin kendilerini yoksulluğa düşmekten alıkoyacak bir işleyişi seçebilmeleri için yeterli donanımına sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır (Thorbecke, 2005: 6). Dolayısıyla kapasite yaklaşımı çerçevesinde, kişilerin veya hanelerin kendilerini yoksulluğa karşı kırılgan ve savunmasız hale getiren ve tercih yapma imkanlarını ortadan kaldıran yetersizliklerle baş etmeleri gerektiği ifade edilebilir.

Yoksulluğu meydana getiren sorunlar, yoksulluğun anlamı ve yoksullukla baş etme stratejilerine odaklanan ve çoğunlukla Avrupa Birliği yaklaşımı olarak da ifade edilen diğer bir yoksulluk yaklaşımı ise *sosyal dışlanma* yaklaşımıdır. Sosyal dışlanma kavramı, refah uygulamalarının yürürlükte olduğu sanayileşmiş ülkelerde dahi ortaya çıkabilecek yoksunluk süreçlerini ifade etmek amacıyla geliştirilmiştir. Dolayısıyla zengin bir toplumda, çok yönlü yoksunluklar sebebiyle yoksulluğun farklı boyutlarının ve sonuçlarının tecrübe edilebileceğini ifade etmektedir. Günümüzde AB sosyal politikasının önemli bir bileşeni olan sosyal dışlanma, BM gibi uluslararası kuruluşların faaliyetleri aracılığıyla gelişmekte olan dünyada da popüler hale gelmiştir (Laderchi et al, 2003: 257). Bu anlamda sosyal dışlanma yaklaşımını temel olarak, gelişmiş ülkelerdeki sorunları incelemek için ortaya konulan daha sonra ise gelişmekte olan ülkelere uyarlanan yaklaşımlar arasında değerlendirmek gerekmektedir.

Tüm toplumlarda çeşitli sebeplerle ayrımcılığa uğramaları sebebiyle dezavantajlı duruma düşen insan grupları bulunmaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinden hukuk sistemine kadar kamusal alanda ve toplumun çeşitli düzeylerinde özel alanda ayrımcılık meydana gelmektedir. Bu anlamda iktisadi, siyasi ve sosyal alanlardan dışlanma durumu ortaya çıkmakta, sosyal olarak dışlanan insanların maddi olanaklara, varlıklara ve çeşitli hizmetlere erişimlerinde zorluklar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sosyal dışlanmanın yoksulluk ile de sıkı bir münasebeti vardır. Sosyal dışlanmadan muzdarip olan insanların yoksullukla mücadeleye dahil edilmeleri oldukça zordur. Sonuç itibarıyla yoksullukla baş etme politikalarının sosyal dışlanmayı göz ardı etmeden tasarlanması ve ayrımcılığın azaltılması ve toplumsal bütünleşmeye katkı sağlanması hedeflerini gözetmesi gerektiği ifade edilmektedir (DFID, 2005: 1).

Alan yazınında yoksulluk yaklaşımları içerisinde son olarak katılımcı yaklaşım olarak ifade edilen kavram dikkat çekmektedir. Yoksulluğu daha niceliksel yöntemlerle açıklamaya ve ölçmeye çalışan yaklaşımlardan farklı olarak katılımcı yaklaşımların daha niteliksel (*qualitative*) bir yöntem benimsediğini söylemek mümkündür.

Yoksulluk değerlendirmelerinde katılımcı yaklaşımlar yoksulların düşünce ve tutumlarına vurgu yapması nedeniyle önemlidir. Katılımcı değerlendirmelerde yoksulların kendi yoksulluk kriterlerine vurgu yapılmaktadır. Bu anlamda katılımcı yoksulluk değerlendirmelerinde her ne kadar bulguların nitel olması nedeniyle standartlaştırma sorunu ortaya çıksa da, belirlenen bir yerdeki yoksulluğun sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi boyutlarına ilişkin görüşleri ihtiva eden bir veri seti ortaya çıkmaktadır (Kazar, 2019:3292).

3. MEKAN KRİTERİNE GÖRE YOKSULLUK: KENTSEL VE KIRSAL YOKSULLUK

Yoksulluğun ne kadar ciddi bir sorun olduğu, sebepleri ve sonuçları bakımından insan ve toplum hayatının hemen her alanında nasıl etkili olduğu, yukarıda açıklanan ve yoksulluğu farklı bağlamlarda değerlendiren yaklaşımlardan anlaşılmaktadır. Daha özelden ise yoksulluğu mutlak ve göreceli yoksulluk olarak veya zaman kriterine göre geçici ve kalıcı yoksulluk olarak ya da bu çalışmanın konusunu

oluşturan, mekan kıstasına bağlı olarak kentsel ve kırsal yoksulluk olarak sınıflandırmak mümkündür. Esasında tüm bu yoksulluk sınıflandırmaları birbiriyle ilişkili olmakla beraber, yoksulluğun geniş anlam sahasının farklı boyutlarını öne çıkarmaları nedeniyle böyle bir ayırım yapma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada tarım politikalarının yoksulluğu azaltmada önemi giderek artan bir konu olduğu çıkarımından hareketle, daha çok kırsal yoksulluk üzerinde durulmakta ve kırsalda yoksulluk problemi çözüldüğü takdirde kentsel alanlar üzerindeki yoksulluk baskısının da hafifleyeceği ve böylece yoksullukla mücadelenin kolaylaşacağı savı desteklenmektedir.

Yoksulluk farklı dönemlerde, farklı ülkelerde ve farklı gelişmişlik düzeylerinde kapsamı değişen bir kavramdır. Yoksulluğun toplumda kimleri hangi yönlerden etkilediği, yaygınlığı ve hangi şiddette yaşandığı gibi sorunların cevabının verilebilmesi için, kimlerin hangi kriterler temel alınarak yoksul kabul edildiğinin anlaşılması gerekmektedir. Kentsel yoksulluk bu bağlamda kentler özelinde yaşanan yoksulluk olarak ifade dilmektedir. Kentler modernleşme ve küreselleşmeye bağlı olarak artan eşitsizlikler neticesinde yoksulluğun giderek daha yoğun yaşandığı mekanlar haline gelmiştir. Tüm toplumların gelişme çizgisi üzerinde kendini gösteren kentsel yoksulluk, günümüzde ise daha çok az gelişmiş ülkelerin bir sorunu olarak kabul edilmektedir (Sipahi, 2006: 176).

Yoksulluğun nedenlerine bakıldığında gelir dağılımı eşitsizliği, düşük ücret sorunu, bölgeler arasında ciddi gelişmişlik farklarının olması, hızlı nüfus artışı ve göçe bağlı olarak kayıt dışı istihdamın artması ve kırsal alanlarda insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması ve tarımsal verimliliğin yetersizliği gibi nedenlere bağlı olarak kitlelerin kentlere düzensiz bir şekilde akması gibi sebepler gösterilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ortak bir sorunu olarak görülebilecek bu son neden bağlamında, kentleşmenin ekonomik gelişme ile paralel bir şekilde yürütülemediği, kente göçler yoluyla gelenlerin bu anlamda kırsaldaki yoksulluğu kentlere taşımakta olduğu ifade edilmektedir (Es ve Güloğlu, 2004: 84).

Kentsel yoksulluk kendisini büyük oranda kentsel alanlarda yaşayanların yeterli gelirden mahrum olmaları, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerden yararlanma düzeyinin yetersiz olması, yoksulların kent çeperlerine itilmesi, yaşanan mekanların olumsuz öğeler içermesi ve yargısal süreçlerden, karar alma mekanizmalarından ve yurttaş olmanın getirdiği benzer haklardan yararlanamama gibi durumlar üzerinden kendisini göstermektedir. Bu anlamda kentleşmenin yoğun olarak yaşanmaya başladığı dönemlerde yoksulluk olgusunun hem nicelik hem de nitelik yönünden değişime uğradığı ve kentsel yoksulluğun göçler yoluyla önemli bir mesele olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Bayraktutan ve Akatay, 2012: 3).

Kırsal yoksulluk ise yoksulluğun kent alanlarında yaşanandan daha farklı dinamiklere bağlı olarak gerçekleştiği yoksulluk tipini ifade etmektedir. Kentlerde yaşayanların ihtiyaç- tüketim kalıpları kırsal alanda yaşayanlardan farklılaşmakta, kentlerdeki yoksulluk istihdam ve gelir durumu düzenli olduğu takdirde düşük düzeylerde seyretmektedir. İmkanlar açısından değerlendirildiğinde kentler çeşitli fırsatların, iletişim ve teknolojinin kolaylıkla üretilip tüketildiği ve güç ve kaynakların kontrolüne sahip olunan mekanlardır. Kırsal alanlar ise bu imkanlardan mahrum olmakta, çeşitli kamusal kaynaklara ve fırsatlara erişimde zorluklar yaşanmaktadır. Ayrıca ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak, kırsaldaki altyapı-üstyapı yetersizlikleri, ekonomik ve sosyal kısıtlar, nüfusun kırsalda daha kalabalık olması ve toprak yapısının parçalı olması gibi nedenlerle yoksulluk ve kırsal alan çoğunlukla bir arada zikredilmektedir (Kesgin, 2008: 17- 18).

Kırsalda ortaya çıkan bu durum kentleri yoksullar için daha çekici hale getirmektedir. Dolayısıyla kentlerde yaşanan yoksulluk sorununun köklerinin kırsalda aranması gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda kırsal yoksulluğun toplumsal refahı etkileyen kritik bir belirleyici durumunda olduğunu söylemek mümkündür. Nüfusun kalabalık olduğu ve yoksulluğun ciddi olarak tecrübe edildiği, kırsal istihdam oranlarının tarımda makineleşme nedeniyle düşme eğiliminde olduğu ve yukarıda ifade edilen ekonomik, sosyal ve siyasi imkanlardan yararlanma düzeylerinin düşük olması gibi nedenlerle gerçekleşen göçler dolayısıyla kentler, kentsel yoksulluğun ve sosyal dışlanma sorunlarının başını çektiği çeşitli sosyal sorunların ortaya çıktığı yerler olmuştur. Özetle kırsal kalkınma alanında ortaya çıkan problemler, bir bütün olarak ülkenin kalkınma dinamiklerini kökten etkilemektedir (Bıçkı, 2011: 163).

Kırsal yoksulluk ve kentsel yoksulluk arasındaki bu ilişki karşılıklı etkileşimin olduğu bir döngüyü andırmaktadır. Kırsal yoksulluk göçe, göç ise kentsel yoksulluğa neden olmaktadır. Bu süreçte kent yoksullarına devamlı olarak yenileri eklenmekte, kentlerde mevcut olan sosyal yardım ağları ise, birçok imkandan mahrum olmalarına rağmen yoksulları kente bağlamaktadır. Olumsuzluk üreten bu süreçten çıkmanın yolu ise kırsal yoksullukla etkin şekilde mücadele etmekten geçmektedir. Buna ek olarak kenti daha cazip hale getiren ve kırsaldaki insanların ulaşımının yetersiz olduğu eğitim, sağlık ve altyapı başta olmak üzere çeşitli kamusal hizmetlerle sosyal ve kültürel ihtiyaçlara erişimin artırılması da kırsal yoksullukla mücadelenin temelini oluşturmaktadır (Kartal ve Demirhan, 2014: 137).

4. YENİ PARAMETRELER İŞİĞİNDA YOKSULLUKLA MÜCADELEDE SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIM POLİTİKALARININ ÖNEMİ

Çalışmada öncelikle yoksulluğa ilişkin temel yaklaşımlar ele alınmış ve yoksullukla mücadelede temel bir çıkış noktası oluşturabilecek şekilde yoksulluğun kentsel ve kırsal yoksulluk olarak ele alınabileceği düşünülmüştür. Bu anlamda kentsel yoksulluk ve kırsal yoksulluk son derece karmaşık bir ağ içerisinde ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden birbiriyle bağlantılı ve ulusal kalkınmayı tehdit eden olgular olarak değerlendirilmektedir. Kentsel ve kırsal kalkınma dinamikleri aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile de yakından ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerin nüfuslarının önemli bir kısmının halen kırsal alanda yaşıyor olması, aynı zamanda kırsal yoksulluk oranlarının da oldukça yüksek düzeylerde seyretmesi bu ülkeler adına ciddi bir dezavantaj oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise kentsel nüfus oranları oldukça yoğun, kırsal alanda yürütülen faaliyetlerin verimliliği yüksek, kırsal yoksulluk oranları ise düşük düzeydedir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin sanayi ve teknoloji yatırımlarının yanında tarımsal üretimi ve kırsal bölgelerin kalkınmasını da ihmal etmediklerini, gelişmekte olan dünyada ise her yönden dezavantajlı bir durumun hakim olduğunu ifade etmek mümkündür.

Küresel yoksulluğun ve insani gelişmişlik düzeyleri arasındaki derin uçurumların temelini oluşturan söz konusu bölgesel ve ülkeler arası gelişmişlik farklarına son dönemde, 2020 yılında başlayan ve iki yıl boyunca neredeyse dünyanın tek gündemi olan ve belki de etkilerinin halen sürmekte olduğunu söyleyebileceğimiz küresel bir salgının ve dünya gıda güvenliğine yönelik büyük bir tehdit oluşturan Rusya- Ukrayna savaşının da eklenmesi neticesinde, birçok bölgede derinleşen yoksulluk konusu olanca ağırlığıyla ülkelerin ve uluslararası kuruluşların gündemini meşgul etmeye başlamıştır.

BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), UNICEF, BM Dünya Gıda Programı (WFP) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yayınlanan 2021 yılı Dünya Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu raporu, salgın döneminde gıda güvenliği konusunda yapılan ilk küresel değerlendirme özelliği taşımaktadır. Raporda salgının dünya genelinde insanların yaşamlarını ve geçim kaynaklarını tehdit eden gıda sistemi kırılma noktalarını ortaya çıkarmaya devam ettiği ve daha önce ortaya konulan 2030 yılına kadar açlığı ortadan kaldırma taahhüdünün yerine getirilmesinin çok zor olacağı ifade edilmiştir. Salgın öncesinde dahi açlık oranlarının yükselmeye başladığı, bu durumun yüksek eşitsizliklerle, çatışma ve aşırı iklim koşullarıyla mücadele eden ülkelerde daha belirgin sonuçlar doğurduğu ortaya konulmuştur. Orta ve şiddetli gıda güvensizliğinin göstergesi olarak bilinen yıl boyunca yeterli gıdaya erişimden yoksunluk verileri, 2020 yılında önceki beş yılın toplamından daha fazla yükselmiş, gıda güvensizliği konusunda toplumsal cinsiyet eşitsizliği derinleşmiştir (UNICEF, 2021).

Görüldüğü gibi son dönemlerde iklim değişikliğinin yarattığı olumsuzluklar, doğal afetler, bazı bölgelerde süre giden iç savaşlar ve çatışmaların sonuçlarıyla birleşerek, dünya gıda güvenliğinde ve açlık başta olmak üzere birçok yoksulluk göstergesinde gerilemelere neden olduğu ifade edilmektedir. Üstelik bu makalenin yazıldığı günlerde, İsrail'in Filistin'de başlattığı ve çoğunluğu çocuklar ve kadınlardan oluşan binlerce insanın hayatını kaybetmesine, milyonlarca masum insanın ise en temel insani ihtiyaçlardan dahi mahrum bırakılmasına yol açan saldırılar sürmekte, derin acılarla birlikte hafızalara kazınan görüntülerle yoksulluğun ve sefaletin en net kanıtları olarak tarihe geçmektedir.

Salgının gıda güvensizliği konusuna etkilerinin Latin Amerika ülkeleri özelinde değerlendirildiği bir çalışmada, Covid -19 pandemisinin toplumda var olan eşitsizlikleri daha belirgin bir şekilde ortaya çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır. 2000'li yılların başlarında ekonomik ve mali genişleme politikaları,

artan ihracat ve sosyal kapsamı güçlendirilmiş kamu politikaları yoluyla yoksulluk gibi sosyal eşitsizlik göstergelerinde ciddi iyileşmeler gözlemlenmiştir. 2014 yılından itibaren ise bu trend devam ettirilememiş, olumlu gelişmeler gerilemiş ve daha fazla insan eğitim, sağlık ve yaşam koşulları alanlarında çok boyutlu yoksulluğa itilmiştir. Salgın sürecinde eşitsizlik ve yoksulluk göstergelerinin yüksek olduğu toplumsal tabakalarda hastalığın etkileri daha yüksek seyretmiş, kayıt dışı işgücü oranlarının yüksek ve gelir güvenliğinin zayıf olduğu bu ülkelerde gıdaya erişim noktasında kırılmalıklar artmıştır (Ekmekcioğlu, 2022: 78- 83).

Özetle çok da uzak olmayan bir geçmişte yaşanan salgının ve İsrail- Filistin geriliminin gölgesinde halen devam eden Rusya- Ukrayna savaşının, küresel ekonominin tüm sektörlerini etkilediği gibi tarım sektörünü ve gıda güvenliğini de olumsuz etkileyen sonuçlar ortaya çıkardığı söylenebilir. Bu süreçte tarım, üzerindeki vurguların giderek arttığı bir alan haline gelmiş, beslenme ve gıda güvenliği bireylerin öncelikli kaygıları arasına yerleşmiştir. Alınan tedbirler nedeniyle işgücü arz ve talebinde sorunlar ortaya çıkmış, ülke içi ve uluslararası pazarlara yapılan tarımsal ürün tedariklerinde önemli aksamlar meydana gelmiştir. Bu durum gıda güvenliğini arz ve talep yönlü olarak etkilemiş, bazı ülkeler ise sözü edilen aksamları dikkate alarak tarım ürünleri ticaretine yönelik kısıtlamaları uygulamaya koyarak vatandaşlarının gıda güvenliğine yönelik artan tehditlerle baş etmeye çalışmıştır. Bu anlamda tarım sektörünün özellikle kriz dönemlerinde belirginleşen stratejik öneminin bir kez daha ortaya çıktığını, bu anlamda yeterli ve düzenli olması gereken gıda arzını ülke içi üretim yerine dış kaynaklardan sağlayan ülkelerin ciddi sorunlarla karşılaşabilecekleri belirtilmektedir (Aydın ve Güner, 2020: 156).

Yoksulluğun alt bileşenleri bakımından insanların en temel beslenme ihtiyaçlarından mahrum olmaları, yeterli gıdaya erişimin kısıtlı olması ve açlık gibi durumların en temel göstergeler olduğu ifade edilebilir. Ne yazık ki, küresel anlamda parasal genişleme, görece istikrar ve bolluk dönemlerinde yoksulluğun bu temel boyutunun birçok ülkede ihmal edilebilir noktalara taşınması ve yoksulluğun daha insani boyutlarının konuşulmaya başlandığı zamanlar geride kalmıştır. 2008 mali krizi sonrası dönemde yükselmeye başlayan yoksulluk trendleri, iklim krizinin orta vadeli etkilerinin ortaya çıkmaya başlaması ve yukarıda ifade edilen diğer etkenlerle birlikte tersine dönmüş görünmektedir.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), salgının küresel gıda güvenliği bakımından birçok zorluğu ortaya çıkardığını, Rusya- Ukrayna savaşının ise gıda, enerji ve gübre maliyetleri üzerindeki baskıyı daha da artırdığını belirtmektedir. Buna göre Rusya ve Ukrayna küresel tahıl ihracatının üçte birinden fazlasını karşılamaktadır. Küresel gıda tedarikinde böylesine önemli bir konumda bulunan iki ülke arasındaki savaştan kaynaklanan aksaklıklar ve Rusya'ya uygulanan kısıtlamalar nedeniyle uluslararası gıda ve tarımsal girdi maliyetlerinin önümüzdeki dönemde de yüksek seyretmesinin beklendiği anlaşılmaktadır (BBC, 2022).

Dünya Bankası ise Ukrayna savaşının gıda ve emtia piyasalarına olan etkisini değerlendirdiği raporda, savaş dolayısıyla artan gıda ve enerji piyasalarındaki şokların yıllarca sürebileceğini belirtmiştir. Buna göre küresel ticaret, üretim ve tüketim kalıplarını kökten değiştiren savaş dolayısıyla 1970'lerden bu yana yaşanan en büyük emtia şokunun gerçekleşmekte olduğu ifade edilmektedir. Salgın sonrası tedarik zincirlerindeki aksamların hafiflemesine rağmen, savaşın etkisiyle gıda, emtia ve enerji kalemlerinde fiyatların yükselmeye devam ettiği, bunun da küresel yoksulluğu tetiklediği anlaşılmaktadır (AA, 2022). Benzer şekilde Ukrayna'daki savaşın hemen ardından Ortadoğu'da başlayan savaşın politika yapıcılarını ihtiyatlı olmaya sevk etmesi gerektiğini vurgulayan Dünya Bankası, çatışmaların artması durumunda küresel ekonominin çifte şokla karşılaşacağını, bunun da enerji fiyatlarını artırarak dünya genelinde gıda güvensizliğini yoğunlaştıracığını belirtmiştir. (Dünya, 2023).

Yukarıda kısaca özetlenen gelişmeler ışığında yoksullukla mücadelenin, ele alınması gereken zor konular arasına yeniden girdiğini söylemek mümkündür. Bu gerçek halihazırda BM ilgili kurumları tarafından da dile getirilmektedir. Uzun zamandır azalma eğiliminde olan mutlak yoksulluk oranlarının küresel belirsizlikler dolayısıyla yeniden artışa geçmesi, savaşın ise bir yandan ülkeleri daha da içe kapanmaya iterken diğer yandan da gıda arzı noktasında özellikle gelişmekte olan ülkeler için korku senaryolarının konuşulmasına neden olmaktadır. Bu anlamda bir yandan ekonomik, sınai ve teknolojik

alanlarda gelişmeye çalışırken diğer yandan da tarım ve hayvancılık gibi sektörlerin ihmal edilmemesi gerektiği yeniden ve acı bir şekilde idrak edilmektedir.

Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından kırsal kalkınma ve sürdürülebilir tarım kavramları birbirinden ayrılmaması mümkün olmayan fenomenler olarak ele alınmaktadır. "Kırsal alanlarda yaşayanların ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda yaşam koşullarının iyileştirilmesi yönünde yapılan çalışmaların planlı ve sistematik olarak kalkınma amacına uygun şekilde kullanılması süreci" olarak ifade edilebilecek olan kırsal kalkınma stratejileri kapsamında değerlendirilebilecek sürdürülebilir tarım uygulamaları ile, tarım sektörünün güçlendirilmesi ve ekonomik etkinliğin artırılması, gıda arzı ve güvenliğinin sağlanması, kırsalda yaşanacak istihdam artışının olumlu etkilerinin topluma yayılması ve toprak, hava, su gibi doğal kaynakların korunması amaçlanmaktadır (Pezikoğlu, 2012: 85).

Son yıllarda önemi giderek artan ve birçok platformda tartışılan sürdürülebilir tarım, entansif tarım uygulamalarının çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki zararlarını ortadan kaldırmak amacıyla tarımsal üretimin tüm aşamalarında girdi kullanımının kontrol edilmesi fikrine dayanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak sürdürülebilir tarımın, sosyal, ekonomik ve çevresel bileşenler arasındaki dengenin korunmasıyla mümkün olabileceği belirtilmektedir. Böylelikle kırsal nüfusun yerinde istihdam edilmesi, tarım sektörünün ülke ekonomisine katkısının artırılması ve çevreye verilen zararların en aza indirilmesi mümkün olacaktır (Eryılmaz ve Kılıç, 2018: 626).

Dünya nüfusunun sürekli artması ve tarımsal üretim için gerekli olan doğal kaynakların sınırsız olmadığı gerçeği, sürdürülebilir tarım arayışlarının çıkış noktasıdır. Üstelik binlerce yıldan bu yana devam eden doğal işleyişi bozan müdahalelerin tarımda olması gereken sürekliliği tehdit ettiği de ortadadır. Dolayısıyla tarımda üretim artışı ve verimliliği sağlamaya odaklanırken, sürdürülebilirlik dengesinin sosyal ve çevresel boyutları ihmal edilmemeli, tarımın ekonomiye olan katkılarını artırmaya çalışırken, tarımla uğraşanların yaşam standartlarını da yükseltecek adımlar atılmalı ve ekolojik denge gözetilmelidir (Turhan, 2005: 14).

Doğaldır ki sürdürülebilir tarım ifadesinden ne anlaşıldığı ve hangi uygulama esaslarını işaret ettiği, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sürdürülebilirliğin uzun vadeli etkileri göz önüne alınmakta, doğaya ve insana duyarlı, tarımsal faaliyetlerin çevreye verdiği zararı en aza indirmeyi amaçlayan üretim süreçleri ifade edilmektedir. Gelişmekte olan dünyada ise sürdürülebilir tarım, gıda güvenliği ve mutlak yoksullukla mücadeleye katkı sunması amaçlanan yeni bir konsept olarak düşünülebilir. Bugün kalkınma, güvenlik ve eğitim sorunlarıyla boğuşan, salgın ve savaşın sonuçlarından en çok etkilenen ülkeler olarak ifade edebileceğimiz az gelişmiş dünyada ise sürdürülebilir tarım modelleri, eğitim, ekonomi ve teknoloji alanlarındaki yetersizlikler sebebiyle zaten istenildiği şekilde uygulanmamaktadır (Balci Akova ve Tapan, 2022: 154).

Sürdürülebilir tarım ve çevre uygulamaları, yoksulluğun en önemli göstergelerinden birisi olan gıda güvencesizliğinin aşılması noktasında önem taşımaktadır. Kırsal yoksulluğu tetikleyen ekonomik sorunlara küresel ısınma kaynaklı sel, fırtına ve kuraklık gibi afetlerin de eklenmesiyle birlikte, bir yandan gıda güvencesini sağlamayı hedefleyen, diğer yandan da tarımsal verimliliği ve tarımsal istihdamı artırmayı artırarak bu alanda çalışanların hayat standartlarını ve gelirlerini yükseltmeyi amaçlayan politikalar, sürdürülebilir tarım politikalarıyla birlikte uygulanmalıdır. Tarımsal üretimde uzun vadede ciddi sorunlara yol açacak aşırı kimyasal kullanımından kaçınılması, nakliye ve lojistik ağlarının iyileştirilmesi, tarımsal üretimde teknolojik imkanların etkin kullanılması, uygun teşvikler ile dijital pazarlamanın önünün açılması, kadınların sektördeki rollerinin güçlendirilmesi ve tarım sektöründe yenilenebilir enerjinin payının artırılması gibi sürdürülebilirliğe katkı sağlayacak uygulamalarla desteklenecek tarım politikaları, sürdürülebilir kalkınmanın da önemli bir kaldıraç olarak daha işlevsel hale gelebilecektir (Sertyeşilışık, 2022: 1399- 1400).

Sürdürülebilir tarım uygulamalarından, organik tarım uygulamaları ve iyi tarım uygulamaları gibi örnekler kırsal alanda işgücüne olan talebi artırmakta, özellikle kadınların istihdam edilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca üreticilerle ürünlerin nihai tüketicileri arasında bir bağ oluşturulması ve kültürel etkileşim sağlanması da muhtemel faydalar arasındadır. Benzer şekilde kırsal kalkınmaya katkı

sağlayabilecek bir çıktı da sürdürülebilir tarım uygulamalarının yapıldığı bölgelerde ekolojik turizm olanaklarının geliştirilmesi ve kent-kır etkileşiminin artırılmasıdır. Böylelikle geleneksel tarımsal uygulamalardan farklı olarak hem çevresel duyarlılık oluşturulmuş, hem de kırsalda ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlanarak kırsal yoksullukla mücadele amacına katkı sağlanmış olmaktadır (Eryılmaz, Kılıç ve Boz, 2019: 356).

SONUÇ

Bu çalışmada salgının yoğun olarak tüm dünyayı etkilediği 2020- 2022 döneminde dünya nüfusunun çoğunluğunun yaşamaya başladığı kentlerdeki istihdam olanaklarının ne kadar kırılgan olduğunun ortaya çıktığı ve kentlerdeki görece düşük yoksulluk oranlarının kısa vadeli dalgalanma ve krizlerle sarsılabileceği ifade edilmiştir. Bu anlamda kentsel yoksullukla mücadelenin temelini kırsal kalkınma ve kırsaldaki yoksulluk dinamiklerini ortadan kaldırmak olduğu savı desteklenmekte, bunu yapmanın yolunun ise BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile uyumlu olarak sürdürülebilir ve sorumlu üretimin desteklenmesi, gıda güvenliğini zedeleyecek ve ülkelerdeki gıda enflasyonu eğilimlerini yukarı yönlü olarak tetikleyecek arz ve tedarik sıkıntılarını önleyecek şekilde tarım ve üretimin artırılması, toplumdaki gençler ve kadınlar gibi yoksulluğa karşı daha kırılgan ve dezavantajlı kesimlerin üretim süreçlerine katılımının özendirilmesi gibi öneriler getirilmektedir.

Bu kapsamda dünyada açlık ve yoksulluğun türlü boyutlarıyla karşı karşıya olan toplumun kırılgan kesimlerinin daha çok kırsal alanlarda bulunduğu verisinden hareketle aşağıdaki önerileri ortaya koymak mümkündür:

- Tarım ve tarımsal finans alanlarında ortaya konulacak yenilikçi projelerle toplumun yoksul kesimleri desteklenmelidir. UNDP, tarımsal ve finansal uygulamaların dijitalleşmesi yoluyla SKA'ların etkilerinin olumlu anlamda hızlandırılabilceğini ortaya koymaktadır (UNDP, 2023).
- Gençlerin teknolojik yeniliklere uyum sağlama kabiliyetlerinin yüksek olması dolayısıyla yenilikçi uygulamalardan en fazla yararı sağlayacak kesim olacağı, bu yolla tarımsal üretim süreçlerine daha fazla dahil olmaları gerekliliği ifade edilmelidir.
- Tarımsal eğitimlerin yoğunlaştırılması ile çiftçilerin AB ve DB gibi kuruluşlardan tarımsal desteklemeler ve fonlar alabilmesinin yolu açılacaktır. Bu anlamda dijital okuryazarlık, proje takibi ve yazımı ve uluslararası kuruluşlarla ilişkiler önem kazanmaktadır. Ayrıca tarımsal eğitimler yoluyla sürdürülebilir tarımın önemli bileşenlerinden olan tarımda doğal kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması ve üretimde kimyasal kullanımının azaltılarak uzun vadede ortaya çıkabilecek sorunların önün geçilmesi de mümkün olabilecektir.
- Kırsal yoksullukla mücadelede merkezi hükümetin uygulayacağı politikalar yanında yerel yönetimlerin de güçlendirilmesi gerekmektedir. Yönetişim ilkesi bağlamında yerelin sorunlarının belediyelerce yakinen takip edilebileceği zaten iyi bilinen bir durumdur.
- Tarımsal üretim yapılan bölgelerin yağış rejimi, nem vb. iklimsel özellikleri göz önüne alınarak bölgeye uyumlu ürünlerin üretiminin özendirilmesi ve sözleşmeli üretim imkanlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir.
- Artan nüfusun gıda ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için iklim ve zararlı kontrolünün rahatlıkla sağlanabildiği seracılık; verimliliğin ciddi oranda artırılmasına imkan veren dikey üretim, topraksız tarım sistemleri gibi uygulamaların değerlendirilmesi önem arz etmektedir.
- Taşrada kooperatifçiliğin geliştirilmesi de kırsalda yoksulluk yönetiminin önemli basamaklarından birisi olarak geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gereken hususlardandır.

Yazar Katkıları

Araştırma Tasarımı (CRediT 1) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Veri Toplama (CRediT 2) Yazar 1 (%80) – Yazar 2 (%20)

Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) Yazar 1 (%70) – Yazar 2 (%30)

Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar 1 (%80) – Yazar 2 (%20)

Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar 1 (%70) – Yazar 2 (%30)

Finansman

Herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Aydın Eryılmaz G. ve Kılıç, O. (2018). Türkiye'de Sürdürülebilir Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları. *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 21(4), 624-631.
- Aydın Eryılmaz, G., Kılıç, O. ve Boz, İ. (2019). Türkiye'de Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamalarının Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi. *YYU Journal of Agricultural Science*, 29(2), 352-361.
- Aydın, A. ve Güner, A. (2020). Covid-19 Salgını'nın Tarım Sektörü ve Gıda Güvenliği Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 155-171.
- Balcı Akova, S. ve Tapan, İ. (2022). Sürdürülebilir Tarım Kapsamında İyi Tarım Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Journal of Geography*, 44, 151-167.
- Baulch, B. (1996). Neglected Trade- offs in Poverty Measurement. *IDS Bulletin*, 27(1), 36-42. <https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.1996.mp27001004.x>
- Bayraktutan, Y. ve Akatay, M. (2012). Kentsel Yoksulluk ve Mikrofinansman: Kocaeli Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 1-34.
- Bıçkıcı, D. (2011). Türkiye Kırsalında Yoksulluk Sorunu: Çanakkale Kocalar Köyü Örneği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 161-180.
- Çekici, O. (2022). *Yoksulluğun Dönüşen Boyutları ve Yoksullukla Mücadelede Politika Transferi*. [Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. <https://hdl.handle.net/20.500.12452/8227>
- Çoban, G.. (2021). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler. *European Journal of Educational & Social Sciences*, 6(1), 111-118.
- Department for International Development. (2005). *Reducing Poverty by Tackling Social Exclusion, A DFID Policy Paper*. <https://www2.ohchr.org/english/issues/development/docs/socialexclusion.pdf>
- Dünya Gazetesi. (2023, 30 Ekim). *Dünya Bankası: Orta Doğu'daki Çatışma Küresel Emtia Piyasalarında Çifte Şoka Neden Olabilir*. Dünya. <https://www.dunya.com/emtia/dunya-bankasi-orta-dogudaki-catisma-kuresel-emptia-piyasalarinda-cifte-soka-neden-olabilir-haberi-709397>
- Ekmeçcioğlu, A. (2022). Covid-19 Salgınının Eşitsizlik ve Yoksulluğa Etkisi: Latin Amerika Örneği. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 5(1), 73-92.
- Es, M. ve Güloğlu, T. (2004). Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği. *Bilgi*, 8, 79-93.
- Fukuda-Parr, S. (2003). The Human Development Paradigm: Operationalizing Sen's Ideas on Capabilities. *Feminist Economics*, 9(2-3), 301-317. https://www.researchgate.net/publication/24081267_The_Human_Development_Paradigm_Operationalizing_Sen's_Ideas_on_Capabilities
- Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*. [Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi. DOI:10.13140/RG.2.2.13988.22409
- Kartal, N. ve Demirhan, Y. (2014). Türkiye'de Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri ve Çözüm Önerileri Üzerine. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 135-154.
- Kazar, E. N. (2019). Parasal ve Katılımcı Yoksulluk Yaklaşımları Bağlamında Kadın Yoksulluğunu Azaltmada Kadın Kooperatiflerinin Rolünün Değerlendirilmesi: İstanbul ve Bursa Örneği. *Turkish Studies*, 14(6), 3287-3308. <https://turkishstudies.net/files/turkishstudies/ae63802-8ddc-42f6-928a-6e13a31865cb.pdf>

- Kesgin, B. (2008). *Yoksulluğa Yerel Müdahale: "Sosyal Belediyecilik" Karşılaştırmasında Eminönü ve Beşiktaş Belediyeleri örnekleri* (Yayın No. 28568408). [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Laderchi, C. R., Saith, R. ve Stewart, F. (2003). Does it Matter that we do not Agree on the Definition of Poverty? A Comparison of Four Approaches. *Oxford Development Studies*, 31(3), 243-274. <https://doi.org/10.1080/1360081032000111698>
- Öğüç, E. Ş. (2022, 15 Ekim). *İklim Değişikliği, Gıda Fiyatlarındaki Artış ve Savaşlar Dünyayı Açlığa Sürüklüyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iklim-degisikligi-gida-fiyatlarindaki-artist-ve-savaslardunya-acliga-surukluyor/3020560>
- Pezikoğlu, F. (2012). Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma Kavramı İçinde Tarım- Turizm- Kırsal Alan İlişkisi ve Sonuçları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 83-92.
- Sarıkoca, E. ve Daşlı, Y. (2016). Yoksulluğun Dünyada ve Türkiye'de Seyri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1298-1309.
- Seyyar, A. (2003). Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele. Bilgili, A. E., Atlan, D.(Eds.). *Yoksulluk Sempozyumu*. C1, 38-69, Deniz Feneri Derneği Yayınları.
- Sipahi, E. (2006). Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 172-189.
- Sumner, A. (2007). Meaning versus Measurement: Why do 'Economic' Indicators of Poverty Still Predominate?. *Development in Practice*, 17(1), 4-13. <https://doi.org/10.1080/09614520601092485>
- Şengöz, M. (2022). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Modeli'nin Bütünleşik Bir Süreç Olarak Yeniden Yorumlanması. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 164-173.
- Thorbecke, E. (2005). Multi-dimensional Poverty: Conceptual and Measurement Issues [Conference Paper]. The Many Dimensions of Poverty International Conference, UNDP International Poverty Centre, Brasilia. <https://thorbecke.economics.cornell.edu/docs/Multi1.pdf>
- Turhan, Ş. (2005). Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 11(1), 13-24.
- UN Global Compact. (2023). *Poverty*. <https://unglobalcompact.org/what-is-gc/our-work/social/poverty>
- UN. (2023). *The 17 Goals: Sustainable Development Goals*. <https://sdgs.un.org/goals>
- UNDP. (1990). *Human Development Report 1990: Concept and Measurement of Human Development*. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1990>
- UNDP. (1997). *Human Development Report 1997: Human Development to Eradicate Poverty*. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1997>
- UNDP. (2020). *Human Development Report 2020: The Next Frontier, Human Development and the Anthropocene*. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2020>
- UNDP. (2023). *Tarım ve Finans Alanlarında Yenilikçi Teknolojiler En Az Gelişmiş Ülkelerde Yaşamları İyileştiriyor*. UNDP Resmi Web Sitesi: <https://www.undp.org/tr/turkiye/news/tarim-ve-finansalanlarinda-yenilikci-teknolojiler-en-az-gelismis-ulkelerde-yasamlari-iyilestiriyor>.
- UNICEF. (2021). *BM Raporu: Salgın Dünyada Açlığın Artmasına Yol Açtı*. UNICEF Resmi Web Sitesi: <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/bm-raporu-salg%C4%B1n-d%C3%BCnyada-a%C3%A7%C4%B1n-artmas%C4%B1n-yol-a%C3%A7t%C4%B1>
- Yüksel Arabacı, R. (2019). Dünya Bankası'nın Yeni Uluslararası Yoksulluk Sınırları ve Küresel Yoksulluğun Yeniden Değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(1), 123-140. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/744513>

EXTENDED ABSTRACT

In this study, poverty, which has been one of the main problems of humanity in every period, is considered as rural and urban poverty according to the criterion of space. Poverty, which is expressed in various definitions such as being deprived of a basic income level to sustain life, not being able to meet the minimum level of material and socio-cultural needs, coping with material and moral dissatisfaction, not being able to access decent work and opportunities, is a major risk factor affecting human and society. In this respect, it is possible to see poverty as a subject of risk and crisis management.

In recent years, poverty has started to be analyzed as a multidimensional phenomenon, and UNDP continues to address poverty beyond income on a wide scale ranging from access to education and health to living standards such as clean water, electricity and housing, and countries are evaluated according to the multidimensional poverty index. In this sense, one of the most important issues in determining policies to combat poverty is the definition of poverty is how it is defined.

Today, the majority of the world's population lives in cities, and urban poverty with its different dimensions such as consumption poverty, lack of social and cultural opportunities maintains its importance. In this context, rural poverty continues to maintain its structure that feeds urban poverty. When the problems created by climate change and environmental degradation, deepening inequalities, combined with economic problems, it is considered that the poor living in rural areas are the vulnerable groups that will be affected the most. As a result, whether poverty is defined as income inadequacy, deprivation of various gains, or exclusion from society and social and political participation opportunities, it is imperative to produce effective anti-poverty policies. When the literature on poverty alleviation is analyzed, it is clear that not only the social policies and subsidies to be produced by the state will not completely lift people out of poverty, but also policies that see poverty as a problem of the poor and exclude the active intervention of the state will not eliminate the problem. Therefore, on the one hand, the social capital of the society is supported through education and health support and basic social policies are implemented for those in acute poverty, while on the other hand, citizens are expected to internalize these steps and include their individual efforts in the process through social entrepreneurship.

A similar method should be applied in rural development and combating rural poverty. Today, rural development strategies are considered by international organizations as a set of planned and systematic actions aimed at eliminating the economic, social and cultural problems of rural residents.

In this context, sustainable agriculture refers to practices that cannot be considered separately from rural poverty alleviation and rural development. With sustainable agricultural practices, multidimensional objectives such as strengthening and increasing the efficiency of agriculture as an economic sector, increasing employment in rural areas, contributing to food security and protecting natural resources are pursued. It should also be noted that it is aimed to minimize the effects of conventional agricultural methods on human health and the environment due to the use of chemicals etc. and to ensure the sustainability of agricultural activities and agricultural employment by establishing a balance between social, economic and environmental components. In a concept where the world population continues to increase, the number of people in need of food is constantly increasing, but the number of people engaged in agriculture is decreasing, including in our country, it is obvious that there is a limit to the methods that are shown as the most important reason for not experiencing a serious food shortage and that provide tremendous productivity gains. Therefore, it would be appropriate to make the system sustainable and to encourage the effective and efficient use of resources instead of using natural resources as if they will never run out.

Through sustainable methods such as organic farming practices and good agricultural practices, it will be possible to pave the way for economic and social development in rural areas and increase the capacities of women and youth, who are particularly vulnerable to poverty. In this direction, the poor segments of the society should be supported with innovative projects to be put forward in the fields of agriculture and agricultural finance, and it should be stated that young people will benefit the most from innovative practices due to their high ability to adapt to technological innovations.

Thus, productive and sustainable agricultural activities such as greenhouse cultivation, utilization of underground energy and solar energy in agriculture and soilless agriculture will contribute to lifting more people out of poverty. On the other hand, intensification of agricultural trainings will pave the way for farmers to receive agricultural subsidies and funds from organizations such as the EU and WB.

In this sense, digital literacy, project monitoring and writing, and relations with international organizations gain importance. It is seen that the funding support for the above-mentioned practices can be created through government incentives and grants. The development of co-operatives in rural areas is one of the important steps in rural poverty management. In this way, the effects of sustainable practices in rural areas can be widely shared and positive results can be encouraging for more people.

Finally, in addition to the policies to be implemented by the central government in the fight against rural poverty, local governments should also be strengthened. In the context of the principle of governance, it is already well known that local problems can be closely monitored by municipalities.

Sigorta Sektöründe Finansal Başarısızlık Riskinin Ölçümü: Altman-Z ve Fulmer H Modeli

Burhan ERDOĞAN^{ID}

Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye, burhanerdogan@cumhuriyet.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 24.02.2024 Kabul: 28.05.2024 Yayın: 30/06/2024 Anahtar Kelimeler: Finansal Başarı, Performans, Altman Z skor, Fulmer H skor, Risk Jel Kodları: D53, G22	<p>Sigorta sektörü ekonomilerin sürdürülebilir bir kalkınma sağlaması, kaynakların adil dağıtılması ve riskin paylaşılması gibi önemli birtakım faaliyetler üstlenmektedir. Bu faaliyetler neticesinde ortaya çıkan katma değer bireylerin, şirketlerin ve ülkelerin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Türkiye gibi tasarruf eksikliğinin hissedildiği ülkelerde sigorta sektörü kaynak yaratma açısından çok önemli roller üstlenmektedir. Bu çalışmada Borsa İstanbul (BİST)'te işlem gören AgeSa sigorta, Ak sigorta, Anadolu anonim sigorta, Anadolu hayat ve emeklilik, Ray sigorta ve Türkiye sigorta firmalarının 2016-2023 yıllarındaki finansal başarısızlıklarının analizi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında Altman Z skor ve Fulmer H modeli uygulanmış ve sonuçlar raporlanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre Altman Z skoru modeli ile elde edilen sonuçlar tüm firmaların başarılı bir durum sergilediği fakat Fulmer H modelinden elde edilen sonuçlara göre tüm firmaların iflas bölgesinde yer aldığı tespit edilmiştir. Çalışma sonuçları literatürde yer alan çalışma sonuçları ile kıyaslandığında Altman Z skor modeli ile benzer sonuçlar içerdiği ve bu yönü ile Türkiye sigorta sektörünün performans analizinde daha doğru sonuçlar verdiği ifade edilebilir.</p>

Measuring The Risk of Financial Failure in The Insurance Industry: Altman-Z And Fulmer H Model

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 24.02.2024 Accepted: 28.05.2024 Published: 30/06/2024 Keywords: Financial Success, Performance, Altman Z score, Fulmer H score, Risk Jel Codes: D53, G22	<p>The insurance sector undertakes a number of important activities such as ensuring sustainable development of economies, fair distribution of resources and sharing of risk. The added value generated as a result of these activities plays an important role in the development of individuals, companies and countries. Especially in countries such as Turkey, where there is a lack of savings, the insurance sector plays a very important role in terms of resource creation. In this study, it is aimed to analyze the financial failures of AgeSa Sigorta, Ak Sigorta, Anadolu Anonim Sigorta, Anadolu Hayat ve Emeklilik, Ray Sigorta and Türkiye Sigorta, which are traded on Borsa Istanbul (BIST), in the years 2016-2023. Within the scope of the study, Altman Z score and Fulmer H model were applied and the results were reported. According to the results of the study, the results obtained with the Altman Z score model show that all firms exhibit a successful situation, but according to the results obtained from the Fulmer H model, all firms are in the bankruptcy zone. When the results of the study are compared with the results of the studies in the literature, it can be stated that it contains similar results with the Altman Z score model and in this respect, it provides more accurate results in the performance analysis of the Turkish insurance sector.</p>

Atıf/Citation: Erdoğan, B. (2024). Sigorta Sektöründe Finansal Başarısızlık Riskinin Ölçümü: Altman-Z ve Fulmer H Modeli, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 101-112.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Dünya ekonomisi geçtiğimiz birkaç on yıllık süreçte yaşanan değişimler sonucunda çok farklı bir görünüme ulaşmıştır. Özellikle bölgesel birliklerin kurulması ve akabinde sermaye birikiminin artması ülkelerin üretim ve satış açısından farklılaşmasına neden olmuştur. Teknolojinin hızlı gelişimi ve fiziki pazarların elektronik ortamlara aktarılması rekabeti en üst seviyelere çıkarmıştır.

Değişen ticaret anlayışı farklı pazarlama tekniklerinin ekonomik yaşam içerisine girmesine yol açmış ve bunun sonucunda da küresel işletmelerin doğuşu gerçekleşmiştir. Değişen ve gelişen bilgi teknolojileri denetim sistemlerinin de güncellenerek risk odaklı bir yaklaşım benimsemesini zaruri hale getirmiştir.

Denetim ve hukuk alanında ne kadar gelişme yaşanırsa yaşansın tarihin her döneminde krizler ve ekonomik dalgalanmalar görülmeye devam etmiştir. 2008’li yılların hemen başında yaşanan küresel finansal kriz birçok dünya ekonomisini derinden etkilemiş ve telafisi çok zor olan kayıplara sebep olmuştur. Diğer yandan son dönemde yaşanan Covid-19 pandemi krizi çoğu firmanın ve ülkenin olası risklere hazırlıklı olmadığını ortaya koymuş ve neticede bazı firmaların iflası ile sonuçlanmıştır.

Değişen teknolojik koşulların beraberinde getirdiği birçok yenilik maliyetlerin azaltılması, iş yapış sürelerinin kısaltılması ve kaynak kullanımının azaltılması gibi bazı avantajlar sağlasa da bunların yanı sıra sosyal ve ekonomik yaşam içerisine yeni risk faktörlerinin de dahil olmasına zemin hazırlamıştır. Değişen bu koşullar kaynak israfını önlemek ve risklerden olabildiğince kaçınmak isteyen işletmelerin risk önleyici politikalar üretmesini ve performanslarını sürekli incelemesini gerektirmiştir.

Bu çalışmada BİST’te işlem gören sigorta şirketlerinin 2016-2023 yıllarında sergilediği finansal başarısızlığın analizi amaçlanmıştır. Bu amaçla Altman (1968) tarafından ortaya konan Altman Z skoru ve Fulmer (1984) tarafından önerilen Fulmer H yöntemi kullanılarak sigorta şirketlerinin performansının analizi gerçekleştirilmiştir.

Sigorta sektörü tüm dünyada finansal sektörün en önemli aktörlerinden birisi olmasının yanı sıra ekonomide istikrarın sağlanmasında da önemli bazı faaliyetleri yerine getirmektedir. Tablo 1’den de görüleceği üzere 2023 yılında sektör 65 firma ve 32 bin çalışanla yaklaşık 58 milyar TL net kâr elde etmiş 1,138 Trilyon TL tutarında aktif ve 1,111 Trilyon TL tutarında toplam yükümlülükler ve %72,8 hasar prim oranı ile gelişmekte olan bir görünüme sahiptir.

Tablo 1. Sigorta Sektörü Temel Bilgiler

Şirket Sayısı	Çalışan Sayısı	Toplam Prim Üretimi (TL)	Police Sayısı (Adet)	Toplam Aktif (TL)	Toplam Yükümlülük (TL)	Dönem Net Kârı (TL)	Net Hasar Prim Oranı
65	32.381	5.661.275.814	57.056.294	1.238.193.512.099	1.111.439.736.753	57.946.573.728 ¹	72,8%

Kaynak: (Türkiye Sigorta Birliği Resmi İstatistikleri)

Firmalara performans değerlendirmesi yapılması Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde kaynakların korunması için oldukça önemlidir. Çalışmadan elde edilen sonuçların öncelikle sektördeki firma ortakları ve yöneticilerine bilgi sunması beklenmekte bunun yanı sıra gelişmekte olan bir sektör olan sigorta şirketlerine yapılacak yatırımlarda karar alınmasında yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Yapılan çalışma tercih edilen sektör, çalışma dönemi ve kullanılan teknikler yönüyle ilk çalışma olmasından dolayı literatüre farklı bir bakış açısı sunmakta ayrıca gelecekte yapılacak çalışmalara örnek olması beklenmektedir.

Çalışma temel bilgilerin sunulduğu giriş, önceki çalışmaların incelendiği literatür, çalışma yönteminin ifade edildiği metodoloji, analiz sonuçlarının sunulduğu uygulama sonuçları ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

¹ Veriler Türkiye Sigorta Birliği tarafından en son yayımlanan 2023/3 çeyrek verilerini ifade etmektedir.

1. LİTERATÜR

Çalışma alanında mevcut literatür incelendiğinde birçok farklı teknik kullanılarak performans analizlerinin yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada kullanılan tekniklerle alakalı mevcut literatürde yapılan bazı çalışmalar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Kasilingam ve Ramasundaram (2012) yapılan çalışmada 2005-2009 yıllarında Hindistan finans sektöründe faaliyet gösteren 25 firmanın finansal başarısızlığını ölçmek amacıyla Fulmer H ve Springate Z skor modelini uygulamışlardır. Çalışma sonuçlarına göre H skorları olumlu tespit edilirken Z skorları firmaların problem yaşayabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca çalışma sonuçlarına göre cari borçlar, toplam satışlar, faiz ve vergi öncesi kar ve faiz giderleri değişkenlerinin iki yöntemde de nihai skoru belirleyen en önemli değişkenler olduğu ifade edilmiştir.

Almamy vd., (2016) çalışma kapsamında 2000-2013 yıllarında Birleşik Krallıkta faaliyet gösteren firmaların performansının analizini test etmek amacıyla Altman Z skoru metoduna karşın J-UK metodu ileri sürülmüştür. Önerilen yeni model Altman Z skor modeline başka bir değişken olan nakit akışlarını ekleyerek katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışma sonuçları modele nakit akışları değişkeninin ilave edilmesi ile elde edilen sonuçların %82,9 oranında doğru tahminler ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Elde edilen bu sonucun ayrıca Taffler (1982) Birleşik Krallık model sonuçları ile benzerlikler gösterdiği ifade edilmektedir.

Kulalı (2016) çalışma 2000-2013 yıllarında BİST’te işlem gören ve sonraki süreçte iflas etmiş 19 işletmenin tespitinde Altman Z skoru metodunun etkinliğini analiz etmektedir. Çalışma sonuçları uygulanan Altman Z skor metodunun iflas eden firmaların iflastan önceki yıl %95 oranında ve iki yıl öncesinde de %90 oranında iflas sürecinde olduğunu tespit ederek oldukça doğru sonuçlar ortaya koymuştur.

Mohammed (2016) Umman’da faaliyet gösteren bir çimento firmasının 2007-2014 yıllarındaki iflas durumunu analiz etmek amacıyla Altman Z skor metodunu kullanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre firmanın genel olarak finansal açıdan iyi durumda olduğu ve firmanın Z skorları daima 1,8 oranının üzerinde kalmıştır. Ayrıca firmanın dönen varlıklara yaptığı yatırımın normal düzeyde olduğu, firmanın yatırımlarında geçmiş yıl karlarını kullandığı bunun sonucunda firmanın daha az faiz yükü yaşayacağı, firmanın faiz ve vergi öncesi kar rakamının toplam varlıklara oranının şirketin yıllar itibariyle karlılığının yükseldiğine işaret ettiğini ortaya koymaktadır.

Rahayu vd., (2016) çalışma Endonezya borsasında işlem gören telekomünikasyon firmalarının 2012-2014 yıllarındaki finansal başarılarının analizini amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Altman Z, Springate ve Zmijewski modelleri kullanılmıştır. Altman Z skor yöntemi kullanılarak elde edilen çalışma sonuçları incelenen dönemde PT Bakrie Telecom Tbk ve PT Smartfren Tbk. firmalarının finansal problem yaşayacağına dair sonuçlar ortaya koymuştur. Springate yöntemi sonuçları PT Bakrie Telecom Tbk, PT XL Axiata Tbk, PT Smartfren Tbk ve PT Indosat Tbk firmalarının performans problemi yaşadığını ve ayrıca Zmijewski yöntemi sonuçlarına göre ise PT Bakrie Telecom, PT XL Axiata ve PT Smartfren firmalarının iflas problemi yaşayacak firmalar olduğu ifade edilmiştir. Elde edilen tüm yöntem sonuçları incelendiğinde ortak sonuçlar olduğu ifade edilmektedir.

Altman vd., (2017) yaptıkları çalışmada Z” skoru metodunu kullanarak 31 ülkeden bankaların performans analizini gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonuçları uluslararası anlamda kullanılan yöntemin oldukça doğru sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca orijinal modelin Polonya, Finlandiya ve Çin gibi ülkelerde çok iyi performans sergilediği ifade edilmiştir.

Gümüş vd., (2017) çalışma 2011-2015 yıllarında BİST’te işlem gören Afyon, Çimsa, Göltaş ve Konya çimento firmalarının finansal performanslarını Altman Z skor yöntemi kullanarak analiz etmektedir. Çalışma sonuçlarına göre Afyon çimento firmasının 2015 yılında ve Çimsa çimento firmasının 2012 yılında iflas bölgesinde olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan Konya çimento firmasının tüm yıllar itibariyle güvenli bölgede olduğu, Göltaş firmasının 2011, 2012, 2013 ve 2015 yıllarında, Çimsa firmasının 2011, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında, Afyon çimento firmasının ise 2012 ve 2014 yıllarında belirsiz bölgede olduğu ifade edilmiştir.

Ko vd., (2017) çalışma 2009-2014 yıllarında Altman Z skoru yöntemini kullanarak Tayvan güneş enerjisi sektörünün finansal durumunu analiz etmektedir. Çalışma sonuçları Tayvan'daki problemlili güneş enerjisi şirketlerinin sektörün kârını düşürdüğünü ortaya koymaktadır.

Kürklü ve Türk (2017) çalışma kapsamında BİST'te işlem gören madencilik, imalat sanayi, elektrik ve elektronik, inşaat, toptan ve perakende satış, ulaşım, iletişim ve depolama ve teknoloji olmak üzere 7 farklı sektörden 166 şirketin 2014-2016 yıllarındaki finansal başarısızlık seviyeleri araştırılmıştır. Altman Z ve Springate yöntemlerinin tercih edildiği çalışma sonuçlarına göre iki yöntem benzer sonuçlar ortaya koymakla birlikte Altman Z skor yönteminde şirketlerin %69'unun finansal stres altında olmadığı ortaya koyarken Springate yönteminde ise firmalardan %57'sinin finansal stres altında olduğu ifade edilmiştir.

Koç vd., (2018) çalışma 2006-2015 tarihinde BİST'te işlem gören firmaların performansının analizini amaçlamaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre sigorta sektörünün aktif karlılık oranı ve kaldıraç oranından pozitif yönde etkilenirken firma büyüklüğünden ise negatif yönde etkilendiği ifade edilmiştir.

Manaseer ve Al-Oshaibat (2018) Ürdün borsasında işlem gören sigorta şirketlerinin finansal başarısızlığının tespitinde Altman Z skoru metodunun etkinliğinin test edildiği çalışma sonuçlarına göre yöntemin olumlu sonuçlar verdiği ifade edilmektedir. Çalışmada ayrıca regresyon analizleri gerçekleştirilerek bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerinin analizi de gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları firmalardan %57,13'ünün güvenli bölgede iken %38,09'unun ise gri ve sıkıntılı bölgede olduklarını ortaya koymuştur. Firmaların uyguladıkları politikalarda değişiklik yapmadıkları takdirde finansal problem yaşamayalarının çok muhtemel olduğu ifade edilmiştir.

Joshi (2019) çalışma Reliance firmasının iflasının analizinde Altman Z skor modelini kullanmıştır. Çalışma sonucuna göre firmanın incelenen dönemde mali tablolar ve piyasa verileri yönüyle iflastan 3 yıl önceki süreçte sıkıntılı bölgede olduğu ifade edilmiştir. Bu sonuç önerilen modelin firmaların iflas tahmininde doğru sonuçlar ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

Panigrahi (2019) çalışma 2012-2017 yıllarında ilaç şirketlerinin finansal problemlerinin analizini amaçlamaktadır. Altman Z metodunun tercih edildiği çalışma sonuçlarına göre incelenen firmalardan Aurobindo Pharma, Lupin Pharma, Dr. Reddy's Labs ve Sun Pharma'nın genel olarak başarılı bir görünüm sergilediği ve skorlarının 3'ün üzerinde kalarak güvenli bir bölgede oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca Aurobindo ve Sun Pharma firmalarının skorlarının 1,8 ile 2,99 arasında kalarak sağlıklı bölgede buldukları ve sektörün finansal durumunun genel itibarıyla olumlu olduğu ifade edilmiştir.

Cındık ve Armutlulu (2021) çalışma Türk şirketlerinin finansal problemlerinin tahminlerinde Altman Z skoru, Revize Altman Z Skoru (Doğrusal Diskriminant Analizi), Kuadratik Diskriminant Analizi ve Rastgele Orman Makine Öğrenme yöntemlerinin kullanılabilirliğini test etmektedir. Çalışmada BİST'te işlem gören ve işlem görmeyen kimya, inşaat, bilgi teknolojileri, mobilya, tekstil, gıda, mühendislik/mimari ve enerji sektörlerinden 80 firma çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre orman makine öğrenme yöntemlerinin %100 doğru sonuçlar verdiği diğer üç modelin ise özellikle özel firmalar üzerinde daha yüksek performans gösterdiği ifade edilmiştir. Çalışmanın genel olarak %76,25 oranında doğru sonuçlar verdiği ve ayrıca sorunlu olmayan firmaların %92,5 oranında doğru sonuçlar gösterdiği ifade edilmiştir.

Dabağh ve Sheikhbeiglou (2021) çalışma Tahran borsasında işlem gören 132 şirketin 2012-2018 yıllarındaki iflas durumunu analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada Fulmer H ve Yapay sinir ağları yöntemleri kullanılmış olup borsada işlem gören firmaların performans analizinde yapay sinir ağları yöntemlerinin kullanılmasının daha doğru sonuçlar ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Diğer taraftan çalışma sonuçlarına göre işletme sermayesi, aktif karlılık oranı, toplam borç/ toplam aktif oranı ve net satış karı değişkenlerinin firma iflasları ile yakından alakalı olduğu belirtilmiştir.

Swalih vd., (2021) Hindistan borsasında işlem gören otomobil şirketlerinin finansal sağlamlığının analizi amacıyla Altman Z skor metodu kullanılarak gerçekleştirilen çalışma sonucunda sektörün yakında gelecekte mali risk yaşama ihtimalinin zayıf olduğu ifade edilmektedir. Sektörde yer alan firmalardan

özellikle Eicher Motors, Hero Moto Corp ve Bajaj Auto'nun en iyi performansa sahip olan firmalar olduğu ifade edilmiştir.

Alcalde vd., (2022) çalışma 2010-2013 yıllarında İspanya'da faaliyet gösteren 1379 firmanın (%73'ü halka açık limited şirket ve %27'si limited şirket) Altman Z skoru metodunu kullanarak tedarik zinciri sektörünün finansal sürdürülebilirliğinin analizi gerçekleştirmektedir. Analiz sonuçlarına göre bilgi teknolojisi firmaları sektörün artan verimliliği ve yüksek likiditeden dolayı problem yaşamasının zor olduğunu, tarım sektörü firmalarının genel olarak iyi performansa sahip olduğunu, toptan ve perakende sektörünün ihtiyaç duyduğu yüksek nakit sebebiyle riskli olabileceğini, enerji ve su sektöründe son yıllarda yüksek riskli bir görünüm olduğunu, imalat sanayinde riskin yükseldiğini ve inşaat sektörünün finansal açıdan en problemlili sektör olduğunu ortaya koymuştur.

Bektaş (2022) 2002-2021 yıllarında Türk sigorta sektöründe faaliyet gösteren firmaların performanslarının analiz edildiği çalışma sonuçlarına göre sektörün performans açısından en iyi olduğu yılın 2020 yılı olduğu ifade edilmiştir.

Sareen ve Sharma (2022) çalışma 2000-2020 yıllarında Hindistan otomobil sektörünün finansal başarısızlık durumunun tahmininde Altman Z skoru metodunu kullanmıştır. Çalışma sektör üzerinde dönemlerin etkilerini incelemek amacıyla 4 başlık halinde ele alınmıştır. Çalışma sonuçlarına göre 2008 küresel finansal krizi sonrasında Ashok Leyland, Balkrishna Industries, Hero Motors, Exide, Bosch, Tata Motors ve Maruti firmalarının büyümesinde problemler olduğu görülmüştür. Diğer taraftan mal ve hizmet vergilerinin Apollo Tyres, Ashok Leyland, Exide, Eicher, M&M, Bosch, MRF, Tata Motors, Amara Raja, Motherson Sumi, Maruti ve TVS firmalarının performansını olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Ayrıca çalışma tüm sektörün genel olarak finansal krizden ve vergilendirme politikalarından olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Tanç vd., (2022) çalışma BİST imalat sektöründe yer alan imalat firmalarının Covid dönemindeki finansal başarısızlığının analizini amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında 175 işletme analiz edilmiş ve sonuçların firmadan firmaya değişkenlik göstermekle birlikte 2019 yılında 69 işletmenin 5,85 skor değeri ile iflas riski taşımadığı bu firmalardan 66'sının 2020 yılında da aynı performansı sergilediği ayrıca Çimentaş, Doğan Burda ve Göltaş çimento firmaları başta olmak üzere çok sayıda firmanın riski bölgede olduğu ve pandemi dönemi sonrasında da bu bölgeden kurtulamadığı ifade edilmiştir.

2. METODOLOJİ

2.1. Çalışma Verisi

Çalışma BİST'te işlem gören AgeSA sigorta, Ak sigorta, Anadolu anonim sigorta, Anadolu hayat emeklilik, Ray sigorta ve Türkiye sigorta firmalarının 2016-2023 yılları arasındaki verileri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışma verisi ilgili firmaların finansal raporlarından ve Türkiye sigorta birliğinin resmi istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan firmalara ait temel bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Firmalara Ait Temel Bilgiler

Firma Adı	Borsa Kısaltması	Kuruluş Yılı	Personel Sayısı	Toplam Varlıklar (TL)	Net Kâr (TL)
AgeSA Sigorta	AGESA	2007	1829	165.062.414.715	1.424.603.500
Ak Sigorta	AKGRT	1960	743	21.125.792.308	1.150.606.227
Anadolu Anonim Sigorta	ANSGR	1925	1708	56.381.517.782	6.372.969.722
Anadolu Hayat Emeklilik	ANHYT	1990	1062	162.865.081.357	2.853.815.200
Ray Sigorta	RAYSG	1958	357	8.471.546.638	778.298.246
Türkiye Sigorta	TURSG	1957	1582	76.297.300.664	6.186.049.487

Kaynak: (Türkiye Sigorta Birliği Resmi İstatistikleri)

Bu çalışmada sigorta firmalarının finansal başarısızlık analizleri Altman Z skor ve Fulmer H skor modelleri ile gerçekleştirilmiştir. İlgili yöntemlerin uygulama esasları aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

2.2. Altman Z-Score Modeli

Altman Z skor modeli, Altman (1968) tarafından geliştirilmiş ve firmaların finansal başarısızlıklarının analizinde kullanılan bir yöntemdir. Altman bu çalışmasında iflas etmiş ve faaliyet gösteren 66 imalat firmasını analizde dahil etmiştir. Bu analizin gerçekleştirilmesinde işletme için önemli olarak tespit ettiği 22 değişkeni alarak likidite, karlılık, kaldıraç, ödeme gücü ve faaliyet olmak üzere beş orana ayırmıştır. Uygulanan ilk model firmanın piyasa değerine dayandığı için sadece halka açık şirketlere uygulanabiliyordu. Daha sonraki süreçte Altman modeli geliştirerek aşağıdaki şekilde uygulanabileceğini ifade etmiştir (Hauschild, 2013:6; Altman vd., 2017):

Tablo 3. Altman Z” Skor Modeline İlişkin Hesaplamalar

Kullanılan Rasyo	$X_1 = \text{İşletme Sermayesi/Toplam Varlıklar}$
	$X_2 = \text{Dağıtılmamış Karlar/Toplam Varlıklar}$
	$X_3 = \text{Faiz ve Vergi Öncesi Kar/Toplam Varlıklar}$
	$X_4 = \text{Özsermayenin Defter Değeri/Toplam Yükümlülükler}$
Z” Skor	$3,25 + 6.56X_1 + 3.26X_2 + 6.72X_3 + 1.05X_4$

Kaynak: (Doğan, 2013; Doğan, 2015; Bellikli, 2023)

Altman Z” modelinin uygulaması sonucunda elde edilen referans değerinin 1,1’den küçük olması halinde firmanın iflas yaşama tehlikesi olduğu, 1,1 değeri ile 2,60 arasında olması halinde değerlendirme bölgesinin dışında olduğu (gri bölge) ve 2,60 değerinden büyük olması halinde de firmanın güvenli bir durumda olduğu ifade edilmektedir.

2.3. Fulmer H Modeli

Finansal başarısızlık analizlerinde sıklıkla tercih edilen diğer bir yöntem olan Fulmer H modeli Fulmer (1984) tarafından geliştirilerek literatüre kazandırılmıştır. Modelin ilk dönemlerinde 40 finansal oran kullanılarak analizler gerçekleştirilmiş daha sonra güncellenen modelde toplam 9 oran ile modelin son hali oluşturulmuştur. Tablo 4’te modelde kullanılan oranlar ve H skorunun hesaplama biçimleri ifade edilmiştir (Fulmer vd., 1984: 25-37).

Tablo 4. Fulmer H Skor Modeline İlişkin Hesaplamalar

Kullanılan Rasyo	$X_1 = \text{Dağıtılmamış Karlar/Toplam Varlıklar}$
	$X_2 = \text{Satışlar/Toplam Varlıklar}$
	$X_3 = \text{Vergi Öncesi Kar/Öz Sermaye}$
	$X_4 = \text{Nakit/Toplam Borçlar}$
	$X_5 = \text{Borçlar/Toplam Varlıklar}$
	$X_6 = \text{Kısa Vadeli Borçlar/Toplam Varlıklar}$
	$X_7 = \log (\text{Maddi Duran Varlıklar})$
	$X_8 = \text{Çalışma Sermayesi / Toplam Borçlar}$
	$X_9 = \log (\text{Faiz ve Vergi Öncesi Kar/Faizler})$
H Skor	$5.528X_1 + 0.212X_2 + 0.073X_3 + 1.270X_4 - 0.120X_5 + 2.335X_6 + 0.575X_7 + 1.083X_8 + 0.894X_9 - 6.075$

Tablo 3’te ifade edilen oranlara göre oluşturulan H skoru sıfırdan küçük olduğu durumlarda firmanın finansal olarak başarısız olduğu skorun sıfırdan büyük olduğu durumlarda ise firmanın finansal olarak başarılı kabul edileceği ifade edilmektedir (Fulmer, vd., 194:37; Usmansyah & Pudjiastuty, 2023: 219).

3. UYGULAMA SONUÇLARI

Firmaların finansal tabloları kullanılarak elde edilen ham verilen öncelikle Altman Z skoru yöntemi sonrasında Fulmer H modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

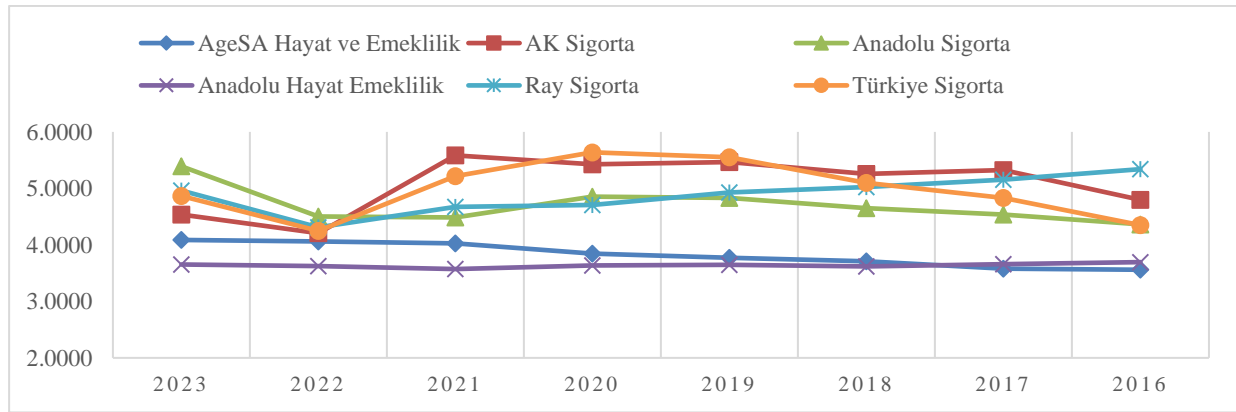
3.1. Altman Z Skor Model Sonuçları

Altman Z skoru kullanılarak elde edilen sonuçlar Tablo 5’te sunulmuştur. Tablodaki bilgilere göre çalışma döneminin tamamında tüm firma değerlerinin güvenli olarak ifade edilen bölgede olduğu görülmektedir. Genel olarak Ak sigorta, Anadolu sigorta, Ray sigorta ve Türkiye sigorta firmalarının performans açısından daha iyi olduğu ifade edilebilir.

Tablo 5. Altman Z Skor Model Sonuçları

	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016
AgeSA Hayat ve Emeklilik	4,0873	4,0616	4,0262	3,8437	3,7707	3,7083	3,5771	3,5597
AK Sigorta	4,5340	4,2070	5,5841	5,4286	5,4657	5,2549	5,3222	4,7993
Anadolu Sigorta	5,3905	4,5027	4,4848	4,8521	4,8329	4,6485	4,5361	4,3636
Anadolu Hayat Emeklilik	3,6505	3,6229	3,5719	3,6335	3,6451	3,6200	3,6559	3,6950
Ray Sigorta	4,9625	4,3110	4,6724	4,7055	4,9263	5,0237	5,1548	5,3403
Türkiye Sigorta	4,8675	4,2482	5,2140	5,6384	5,5517	5,0976	4,8306	4,3507

Şekil 1’de firmaların yıllar itibari ile gösterdiği performans seyri görülmektedir. Grafiğe göre Ak sigorta, Ray sigorta ve Türkiye sigorta firmalarının 2022 yılında performans düşüşü yaşadığı görülmekle birlikte 2023 yılı itibariyle tüm firmaların performans artışı yaşadığı ifade edilebilir.

Şekil 1. Altman Z Skor Grafiği

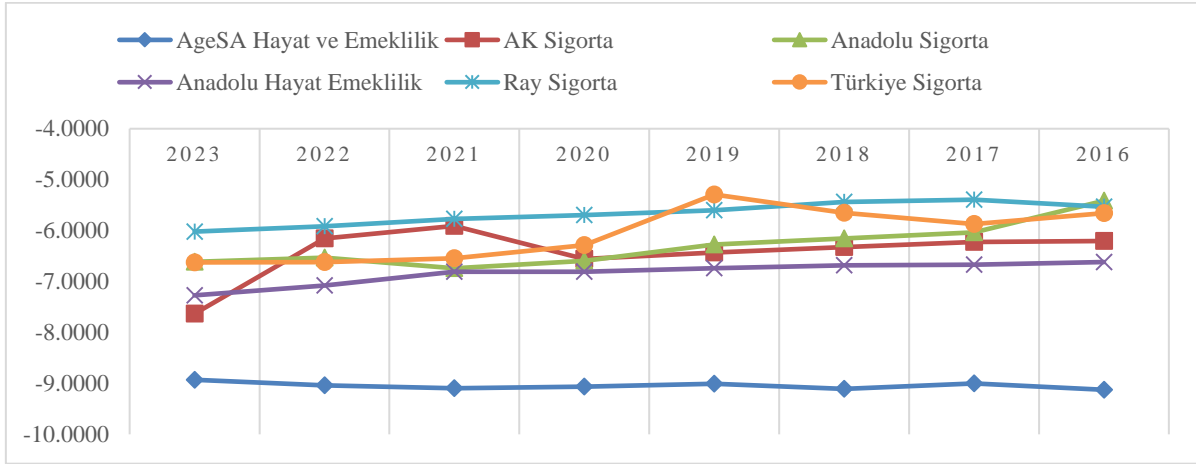
3.2. Fulmer H Model Sonuçları

Fulmer H modelinden elde edilen sonuçlar Tablo da sunulmuştur. Tabloya göre tüm firmaların çalışma döneminde başarısız olarak ifade edilen bölgede olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Fulmer H Modeli Sonuçları

	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016
AgeSA Hayat ve Emeklilik	-	-	-	-	-	-	-	-
	8,9297	9,0382	9,0985	9,0653	9,0047	9,1058	9,0035	9,1257
AK Sigorta	-	-	-	-	-	-	-	-
	7,6322	6,1518	5,9086	6,5582	6,4320	6,3232	6,2239	6,2041
Anadolu Sigorta	-	-	-	-	-	-	-	-
	6,6133	6,5309	6,7403	6,5950	6,2714	6,1527	6,0360	5,4153
Anadolu Hayat Emeklilik	-	-	-	-	-	-	-	-
	7,2715	7,0778	6,8102	6,8087	6,7409	6,6809	6,6672	6,6174
Ray Sigorta	-	-	-	-	-	-	-	-
	6,0202	5,9133	5,7706	5,6982	5,6020	5,4352	5,3931	5,5302
Türkiye Sigorta	-	-	-	-	-	-	-	-
	6,6248	6,6227	6,5456	6,2852	5,2921	5,6534	5,8747	5,6568

Şekil 2’de firmaların yıllar itibariyle gösterdiği performans sunulmuştur. Şekil 2 incelendiğinde tüm firmaların performansının iflas bölgesinde ve yıllar itibariyle düşme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Fulmer H Skor Grafiği

SONUÇ

Finansal sektörün en önemli yapı taşlarından birisi olarak ifade edilen sigorta sektörü Türkiye’de henüz gelişmekte olan bir yapıya sahiptir. Bu yönü ile gerçekleştirilecek her türlü risk ortamından ve kriz vakalarından etkilenmesi mümkün olmaktadır. Ülke ekonomilerinin sürdürülebilir bir büyümeye sahip olması tüm sektörlerin istikrarlı bir görünüm izlemesi ile yakından ilgilidir. Bu amaçla performans analizleri tüm sektörler ve tüm firmalar açısından oldukça önemli bir uygulama olmaktadır.

Bu çalışma BİST’te işlem gören AgeSA hayat ve emeklilik, Ak sigorta, Anadolu hayat ve emeklilik, Anadolu sigorta, Ray sigorta ve Türkiye sigorta firmalarının 2016-2023 yılları arasında finansal başarısızlığının ölçülmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla elde edilen veriler Altman Z skor ve Fulmer H modeli ile test edilmiştir. Analizler sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde Altman Z skor sonuçları firmalar açısından gayet olumlu bir durum ifade ederken Fulmer H model sonuçları tüm firmalar açısından finansal başarısız bir seyir izlediklerini göstermektedir.

Elde edilen çalışma sonuçları literatürde yer alan önceki sonuçlarla kıyaslandığında Elitaş vd. (2012) tarafından gerçekleştirilen Ak sigorta ve Anadolu sigortanın yüksek performans sergilediği çalışma sonuçları, Ergün Bülbül ve Köse (2016) tarafından yapılan ve performansı en iyi sigorta firmasının Ak sigorta olduğu ve Perçin ve Sönmez (2018) tarafından yapılan ve AvivaSA (AgeSA) firmasının en düşük performansı gösteren firma olduğu sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan Bayramoğlu ve Başarır (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışma sonuçları ile farklılıklar göstermektedir.

Çalışma sonuçları ve mevcut literatürdeki çalışmalar karşılaştırıldığında Altman Z skoru yöntemi ile elde edilen sonuçların önceki sonuçlarla daha fazla benzerlikler ortaya koyduğunu göstermektedir. Ayrıca literatürde yer alan çalışmalarda tercih edilen yöntemlere ve sektörler göre farklı sonuçlar elde edildiği ve tüm sektörler için ortak bir sonuç olmadığı görülmektedir.

Çalışma sonuçları tasarrufların ihtiyacı karşılayacak seviyede olmadığı Türk ekonomisinde kaynakların adil dağıtılması, yatırımların devam etmesi ve yatırımcının doğru yatırım araçlarını tercih etmesinde önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca sektörde yer alan firmaların olası problemleri durumlara müdahale etmesini mümkün kılmak ve yabancı yatırımcıların sektörün performansını yakından incelemesine olanak tanımak adına önemli bilgiler sunmaktadır.

Gelişen ve dinamik bir yapıdaki Türkiye finansal sektörünün önemli aktörü olan sigortacılık sektörü kaynakların adil dağıtımı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında oldukça önemli faaliyetleri icra etmektedir. Sektörün mevcut potansiyeli değerlendirilerek özellikle yerli ve yabancı

yatırımcıların sektöre yatırım yapmaları sağlanarak firmaların kaynak ihtiyacının giderilmesi sağlanabilir.

BİST’te işlem gören sigorta şirketi sayısının düşük olması çalışmanın kısıtlı bir yönünü oluşturmaktadır. Diğer yandan kullanılan yöntemlerin farklı sektörlerde %95’e yakın doğru sonuçlar verse de ülkeden ülkeye ve sektörden sektöre farklı sonuçlar verdiği görülmektedir. İlerde yapılacak çalışmalarda çalışma dönemleri daha uzun tutularak kriz dönemleri ele alınabilir bunun yanı sıra daha farklı teknikler kullanılarak kıyaslamalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Alcalde, R., Alonso de Armiño, C., ve García, S. (2022). Analysis of the Economic Sustainability of the Supply Chain Sector by Applying the Altman Z-Score Predictor. *Sustainability*, 14(2), 851.
- Almamy, J., Aston, J. ve Ngwa, L. N. (2016). An Evaluation of Altman's Z-Score Using Cash Flow Ratio to Predict Corporate Failure Amid the Recent Financial Crisis: Evidence From the UK. *Journal of Corporate Finance*, 36, 278-285.
- Altman, E. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4).
- Altman, E. I., Iwanicz-Drozowska, M., Laitinen, E. K. ve Suvas, A. (2017). Financial Distress Prediction in an International Context: A Review and Empirical Analysis of Altman's Z-Score Model. *Journal of International Financial Management & Accounting*, 28(2), 131-171.
- Bayramoğlu, M. F. ve Başarı, Ç. (2016). Borsa İstanbul’da İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin Karşılaştırmalı Finansal Performans Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(4), 135-144.
- Bektaş, S. (2022). Türk Sigorta Sektörünün 2002-2021 Dönemi için Merce, Lopcow, Cocoso, Edas Çkkv Yöntemleri ile Performansının Değerlendirilmesi. *BDDK Bankacılık Ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 16(2), 247-283. <https://doi.org/10.46520/bddkdergisi.1178359>
- Bellikli, U. (2023). Bankaların COVID-19 Öncesi/COVID Dönemine İlişkin Mali Başarı Durumlarının Karşılaştırmalı Analizi ve Karlılığın Başarıya Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(3), 930-944.
- Cındık, Z. ve Armutlulu, İ. H. (2021). A Revision of Altman Z-Score Model and A Comparative Analysis of Turkish Companies’ Financial Distress Prediction. *National Accounting Review*, 3(2), 237-255.
- Dabagh, R. ve Sheikhbeiglou, S. (2021). Bankruptcy Prediction of Listed Companies in Tehran’s Stock Exchange by Artificial Neural Network (ANN) and Fulmer Model. *Journal of Development and Capital*, 5(2), 153-168.
- Doğan, M. (2013). Relations Between the Profitability and Capital Structure of Insurance Companies: An Analysis Over Turkish Capital Market. *The Journal of Accounting and Finance*, 57, 121-136.
- Doğan, M. (2015). Türkiye’de Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 2(4), 638-650.
- Elitaş, C., Eleren, A., Yıldız, F. ve Doğan, M. (2012). Gri İlişkisel Analiz İle Sigorta Şirketlerinin Performanslarının Belirlenmesi. *16. Finans Sempozyumu*, 521-530.
- Ergün Bülbül, S. ve Köse, A. (2016). Türk Sigorta Sektörünün Promethee Yöntemi ile Finansal Performans Analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 187-210.

- Fulmer, J., Moon, J., Gavin, T. ve Erwin, J. (1984). A Bankruptcy Classification Model For Small Firms. *Journal of Commercial Bank Lending*, 66(11), 25-37.
- Hauschild, D. (2013). Altman Z-Score: Not Just for Bankruptcy: From Z-Score to Green Zone. *Survivability*, Amros Corporation.
- Gümüş, U. T., Bilge, E., Özdemir, G. ve Sarak, G. (2017). Bist 100'de İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Finansal Performanslarının Altman-Z Skor Yöntemiyle İncelenmesi. *Journal of Academic Value Studies (JAVStudies)*, 3(12), 129-135.
- Joshi, D. (2019). A Study on Application of Altman's Z Score Model in Predicting the Bankruptcy of Reliance Communication. *International Journal of 360 Management Review*, 7(2)
- Kasilingam, R. ve Ramasundaram, G. (2012). Predicting Solvency Of Non-Banking Financial Institutions In India Using Fulmer And Springate Model. *Journal of Services Research*, 12(1).
- Ko, Y. C., Fujita, H. ve Li, T. (2017). An Evidential Analysis of Altman Z-score for Financial Predictions: Case Study On Solar Energy Companies. *Applied Soft Computing*, 52, 748-759.
- Koç, S., Şenol, Z. ve Çevik, M. (2018). Türkiye'de Faaliyette Bulunan Sigorta Şirketlerinin Finansal Performans Analizi: 2006-2015. *Gazi İktisat Ve İşletme Dergisi*, 4(1), 25-38. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2018.4.1.003>
- Kulalı, İ. (2016). Altman Z-Score Modelinin BİST Şirketlerinin Finansal Başarısızlık Riskinin Tahmin Edilmesinde Uygulanması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), 283-292.
- Kürklü, E. ve Türk, Z. (2017). Financial Failure Estimate In Bist Companies With Altman (Z-Score) And Springate (S-Score) Models. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1-14.
- Manaseer, S. ve Al-Oshaibat, S. D. (2018). Validity of Altman Z-Score Model to Predict Financial Failure: Evidence From Jordan. *International Journal of Economics and Finance*, 10(8).
- Mohammed, S. (2016). Bankruptcy Prediction by Using the Altman Z-Score Model in Oman: A Case Study of Raysut Cement Company SAOG and its Subsidiaries. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 10(4), 70-80.
- Panigrahi, C. M. A. (2019). Validity of Altman's 'Z' score Model in Predicting Financial Distress of Pharmaceutical Companies. *NMIMS Journal Of Economics And Public Policy*, 4(1), 65-73
- Perçin, S. ve Sönmez, Ö. (2018). Bütünleşik Entropi Ağırlık ve Topsis Yöntemleri Kullanılarak Türk Sigorta Şirketlerinin Performansının Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18. EYİ Özel Sayısı, 565-582.
- Rahayu, F., Suwendra, I. W. ve Yulianthini, N. N. (2016). Analisis Financial distress Dengan Menggunakan Metode Altman Z-Score, Springate, Dan Zmijewski Pada Perusahaan Telekomunikasi. *Journal Manajemen Indonesia*, 4(1) Erişim Adresi: <https://ejournal.undiksha.ac.id/index.php/JMI/article/view/6669>
- Sareen, A. ve Sharma, S. (2022). Assessing Financial Distress and Predicting Stock Prices of Automotive Sector: Robustness of Altman Z-score. *Vision*, 26(1), 11-24.
- Swalih, M., Adarsh, K. ve Sulphay, M. (2021). A Study on the Financial Soundness of Indian Automobile Industries Using Altman Z-Score. *Accounting*, 7(2), 295-298.
- Taffler, R. J. (1982). Forecasting Company Failure in the UK Using Discriminant Analysis and Financial Ratio Data. *Journal of the Royal Statistical Society Series A: Statistics in Society*, 145(3), 342-358.

- Tanç, A., Çardak, D. ve Canlıtepe, F. (2022). Covid-19 Salgınının İşletmelerin Finansal Başarısızlığı Üzerine Etkileri: BİST İmalat Sektöründe Yer Alan İşletmelerin Altman Z-Skor Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25, 288-301.
- Usmansyah, U. ve Pudjiastuty, P. (2023). To Recognize Indication of Financial Distress and or Bankruptcy of Five Textile Company for Five Years Period Using Five Financial Distress Models. *Study of Management, Economic and Bussines*, 2(1), 24-33.

EXTENDED ABSTRACT

The financial sector fulfills many important activities in all countries in order to distribute resources fairly and to support those in need of resources. These activities have a vital role in the development of individuals, companies and countries. The financial sector, which is developing and rich in resources, supports all other sectors and makes the sustainability of investments possible. In the last fifty years, the process of change in both the world economy and the Turkish economy has brought many innovations into social and financial life. In particular, the intensive process of change in information and communication technologies has led to changes in the behavior of individuals and companies to follow different methods in design-production-marketing-sales. Although developing systems have provided many conveniences and reduced costs, they have also caused a number of new risk factors to be included in life. Firms that want to avoid these risk factors need to frequently analyze their performance and review their activities. The fact that these risk factors occur more in the financial sector, which hosts the resources of all investors in the country, has made it necessary to monitor the financial sector more closely.

Both in Turkey and in other countries around the world, banks and insurance companies are important actors in the financial sector. Especially in developing countries such as Turkey, they fulfill important activities to sustain investments and ensure fair distribution of resources. The lack of savings in the Turkish economy causes both individuals and companies to feel the need for intensive resources. This situation leads to obtaining resource needs from foreign markets and ultimately results in higher costs.

On the other hand, the Covid-19 pandemic crisis in recent years has caused many countries to experience economic problems and some firms to go bankrupt. In addition to this situation, economic, political and geopolitical risks specific to each country can negatively affect the activities of companies. For this purpose, it is very important for companies that want to be always prepared for possible risks to follow risk-oriented policies and continuous performance analysis. The insurance sector plays a very important role in protecting the country's resources and minimizing risks by sharing them. Especially in risky periods such as the economic crises of the 2000s and 2008s and the recent pandemic crisis, insurance activities are very important to support all segments by distributing the risk. While the insurance sector has a developed structure in many countries such as Europe and the United States, it is still developing in Turkey. The society's perspective on the concept of insurance and the welfare status of individuals constitute the most important situations that create this negativity.

In this study, it is aimed to analyze the financial failures of AgeSA Sigorta, Ak Sigorta, Anadolu Anonim Sigorta, Anadolu Hayat ve Emeklilik, Ray Sigorta and Türkiye Sigorta, which are among the insurance companies traded on Borsa Istanbul (BIST), and to determine whether these companies are at risk of bankruptcy.

Within the scope of the study, in order to analyze the performance of the firms, the data for the years 2016-2023 were analyzed using the Altman Z score model proposed by Altman (1968) and Fulmer H score models proposed by Fulmer (1984). Many studies have been conducted on companies using these methods preferred in the study and it has been observed that successful results have been obtained at approximately 90% levels. When the results obtained from the Altman Z score model are analyzed, it is seen that all firms perform well and are far from the bankruptcy zone. Since there are no similar studies on the insurance sector using the Altman Z score model, comparisons were made with different studies evaluating the sector with different analyzes and it was observed that the results were similar to the results obtained in the study.

The results obtained from the Fulmer H score model are completely opposite to the results obtained from the Altman Z score model and reveal that all firms are at bankruptcy levels. When these results are compared with the results of studies conducted with different analysis methods in the literature, it is seen that they are completely different. It is stated that the methods applied in previous studies conducted by Altman and Fulmer yield different results in different sectors and that the models are not applicable for all sectors. Considering the results obtained with this aspect, Altman Z score model can be stated as a method that gives more accurate results for the Turkish insurance sector. The results obtained from the study primarily aim to provide information to firm partners and managers, investors and policy makers. In addition, since the methods used in the study have not been used in the relevant sector before, it is expected to offer a different perspective to the existing literature.

Konut Piyasası Trendlerinin Çözülmesi: Türkiye'de Toplam Konut Satışlarının Tahmini

Ahmet AKUSTA

Öğr. Gör. Dr., Konya Teknik Üniversitesi, Konya, Türkiye, ahmetakusta@hotmail.com

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi</p> <p>Geliş: 01/03/2024 Kabul: 05/06/2024 Yayın: 30/06/2024</p> <p>Anahtar Kelimeler: Konut Satışları, Makine Öğrenmesi, Finansal Modelleme, Finansal Tahmin, Mevsimsel Ayırıştırma</p> <p>Jel Kodları: E37, R30, G17</p>	<p>Bu çalışma, Türkiye'deki aylık gayrimenkul satışlarını analiz etmek ve gelecekteki satışları tahmin etmek amacıyla SARIMA (Sezonluk Otoregresif Entegre Hareketli Ortalama) modelini kullanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından sağlanan 01/2013-03/2023 tarihleri arasındaki aylık konut satış verileri kullanılmıştır. Veri seti, modelin eğitim aşaması (%85) ve tahmin aşaması (%15) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Fark alma ve z- score normalizasyonu kullanılarak veri analizi yapılmıştır. Mevsimsel ayırıştırma teknikleriyle veri setindeki mevsimsel, trend ve artık bileşenler belirlenmiş ve ADF testi ile verinin durağan hale geldiği doğrulanmıştır. SARIMAX modeli, bilgi kriterleri (AIC, BIC, HQIC) ve tahmin doğruluğu (MAPE, MSE, MAE) kullanılarak değerlendirilmiş ve en uygun model olarak belirlenmiştir. Modelin AIC, BIC ve MSE değerleri, modelin tahmin yeteneğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Modelin tahmin sonuçları ile gerçekleşen konut satışları arasındaki uyum, grafiksel ve istatistiksel olarak değerlendirilmiş ve modelin mevsimsel etkileri doğru bir şekilde yakaladığı ve gelecekteki satışları güvenilir bir şekilde tahmin edebildiği görülmüştür. Bu çalışma, gayrimenkul piyasasındaki paydaşlar, ekonomistler, politika yapımcılar ve yatırımcılar için önemli bir bilgi kaynağı sunmaktadır.</p>

Deciphering Housing Market Trends: Forecasting Total Housing Sales in Türkiye

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History</p> <p>Received: 01/03/2024 Accepted: 05/06/2024 Published: 30/06/2024</p> <p>Keywords: Housing Sales, Machine Learning, Financial Modeling, Financial Forecasting, Seasonal Disaggregation</p> <p>Jel Codes: E37, R30, G17</p>	<p>This paper uses the SARIMA (Seasonal Autoregressive Integrated Moving Average) model to analyze monthly real estate sales in Turkey and forecast future sales. Monthly real estate sales data provided by the Turkish Statistical Institute (TurkStat) between 01/2013 and 03/2023 are used. The data set is divided into two phases: the training phase (85%) and the estimation phase (15%). Data analysis is performed using differencing and z-score normalization. Seasonal decomposition techniques are used to identify seasonal, trend and residual components in the data set and the ADF test is used to verify that the data are stationary. The SARIMAX model is evaluated using information criteria (AIC, BIC, HQIC) and estimation accuracy (MAPE, MSE, MAE) and is determined as the most appropriate model. The AIC, BIC and MSE values of the model indicate that the model has high predictive ability. The fit between the model's forecasting results and actual home sales is evaluated graphically and statistically, and it is found that the model accurately captures seasonal effects and reliably predicts future sales. This study provides an important source of information for stakeholders in the real estate market, economists, policy makers and investors.</p>

Atıf/Citation: Akusta, A. (2024). Konut Piyasası Trendlerinin Çözülmesi: Türkiye'de Toplam Konut Satışlarının Tahmini, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 113-127.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Günümüzde konut piyasası ve gayrimenkul satışları ekonomi ve toplumun çeşitli yönlerinde kritik bir rol oynamaktadır. Gayrimenkul satışları, hükümet gelirleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle tek ailelik konut pazarındaki fiyat değişiklikleri, hükümet gelirleri üzerinde asimetrik etkilere neden olabilir. Fiyat artışları, gerçek kişi başına gelirleri zorunlu olarak artırmazken, düşüşler gelirleri azaltma eğilimindedir. Bu durum, piyasa fiyatlarındaki değişikliklerle değerlendirme değerleri arasındaki gecikmeler, değerlendirme artışlarına yönelik sınırlamalar ve ev fiyatlarındaki artışlara cevaben milaj oranlarının azalması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır (Alm vd., 2011). Ayrıca, ev fiyatları ile yerel hükümet gelirleri arasında dolaylı bağlantılar bulunmaktadır; gayrimenkul devir vergileri, ev inşaat malzemelerine yönelik satış vergi gelirleri, inşaatla ilgili istihdam üzerinden gelir vergileri ve ev değerlerinin satış vergi gelirleri üzerindeki zenginlik etkileri gibi. Ancak, bu dolaylı bağlantılar genellikle küçüktür, ancak etkisi olumlu olan etki ücretleri vardır ve birçok yerel hükümet için önemlidir (Alm vd., 2011).

Gayrimenkul sektörü, genel ekonomi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Gayrimenkul yatırımı makroekonomik ortamdan etkilenir ve gayrimenkul yatırımdaki değişiklikler ulusal ekonomi için sonuçları olabilir (Gupta ve Newell, 2020). Gayrimenkul sektörü ulusal gayri safi yurtiçi hasılaya katkıda bulunur ve ekonomiyi canlandırmada önemli bir rol oynar (Huang ve Mao, 2022). Ancak, gayrimenkul sektörü aynı zamanda özellikle para politikaları tarafından etkilenebilir. Para politikalarındaki genişlemeler, artan para arzı ve düşük faiz oranları gibi, gayrimenkul piyasasına yönelik yatırım ve tüketimde artışa neden olabilir, bu da konut fiyatlarının hızlı bir şekilde artmasına yol açabilir (Yan, 2019).

Gayrimenkul satışları, istihdam ve insan kaynakları gelişimi için de sonuçlar doğurur. Kurumsal gayrimenkul profesyonelleri tarafından gereken beceri ve bilgi, yönetim, kiralama, geliştirme, gayrimenkul finansmanı, satın alma ve satış gibi alanlara odaklanmaktadır (Poon, 2014). Kurumsal gayrimenkul yöneticileri, teknik ve finansal beceriler yerine stratejik ve yönetim becerilerine daha çok önem vermektedir (Poon, 2014). Bu nedenle, gayrimenkul kursları ve eğitim programları, mezunların sektörde iş bulunabilirliğini artırmak için bu becerilerin geliştirilmesine öncelik vermelidir (Poon, 2014). Ayrıca, gayrimenkul satışları piyasa belirsizliğinden, politika değişikliklerinden ve teknolojik ilerlemelerden etkilenir. Gayrimenkul belirsizliği, konut satışlarının büyümesinin tahminine ve yatırım stratejilerine etki edebilir (Cepni vd., 2019a). Küresel politika ve yerel piyasa durgunlukları gibi politika değişiklikleri, yabancı gayrimenkul yatırımlarını etkileyebilir (Ma vd., 2019).

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'deki aylık gayrimenkul satışlarının SARIMA (Sezonluk Ototegresif Entegre Hareketli Ortalama) zaman serisi modellemesi kullanılarak analiz edilmesi ve gelecekteki satışları tahmin etmektir. Gayrimenkul satışlarının ekonomi ve toplum üzerindeki önemli etkileri göz önünde bulundurularak, bu çalışma, gayrimenkul piyasasındaki eğilimlerin anlaşılmasına ve gelecekteki gelişmelerin öngörülmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın sonuçları, gayrimenkul sektöründeki paydaşlar, ekonomistler, politika yapıcılar ve yatırımcılar için faydalı olabilir. Elde edilen bulgular, gayrimenkul piyasasına ilişkin stratejilerin geliştirilmesi, risklerin yönetimi ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir yol haritası sunabilir. Ayrıca, bu araştırma, gayrimenkul sektörüne yönelik eğitim ve gelişim programlarının tasarımında da rehberlik edebilir ve sektördeki insan kaynaklarına yönelik beceri ve bilgi gelişimine katkı sağlayabilir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması bölümünde, gayrimenkul satışlarının tahmini ve piyasa değerlemesi ile ilgili yapılan çeşitli akademik araştırmalara odaklanılmıştır. Farklı yöntemler ve veri kaynakları kullanılarak elde edilen bulgular, gayrimenkul sektöründe yapılan değerlendirmelerin ve tahminlerin önemini vurgulamaktadır.

Heinrich ve diğerleri (2016), Almanya'da 2008 ile 2011 yılları arasında gerçekleştirilen icra satışlarına yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırmada, Almanya'daki icra satışlarından etkilenen gayrimenkul varlıklarını temsil eden veri kümeleri analiz edilerek, indirim oranlarının tahmini yapılmış

ve icra fiyatları incelenmiştir. Elde edilen bulgular, icra satışlarının ulusal ekonomi üzerindeki etkisini anlamaya katkıda bulunmuştur.

Akin vd. (2016), ABD'deki 2007-08 bankacılık krizini incelemiştir. Araştırmada, kriz öncesi (gerçek emlak fiyat zirvesinden önce) 2006 yılından önce beş büyük bankanın yöneticilerinin hisse satışları incelenmiştir. Sonuçlar, içeridekilerin bankalarındaki risk alma konusunda anlayışa sahip olduğunu ve özellikle gerçek emlak balonuna daha yüksek maruziyeti olan bankalar için kriz sırasında bankaların hisse senedi getirilerini önceden tahmin ettiğini göstermiştir. Bu durum, teori, kamu politikası ve kriz anlayışı açısından önemli sonuçlar taşımaktadır.

Ullah vd. (2018), gayrimenkul sektöründe kullanılan devrim yaratan teknolojiler, yani Big9 teknolojileri olarak adlandırılan drone'lar, IoT, bulut bilişim, SaaS, büyük veri, 3D tarama, giyilebilir teknoloji, VR/AR ve AI/robotiklerin kullanımını araştırmışlardır. Bu teknolojilerin gayrimenkuldeki uygulamaları ve paydaşlar üzerindeki etkileri incelenerek, akıllı gayrimenkule geçişi ve tüketicilerin deneyimlerini geliştirmeyi amaçlamışlardır.

Besarria vd. (2018), Brezilya'daki konut piyasasını inceleyerek, olası bir balon olup olmadığını belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmada, eşbütünleşme testleri ve fiyat-kira oranı analizi gibi deneysel metodolojiler kullanılmıştır. Sonuçlar, konut piyasasında bir balon olabileceğine dair kanıtların olduğunu göstermiştir, ancak verilerin kısa dönemli olması nedeniyle bulguların yorumlanması konusunda dikkatli olunması gerektiği belirtilmiştir.

Cepni vd. (2019), 1970/07 ile 2017/12 arasında ABD'deki ev satışları büyümesinin koşullu dağılımının tahmin edilmesinde gayrimenkule özgü belirsizliğin rolünü incelemiştir. Araştırmada, model belirsizliğini hesaba katmak için Bayesian Model Averaging (BMA) yöntemi kullanılmış ve gayrimenkule özgü belirsizliğin ev satışları büyümesinin alt ve üst yüzde dilimleri için tahmin edici içeriğe sahip olduğu bulunmuştur.

Baghestani ve Viriyavipart (2019), Baghestani ve Viriyavipart (2019), Michigan Tüketici Anketleri'nden elde edilen tutum verileri ile ABD gerçek gayri safi yurtiçi hasıla büyümesi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmada, arttırılmış otoregresif model kullanılmış ve ev fiyatları, mortgage oranları ve uygunluk gibi anket sorularına verilen yanıtların özellikle farklı gelir kategorilerindeki katılımcılar için çıktı büyümesini açıkladığı bulunmuştur.

Awuah ve Gyamfi-Yeboah (2019), Gana'da konut değerlemelerine yönelik kira süresinin dolmamış kalma süresi ve arsa kirasının etkisini incelemiştir. Araştırmada, gayrimenkul değerlemecilerinden veri toplanmış ve veriyi analiz etmek için düzleştirilmiş en küçük kareler ve yüzdeler regresyon modelleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, değerlemecilerin bu faktörlerin önemine yönelik görüşleri ile konut değerlerine verdikleri değer arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Guangliang vd. (2019) gerçek gayrimenkul verileri kullanarak Melbourne, Avustralya'dan alınan gerçek dünya verilerini kullanarak ev fiyatlarını tahmin etmek için çoklu görevli öğrenme (MTL) modellerini kullanarak ince taneli bir konum profili tanımlayan bir tahmin çerçevesi önermişlerdir. MTL tabanlı yöntemler, mevcut yaklaşımlara göre ev fiyatlarını tahmin etmede önemli bir üstünlük göstermiştir.

Zhang vd. (2019), Pekin'deki yeni ortaya çıkan internet emlak aracı platformlarının emlak piyasasına etkisini incelemiştir. Araştırmada, farklılık-in-farklılık modeli kullanılmış ve internet ticaret platformunun politika şok sonrası konut fiyatlarının artışı ve işlem dalgalanmalarını önemli ölçüde azalttığı bulunmuştur.

Kang vd. (2020), Seoul daire müzayedesini verilerini kullanarak, genetik algoritma modelinin özellikle müzayede değerlendirme fiyatına dayalı etkili bölgesel bölümlendirmelerle birleştirildiğinde en iyi performansı gösterdiği tahmin modelleri geliştirmiştir.

Bulczak (2021), Google Trends verilerinin gayrimenkul piyasası tahminlerini iyileştirmek için nasıl kullanılabileceğini göstermiştir. Çevrimiçi arama verilerinin yatırımcılar ve politika yapımcılar için

ek bir bilgi kaynağı olarak hizmet edebileceğini, gerçek emlak piyasası fiyatlarını ve satış hacmini tahmin etmede rol oynayabileceğini bulmuştur.

Birkeland vd. (2021), Oslo'daki konut gayrimenkul piyasası için otomatik değerlendirme modeli (AVM) geliştirmiştir. Araştırmada, yığınlaştırılmış genelleme ve karşılaştırılabilir piyasa analizi kullanılmış ve medyan mutlak yüzde hata oranının %5.4 olduğu ve konutların %96'dan fazlasının gerçek satış fiyatlarının %20'si içinde tahmin edildiği bulunmuştur. AVM, yerel emlakçılara kıyasla bir değerlendirme aracı olarak umut vaat etmiş olsa da, istikrarlı piyasa dönemlerinde daha az doğru sonuçlar vermiştir.

Shulgan vd. (2021), önemli kentsel yolların çevresine olan etkisini belirlemek için yol etki alanını belirleyerek çevre alanları üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmada, arsa satış fiyatlarına yönelik veriler kullanılmış ve ekonomik ve istatistiksel modeller geliştirilmiştir, çoklu regresyon analizi dahil. Farklı arsa kullanım amaçları için otoyollara uzaklık temel alınarak para değerlemesi için ayarlama faktörleri sunulmuştur.

Kuru ve Calis (2021), Türkiye'nin İzmir şehrindeki Bayraklı bölgesinde gayrimenkul satış fiyatlarını etkileyen parametreleri incelemiştir. Araştırmada, 17 parametre analiz edilmiş ve uygun satış fiyat aralıklarını belirleyen fonksiyonlar geliştirilmiştir. Gerçek emlak alanı, yaş, mobilya durumu, ısıtma sistemi, oyun alanı, havuz ve spor salonu gibi 13 parametrenin satış fiyatlarını belirlemede istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Guijarro (2021), gayrimenkul değerlemede satış karşılaştırma modeline yeni bir yaklaşım sunmuştur. Makalede, açıklayıcı fiyat değişkenleri ile ilişkili katsayıların tahmin edilmesi için karesel programlama modeli önerilmiştir ve bu katsayıların değerlendirilmesi yapılan mala bağımsız olduğu gösterilmiştir. Araştırma ayrıca, bazı değerlendirme düzenlemeleri tarafından önerilen değişim katsayısının yerine düzeltilmiş fiyatların varyansının minimize edilmesine odaklanmıştır. Bu yaklaşımı göstermek için Medellín, Kolombiya'da bir vaka çalışması sunulmuştur.

Sergoyan ve Bezirganyan (2022), Ermenistan'daki emlak piyasasını, özellikle Yerevan şehrini incelemiştir. Araştırmada, dairelerin metrekare fiyatlarını tahmin etmek için makine öğrenme modelleri kullanılmış ve satılık daire fiyatlarını etkileyen en önemli faktörler belirlenmiştir.

Kobzan vd. (2022), Ukrayna'nın Kharkiv şehrinde kiralama piyasası ve gayrimenkul piyasası arasındaki etkileşimi incelemiştir. Araştırmada, stüdyolar, bir yatak odalı ve üç yatak odalı daireler gibi farklı gayrimenkul piyasası segmentleri için sermaye değerlendirme oranları analiz edilmiş ve satış ve kiralama maliyetlerini önemli ölçüde etkileyen faktörler belirlenmiştir.

Abhyankar ve Singla (2021), Pune, Hindistan'daki konut fiyatlarının tahmininde hedonik çoklu değişken regresyon modelini olasılıksal sinir ağı (PNN) tabanlı genel regresyon sinir ağı (GRNN) modeli ile karşılaştırmışlardır. Araştırmada, GRNN modelinin doğru tahminler sağladığı ve konut fiyatlarını tahmin etmede hedonik çoklu değişken regresyon modelini geride bıraktığı bulunmuştur.

Liu (2022), Çin'in gayrimenkul piyasasındaki ev fiyatlarının doğru tahminine odaklanmıştır. Araştırmada, etkileyen faktörler analiz edilmiş ve istatistiksel veriler kullanılarak çoklu doğrusal regresyon modeli oluşturulmuştur. Tahmin modeli, yüksek doğruluk oranıyla ev fiyatlarının verimli ve doğru bir şekilde tahmin edilmesine imkân tanımıştır.

Yuan (2023), gayrimenkul endüstrisinin karşılaştığı mevcut zorlukları ele alarak, sıkı ev alma politikaları, finansal ve arazi kısıtlamaları ve COVID-19 pandemisinin etkisine odaklanmıştır. Makalede, gayrimenkul endüstrisinin dönüşümü ve yenilenmesi üzerinde durulmuş ve finansal risklerle başa çıkmak için finansal yönetimin önemi vurgulanmıştır.

Museleku (2022), Kenya'nın Nairobi Metropol Alanı'nda konut değerlerini etkileyen en önemli faktörleri belirlemeyi ve bu faktörler temelinde bir değerlendirme modeli geliştirmeyi amaçlamıştır. Araştırmada, hedonik fiyatlandırma yöntemi (HPM) kullanılmış ve Nairobi Metropol Alanı'nda son dönemde satılan dairelerin özellikleri analiz edilerek, konut değerlerini etkileyen altı temel faktör tespit edilmiştir.

Cılgın ve Gökçen (2023), Ankara, Türkiye'de 2021 Haziran ve Temmuz aylarına ait gayrimenkul satış verileri üzerinden makine öğrenme yöntemlerini kullanarak gayrimenkul fiyatlarının tahminine odaklanmışlardır. Araştırmada, doğrusal regresyon, Lasso regresyon, Ridge regresyon, XGBoost ve Yapay Sinir Ağları (ANN) gibi farklı makine öğrenme yöntemleri detaylı bir şekilde karşılaştırılmış ve gayrimenkul satış fiyatlarının doğru bir şekilde tahmin edilmesi için XGBoost ve ANN yöntemlerinin önemli alternatifler olduğu bulunmuştur.

Siddiqui (2024) geleneksel pazarlama yöntemlerinden sosyal medya pazarlaması, e-posta kampanyaları, web tasarımı ve video prodüksiyonu gibi dijital tekniklere geçişi tartışmaktadır. Çalışma, emlak acentelerinin rekabetçi bir pazarda başarıyı optimize etmeleri için dijital pazarlamanın şart olduğunu vurguluyor. Temsilciler, dijital araçlardan yararlanarak daha geniş bir kitleye ulaşabilir, mülk görünürlüğünü artırabilir ve satışları artırabilir.

Beck ve Saadatmand (2024), acente ve aracı firma özelliklerinin farklı piyasa koşullarında konut satış fiyatlarını nasıl etkilediğini analiz etmiştir. Chatham County, Georgia'dan elde edilen verileri kullanarak, acente ve firma özelliklerinin soğuk pazarlarda ve düşük fiyatlı evler için daha etkili olduğunu bulmuşlardır. Bu durum, uzmanlık ve itibarın zorlu piyasa koşullarında çok önemli bir rol oynadığını göstermekte ve bu güçlü yönlerden yararlanan stratejik pazarlama ihtiyacını vurgulamaktadır.

Hari ve Adiputra (2024) Endonezya Borsası'nda işlem gören emlak ve gayrimenkul şirketlerinde satış büyümesi, net kâr marjı ve fiyat-kazanç oranının hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini incelemiştir. İki yıl boyunca 62 şirketin verilerini kullanarak yaptıkları çalışma, satış büyümesi ve net kâr marjının hisse senedi getirilerini önemli ölçüde etkilemediğini, ancak fiyat-kazanç oranının pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu içgörü, yatırımcıların gayrimenkul sektöründeki finansal performansını değerlendirmelerine yardımcı olmaktadır.

2. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

2.1. Veri Seti Ve Veri Toplama Süreci

Bu çalışmada, Türkiye'deki konut satışlarına ilişkin verilerin analizi için Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından sağlanan resmi veri kaynakları kullanılmıştır. Veri seti, 01/2013-03/2023 tarihleri arasındaki 123 aylık dönemi kapsamaktadır. Bu süre boyunca, Türkiye genelindeki aylık konut satış verileri, konut piyasasının uzun vadeli trendlerini ve mevsimselliklerini anlamak için kullanılmıştır.

Veri seti, modelin eğitim aşaması için kullanılacak olan iki ayrı dönemi içermektedir. Eğitim verisi, veri setinin %85'ini oluşturan 01/2013-08/2021 tarihleri arasındaki 100 aylık dönemi kapsamaktadır. Bu dönemdeki veriler, SARIMA modelinin parametrelerini belirlemek ve modeli eğitmek için kullanılmıştır.

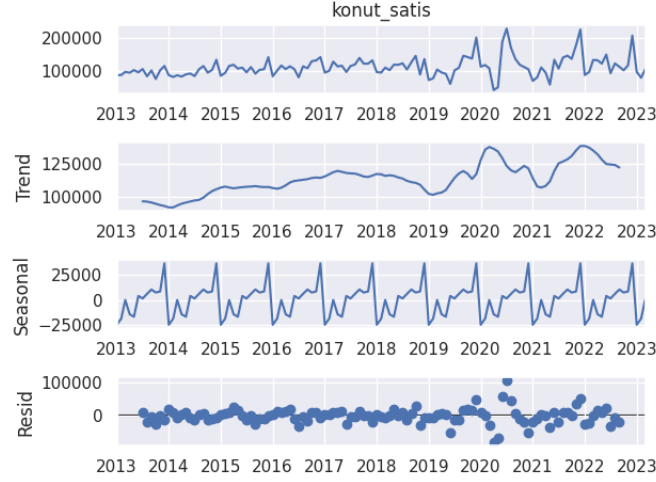
Tahmin edilen dönem, veri setinin %15'ini oluşturan 09/2021-03/2023 tarihleri arasındaki 23 aylık dönemi kapsamaktadır. Bu dönemdeki veriler, eğitilmiş SARIMA modeli kullanılarak gelecekteki konut satışlarının tahmin edilmesi için kullanılmıştır.

2.2. Veri Önleme

Mevsimsel Ayırıştırma, bir zaman serisi analizi yöntemi olup, bir zaman serisini mevsimsel, trend ve artık bileşenlerine ayırmak için kullanılan bir tekniktir. Bu teknik, zaman serisindeki temel desenleri ve dalgalanmaları anlamak için kullanışlı bir yöntemdir, aynı zamanda gelecekteki değerleri tahmin etmek için de kullanılır.

Mevsimsel ayırıştırma süreci, zaman serisini meydana getiren bileşenlere ayırma işlemini içerir: mevsimsel bileşen, trend bileşeni ve artık bileşen. Mevsimsel bileşen, zaman serisinde tekrarlanan desenleri veya döngüleri temsil eder, bu desenler günlük, haftalık veya yıllık desenler gibi zaman serisinde meydana gelen periyodik tekrarlar olabilir. Trend bileşeni, zaman serisinin uzun vadeli yükselme veya düşme hareketini yakalar ve zaman serisinin genel yönünü gösterir. Artık bileşen ise mevsimsel veya trend bileşenleri tarafından açıklanamayan rastgele veya düzensiz dalgalanmaları temsil eder (Bao vd., 2020).

Mevsimsel ayrıştırma, bir zaman serisinin içerdiği farklı bileşenleri ayrıştırarak, zaman serisindeki desenleri ve dalgalanmaları daha iyi anlamamıza ve gelecekteki değerleri tahmin etmemize yardımcı olan önemli bir analitik araçtır.

Şekil 1. Konut Satışlarının Mevsimsel Ayrıştırma Grafiği

Görseldeki birinci grafik orijinal zaman serisi verileri görülmektedir. Konut satışlarına ait aylık verilerin zaman serisi grafiği, yatay eksen üzerinde zaman birimlerini ve dikey eksen üzerinde konut satışlarını gösterir. Bu orijinal zaman serisi, mevsimsellik ve trend gibi zaman içinde değişen kalıpları içermektedir.

Takip eden diğer grafikler ise, "Mevsimsel Ayrıştırma" sonucu elde edilen üç bileşenli zaman serisi görülmektedir:

Trend Bileşeni: Orijinal verilerin genel eğilimini gösterir ve yatay çizgi ile temsil edilmiştir. Trend, zaman içindeki uzun vadeli değişimleri gösterir ve konut satışlarının genel büyüme veya azalma eğilimini yansıtır. Grafığe göre 2013-2017 yılları arasında konut satışları artma eğiliminde, 2017-2019 arasında azalma eğilimindedir. 2020 yılı ve sonrası için kendi belirli bir yön bulamamış dalgalı seyir izlemiştir.

Mevsimsellik Bileşeni: Düzenli ve tekrarlanan desenleri temsil eder ve genellikle bir dönem içindeki tekrar eden dalgalanmaları gösterir. Mevsimsellik bileşeni, aylık bazda konut satışlarının belirli bir dönemde (örneğin yıl içinde belirli bir mevsim) nasıl değiştiğini gösterir. Görselde periyodik şekilde devam eden desenin 12 ayda bir yenilendiği görülmektedir.

Artıklar Bileşeni: Bu bileşen, trend ve mevsimsellikten kalan rastgele değişimleri içerir. Düzensizlik bileşeni, anlık olaylar veya etkiler nedeniyle zaman içindeki dalgalanmaları yansıtabilir. Bu grafığe göre 2020 yılının ortalarından itibaren konut satışlarında öncesine göre volatilitenin fazla olduğu göze çarpmaktadır.

Mevsimsel Ayrıştırma, zaman serisi verilerinin içerdiği bu bileşenleri ayrıştırarak, daha düzenli ve istatistiksel olarak analiz edilebilir hale getirir. Bu aşama, trend ve mevsimsellik etkilerinin anlaşılması ve gelecekteki tahminlerin daha doğru yapılması için önemlidir.

Grafik analizi, veri setinde açıkça mevsimsellik etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Mevsimsellik, 12 aylık periyotlarla düzenli olarak tekrarlanmaktadır. Bu gözlem, kullanılması planlanan ARIMA modelinin mevsimsel etkiyi dikkate alabilen bir türü olan SARIMA modeline dönüşmesini gerekli kılmıştır.

Veri setinin makine öğrenmesi ve diğer ekonometrik modellerle analiz edilmesi için durağan durumda olması gerekir. Fark alma, zaman serisi analizinde yaygın olarak kullanılan bir tekniktir ve durağan zaman serisi verileri elde etmek için kullanılır (Nasseri vd., 2013). Durağanlık, zaman serisi

analizi açısından önemli bir özelliktir çünkü çeşitli istatistiksel yöntemler ve modellerin uygulanmasına olanak tanır (Nasseri vd., 2013). Durağan zaman serileri, zaman içinde sabit ortalama, varyans ve otokovaryansa sahiptir (Hobijn vd., 2004).

Bir zaman serisi durağan değilse, fark alma, onu durağan bir seriye dönüştürmek için kullanılabilir. Fark alma, zaman serisindeki ardışık gözlemler arasındaki farkı almayı içerir. İlk fark, her gözlemi önceki gözleminden çıkartarak elde edilir ve ardışık farklar, fark alma işlemi tekrarlayarak elde edilebilir. İndirgenmiş seri, trendi ve mevsimselliği azalmış bir şekilde sahiplenecek ve daha fazla analiz için uygun hale gelecektir (Nasseri vd., 2013).

Ancak, önemli bir nokta olarak belirtilmelidir ki fazla fark alma, zaman serisindeki değerli bilgilerin kaybedilmesine neden olabilir. Fazla fark alma, fark almanın aşırı uygulandığı durumlarda meydana gelir ve sonucunda seri çok durağan hale gelir ve altındaki verileri doğru bir şekilde temsil etmeyebilir. Bu nedenle, seri durağan hale getirilirken önemli bilgilerin kaybedilmeden uygun fark alma seviyesini dikkatlice düşünmek gereklidir (Nasseri vd., 2013).

Fark alma yanı sıra, zaman serisi analizinde yaygın olarak kullanılan başka bir teknik ise z-skorlarının hesaplanmasıdır (Lepetit ve Strobel, 2013). Z-skorları, bir gözlemin bir dağılımın ortalamasından kaç standart sapma uzakta olduğunu ölçen bir ölçüdür. Z-skorları, bir zaman serisinde aykırı değerleri veya aşırı değerleri tanımlamak için kullanılabilir. Veriyi z-skorlarını kullanarak standartlaştırarak, farklı zaman dilimleri veya değişkenler arasında gözlemleri karşılaştırmak mümkün olur (Lepetit ve Strobel, 2013).

Tablo 1. Veri Durağanlaştırma İşleminde Önce ADF Testi Sonuçları

Test Statistic	p-value	Lags Used	Observations Used
-2.275345	0.180043	13	109

Kritik Değerler:

Critical Value (1%)	Critical Value (5%)	Critical Value (10%)
-3.49181775886872	-2.8884437992971588	-2.5811201893779985

ADF Test Statistic: -2.2753453578945386

p-value: 0.1800429032028611

Lags Used: 13

Number of Observations Used: 109

Veri durağanlaştırma işlemi uygulanmadan önce elde edilen ADF testi sonuçlarına göre, test istatistiği -2.275345 ve p değeri 0.180043 olarak hesaplanmıştır. Test istatistiği, 1% ve 5% anlamlılık düzeylerindeki kritik değerlerin üzerindedir, ancak 10% anlamlılık düzeyinde kritik değer altındadır. P değeri, anlamlılık düzeyi olarak kabul edilen 0.05'ten büyük olduğu için, null hipotezi reddetme gücü zayıf olarak yorumlanır. Bu da zaman serisinin birim köke sahip olduğunu ve durağan olmadığını göstermektedir.

Veri durağan olmadığı için, zaman serisinin durağan hale getirilmesi için z-score ve fark alma yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemler literatürde de sıkça kullanılan ve durağanlık sağlamak için etkili yöntemlerdir.

Z-score normalizasyonu, her bir puanın ortalamadan kaç standart sapma uzaklıkta olduğunu belirlemek için kullanılan bir tekniktir (Pandey ve Jain, 2017). Bu yöntem, zaman serisindeki değerleri standart sapmalarına göre ölçeklendirerek, verinin farklı ölçeklerdeki değişimlerini dengeler ve daha homojen bir yapı oluşturur. Z-score normalizasyonu, veriyi orijinal formunda korurken, verinin daha durağan hale getirilmesine yardımcı olur.

Verinin durağanlığını sağlamak için bir diğer yöntem ise differencing yöntemidir. Differencing, zaman serisinden bir zaman birimi geriye doğru değerler arasındaki farkları almak anlamına gelir (Onyekwere vd., 2021). Bu şekilde, zaman serisi verileri farklı dönemler arasındaki değişimleri ve eğilimleri ortadan kaldırarak, verinin durağanlık özelliğini sağlar. Differencing, spurious regression tehdidini ortadan kaldırarak ve zaman serisinde sabit ortalamaları elde ederek veri analizlerinin güvenilirliğini artırır (McGonigle vd., 2022).

Z-score normalizasyonu ve differencing yöntemi, zaman serisi analizinde durağanlığın sağlanması ve daha sağlıklı sonuçlar elde etmek için yaygın olarak kullanılan yöntemlerdir. Bu teknikler, zaman serisinin analizine ve tahminlerine dayalı çalışmalarda durağanlık sağlamak amacıyla tercih edilmektedir.

Tablo 2. Veri Durağanlaştırma İşleminin Sonra ADF Testi Sonuçları

Test Statistic	p-value	Lags Used	Observations Used
-5.273640	0.000006	12	110

Kritik Değerler:

Critical Value (1%)	Critical Value (5%)	Critical Value (10%)
-3.4912451337340342	-2.8881954545454547	-2.5809876033057852

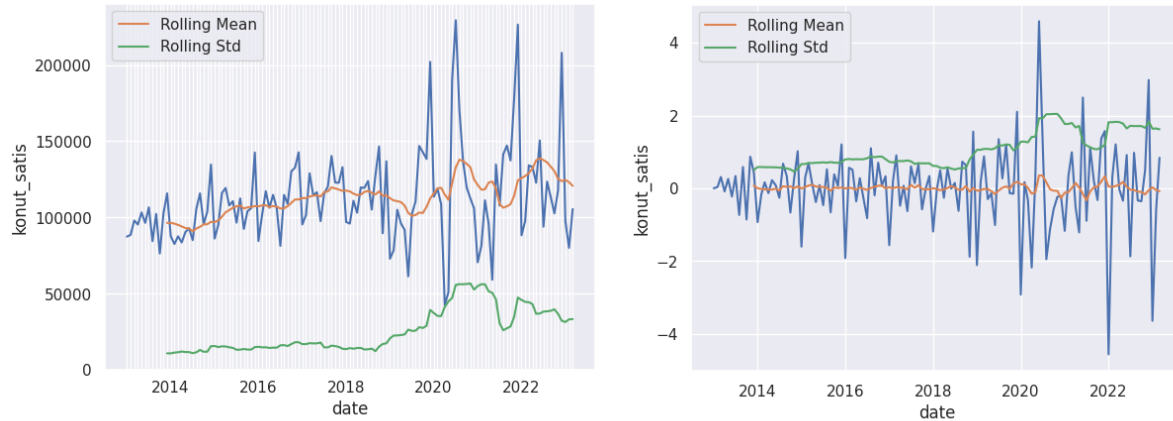
ADF Test Statistic: -5.2736395044499655

p-value: 6.207787239422976e-06

Lags Used: 12

Number of Observations Used: 110

Veri durağanlaştırma işlemi uygulandıktan sonra elde edilen ADF testi sonuçlarına göre, test istatistiği -5.273640 ve p değeri 0.000006 olarak hesaplanmıştır. Test istatistiği, 1% ve 5% anlamlılık düzeylerindeki kritik değerlerin altında olduğu için, null hipotezini reddetme gücü oldukça güçlüdür. Ayrıca, p değeri 0.05 anlamlılık düzeyinden çok daha küçüktür, bu da verilerin birim köke sahip olmadığını ve durağan olduğunu gösterir.

Şekil 2. Durağanlaştırma Önce ve Sonra Konut Satışlarının Grafiği

Sonuç olarak, veri durağanlaştırma işlemi uygulandıktan sonra, zaman serisinin durağan olduğu ve daha istatistiksel olarak analiz edilebilir hale geldiği gözlemlenmektedir. Bu, gelecekteki tahminlerin daha güvenilir olmasına ve durağanlık özelliğine dayanan analizlerin daha sağlıklı sonuçlar vermesine katkı sağlar.

2.3. Teorik ve Metodolojik Gerekçeleştirme

SARIMAX modeli, SARIMA modelini dışsal değişkenleri dahil ederek genişleten zaman serisi tahmini için sağlam bir araçtır. SARIMAX, veri karakterizasyonu, model tanımlama, parametre tahmini, model seçimi ve tahmin dahil olmak üzere çeşitli adımları içerir (Rusyana, Nurhasanah, Marzuki ve Flancia, 2016). Model seçim süreci genellikle otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon grafiklerinin analizini, Sıradan En Küçük Kareler (OLS) gibi yöntemler kullanılarak parametre tahminini ve parametre anlamlılığı için tanısıl testleri içerir (Saha, Hazra ve Banik, 2016). SARIMAX modellerinin etkinliği Ortalama Mutlak Hata (MAE) ve Ortalama Kare Hatanın Kökü (RMSE) gibi ölçütler kullanılarak değerlendirilmektedir (Gill, Bhatt, Kaur ve Sandhu, 2023; Alzami, Salam, Rizqa ve Sartika, 2024). SARIMAX modelleri, SARIMA-RF hibrit modelleri gibi diğer tahmin modelleriyle

karşılaştırılmış ve yeni rotalara sahip pazarlarda hava yolculuğu talebinin tahmin edilmesi gibi belirli senaryolarda daha iyi performans göstermiştir (Yang, Wu, Zhang ve Chang, 2023)

Bu bağlamda, dışsal değişkenli Mevsimsel Otoregresif Bütünleşik Hareketli Ortalama (SARIMAX) çerçevesi, hedef değişken üzerindeki hem içsel hem de dışsal etkileri dahil etme esnekliği ile öne çıkmaktadır. İncelenen konfigürasyonlar arasında, (0,0,2)(1,0,2)[12] ile parametrelendirilen SARIMAX modeli, istatistiksel kriterlerin ve tahmin doğruluğunun bütünsel bir değerlendirmesiyle desteklenen bir kararla, tahmin amaçlarımız için en uygun model olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Parametrelere Göre Performans Sonuçları

PARAMETRE	AIC	BIC	HQIC	MAPE	MSE	MAE
(0,0,2),(1,0,2)[12]	2254,57	2292,878	2270,05	231,9246	7,23E+08	19886,98
(1,0,2),(1,0,2)[12]	2255,91	2296,772	2272,421	243,0349	7,19E+08	20021,37
(0,0,2),(2,0,2)[12]	2256,548	2297,41	2273,06	230,9204	7,22E+08	19907,13
(2,0,2),(1,0,2)[12]	2257,789	2301,205	2275,332	235,6507	7,17E+08	19977,17
(1,0,2),(2,0,2)[12]	2257,872	2301,288	2275,415	240,8	7,18E+08	20042,23
(2,0,2),(2,0,2)[12]	2259,736	2305,706	2278,311	232,7285	7,17E+08	19972,6
(2,0,2),(0,0,2)[12]	2261,597	2302,459	2278,108	263,9246	7,64E+08	20606,81
(0,0,2),(0,0,2)[12]	2264,887	2300,641	2279,334	280,1727	8,19E+08	20799,58
(1,0,2),(0,0,2)[12]	2266,852	2305,16	2282,332	280,8836	8,19E+08	20801,5
(0,0,1),(1,0,2)[12]	2275,03	2310,93	2289,541	236,5596	7,24E+08	19868,5

Bilgi Kriterleri: Seçimimizin merkezinde modelin Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Bayesian Bilgi Kriteri (BIC) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQIC) gibi çeşitli bilgi kriterlerindeki performansı yer almıştır. Yarışmacılar arasında en düşük AIC değerine sahip olan model, verilere uyum sağlama ve akıcı bir karmaşıklık koruma arasında optimum bir denge örneği oluşturmakta ve böylece aşırı uyum riskini azaltmaktadır. BIC ve HQIC değerleri bu bulguyu desteklemekte ve hem teorik olarak sağlam hem de ampirik olarak dayanıklı bir model yapısına işaret etmektedir. Bu ölçütler ekonometrik model seçiminde kritik öneme sahiptir ve gereksiz karmaşıklık cezalandırarak bizi gelecekte, görülmemiş veriler üzerinde iyi performans göstermesi beklenen bir modele yönlendirir.

Tahmin Doğruluğu: Teorik sadeliğin ötesinde, bir modelin pratik etkinliği tahmin doğruluğu ile ölçülür. Burada seçilen model, Ortalama Mutlak Yüzde Hatası (MAPE) ile kanıtlandığı üzere övgüye değer bir performans sergilemektedir. Mutlak olarak en düşük olmasa da, MAPE değeri modelin tahminlerinin gerçek rakamlara makul ölçüde yakın olduğunu göstermektedir ki bu da karar verme sürecinde bu tahminlere güvenen paydaşlar için önemli bir niteliktir. Tahmin performansının bu yönü, modelin basitliği ile birlikte, onu gayrimenkul satışlarının tahmini için değerli bir araç haline getirmektedir.

Teorik Değerlendirme ve Pratik Çıkarımlar: Seçilen parametre seti, ön analizle uyumlu olarak, durağanlığa ulaşmak için farklılaştırma gerektirmeden mevsimsel dinamikleri ustalıkla yakalayan bir modele işaret etmektedir. Bu özellik, modelin uygulanmasını ve yorumlanmasını basitleştirerek, sınırlı istatistik eğitimi olanlar da dahil olmak üzere daha geniş bir kitle tarafından erişilebilir hale getirmektedir. Mevsimsel bileşenlerin dahil edilmesi, satış modellerinin kayda değer mevsimsel dalgalanmalar sergilediği gayrimenkul tahmininde özellikle önemlidir.

Çeşitli SARIMAX konfigürasyonlarının araştırılması, aşırı uyum tuzaklarından kaçınırken gayrimenkul satış verilerindeki nüanslı kalıpları yakalamak gibi ikili bir hedefle gerçekleştirilmiştir. (0,0,2)(1,0,2)[12] modeli, model karmaşıklığı ve uyum doğruluğu arasındaki üstün dengesiyle bu titiz seçim sürecinin öncüsü olarak ortaya çıkmıştır. Modelin AIC, BIC ve HQIC puanları, verilere uyum sağlamada hem cimri hem de etkili bir yapılandırmaya işaret etmektedir.

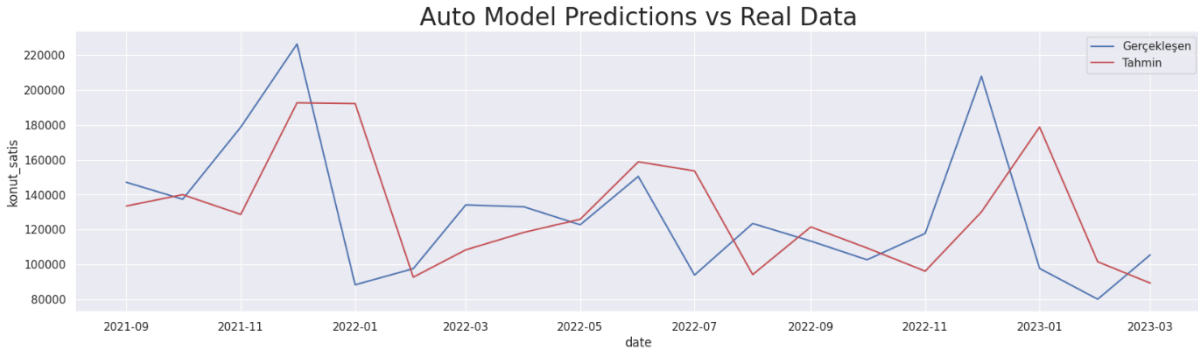
Ayrıca, modelin MAPE, MSE ve MAE ile ölçülen tahmin doğruluğu, pratik faydasının altını çizmektedir. Özellikle gayrimenkul gibi dinamik ve etkili bir sektörde makul bir hata payıyla tahmin

üretme becerisi çok değerlidir. Bu modelin tahmin performansı, teorik temelleri ile birleştiğinde, bilinçli karar verme ve stratejik planlama için sağlam bir temel sunmaktadır.

2.4. Model Uygulaması Ve Tahminlerin Yapılması

Bu çalışmada, SARIMAX (0,0,2)(1,0,2)[12] modeli kullanılarak aylık konut satış miktarının tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Tahminler ile gerçekleşen konut satışları arasındaki uyumu değerlendirmek için aşağıdaki tablo ve grafik incelenmiştir.

Grafik, kırmızı ve mavi çizgilerle temsil edilen iki önemli bileşeni içerir. Kırmızı çizgi, SARIMAX modeli tarafından tahmin edilen aylık konut satışlarını temsil ederken, mavi çizgi gerçekleşen aylık konut satışlarını göstermektedir. Grafik, 2021 Eylül'den 2023 Mart'a kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Şekil 3. Yapılan Tahminler ile Gerçek Konut Satışlarının Karşılaştırılması

Şekil 3'te modelin tahminleri ile gerçekleşen konut satışları arasında benzerlikler ve farklar görülmektedir. Özellikle modelin 2021 sonundan itibaren tahminlerinin gerçekleşen satışlarla uyumlu olduğu ve bu uyumun son dönemlerde daha da arttığı görülmektedir.

Grafikte ve tabloda yer alan veriler, modelin mevsimsel etkileri (12 aylık döngü) yakalama yeteneğini göstermektedir. Mevsimsel dalgalanmaların model tarafından doğru bir şekilde tahmin edildiği görülmektedir.

Sonuç olarak, SARIMAX (0,0,2)(1,0,2)[12] modeli, aylık konut satışlarının tahmininde iyi bir başlangıç yapmış gibi görünmektedir. Ancak, modelin performansının zaman içinde izlenmesi ve gerektiğinde iyileştirilmesi önemlidir, özellikle tahminlerin gerçekleşen satışlarla daha iyi uyum sağlaması için.

3. TARTIŞMA

Türkiye'deki toplam konut satışlarını tahmin etmek için SARIMAX (0,0,2)(1,0,2)[12] modelinin kullanılması, emlak piyasasının inceliklerini analiz etmede metodolojik bir ilerlemeyi temsil etmektedir. Bu çalışmanın bulguları, modelin içsel eğilimleri ve dışsal değişkenleri özümleme kapasitesine ışık tutarak konut piyasası dinamiklerinin incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, çalışmanın çıktılarının eleştirel bir incelemesi, özellikle modelin yorumlanabilirliği, mevsimselliğin ele alınması ve tahminlerinin daha geniş etkileri ile ilgili olarak hem güçlü hem de sınırlı alanları ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın en önemli yönlerinden biri, konut piyasasına özgü yıllık döngüleri yansıtan 12 aylık mevsimselliğin açıkça dikkate alınmasıdır. SARIMAX modelinin bu mevsimselliği yakalamadaki ustalığı, geleneksel modellerin gözden kaçırabileceği kalıpları incelemedeki faydasının altını çizmektedir. Bununla birlikte, model mevsimsel dalgalanmaları etkili bir şekilde tanımlasa da, bu içgörülerin ayrıntı düzeyi girdi verilerinin doğruluğuna ve kapsamlılığına bağlıdır. Çalışma dönemi boyunca sabit bir mevsimsellik varsayımı, piyasa davranışındaki değişimleri veya dış ekonomik şokları hesaba katmayabilir, bu da modelin iyileştirilmesi için potansiyel bir alan olduğunu göstermektedir.

SARIMAX modelinin tahmin doğruluğu, tahmin edilen ve gerçekleşen konut satışları arasında belirgin bir uyum gösterse de, modelin hızlı piyasa değişikliklerine olan duyarlılığı sınırlı olabilir. Bu

nedenle, modelin duyarlılığını artırmak için ekonomik ve sosyal değişkenlerin entegrasyonu üzerine daha fazla araştırma yapılması önerilir. Ancak, bu tahminlerin geçmiş verilere dayandırılması, modelin öngörülemez piyasa değişikliklerine karşı duyarlılığı konusunda soru işaretleri doğurmaktadır. Konut piyasası, politika değişiklikleri, ekonomik koşullar ve sosyal eğilimlerden kaynaklanan hızlı değişimlere açıktır. Bu nedenle, model istikrarlı koşullar altında övgüye değer bir performans sergilerken, ani piyasa değişimlerine uyum sağlama kabiliyeti daha fazla araştırma için kritik bir alan olmaya devam etmektedir.

Bu çalışmanın pratik sonuçları, gayrimenkul sektöründeki paydaşlar için önemlidir ve piyasa eğilimlerini öngörmek için bir tahmin aracı sunmaktadır. Bununla birlikte, çalışmanın tekil bir metodolojik yaklaşıma dayanması -metodolojik olarak sağlam olsa da- analitik perspektiflerin çeşitliliğine ilişkin sınırlamalar getirmektedir. Alternatif modelleme tekniklerinin kullanılması ya da nitel içgörülerin entegre edilmesi, çalışmanın sonuçlarının sağlamlığını artırabilir.

Ayrıca, çalışmanın durağan olmama durumunu ele almak için farklılaştırma yoluyla elde edilen kritik veri durağanlığı varsayımı, altta yatan piyasa dinamiklerini maskeleyebilir. SARIMAX modelinin uygulanması için gerekli olmakla birlikte, bu süreç konut piyasasındaki karmaşık ve doğrusal olmayan ilişkileri potansiyel olarak aşırı basitleştirmektedir. Sonuç olarak, modelin uzun vadeli tahmin doğruluğu tehlikeye girebilir ve ortaya çıkan piyasa verilerine karşı sürekli doğrulama yapılması gerekebilir.

Bu çalışmanın SARIMAX modellemesi aracılığıyla Türkiye'deki konut satışlarını incelemesi, gelecekteki araştırmalar için bir temel oluşturmaktadır. Modelin gerçek zamanlı veri akışlarını içerecek şekilde genişletilmesi veya değişen piyasa koşullarına uyum sağlayan uyarlanabilir algoritmaların geliştirilmesi, tahmin doğruluğunu önemli ölçüde artırabilir. Ayrıca, alternatif ekonometrik veya makine öğrenimi modellerinin kullanıldığı karşılaştırmalı analizler, konut piyasasının dinamiklerinin daha geniş bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, SARIMA (Mevsimsel Ototregresif Bütünleşik Hareketli Ortalama) zaman serisi modellemesi kullanarak Türkiye'deki aylık gayrimenkul satışlarını analiz etmekte ve gelecekteki satışları tahmin etmektedir. Gayrimenkul satışlarının ekonomi, devlet gelirleri ve istihdam gibi çeşitli alanlar üzerindeki önemli etkisi göz önüne alındığında, bu çalışma gayrimenkul piyasası eğilimlerini anlamayı ve gelecekteki gelişmeleri tahmin etmeyi amaçlamaktadır.

Elde edilen sonuçlar SARIMA(0,0,2)(1,0,2)[12] modelinin performansını değerlendirmek için kullanılan doğruluk metrikleri ile sunulmuştur. Bu metrikler modelin tahmin yeteneği ve doğruluğu hakkında bilgi vermektedir. Log-likelihood değeri -121.059 olup negatif bir değerdir. AIC (Akaike Information Criterion) değeri 252,117, BIC (Bayes Information Criterion) değeri 265,291 ve HQIC (Hannan-Quinn Information Criterion) değeri 257,453'tür. Bu ölçütler modelin verilere uyumunun kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Buna ek olarak, SARIMA(0,0,2)(1,0,2)[12] modelini kullanarak aylık konut satış tahminleri ile gerçek konut satışları arasındaki uyumu görsel olarak inceledik. Grafikteki kırmızı çizgi SARIMAX modeli tarafından tahmin edilen aylık konut satışlarını, mavi çizgi ise gerçekleşen aylık konut satışlarını göstermektedir. Grafik Eylül 2021'den Mart 2023'e kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Grafik ve tablo incelendiğinde, modelin tahminleri ile gerçekleşen satışlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Özellikle modelin tahminlerinin 2021 sonundan bu yana gerçekleşen satışlarla uyumlu olduğu ve bu tutarlılığın son dönemlerde daha da arttığı görülmektedir. Bu durum, modelin gayrimenkul satışlarını doğru tahmin etme yeteneğini vurgulamaktadır.

Ayrıca, grafik ve tablo verileri modelin mevsimsel etkileri (12 aylık döngü) yakalama kabiliyetini göstermektedir. Modelin mevsimsel dalgalanmaları doğru bir şekilde tahmin ettiği görülebilir. Bu da modelin zaman içindeki değişimleri ve mevsimsel etkileri hesaba katarak güvenilir tahminler yapabildiğini göstermektedir.

Çalışmanın sınırlılıkları arasında, SARIMAX modelinin hızlı piyasa değişikliklerine olan duyarlılığının sınırlı olması öne çıkmaktadır. Model, tahmin edilen ve gerçekleşen konut satışları

arasında uyum gösterse de ani ekonomik veya sosyal değişiklikler karşısında performansı düşebilir. Bu nedenle, modelin duyarlılığını artırmak için ekonomik ve sosyal değişkenlerin entegrasyonu üzerine daha fazla araştırma yapılması önerilir. Ayrıca, sabit mevsimsellik varsayımı piyasa davranışındaki değişiklikleri tam olarak yansıtamayabilir, bu da modelin doğruluğunu etkileyebilir.

Bu çalışma pratik bir analiz ve tahmin modeli olan SARIMA(0,0,2)(1,0,2) [12] kullanarak Türkiye'deki gayrimenkul satışları hakkında önemli bir bilgi kaynağı sağlamaktadır. Sonuçlar, gayrimenkul sektöründeki paydaşlar, ekonomistler, politika yapıcılar ve yatırımcılar için faydalı olabilir. Bu bulgular, emlak piyasası, risk yönetimi ve sürdürülebilirlik stratejileri geliştirmek için önemli bir yol haritası sağlayabilir. Ayrıca, gayrimenkul sektörüne yönelik eğitim ve gelişim programlarının tasarımına rehberlik edebilir ve insan kaynakları için bilgi ve becerilerin geliştirilmesine katkıda bulunabilir. Bu araştırmanın sonuçları, gayrimenkul piyasasının gelecekteki eğilimlerini ve oynaklığını anlamak isteyen herkes için değerli bir kaynak olabilir.

KAYNAKÇA

- Abhyankar, A. ve Singla, H. K. (2021). Comparing Predictive Performance of General Regression Neural Network (GRNN) and Hedonic Regression Model for Factors Affecting Housing Prices in “Pune-India”. *International Journal of Housing Markets and Analysis*. <https://doi.org/10.1108/ijhma-01-2021-0003>
- Akin, O., Marin, J. J. ve Peydró, J.-L. (2016). Anticipating the Financial Crisis: Evidence From Insider Trading in Banks. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2779048>
- Alm, J., Buschman, R. D. ve Sjoquist, D. L. (2011). Rethinking Local Government Reliance on the Property Tax. *Regional Science and Urban Economics*. <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2011.03.006>
- Alzami, F., Salam, A., Rizqa, I., Irawan, C., Andono, P. N., Aqmala, D. ve Sartika, M. (2024). Demand prediction for food and beverage SMEs using SARIMAX and weather data. *Ingenierie des Systemes d'Information*, 29(1), 293-300. <https://doi.org/10.18280/isi.290129>
- Awuah, K. G. B. ve Gyamfi-Yeboah, F. (2019). The Effect of Ground Rent and Unexpired Lease Term on Property Values in Ghana. *International Journal of Housing Markets and Analysis*. <https://doi.org/10.1108/ijhma-05-2018-0033>
- Baghestani, H. ve Viriyavipart, A. (2019). Do Factors Influencing Consumer Home-Buying Attitudes Explain Output Growth? *Journal of Economic Studies*. <https://doi.org/10.1108/jes-01-2018-0040>
- Bao, T., Gong, J. P., Shu, X. ve Zhang, K. (2020). The Prediction of Dam Displacement Time Series Using STL, Extra-Trees, and Stacked LSTM Neural Network. *Ieee Access*. <https://doi.org/10.1109/access.2020.2995592>
- Beck, J. ve Saadatmand, Y. (2024). The impact of real estate agent and firm characteristics on sales prices under different market conditions and price segments. *Business Economics*, 59(1), 31–38. <https://doi.org/10.1057/s11369-023-00340-4>
- Besarria, C. d. N., Paes, N. L. ve Silva, M. (2018). Testing for Bubbles in Housing Markets: Some Evidence for Brazil. *International Journal of Housing Markets and Analysis*. <https://doi.org/10.1108/ijhma-08-2017-0075>
- Birkeland, K. B., D’Silva, A. D., Füss, R. ve Oust, A. (2021). *International Real Estate Review*. <https://doi.org/10.53383/100319>
- Bulczak, G. (2021). Use of Google Trends to Predict the Real Estate Market: Evidence From the United Kingdom. *International Real Estate Review*. <https://doi.org/10.53383/100332>
- Cepni, O., Gupta, R. ve Tiwari, A. K. (2019a). The Role of Real Estate Uncertainty in Predicting US Home Sales Growth: Evidence From a Quantiles-Based Bayesian Model Averaging Approach. *Applied Economics*. <https://doi.org/10.1080/00036846.2019.1654082>

- Cepni, O., Gupta, R. ve Tiwari, A. K. (2019b). The Role of Real Estate Uncertainty in Predicting US Home Sales Growth: Evidence From a Quantiles-Based Bayesian Model Averaging Approach. *Applied Economics*. <https://doi.org/10.1080/00036846.2019.1654082>
- Çılğın, C. ve Gökçen, H. (2023). Machine Learning Methods for Prediction Real Estate Sales Prices in Turkey. *RDLC*. <https://doi.org/10.7764/rdlc.22.1.163>
- Guangliang, G., Zhifeng, B., Jie, C., K. A., Q., Timos, S., Fellow, IEEE ve Zhiang, W. (2019). Location-Centered House Price Prediction: A Multi-Task Learning Approach. <https://doi.org/10.48550/arxiv.1901.01774>
- Gill, K. K., Bhatt, K., Kaur, B. ve Sandhu, S. S. (2023). ARIMA approach for temperature and rainfall time series prediction in Punjab. *Journal of Agrometeorology*, 25(4), 571-576. <https://doi.org/10.54386/jam.v25i4.2250>
- Guijarro, F., (2021). A Mean-Variance Optimization Approach for Residential Real Estate Valuation. *Real Estate Management and Valuation*. <https://doi.org/10.2478/remav-2021-0018>
- Gupta, A. ve Newell, G. (2020). A Real Estate Portfolio Management Risk Assessment Framework for Nonlisted Real Estate Funds in India. *Property Management*. <https://doi.org/10.1108/pm-04-2020-0023>
- Hari, K.D.T. ve Adiputra, I.M P. (2024). Pengaruh Sales Growth, Net Profit Margin, Dan Price Earning Ratio Terhadap Return Saham: Studi pada Perusahaan Property dan Real Estate yang Terdaftar Di Bursa Efek Indonesia. *JIMAT (Jurnal Ilmiah Mahasiswa Akuntansi) Undiksha*, 15(01), 19-30.
- Heinrich, M., Maurin, M. A., Schreck, T. ve Just, T. (2016). Characteristics of German Foreclosed Residential Assets, Their Real Values and Discounts. An Empirical Study. https://doi.org/10.15396/lares-16-heinrich_characteristics_artigo
- Hobijn, B., Franses, P. H. ve Ooms, M. (2004). Generalizations of the KPSS-test for Stationarity. *Statistica Neerlandica*. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9574.2004.00272.x>
- Huang, R. ve Mao, S. (2022). Research on Precision Marketing of Real Estate Market Based on Data Mining. *Scientific Programming*. <https://doi.org/10.1155/2022/8198568>
- Kang, J., Lee, H., Jeong, S.-Y., Lee, H. C. ve Oh, K. J. (2020). Developing a Forecasting Model for Real Estate Auction Prices Using Artificial Intelligence. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su12072899>
- Kobzan, S., Поморцева, O.E, Ivakhnenko, A. ve Tolsta, M. (2022). Features of Investment in the Real Estate Market. *Municipal Economy of Cities*. <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2022-3-170-214-222>
- Kuru, M. ve Calis, G., (2021). Sale Price Classification Models for Real Estate Appraisal. *RDLC*. <https://doi.org/10.7764/rdlc.20.3.440>
- Lepetit, L. ve Strobel, F. (2013). Bank Insolvency Risk and Time-Varying Z-Score Measures. *Journal of International Financial Markets Institutions and Money*. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2013.01.004>
- Liu, G. (2022). Research on Prediction and Analysis of Real Estate Market Based on the Multiple Linear Regression Model. *Scientific Programming*. <https://doi.org/10.1155/2022/5750354>
- Ma, X., Zhang, Z., Han, Y. ve Yue, X.-G. (2019). Sustainable Policy Dynamics—A Study on the Recent “Bust” of Foreign Residential Real Estate Investment in Sydney. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su11205856>
- McGonigle, E. T., Killick, R. ve Nunes, M. A. (2022). Modelling Time-Varying First and Second-Order Structure of Time Series via Wavelets and Differencing. *Electronic Journal of Statistics*. <https://doi.org/10.1214/22-ejs2044>

- Museleku, E.K. (2022). Modelling Apartments Values in the Nairobi Metropolitan Area, Kenya. Property Management. <https://doi.org/10.1108/pm-03-2022-0023>
- Nasseri, A., Neyshabouri, M. R. ve Fard, A. F. (2013). Time Series Analysis of Furrow Infiltration. Irrigation and Drainage. <https://doi.org/10.1002/ird.1756>
- Onyekwere, S. C., Dike, J. ve Eshun, B. A. (2021). The Impact of Oil Price Shocks on Macroeconomic Activity: Searching Evidence From Oil Exporting and Importing Countries Using Unstructured Vector Autoregressive (VAR) Model. Asian Bulletin of Energy Economics and Technology. <https://doi.org/10.20448/journal.507.2021.61.1.29>
- Pandey, A. V. ve Jain, A. (2017). Comparative Analysis of KNN Algorithm Using Various Normalization Techniques. International Journal of Computer Network and Information Security. <https://doi.org/10.5815/ijcnis.2017.11.04>
- Poon, J. (2014). Do Real Estate Courses Sufficiently Develop Graduates' Employability Skills? Perspectives From Multiple Stakeholders. Education + Training. <https://doi.org/10.1108/et-06-2013-0074>
- Rusyana, A., Marzuki, N. ve Flancia, M. (2017). SARIMA model for forecasting foreign tourists at the Kualanamu International Airport. In Proceedings - 2016 12th International Conference on Mathematics, Statistics, and Their Applications, ICMSA 2016: In Conjunction with the 6th Annual International Conference of Syiah Kuala University (pp. 153-158). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICMSA.2016.7954329>
- Saha, E., Hazra, A. ve Banik, P. (2016). SARIMA modeling of the monthly average maximum and minimum temperatures in the eastern plateau region of India. *Mausam*, 67(4), 841-848.
- Sergoyan, H. T. ve Bezirganyan, G. V. (2022). Automated Real Estate Valuation With Machine Learning: a Case Study on Apartment Sales in Yerevan. Journal of Architectural and Engineering Research. <https://doi.org/10.54338/27382656-2022.2-012>
- Shulgan, R., Yanchuk, O., Pakharenko, O. ve Pryshchepa, A. M. (2021). Study on the Influence of Roadways on Land Plots According to the Results of Monetary Evaluation. Geomatics and Environmental Engineering. <https://doi.org/10.7494/geom.2021.15.3.5>
- Siddiqui, M. (2024). The impact of Digital marketing on real estate sales. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=4816652>
- Ullah, F., Sepasgozar, S. M. E. ve Wang, C. (2018). A Systematic Review of Smart Real Estate Technology: Drivers Of, and Barriers To, the Use of Digital Disruptive Technologies and Online Platforms. Sustainability. <https://doi.org/10.3390/su10093142>
- Yan, N. (2019). Study on the Influence of Monetary Policy on Real Estate Price in China. Journal of Service Science and Management. <https://doi.org/10.4236/jssm.2019.122011>
- Yuan, X. (2023). A Review of Domestic and Foreign Research on Real Estate Financial Management. Proceedings of Business and Economic Studies.
- Yang, F., Wu, X., Zhang, M. ve Chang, X. (2023). Time series forecast of air travel demands with considering the influences of new routes. In 2023 9th International Conference on Computer and Communications, ICCCC 2023 (pp. 2259-2263). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICCC59590.2023.10507681>
- Zhang, W., Chen, S.-F., Guo, D. ve Li, B. (2019). The Impact of Internet Real Estate Intermediary Platform on the Real Estate Market. <https://doi.org/10.1145/3371238.3371259>

EXTENDED ABSTRACT

This study examines the crucial role of real estate sales in the Turkish economy and society. By analysing monthly sales data from January 2013 to March 2023, the research aims to forecast future trends using the Seasonal Autoregressive Integrated Moving Average (SARIMA) model. The selection of this particular model is based on a thorough evaluation of information criteria and forecasting accuracy metrics, ensuring its effectiveness in capturing the inherent seasonality of the housing market.

The results of the study show the success of the SARIMA model in accurately predicting total monthly housing sales, particularly from September 2021 onwards. This highlights its potential as a valuable tool for informed decision-making and strategic planning in the property sector. However, the research also acknowledges the inherent limitations of the model, including its reliance on historical data and potential limitations in capturing rapid market changes due to economic, political or social factors.

The study utilizes official data from the Turkish Statistical Institute (TurkStat) spanning January 2013 to March 2023. The chosen model, SARIMA, is specifically designed to analyze and forecast time series data that exhibits seasonal patterns. Through a rigorous evaluation process, the study identifies SARIMA(0,0,2)(1,0,2)[12] as the most suitable model, balancing model complexity and fit accuracy as evidenced by information criteria.

A key finding of the research is the model's robust forecasting capabilities, particularly since September 2021. The model not only accurately predicts the overall trend of housing sales but also effectively captures the 12-month seasonal fluctuations. Additionally, the chosen model demonstrates a good balance between model complexity and fit accuracy, as evidenced by information criteria. However, while the model aligns well with recent sales data, its reliance on historical data necessitates further investigation into its ability to adapt to unforeseen market changes.

Discussion and Conclusion

The study emphasizes the SARIMA model's effectiveness in capturing seasonality, a crucial factor for accurate forecasting in the housing market. Furthermore, the model's accuracy suggests its potential value for stakeholders in the real estate sector seeking informed decision-making. However, the research acknowledges several limitations that warrant further exploration:

- *Data Reliance:* The model's dependence on historical data may limit its adaptability to sudden market shifts driven by external factors like economic changes or policy decisions.
- *Seasonality Assumption:* The assumption of constant seasonality may not fully account for long-term changes in market behavior.
- *Methodological Singularity:* The exclusive use of the SARIMA model potentially overlooks insights from alternative methodologies like machine learning approaches.
- *Data Stationarity:* Data stationarity achieved through differencing might mask underlying market dynamics, potentially impacting long-term forecasting accuracy.

Despite these limitations, this study offers a valuable tool for understanding and forecasting real estate sales in Turkey. The SARIMA(0,0,2)(1,0,2)[12] model demonstrates promising results, but further research is recommended to:

- Integrate real-time data or develop adaptive algorithms for enhanced responsiveness to market changes.
- Employ comparative analyses using alternative models for a more comprehensive understanding.
- Continuously validate the model's long-term accuracy against emerging market data.

By addressing these limitations and pursuing further research, this study lays a foundation for future academic endeavours and provides valuable insights for stakeholders in the Turkish real estate sector. This research has implications for policy formulation, risk management and professional development within the sector, and contributes to a deeper understanding of the dynamics of the Turkish housing market.

Carlos Escude'nin Çevresel (Periferik) Realizm Yaklaşımı: "Diğer Devletler" in Dış Politika Davranışına Dair

Ahmet Göksel ULUER

Araş. Gör. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Konya, Türkiye; aguluer@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 06/03/2024

Kabul: 20/05/2024

Yayın: 30/06/2024

Anahtar Kelimeler:

Çevresel Realizm,
Carlos Escude,
uluslararası güvenlik,
dış politika, uluslararası
ilişkiler kuramları.

Jel Kodları: F50, F59,
N96

Çevresel (periferik) Realizm, Arjantinli siyaset bilimci ve dış politika danışmanı Carlos Escude'nin 1990'lı yıllarda Arjantin dış politikasını analiz etmek üzere geliştirdiği bir teorik çerçevedir. Ana akım Uluslararası İlişkiler literatürünün büyük güçlere odaklanarak uluslararası siyasetin çevresinde yer alan devletlere ikincil bir rol vermesini, daha net bir ifadeyle, çevre devletlere özgü bir perspektif geliştirmemesini sorun eder. Bu yönüyle, Uluslararası İlişkiler teorilerindeki bir zafiyeti gidermek amacıyla büyük devletlerin gölgesinde, "onlara göre" yorumlanan "diğer devletler" için özgün dış politika davranışları tanımlanmaya çalışılır. Bu çalışmada, Çevresel Realizmin "diğer devletler"e yönelik farklı teorik açıklamalar içerisindeki yeri, yaklaşımın Arjantin özelinde geliştirdiği argümanların değeri ve diğer yazarlarca Arjantin dışındaki çevre devletlerin dış politika davranışlarına odaklanan vaka örnekleri ele alınmıştır. Böylece, Çevresel Realizmin söz konusu zafiyeti giderme çabası değerlendirilmiştir. İlk olarak çevre (periferi), küçük, zayıf veya "diğer devletler" in dış politikadaki tekil ve ittifak içi davranışlarını inceleyen görüşlere yer verilmiştir. Yazarın literatürdeki eksiklikler üzerine bina ettiği, devlet temelli değil yurttaş temelli ve anarşik bir sistemin içerisinde özdeş değil hiyerarşik bir sistemin içerisinde farklı karakterdeki aktörler olarak temellendirdiği devlet-toplum kompleksi bakış açısı sunulmuştur. İkinci olarak, Çevresel Realizm yaklaşımı ile analiz edilen farklı dış politika analiz örnekleri incelenmiştir. Son olarak, bu yaklaşımın Realist teoriler içerisinde ne ifade ettiği ve yaklaşım üzerine hangi eleştirilerin getirilerek geliştirilebileceği tartışılmıştır.

Carlos Escude's Peripheral Realism Approach: On Foreign Policy Behavior of the "Other States"

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 06/03/2024

Accepted: 20/05/2024

Published: 30/06/2024

Keywords:

Peripheral Realism,
Carlos Escude,
international security,
foreign policy,
international relations
theory

Jel Codes: F50, F59,
N96

Peripheral Realism is a theoretical framework developed by Argentine political scientist and foreign policy advisor Carlos Escude to analyze Argentinian foreign policy in the 1990s. It problematizes the mainstream IR literature's focus on the great powers and the secondary role given to states on the periphery of international politics, or more precisely, the failure to develop a perspective specific to peripheral states. In this sense, an attempt is made to define particular foreign policy behaviors for "other states" interpreted "according to them" in the shadow of the great powers in order to overcome a weakness in theories of international relations. This paper discusses the place of Peripheral Realism in different theoretical accounts of "other states", the value of the arguments developed by the approach in the case of Argentina, and the case studies of other authors focusing on the foreign policy behavior of peripheral states other than Argentina. Thus, the attempt of Peripheral Realism to overcome this weakness was evaluated. First, peripheral, small, weak or "other states" are examined in terms of their individual and alliance behavior in foreign policy. The state-society complex perspective, which the author builds on the shortcomings in the literature, is presented, which is based on citizen rather than state-based and on actors of different characters in a hierarchical system rather than identical actors in an anarchic system. Secondly, different examples of foreign policy analyses analyzed with the Peripheral Realism approach are examined. Finally, it is discussed what this approach means within Realist theories and what criticisms can be brought and developed on this approach.

Atıf/Citation: Uluer, A. G. (2024). Carlos Escude'nin Çevresel (Periferik) Realizm Yaklaşımı: "Diğer Devletler" in Dış Politika Davranışına Dair, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 128-140

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Realizm, devletin aktörlüğüne ve onun somut koşullara göre belirlediği rasyonel çıkarlarla güç devşirdiği yönündeki yargısıyla Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde yaygın olarak kullanılan bir teorik çerçevedir. Uluslararası siyasal alana göre daha istikrarlı olduğu kabul edilen iç siyasal alandaki yegâne iktidar olan devlet, uluslararası siyasetin ana aktörüdür ve istikrarsız ve muğlak uluslararası alandaki davranışını çıkar odaklı belirlemektedir. Güç ile tanımlanan çıkarı devletler arası siyasetteki birincil belirleyici faktör olarak yorumlayan Realizm, ahlaki ilkelerin bireyler dünyası için uygun görülürken devletler dünyasındaki eylemlere adapte edilemeyeceğine inanır (Morgenthau, 1970, ss. 2-14).

Uluslararası İlişkiler teorileri içerisinde, özellikle Soğuk Savaş boyunca, Realizm en önde gelen açıklama aracı oldu. Aydın (2004), bu argümanlarıyla öne çıkan Realizmin disiplin içerisindeki açıklamalardan bir tanesi olarak değil de (Soğuk Savaş sırasında İdealist ve/ya Liberal teoriler ile rekabet etmekteydi) adeta disiplinin özerk teorisi olarak algılandığını söyler (s. 34). Realizmin disiplinindeki bu ağırlığı, Soğuk Savaş sonrası maddi koşullarla, güç ve egemenliğin¹ algılanışındaki değişimlerle ve onunla paralel olarak Uluslararası İlişkiler disiplininde 1980'lerden itibaren ortaya çıkan yeni bakış açılarıyla sarsılmıştır. Yapısalcı, devleti ikincilleştiren ve alternatif epistemolojileri savunan perspektifler, Realizmin "kapsama alanının" yetersiz hale geldiğini öne sürmüşlerdir. Öte yandan ise, Soğuk Savaş'ın sonunun Realizmi itibarsızlaştırdığı ya da aslında teorinin beklediği üzere sonlandığı tartışılmıştır (Wohlforth, 1994).

1970'lerin sonunda Kenneth Waltz'un ortaya koyduğu Yapısalcı Realizm adı verilen teorik varyasyonun ardından, Realizm içerisindeki en ciddi dönüşümler 1990'lı yıllarda yaşandı. Bu değişimin ilk kanadı, neoklasik realizm olarak adlandırılan, klasik ve yapısalcı realizmin iç ve dış unsurlarını sentezleyerek daha güçlü bir analiz geliştirmeye çalışan ekoldü (Rose, 1998; Lobell vd., 2009). İkinci kanat ise Realizmin temel varsayımlarının kabul eden, ancak teorinin daha çok başat/süper güçlerin davranışlarını açıklamaya odaklandığını ileri süren ekoldü. Buna göre, görece düşük kapasiteye sahip devletlerin davranışları da Realizmin analiz araçlarıyla açıklanabilirdi. Ancak yaygın teori buna odaklanmamıştı. Bu eksikliğin giderilmeye çalışılması hem teorik olarak Realizmi kuvvetlendirecek hem de onu farklı kavramlarla zenginleştirecekti.

Buradan hareketle 1990'lı yıllarda ortaya çıkan realist alternatiflerin en önde gelenleri Madun Realizmi (subaltern realism) ve Çevresel Realizmdir (peripheral realism). Söz konusu yaklaşımlar, sırasıyla, Carlos Escude'nin 1992'de yayımlanan *Realismo Periférico: Fundamentos para la Nueva Política Exterior Argentina* (Çevresel Realizm: Yeni Arjantin Dış Politikasının Temelleri) ve Mohammed Ayoob'un 1995 yılında yayınladığı *The Third World Security Predicament* (Üçüncü Dünya Güvenliği Çıkmazı) adlı eserlerde dile getirilmiş ve sonraki yıllarda aynı ve farklı yazarlarca defalarca ele alınmıştır. Escude'nin 1997'de basılan *Foreign Policy Theory in Menem's Argentina* (Menem Dönemi Arjantin'in Dış Politika Teorisi) adlı kitabı ise yazarın uluslararası camiada daha fazla duyulmasına yol açmış ve yaklaşımı popülerleştirmiştir.

Bu realist perspektifler, ana akım realist yorumlardan çeşitli açılardan farklılaşır. Bunlardan ilki, uluslararası siyasetteki ana aktörler olan devletlerin bir ve aynı davranış kalıplarıyla hareket edemeyecekleri fikridir. Küresel Güney, zayıf devletler, gelişmekte olan ülkeler, Üçüncü Dünya, vb.

¹ Siyaset Felsefesi ve Siyaset Bilimi disiplinlerinden devşirilerek Uluslararası İlişkilere uyarlanmış egemenlik kavramının tarihsel kökenlerine dair bkz. (Kaya, 2022).

isimlerle anılan ve bu çalışmada “diğer devletler” olarak kavramsallaştırılacak ülkeler grubunun² temel davranış kalıbı, iç ve dış faktörlerden kaynaklı zayıflık ve kırılabilirlik olagelmıştır. Dahası, bu ülkelerin sahip oldukları görece sınırlı ekonomik ve askeri kapasite, dış baskılara karşı direnebilme yetilerini de kısıtlamaktadır (Krasner, 1985, ss. 3-5). Buradan hareketle Krasner, Üçüncü Dünya ülkelerinde otoriter rejimle yönetilme karakteristiğinin hem ekonomik refahı hem de ulusal alanın denetimini sağlayacak ikili bir kısayol işlevi olarak ortaya çıktığını iddia eder. Bu nedenle söz konusu ülkeler, küresel-liberal norm, prensip ve kurumlar ile problem yaşarlar, onu sarsar ve suçlarlar, ancak onu yıkamaz ya da değiştiremezler (ss. 307-314).

Madun Realizmi yaklaşımında Ayoob, diğer devletlerin ayrık iç niteliklerinin yarattığı dış politika çıktılarına eğilir. Buna göre, “yeter derecede devlet eksikliği” olarak tanımladığı durumdan mustarip olan bu devletler, kapasite, altyapısal güç ve koşulsuz meşruiyet açısından zafiyet içerisindedirler (Ayoob, 1983, ss. 44-45, 1995, s. 4). Bu zafiyetten dolayı iç/ulusal alanda istikrarsız ve çatışma tehlikesiyle karşı karşıya olan diğer devlet için, dış tehditten ziyade iç tehdit çok daha hayati ve birincildir (Ayoob, 1983, s. 43; Krause, 1996, s. 322). Bunun ana sebebi, Batı/Kuzey ülkelerindeki tarihsel gelişimi tecrübe etmeksizin, onlara benzer bir modern devlet inşası sürecini geciktirilmiş ve hızlandırılmış biçimde yaşamalarıdır. Dahası, küresel ekonomik sistem veya sömürgecilerin çizdiği yapay sınırlar (Ünüvar, 2022, ss. 60-61) örneklerinde olduğu gibi, Batı/Kuzey ülkelerinin faaliyetleri de bu zafiyette rol oynamaktadır. İç güvenlik başat sorundur ve bu nedenle Kuzey ülkeleri bir barış sahasında, Güney ülkeleri ise bir istikrarsızlık sahasında yer alıyormuş gibi algılanmaktadır (Dannreuther, 2007, s. 325). Buradan hareketle Madun Realizmi, diğer devletlerin dış politikalarını kurgularken her zaman için iç güvenlik tehditlerini dikkate alarak tercih yaptıklarını belirtir. Diğer devletlerin dış politikalarını analiz etmek, muhakkak ki, iç/ulusal düzeni gözden geçirmeyi zorunlu kılar. Örneğin, dış politik denklemin açısından makul olmayan bir tercih, aslında iç güvenliği sağlamak için anlamlı olabilir (Ayoob, 1998, ss. 45-46).

Realist teorinin ele aldığı ve yukarıda zikredilen iki alternatif yaklaşımın da üzerine öneriler sunduğu bir husus da küçük/zayıf devletlerin dış politika ve ittifak davranışlarıdır³. Soğuk Savaş sırasında bu devletlerin kimi süper güçlerle aynı blokta yer almış kimi ise 1961’de tesis edilen ve yüzden fazla ülkenin üye olduğu Bağlantısızlar Hareketi’nin bir parçası olarak ortak değer ve ilkeler etrafında bir araya gelerek tarafsız bir grup oluşturmayı tercih etmiştir. Yapısal bir özellik olarak Singer (1972), küçük devletlerin görece daha az ve daha tecrübesiz diplomatlara sahip olduğunu öne sürerek birbiriyle çelişen bilgileri analiz etmekte yetersiz kalacaklarını belirtir ve bu nedenle küçük devletlerin dış politikaları çok daha “tek yönlü” görüşlerle oluşur (s. 201). Walt (2007) görece zayıf devletlerin görece güçlü bir dış tehdit karşısında, kendisiyle yakın veya daha zayıf güçteki devletlerle bir araya gelerek onu dengeleme ya da uluslararası sistemdeki bir başka güçlü devletin peşine takılarak onun politikalarına eklenmeyi tercih ettiğini ileri sürer. Labs (1992) ise zayıf devletlerin dış politika davranışlarını dengeleme ve peşine takılma stratejileriyle açıklamanın yetersiz olduğunu, savaşmadan dengeleme, zayıflar arası ittifaklar tesis etme, savaşarak dengeleme ve yalnız başına savaşıma gibi seçeneklerin de uygulamaya konduğunu iddia eder (ss. 389-394).

Bu çalışma, diğer devletlerin dış politika davranışlarını analiz etme iddiasındaki teoriler içerisinde, Carlos Escude’nin Çevresel Realizm yaklaşımının mahiyetini, ne önerdiğini ve hangi

² Şüphesiz tüm bu farklı kavram ve tanımların her birinin diğerinden farklılaşan unsurları ve teorik arka planları bulunmaktadır. Ancak çalışmanın Escude’nin “çevre (periferik) devlet” kavramına yoğunlaşması nedeniyle, yalnızca çevresel devlet tanımlamasının yalnız olmadığı, çeşitli “akraba kavramlar”ın da bulunduğu değinilmekte yetinilmiştir.

³ Küçük devletlerin dış politika davranışlarına dair Uluslararası İlişkiler teorisindeki ana argümanlar için bkz. (Elman, 1995; Keohane, 1969).

açılardan farklılaştığını inceleme iddiası taşır. Bu iddianın Uluslararası İlişkiler literatüründe işaret ettiği boşluğun/zafiyetin önemini farkında olarak Realist teoriyi derinleştirme ve genişletme önerisinin anlamını, yerindeliğini ve yansımalarını değerlendirmek amacındadır. Bu nedenle ilk olarak Arjantin özelinde geliştirilen bu yaklaşımın kökenlerine inilmeye ve Arjantin vakası üzerinden sunduğu açıklamalara yer verilmiştir. Escude'nin akademik ve politik kimliğine dair kısa bir bilgilendirmenin ardından, yazarın teorisini geliştirirken eleştirdiği kavram ve görüşler gözler önüne serilmiştir. Eleştirdiği noktalardan hareketle yazarın “yurttaş merkezli Çevresel Realizm” adını verdiği teorik çerçeve ve merkezi ve çevre devletler ayrımı ele alınarak, bu yaklaşıma göre bir çevre devletin hangi ve nasıl dış politika tercihleri yapacağına odaklanılmıştır. Son olarak, Çevresel Realizm perspektifini benimseyerek farklı vakaları ele alan yazarların çalışmaları gözden geçirilerek bu yaklaşımın Uluslararası İlişkiler literatürüne getirdiği yenilikler, teoriye yöneltilen eleştirilerle bir arada yorumlanmıştır. Yaklaşımın, kendisini Realizmin bir alt dalı olarak konumlandırması nedeniyle, Uluslararası İlişkiler disiplininindeki farklı teorik damarların “diğer devletler”e yönelik görüşlerine doğrudan yer verilmemiş ve Realizm içerisinde neyi eleştirdiği ve neyi değiştirmeyi teklif ettiğine özel olarak eğilmek, doğrudan yaklaşımın pozisyonu konumlandırmak ve tartışmak açısından anlamlı bulunmuştur.

1. TEORİK ELEŞTİRİ VE ÖNERİLER: REALİZMİN EKSİKLİKLERİNİ GİDERMEK ÜZERE DEVLET-TOPLUM KOMPLEKSİ VE HİYERARŞİK ULUSLARARASI SİSTEM

Sosyoloji kökenli bir Arjantinli siyaset bilimci olan Carlos Escude, akademisyenliğin yanı sıra 1990'lı yıllarda Arjantin hükümetinde dış politika danışmanı olarak görev yaptı. Dolayısıyla ortaya koyduğu Çevresel Realizm yaklaşımında, Arjantin için öngördüğü dış politikayı yapıcı ve/ya birincil düzeyde tavsiye verici pozisyondaki deneyim ve fikirlerinden izler bulunmaktadır. Zaten, *Foreign Policy Theory in Menem's Argentina* adlı kitabı, Carlos Menem'in 1989 ile 1999 yılları arasındaki Arjantin devlet başkanlığı görevi sürecinde dış politika yaklaşımını analiz etme amacı taşımaktadır. Arjantin'in, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile geçen yüzyılda görülmemiş düzeyde “dostane olmayan ve genelde gergin” (Escudé, 1997, s. 1) ikili ilişkiler başta olmak üzere geniş çaplı bölgesel ve küresel politikasını açıklamak istemektedir.

Bunu yaparken Arjantin'i bir “çevre (periferik) devlet” (çevre devletin nitelik ve kriterlerini değinilecektir) olarak kodlar ve Arjantin örneğinden hareketle dünyadaki çevre devletlerin davranışlarına yönelik teorik bir çerçeve oluşturmaya çalışır. Dolayısıyla, söz konusu çalışmada Menem dönemi Arjantin'in tecrübe ettiği dış politika gündemleri ve bu gündemlerde benimsenen ayrıksı dış politika davranışları birer vaka olarak ele alınır. Buradan hareketle, mevcut Uluslararası İlişkiler teorilerinin eksikliklerinin altı çizilerek yürütülen teorik tartışmaların nihayetinde farklı bir teorik perspektif üretilir.

Ocak 2021'de 73 yaşında iken hayatını kaybeden Escude, 2000'li yıllar boyunca da Çevresel Realizm hakkında çalışmalar üretmeye devam etti ve Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere teorik çerçevesini de yeni olayların ışığında ürettiği yeni argümanlarla geliştirmeye çalıştı (Escudé, 1995, 1998, 2015, 2016; Schenoni & Escudé, 2016). Çevresel Realizm yaklaşımını farklı ülkelere uyarılama çalışmaları da çeşitli yazarlar tarafından sürdürüldü (Sahni, 2001; Pereira Stallaert, 2018; Cardozo & Niño, 2023).

Escude'ye (1997) göre Uluslararası İlişkiler disiplininde dört başat ve temel düşünce geleneği bulunmaktadır: (i) 2. Dünya Savaşı öncesindeki jeopolitik temelli Alman ekolü, (ii) Morgenthau ve Waltz'tan kaynağını alan Soğuk Savaş döneminin savaş ve güvenlik takıntılı yaklaşımları, (iii) Latin

Amerika'nın bağımlılık (*dependencia*) ekolü ve (iv) Keohane ve Nye'nin geliştirdiği karşılıklı bağımlılık modeli (s. 2). Ancak yazar, bütün bu ekollerin hiçbirinde bir çevre ülkesinin büyüme ve kalkınmaya odaklanan işlevsel dış politikasına dair normatif bir uluslararası ilişkiler çalışmasının bulunmadığını altını çizer (s. 3). Böylesi bir çalışmanın yokluğunun, bilhassa Arjantin dış politikasını anlamayı mümkün kılmadığını öne sürer.

Anglo-Amerikan entelektüel çevrelerce geliştirilen Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarının etnosentrik bir disiplin doğurduğunu iddia ederek, mevcut disiplinin çevre ülkelere yönelik yanlış okumalar ürettiğini savunur. Realist teorilerin Üçüncü Dünya ülkelerinin uyguladığı saldırgan politikaları meşrulaştırmaya, liberal/kurumsalcı teorilerin ise bu ülkelerin dış politikadaki maliyetleri ve hareket alanlarını abartmaya yol açtığını belirtir (s. 6). Tickner (2003), Amerikan kökenli teorik çerçevelerin eleştirilmeksizin kabulünün, elitlerin ideolojik amaçlarına geniş bir oyun alanı tanıdığını ve Latin Amerika için olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirtir (s. 332). Buradan hareketle Escude (1997), zayıf ve kırılğan devletlerin çıkmazlarına odaklanan, yani kuvvetlinin değil zayıfın perspektifinden yaklaşımlar geliştirilmesinin gerekliliğine işaret eder (ss. 4-5 ve 11).

Uluslararası İlişkiler teorilerine dair bu genel eleştirinin ardından Escude, Realizm hakkındaki kritik yargılarını dillendirir. Realizmin genel kabul gören argümanlarının (kendi ifadesiyle klişelerin) başında, devletler arası sistemde devletlerin birincil hedefinin güç ve güvenlik olduğu gelmektedir. Bunu "yarı-gerçek" olarak niteleyerek, söz konusu kabulün kavramsal bir bulanıklık yarattığını belirtir. Çünkü yazara göre devletler, bazen birincil olarak güç ve güvenliğin peşindedirler, bazen de dış politikayı kullanarak iç siyasette iktidarlarını tahkim etmeye çalışırlar. Bazen öncelikli olarak dış politikayı yurttaşlarının refahını sağlamak üzere araçsallaştırırlar, bazen de dış politikayı ideolojik ve dinsel sonuçlar elde etmek için kullanırlar (s. 9). Realist teorinin, devleti yalnızca sınırsız ve duraksız bir güç ve güvenlik arayışı takıntısına sabitlemesi, onun eksik ve zayıf yönüdür.

İkinci olarak, devleti tıpkı bir insan gibi güç peşinde koşan bir mahiyet yüklemek antropomorfik (insan biçimci) bir yanlılgı/safsata'dır. Güç peşinde koşan aktör devlet değil karar verici pozisyondaki elitlerdir. Ayrıca elitler, toplum ile doğrudan bir ilişki içerisindedirler. Toplum, elitlerin alacağı kararları yönlendirme ve kısıtlama gücüne sahip olduğu kadar, elitler de toplumu gözeterek, güç ve güvenlik yerine kalkınma ve refah odaklı bir dış politika sergilemeyi tercih edebilirler. Toplum ve elitler arasındaki ilişkiyel ve diyalektik süreç göz ardı edilmemeli ve Realist teorinin temel analiz birimi devlet değil devlet-toplum kompleksi⁴ olmalıdır (ss. 9-10). Bu bağlamda, Alexander Wendt'in (2004) devletin uluslararası aktörlüğü/kişiliği hakkındaki ünlü makalesi "Uluslararası Teoride Bir Kişi Olarak Devlet" ile kendi görüşlerini karşılaştırır. Nihayetinde, toplumdan özerkleşmiş bir karar verici olarak devletin aktörleştirilmesi/kişileştirilmesinin, iç/ulusal alanda toplumun talep ve çıkarlarını dikkate almayan mutlak bir tiranlıkla sonuçlanacağını ileri sürer (Escudé, 2010, s. 11).

Bu hususta Kuzey Kore'nin yaptırımlara maruz kalmayı, yani yurttaşlarını olumsuz etkileyecek bir karar olan nükleer silah üretme kararını alırken, Avustralya'nın nükleer silah geliştirme fikrinin olmamasını açıklayıcı bir örnek olarak verir. Temel analiz biriminin gücünü maksimize etmeyi amaçlayan devletler olduğunu kabul edersek, Avustralya'nın da nükleer silah üretmeyi istemesini öngörmek gereklidir. Halbuki Avustralya'nın Kuzey Kore'ye nazaran daha fazla refah ve kalkınmayı önemseyen bir topluma sahip olması, Avustralya elitlerinin böylesi bir karar almasının önüne set çeker (Escude, 1997, ss. 10-11).

Dolayısıyla Escude'nin, uluslararası sistemin getirdiği anarşik ortam içerisinde güç peşinde koşma ve güvenliğini sağlamaya odaklı devletlerin davranışlarını incelemekten ibaret bir Realizm

⁴ Devlet-toplum kompleksi kavramının dile getirildiği başat çalışma için bkz. (Cox, 1981).

tanımını kabul etmediği söylenebilir. Bunun yerine yazar, toplumu da içeren bir analiz birimiyle, dış politik kararların kaynak ve nihai amaçlarındaki çeşitlilikleri fark edip ona uygun bir açıklama yöntemiyle Realist teorinin dönüştürülmesini tercih/teklif etmektedir.

Bu bağlamda Escude için kritik bir ayırım, temel analiz birimi olarak gördüğü devlet-toplum kompleksinin belirleyicilerinden olan devlet sınıflandırmasıdır. Yazara göre dünya üzerindeki ülkeler iki temel kategoriye ayrılabilir: Merkezi ve çevre devletler. Merkezi devletler, dünya ekonomisinin genişleme ve daralma döngülerinin oluşumunu doğrudan etkileyen ve devletler arası sistemin yazılı ve yazılı olmayan kurallarını belirlemede, siyasal baskınlıkları nedeniyle majör role sahip olan devletlerdir. Çevre devletler ise, ekonomik döngülerin oluşumunda söz sahibi olmayan ancak bu döngülerden ciddi biçimde etkilenenlerdir. Devletler arası sistemin yazılı kurallarının belirlenmesinde mütevazı roller edinebilseler de yazılı olmayan kuralların belirlenmesinde hiçbir role sahip değillerdir. Az gelişmiş ülkeler ve tüm Üçüncü Dünya, çevre devletler kategorisine dahildir. Hatta, sistemik kısıtları gözetmeksizin dış politika uyguladıkları takdirde ekonomilerinin ciddi ölçüde yara alabileceği küçük ve orta büyüklükteki gelişmiş ülkeler de çevre devletler kategorisine dahildir (Escudé, 1997, s. 18).

Merkezi ve çevre devletler ayırımını yapmak, Realist gelenek içerisindeki bir kolun, Waltz'un (1979) geliştirdiği Yapısalçı Realizmin iki önemli varsayımına karşıt olmak anlamına gelmektedir. Bunlardan ilki, uluslararası sistemin yapısı gereği anarşik olduğu ve uluslararası ortamda iç/ulusal alanda olduğu gibi bir nihai karar vericinin olmamasıdır (ss. 103-128). Merkezi ve çevre devletler olarak iki grup tanımlayarak ve bu kategorik ayırımın kriterlerine "yazılı olan ve olmayan kuralları belirleme yetisi"ni koymak, uluslararası sistemin anarşik değil hiyerarşik karakterde olduğunu öne sürmekle eş anlamlıdır. Esasen Escude (1997), merkezi ve çevre devletler arasında bir hiyerarşinin olduğunu, merkezi devletler arasında ise anarşinin geçerli olduğunu belirterek, uluslararası sistemin farklı katmanlarında farklı yapısal özelliklerin var olduğunu öne sürer (s. 63). İkinci varsayım ise devletlerin uluslararası sistemin dayattığı kısıtlar altında bilardo topları gibi egemen-eşit ve benzer-birimler (like units) oldukları ve benzer reaksiyonlarla hareket ettikleridir. Ancak hem devletlerin iki farklı kategoride olduğu iddiası hem de uluslararası sistemin anarşik ve hiyerarşik nitelikleri argümanı, devletler arası ilişkilerin çok daha girift reaksiyon ve davranışlarla bezeli olduğuna işaret eder.

Nihayetinde bu varsayımlarla Escude, üç farklı devlet tipi/niteliği olduğuna kanaat getirir. Bunların ilki büyük devletler, diğer ikisi ise zayıf devletlerdir. Bunlar sırasıyla komuta (*command*) eden devletler, itaat eden devletler ve asi devletler adlarıyla tanımlanır (s. 64). Bir başka eserde bu devlet tiplerini kural koyan, kurala uyan ve asi devletler olarak tanımlar (Escudé, 2016, s. 57). Kural koyanlar kategorisinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesi ile Avrupa ekonomik sistemi içerisindeki rolü nedeniyle Almanya'yı zikreder (Escudé, 2016, s. 57). Kurala uyan devletler için asilik oldukça maliyetlidir, devlet-toplum komplekslerinin mahiyeti onları böylesi bir yük altına girmekten uzak tutar. Ancak, Kuzey Kore ve Küba gibi asi devletler, sistemin kurallarına aykırı politikalar sergilemenin maliyetine katlanmaya hazırdırlar.

Kural koymak-kurala uymak ve güç-zayıflık dikotomisinden yola çıkarak ortaya koyduğu farklı devlet tipleri ayırımını somut örneklerle açıklarken aslında uluslararası kamuoyunun tarih boyunca şahitlik ettiği bir hiyerarşinin varlığını reddederek/görmezden gelerek devletler arası düzeni analiz etmenin yetersizliğine işaret eder gibidir. Örneğin bir tarafta, askeri ve ekonomik güç kapasitesi sayesinde filolarını okyanuslarda geçirebilen bir ABD; diğer tarafta ise, cephaneleri kısa sürede tükenebilecek Arjantin ve Paraguay ölçeğindeki iki devletin çatışma(ma) kararlarını vermesi söz konusudur. Bu örneklerdeki ülkeler benzer-birimler olmadıkları gibi, ABD'nin rol ve/ya görevinin, hiyerarşik biçimde, düşük kapasiteye sahip devletlerin siyasetine müdahil olmak ve yön vermek olduğu gözlenmektedir (Escudé, 2016, s. 58).

2. ÇEVRESEL REALİZME GÖRE BİR ÇEVRE DEVLETİN DİŞ POLİTİKASI

Escude, Çevresel Realizm yaklaşımı ile devlet-merkezli realist bakış açısı yerine devlet-toplum kompleksi analiz biriminin göz önüne alınacağı bir "yurttaş-merkezli" bakış açısını önermektedir. Bunu yaparken, ekonominin güç siyasetinden ayrıştırıldığı realist perspektifi reddederek, toplumun ve onun kalkınma ve refah arayışının devreye sokulduğu bir realist bakış açısını savunmaktadır (Niemann, 1998, s. 180). Anarşi yerine hiyerarşinin hâkim olduğu devletler arası sistemdeki kurala uyan kategorisindeki çevre devletler için söz konusu ekonomik bağlamın kritik olduğunu belirterek, çevre devletlerin davranışlarının bu öncüller ışığında açıklanması gerektiğini ileri sürer.

Buradan yola çıkarak çevre devletlerin uygulama(ma)sını öngördüğü politikaları sıralar. Yazara göre bir çevre hükümeti kendini devletler arası güç siyasetinde uzak tutmalı ve kendini yerel ekonomik kalkınma hamlelerine adanmalıdır. Asi devlet olmanın maliyetine katlanmayı istemiyorsa, hiyerarşik devletler arası sistemde kural koyucu bir konuma ulaşması neredeyse imkânsız ise ve artık günümüz küresel politik atmosferinde, bir devlet bir başka devleti doğrudan yutacak/hazmedecek politikalar sergileyemiyorsa, savaş-güç-güvenlik üçgenine angaje olmanın pratik bir anlamı yoktur. Askeri-siyasi güç unsurlarına ayrılacak bütçeler, kalkınma ve refah kalemlerinde kullanılmalıdır. İkincisi, devletler arası idealist politikalarından uzak durulmalı, demokrasi, özgürlük ve çevre korumayı teşvik eden, ne kendisi ne de yurttaşları maliyet ve risk yaratmayacak "evrensel makbul amaçlar"a odaklanmalıdır. Üçüncüsü, şayet bir büyük güç bu makbul amaçlara zarar veren politikalar uyguluyor, ancak bu politikalar çevre hükümetin maddi çıkarlarını etkilemiyorsa, büyük güçlerle riskli karşılaşmalardan/çatışmalardan kaçınılmalıdır. Dördüncü olarak, büyük güçlerle sonuç doğurmayacak karşılaşmalardan/çatışmalardan kaçınılmalıdır. Böylesi temaslar, kısa vadede büyük güçlerden zarar görülme dahi uzun vadede negatif izlenimler üretir. Son olarak, yukarıdaki maddelerle çelişmeyecek biçimde başat-büyük güçler ve/ya güç koalisyonlarıyla ittifak olasılıkları değerlendirilmelidir (Escudé, 1997, ss. 88-89).

Bu prensipler ışığında Çevresel Realizmin, bir çevre devletin hareket alanının sınırlarını çizdiği ve sonucu muğlak uluslararası güç oyunlarından uzak tutacak bir yol haritası çizdiği söylenebilir. Bir dış politika davranışı, öngörülemeyen ve/ya riskli bir güç oyununun içine girmekle sonuçlanacaksa; bu oyun için sarf edilecek tüm maliyet ve çabanın, ülkenin ekonomik kapasitesini arttırmaya ayrılması yeğdir. Böylece çevre devleti, toplumu ile arasındaki ilişkiyi daha kapsayıcı ve olumlu bir biçimde kurar ve iç/ulusal güvenlik problemlerini daha az yasar.

3. ÇEVRESEL REALİZM İLE İNCELENEN VAKA ÖRNEKLERİ

Çevresel Realizmin öncü ismi ve dönemin dış politika danışmanı olarak Escude, Çevresel Realizm perspektifiyle alınan dış politika kararlarına Menem dönemi Arjantin'inden örnekler verir. Bunu yaparken Arjantin'in İkinci Dünya Savaşı sırasındaki tarafsızlığının ve Soğuk Savaş'ta devam eden kurala uymakta direnen devlet karakterini öne sürer. 1989'da göreve gelen Carlos Menem öncesi hükümetlerin bir dizi faaliyetleri bu tavra örnek teşkil eder: (i) kısıtlı ulusal imkanların uranyum zenginleştirme çalışmalarına ayrılması, (ii) 1967'de imzalanan Latin Amerika ve Karayipler'de Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması ve 1968 yılında imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na taraf olunmaması, (iii) Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak ve Mısır ile ortaklaşa yürütülen, yaklaşık 1000 kilometre menzilli Condor II füze programının geliştirilmesi, (iv) Britanya ile karşı karşıya gelinen Falkland/Malvinas Savaşı ve (v) Birleşmiş Milletler'deki anti-Amerikancı oy kullanma eğilimi (Escudé, 2015, s. 54).

Menem dönemi, sırasıyla bu politikaların çoğunun terk edildiği bir dönüşüm dönemi olurken Escude de bunun akademik ve pratik altyapısını oluşturan isimlerden biriydi. 1992 yılında Condor

II'lerin, Füze Teknolojisi Kontrol Programı'na üye olan İspanya'ya yollanarak imha edilmesi, ülkenin dış politikasındaki kritik dönüşüme işaret eden sembollerdendi. 1993 yılında Arjantin bu imha programına katıldı. Condor II'lerin yok edilmesine dair yazarın yorumları, Çevresel Realizm teorisinin neyi kastettiğini gözler önüne serer. Buna göre, Arjantin'in deneyimlediği hiper enflasyonist ekonomik kriz koşullarının, Menem dönemindeki karar alıcıların gözettiği birincil husus olduğu söylenmelidir. Elbette ABD'nin ve Batı Avrupalı ülkelerin baskıları füze programının sona erdirilmesi konusunda çok kritikti. Ancak bu baskılar uzun yıllardır sürüyordu ve buna rağmen Arjantin, yukarıda bahsedilen kurala uymayan devlet görüntüsü sona erdirmek için bir adım atmamıştı.

Menem döneminde, Arjantin toplumunun ekonomik olarak ciddi sorunlar yaşadığı tespit ve/ya kabul edildi. Bu nedenle, Arjantin ekonomisini zora sokan uluslararası baskı ve ekonomik yaptırımları sona erdirmek, iç çatışma ve istikrarsızlığı önleyebilecek başat unsur olarak algılandı (Escudé, 1998, s. 68). Buradaki dış politika dönüşümünün ana tetikleyicisi, Arjantin devlet-toplum kompleksindeki değişim, yeni denge noktasıdır. Menem öncesinde, uluslararası baskılar değişse de farklı biçimleriyle hep var oldu, ancak bu baskıların bizatihi kendisi bir değişime yol açmadı. Zira Arjantin, baskıların yaratacağı maliyete katlanmayı göze aldı. Esas dönüşümü sağlayan şey ise ekonomik krizlerle bezeli iç politikanın yeni bir planla değişmesi oldu.

Çevresel Realist bir dış politika izleyen ülkelere, 1990-2015 yılları arasındaki Şili ve Kolombiya örnek verilebilir. Bu iki ülkenin ABD ile imzaladığı ticaret antlaşmalar, uluslararası örgütlerdeki oy kullanma davranışları ve dış yardımlardan aldıkları paylarda ciddi bir farklılaşma gözlemlendi (Schenoni & Escudé, 2016, ss. 10-11). Aynı şekilde Meksika, 1994'te Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'na taraf olarak, Chavez rejimini eleştirip bölgesel örgütlerin yönetiminden uzak tutarak ve uyuşturucu konusunda ABD ile sıkı bir iş birliğine giderek sosyoekonomik kalkınmaya odaklanan ve Çevresel Realizm ile açıklanmaya uygun bir dış politika oluşturdu (Escudé, 2016, ss. 63-64; Sahni, 2001, ss. 25-27). Skjær (2016) kimi Latin Amerika ülkelerinin 2000'li yıllarda yaşadığı krizleri ve bu krizlere karşı Amerikan Devletleri Örgütü ve Güney Amerika Uluslar Birliği örgütlerinin nasıl davrandığını incelediği eserinde, liberal kurumsalcılık ve Çevresel Realizmi birer analiz aracı olarak birbiriyle mukayese eder. Sonuçta, Latin Amerika ülkelerinin liberal değerleri önde tutan araçlar yerine Çevresel Realizmin argümanlarını ülkelerin tarihsel gerçekliklerine daha uygun bir araç olarak görür.

Chavez ve Ahmedinejad liderliğindeki Venezuela ve İran arasındaki özel ilişkiyi ele alan Pereira Stallaert (2018), asi devlet kategorisinde yer alabilecek bu iki ülkenin 2005-2013 yılları arasındaki dış politika ilişkilerini Çevresel Realizm ile açıkladı. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Birleşmiş Milletler ve Ortadoğu meselelerinde (ss. 190-192) birbirlerine destek olan bu iki liderin “asi ortaklık”la eşleştirerek teori için önemli bir vakayı analiz etti. Yine Chavez dönemi Venezuelasını ele alan bir diğer makalede Mijares (2017), Chavez'in büyük güçler arasındaki çekişmelerden bulunduğu özerk alanda bir yumuşak dengeleme stratejisi izlediğini iddia etti.

Dispo'nun (2021) çalışmasında ise 2013 yılında Haiyan Tayfunu afetini yaşayan Filipinler örneği ele alındı. Bu afetin neticesinde, bir çevre devlet olarak Filipinler'in uluslararası çevre rejimini değiştirmek üzere bir kurala uyan devletten kural koyan devlet olma yönündeki politika ve girişimleri incelendi.

Bir diğer vaka analizi ise, Arjantin dış politikasının Çevresel Realizm perspektifinden ayrılmakta olduğunun altını çizen ve dış politika rotasındaki değişikliklerin bir çevre ülke için oluşturabileceği olumsuzlukları gözler önüne sererek teorinin çeperlerini genişletmiş bir çalışmadır. Bilhassa 21. yüzyılda ABD ile giriştiği küresel rekabette yaşanacak bir güç geçişiyle birlikte küresel hegemon güç haline gelebileceği tartışılan (Dulkadir, 2020) Çin'in bölgesel politikalarının bir ayağı da Arjantin oldu.

Çin ve Arjantin arasında gelişmeye başlayan savunma ve güvenlik odaklı iş birliğinin, Arjantin'in ABD ile yürüttüğü ikili ilişkilere zarar verebileceği ve bu noktada bir çevre devleti örneği olan Arjantin'in söz konusu iş birliğinden olumsuz etkileneceği öne sürüldü (Alvarez Maganini & Rubbi, 2019).

SONUÇ YERİNE: ÇEVRESEL REALİZMİN KATKILARI VE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Escude'nin Çevresel Realizm yaklaşımını, Uluslararası İlişkiler teorisinde genel olarak ikincilleştirilen “diğer devletler”i açıklama çabalarından biri olmak görmek gerekir. Latin Amerika menşeli bu perspektifin, kıta merkezli bir diğer ünlü teori olan bağımlılık ekolünün çevre/periferi kavramını alıp onun üzerine bina etmesi anlamlıdır. Bu açıdan, Çevresel Realizmin de içerisinde yer aldığı, diğer devletlere odaklanan teorik yaklaşımlar kümesi, Uluslararası İlişkiler literatüründe devletleri benzer/özdeş aktörler olarak gören kavrayışa karşı ciddi itirazlar barındırır. Özellikle iç ve dış alan arasındaki ayrımın silikleşmesini ve bu iki alanın karşılıklı etkileşimini önde tutması kıymetlidir. Uluslararası sistemin pratiğinde görülen hiyerarşi ve yazısız kurallar gibi kavramsallaştırmalar, disiplini ve devletler arası düzeni daha gerçeğe yakın ve perdesiz bir bakış açısıyla tanımlama imkânı yaratır.

Ancak Escude'nin teorisinde eksik kalan ve eleştiriye mahkûm birkaç noktayı da belirtmek gerekir. Bunlardan ilki, Realizmde verili olan insan biçimci devlet öznesini makul biçimde eleştirmekle beraber, bunun yerine geçecek bir devlet teorisinin kapsamlı biçimde önerilmemiş olmasıdır (Niemann, 1998, s. 181). İkinci olarak, yurttaş merkezli olarak tanımlayarak devlet-toplum kompleksi kavramsallaştırmasına yakın bulduğu aktörün, toplum tarafının yeterince işlenmemiş olmasıdır. Dahası toplumun, kalkınma ve refah paydasında buluşabilecek, özdeş ve yeknesak bir yapı gibi gösterilmesidir. Örneğin farklı etnik, dilsel, dinsel, mezhepsel, vb. grupların yer aldığı toplumlardaki siyasi ve ekonomik güç ilişkileri değişebilir. Ya da sivil toplum, düşünce kuruluşları, sendikalar, vb. gibi çeşitli toplumsal baskı gruplarının politika yapım süreçlerinde rolleri dikkate alındığında (Kahraman, 2021), iç/ulusal alandaki bölüşüm ya da güç ilişkisinin farklı dış politik çıktılara yol açabileceği değerlendirilebilir.

Pek çok rejimde toplumun belli bir kesiminin özellikle kayırıldığı örneklere rastlanmaktadır. İç ve/ya dış güvenlik kaygıları nedeniyle toplumun çoğunluğunun değil, mevcut rejime destek veren kesiminin ekonomik, siyasal, toplumsal, vb. imtiyazlarının gözetildiği bilinmektedir. Konuya değinmediği için, Escude'nin, iç/ulusal alandaki bölüşüm ilişkisine yeteri kadar eğilmeyerek, elitlerin tüm toplumu memnun edip meşruiyet devşirebileceği bir denge noktasının mümkün olabileceğini öne sürdüğü söylenebilir. Bunun da tarihsel gerçekliklerle bağdaşmadığı ve yanlışlanacak pek çok otoriter rejim tipiyle karşı örneklendirilebileceği belirtilmelidir.

Son unsur ise, devlet kategorilerinin sorgulamaya açık olmasıdır. Merkezi ve çevre devletler ile kural koyan, uyan ve isyan eden devlet ayrımlarının yeterli olmadığı dile getirilebilir. Örneğin farklı nitelikleri öne çıkarılarak tanımlanan yarı-çevre devletler, sosyal bilimler literatüründe önemli yer tutan bir ayrımdır. Ayrıca, merkez ve çevre devletler arasında güç farklılıklarının da söz konusu devletlerde farklı dış politika davranışları yaratabileceği de sorgulanmalıdır. Süper veya hegemon güçler olarak adlandırılacak devlet gruplarının yanı sıra, ikincil devletler, orta büyüklükte devletler, küçük devletler ve hatta çok daha düşük nüfus ve yüzölçümüne sahip minimal devletlerin de varlığı göz ardı edilmeden bir kategorizasyon üretilebilir. Yüksek zenginliğe sahip olmasa da yüksek askeri güce sahip ya da düşük askeri ve nüfus kapasitesine sahip olup yüksek ekonomik gelire sahip ülkelerin yine farklı dış politika eylemlerinde bulunabileceği tartışmaya açıktır.

KAYNAKÇA

- Alvarez Maganini, V., & Rubbi, L. N. (2019). The Wrong Partner: Peripheral Realism and Argentina's Defense Foreign Policy towards China and the United States between 2005 and 2015. *Ciencias Políticas y Relaciones Internacionales*, 8(8), 161-184.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(1), 33-60.
- Ayoob, M. (1983). Security in the Third World: The worm about to turn? *International Affairs*, 60(1), 41-51. <https://doi.org/10.2307/2618929>
- Ayoob, M. (1995). *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict, and the International System*. Lynne Rienner Publishers. <https://doi.org/10.1515/9781685853778>
- Ayoob, M. (1998). Subaltern Realism: International Relations Theory Meets the Third World. İçinde S. G. Neuman (Ed.), *International Relations Theory and the Third World* (ss. 31-54). MacMillan.
- Cardozo, A., & Niño, C. (2023). Irán y Venezuela: Del realismo periférico a la diplomacia resiliente (1999-2023). *Relaciones Internacionales*, 96(1), 165-189. <https://doi.org/10.15359/ri.96-1.6>
- Cox, R. W. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 126-155. <https://doi.org/10.1177/03058298810100020501>
- Dannreuther, R. (2007). War and insecurity: Legacies of Northern and Southern state formation. *Review of International Studies*, 33(2), 307-326. <https://doi.org/10.1017/S0260210507007528>
- Dispo, A. M. F. (2021). *Changing the Rules of the Game: The Philippines and the Politics of Climate Change in the post-Paris Era* [Yüksek Lisans Tezi, De la Salle University]. https://animorepository.dlsu.edu.ph/etd_masteral/5910/
- Dulkadir, D. (2020). Dünya Güç Hiyerarşisinde Dönüşüm ve Çin in Hegemonik Yükselişi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 78-94. <https://doi.org/10.51124/jneusbf.2020.2>
- Elman, M. F. (1995). The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in its Own Backyard. *British Journal of Political Science*, 25(2), 171-217.
- Escudé, C. (1995). *El realismo de los estados débiles: La política exterior del primer gobierno Menem frente a la teoría de las relaciones internacionales* (1a ed). Grupo Editor Latinoamericano.
- Escudé, C. (1997). *Foreign policy theory in Menem's Argentina*. Univ. Press of Florida.
- Escudé, C. (1998). An Introduction to Peripheral Realism and its Implications for the Interstate System: Argentina and the Condor II Missile Project. İçinde S. G. Neuman (Ed.), *International relations theory and the Third World* (ss. 55-75). Macmillan.
- Escudé, C. (2010). *State personhood, reality or fiction?: The divergent views of C. Escudé (1994) and A. Wendt (2004)* (1. ed). Univ. del CEMA.
- Escudé, C. (2015). Realism in the Periphery. İçinde J. I. Domínguez & A. Covarrubias Velasco (Ed.), *Routledge handbook of Latin America in the world* (ss. 45-57). Routledge.
- Escudé, C. (2016). Who Commands, Who Obeys, and Who Rebels. İçinde D. R. Mares & A. M. Kacowicz (Ed.), *Routledge handbook of Latin American security* (ss. 56-66). Routledge.
- Kahraman, S. (2021). Baskı Gruplarının Politika Transerlerinde Etkililiği. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 218-237.
- Kaya, M. A. (2022). Egemenlik Kavramı ve Siyasal Düşünürler. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 213-235. <https://doi.org/10.51120/NEUHFD.2022.44>
- Keohane, R. O. (1969). Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics. *International Organization*, 23(2), 291-310.

- Krasner, S. D. (1985). *Structural conflict: The Third World against global liberalism*. University of California Press.
- Krause, K. (1996). Insecurity and State Formation in the Global Military Order: The Middle Eastern Case. *European Journal of International Relations*, 2(3), 319-354. <https://doi.org/10.1177/1354066196002003002>
- Labs, E. J. (1992). Do Weak States Bandwagon? *Security Studies*, 1(3), 383-416. <https://doi.org/10.1080/09636419209347476>
- Lobell, S. E., Ripsman, N. M., & Taliaferro, J. W. (Ed.). (2009). *Neoclassical Realism, the state, and foreign policy* (1. publ). Cambridge University Press.
- Mijares, V. M. (2017). Soft Balancing the Titans: Venezuelan Foreign-Policy Strategy Toward the United States, China, and Russia. *Latin American Policy*, 8(2), 201-231. <https://doi.org/10.1111/lamp.12128>
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika*. Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Niemann, M. (1998). Peripheral States and Realism. *Mershon International Studies Review*, 42(1), 180-182. <https://doi.org/10.2307/254463>
- Pereira Stallaert, C. (2018). The strategic alliance between Chávez and Ahmadinejad, and its impact on international institutions, from a peripheral-realist perspective. *Portuguese Journal of Social Science*, 17(2), 179-197. https://doi.org/10.1386/pjss.17.2.179_1
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51(1), 144-172. <https://doi.org/10.1017/S0043887100007814>
- Sahni, V. (2001). Peripheric Realism versus Complex Interdependence: Analyzing Argentine and Mexican Foreign Policies since 1988. *International Studies*, 38(1), 17-27. <https://doi.org/10.1177/0020881701038001002>
- Schenoni, L., & Escudé, C. (2016). Peripheral Realism Revisited. *Revista Brasileira de Política Internacional*, 59(1). <https://doi.org/10.1590/0034-7329201600102>
- Singer, M. R. (1972). *Weak states in a world of powers: The dynamics of international relationships*. Free Press.
- Skjær, A. I. (2016). *Protecting Democracy? The Role of OAS and UNASUR When Facing Democratic Crises in Latin America* [Yüksek Lisans Tezi]. Norwegian University of Life Sciences.
- Tickner, A. B. (2003). Hearing Latin American Voices in International Relations Studies. *International Studies Perspectives*, 4(4), 325-350. <https://doi.org/10.1111/1528-3577.404001>
- Ünüvar, A. (2022). 20.Yüzyılda Sınır Olgusu ve Sınır Anlaşmazlıkları. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 54-67.
- Walt, S. M. (2007). *The origins of alliances* (1. publ. paperb. 1990, [Nachdr.]). Cornell Univ. Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics* (1st ed). McGraw-Hill.
- Wendt, A. (2004). The state as person in international theory. *Review of International Studies*, 30(2), 289-316. <https://doi.org/10.1017/S0260210504006084>
- Wohlforth, W. C. (1994). Realism and the End of the Cold War. *International Security*, 19(3), 91-129.

EXTENDED ABSTRACT

This study is about the analysis and interpretation of the "peripheral realism" approach developed by the Argentine political scientist Carlos Escude. This approach suggests normative foreign policy behaviors for weak, small, and peripheral states based on Argentine foreign policy. It has both academic and practical aspects, having served as an advisor on foreign policy to the Argentine government in the 1990s. By looking at the case studies it examines and the critiques of peripheral realism, it seeks to assess the approach's standing within the field of international relations.

The paper first attempts to explain how the realism approach in the field of International Relations has changed over time and what vacuum peripheral realism attempts to fill in the discipline. In this context, it is stated that the main backbone of Realism focuses on the great powers/superpowers and the behavior of non-Western/Northern, small, weak or "other states" is explained by bandwagoning to the great powers. Escude's approach aims to develop a perspective specific to "other states" in realism.

The author challenges the basic approach of realist theory that identifies the state with an unlimited and unceasing pursuit of power and security. According to him, the state instrumentalizes foreign policy to gain positions in domestic politics, to achieve ideological and religious results, and for the welfare of its citizens. In other words, it is a clear inadequacy of the theory to interpret the state anthropomorphically as an individual struggling for personal power and self-interest. Moreover, the real subjects are the elites in decision-making positions. Additionally, their choices need to be understood in light of society's dialectical relationship. In the end, elites are a group of people who act for different reasons and base their decisions on the demands and responses of society. Consequently, Escude contends that the state-society complex—to borrow a term from Cox—should serve as the fundamental analytical unit for realism.

Escude's other criticism of mainstream realism is that anarchy dominates the international political sphere. Escude argues that such anarchy may exist in relations between great powers, but there is clearly a hierarchy in the international system. He asserts that states cannot be characterized as sovereign-equal and like-units and that the imperious nature of the relationship between superpowers and others cannot be denied. Hence, he distinguishes between central and peripheral states. This distinction, which underlines the hierarchy in question, is further expanded with a tripartite categorization. Accordingly, the international system can be classified into three categories: rule-makers, rule-takers and rebel states. Rebel states are countries like North Korea and Cuba that are willing to suffer the negative consequences of challenging the rule-makers. The rule-makers are the five permanent members of the UN Security Council and Germany. The other countries are peripheral states that try to formulate a foreign policy behavior within the constraints/rules of the order created by the rule-makers.

Escude suggests a citizen-centric approach for the formulation and analysis of peripheral state foreign policy within this hierarchical framework. Peripheral states should therefore prioritize social development and welfare. Peripheral states should avoid power politics and instead concentrate on the well-being of their societies, as they are unable to overthrow the hierarchical structure or confront it and risk economic penalties. Budgets allocated to military-political power-building should be redirected to economic prosperity. The foreign policy of peripheral states should focus on "universally acceptable goals" such as democracy, freedom and environmentalism that do not impose costs on citizens. Risky confrontations with superpowers ought to be avoided. It can be argued that a peripheral state, lacking the ability to fundamentally alter the international system, ought to steer clear of all dangerous ventures and pursue foreign policy initiatives that serve the interests of the citizenry and social welfare.

Following the theoretical sections of the study, cases analyzed with peripheral realism are presented. The pioneer of these studies is Escude's analysis of Argentine foreign policy. He enumerates the mistakes of foreign policy prior to the Menem governments, in which he served as a foreign policy advisor. He argues that uranium enrichment, non-participation in nuclear non-proliferation treaties, the Condor missile program and the Falklands/Malvinas war are policies that a peripheral state should not pursue. He criticized the negative impact of this policy on the Argentine economy and the damage it caused to citizens. During the Menem era, all these policies were revised and brought in line with Escude's citizen-centric approach.

Apart from Argentina, many studies focusing on countries in Latin America, especially in the post-Cold War period, have been exemplified. Moreover, works dealing with countries such as Iran and Venezuela, which can be characterized as rebel states in the peripheral realism approach, are also analyzed.

In conclusion, peripheral realism's critique of IR theories and realism in particular, with a particular focus on the foreign policies of "other states", is an important contribution to the deepening and broadening of the discipline. However, the fact that Escude and other peripheral realist thinkers do not present a comprehensive theory of the state seems to be the most significant shortcoming of the approach. Moreover, the social pillar of the state-society complex concept is not sufficiently elaborated, and the relations between decision-makers and different groups in society (ethnic, linguistic, interest groups, etc.) and the relations between these different groups are not discussed in detail. Finally, it does not seem sufficient to categorize peripheral states as only rule-takers and rebel states. Peripheral states include many states that differ in terms of population, natural resources, military capacity, etc. The fact that states with these different capacities and characteristics may behave differently in their foreign policies has not been taken into account and a relatively shallow inference has been made by melting them into the rule-takers pot.

Turizm Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Türkiye’de Yükseköğretim Turizm Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme

Saadet ZAFER KAVACIK

Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği, Konya, Türkiye
saadet.zaferkavacik@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 07/03/2024
Kabul: 23/06/2024
Yayın: 30/06/2024

Anahtar Kelimeler:

Toplumsal Cinsiyet,
Toplumsal Cinsiyet
Eşitliği, Turizm
Eğitimi, Türkiye

Jel Kodları: I21, I23,
I24, Z32

Toplumsal cinsiyet eşitliği, bölgesel ve küresel sürdürülebilir kalkınma için en önemli değerlendirme ölçütlerinden biridir. Turizm, küresel bir ekonomik ve sosyal olgu olarak sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektedir. Turizm özelinde, Türkiye’de üniversite eğitiminde toplumsal cinsiyet perspektifinin analizi çalışmalarının az olması nedeniyle literatürde oluşan boşluğu azaltmak amacıyla, mevcut araştırmada turizm eğitiminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin durumu araştırılmaktadır. Çalışma nitel bir araştırma olup toplumsal cinsiyet eşitliği ve turizmle ilgili raporlar, planlar ve akademik makaleler gibi ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca nitel araştırma kapsamında Web of Science (WoS) ve Scopus veri tabanlarında indekslenen turizm, toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği temalı makalelerin yıl, ülke, WoS kategorisi ve sürdürülebilir kalkınma hedefi (SKH) gibi değişkenlere göre dağılımı gösterilmiştir. Ayrıca Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu veri tabanında bilim alanı “turizm” olan akademisyenlerin cinsiyet dağılımı ile Türkiye’deki üniversitelerin çeşitli fakültelerinde yer alan Turizm İşletmeciliği bölümlerine son dört yılda kayıt yaptıran öğrencilerin cinsiyet dağılımı sunulmuştur. Aynı zamanda dünya ve Türkiye özelinde Cinsiyet Açığı Endeksi değerleri paylaşılmıştır. Turizm ve toplumsal cinsiyet üzerine ilk çalışma 1980 yılında yapılmıştır. “Turizm”, “toplumsal cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” temalarında hazırlanan çalışmalar en fazla “Ağırlama Eğlence Spor Turizm” WoS kategorisinde ve 11. Hedef Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar SKH hedefine yönelik yapılmıştır. Hem bilim alanı turizm olan akademisyenlerde hem de Turizm İşletmeciliği bölümüne yerleşen öğrencilerde genel olarak erkek sayısı kadınlara göre daha fazladır. Dünya ve Türkiye’deki Cinsiyet Açığı Endeksi değerleri, eğitimde ve eğitim yoluyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve güçlendirilmesinin daha fazla zamana ihtiyacı bulunduğunu göstermektedir.

Gender Equality in Tourism Education: An Evaluation of Türkiye’s Higher Tourism Education

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 07/03/2024
Accepted: 23/06/2024
Published: 30/06/2024

Keywords:

Gender, Gender
Equality, Tourism
Education, Türkiye

Jel Codes: I21, I23,
I24, Z32

Gender equality is one of the most important assessment criteria for regional and global sustainable development. Tourism supports sustainable development as a global economic and social phenomenon. In order to reduce the gap in the literature due to the lack of studies analysing the gender perspective in university education in Türkiye, the current study investigates the status of gender equality in tourism education. In addition, within the scope of qualitative research, the distribution of tourism, gender and gender equality themed articles indexed in WoS and Scopus databases according to variables such as year, country, WoS category and SDG is shown. In addition, the gender distribution of academics whose field of science is “tourism” in the database of the Council of Higher Education in Türkiye and the gender distribution of students enrolled in Tourism Management departments in various faculties of universities in Türkiye in the last four years are presented. The first study on tourism and gender was conducted in 1980. Studies on the themes of “tourism”, “gender” and “gender equality” were mostly conducted in the WoS category of “Hospitality Leisure Sports Tourism” and the 11th Goal Sustainable Cities and Communities SDG target. In general, there are more men than women both in the number of academics whose field of study is tourism and in the number of students enrolled in the Department of Tourism Management. The Gender Gap Index values in the world and Türkiye show that achieving and strengthening gender equality in and through education needs more time.

Atf/Citation: Zafer Kavacık, S. (2024). Turizm Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Türkiye’de Yükseköğretim Turizm Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 141-159.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Milenyum Kalkınma Hedefleri (MKH) üzerine inşa edilen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ve 169 ilişkili hedeften oluşan hedef seti insan merkezli, dönüşüm odaklı, evrensel ve bütüncüdür. Dünya genelinde hızla büyüyen ve gelişen bir sektör olan turizm, birçok ülke için önemli dönüşümleri beraberinde getirmektedir (Çiçek vd., 2017). Turizm, doğrudan veya dolaylı olarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Özellikle, Hedef 8 “İnsana Yakıyır İş ve Ekonomik Büyüme”, Hedef 12 “Sorumlu Üretim ve Tüketim” ve Hedef 14 “Sudaki Yaşam” ana hedeflerine kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme, sürdürülebilir tüketim ve üretim ile okyanusların ve deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımına ilişkin dahil edilmiştir. Hedef 5 “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” de, 2015 yılında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde önerilen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinden biridir. Turizmin, kadınlara, özellikle küçük ve büyük ölçekli turizm ile ilgili işletmelerde iş sağlama ve gelir getirici fırsatlar sunması yoluyla çeşitli şekillerde kadını güçlendirme imkanına sahip olması hedefe ulaşma açısından turizmin önemini göstermektedir. İstihdam edilen ve girişimci kadın oranının en yüksek olduğu sektörlerden biri olan turizm, kadınların potansiyellerini ortaya çıkarmalarına ve toplumun her alanına tam olarak dahil olmalarına ve liderlik etmelerine yardımcı olacak bir araç olabilmektedir. (UNWTO, 2015). Turizm sektörü hem erkeklere hem de kadınlara oldukça dengeli bir şekilde iş imkânı sağladığı için genellikle kadınların güçlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Nitsch ve Vogels, 2022).

Geçtiğimiz birkaç on yılda, kadınların eğitime, özellikle de yükseköğretime katılımında kayda değer bir artış olmuştur (Carvalho vd., 2018). Akademi, bilginin üretilmesi ve yayılmasında önemli bir rol oynadığından, turizm endüstrisindeki daha geniş söylemleri ve uygulamaları etkileme potansiyeline sahiptir. Bilginin ve turizm akademisinin cinsiyetlendirilmesi, öğrencilerin eğitimini ve sektördeki toplumsal cinsiyet ve eşitsizlik anlayışlarının gelişimini etkilemektedir. Çünkü onlar hem geleceğin işgücü hem de turizm ürünlerinin müşterileridir (Dashper vd., 2022).

Türkiye’de üniversite öğretiminde toplumsal cinsiyet perspektifi analizi, özellikle turizm sektörü özelinde daha azdır. Bu araştırma da boşluğu doldurmak için turizm eğitiminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin durumunu araştırmaktadır. Ayrıca nitel araştırma kapsamında WoS ve Scopus veri tabanlarında indekslenen turizm, toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği temalı makalelerin yıllara göre dağılımı gösterilmiştir. Değerlendirmede raporlardan (Turizmde Kadın Küresel Raporu, Küresel Toplumsal Cinsiyet Açığı Raporu 2022, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Raporu 2022), planlardan (Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı 2022-2025, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023) ve toplumsal cinsiyet eşitliği ve turizmle ilgili akademik makalelerden yararlanılmıştır. Araştırmada WoS ve Scopus veri tabanlarında indekslenen turizm, turizm eğitimi, toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği temalı makalelerin yıllara göre dağılımı gösterilmektedir. WoS veri tabanında “turizm” ve “toplumsal cinsiyet” arama sorgusuna sahip 2942 makalenin ve “turizm” ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” arama sorgusuna sahip 123 makalenin WoS kategorilerine, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ve ülkelere göre dağılımı şekil ve tablolarda gösterilmiştir. Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu veri tabanındaki bilim alanı “turizm” olan akademisyenlerin cinsiyet dağılımı sunulmuştur. Türkiye’deki üniversitelerin çeşitli fakültelerinde yer alan Turizm İşletmeciliği bölümlerine son dört yılda kayıt yaptıran öğrencilerin cinsiyet dağılımı verilmiştir.

1. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Toplumsal cinsiyet kadın ve erkek rollerine vurgu yapan, toplumun atfettiği rollerin değişmesi adına kültürel yapıyı zorlayan bir kavramdır (İşman ve Yusupova, 2023). Toplumsal cinsiyet algısı aile, ebeveynlerin öğrenim durumu, aile bireylerinin meslekleri, arkadaş çevresi, okul ve kitle iletişim araçlarından etkilenecek biçim almaktadır (Aydın ve Duğan, 2018). Eisenstein’a (1983) göre toplumsal cinsiyet, cinsiyetler arasındaki biyolojik farklılıklardan oldukça farklıdır ve hem kadınların ikincilleştirilmesinin hem de toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik potansiyel değişimin temelini oluşturmaktadır (Swain, 1995: 247). UNWTO (2011) toplumsal cinsiyeti “toplumun iki cinse farklı bir

temelde atfettiği sosyal olarak inşa edilmiş roller ve ilişkiler, kişilik özellikleri, tutumlar, davranışlar, değerler, göreceli güç ve etki dizisini ifade eder” şeklinde tanımlamaktadır. Toplumsal cinsiyet, belirli bir bağlamda bir kadın veya erkekten beklenen, izin verilen ve değer verilen unsurları belirtmektedir. Çoğu toplumda kadınlar ve erkekler farklı rol ve görevlere sahip olmakla birlikte farklı faaliyetlerde bulunmakta, kaynaklara farklı şekilde erişim sağlamak ve kaynaklar üzerinde farklı şekilde kontrole sahip olmaktadır. Bu durum kadınların daha az karar verme fırsatına sahip olmalarını neden olmaktadır. Sınıf, renk, yoksulluk düzeyi, etnik grup, cinsel yönelim, yaş vb. gibi diğer önemli sosyokültürel analiz değişkenleriyle birlikte toplumsal cinsiyet, daha geniş sosyokültürel bağlamın bir bileşenidir (UNWTO, 2019).

Toplumsal cinsiyet eşitliği fikri tartışmalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik programlar, feminist teorideki üç farklı ve analitik perspektifle ilişkilendirilebilecek çeşitli kavramsallaştırmalara dayanmaktadır: Birincisi liberal feminizmden türetilen “fırsat eşitliği” veya “eşit muamele” perspektifi (Calás ve Smircich, 2006); ikincisi standpoint feminizme dayanan “farklılık perspektifi” (Harding, 1986; Smith, 1987); ve üçüncüsü post-yapısalcı feminizmden türetilen (Butler, 1990; Van den Brink vd. 2010) “eşitlik sonrası” (Meyerson ve Kolb, 2000) veya “dönüşüm” yaklaşımıdır (Squires, 1999). Toplumsal cinsiyet eşitliği, “hem kadınlar hem de erkekler olmak üzere tüm insanların kalıplaşmış yargular, katı toplumsal cinsiyet rolleri veya önyargılar tarafından belirlenen sınırlamalar olmaksızın kişisel yeteneklerini geliştirmekte ve seçim yapmakta özgür oldukları” kavramını tanımlamaktadır (UNWTO, 2011). Toplumsal cinsiyet eşitliği sadece kadınların alanı değil aynı zamanda hem erkekleri hem de kadınları eşit derecede ilgilendirmesi ve kapsamı gereken bir konudur. Kadın-erkek eşitliği, bir insan hakları meselesi olmanın yanı sıra sürdürülebilir insan merkezli kalkınmanın bir ön koşulu ve işareti olarak görülmektedir (UNWTO, 2019). Ekonomi, eğitim, istihdam ve siyasi haklar toplumsal cinsiyet farkını büyük ölçüde açıklayabilmektedir (Zhang vd. 2022). UNWTO (2019) toplumsal cinsiyet uçurumunu “kadınların ve erkeklerin toplumdaki durumları veya konumları arasındaki herhangi bir eşitsizlik” olarak tanımlamaktadır. Toplumsal cinsiyet uçurumları birçok alanda görülebilmektedir. Dünya Ekonomik Forumu (WEF), Toplumsal Cinsiyet Açığı Endeksini hesaplamak için ekonomik katılım ve fırsat, eğitim, sağlık ve hayatta kalma ve siyasi güçlenme gibi dört unsur kullanmaktadır. WEF, 2006 yılından bu yana her yıl, ülkelerin zaman içinde toplumsal cinsiyet açığını kapatma çabalarındaki ilerlemeyi izleyen Küresel Toplumsal Cinsiyet Açığı Endeksi’nde yer alan dört temel unsuru kullanarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin durumunu ve ilerlemesini kıyaslamaktadır (WEF, 2023).

Toplumsal cinsiyet eşitliği, ülkelerin, çeşitli kurum ve kuruluşların ulusal ve uluslararası rapor ve planlarında yer almaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konan 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi arasında yer alan 4. Hedef nitelikli eğitime, 5. Hedef ise toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yapmaktadır. Hedeflerin detaylarında eğitim ve toplumsal cinsiyet eşitliğine çok fazla vurgu yapılmakla birlikte, araştırmayla en ilgili olabilecek Hedef 4.5, “2030’a kadar eğitim alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve engelliler, yerliler ve kırılğan durumdaki çocuklar dâhil, kırılğan insanların her düzeyde eğitim ve mesleki eğitime eşit biçimde erişimlerinin sağlanması”nı amaçlamaktadır (United Nations, 2014).

Hem UNICEF Stratejik Planı hem de Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı, 2022-2025, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaşam boyu entegrasyonuna yönelik temel eylemleri içermektedir. Toplumsal cinsiyete daha duyarlı eğitim sistemlerinin geliştirilmesi ve herkesin eğitime eşit erişim sağlaması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin öncelikli sonuçlarıdır (United Nations, 2021). Dünya Ekonomik Forumu, yukarıda belirtilen dört unsur etrafında düzenlenen rapor için uluslararası kuruluşlardan gelen en yeni veri ve bilgileri bir araya getirmiş ve/veya toplamıştır (WEF, 2023). Tablo 1’de, Küresel Toplumsal Cinsiyet Açığı Endeksi, Ekonomik Katılım ve Fırsat, Eğitime Erişim, Sağlık ve Hayatta Kalma ve Politik Güçlendirme alt endekslerinde 2020, 2021, 2022 ve 2023 yıllarında toplumsal cinsiyet açığının ne ölçüde kapandığı gösterilmektedir.

Tablo 1. Toplumsal Cinsiyet Açığının Durumu

Endeksler	2020	2021	2022	2023
Küresel Cinsiyet Açığı Endeksi	% 69	% 68	% 68.1	% 68.4
Ekonomik Katılım ve Fırsat alt endeksi	% 58	% 58	% 60.3	% 60.1
Eğitime Erişimi alt endeksi	% 96	% 95	% 94.4	% 95.2
Sağlık ve Hayatta Kalma alt endeksi	% 97	% 96	% 95.8	% 96
Politik Güçlendirme alt endeksi	% 25	% 22	% 22	% 22.1

Kaynak: Toplumsal cinsiyet açığı yüzdeleri WEF Küresel Cinsiyet Açığı 2020, 2021, 2022 ve 2023 raporlarından derlenmiştir.

Tablo incelendiğinde en yüksek cinsiyet açığının politik güçlendirmede, en düşük cinsiyet açığının ise sağlık ve hayatta kalma alanında olduğu görülmektedir. 2020-2023 yılları verileri incelendiğinde cinsiyet açığının kapanma oranında çok fazla değişiklik olmadığı görülmektedir.

2. TURİZMDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Turizmde toplumsal cinsiyet ve özellikle de turizmde kadın konusu önemli bir ilgi görmüştür (Chambers vd., 2017). Toplumsal cinsiyet ve turizm çalışmaları 1980’lerde başlamış ve son 10 yılda önemli ölçüde artmıştır. Turizm ve toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve kadın sorunlarına odaklanan kapsamlı araştırmalar bulunmaktadır (Wilkinson ve Pratiwi, (1995); Acharya ve Halpenny, (2013); Ferguson ve Alarcon, (2015); Santero-Sanchez vd., (2015); Basurto-Barcia ve Ricaurte-Quijano, (2017); Xu vd., (2018); Çiçen vd., (2020); Rinaldi ve Salerno, (2020); Ardıç Yetiş ve Çalışkan, (2020); Zhang ve Zhang, (2020); Koseoglu vd., (2020); Zhang ve Zhang, (2021); Dashper vd., (2022); Zhang vd., (2022); Nguyen (2022); Cihangir vd., (2023)). Basurto-Barcia ve Ricaurte-Quijano (2017), Guayaquil, Ekvador ve çevresindeki dört yükseköğretim kurumunda, açık ve gizli cinsiyet eşitsizliklerini inceleyerek kadınların akademik turizm alanındaki durumunu araştırmaktadır. Bulgular, akademiye öğretim ve araştırma alanında çalışan kadın sayısının erkeklerden daha fazla olmasına rağmen, akademiye kadın oranının turizm eğitimi alan kadın oranından daha düşük olduğunu göstermektedir. Rinaldi ve Salerno (2020), özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınların turizm sektöründeki konumuna vurgu yaparak, Hindistan’dan bir vaka çalışmasıyla sektördeki kadınları ve içinde yaşadıkları toplumları desteklemenin etkilerini ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre, Mahila Mandals gibi gruplar sayesinde Hindistan’da kadınların turizm sektörüne girmeleri sağlanmış ve bu da gelir elde etme becerilerini, öz değer duygularını ve aileleri adına müzakere etme yeteneklerini geliştirmiştir.

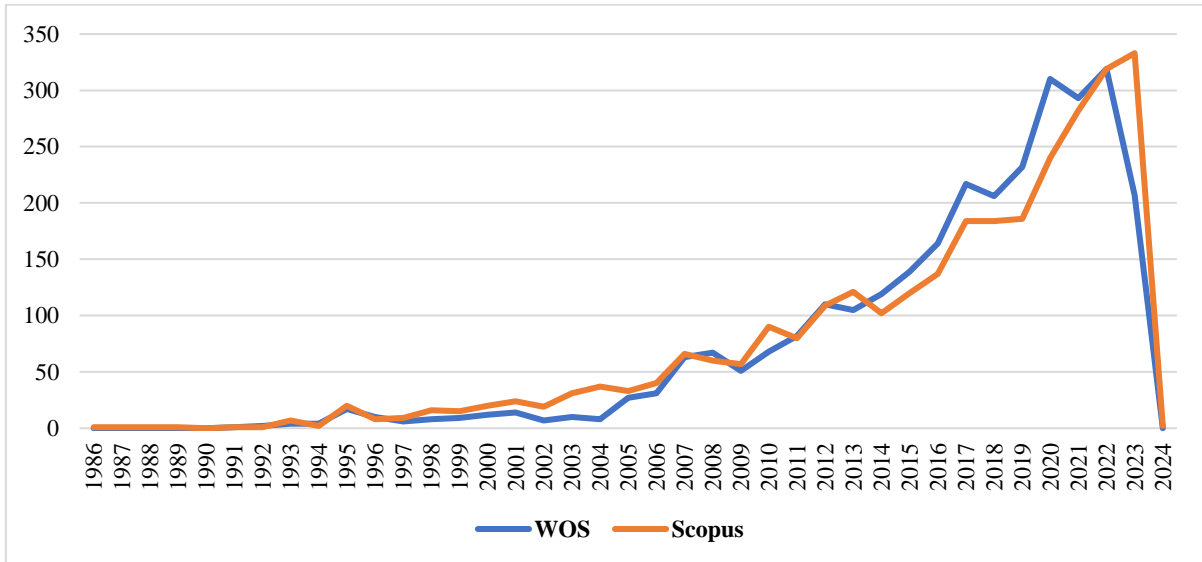
Koseoglu ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, 1965-2016 yılları arasında konaklama ve turizmle ilgili 25 dergide yayınlanan araştırma notları ve yayınlardan elde edilen veriler, yazarlık ve ortak yazarlık açısından analiz edilmiştir. Araştırmalar, heterofilik (kadın ve erkek) iş birliklerinin biraz daha üretken olduğunu, homofilik (erkek erkeğe) iş birliklerinin ise daha geniş bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, ulusal, uluslararası, ilk yazarlık ve SSCI listesindeki dergilerdeki cinsiyet eşitsizliklerini göstermektedir. Zhang ve Zhang (2020), sistem geliştirilmiş momentler tekniği tahmin yaklaşımını kullanarak, 2006-2018 yılları arasında 36 Asya ülkesinden elde edilen verilere dayanarak turizmin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmacılar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin turizm sayesinde önemli ölçüde arttığını ortaya koymuştur. Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri en büyük ve istatistiksel olarak en anlamlı etkiyi gösterirken, bunu Batı ve Orta Asya ülkeleri ve son olarak da Güney Asya ülkeleri takip etmiştir.

Çiçen ve arkadaşları (2020)’ye göre, Edirne ilinde gerçekleştirilen araştırmada kadın katılımcılar işe alım, ücret veya terfi gibi alanlarda cinsiyetlerine dayalı ayrımcılığa maruz kalmadıklarını ifade etmişlerdir. Araştırma, kadın çalışanların beyanlarının olmamasına rağmen, orta düzeyde bir sosyo-kültürel önyargının yaşandığını ortaya koymuştur. Ardıç Yetiş ve Çalışkan (2020), 2019 yılında dünya genelinde toplam turizm istihdamının %54,2’sini kadın işgücünün oluşturduğunu, Türkiye’de ise turizm sektöründeki kadın istihdam oranının dünya ortalamasının çok gerisinde olduğunu tespit etmiştir. Bir başka çalışmada Zhang ve Zhang (2021), gelişmekte olan ekonomilerde turizm ve toplumsal cinsiyet eşitliğini karşılaştırmak için bulanık küme nitel karşılaştırmalı analiz yaklaşımını kullanmıştır. Bulgular,

seyahatin toplumsal cinsiyet eşitliği için ne bir ön koşul ne de yeterli bir koşul olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, bu çalışma toplumsal cinsiyet eşitliğinin arkasındaki eğitim odaklı mod, ekonomi odaklı mod, turizm-istihdam odaklı mod ve ekonomi istihdam odaklı mod gibi dört ana gücü özetlemektedir.

Acker’ın (1990) cinsiyetlendirilmiş örgütler kavramından yola çıkan Dashper ve arkadaşları (2022), uluslararası bir cinsiyet eşitliği sözleşmesi olan Athena SWAN akreditasyonuna başvurmaya hazırlanan bir turizm departmanına ilişkin bir vaka çalışması sunmaktadır. Makale, akademik turizm mesleğinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için daha fazla çalışmanın yanı sıra turizm akademisinin değişimini teşvik etmek için toplumsal cinsiyet bilincine sahip araştırma ve uygulamalara duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Zhang ve arkadaşları (2022) turizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği arasındaki bağlantıyı değerlendirmek için genelleştirilmiş momentler yöntemi ve panel vektör otoregresyonu ile hesaplanan vektör hata düzeltme modellerini uygulamıştır. Bulgular, toplumsal cinsiyet eşitliği ve turizm arasındaki bağlantıda uzun vadeli bir denge olduğunu ve her bir noktada toplumsal cinsiyet eşitliği ve turizm arasında değişken bir nedensel ilişki olduğunu göstermektedir. Turizmin toplumsal cinsiyet eşitliğine katkısı yalnızca ekonomik kalkınmaya bağlı değildir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin hayata geçirilmesi büyük ölçüde ekonomi, eğitim ve istihdamdan etkilenmekle birlikte, bu faktörler tek başına belirleyici değildir. Nguyen (2022), 1995-2017 yılları arasında dünya çapında 111 ekonomide turizm endüstrisinin büyümesi ile toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya göre, toplumsal cinsiyet eşitliği ve turizm sektörünün büyümesi birbiriyle bağlantılıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği genellikle iç turizm harcamaları, ziyaretçi harcamaları ve gelen turist sayısında artış olduğunda istihdam, eğitim ve haklar açısından iyileşmektedir. Bununla birlikte, araştırmalar dış turizm harcamalarının istihdam ve haklar konusunda daha büyük cinsiyet eşitsizliklerine neden olduğunu da göstermiştir.

Şekil 1, WoS ve Scopus veri tabanlarında toplumsal cinsiyet ve turizm anahtar kelimeleri ile yapılan arama sonucunda filtrelenen makalelerin boylamsal gösterimini ortaya koymaktadır. “*Toplumsal cinsiyet*” ve “*turizm*” araştırma sorgusuyla, 30 Kasım 2023 itibariyle WoS veri tabanında 2942 ve Scopus veri tabanında 2959 makale bulunmaktadır. Şekil incelendiğinde, turizm ve toplumsal cinsiyet üzerine ilk çalışmaların 1986 yılında yapıldığı ve 2001 yılı itibariyle artmaya başladığı görülmektedir.

Şekil 1. WoS ve Scopus Veri Tabanlarında “Toplumsal Cinsiyet” ve “Turizm” Konulu Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Zhang ve Zhang (2021)’in gelişmekte olan ekonomilerde iki konu üzerine yaptıkları karşılaştırmalı çalışmada sonuçlar, turizmin toplumsal cinsiyet eşitliği için ne gerekli ne de yeterli bir

koşul olduğunu göstermektedir. Aksine, turizm ile ekonomi, eğitim ve istihdamın birleşimi toplumsal cinsiyet eşitliğini önemli ölçüde etkilemektedir.

“Turizm” ve “toplumsal cinsiyet” araştırma sorgusu ile WoS veri tabanında 2942 makale bulunmaktadır. WoS kategorilerine göre turizm ve cinsiyet alanındaki makalelerin dağılımı Tablo 2’de gösterilmiştir. Tabloya göre, turizm ve toplumsal cinsiyet konulu çalışma en çok 1337 makale ile Ağırlama Eğlence Spor Turizmi alanında yapılırken, ikinci sırada 324 makale ile Yönetim, üçüncü sırada ise 253 makale ile Sosyoloji yer almaktadır. Diğer WoS kategorileri şunlardır: Çevresel Çalışmalar, Yeşil Sürdürülebilir Bilim Teknolojisi, Çevre Bilimleri, İşletme, Coğrafya, Ekonomi ve Kadın Araştırmaları.

Tablo 2. WoS Veritabanındaki İlk On Web of Science Kategorisi

No	Web of Science Kategorileri	Makale Sayısı
1	Ağırlama Eğlence Spor Turizm	1337
2	Yönetim	324
3	Sosyoloji	253
4	Çevresel Çalışmalar	240
5	Yeşil Sürdürülebilir Bilim Teknolojisi	199
6	Çevre Bilimleri	188
7	İşletme	171
8	Coğrafya	163
9	Ekonomi	140
10	Kadın Araştırmaları	123

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

“Turizm” ve “toplumsal cinsiyet” alanındaki makalelerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine göre dağılımı Tablo 3’te gösterilmektedir. Tabloya göre, turizm ve toplumsal cinsiyet konulu çalışmalar en çok 1364 makale ile Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar, ikinci sırada 254 makale ile Sağlık ve Kaliteli Yaşam, üçüncü sırada ise 210 makale ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği hedefleri altında yürütülmektedir. Diğer sürdürülebilir kalkınma hedefleri ise sırasıyla Yoksulluğa Son, Eşitsizliklerin Azaltılması, Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı, Nitelikli Eğitim, Karasal Yaşam, İklim Eylemi ve Açlığa Sondur.

Tablo 3. WoS Veritabanındaki İlk On Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi

No	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	Makale Sayısı
1	11 Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	1364
2	03 Sağlık ve Kaliteli Yaşam	254
3	05 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	210
4	01 Yoksulluğa Son	166
5	10 Eşitsizliklerin Azaltılması	107
6	09 Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı	98
7	04 Nitelikli Eğitim	95
8	15 Karasal Yaşam	75
9	13 İklim Eylemi	54
10	02 Açlığa Son	49

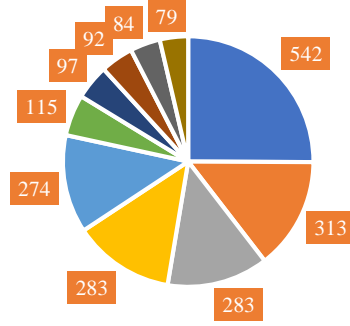
Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

“Turizm” ve “toplumsal cinsiyet” alanındaki makalelerin Ülkelere/Bölgelere göre dağılımı Tablo 4’te gösterilmektedir. Tabloya göre, turizm ve toplumsal cinsiyet üzerine en çok çalışma 542 makale ile ABD’de yapılırken, ikinci sırada 313 makale ile İngiltere, üçüncü sırada ise 283 makale ile Çin yer almaktadır. Diğer ülkeler ise sırasıyla İspanya, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Türkiye, Güney Kore

ve Malezya’dır. WoS veri tabanındaki toplumsal cinsiyet ve turizm konulu makalelerin çoğu ağırlıklı olarak Batı ülkelerinde, yani ABD, İngiltere, Çin, İspanya ve Avustralya’da bulunmaktadır.

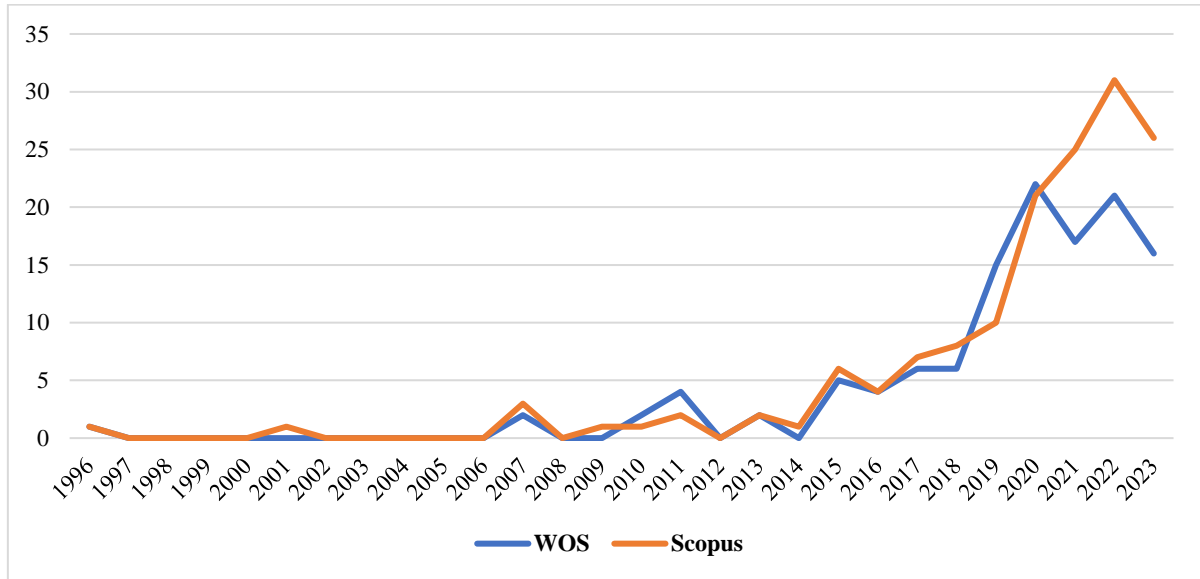
Tablo 4. WoS Veritabanındaki İlk On Ülke/Bölge

No	Ülke/Bölge	Kayıt Sayısı
1	ABD	542
2	İngiltere	313
3	Çin Halk Cumhuriyeti	283
4	İspanya	283
5	Avustralya	274
6	Kanada	115
7	Yeni Zelanda	97
8	Türkiye	92
9	Güney Kore	84
10	Malezya	79

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 2, WoS ve Scopus veri tabanlarında “toplumsal cinsiyet eşitliği” ve “turizm” anahtar kelimeleri ile yapılan arama sonucunda filtrelenen makalelerin boylamsal gösterimini göstermektedir. “Toplumsal cinsiyet eşitliği” ve “turizm” araştırma sorgusu ile Aralık 2023 itibariyle WoS veri tabanında 123, Scopus veri tabanında ise 150 makale bulunmaktadır. Şekil incelendiğinde, turizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine ilk çalışmaların 1996 yılında yapıldığı ve 2014 yılından sonra artmaya başladığı görülmektedir.

Şekil 2. WoS ve Scopus Veri Tabanlarında “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” ve “Turizm” Konulu Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

“Turizm” ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” araştırma sorgusu ile WoS veri tabanında 123 makale bulunmaktadır. Turizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki makalelerin WoS kategorilerine göre dağılımı Tablo 5’te gösterilmektedir. Tabloya göre, turizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği konulu çalışmalar 67 makale ile ilk sırada Ağır Savaş Eylemleri Turizmi, ikinci sırada 23 makale ile Yeşil Sürdürülebilir Bilim Teknoloji ve üçüncü sırada 20 makale ile Yönetim alanlarında gerçekleştirilmiştir. Diğer WoS kategorileri ise sırasıyla Çevresel Çalışmalar, Disiplinlerarası Sosyal Bilimler, Çevre Bilimleri, Sosyoloji, İşletme, Kalkınma Çalışmaları ve Ekonomi’dir.

Tablo 5: WoS Veri Tabanındaki İlk On Web of Science Kategorisi

No	Web of Science Kategorileri	Kayıt Sayısı
1	Ağırlama Eğlence Spor Turizm	67
2	Yeşil Sürdürülebilir Bilim Teknolojisi	23
3	Yönetim	20
4	Çevresel Çalışmalar	11
5	Disiplinlerarası Sosyal Bilimler	10
6	Çevre Bilimleri	9
7	Sosyoloji	9
8	İşletme	6
9	Kalkınma Çalışmaları	5
10	Ekonomi	5

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

“Toplumsal cinsiyet eşitliği” ve “turizm” alanındaki makalelerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine göre dağılımı Tablo 6’da gösterilmektedir. Tabloya göre, turizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği konulu çalışmalar en çok 50 makale ile Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar, ikinci sırada 22 makale ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve üçüncü sırada 19 makale ile Yoksulluğa Son hedefleri altında gerçekleştirilmiştir. Diğer sürdürülebilir kalkınma hedefleri ise sırasıyla Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı, Sağlık ve Kaliteli Yaşam, Eşitsizliklerin Azaltılması, Sıfır Açlık, İklim Eylemi, Kaliteli Eğitim ve İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyümedir.

Tablo 6: WoS Veritabanındaki İlk On Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

No	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	Kayıt Sayısı
1	11 Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	50
2	05 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	22
3	01 Yoksulluğa Son	19
4	09 Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı	12
5	03 Sağlık ve Kaliteli Yaşam	8
6	10 Eşitsizliklerin Azaltılması	8
7	02 Açlığa Son	3
8	13 İklim Eylemi	2
9	04 Nitelikli Eğitim	1
10	08 İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	1

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

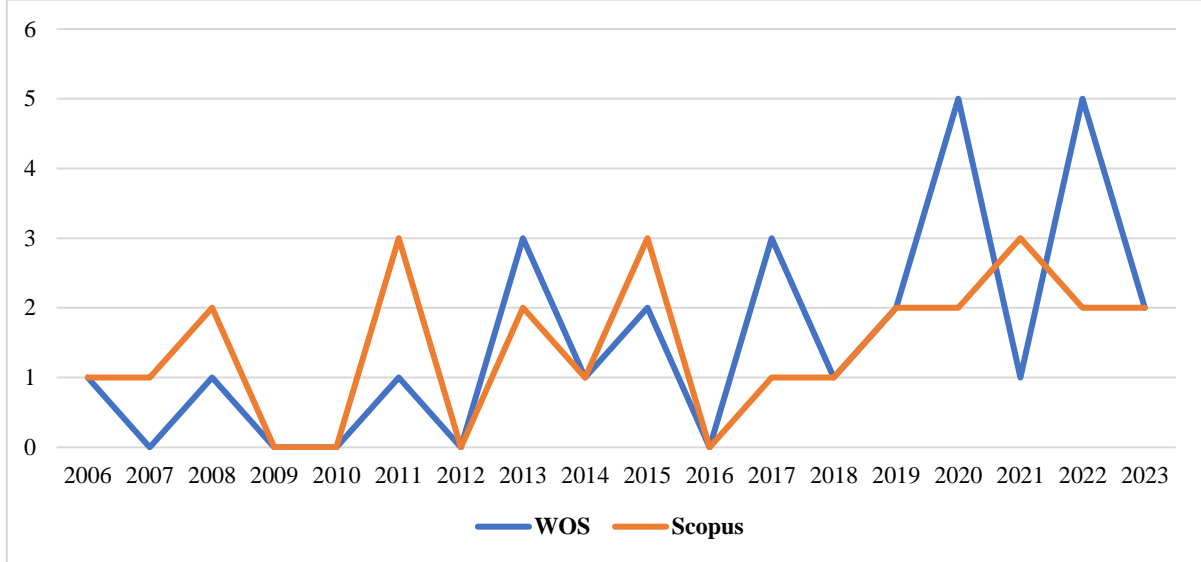
“Toplumsal cinsiyet eşitliği” ve “turizm” alanındaki makalelerin Ülkelere/Bölgelere göre dağılımı Tablo 7’de gösterilmektedir. Tabloya göre, turizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine en çok çalışma 20 makale ile İspanya’da yapılırken, ikinci sırada 18 makale ile İngiltere, üçüncü sırada ise 10 makale ile Çin yer almaktadır. Diğer ülkeler ise sırasıyla Avustralya, ABD, İsveç, Portekiz, Yeni Zelanda, Mısır ve Fransa’dır.

Tablo 7. WoS Veritabanındaki İlk On Ülke/Bölge

No	Ülkeler/Bölgeler	Kayıt Sayısı
1	İspanya	20
2	İngiltere	18
3	Çin Halk Cumhuriyeti	10
4	Avustralya	9
5	ABD	9
6	İsveç	8
7	Portekiz	7
8	Yeni Zelanda	6
9	Mısır	5
10	Fransa	5

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 3, WoS ve Scopus veri tabanlarında toplumsal cinsiyet ve turizm eğitimi anahtar kelimeleri ile yapılan arama sonucunda filtrelenen makalelerin boylamsal gösterimini göstermektedir. “Turizm eğitimi” ve “toplumsal cinsiyet”, anahtar kelimeleri ile 30 Kasım 2023 tarihi itibariyle WoS veri tabanında 28, Scopus veri tabanında ise 26 makale bulunmuştur. Şekil incelendiğinde, turizm eğitimi ve toplumsal cinsiyet ile ilgili ilk çalışmaların 2006 yılında yapıldığı görülmektedir.

Şekil 3. WoS ve Scopus Veri Tabanlarında “Toplumsal Cinsiyet” ve “Turizm Eğitimi” Konulu Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

3. TÜRKİYE’DE TURİZM YÜKSEKÖĞRETİMİNDE CİNSİYET DAĞILIMI

Politikalar ve düzenlemeler, işyerinde ve sosyal hayatta toplumsal cinsiyet eşitliğine verilen değerlerin bir yansımasıdır (Aksatan vd., 2020). Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik ilk adımlar 1924 Anayasası ile başlamıştır. Anayasa ilk olarak kadın ve erkekleri “eğitim hakkı” bakımından eşitlemiş, ardından “kadınlara seçme ve seçilme hakkı” tanımıştır. Türkiye’de 1924 Anayasası’nda yer alan temel hak ve özgürlükler 1961 Anayasası’nda genişletilmiş, 1982 Anayasası’nda uluslararası sözleşmelerin üstünlüğü ilkesi benimsenmiş ve 2004 yılında yapılan kapsamlı anayasa değişiklikleri ile uygulamada toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik hükümler getirilmiştir (Kaşıkırık ve Gülümser, 2021). Tablo 8’de Türkiye’nin Toplumsal Cinsiyet Açığı Endeksi ve alt endeksi olan Eğitim Düzeyi ve onun da alt endeksleri olan okuryazarlık oranı, ilköğretime kayıt, ortaöğretime kayıt ve yükseköğretime kayıt sıralama değerleri ve puanları gösterilmektedir.

Tablo 8. Endekslere Göre Türkiye’nin Toplumsal Cinsiyet Açığı Durumu

Değişkenler	2020		2021		2022		2023	
	Sıra (153 ülke arasında)	Puan (0= eşitsizlik, 1= eşitlik)	Sıra (156 ülke arasında)	Puan (0= eşitsizlik, 1= eşitlik)	Sıra (146 ülke arasında)	Puan (0= eşitsizlik, 1= eşitlik)	Sıra (146 ülke arasında)	Puan (0= eşitsizlik, 1= eşitlik)
Cinsiyet Açığı Endeksi	130	0.635	133	0.638	124	0.639	129	0.638
Eğitime Erişim	113	0.961	101	0.975	101	0.973	99	0.980
Okuryazarlık oranı	101	0.946	103	0.946	97	0.953	100	0.953
İlköğretime kayıt	118	0.984	118	0.984	85	0.995	80	0.996
Ortaöğretime kayıt	118	0.974	120	0.974	105	0.962	107	0.973
Yükseköğretime kayıt	112	0.872	108	0.989	107	0.939	106	0.971

Kaynak: WEF Küresel Cinsiyet Açığı 2020, 2021, 2022 ve 2023 raporlarından derlenmiştir.

Tablodaki verilere göre Türkiye’de cinsiyetler arası açığın yıllar içinde azaldığı görülmektedir. İlköğretime kayıta Türkiye’nin değerlerinin diğer değerlerden daha iyi olduğu ve Türkiye’nin ilköğretimde cinsiyetler arası farkı daha fazla kapattığı söylenebilmektedir.

Türkiye, sıralamasını daha da iyileştirmek için bir dizi politika ve kalkınma planı yapmaktadır. Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve kadın-erkek fırsat eşitliğinin tüm kamu politikalarında yer alması amacıyla T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından “*Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı*” hazırlanmış ve 2008-2013 yılları arasında uygulanmıştır. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı da Bakanlığın koordinasyonunda 2018-2023 yıllarını kapsayacak şekilde kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri, özel sektör ve ilgili diğer kuruluşlar tarafından kadının güçlenmesine yönelik yürütülecek faaliyetleri içeren bir belge olarak hazırlanmıştır (ASPB, 2018). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) eşitliği ilkesinde “*Tüm grupların istihdamda eşit fırsatlara sahip olabilmesi için bazı demografik grupların özel durumlarını dikkate alan politikaların geliştirilmesi esastır. İşgücü piyasasına daha zor erişen kadınlar, engelliler, yoksullar, gençler, kırsalda yaşayanlar gibi özel politika gerektiren kesimlere eğitimden başlayarak sağlanacak destekler ve ayrımcılığı önleyici uygulamalarda fırsat eşitliği ilkesi belirleyicidir*” ifadesi yer almaktadır (ÇSGM, 2015).

UNWTO (2011), turizmin kadınları ne ölçüde güçlendirdiğini izlemek için seçilen 11 gösterge belirlemiştir. Bu ideal bir gösterge seti değildir, ancak turizme özgü gelişmiş istihdam verilerinin yokluğunda, gelişmekte olan bölgelerde turizmde kadınların izlenmesi için nispeten sağlam bir başlangıç noktası sağlamaktadır. Eğitim ve öğretim temasına ilişkin göstergeler, hizmet sektöründeki kadın mezunların yüzdesi ve yükseköğretim düzeyindeki kadın öğretmenlerin yüzdesidir. Bu çalışmada, Türkiye’de kadınların turizm eğitimindeki yerini ele almak için iki gösterge analiz edilmiştir. İlk olarak, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde görev yapan ve bilim alanı turizm olan akademisyenlerin verileri Yükseköğretim Kurulu’nun web sayfasından derlenmiştir. İkinci gösterge olarak, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ndeki üniversitelerin fakültelerindeki Turizm İşletmeciliği bölümlerine kayıtlı öğrenci sayıları Yükseköğretim Kurulu’nun web sayfasından derlenmiştir. Her iki gösterge ile ilgili veriler aşağıdaki tablo ve şekillerde verilmiştir.

Kadınların akademisyenliğe yükselişi ve statülerinin sağlamlştırılması, Batı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de kademeli olarak gerçekleşmiştir (Aksatan vd. 2020). Tablo 9, Türkiye Yükseköğretim Kurulu veri tabanına kayıtlı ve bilim alanı turizm olan akademisyenlerin cinsiyet ve unvan sayılarını göstermektedir. 4 Kasım 2023 tarihi itibarıyla Yükseköğretim Kurulu veri tabanına kayıtlı ve bilim alanı turizm olan 2051 akademisyen bulunmaktadır. 2051 akademisyenin 892’si kadın, 1159’u ise erkektir. Unvanlarına göre 2051 akademisyenin 192’si profesördür ve bunların 58’i kadındır. 2051 akademisyenin 409’u doçenttir ve bunların 176’sı kadındır. 2051 akademisyenin 432’si doktor öğretim üyesidir ve bunların 226’sı kadındır. 2051 akademisyenin 265’i araştırma görevlisidir ve bunların 129’u kadındır. 2051 akademisyenin 753’ü öğretim görevlisidir ve bunların 303’ü kadındır. Genel olarak erkek turizm akademisyenlerinin sayısının daha fazla olduğu görülmekle birlikte kadın sayısının fazla olduğu tek unvan Doktor Öğretim Üyesi’dir.

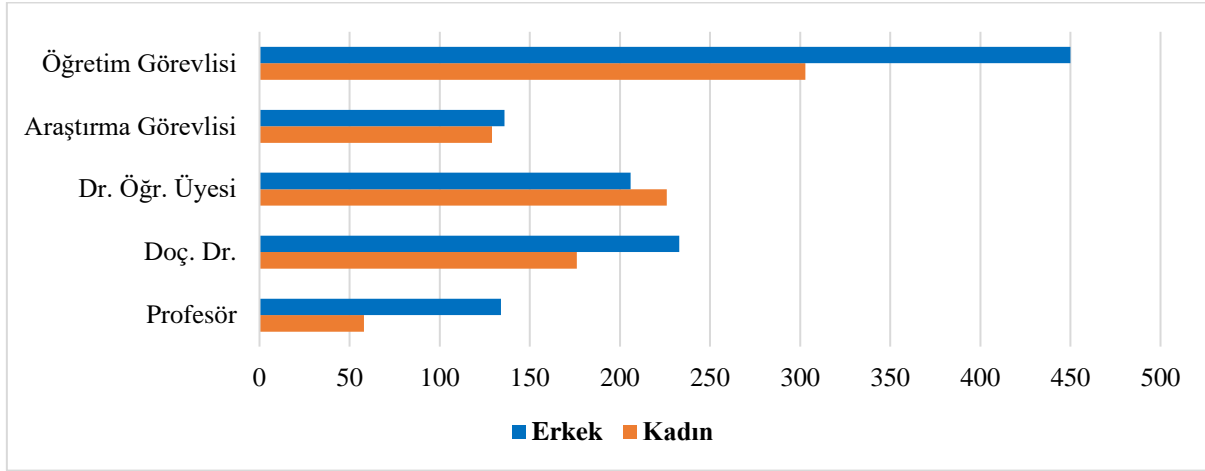
Tablo 9. Cinsiyete Göre Turizm Akademisyenlerinin Sayıları

Akademik Ünvan	Kadın	Erkek	Toplam
Profesör	58	134	192
Doç. Dr.	176	233	409
Dr. Öğretim Üyesi	226	206	432
Araştırma Görevlisi	129	136	265
Öğretim Görevlisi	303	450	753
Toplam	892	1159	2051

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 4, Türkiye Yükseköğretim Kurulu veri tabanına kayıtlı ve bilim alanı turizm olan akademisyenlerin cinsiyet ve unvan dağılımını göstermektedir. Genel olarak erkek turizm

akademisyenlerinin sayısının daha fazla olduğu görülmekle birlikte kadın sayısının en fazla olduğu tek unvan Doktor Öğretim Üyesi’dir.

Şekil 4. Turizm Akademisyenlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

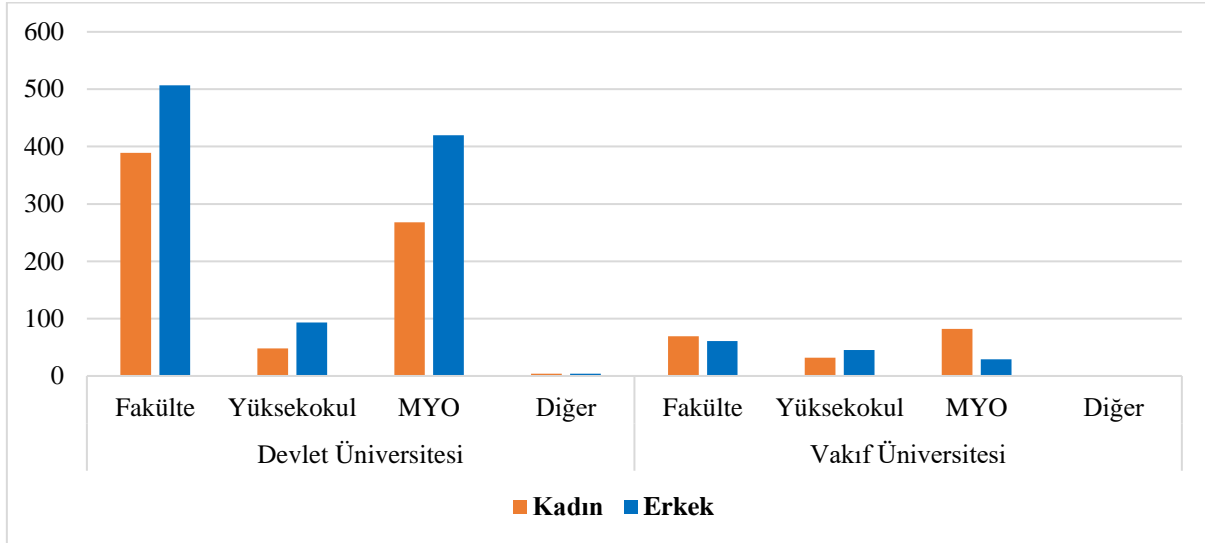
Tablo 10, Türkiye Yükseköğretim Kurulu veri tabanına kayıtlı ve bilim alanı turizm olan akademisyenlerin cinsiyet ve mensup oldukları kurum sayılarını göstermektedir. 2051 akademisyenin 1733’ü devlet üniversitelerinde, 318’i ise vakıf üniversitelerinde çalışmaktadır. Devlet üniversitelerinde çalışan 1733 akademisyenin 896’sı fakültelerde görev yapmaktadır ve bunların 389’u kadındır. 1733 turizm akademisyeninin 141’i yüksekokullarda (YO) görev yapmakta ve bunların 48’i kadındır. 1733 akademisyenin 688’i meslek yüksekokullarında (MYO) görev yapmaktadır ve bunların 268’i kadındır. 8 akademisyen rektörlük gibi birimlerde çalışmaktadır ve bunların 4’ü kadındır. Vakıf üniversitelerinde görev yapan 318 akademisyenin 130’u fakültelerde görev yapmaktadır ve bunların 69’u kadındır. 318 akademisyenin 77’si yüksekokullarda görev yapmaktadır ve bunların 32’si kadındır. 318 akademisyenin 111’i meslek yüksekokullarında görev yapmaktadır ve bunların 82’si kadındır.

Tablo 10. Cinsiyete Göre Turizm Akademisyenlerinin Mensubiyet Sayıları

Cinsiyet	Devlet Üniversitesi				Vakıf Üniversitesi				Total
	Fakülte	YO	MYO	Diğer	Fakülte	YO	MYO	Diğer	
Kadın	389	48	268	4	69	32	82	0	892
Erkek	507	93	420	4	61	45	29	0	1159
Toplam	896	141	688	8	130	77	111	0	2051
Genel Toplam	1733				318				

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 5, Türkiye Yükseköğretim Kurulu veri tabanına kayıtlı ve bilim alanı turizm olan akademisyenlerin cinsiyet ve mensubiyet sayılarını göstermektedir. Şekil incelendiğinde, birimlerde çalışan erkek akademisyenlerin kadın akademisyenlerden daha fazla olduğu ve sadece vakıf üniversitelerinde fakülte ve meslek yüksekokullarında çalışan kadın akademisyenlerin sayısının erkek akademisyenlerden daha fazla olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Turizm Akademisyenlerinin Mensubiyetlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

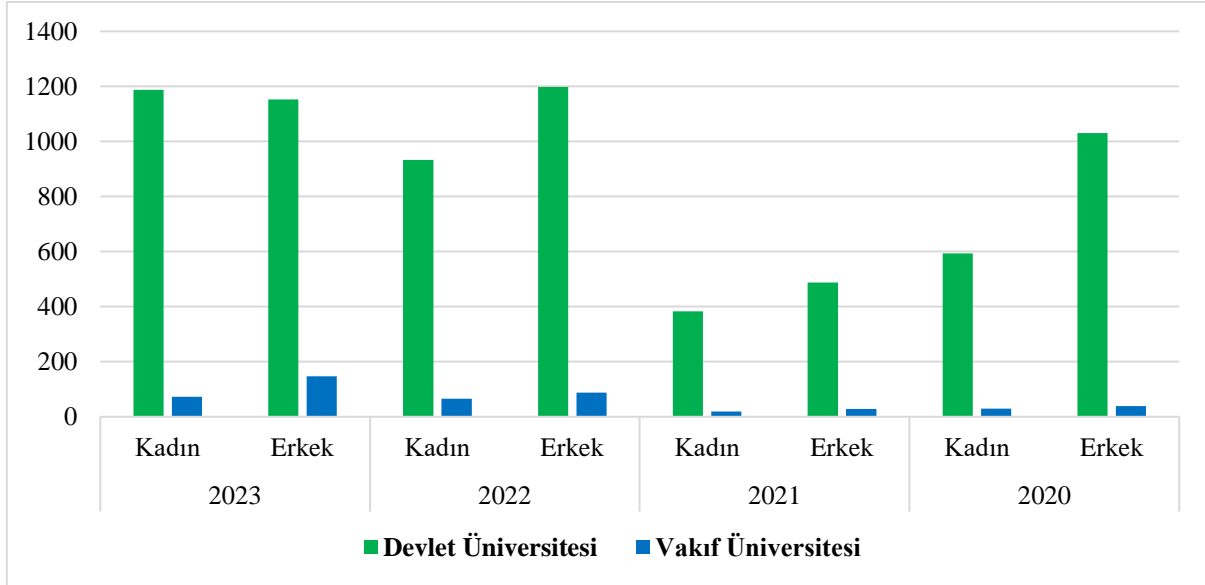
Tablo 11, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs’taki üniversitelerin fakültelerinin Turizm İşletmeciliği bölümüne yerleşen öğrencilerin cinsiyetlerinin yıl bazında sayılarını göstermektedir. 2023 yılında üniversitelerin Turizm İşletmeciliği bölümüne yerleşen 2561 öğrencinin 1261’i kadındır. 2022 yılında üniversitelerin Turizm İşletmeciliği bölümüne yerleşen 2285 öğrencinin 999’u kadındır. 2021 yılında üniversitelerin Turizm İşletmeciliği bölümüne yerleşen 917 öğrencinin 402’sini kadınlar oluşturdu. 2020 yılında üniversitelerin Turizm İşletmeciliği bölümüne yerleşen 1691 öğrencinin 622’si kadındır.

Tablo 11. Turizm İşletmeciliği Bölümü Öğrencilerinin Yıllara Göre Sayıları

Üniversite Türleri	Yıllar							
	2023		2022		2021		2020	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Devlet Üniversitesi (Fakülte)	1188	1153	933	1198	383	487	593	1030
Vakıf Üniversitesi (Fakülte)	73	147	66	88	19	28	29	39
Toplam	1261	1300	999	1286	402	515	622	1069
Genel Toplam	2561		2285		917		1691	

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 6, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs’taki üniversitelerin fakültelerinin Turizm İşletmeciliği bölümlerine yerleşen öğrencilerin cinsiyetlerinin yıl bazında dağılımını göstermektedir. Rakamlar incelendiğinde, hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde toplamda erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla olduğu görülmektedir. 2023 yılında sadece devlet üniversitelerine yerleşen kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısından fazladır.

Şekil 6. Turizm İşletmeciliği Bölümü Öğrencilerinin Cinsiyetlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Toplumsal cinsiyet eşitliği, küresel ve bölgesel sürdürülebilir kalkınma için en önemli değerlendirme göstergelerinden biridir. Toplumsal cinsiyet eşitliği hem Milenyum Kalkınma Hedeflerinde hem de Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde yer almaktadır. SKH’lerden biri olan 4.5. hedef, 2030 yılına kadar eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmayı ve engelliler, yerli halk ve risk altındaki çocuklar da dâhil olmak üzere hassas grupların her düzeyde eğitim ve öğretime eşit erişimini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu hedef, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı ve tüm kadın ve kız çocuklarını güçlendirmeyi amaçlayan 5. hedefle uyumludur. Küresel ekonomik ve sosyal bir olgu olarak turizm, 17 SKH’nin gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) turizmde kadınlarla ilgili 5 tematik alan açıklamıştır. Bunlar “istihdam”, “girişimcilik”, “eğitim ve öğretim, liderlik”, “politika ve karar alma” ve “toplum ve sivil toplum”. Bu tema alanlar dahilinde UNWTO, turizm endüstrisi ile ilgili ek alt hedeflere ulaşmak için ulusal ve yerel devlet kurumları, işletmeler, kooperatifler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve politika yapımcılarla iş birliği yapmayı amaçlamaktadır (UNWTO, 2011; UNWTO 2019).

Nyugen’in (2022) araştırmasında iç turizm nedeniyle kadınların orta öğretime kayıtlarında bir düşüş olduğunu bulgulamıştır. Bu sıradışı bulgu, iç turizmin büyümesiyle kadınların, özellikle de yükseköğretime devam etmeye teşvik edilmeyebileceğini düşündürmektedir. Araştırmalar, uluslararası turizmin daha yüksek işsizlik oranlarına ve kadınlar için orta ve yüksek öğretimde daha yüksek kayıt oranlarına yol açabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde, Vartiainen (2002), Thrane (2008, 2010), Bañuls ve Casado-Díaz (2010) ve Costa ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan çalışmalara göre, daha yüksek eğitim seviyeleri her zaman işyerinde cinsiyet eşitliği anlamına gelmemektedir. Aksine, Aksatan ve arkadaşları (2020) kadınların eğitim seviyeleri ile katılım oranları arasında doğrudan bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Çiçek ve arkadaşları (2017) turizmin kadınlar üzerindeki olumlu etkisinin Türkiye’deki kız çocuklarının eğitimiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde kız çocukları okula gitmeye başlamış ve turizm sayesinde kadınlar arasında eğitim oranı artmıştır.

İş arayan kişilerin önünde çok çeşitli seçenekler bulunmaktadır. Akademik çabalar da bu seçeneklerden biridir. Akademisyen olarak çalışmak isteyen kişilerin, ülkeye göre değişen katı gereklilikleri karşılaması ve yükseköğretim sistemi aracılığıyla kalifiye olması gerekmektedir (Aksatan vd. 2020). Konaklama ve turizm eğitimi alan öğrencilerin önemli bir bölümünü oluşturan kız öğrencilere sektöre girmeden önce bilgi ve becerilerini geliştirdikleri eğitim kurumlarında toplumsal cinsiyet

eşitliğinin hayata geçirildiği gerçek örnekler verilmelidir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, bu okullar, özellikle öğretim ve üst düzey liderlik pozisyonlarında kadınların eşit temsil edildiği, çeşitliliğe sahip ekipler oluşturmak için daha proaktif ve bilinçli bir yaklaşım benimsemelidir (Neil, 2020). Akademik işe alım ve değerlendirme süreçlerinin şeffaflığının artırılması, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşma yolunda önemli bir adımdır (Van den Brink vd. 2010). Eğitim sistemleri tarafından eşitlik gündemlerinin teşvik edilmesi ve ilerletilmesi, işgücü eşitliğinin sağlanmasına yönelik ilk adımdır. Konaklama ve turizm okullarındaki öğrencilerin cinsiyet oranları genel olarak dengeli olsa bile, bu kurumlar turizm ve konaklama sektöründe adaleti ilerletmek için özellikle fakülte yapıları, mentorluk ve araştırma alanlarında çeşitli başka önlemler almalıdır (Neil, 2020).

Turizm özelinde, Türkiye’de üniversite eğitiminde toplumsal cinsiyet perspektifi analizi çalışmalarının az olması nedeniyle literature katkıda bulunmak amacıyla, mevcut araştırmada turizm eğitiminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin durumu araştırılmıştır. Çalışma nitel bir araştırma olup ikincil kaynaklar olan toplumsal cinsiyet eşitliği ve turizmle ilgili raporlar, planlar ve makalelerden yararlanılmıştır. Araştırmada WoS veri tabanında “turizm” ve “toplumsal cinsiyet” arama sorgusuna sahip 2942 makalenin ve “turizm” ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” arama sorgusuna sahip 123 makalenin yıllara, WoS kategorilerine, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ve ülkelere göre dağılımı ortaya konmuştur. Turizm ve toplumsal cinsiyet üzerine ilk çalışma 1980’li yıllarda yapılmış ve 2000’li yıllarla birlikte artmaya başlamıştır. Turizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine ilk çalışma ise 1996 yılında yapılmış ve 2014 yılından sonra artmaya başlamıştır. Turizm eğitimi ve toplumsal cinsiyet ile ilgili ilk çalışma da 2006 yılında yapılmıştır. “Turizm”, “toplumsal cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” temalarından hazırlanan çalışmalar en fazla “Ağırlama Eğlence Spor Turizm” WoS kategorisinde ve 11. Hedef Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar SKH hedefine yönelik yapılmıştır. Turizm ve toplumsal cinsiyet üzerine en çok çalışma ABD’de yapılırken, turizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine en çok çalışma İspanya’da yapılmıştır. Türkiye’nin Toplumsal Cinsiyet Açığı Endeksi ve alt endekslerine ilişkin sıralama ve puan değerleri son 4 yıl itibariyle değerlendirilmiştir. Türkiye’de cinsiyetler arası açığın yıllar içinde azaldığı görülmüştür. İlköğretime kayıta Türkiye’nin değerlerinin diğer değerlerden daha iyi olduğu ve Türkiye’nin ilköğretimde cinsiyetler arası farkı daha fazla kapattığı ifade edilebilmekte ve sıralama yapılan 146 ülke arasında ise 80. sırada yer almaktadır. Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu veri tabanındaki bilim alanı “turizm” olan akademisyenlerin cinsiyet dağılımı sunulmuştur. Erkek turizm akademisyenlerinin sayısının daha fazla olup kadın sayısının fazla olduğu tek unvan Doktor Öğretim Üyesi’dir. Türkiye’deki üniversitelerin çeşitli fakültelerinde yer alan Turizm İşletmeciliği bölümlerine son dört yılda kayıt yaptıran öğrencilerin cinsiyet dağılımı sunulmuştur. Genel olarak hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde toplamda erkek öğrenciler kız öğrencilerden daha fazladır. Araştırmada sunulan veriler araştırmanın yapıldığı güne kadar olan verileri yansıtmaktadır. Ayrıca öğrencilerin sayıları sadece Turizm İşletmeciliği bölümü ile ilgili sunulmuştur. Yapılan yayınların sayıları sadece WoS ve Scopus indeksinde yer alan makaleleri kapsamaktadır. Bu durumlar araştırma sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve turizm akademisi üzerine sınırlı eleştirel düşünme, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini turizmi düşünme ve anlama biçimlerinde yerleşik hale getirmektedir. SKH’ye ulaşılmasına katkıda bulunmak için turizm akademisyenlerinin, akademi de dahil olmak üzere bağlamlar ve kurumsal ortamlar genelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve toplumsal cinsiyete dayalı uygulamalar üzerine düşünceleri zorunludur (Dashper vd., 2022). Ancak eğitimde ve eğitim yoluyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve güçlendirilmesinin daha fazla zamana ihtiyacı bulunmaktadır. UNESCO (2019)’un da belirttiği gibi hâlâ birçok durumda toplumsal cinsiyet önyargısı ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık söz konusudur ve eğitim sistemleri toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle yüzleşmek yerine bu eşitsizliği sıklıkla pekiştirmektedir. Üniversiteler, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planlarını geliştirip uygulamaya koydukça, Türkiye’deki üniversitelerde çalışan kadın akademisyenlerin sayısının ve idari pozisyonlara atanan kadınların oranının artması ve turizm bölümlerinin de bu durumdan etkilenmesi muhtemeldir. Benzer şekilde toplumsal cinsiyet eşitliği hedefine yönelik plan ve politikalarının uygulanmasına ilişkin denetleyici mekanizma varlığı da 2030 hedeflerine ulaşmada katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acharya, B. P. ve Halpenny, E. A. (2013). Homestays as an Alternative Tourism Product for Sustainable Community Development: A Case Study of Women-Managed Tourism Product in Rural Nepal. *Tourism Planning ve Development*, 10(4), 367- 387.
- Acker, J. (1990). Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender ve Society*, 4(2), 139-158.
- Aksatan, M., Gunlu, E. ve Kozak, M. (2020). Women Academics in Tourism: A Cross-Gender Study in Turkey. *Internationa Journal of Tourism Research*, 22, 711-725.
- Ardıç Yetiş ve Çalışkan N. (2020). Turizm Sektöründe Kadın İstihdamı: Mevcut Duruma İlişkin Bir Değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 105-119.
- Aydın, B. O., ve Duğan, Ö. (2018). Halkla İlişkiler Lisans Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine Yönelik Tutumları. *Konya Sanat*, 1, 88-103.
- Bañuls, A. L., ve Casado-Díaz, J. M. (2010). Rewards to Education in the Tourism Sector: One Step Ahead. *Tourism Economics*, 16(1), 11-23.
- Basurto-Barcia, J. ve Ricaurte-Quijano, C. (2017). Women in Tourism: Gender (in)Equalities in University Teaching and Research. *Anatolia*, 28(4), 567-581.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Calás, M. ve Smircich, L. (2006). From the “women’s point of view” ten years later: Towards a feminist organization studies’ in *The Sage Handbook of Organization Studies*, S. Clegg, C. Hardy, T. Lawrence and W. Nord (eds). London: Sage.
- Costa, C., Carvalho, I., Caçador, S. ve Breda, Z. (2012). Future Higher Education in Tourism Studies and the Labor Market: Gender Perspectives on Expectations and Experiences. *Journal of Teaching in Travel ve Tourism*, 12(1), 70-90.
- Carvalho, I., Costa, C., Lykke, N. ve Torres, A. (2018). What Could be Done? Tourism, Gender (In) Equality and Women Managers’ Views of What Should Change. In *Proceedings of the International Conference on Gender Research* (pp. 80-88). ISCAP Porto.
- Chambers, D. Munar, A. M., Khoo-Lattimore, C. ve Biran, A. (2017). Interrogating Gender and the Tourism Academy Through Epistemological Lens. *Anatolia*, 28(4), 501-513.
- Cihangir, İ.S., Akmeşe, H. ve Akmeşe, K.A. (2023). Yöresel Gastronomik Ürünlerin Gastronomi Turizmine Kazandırılmasında Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Denee Kadın Kooperatifi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 205-225.
- Çiçek, D., Zencir, E. ve Kozak, N. (2017). Women in Turkish tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 31, 228- 234.
- Çiçen, C., Boyacıoğlu E. Z. ve Oğuzhan, A. (2020). Turizmde Kadın İşgücünün Cinsiyet Ayrımcılığı Algısı: Edirne İlinde Bir Araştırma. *Tourism and Recreation*, 2(1), 54-63.
- Dashper, K., Turner, J. ve Wengel, Y. (2022). Gendering Knowledge in Tourism: Gender (in)Equality Initiatives in the Tourism Academy. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(7), 1621-1638.
- Eisenstein, H. (1983). *Contemporary Feminist Thought*. Boston: G.K. Hall.
- Ferguson, L. ve Alarcon, D. M. (2015). Gender and sustainable Tourism: Reflections on Theory and Practice. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(3), 401- 416.

- Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism*. New York: Cornell University Press.
- İşman A. ve Yusupova G. (2023). Özbekistan’da Kadına Yönelik Şiddet Konulu Cinsiyet Eşitsizliğine Kayıtsız Kalmıyoruz Adlı Kamu Spotu Değerlendirmesi. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7(1), 61-77.
- Kaşıkırık, A. ve Gülümser, I. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Anayasalara ve Uluslararası Sözleşmelere Yansımaları. *Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 59- 69.
- Koseoglu, M. A., King, B. ve Rahimi, R. (2020). Gender Disparities and Positioning in Collaborative Hospitality and Tourism Research. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(2), 535-559.
- Meyerson, D.E. ve Kolb, D.M. (2000). Moving Out of the “Armchair”: Developing a Framework to Bridge the Gap Between Feminist Theory and Practice. *Organization*, 7(4), 553-571.
- Neil, K. (2020). The Role of Hospitality ve Tourism Schools in Promoting Gender Equity. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport ve Tourism Education*, 27, 100269.
- Nguyen, C. P. (2022). Tourism and Gender (In)Equality: Global Evidence. *Tourism Management Perspectives*, 41, 100933.
- Nitsch, B. ve Vogels, C. (2022). Gender Equality Boost For Regenerative Tourism: The Case Of Karenni Village Huay Pu Keng (Mae Hong Son, Thailand). *Journal of Tourism Futures*, 8(3), 375-379.
- Rinaldi, A. ve Salerno, I. (2020). The Tourism Gender Gap and its Potential Impact on the Development of the Emerging Countries. *Quality ve Quantity*, 54, 1465-1477.
- Santero-Sanchez, R., Segovia-Perez, M., Castro-Nunez, B., Figueroa-Domecq, C. ve Talon-Ballester, P. (2015). Gender Differences in the Hospitality Industry: A Job Quality Index. *Tourism Management*, 51: 234- 246.
- Smith, D. (1987). *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Squires, J. (1999). *Gender in Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Swain, M. (1995). Gender in Tourism. *Annals of Tourism Research*, 22(2), 247- 266.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Genel Müdürlüğü, Ulusal İstihdam Stratejisi 2014-2023 ve Eylem Planları 2014-2016, Aralık 2015.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), Ankara, 2018.
- Thrane, C. (2008). Earnings Differentiation in the Tourism Industry: Gender, Human Capital, and Sociodemographic Effects. *Tourism Management*, 29, 514-524.
- Thrane, C. (2010). Education and Earnings in the Tourism Industry: The Role of Sheepskin Effects. *Tourism Economics*, 16(3), 549-563.
- UNESCO (2019). Education 2030. France. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.54675/IJGQ3826> Erişim tarihi: 05.12.2023.
- United Nations, Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals, 2014, A/68/970, Erişim Adresi: <http://undocs.org/A/68/970> Erişim tarihi: 05.12.2023.

- United Nations World Tourism Organization (UNWTO), (2011), Global Report on Women in Tourism 2010, Erişim Adresi: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284413737> Erişim tarihi: 05.12.2023.
- United Nations World Tourism Organization (UNWTO), (2019), Global Report on Women in Tourism-Second Edition, Erişim Adresi: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284420384>, Erişim tarihi: 05.12.2023.
- United Nations World Tourism Organization (2015), Tourism and the Sustainable Development Goals, UNWTO, Madrid. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.18111/9789284417254>, Erişim tarihi: 03.03.2024.
- United Nations, Economic and Social Council on UNICEF Gender Action Plan, 2022-2025, 2021, E/ICEF/2021/31, Erişim Adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/3934599?ln=en>, Erişim tarihi: 15.01.2023.
- Van den Brink, M., Benschop, Y., ve Jansen, W. (2010). Transparency in Academic Recruitment: A Problematic Tool For Gender Equality? *Organization Studies*, 31(11), 1459-1483.
- Vartiainen, J. (2002). Gender Wage Differentials in the Finnish Labor Market. *Labor Institute for Economic Research: Discussion Papers*, 179.
- Xu, H., Wang, C., Wu, J., Liang, Y., Jiao, Y. ve Nazneen, S. (2018). Human Poverty Alleviation Through Rural Women’s Tourism Entrepreneurship. *Journal of China Tourism Research*, 14(4), 445-460.
- WEF (World Economic Forum). Global Gender Gap Report 2020, WEF: Geneva, Switzerland, 2020
- WEF (World Economic Forum). Global Gender Gap Report 2021, WEF: Geneva, Switzerland, March 2021.
- WEF (World Economic Forum). Global Gender Gap Report 2022, WEF: Geneva, Switzerland, July 2022.
- WEF (World Economic Forum). Global Gender Gap Report 2023, WEF: Geneva, Switzerland, June 2023.
- Wilkinson, P. F. ve Pratiwi, W. (1995). Gender and Tourism in an Indonesian Village. *Annals of Tourism Research*, 22(2), 283- 299.
- Zhang, J. ve Zhang, Y. (2020). Tourism and Gender Equality: An Asian Perspective. *Annals of Tourism Research*, 85(103067), 1-12.
- Zhang, J. ve Zhang, Y. (2021). A Qualitative Comparative Analysis of Tourism and Gender Equality in Emerging Economies. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 46, 284-292.
- Zhang, Y., Xu, S. ve Zhang, J. (2022). Examining the Relationship between Tourism and Gender Equality: Evidence from Asia. *Sustainability*, 14, 12156.

EXTENDED ABSTRACT

Built on the Millennium Development Goals (MDGs), the set of 17 Sustainable Development Goals and 169 related targets is human-centred, transformation-oriented, universal and holistic. Tourism, which is a rapidly growing and developing sector worldwide, brings about important transformations for many countries (Çiçek et al., 2017). Tourism has the potential to contribute directly or indirectly to sustainable development goals. In particular, Goal 8 “Decent Work and Economic Growth”, Goal 12 “Responsible Production and Consumption” and Goal 14 “Life on Water” include inclusive and sustainable economic growth, sustainable consumption and production, and sustainable use of oceans and marine resources. Goal 5 “Gender Equality” is one of the 17 Sustainable Development Goals proposed at the United Nations Sustainable Development Summit in 2015. The fact that tourism has the opportunity to empower women in various ways by providing jobs and income-generating opportunities for women, especially in small and large-scale tourism-related enterprises, shows the importance of tourism in achieving the target.

Gender Equality

Gender is a concept that emphasises the roles of men and women and forces the cultural structure to change the roles attributed by society (İşman ve Yusupova, 2023). Gender perception is shaped by the family, parents’ education level, professions of family members, circle of friends, school and mass media (Aydın ve Duğan, 2018). According to Eisenstein (1983), gender is quite different from biological differences between the sexes and forms the basis of both the subordination of women and potential change towards gender equality (Swain, 1995: 247).

Gender Equality in Tourism

Gender in tourism, and in particular women in tourism, has received considerable attention (Chambers et al., 2017). Gender and tourism studies started in the 1980s and have increased significantly in the last 10 years.

In a comparative study by Zhang and Zhang (2021) on two issues in developing economies, the results show that tourism is neither a necessary nor a sufficient condition for gender equality. On the contrary, the combination of tourism with the economy, education and employment significantly affects gender equality.

Gender Distribution in Tourism Higher Education in Türkiye

Policies and regulations are a reflection of the value given to gender equality in the workplace and social life (Aksatan et al., 2020). The first steps towards gender equality in Türkiye started with the 1924 Constitution. The Constitution first equalised women and men in terms of “right to education” and then granted “women the right to vote and be elected”. The fundamental rights and freedoms enshrined in the 1924 Constitution were expanded in the 1961 Constitution, the principle of the supremacy of international conventions was adopted in the 1982 Constitution, and comprehensive constitutional amendments in 2004 introduced provisions to ensure gender equality in practice (Kaşıkırık ve Gülümser, 2021).

Conclusion

Gender equality is one of the most important assessment indicators for global and regional sustainable development. Gender equality is included in both the Millennium Development Goals and the Sustainable Development Goals. Target 4.5, one of the SDGs, aims to eliminate gender inequalities in education and ensure equal access to education and training at all levels for vulnerable groups, including persons with disabilities, indigenous peoples and children at risk, by 2030. This goal is in line with Goal 5, which aims to achieve gender equality and empower all women and girls. Tourism as a global economic and social phenomenon can contribute to the realisation of the 17 SDGs. The United Nations World Tourism Organisation (UNWTO) has identified 5 thematic areas related to women in tourism. These are “employment”, “entrepreneurship”, “education and training, leadership”, “policy and decision-making” and “community and civil society”. Within these thematic areas, UNWTO aims to collaborate with national and local government agencies, businesses, cooperatives, international organisations, non-governmental organisations and policy makers to achieve additional sub-goals related to the tourism industry (UNWTO, 2011; UNWTO 2019).

Limited critical reflection on gender and tourism academia entrenches gender inequality in ways of thinking and understanding tourism. To contribute to achieving the SDGs, it is imperative that tourism academics reflect on gender inequality and gendered practices across contexts and institutional settings, including academia (Dashper et al., 2022). However, achieving and strengthening gender equality in and through education needs more time. As UNESCO (2019) notes, gender bias and gender-based discrimination still exist in many cases, and education systems often reinforce rather than confront gender inequality. As universities develop and implement Gender Equality Action Plans, it is likely that the number of women academics and the proportion of women

appointed to administrative positions in Turkish universities will increase and tourism departments will be affected. Similarly, the existence of supervisory mechanisms for the implementation of gender equality plans and policies will also contribute to achieving the 2030 targets.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ticari Açıklık ve İstihdamın Büyüme Üzerine Etkisi: Kazakistan Örneği (1992-2022)

Hilal PAKSOY¹ Mehmet ALAGÖZ²

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Konya, Türkiye, hilalpk34@hotmail.com

² Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye, malogoz@selcuk.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 21/03/2024 Kabul: 28/05/2024 Yayın: 30/06/2024 Anahtar Kelimeler: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Ticari Açıklık, Doğrudan Yabancı Yatırım, İstihdam, Johansen Eşbütünlük Testi. Jel Kodları: E22, E24, F21, F43	<p>Küreselleşen dünyada dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyümenin anahtar değişkenleri olarak kabul edilmektedir. Pandemi sonrasında gelişmekte olan ekonomilere, değişen küresel finans mimarisinin önemli bir faktörü olarak büyük miktarlarda sermaye akışları yaşanıyor. Bu durum doğrudan yabancı yatırımların öneminin her geçen gün daha da artmasına neden olmaktadır. World Bank verilerine göre doğrudan yabancı yatırımlar, 1995'ten günümüze artış göstermektedir. Kazakistan'da 1992 yılında 100 milyon dolar olan doğrudan yabancı yatırımlar 2022 yılında yaklaşık 5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu çalışma, Granger nedensellik testleri kullanılarak doğrudan yabancı yatırımlar, ticari açıklık ve istihdamın Kazakistan'ın 1992-2022 dönemi için gayrisafi yurtiçi hasılasına etkisini inceleyerek araştırmacılara bir referans materyali sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın sonucunda gayrisafi yurtiçi hasıla (GDP) ile doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) arasında çift taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunurken diğer değişkenler arasında karşılıklı bir etkileme kapasitesinin olmadığı tespit edilmiştir. İstihdamdan gayri safi yurt içi hasılaya ve doğrudan yabancı yatırımlardan ticari açıklığa (TA) doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi mevcutken ticari açıklık ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasında ise herhangi bir ilişki bulunamamıştır.</p>

The Effect of Foreign Direct Investments, Trade Openness and Employment on Growth: The Case of Kazakhstan (1992-2022)

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 21/03/2024 Accepted: 28/05/2024 Published: 30/06/2024 Keywords: Gross Domestic Product, Trade Openness, Foreign Direct Investment, Employment, Johansen Cointegration Test. Jel Codes: E22, E24, F21, F43	<p>In the globalizing world, openness and foreign direct investments are considered key variables of economic growth. After the pandemic, large amounts of capital flows are experienced to developing economies as an important factor of the changing global financial architecture. This situation causes the importance of foreign direct investments to increase day by day. According to World Bank data, foreign direct investments have been increasing since 1995. Direct foreign investments in Kazakhstan, which was 100 million dollars in 1992, reached approximately 5 billion dollars in 2022. This study aims to provide a reference material for researchers by examining the effects of foreign direct investments, trade openness and employment on Kazakhstan's gross domestic product for the period 1992-2022 using Granger causality tests. As a result of the study, it was determined that while there was a bilateral causality relationship between gross domestic product (GDP) and foreign direct investments (FDI), there was no mutual influencing capacity between other variables. While there is a unilateral causal relationship from employment to gross domestic product and from foreign direct investments to trade openness (TA), no relationship was found between trade openness and gross domestic product.</p>

Atıf/Citation: Paksoy, H. ve Alagöz, M. (2024). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ticari Açıklık ve İstihdamın Büyüme Üzerine Etkisi: Kazakistan Örneği (1992-2022), *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 160-175.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm dünya ülkelerinde 1990 yılından itibaren ortaya çıkan doğrudan yabancı yatırım ve dış ticaretteki genişleme, doğrudan yabancı yatırım ve ticari açıklığın ekonomik büyümeye olan etkisi üzerine odaklanılmasına sebep olmuştur. Çünkü doğrudan yabancı yatırımların yurtiçi tasarrufları artırarak hem faktör verimliliğinde hem de kapasite artırımı ve kullanımında verimlilik artışına yol açarak ekonomik büyümeye net katkı sağladığı görülmüştür. Bunun yanında dış ticareti özendirici uygulamalar sayesinde de ülkelerin dışa açıklık düzeylerinde artış, ekonomik büyümeyi tetikleyen bir unsur haline gelmiştir. Başka bir ifade ile sermaye akışlarının devamlılığı ve doğru alanlara kanalize edilmesi durumunda dış ticari açıklık ülke ekonomisinde pozitif bir büyüme artışına yol açmaktadır.

Milli gelirin düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların dolayısıyla yatırımların yetersiz kalması nedeni ile ekonomik büyüme de sağlanamamaktadır (Çolak & İsmayilzade, 2021:83). Bu durumda söz konusu ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar, ihtiyaç duyulan sermayenin karşılanabilmesi için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle ülkeler yabancı sermaye girişini kolaylaştırıcı dış ticaret politikaları uygulama yoluna gitmektedirler. Doğrudan yabancı yatırımlar söz konusu ülkeye sadece sermaye sağlamakla kalmamakta aynı zamanda teknoloji transferi ve istihdam alanı oluşturma gibi kazanımları da beraberinde getirebilmektedirler. Ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımlar ülke içinde yeni istihdam alanları açarak üretim artışına, ülke dışında ise rekabet gücü elde etmeye yardımcı olmaktadır. Bu olumlu gelişmeler sayesinde ülkede gayrisafi yurtiçi hasıla artışı yani ekonomik büyüme sağlanmaktadır (Artekin,2023:492). Buna karşılık yabancı yatırımcılarda; doğal olarak üretimlerini en düşük maliyetle gerçekleştirebilecekleri ülkeleri tercih etmektedirler. Bu nedenle yatırımcılar tercihlerini başta emek olmak üzere üretim faktörlerini ucuz fiyata bulabilecekleri, alt yapısı hazır, yatırım için cazip teşviklerin sağlandığı ve iç talebin yüksek olduğu ülkelere yönelmektedirler. Doğrudan yabancı yatırımın yapıldığı ülke açısından ise bu yatırımların net katkı sağlayabilmesi için nitelikli işgücü, istikrarlı şekilde çalışan finansal kurumlar, etkin şekilde işleyen bir ekonomik sistem, birbirleriyle koordineli şekilde hareket eden kurumlar ve dışa açık bir dış ticaret politikasının izlenmesi gibi faktörlerin gerekli olduğu göz ardı edilmemelidir.

1. KAZAKİSTAN'IN EKONOMİK DURUMUNA GENEL BAKIŞ

Kazakistan, 1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra yeni genç bir devlet olarak dünya sahnesinde yerini almıştır. Yüzölçümü 2.724.900 km² olan Kazakistan, dünya ülkeleri arasında yüzölçümü bakımından 9.sırada yer almaktadır. Ülkenin nüfusu yaklaşık 20 milyondur (Statistical Agency of Kazakhstan,2024). Bağımsız Devletler Topluluğu içinde yüksek ekonomik performansa sahip bir Orta Asya ülkesi olan Kazakistan, serbest piyasa ekonomisine sahip bir ülke olarak hızla gelişmeye devam etmektedir. Yirmi üç yıl gibi kısa bir sürede serbest piyasa ekonomisine geçişi başarmış olan Kazakistan, 1996 yılından sonra ekonomik büyüme sürecine girmiştir. 1998 yılındaki Rusya krizi her ne kadar ülkedeki istikrarı olumsuz etkilese de takip eden yıllarda ekonomik büyümesine devam etmiştir (Tunay, 2017:83).

Gelişmekte olan ülkeler için sermaye eksikliği önemli bir sorundur ve bu sorunla başatmenin en etkili yolu gelişmiş ülkelerin yapmış oldukları yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bugün tüm dünyada gelişen bilgi ve artan iletişim teknolojileri sayesinde doğrudan yabancı yatırımların yönlendirilmesi çok daha kolay gerçekleşebilmektedir (Acet&Erkoçak,2022:145). Dolayısıyla ülkelerin bu yatırımları çekebilmeleri için öncelikle ekonomik ve politik bir istikrara sahip olması ve ülkeye yapılan yatırımların yakın vadede yüksek bir getiri sağlaması gerekmektedir. Bu amaçla politikacıların ülkelerindeki fırsatları, teşvik, destek ve kazançları doğru ve etkili şekilde anlatmaları gerekmektedir. Teknoloji ve bilgi aktarımını kolaylaştırıcı bir faktör olarak doğrudan yabancı yatırımların, gelişmekte olan Orta Asya ülkelerinden biri olan Kazakistan için de önemi büyüktür. Bu geçiş sürecinde Kazakistan'ın zengin olarak sahip olduğu doğal kaynaklar, doğrudan yabancı yatırımları ülkesine çekme konusunda oldukça etkili olmuştur. Kazakistan'da Federal İstatistik Ofisi'ne göre, 1995 yılında faaliyet gösteren yabancı şirket sayısı 6.378 iken 2023 itibarıyla 36.500 olmuştur. Ülkeye yapılan bu yabancı sermaye girişlerinde en

önemli payı ülkenin petrol ve doğal kaynak sektörü almıştır. Kazakistan'ın yeraltı kaynakları, istikrarlı ekonomik yapısı, eğitilmiş nüfusu ile yabancı yatırımlar için çekici olmasının yanı sıra birtakım dezavantajları da bulunmaktadır (Destek vd., 2017:227). Bunlar alt yapı yetersizliği, kayıt dışı ekonominin varlığı, bürokratik engeller ve yolsuzluk şeklinde ifade edilebilir. DYY'nin canlanması için Kazakistan coğrafik konumunun yanında yabancı sermaye için engellerin kaldırılması, özelleştirme ve birleşmelerin artırılması gibi oldukça önemli adımlar atılmıştır. Ayrıca Yabancı Yatırım Kanunu, Transfer Fiyatlaması Kanunu, iki taraflı yatırım anlaşmaları, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları, yabancı işgücü ve yabancı mal ve hizmet kullanımına kısıtlama getiren "yerli içerik" uygulaması gibi önlemlerle doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekme konusunda büyük çaba sarfedilmiştir (Esen vd., 2015:232). Bu bağlamda tablo 1'de görüldüğü gibi Kazakistan'a 1992 yılında yaklaşık 100 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım girişi olmuştur. İncelenen yıllar itibarıyla en yüksek DYY girişi yaklaşık 17 milyar dolar ile 2016 yılına aittir. Bu yatırımların büyük bölümü petrol ve gaz sektöründe gerçekleşmiştir. Yine tüm dünya ülkelerinin ekonomik göstergelerini etkisi altına alan 2008 yılı küresel krizinin doğal kaynak zengini olan ve ihracatının önemli bir bölümü bu kaynaklara dayalı olan Kazakistan ekonomisini de etkilemiştir (Mercan,2022). Bu bağlamda özellikle DYY'lar 2008 yılına kadar artış gösterirken 2009'dan sonra azalmıştır. Tabloda görüldüğü üzere ticari açık 2002 yılında 12 milyon dolar iken 2011 yılında yaklaşık olarak 38 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönem içinde Gayrisafi yurtiçi hasıla (GDP) 2013 yılında 237 milyar dolar ile en yüksek değerine ulaşmıştır. Yine işgücüne katılım için en yüksek oran ise %71,6 ile 1995 yılında gerçekleşmiştir (Worldbank).

İncelenen 1992-2022 dönemi boyunca Kazakistan'ın uyguladığı dış ticaret rejimi ile dış ticaretini artırdığı ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde pozitif etki oluşturduğu görülmektedir. Bu olumlu gelişme sayesinde Kazakistan'ın yeni istihdam alanları açarak işsizliğin azaltılmasında başarı sağladığı (Melnyk, 2014:19) ve gelişmiş ülke olma yolunda hızla ilerlediği görülmektedir.

Tablo 1. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GDP), Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY), Ticari Açıklık (TA) ve İstihdamın(N) Görünümü (1992-2022) (Milyon \$)

Yıllar	GDP	DYY	TA	N (%)
1992	24.917	100	-331	70.5
1993	23.409	1.271	-2.070	70.8
1994	21.250	659	-2.136	71.3
1995	20.374	964	-932	71.6
1996	21.035	1.137	-154	71.5
1997	22.165	1.321	-5.59	71.4
1998	22.135	1.151	-999	71.4
1999	16.870	1.587	396	71.2
2000	18.291	1.370	1.372	70.8
2001	22.152	2.816	-235	70.4
2002	24.636	2.588	-12	70.1
2003	30.833	2.483	1.656	70.0
2004	43.151	5.615	3.707	69.9
2005	57.123	2.546	4.930	69.5
2006	81.000	7.611	8.503	69.7
2007	104.849	11.972	6.780	70.4
2008	133.441	16.818	2.670	71.1
2009	115.309	14.275	9.121	71.0
2010	148.047	7.456	21.244	70.9
2011	192.626	13.760	38.162	70.8

2012	208.000	13.648	30.150	70.7
2013	236.634	10.00	27.985	70.6
2014	221.416	7.308	30.359	70.5
2015	184.388	6.577	7.350	70.4
2016	137.278	17.223	4.634	70.3
2017	166.805	4.757	13.294	70.2
2018	179.340	353	21.023	70.1
2019	181.667	3.730	14.568	70.1
2020	171.082	7.205	6.896	69.2
2021	197.112	4.548	16.993	69.4
2022	225.496	4.907	34.836	69.8

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Küresel olarak DYY girişlerinin ülke ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir fayda sağladığına inanılsa da bazı ülkeler için bu etki negatif ya da nötrde olabilmektedir. DDY'lerin gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesine yapmış olduğu etki, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisine kıyasla çoğunlukla daha olumlu ve daha büyüktür. Aynı zamanda dış ticari açıklık oranı artan ekonomilerin diğer ekonomilere göre daha hızlı büyüdüğü kabul görmektedir. Özellikle dışa açık rekabetçi bir ekonomide, yoğun ticari ortamın faktörlerin verimliliğini artırması ve dolayısıyla istihdam alanı oluşturma sürecine katkı sağlaması dışa açık bir ekonominin büyüme üzerinde olumlu bir etki oluşturma beklentisini de ortaya çıkarmaktadır (Karataş & Ergül, 2023:224). Literatürde DYY, ticari açık ve istihdam gibi makro ekonomik göstergelerin GDP üzerindeki etkisini araştıran çalışmalardan seçilen örnekler aşağıda alıntılanmıştır.

Borensztein vd. (1998), gelişmiş ülkelerdeki DDY'ler ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmanın bulgularına göre 1970-1989 dönemi için 69 ülkede söz konusu değişkenler arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu sonucunu elde etmiştir. Choe (2003), Seçilmiş 80 ülke üzerinde 1971-1995 yılları için büyüme ve doğrudan yabancı yatırımları analiz ederek aralarında bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda bu karşılıklı nedensellik ilişkisinde doğrudan yabancı yatırımlardan büyümeye olan ilişkinin daha kuvvetli olduğunu ifade etmiştir. Hermes ve Lensink (2003), 67 gelişmiş ülkede doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ekonomik büyümeye olan etkisi 1970-1995 yılları arasında incelemiştir. Analiz sonucunda doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi artırdığını tespit etmiştir. Yine Yanıkkaya (2003), 109 ülke üzerinde panel veri analizi ile yaptığı çalışmada dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hsiao ve Hsiao (2006), Doğu ve Güneydoğu Asya'da hızla gelişen 8 ülke için ihracat ve doğrudan yabancı yatırım değişkenlerinin büyümeyi ne şekilde etkilediğini Granger nedensellik testi kullanarak araştırmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırım değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Şimşek ve Behdioğlu (2006), Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılarak doğrudan yabancı yatırımlar ve gayrisafi yurtiçi hasıla arasındaki korelasyonun test edildiği çalışmada 1980-2005 yılları için bu değişkenler arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Karagöz (2007), Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ve istihdam ilişkisini incelediği çalışmada doğrudan yabancı yatırımların istihdamın Granger nedeni olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Azman-Saini, Baharumshah ve Law (2009), 85 ülke için yaptığı çalışmada doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerinde etkisi olmadığı sonucunu bulmuştur. Ahmed (2010) içsel büyüme teorisinden yararlanarak Bangladeş'te dışa açıklık ile sektörlerin büyümesini inceleyerek birbirleriyle pozitif bir ilişki içinde olduğunu tespit etmiştir. Hossain (2011), 9 farklı ülkenin 1971-2007 dönemi için inceleyerek uygulanan serbest ticaret politikalarının GDP'yi artırdığını tespit etmiştir. Sjöholm ve Lipsey (2010), Endonezya'da iş devlet kurumlarının

verimsizliği, eğitim düzeyinin düşük olması, alt yapı yetersizliğinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde negatif bir sonuç doğurduğunu ifade etmiştir. Saray (2011), eşbütünleşme testi, hata düzeltme modeli kullanılarak 1970-2009 dönemi için Türkiye' nin doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerinde bir etkiye sebep olmadığı tespit edilmiştir. Acaravci ve Öztürk (2012), seçilmiş 10 ülkenin 1994 – 2008 dönemi için üç aylık veriler kullanarak uzun vadede doğrudan yabancı yatırım girişleri ve ihracatın büyüme ile bağlantısını inceleyerek 4 ülkede bu değişkenlerin uzun vadeli bir ilişki içinde olduğunu tespit etmiştir. Dahası, Hussin ve Saidin (2012), DYY, ticari açıklık, brüt sabit sermaye oluşumu değişkenlerinin ekonomik büyümeye etkisi 1981–2008 dönemi için incelenmiştir. Havuzlanmış model, sabit etkiler modeli ve rastgele etkiler modelinin kullanıldığı çalışmada (Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland'da bu değişkenlerle GDP arasında pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Simionescu (2014), G-7 ülkelerinde ticaret ile doğrudan yabancı yatırım ilişkisini 2002–2013 dönemi verileri ile inceleyerek uygulanan Granger nedensellik testi ile uzun vadede aralarında tek yönlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır. Idris, Yusop ve Habibullah (2016), 87 gelişmiş ülkede dışa açılma politikaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisini analiz etmiş ve pozitif ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Topallı (2016), Türkiye ve BRICS ülkelerinin 1982-2013 yılları arasında dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Buna göre dışa açıklıktan ekonomik büyüme yönüne pozitif, doğrudan yabancı yatırım girişlerinden ekonomik büyüme yönüne ve ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırım girişleri yönüne pozitif ve karşılıklı bir ilişki olduğunu açıklamıştır. Yaya (2017), Fildişi Sahili için 1965-2014 dönemi ticari açıklık sermaye oluşumu ve ekonomik büyüme verilerinin koentegre olup olmadıklarını ARDL testi ile belirledikten sonra değişkenler arasında nedenselliğin tespitini yapmak için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Sonuç olarak ticari açıklığın ve sermaye oluşumunun kısa ve uzun vadede büyümeyi artırıcı şekilde bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Elijah ve Musa (2019), Nijerya' nın 1980 – 2016 dönemi verileri ile ARDL yöntemini kullanarak ticari açıklığın ekonomik büyümeye etkisini analiz etmiştir. Elde edilen bulgulara göre gerek kısa vadede gerekse uzun vadede ticari açıklığın büyüme üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğunu bulmuştur. Malefane (2020), 1975- 2014 dönemi için Botswana ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklık ilişkisini ARDL sınır testi yardımı ile incelemiş ve dışa açıklığın ekonomik büyümeyi artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Saleem ve ark. (2020), 5 Güney Afrika ülkesinde 1975-2016 dönemi için ticari açıklık, doğrudan yabancı yatırım ve GDP ilişkisini Bootstrap ARDL eşbütünleşme testi ile incelemiştir. Testlerden elde edilen sonuca göre doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ve ticari açıklığın GDP üzerinde pozitif bir etki oluşturduğunu bulmuştur. Omar, DA ve Özcan, Y. (2022), doğrudan yabancı yatırım, ihracat, ithalat ve enflasyonun Nijerya' nın ekonomik büyümesine etkisini araştırmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların kısa vadede ekonomiyi canlandırırken artırırken uzun dönemde olumsuz etkilediğini, ihracat ve ithalatın ise kısa ve uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkisiz olduğu sonucunu tespit etmiştir. Salami ve ark. (2022), Nijerya'da 1985-2019 döneminde ticaretin serbestleştirme politikaları ile ekonomik büyüme üzerindeki ilişki Gauss Markov Switching modeli ile incelenmiştir. Çalışma neticesinde birinci politikada, döviz kuru ve sermaye stoku ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etki oluştururken ikinci politikada ise, sermaye stoku ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir sonuç doğurmuştur. Juliansyah ve ark. (2022), 1967-2020 dönemi için Endonezya'da yatırım, ihracat ve ithalat değişkenlerinin büyümeyi etkilemesini inceledikleri araştırmada bağımsız değişkenlerin Endonezya'nın büyümesi üzerinde yarattığı etkinin çok düşük düzeyde kaldığı sonucuna ulaşmıştır.

3. EKONOMETRİK ANALİZ VE BULGULAR

Bu bölüm beş alt bölümden oluşmaktadır. İlk olarak tanımlayıcı istatistikler, durağanlığın tespiti için birim kök testi ve eşbütünleşmenin araştırılması için Johansen Eşbütünleşme testi yapılmıştır. Daha sonra uzun dönemde seriler arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak amacıyla Granger nedensellik testine yer verilmiştir.

Bu çalışmada Kazakistan'ın 1992' den 2022'ye kadar 30 yıllık bir döneme ait istatistiksel veri seti kullanılarak doğrudan yabancı yatırım (DYY), ticari açıklık (TA) ve istihdamın(N) gayri

safi yurtiçi hasıla (GDP) üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası'ndan temin edilmiştir (WB, 2024)). Veri setinde yer alan değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak sisteme ilave edilmiştir. Değişkenlerin durağanlığını belirlemek amacıyla Dickey Fuller Birim Kök Testi ve değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini incelemek amacıyla Johansen Eşbütünleşme Testi ve son olarak tüm değişkenler arasındaki nedenselliği açıklayabilmek için Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Kazakistan'da ekonomik büyümenin doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ticari açıklık ve istihdam ile ilişkisini araştırmak amacıyla oluşturulan model şu şekilde tanımlanmıştır:

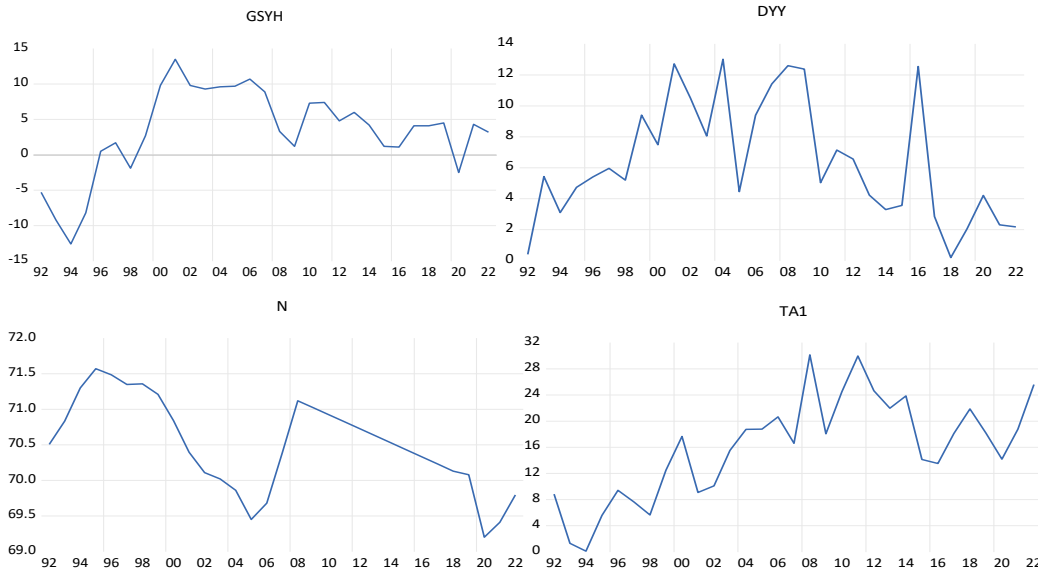
$$\ln GDP = \beta_0 + \beta_1 \ln DYY + \beta_2 \ln TA + \beta_3 \ln N + \mu$$

Bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler özet olarak tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistikler

	GDP	DYY	N	TA
Ortalama	104.9300	72.63484	70.50323	-63.56655
Medyan	104.8490	6.577000	70.50000	6.780000
Maksimum	236.6340	964.0000	71.60000	396.0000
Minimum	16.87000	1.137000	69.20000	-999.0000
Standart Sapma	79.72890	211.0648	0.641084	264.2028

Tablo 2'de , incelenen yıllar boyunca ortalama gayri safi yurt içi hasıla (GDP), doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), istihdam (N) ve ticari açık (TA) için ortalama, maksimum ve minimum ve standart sapma değerleri yer almaktadır.

Şekil 1. Değişkenlerin Grafik Analizi

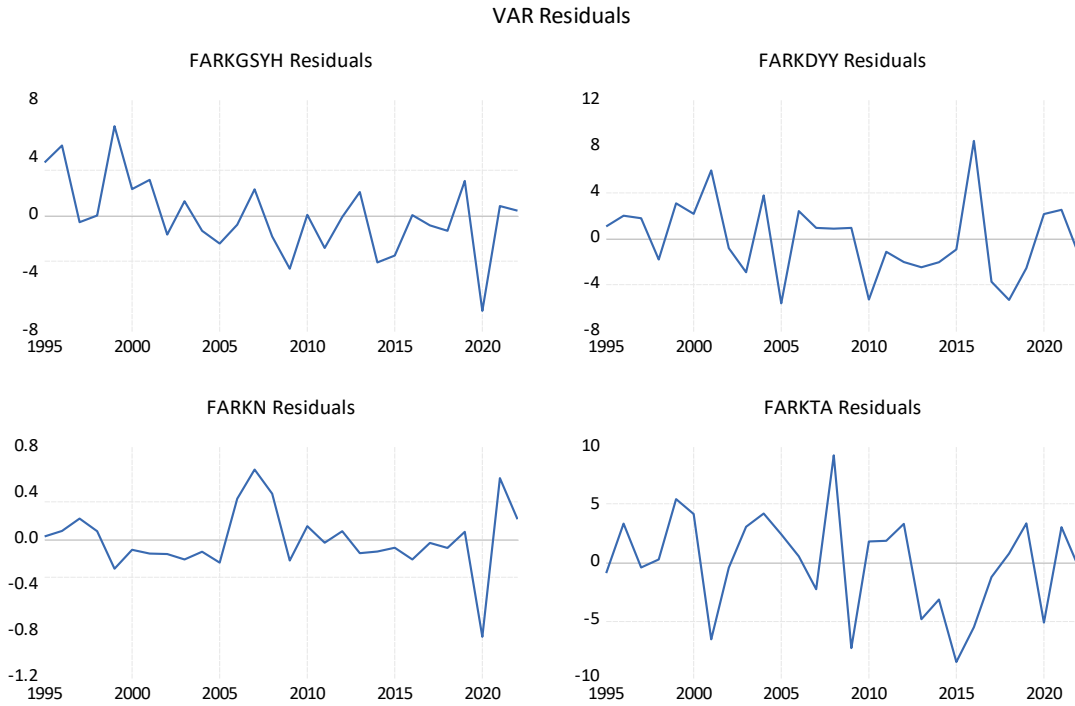
Şekil 1'de değişkenlerin her biri için, her serinin zamana karşı bir çizgi grafiği yer almaktadır. Değişkenlerin grafiklerinden yola çıkarak sabit bir ortalama çevresinde hareket etmediklerini ve seviyede durağan olmadıklarını söylemek mümkün olabilir. Ancak kesin bulgulara ulaşabilmek için birim kök testlerine bakmak uygun olacaktır. Ekonometrik analizlerde sıklıkla faydalanılan ADF birim kök testi, zaman serilerindeki değişkenlerin birim kök içerip içermediklerini yani durağanlığın belirlenmesi için yapılan istatistiksel bir testtir (Dickey & Fuller, 1979:428) Tablo 3'de ADF testi kullanılarak yapılan birim kök testi sonucunda elde edilen veriler açıklanmıştır.

Tablo 3. Birim Kök Testi Sonuçları

		<u>Seviyede</u>			
		GDP	DYY	TA	N
Sabit	t- istatistik	-3.5375	-3.4619	-2.0634	-2.4175
	<i>Olasılık</i>	0.0157**	0.0164**	0.2600	0.1459
Sabit & Trend	t- istatistik	-2.4117	-3.7325	-3.0449	-2.9867
	<i>Olasılık</i>	0.3663	0.0354**	0.1374	0.1527
		<u>1. Seviyede</u>			
		d(GDP)	d(DYY)	d(TA)	d(N)
Sabit	t- istatistik	-5.4276	-5.7017	-6.3043	-3.3546
	<i>Olasılık</i>	0.0001***	0.0001***	0.0000***	0.0214**
Sabit & Trend	t- istatistik	-6.3773	-3.3155	-6.4335	-3.1942
	<i>Olasılık</i>	0.0001***	0.0877*	0.0001***	0.0233**

Not. (*)(**)(***) sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılığı göstermektedir.

ADF birim kök testinden elde edilen verilerde değişkenlerin tamamının seviye değerlerinde durağanlığa sahip olmadıkları ancak 1.seviyede durağanlaştıkları tablo 3’de görülmektedir. Böylece değişkenlerin tamamının $I(1)$ birinci dereceden bütünleşik oldukları tespit edilmiş ve değişkene ait serilerin birinci dereceden farkları alınarak yeni grafikleri şekil 2’de paylaşılmıştır.

Şekil 2. Değişkenlerin Fark Sonrası Grafik Analizi

Vektör tahminine devam etmek için öncelikle bilgi kriterleri kullanılarak modellemede kullanılacak en uygun gecikmenin seçilmesi gerekmektedir. Tablo 4’de en uygun gecikme uzunluğunun en fazla yıldızın toplandığı 2.gecikme olduğu görülmektedir.

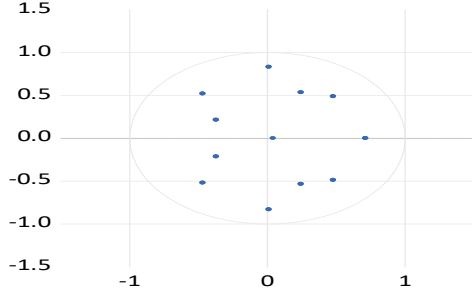
Tablo 4. Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Seçimi

Sıralı değiştirilmiş LR		Son tahmin hatası	Akaike	Schwarz	Hannan- Quinn
Gecikme	test istatistiği				
0	NA	5409.658	19.94734	20.13593	20.00640
1	79.76241	595.7152	17.72735	18.67032*	18.02268

2	36.34334*	313.1819*	17.01364*	18.71097	17.54522*
---	-----------	-----------	-----------	----------	-----------

Spesifikasyon hatasını önlemek için, vektör otomatik regresyon (VAR) modeline ait optimal gecikme uzunluğunun (en fazla yıldızın toplandığı) 2. gecikme olduğu tespit edilmiştir. VAR Modelinde değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bu çerçevede karakteristik polinomların ters köklerinin tamamının birim çember alanı içinde yer alıp almadığı kontrol edilmiş ve sonuçlar Şekil 3’de paylaşılmıştır.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekil 3. Karakteristik Polinom Kök Testleri

Şekil 3’de karakteristik polinomların ters köklerinin tamamının birim çember alanının sınırları içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, zaman serilerindeki değişkenlerin uzun vadeli denge durumuna geri döndüğünü ve zaman içinde sabit kaldığını göstermektedir. Yani değişkenler durağan ve zaman serileri istikrarlı bir yapıya sahiptir.

Karakteristik polinomların ters köklerinin tamamının birim çember alanının sınırları içinde olduğu tespit edildikten sonra iz ve maksimum özdeğer testi istatistiğine göre değişkenlerin arasında kaç tane eşbütünleşme vektörünün olduğu test edilerek tablo 5’de açıklanmıştır.

Tablo 5. Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotez	Özdeğer	İz İstatistik	Kritik değer %5	Olasılık
$r=0$	0.741722	78.15984	54.07904	0.0001
$r \leq 1$	0.611383	40.25576	35.19275	0.0131
Max-Özdeğer İstatistik				
$r=0$	0.741722	37.90408	28.58808	0.0024
$r \leq 1$	0.611383	26.46452	22.29962	0.0124

Tablo 5’te hem iz istatistik test değerleri ve hem de maksimum öz değer istatistik test değerlerinin birbiriyle uyum sonuçlar verdiği ve %5 düzeyinde her iki istatistik testine göre iki adet eşbütünleşme denkleminin bulunduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin bulunduğu söylenebilir. Değişkenler arasında eşbütünleşmenin sağlanabilmesi serilerin durağan olması ile mümkündür (Johansen, 1998:238-240) ve bu nedenle serilerin farkı alınmaktadır. Ancak serilerin farkı alınırken uzun vadede bazı kayıpların oluşması kaçınılmaz olmaktadır. Bu olumsuzluğun giderilmesi amacıyla hata düzeltme modelleri kullanılmaktadır.

Tablo 6. Regresyon Denklemi

Denklemin Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
DYY	0.669420	0.200307	3.341977	0.0024
TA	0.359783	0.105813	3.400175	0.0021
N	-3.182135	1.277452	-2.491002	0.0192
C	230.3686	90.48958	2.545802	0.0169
F-istatistik	12.44174			
Olasılık	0.000027			

Tablo 6’da görüldüğü üzere kurulan regresyon denklemindeki değişkenlerin tamamı ve F-istatistik olasılık değerleri %5’ten daha düşük değerler almasından dolayı anlamlıdır. Ayrıca hata terimlerinin düzey değerinde durağanlığının da test edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda oluşturulmuş hata terimlerinin durağan olduğu tablo 7’de görülmektedir.

Tablo 7. Hata Terimleri

	Kritik değerler	t-istatistik	Olasılık
ADF Testi		-3.617441	0.0007
	(% 1)	-2.644302	
	(% 5)	-1.952473	
	(% 10)	-1.610211	

Tabloda olasılık değeri 0.0007’nin 0,05 değerinin altında olması hata terimlerinin düzey değerlerinde durağan olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede kurulan yeni regresyon denkleminde hareketle hata düzeltme modeline ait veriler tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart sapma	t-istatistik
D(DYY)	0.168676	0.180846	0.932705
D(TA)	0.316188	0.118643	2.665048
D(N)	-4.565313	2.162298	-2.111325
HATATERİMLERİ (-1)	-0.473652	0.183824	-2.576658

Hata düzeltme modellerinin bir kısıtı bulunmaktadır. Hata terimlerinin katsayısı $(-1 < \text{ECT} < 0)$ olmak zorundadır. Hata düzeltme mekanizmasının çalışabilmesi için bu gereklidir (Tari, 2015). Bu bağlamda tablo 8’deki hata düzeltme teriminin anlamlı olduğu ve hata düzeltme mekanizmanın çalıştığı söylenebilir. Yani kısa dönemdeki dengesizlikler sonraki dönemlerde bu şekilde kapanmaktadır. Bu çerçevede kurulan VAR Modelinde otokorelasyon sorununun olmaması, normal dağılım göstermesi ve değişen varyans sorununun bulunmaması gerekmektedir. Bu varsayımlar sınanmış ve sonuçlar aşağıdaki tablo 8, tablo 9 ve tablo 10’da açıklanmıştır.

VAR modeline ait otokorelasyon sınanması yapılmış ve sonuç tablo 9’da açıklanmıştır.

Tablo 9. Oto Korelasyon Testi Sonuçları

Gecikme	LM istatistiği	Olasılık	Rao F-istatistik	Olasılık
1	8.866335	0.9188	0.491794	0.9253
2	18.36072	0.3032	1.214773	0.3300
3	18.38889	0.3016	1.217289	0.3284
4	14.93923	0.5291	0.926617	0.5544

Tablo 9’da uygun gecikme uzunluğu olan 3.gecikmeye karşılık gelen olasılık değeri anlamlı olduğu için otokorelasyon sorunu yoktur.

VAR modeline ait normallik varsayımı sınanmış ve sonuç tablo 10’da açıklanmıştır.

Tablo 10. Normallik Testi Sonuçları

Bileşen	Çarpıklık	Ki-kare	Olasılık
1	0.191386	0.164829	0.6847
2	-1.106637	5.510909	0.0189
3	-0.667222	2.003335	0.1570
4	0.506279	1.153435	0.2828
Joint		8.832507	0.0654

Tablo 10’da Joint olasılık değeri $0,0654 > 0,05$ olduğu için VAR modeli normallik varsayımını sağlamaktadır.

VAR Modeline ait değişen varyans sorunu sınanmış ve sonuç tablo 11’de açıklanmıştır.

Tablo 11. Değişen Varyans Testi Sonuçları

Joint test:		
Ki- kare	df	Olasılık
243.2542	240	0.4293

Tablo 11’de olasılık değeri $0.4293 > 0,05$ olduğu için değişen varyans sorunu yoktur. Modellen bütün parametreler anlamlıdır. Sonuç olarak kurulan modele ait hata terimleri incelendiğinde bu serinin normal dağılım gösterdiği düzeyde durağan olduğu ve otokorelasyon sorununun olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla model koentegrasyon (eşbütünleşme) şartlarını sağladığı için koentegre bir modeldir.

Gerekli olan varsayımların sınanması ve modelin koentegre bir model olduğunun tespit edilmesinin ardından değişkenler arasındaki ilişkinin hangi değişkenden hangi değişkene doğru olduğunun belirlenmesi amacıyla Granger nedensellik testi yapılarak sonuçlar Tablo 12’de paylaşılmıştır.

Tablo 12. Granger Nedensellik İlişkisi

Bağımlı değişken GDP		
	Ki-kare	Olasılık
DYY	10.57314	0.0051
TA	2.977601	0.2256
N	16.27495	0.0003
Genel	23.18153	0.0007
Bağımlı değişken: DYY		
	Ki-kare	Olasılık
GDP	9.161400	0.0102
TA	3.872268	0.1443
N	5.660578	0.0590
Genel	10.13443	0.1191
Bağımlı değişken: TA		
	Ki-kare	Olasılık
GDP	2.544363	0.2802
DYY	6.940039	0.0311
N	5.013031	0.0816
Genel	9.993779	0.1249
Bağımlı değişken: N		
	Ki-kare	Olasılık
GDP	0.640778	0.7259
DYY	0.800712	0.6701
TA	1.387073	0.4998
Genel	3.784139	0.7059

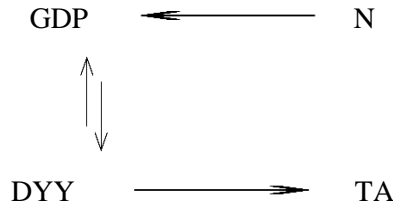
Tablo 12, tahmin edilen modelin değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi hakkında bilgi vermektedir. Tabloda 4 tane denklem bulunmaktadır. Bu denklemlerin ilkinde GDP, ikincisinde DYY, üçüncüde ise TA bağımlı değişken olarak yer almaktadır. Buna göre analiz sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir:

- DDY, GDP’nin Granger nedenidir.
- TA, GDP’nin Granger nedeni değildir.
- N, GDP’nin Granger nedenidir.
- GDP, DYY’nin Granger nedenidir.
- TA, DYY’nin Granger nedeni değildir.
- N, DYY’nin Granger nedeni değildir.
- GDP, TA’nın Granger nedeni değildir.
- DYY, TA’nın Granger nedenidir.
- N, TA’nın Granger nedeni değildir.

- GDP, N'nin Granger nedeni değildir.
- DYY, N'nin Granger nedeni değildir.
- TA, N'nin Granger nedeni değildir.

SONUÇ

Bu çalışmada 1992-2022 dönemi için Kazakistan'da doğrudan yabancı yatırım, ticari açıklık ve istihdamın ülkenin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bulgulara göre DYY, GDP ve N arasında nedensellik ilişkisinin bulunduğu ancak TA ile GDP arasında bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Buna göre DYY ve GDP arasında çift taraflı, N'den GDP'ye doğru tek taraflı, DYY'den TA'ya doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi vardır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi şematik olarak şu şekilde gösterilebilir:

Gayri safi yurtiçi hasıla ve doğrudan yabancı yatırımlar için tespit edilen ilişki literatürde Borensztein vd., (1998), Choe, (2003), Hsiao ve Hsiao (2006), Topallı (2016), Şimşek ve Behdioğlu, (2006) Saleem ve ark. (2020)'ın elde ettiği sonuçlarla örtüşür niteliktedir. Doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerinde bir etkiye sahip olmadığı sonucu literatürde Karagöz (2007) ve Saray (2011)'in elde ettiği sonuçlarla paralellik göstermektedir. Elde edilen sonuçlar bağlamında mevcut durum göz önünde bulundurularak dikkate alınabilecek politika önerileri şu şekilde olabilir:

- Öncelikle siyasi ve ekonomik istikrarın devamlılığı, doğrudan yabancı yatırımları teşvik edici politikaların özendirilmesi amacıyla vergilerin azaltılması, bürokratik engellerin ortadan kaldırılması, alt yapı yatırımlarının geliştirilmesi, eğitilmiş işgücünün artırılması, vb. gerekli özendirici politikaların uygulanmasına devam edilmelidir.
- DYY'lerin sektörel bağımlılığının azaltılması yoluna gidilmelidir.
- DYY'ler için iş ortamını kolaylaştırmak amacıyla kaynak aktarımı yapılmalıdır.
- İthalata bağımlılığın azaltılması amacıyla yerel sanayinin geliştirilmesine özen gösterilmelidir.
- Ticari ortaklıklar çeşitlendirilerek pazar bağımlılığından oluşabilecek riskler azaltılmalı ve GDP'nin büyümesi sağlanmalıdır.
- Yerli ürünlerin yabancı ürünlerle rekabetini güçlendirmek için iyileştirme girişimlerinde bulunulmalıdır.

Etik Kurul Onayı

Etik onay gerektiren bir çalışma değildir.

Yazar Katkıları

Araştırma Tasarımı (CRediT 1) Yazar 1 (%80) – Yazar 2 (%20)

Veri Toplama (CRediT 2) Yazar 1 (%80) – Yazar 2 (%20)

Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) Yazar 1 (%70) – Yazar 2 (%30)

Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar 1 (%80) – Yazar 2 (%20)

Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar 1 (%70) – Yazar 2 (%30)

Finansman

Herhangi bir finansman desteği alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması sözkonusu değildir.

KAYNAKÇA

Acaravci, A. ve Ozturk, I. (2012). Foreign Direct Investment, Export, and Economic Growth: Empirical Evidence from New EU Countries. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, vol. 0(2), 52-67.

https://www.researchgate.net/publication/273313845_Exports_Foreign_Direct_Investment_and_Economic_Growth_for_Five_European_Countries_Granger_Causality_Tests_in_Panel_Data

Acet, H., ve Erkoçak, H. E. (2022). Fiziki, Beşeri ve Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: G20 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama (Panel Veri Analizi). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 141-155. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1059290>

Ahmed, N. (2010). Trade liberalization and endogenous growth of manufacturing industries in Bangladesh: an empirical investigation. *Applied Economics*, 35 (3), 305-314 <https://doi.org/10.1080/713932836>

Artekin, A.Ö. (2023). Türkiye’de İnşaat Sektörü, İstihdam ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: GMM Yaklaşımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 26(2), 491-503. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1382436>

Azman-Saini, W.N.W, Baharumshah, A. Z. ve Law, S.H. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme: Uluslararası Kanıtlar, Ekonomik Modelleme, cilt. 27, sayı. 5, 1079-1089. doi: 10.1016/j.econmod.2010.04.001.

Borensztein, E, J., De Gregorio ve Lee, J.W. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth? *Journal of International Economics*, 45,115-135.[https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(97\)00033-0](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(97)00033-0)

Choe, J. (2003) Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth? *Review of Development Economics*, 7, 44-57. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9361.00174>

Çolak, O. ve İsmayilzada, E. (2021). Kaldor Yaklaşımı Çerçevesinde İmalat Sanayii ve Hizmetler Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Seçili Geçiş Ekonomileri Örneği, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 82-100.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/neusbf/issue/63265/902236>

Destek, M.A, Okumuş, İ. ve Yıldırım, A. (2017). Tarımsal Katma Değer Üzerinde Hollanda Hastalığı Etkileri: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan için Bulgular. *Bilig*, sayı: 83, 225-239.

<https://bilig.yesevi.edu.tr/sayi-83-guz-039-17-avrasya-039-nin-siyasal-iktisadi-ozel-sayisi.html#>

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimations for autoregressive time series with a unit root *Journal of the American Statistical Association* 47, 427–431.

Elijah, S. ve Musa, A. B. (2019). Dynamic impact of trade openness on the economic growth of Nigeria. *Int J Eng Adv Technol*, 8(5), 2019, 609–616.

<https://www.ijeat.org/wp-content/uploads/papers/v8i5C/E10870585C19.pdf>.

- Esen, Ö. ve Bayrak, M. (2015). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Sürecindeki Türk Cumhuriyetleri Üzerine Bir Uygulama. *Bilig*, no. 73, 231-48.
<https://bilig.yesevi.edu.tr/sayi-73-bahar-039-15.html#>
- Hermes, N. ve Lensink, R. (2003). Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth. *Journal of Development Studies*, 40, 2003, 142-163.
<http://dx.doi.org/10.1080/00220380412331293707>.
- Hossain, S. (2011). Panel estimation for CO2 emissions, energy consumption, economic growth, trade openness and urbanization of newly industrialized countries. *Energy Policy* (39), 6991-6999. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2011.07.042>
- Hsiao, F. S.T., ve Hsiao M.W. (2006). FDI, exports, and GDP in East and Southeast Asia- Panel data versus time-series causality analyses. *Journal of Asian Economics*, 17(6), 1082-1106.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.asieco.2006.09.011>.
- Hussin, F. ve Saidin, N. (2012). Economic growth in Asean-4 countries: A panel data analysis. *International Journal of Economics and Finance*, 4(9), 119-129 DOI:10.5539/ijef.v4n9p119.
- Idris, J., Yusop, Z., ve Habibullah, M.S. (2016). Trade Openness and Economic Growth: A Causality Test in Panel Perspective". *International Journal of Business and Society*, 17(2), 281-290. <https://doi.org/10.33736/ijbs.525.2016>
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, Volume 12, Issues 2-3, 231-254. [https://doi.org/10.1016/0165-1889\(88\)90041-3](https://doi.org/10.1016/0165-1889(88)90041-3).
- Juliansyah, H., Ganesha, Y., Ichsan, İ., Nailufar, F. ve Terfiadi, S.Y. (2022). Effect of Export Import and Investment on Economic Growth in Indonesia (Vecm Analysis Method), *Journal of Malikussaleh Public Economics*, volume 05, E-ISSN: 2614-4573
- Karagöz, K. (2007) Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970 – 2005. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, cilt: 2, sayı: 8, 929-948.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19120/202896>
- Karataş, A. R. ve Ergül, M. (2023). Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme ve Ticari Açıklık: Genişletilmiş ARDL ile Kanıtlar, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 222-236. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3506778>
- Malefane, M.R. (2020). Trade openness and economic growth in Botswana: Evidence from co-integration and error-correction modelling. *Cogent Econ Finance* 8(1):1783878, 1-28. <https://doi.org/10.1080/23322039.2020.1783878>
- Melnyk, L. H, Kubatko, O. ve Pysarenko, S. (2014). The impact of foreign direct investment on economic growth: Case of post-communism transition economies. *Problems and Perspectives in Management*, 12(1), 17-19.
<http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/66749>
- Mercan G. (2022). Covid-19 Salgınının Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri ve 2008 Krizi ile Mukayesesi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(2): 132-143 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2415969>
- Omar, D.A. ve Özcan, Y. (2022). Nijerya'da Uluslararası Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *Çalışma Kağıtları Serisi Dergisi*, 3 (3), 79-93.
<http://workingpaperseries.ticaret.edu.tr/index.php/wps/article/view/193>.
- Salami, L.A., Maku, O. E., Adelowokan A. O., Oyewole, S.A. ve Toriolas, A.K. (2022). Trade liberalization and economic growth in Nigeria: Evidence from Gauss Markov regime

- switching model. Rajasthali J .1(4), 1-12.
fhttps://rajasthali.marudharacollege.ac.in/papers/Volume-1/Issue-4/04-01.pdf
- Saleem, H., Shabbir, M. S. ve Bilal khan, M. (2020). The short-run and long-run dynamics among FDI, trade openness and economic growth: using a bootstrap ARDL test for co-integration in selected South Asian countries. *South Asian Journal of Business Studies*, 9(2), 279-295. <https://doi.org/10.1108/SAJBS-07-2019-0124>
- Saray, M. O. (2011). Doğrudan yabancı yatırımlar-istihdam ilişkisi: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 161(2), 381- 403.
- Simionescu, M. (2014). The Relationship between Trade and Foreign Direct Investment in G7 Countries a Panel Data Approach. *Journal of Economics and Development Studies*, 2(2), 447-454. SSN: 2334-2382.
- Sjöholm, F.ve Lipsey, R. E. (2010). FDI and Growth in East Asia: Lessons for Indonesia. IFN Çalışma Kâğıdı No.852. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1689558>.
- Statistical Agency of Kazakhstan, 2024. <https://stat.gov.kz/en/>
- Şimşek, M. ve Behdioğlu, S. (2006). Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, cilt: 20, sayı: 2, 47-65. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2690/35370>
- Tarı, R. (2015). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 14. Baskı.
- Topallı, N. (2016). Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 17(1), 83-95.
- Tunay, K.B. (2017). Yükselen Ekonomilerde Makro Ekonomik Dengesizliklerin Etkileşimi: Türk Cumhuriyetleri Örneği. *Bilig*, sayı: 83,171-199.
- World Bank (2024). *World Development Indicators [Data file]*. Retrieved from <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators>
- Yanikkaya, H. (2003). Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme: Ülkeler Arası Ampirik Bir Araştırma. *Kalkınma Ekonomisi Dergisi*, 72, 57-89. [https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(03\)00068-3](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(03)00068-3)
- Yaya, K. (2017). The impact of trade openness on economic growth: The case of Cote d’Ivoire. *Cogent Econ Finance*, 5(1), 1-14.

EXTENDED ABSTRACT

In the globalizing world, openness and foreign direct investments are considered key variables of economic growth. After the pandemic, there are large amounts of capital flows to developing economies, which stand out as an important factor of the changing global financial architecture. This situation causes the importance of foreign direct investments to increase day by day. According to World Bank data, foreign direct investments have been increasing since 1995. Direct foreign investments in Kazakhstan, which was 100 million dollars in 1992, reached approximately 5 billion dollars in 2022. This study aims to provide a reference material for researchers by examining the effects of foreign direct investments, trade openness and employment on Kazakhstan's gross domestic product for the period 1992-2022 using Granger causality tests.

There are three headings in this study. Under the first heading, a general overview of the economic situation of Kazakhstan is given, in the second heading, a literature review is made, and in the third heading, econometric analysis and findings are included.

Overview of Kazakhstan's Economic Situation

Kazakhstan took its place on the world stage as a new young state after the collapse of the USSR in 1991. Kazakhstan, which has a surface area of 2,724,900 km², ranks 9th among the world countries in terms of surface area. The population of the country is approximately 20 million (Kazakhstan Institute of Statistics, 2024). Kazakhstan, a Central Asian country with high economic performance within the independent data community, continues to develop rapidly as a country with a free market economy. Although the Russian crisis in 1998 negatively affected stability, economic growth continued in the following years (Tunay, 2017).

Nowadays, thanks to the developing information and increasing communication technologies all over the world, directing foreign direct investments can be carried out much more easily.

The rich natural resources of Kazakhstan, one of the developing Central Asian countries, have been very effective in attracting direct foreign investments to its country.

According to the data of the Kazakhstan Federal Statistical Office, while the number of foreign companies operating in 1995 was 6,378, this number reached 36,500 in 2023. In order to revitalize direct foreign investment, very important steps have been taken such as removing obstacles to foreign capital, increasing privatization and mergers, as well as the geographical location of Kazakhstan.

Literature Review

Although it is believed that foreign direct investment inflows globally provide a positive benefit to country economic growth, for some countries this effect may be negative or neutral. The impact of foreign direct investment on the economic growth of developed countries is generally more positive and greater than its impact on the economic growth of developing countries. This section includes selected examples from studies investigating the impact of macroeconomic indicators such as foreign direct investment, trade deficit and employment on gross domestic product.

Econometric Analysis and Findings

This section consists of five subsections. In this section, firstly, the research methodology and model, descriptive statistics, unit root test to determine stationarity, and Johansen Cointegration test to investigate cointegration were conducted. Then, Granger causality test was used to investigate the causality relationship between the series in the long term.

In this study, the literature will be updated by using time series data between 1992 and 2022. The study examined the impact of foreign direct investment (FDI), trade openness (TA) and employment (N) on Kazakhstan's gross domestic product (GDP) using a statistical data set for a 30-year period from 1992 to 2022. The data used in the study were obtained from the World Bank (WB, 2024)). The natural logarithms of the variables in the data set were taken and added to the system. Dickey Fuller Unit Root Test was used to determine the stationarity of the variables, Johansen Cointegration Test was used to examine the cointegration relationship between the variables, and finally the Granger causality test was used to explain the causality between all variables.

In the data obtained from the ADF unit root test, it is seen in table 3 that all variables are not stationary at their level values, but they become stationary at the 1st level.

To continue vector estimation, it is necessary to first select the most appropriate delay to be used in modeling using information criteria. In order to avoid specification error, the optimal lag length of the vector automatic regression (VAR) model was determined to be the 2nd lag (where the most stars were collected).

In the VAR Model, the stationarity test of the variables was performed and it was determined that all the inverse roots of the characteristic polynomials were within the boundaries of the unit circle area. After determining that all the inverse roots of the characteristic polynomials are within the boundaries of

the unit circle area, it is tested that there are two cointegration vectors between the variables according to the trace and maximum eigenvalue test statistics. Therefore, it can be said that there is a long-term relationship between the variables.

Achieving cointegration between variables is possible if the series are stationary (Johansen, 1998). Therefore, the difference of the series was taken. However, some losses occurred in the long run while taking the difference of the series, and error correction models were used to eliminate this. According to the results of the Error Correction Model, the error terms were found to be stationary at their level values since the probability value of 0.0007 was below 0.05.

Autocorrelation problem, normal distribution and heteroscedasticity tests were performed for the established VAR Model. As a result of the testing, it was concluded that the model is a co-integrated model.

Conclusion

In this study, the impact of foreign direct investment, trade openness and employment on the country's economic growth in Kazakhstan for the period 1992-2022 was examined. As a result of the study, it was determined that while there was a bilateral causality relationship between gross domestic product (GDP) and foreign direct investments (FDI), there was no mutual influencing capacity between other variables. While there is a unilateral causal relationship from employment to gross domestic product and from foreign direct investments to trade openness (TA), no relationship was found between trade openness and gross domestic product.

Yeşil Tahvil Alanında Yayınlanmış Makaleler Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz

Ayşegül UÇKUN ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Enerji Yönetimi Bölümü,
Konya, Türkiye, aysegul.uckun@karatay.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 26/03/2024 Kabul: 27/06/2024 Yayın: 30/06/2024	Dünyanın gündeminde iklim değişikliği olarak tanımlanan bir gerçekliğin varlığı çevre yetkilileri ile finans uzmanlarının bir araya gelmesine ve yeşil finansın araçlarından biri olan yeşil tahvillerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeşil tahviller, Paris Anlaşması'nın 2°C sıcaklık hedefine ulaşılmasına yardımcı olan emisyon azaltımlarını, sürdürülebilir kalkınmayı ve diğer temiz üretim yatırımlarını finanse etmek için kullanılmaya başlanmış ve iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni yeşil tahvillerin sadece çevre dostu projeler için kullanılmasıdır. Bu çalışmanın amacı, son yıllarda yeşil tahvil piyasasına dair artan ilginin yeşil tahvil ile ilgili çalışmalarını teşvik edip etmediğini araştırmak ve ilgili alandaki yayınların içerik analizini yaparak literatüre katkı sağlamaktır. Bu çalışmada, 2007 yılından itibaren piyasası oluşmaya başlayan yeşil tahvil üzerine yazılmış 675 makale ve 30 derleme makaleden oluşan toplam 705 yayının bibliyometrik analizi yapılmıştır. Bibliyometrik analizi yapabilmek, ağların ve eğilimlerin görselleştirilmesini sağlamak için VOSviewer (1.6.20) yazılımı kullanılmıştır. Çalışmada, altı araştırma sorusu temelinde bibliyometrik analiz yapılmış ve analiz sonucunda yeşil tahvil ile ilgili yayınların özellikle 2019 yılından itibaren yeşil tahvil piyasasının gelişimiyle paralellik göstererek arttığı gözlemlenmiştir. Çin'in 228 yayın ile en fazla çalışmaya sahip olduğu, ilgili alandaki makalelerin çoğunluğunun etki faktörü yüksek dergilerde yayımlandığı ve en etkili iki yazarın Taghizadeh-Hesary, F. ve Naaem, M.A. olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Yeşil Tahvil, Bibliyometrik Analiz, Web of Science, VOSviewer	
Jel Kodları: B26, G10, Q40, Q54.	

A Bibliometric Analysis on Articles Published in the Field of Green Bonds

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 26/03/2024 Accepted: 27/06/2024 Published: 30/06/2024	The presence of a reality defined as climate change on the world's agenda has brought environmental authorities and financial experts together and led to the emergence of green bonds, one of the instruments of green finance. Green bonds have started to play an important role in the fight against climate change. Green bonds are used only for environmentally friendly projects. The aim of this study is to investigate whether the increasing interest in the green bond market in recent years has encouraged studies on green bonds and to contribute to the literature by conducting a content analysis of publications in the related field. In this study, we conducted a bibliometric analysis of a total of 705 publications, including 675 articles and 30 review articles, written on green bonds, whose market has started to emerge since 2007. VOSviewer (1.6.20) software was used for bibliometric analysis and visualization of networks and trends. In the study, bibliometric analysis was conducted on the basis of six research questions and as a result of the analysis, it was observed that publications on green bonds have increased in parallel with the development of the green bond market, especially since 2019. It is concluded that China has the highest number of publications with 228 publications, the majority of the articles published in the relevant field are published in journals with high impact factor and the two most influential authors are Taghizadeh-Hesary, F. and Naaem, M.A.
Keywords: Green Bonds, Bibliometric Analysis, Web of Science, VOSviewer	
Jel Codes: B26, G10, Q40, Q54.	

Atf/Citation: Özkan, A. U. (2024). Yeşil Tahvil Alanında Yayınlanmış Makaleler Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 176-189

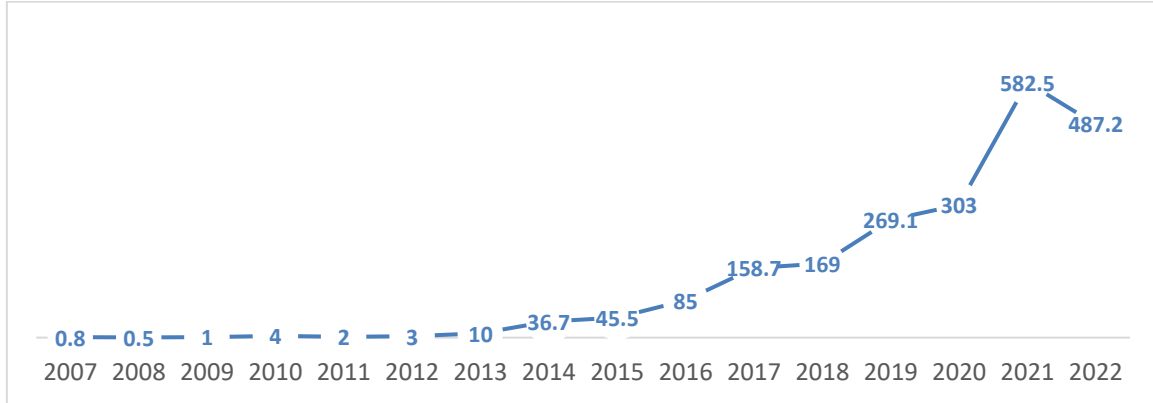

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

İklim değişikliği, son yarım yüzyıl içinde, akademik düzeyde tartışılan ekolojik bir problem olmaktan çıkarak uluslararası gündemin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Sayıları ve faturaları gittikçe ağırlaşan çevresel şoklar, insanlığın dünyadaki varlığıyla ilgilenen tüm alanların iklim ve çevre perspektifinde yeniden yapılanmasına ve böylece iklim değişikliğinin finansal bir sorun olarak da ele alınmasına neden olmuştur. “Şirketlerin faaliyetleri sırasında çevresel etkileri azaltma, değerlendirme, izleme ve kontrol etme faaliyetlerine yönelik artan beklenti, işlevsel ve yapısal bir dönüşümü başlatmıştır” (Öğüt, vd. 2023, s. 259). Bu doğrultuda yatırımcılar, iklim değişikliğinden kaynaklanan zorlukları başarılı bir şekilde aşmak için birçok varlık sınıfında yenilikçi çözümler belirlemek için çok çaba harcamış ve finans uzmanları ile çevre savunucuları arasındaki iş birliği sonucunda, sürdürülebilir finans alanında öne çıkan bir araç olarak yeşil tahviller ortaya çıkmıştır. Yeşil tahviller, özel sektör veya devlet tahvilleri ile aynı prensiplerle çalışır (Baulkaran, 2019, s. 331; Reboredo ve Ugolini, 2020, s. 25; Ferrer vd., 2021, s. 1). Tek fark, yeşil tahvillerin sadece çevre dostu yatırımlar için kullanılmasıdır.

İklim Farkındalık Tahvili olarak bilinen ilk yeşil tahvil 2007 yılında Avrupa Yatırım Bankası tarafından ihraç edilmiştir ve değeri 600 milyon avrodur (Avrupa Yatırım Bankası, 2021). Bu tahvil arzından elde edilen gelir, yenilenebilir enerji projelerine finansal destek sağlamak için kullanılmıştır. Avrupa Yatırım Bankasını takiben 2008 yılında ise Dünya Bankası 300 milyon dolar değerindeki ilk yeşil tahvilini ihraç etmiştir (OECD, 2015, s. 14). 2013 yılı itibarıyla ise firmalar ve finansal kurumlar yeşil tahvil ihracına başlayarak yeşil tahvil piyasasında ciddi bir yükselişe yol açmıştır. Ardından 2014 yılında Uluslararası Sermaye Piyasaları Kurumu (ICMA) tarafından Yeşil Tahvil İlkelerinin yayınlanması ciddi bir dönüm noktası olmuş ve yeşil tahvil piyasasındaki ihracı 37 milyar dolardan 2016 yılında 85 milyar dolara ve ardından 2017 yılında da 158,5 milyar dolara yükseltmiştir. Çinli ihraççıların da 2016 yılında yeşil tahvil ihracına başlamasının da bu artışa ciddi katkısı olmuştur. Yeşil tahvil piyasası 2007 yılında 0,8 milyar dolar iken Mart 2024 itibarıyla 2,961 trilyon dolara ulaşmıştır (CBI, 2024). Yine de, küresel tahvil piyasasının büyüklüğünün 2022 itibarıyla 133 trilyon dolar olduğu göz önüne alındığında (Neufeld, 2023), bu sadece toplam tahvil piyasasının küçük bir bölümünü temsil etmektedir.

Kaynak: Climate Bond Initiative (CBI, 2024). Interactive Data Platform, <https://www.climatebonds.net/market/data/>.

Şekil 1. Yeşil Tahvil Piyasasının Gelişimi

Bu çalışmanın amacı, son yıllarda yeşil tahvil piyasasına dair artan ilginin yeşil tahvil ile ilgili çalışmaları teşvik edip etmediğini araştırmak ve ilgili alandaki yayınların içerik analizini yaparak literatüre katkı sağlamaktır. Bu çalışmada 2007 yılından itibaren piyasası oluşmaya başlayan yeşil tahvil ile ilgili yapılmış akademik çalışmaların bibliyometrik analizi gerçekleştirilmiştir. Veriler Web of Science veri tabanından “green bonds” anahtar kelimesi ile aranarak oluşturulmuş ve toplamda 740 yayın elde edilmiştir. Elde edilen verilerin kapsamı “article” ve “review article” özel filtreleri uygulanarak sınırlandırılmış ve 705 yayın üzerinden analize devam edilmiştir. Makale dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yeşil tahvil alanında yayınlanmış çalışmalar incelenmiştir. İkinci bölümde çalışmada uygulanan bibliyometrik analiz yöntemi açıklanmış ve araştırma soruları ortaya koyulmuştur. Üçüncü

bölümde araştırma sorularına cevap verilen temel bulgular tartışılmıştır. Son bölüm ise sonuç ve değerlendirmeden oluşmaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Yeşil tahvil ile ilgili yayınlanmış çalışmalarını temelde dört başlıkta toplamamız mümkündür. Birinci alanda yeşil tahvil ile geleneksel tahviller arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır. İkinci alanda petrol fiyatları ile yeşil tahvil arasındaki etkileşime bakılmaktadır. Üçüncü alanda yeşil tahvil ihracının firmaların finansal performansı üzerindeki etkileri incelenmektedir. Dördüncü alanda ise yeşil tahvil, temiz enerji ve çevresel performans arasındaki ilişki ortaya koyulmaktadır. Yeşil tahvil ile ilgili literatür Tablo 1’de özetlenmektedir. İlk alanda yapılan çalışmalarda fikir birliğine varılamamıştır. Diğer bir ifadeyle, yeşil tahvilin getirisinin geleneksel bir tahvilin getirisinden daha düşük olduğunu bulan çalışmalar (Karpf ve Mandel, 2017; Baker vd., 2018; Zerbib, 2019), iki tahvil arasında herhangi bir etkileşim bulamayan çalışmalar (Larcker ve Watts, 2020; Petrova 2016), ve yeşil tahvillerin, fiyatlandırma ve getiri açısından geleneksel sabit getirili şirket tahvillerine benzer özelliklere sahip olduğunu bulan çalışmalar (Baulkaran, 2019; Reboredo ve Ugolini, 2020; Ferrer vd., 2021) mevcuttur. İkinci alan için yapılan çalışmalarda örneğin Kanamura (2020), Lee vd. (2021) ve Su vd. (2022) petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ile yeşil tahvil getirileri arasındaki korelasyonu incelerken, Dutta vd. (2020), Nguyen (2020) ve Pham ve Nguyen (2021) petrol fiyatlarındaki oynaklığın yeşil tahvil getirileri üzerindeki etkisini, Azhgaliyeva vd. (2021) ise petrol fiyatı şoklarının yeşil tahvil getirileri üzerindeki etkisini incelemiştir. Yeşil tahvil ihracının firmaların finansal performansının incelendiği üçüncü alanda ise genel olarak bütün çalışmalar yeşil tahvil ihracının ardından firmaların hisse senedi getirilerinde artışa yol açtığını ortaya koymuşlardır. İncelenen çalışmalar arasında Reboredo ve Ugolini (2020, s. 25) yeşil tahvil piyasası ve hisse senedi piyasası arasında zayıf bağlantı bulmuşlardır. Son alanda ise Tang vd. (2023)’nin yapmış olduğu çalışma dışında, yapılan çalışmalarda genel olarak yeşil tahvil, temiz enerji ve çevresel performans arasında karşılıklı (çift yönlü) bir ilişkinin olduğu ortaya koyulmuştur. Tang vd. (2023, s. 19) yeşil tahvil ile fosil yakıt ve temiz enerji piyasaları arasında zayıf bir negatif korelasyon olduğunu bulmuşlardır.

Tablo 1. Yeşil Tahvil ile İlgili Yapılmış Çalışmalar

	Çalışma Alanı	Yayınlar
1	Yeşil tahvil ile konvansiyonel tahvil arasındaki getiri farkını ifade eden yeşil prim (greenium)	Karpf ve Mandel, (2017); Baker vd. (2018); Zerbib, (2019); Nanayakkara ve Colombage, (2019); Baulkaran, (2019); Reboredo ve Ugolini, (2020); Jormalainen (2020); Ferrer vd. (2021); Pietsch ve Salakhova, (2022)
2	Petrol fiyatı ile yeşil tahvil getirileri arasındaki ilişki	Lee vd. (2021); Kanamura (2020); Su vd. (2023); Dutta vd. (2020); Nguyen (2020), Pham ve Nguyen (2022); Azhgaliyeva vd. (2021)
3	Yeşil tahvil ihracının şirketlerin finansal performansı üzerindeki etkisi	Flammer, (2018); Baulkaran, (2019); Tang ve Zhang, (2020); Reboredo ve Ugolini, (2020)
4	Yeşil tahviller, temiz enerji ve çevresel performans arasındaki ilişki	Fatica ve Panzica, (2020); Hammoudeh vd. (2020); Wang vd. (2022); Yan vd. (2022); Tang vd., (2023)

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, 2012 yılından 2024’ün başına kadar yeşil tahville ilgili bilimsel literatürdeki çalışmalarını niceliksel olarak analiz etmek için Web of Science veri tabanında yer alan çalışmalar için

bibliyometrik yaklaşım kullanılmış ve veriler görsel haritalama tekniği ile ortaya koyulmuştur. Geçtiğimiz birkaç yılda, bibliyometrik analiz, anlatıya dayalı ve yalnızca özet, eleştirel ve öznel yorumlar sağlayan geleneksel incelemelere kıyasla daha fazla kullanılmaktadır. Çünkü bibliyometrik analiz, nicel verilere dayalı olarak literatürün daha net bir resmini vermesi ve dolayısıyla öznel analizden daha fazla geçerliliğe sahip olması nedeniyle son birkaç yılda popüler bir yöntem haline gelmiştir (Jagriti, 2023, s. 124; Şen Küçük ve Kaynar, 2023, s. 124).

Bibliyometrik analiz temel olarak iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada veri tabanının oluşturulması yer almaktadır. İkinci adım ise bibliyometrik analizin gerçekleştirilmesidir (Savaş, 2023, s. 476). Bu doğrultuda ilk aşama için veri tabanı oluşturulmuştur. Bu bibliyometrik incelemede analiz edilen bilimsel yayınlar Web of Science veri tabanından elde edilmiştir. İlk aşamada, 19 Mart 2024 tarihinde Web of Science veri tabanından “green bonds” anahtar kelimesi kullanılarak veriler elde edilmiştir. Yeşil tahvil ile ilgili çalışmaların 2012 yılından itibaren yapılmaya başlandığı görülmüş ve yeşil tahvil alanında toplam 740 yayının yapılmış olduğu gözlenmiştir. Tablo 2’de yeşil tahvil ile ilgili 740 araştırma yayını için yayın türü gösterilmektedir. Buna göre, yeşil tahvil ile ilgili yapılan yayınların yaklaşık %91’inin yayınlanmış makaleler olduğu gözlenmiştir. Bu, makalelerin bu konudaki araştırmalar için kullanılan başlıca belge türü olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda bundan sonraki analizlerde yeşil tahvil ile ilgili yayınlanmış makaleler ve derleme makaleleri üzerinden devam edilmiştir.

Tablo 2. Yeşil tahvil ile ilgili 740 araştırma yayını için yayın türü

Yayın türü	Yayın Sayısı
Makale	675
Kitap bölümleri	13
Bildiriler	22
Derleme makalesi	30

Kaynak: Web of Science Database.

İlgili çalışmaların araştırma alanlarına göre dağılımları Tablo 3’te gösterilmektedir. Yeşil tahvil ile ilgili çalışmaların %30,3 oran ile en fazla işletme finansmanı alanında olduğu görülmektedir. İlk 10 alan değerlendirildiğinde yeşil tahvil ile ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun sosyal bilimler alanında olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Yeşil Tahvil ile İlgili Yayınların Araştırma Alanları

Yayın Yapılan Alan	Yayın Sayısı	%
İşletme Finansmanı	214	30.3
Ekonomi	185	26.2
Çevre Bilimleri	139	19.7
Yeşil ve Sürdürülebilir Bilim ve Teknoloji	125	17.7
Çevre Çalışmaları	119	16.8
İşletme	51	7.2
Enerji Kaynakları	50	7.0
Yönetim	33	4.6
Bölgesel ve Kentsel Planlama	25	3.5
Çevre Mühendisliği	22	3.1

Kaynak: Web of Science Database.

İkinci aşamada ise bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Bibliyometrik analiz için CiteSpace, RStudio ve VOSviewer gibi çeşitli yazılımlar kullanılmaktadır (Etlüoğlu, 2023, s. 151). Bu çalışmada VOSviewer (version 1.6.20) yazılımı tercih edilmiştir. Belirlenen veri seti bibliyometrik analiz yapmak ve ağların ve eğilimlerin görselleştirilmesini sağlamak için VOSviewer yazılım uygulamasına yüklenmiştir. VOSviewer yazılım programı ile anahtar kelime analizi, ortak yazarlık, ülkelere dayalı bibliyometrik ağ analizi, bibliyometrik eşleştirme analizleri ortaya koyulmuştur.

Yeşil tahvile odaklanan bu çalışma, aşağıdaki araştırma sorularını haritalandırmayı ve tartışmayı amaçlamaktadır:

S1: 2012'den 2024'e kadar olan süreçte yeşil tahvil alanında yayınlanmış makalenin yayın eğilimi nedir?

S2: Bilgiye ve karşılıklı bağlantılara katkıda bulunan başlıca ülkeler hangileridir?

S3: Bu çalışma alanında en çok atıf alan makaleleri yayınlayan başlıca dergiler hangileridir?

S4: Yeşil tahvillerle ilgili araştırmalarda kullanılan başlıca anahtar kelimeler nelerdir?

S5: Ortak yazarlık analizi temelinde yeşil tahvil literatüründeki yayınlarda belirgin olan iş birliğinin doğası nedir?

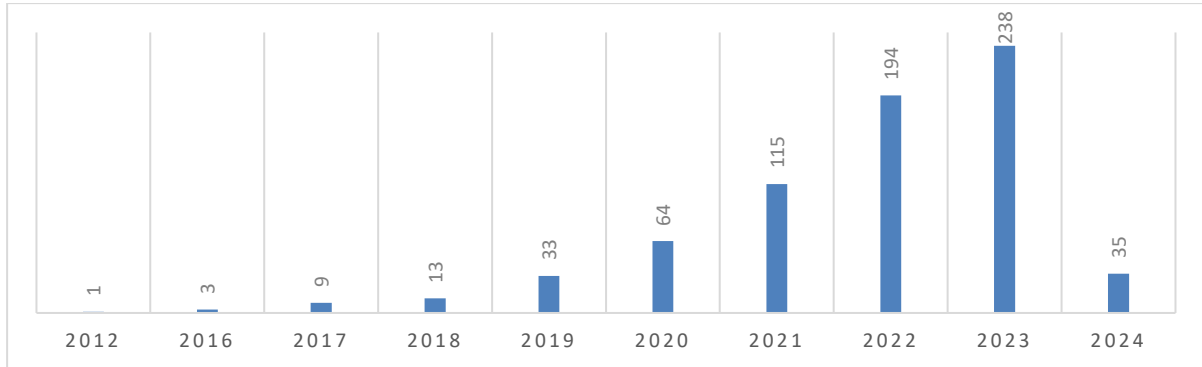
S6: Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, Türkiye'nin yeşil tahvil piyasasında geri kalması yayın alanında da geri kalmasını beraberinde mi getirmiştir?

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölüm çeşitli alt bölümlere ayrılmıştır. Her bölüm araştırma sorularına ayrıntılı cevaplar sunmaktadır.

3.1. Yeşil Tahvil ile İlgili Yayınlanmış Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllara göre yayınlanmış makalelerde Web of Science veri tabanına göre ilk yayının 2012 yılında yayınlanmış olduğu, 2019 yılından itibaren ise yeşil tahvil ile ilgili çalışmaların arttığı gözlenmiştir. 2024 verisi sadece üç aylık dönemi kapsadığı için yayın sayısının az olduğu gözlenmektedir. Ayrıca, 2016 yılından itibaren yeşil tahvil konu edinen yayımların arttığı gözlemlenmektedir. Bu yayın artışını iki temel etkene bağlamak mümkündür: 2014 yılında Yeşil Tahvil İlkelerinin yayınlanması ve 2016 yılında Çinli ihraççıların piyasaya girmesi.

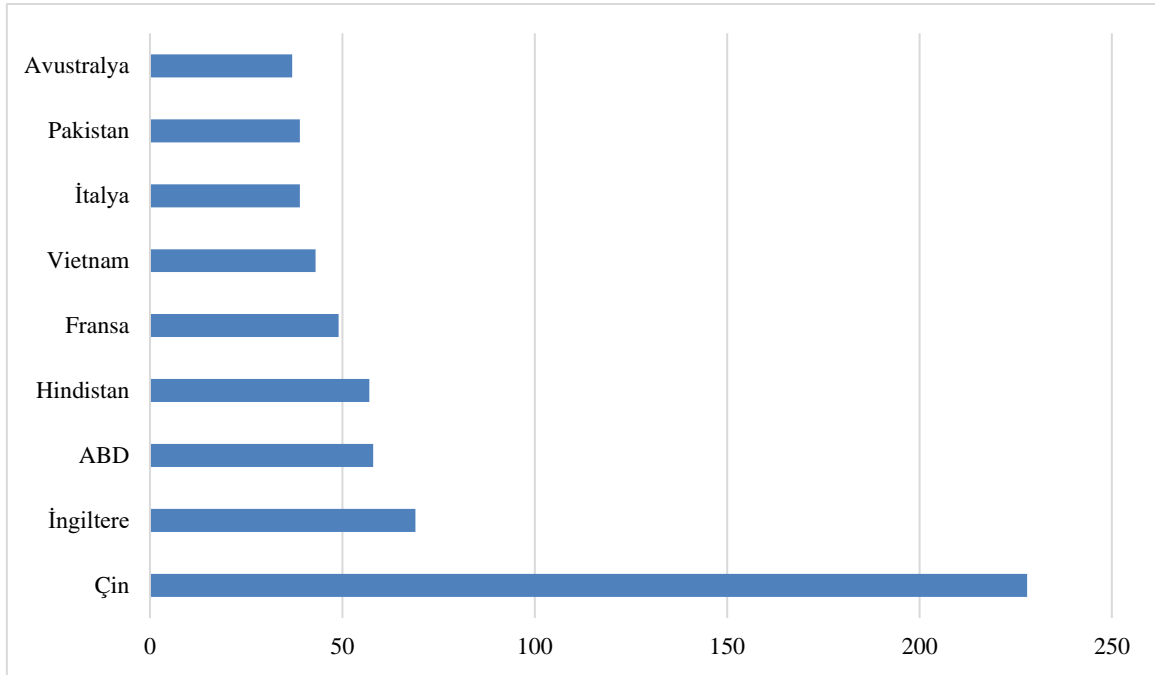

Kaynak: Web of Science Database.

Şekil 2. Yeşil Tahvil ile İlgili Yayınlanmış Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

3.2. Yeşil Tahvil Alanına En Çok Katkıda Bulunan Başlıca Ülkeler ve Aralarındaki Bağlantılar

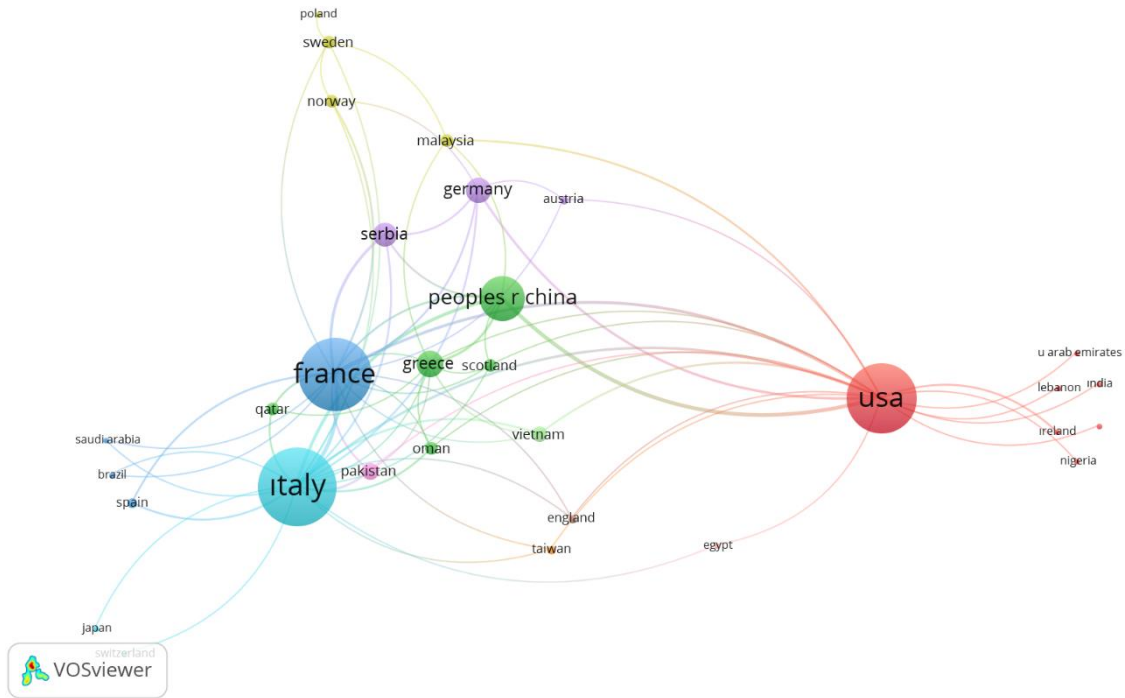
Yeşil tahvil ile ilgili yapılmış makale ve derleme makalelerin ülkelere göre dağılımını ortaya koyan Şekil 3'te en fazla yayın yapan ilk 10 ülke gösterilmektedir. Buna göre, Çin'in 228 yayın ile ilk sırada yer aldığı, İngiltere'nin 69 çalışma ile ikinci sırada en çok yayın yapan ülke olduğu görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ise üçüncü sırada yer almaktadır. Yeşil tahvil ihracında ilk iki ülkenin ABD ve Çin olması (CBI, 2024), bu alanda en fazla yayın yapan ülkeler olmasını da teşvik ettiği düşünülebilir.

Kaynak: Web of Science Database.

Şekil 3. Yeşil Tahvil ile İlgili Makalelerin Ülkelere Göre Dağılımı

Toplam bağlantı gücüne göre ülkelerin bibliyografik eşleştirme haritası (Şekil 4) incelendiğinde, toplam 475 atıf sayısı ile İtalya'nın 41 ile en fazla toplam bağlantı gücüne sahip ülke olduğu görülmektedir. İtalya'yı 253 atıf ve 37 toplam bağlantı gücü ile Fransa, 453 atıf ve 36 toplam bağlantı gücü ile ABD ve 680 atıf ve 21 toplam bağlantı gücü ile Çin takip etmektedir.

Şekil 4. Ülkelere Dayalı Bibliyografik Ağ Analiz Görseli

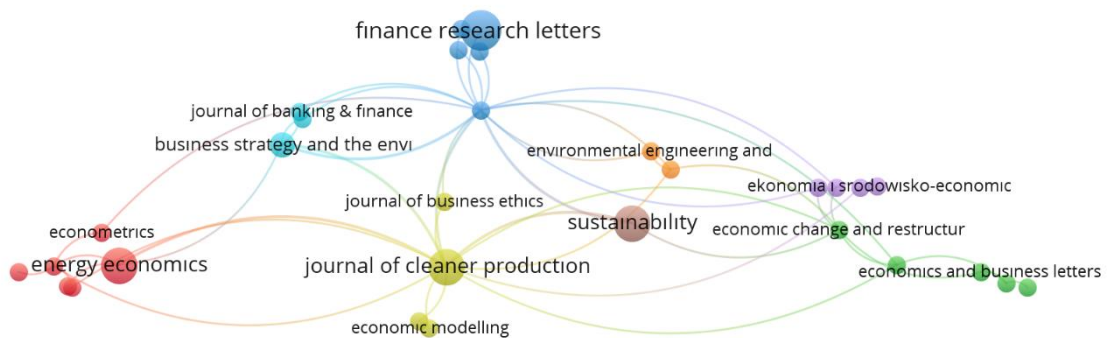
3.3. Yeşil Tahvil ile İlgili En Çok Atf Alan Makaleleri Yayınlayan Dergiler

Tablo 4 yeşil tahvil ile ilgili yayınlanmış makalelerin en çok hangi dergilerde yayınlanmış olduğunu göstermektedir. Buna göre, ilk on dergi içinde dergilerde yayınlanan makalelerin belirli bir yılda almış olduğu ortalama atf sayısını ölçen etki oranının (Savaş, 2023, s. 478) genel olarak yüksek oranda olduğu görülmektedir. Bu, yeşil tahvil alanındaki çalışmaların kalitesinin güçlü olduğunu göstermektedir. Yeşil tahvil ile ilgili yayınlanmış makalelerin yaklaşık %58'i Social Sciences Citation Index (SSCI), ve yaklaşık %28'i Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded)'te yer alan dergilerde yayınlanmış olduğu görülmektedir (Web of Science database).

Tablo 4. Yeşil Tahvil ile İlgili Makalelerin Yayınlanmış Olduğu Dergilere göre Dağılımı

	Dergi Adı	Yayın Sayısı	Etki Faktörü
1	Sustainability	36	3.9
2	Energy Economics	35	12.8
3	Finance Research Letters	35	10.4
4	Environmental Science and Pollution Research	33	5.8
5	Resources Policy	23	10.2
6	Journal of Cleaner Production	22	11.1
7	Journal of Sustainable Finance & Investment	19	4.3
8	International Review of Financial Analysis	18	8.2
9	Technological Forecasting and Social Change	14	12
10	Renewable Energy	12	8.7

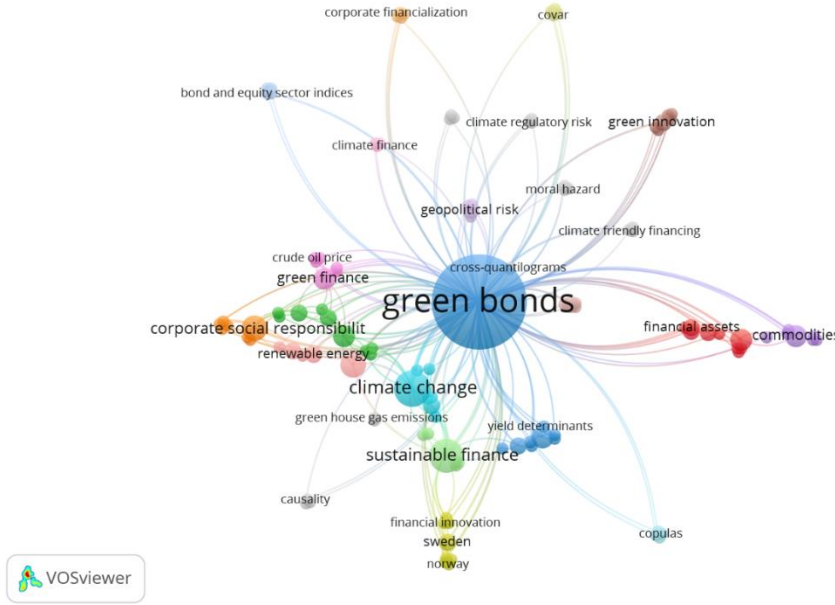
Şekil 5, yeşil tahvil ile ilgili makalelerin en çok yayına sahip olan dergilere göre bibliyografik eşleştirme haritasını göstermektedir. Buna göre, alanda etki sahibi dergiler ilişkili olduğu dergilerle aynı renge sahip bir küme oluşturmaktadır. Şekil 5'te de görüleceği üzere, ilişkili dergileri ifade eden farklı kümeler ortaya koyulmuştur. Finance Research Letters bağlantı gücü en yüksek dergi olarak ilk sırada yer almakta, onu Journal of Cleaner Production takip etmektedir.

Şekil 5. Dergilere Dayalı Bibliyografik Ağ Analiz Görseli

3.4. Yeşil Tahvillerle İlgili Araştırmalarda Kullanılan Başlıca Anahtar Kelimeler

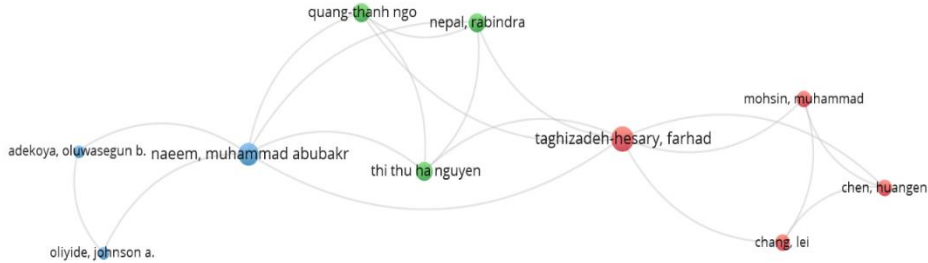
Şekil 6, yeşil tahvil alanında yayınlanmış makalelerde en çok kullanılan anahtar kelimelerin ağ olarak görselini sunmaktadır. İlgili çalışmalarda toplam 124 anahtar kelime tespit edilmiştir. Buna göre, yeşil tahvilin pek çok kelimeyle bağlantı kurduğu görülmekte ve en sık kullanılan anahtar kelimeler sırasıyla yeşil tahvil, iklim değişikliği, sürdürülebilir finans, kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik olduğu gözlenmektedir.

Şekil 6. En Çok Kullanılan Anahtar Kelimelerin Analizi

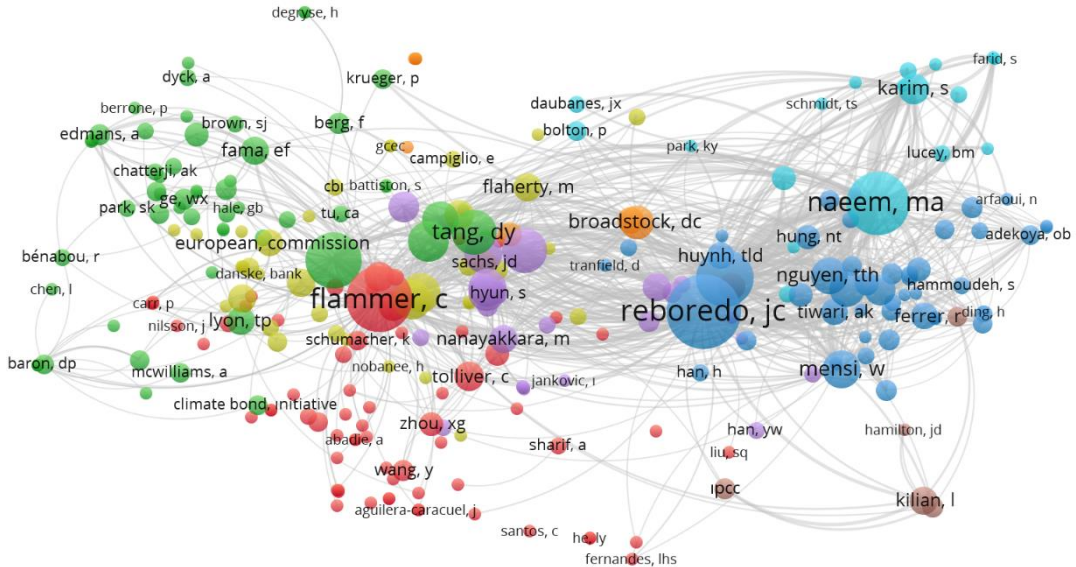
3.5. Ortak Yazarlık Analizi Temelinde Yeşil Tahvil Literatüründeki Yayınlarda Belirgin Olan İş Birliğinin Doğası Nedir?

Şekil 7, yazarların ortak yazarlık ağını temsil etmektedir. Ağ, toplam 136 yazar arasından etkili araştırma sonuçları vermek için en çok iş birliği yapan toplam 10 yazarı göstermektedir. Analize göre, toplam bağlantı gücü en yüksek iki yazarın Taghizadeh-Hesary, F. ve Naeem M.A. olduğu görülmektedir.

Şekil 7. Ortak Yazar Analizi

Yeşil tahvil alanındaki en çok dikkat çeken yazarları ortaya koyabilmek için Şekil 8’de yazarların eş atıf analizi (co-citation of co-authors) gösterilmektedir. Minimum sayıdaki atıf sayısı 2 olarak belirlendiğinde 1305 atıfta yazarların 270’inin eşik değeri sağladığı görülmüştür. Yeşil tahvil ile ilgili yazılmış makalelerde en çok atıf alan yazarların 51 atıf ile Reboredo, J.C., 37 atıfı ile Naeem, M.A., ve 31 atıf ile Pham, I. olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 8. Yazarların Eş Atıf Analizi

3.6. Türkiye Özelinde Değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Yeşil Tahvil Piyasasında Geri Kalması Yayın Alanında da Geri Kalmasını Beraberinde mi Getirmiştir?

Türkiye'de ilk yeşil tahvil Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) tarafından 2016 yılında ihraç edilmiştir. Mevcut durumda ise ikisi imalat sektöründe (Vestel, Arçelik), biri enerji sektöründe (Aydem Enerji) ve altısı finans sektöründe (TSKB A.Ş., Garanti Bankası A.Ş., İş Bankası A.Ş., Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., Vakıfbank A.Ş., QNB Finansbank A.Ş.) olmak üzere toplam dokuz şirket tarafından gerçekleştirilmiş olan toplam on bir yeşil tahvil ihracı bulunmaktadır (Dumlu ve Keleş, 2023, s. 264). Nisan 2023 tarihinde ise Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından ilk yeşil tahvil ihracı gerçekleştirilmiştir. Ancak tüm bu ihraçlara rağmen Türkiye'nin toplam yeşil tahvil ihracı yaklaşık 5,5 milyar dolardır ve bu değerle yeşil tahvil alanında küresel piyasanın çok gerisinde kalmaktadır. Çünkü küresel düzeyde toplam yeşil tahvil ihracı 2,961 trilyon dolara ulaşmıştır (CBI, 2024).

Yeşil finansın ülkemizde gelişmesi için 2021 yılından itibaren adımlar atılmaktadır. Bu doğrultuda, Temmuz 2021 tarihinde T.C. Ticaret Bakanlığı tarafından Avrupa Yeşil Mutabakatı ile uyumlu olarak Yeşil Mutabakat Eylem Planı yayınlanmış, ardından Ekim 2021 tarihinde Paris İklim Anlaşması onaylanmıştır. Daha sonra, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından “Yeşil Borçlanma Aracı, Sürdürülebilir Borçlanma Aracı, Yeşil Kira Sertifikası, Sürdürülebilir Kira Sertifikası Rehberi” hazırlanarak yeşil tahvilin ülkemizde geliştirilmesi için önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca, On İkinci Kalkınma Planında dört öncelikli gelişme alanı belirlenmiştir ve bunlardan birisi enerji sektörüdür. İklim değişikliği ile mücadelede karbon ayak izinin azaltılması ve yeşil dönüşümün sağlanabilmesi için ülkeler karbon nötr hedefi ortaya koymaktadır. Türkiye de 2053 yılı itibarıyla net sıfır emisyon hedefini gerçekleştirmeyi öngörmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2023) ve bu hedefe ulaşabilmek için yeşil tahvil ihracının artırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Daha kısa bir şekilde ifade etmek gerekirse: Türkiye 2007 yılında oluşan yeşil tahvil piyasasına 2016 yılında TSKB'nin ilk yeşil tahvili ihraç etmesiyle girmiştir. Ancak 2024 yılı itibarıyla hala istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu durum da yeşil tahvil alanında Türkiye'de yapılmış yayınların azlığını beraberinde getirmiştir. Yeşil tahvil ile ilgili literatür incelendiğinde yeşil tahvil alanında Web of Science veri tabanında Türkiye'den yazılmış sadece iki yayın bulunmaktadır: Aysan ve Büyükdeniz, (2022) ve Kandir ve Yakar, (2017). Diğer bir deyişle, Türkiye'de yeşil tahvil piyasasının beklenen düzeyde gelişmemiş olması, bu alanda yapılan çalışmaların hem niteliğini hem de niceliğini etkilemektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu makalede, yeşil tahvil alanının kapsamlı bir analizi bibliyometrik yaklaşım kullanılarak yapılmıştır. Veriler 19 Mart 2024 tarihinde Web of Science veri tabanından “green bonds” anahtar kelimesi ile 2012-2024 yıllarını kapsayan veri seti oluşturulmuştur. Yeşil tahvil alanında toplam 740 araştırma yayını bulunmaktadır. Bu çalışmada, yeşil tahvil ile ilgili yayınların yaklaşık %91'inin makalelerden oluşması nedeniyle veri seti makaleler ve derleme makaleleri kapsamaktadır. Bibliyometrik analiz için eşleştirme haritası sunan VOSviewer yazılım programı kullanılmıştır. Yeşil tahvil ile ilgili literatür incelendiğinde yeşil tahvil alanında Web of Science veri tabanında Türkiye'den yazılmış sadece iki yayın mevcuttur (Aysan ve Büyükdeniz, 2022; Kandir ve Yakar, 2017) ve Türk literatüründe yeşil tahvil üzerine yapılmış bir bibliyometrik analize rastlanamamıştır. Bu nedenle bu çalışma yeşil tahvil alanında Türkiye'deki üniversitelerde yapılmış literatüre de katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Yapılan analiz sonucunda ilgili literatürde yapılan yayınların 2012 yılı itibarıyla başladığı ve özellikle 2019 yılından itibaren artış gösterdiği görülmektedir. Yapılan çalışmaların yaklaşık %97'sinin İngilizce olarak yazıldığı görülmektedir. Yeşil tahvil ile ilgili yayın sayısının artış hızının yeşil tahvil piyasasının gelişimi ile paralellik gösterdiği bulunmuştur. Alanda en etkin ülkenin Çin olduğu ve en etkili iki yazarın ise Taghizadeh-Hesary, F. ve Naeem, M.A. olduğu, toplam bağlantı gücü daha az olmasına rağmen en çok atıf alan yazarın Reboredo, J.C. olduğu ortaya koyulmuştur. İlgili alanda en çok yayın yapan dergilerin genel olarak etki faktörü yüksek olması dikkat çekicidir. Buna göre, bağlantı gücü en yüksek dergi etki faktörü 10.4 olan ve SSCI'da taranan Finance Research Letters'dır. İlgili

çalışmalarda en sık kullanılan anahtar kelimelerin sırasıyla “yeşil tahvil”, “iklim değişikliği”, “sürdürülebilir finans”, “kurumsal sosyal sorumluluk”, ve “sürdürülebilirlik” olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmayla, 2019’dan itibaren piyasa hareketliliği ve akademik literatür genişliği birbirlerine koşut bir şekilde gelişen yeşil tahvil çalışmalarının artışına dair gözlemler ve bu alandaki yayınlara dair genel bir değerlendirme sunulması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Avrupa Yatırım Bankası (2021). *Climate awareness bonds*. European Investment Bank, https://www.eib.org/en/investor_relations/cab/index.htm#
- Aysan, A.F. ve Büyükdeniz, T. (2022). Financing cyclical economy through capital markets: Green bonds. Bulut, B., & Korkut, C. (Eds.), *Circular economy and sustainable living* (ss. 23-43), Ankara, Türkiye. 10.53478/TUBA.978-605-2249-97-0.ch02
- Azhgaliyeva, D., Mishra, R. ve Kapsalyamova, Z. (2021). *Oil price shocks and green bonds: A longitudinal multilevel model* (ADB Working Paper No: 1278). Asian Development Bank Institute.
- Baker, M. P., Bergstresser, D., Serafeim, G. ve Wurgler, J. (2018). Financing the response to climate change: the pricing and ownership of US green bonds. *SSRN Electronic Journal*. <https://ssrn.com/abstract=3275327>.
- Baulkaran, V. (2019). Stock Market Reaction to Green Bond Issuance. *Journal of Asset Management*, 20, 331-340.
- Climate Bond Initiative [CBI]. (2024). *Interactive Data Platform*. <https://www.climatebonds.net/market/data/>.
- Dumlu, T. ve Keleş, E. (2023). Kurumsal Yeşil Tahviller ve Firma Değeri: Türkiye Uygulamaları. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 261-269.
- Dutta, A., Jana, R. K. ve Das, D. (2020). Do Green Investments React to Oil Price Shocks? Implications for Sustainable Development. *Journal of Cleaner Production*, 266, 121956.
- Etlioğlu, M. (2023). Görsel Haritalama Tekniği ile Yeşil Pazarlama Bibliyometrik Analizi. *Five Zero*, 3(1), 146-162.
- Fatica, S. ve Panzica, R. (2020). *Green bonds as a tool against climate change?* (JRC Working Papers in Economics and Finance, 2020/10). Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ferrer, R., Shahzad, S. J. H. ve Soriano, P. (2021). Are Green Bonds a Different Asset Class? Evidence from Time-Frequency Connectedness Analysis. *Journal of Cleaner Production*, 292, 125988.
- Flammer, C. (2021). Corporate Green Bonds. *Journal of Financial Economics*, 142, 499-516.
- Hammoudeh, S., Ajmi, A. N. ve Mokni, K. (2020). Relationship between Green Bonds and Financial and Environmental Variables: A Novel Time-Varying Causality. *Energy Economics*, 92, 104941.
- International Capital Market Association [ICMA]. (2021). *Green Bond Principles: Voluntary Process Guidelines for Issuing Green Bonds* (2021 Edition of the GBP).
- Jagriti, M.S. (2023). Bibliometric Analysis of Green Bonds. *International Journal of Commerce and Management*, 17, 123-133.
- Jormalainen, A. (2020). Impact of Green Bonds on Firm’s Valuation. Yüksek Lisans Tezi. Finland: University of VAASA.
- Kanamura, T. (2020). Are Green Bonds Environmentally Friendly and Good Performing Assets? *Energy Economics*, 88, 104767.

- Kandır, S. Y. ve Yakar, S. (2017). A New Tool for Renewable Energy Investments: Green Bonds. *Maliye Dergisi*, 172, 85-110.
- Karpf, A. ve Mandel, A. (2017). Does it Pay to be Green? A Comparative Study of the Yield Term Structure of Green and Brown Bonds in the US Municipal Bonds Markets. *SSRN Electronic Journal*. <https://ssrn.com/abstract=2923484>.
- Larcker, D. F. ve Watts, E. M. (2020). Where's the greenium? *Journal of Accounting and Economics*, 69, 101312.
- Lee, C. C., Lee, C. C. ve Li, Y. Y. (2021). Oil Price Shocks, Geopolitical Risks, and Green Bond Market Dynamics. *North American Journal of Economics and Finance*, 55, 101309.
- Nanayakkara, M. ve Colombage, S. (2019). Do Investors in Green Bond Market Pay a Premium? Global Evidence. *Applied Economics*, 51(40), 4425-4437.
- Neufeld, D. (2023, Nisan 12). *Ranked: The largest bond markets in the World*. Visual Capitalist. <https://www.visualcapitalist.com/ranked-the-largest-bond-markets-in-the-world/#:~:text=In%202022%2C%20the%20global%20bond,major%20economies%20and%20emerging%20markets>.
- Nguyen, V. (2020). How Implied Volatilities in Energy Sector, Crude Oil and Stock Market Affect the Performance of Green Bond? Yüksek Lisans Tezi. Finland: University of VAASA.
- Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2015). *Policy Perspectives: Green Bonds - Mobilising the Debt Capital Markets for a Low-Carbon Transition* (Issue OECD/Bloomberg Philanthropies). OECD Publishing.
- Öğüt, A., Ekinci, T. ve Gökçe, Ş. (2023). Yeşil Yönetim Uygulamaları ve Firma Performansı Arasındaki İlişkinin Bibliyometrik Analizi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 258-277.
- Petrova, A. (2016). Green Bonds: Lower Returns or Higher Responsibility? Yüksek Lisans Tezi. Netherlands: Radboud University.
- Pham, L. ve Nguyen, C. P. (2022). How do Stock, Oil, and Economic Policy Uncertainty Influence The Green Bond Market? *Finance Research Letters*, 45, 102128.
- Pietsch, A. ve Salakhova, D. (2022). *Pricing of green bonds: Drivers and dynamics of the greenium* (ECB Working Paper Series No: 2728). European Central Bank.
- Reboredo, J. C. ve Ugolini, A. (2018). The Impact of Energy Prices on Clean Energy Stock Prices. A Multivariate Quantile Dependence Approach. *Energy Economics*, 76(C), 136-152.
- Savaş, Y. (2023). Yönetim Alanında Fenomenoloji Kavramının Görsel Haritalama Tekniğiyle Bibliyometrik Analizi. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 472-490.
- Su, C. W., Chen, Y., Hu, J., Chang, T. ve Umar, M. (2023). Can the Green Bond Market Enter a New Era Under the Fluctuation of Oil Price? *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 36(1), 536-561.
- Şen Küçük, G. ve Kaynar, Z. (2023). Finansal Teknoloji Literatürü Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Fakülteler Dergisi*, 5(2), 119-131.
- Tang, C., Aruga, K. ve Hu, Y. (2023). The Dynamic Correlation and Volatility Spillover among Green Bonds, Clean Energy Stock, and Fossil Fuel Market. *Sustainability*, 15, 6586.
- Tang, D. Y. ve Zhang, Y. (2020). Do Shareholders Benefit from Green Bonds? *Journal of Corporate Finance*, 61, 101427.
- Velloso, H. (2017). *The rise of green bonds: Financing for development in Latin America and the Caribbean*. Economic Commission for Latin America and the Caribbean: ECLAC Washington Office.

- Wang, C. W., Wu, Y. C., Hsieh, H. Y., Huang, P. H. ve Lin, M. C. (2022). Does Green Bond Issuance have an Impact on Climate Risk Concerns? *Energy Economics*, 111, 106066.
- Yan, L., Wang, H., Athari, S. A. ve Atif, F. (2022). Driving Green Bond Market Through Energy Prices, Gold Prices and Green Energy Stocks: Evidence from a Non-Linear Approach. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 35(1), 6479-6499.
- Zerbib, O. D. (2019). The Effect of Pro-Environmental Preferences on Bond Prices: Evidence from Green Bonds. *Journal of Banking and Finance*, 98, 39-60.

EXTENDED ABSTRACT

Climate change has evolved from an ecological concern researched by academics to one of the most pressing global issues in the last half-century. Climate change has also been addressed from a financial standpoint as a result of the growing frequency and intensity of environmental shocks, which have forced a restructuring of all areas pertaining to human presence on Earth from a climate and environmental perspective. In order to effectively address the issues brought about by climate change, investors have therefore worked hard to find novel solutions across a wide range of asset classes. As a result of the cooperation between financial specialists and environmental advocates, green bonds have become an important instrument in the field of sustainable finance. Similar to corporate or government bonds, green bonds function according to the same principles (Baukaran, 2019, p. 331; Reboredo and Ugolini, 2020, p. 25; Ferrer et al., 2021, p. 1). The sole distinction is that green bonds are only issued for ecologically friendly investments.

The aim of this study is to investigate whether the increasing interest in the green bond market in recent years has encouraged studies on green bonds and to contribute to the literature by analyzing the content of publications in the related field. In this study, a bibliometric approach was used to quantitatively analyze the studies in the scientific literature on green bonds for the studies in the Web of Science database and the data were revealed by visual mapping technique. Bibliometric analysis basically consists of two stages. The first step is the creation of the database. The second step is to perform bibliometric analysis (Savaş, 2023, p. 476). Accordingly, a database was created for the first stage. The scientific publications analyzed in this bibliometric analysis were obtained from the Web of Science database. In the first stage, data were obtained from the Web of Science database on March 19, 2024 using the keyword "green bonds". It was observed that studies on green bonds started to be conducted since 2012 and a total of 740 publications were observed in the field of green bonds. Accordingly, it was observed that approximately 91% of the publications on green bonds were published articles. The scope of the data obtained was limited by applying special filters for "article" and "review article" and the analysis was continued on 705 publications. In the second stage, bibliometric analysis was performed. VOSviewer (version 1.6.20) software was preferred for bibliometric analysis. Keyword analysis, co-authorship, country-based bibliometric network analysis and bibliometric matching analysis were performed with VOSviewer software program.

With an emphasis on green bonds, the following research questions will be mapped out and discussed in this study:

Q1: From 2012 to 2014, what is the publication trend of articles in the subject of green bonds?

Q2: Which countries are mostly making contributions to knowledge and connections?

Q3: In this field of research, which are the primary journals that publish the most referenced papers?

Q4: Which keywords are most frequently used in studies on green bonds?

Q5: What kind of collaboration is there in articles in the green bond literature, according to co-authorship analysis?

Q6: Regarding Turkey, has Turkey's lagging behind in the green bond market led to its lagging behind in the field of publications?

The Web of Science database contains only two Turkish papers on green bonds (Aysan and Büyükdeniz, 2022; Kandir and Yakar, 2017); no bibliometric analysis of green bonds has been conducted on Turkish literature. Therefore, this study aims to contribute to the literature on green bonds in Turkish universities. Furthermore, the study reveals that the publications in the relevant literature began in 2012 and have been rising, particularly since 2019. The data indicates that around 97% of the studies are written in English. The rate of increase in the number of publications on green bonds is found to be consistent with the growth of the green bond market. China is the most prominent country in the field, and Taghizadeh-Hesary, F., and Naeem, M.A., are the two most influential writers. Remarkably, the journals with the highest impact factor are typically those with the greatest number of papers in the relevant discipline. Therefore, Finance Research Letters, which has an impact factor of 10.4 and is indexed in SSCI, is the journal with the highest linkage strength. "Green bonds", "climate change", "sustainable finance", "corporate social responsibility", and "sustainability" are the most commonly used keywords in the relevant studies.

Arap-İsrail Uyuşmazlığında Avrupa Birliği'nin Söylemsel Gücünün Analizi

Taylan Özgür KAYA¹ Aşgül SARIKAMIŞ KAYA²

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Konya, Türkiye, taylanozgurkaya@gmail.com, (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

² Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Konya, Türkiye, asligul@selcuk.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 29/03/2024 Kabul: 27/06/2024 Yayın: 30/06/2024 Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Arap-İsrail Uyuşmazlığı, Filistin-İsrail Uyuşmazlığı, Söylemsel Güç Jel Kodları: D74, F51, N44, N45	<p>Bu makalenin amacı, Avrupa Birliği'nin (AB) Arap-İsrail Uyuşmazlığı (AİU) ya da bu günkü durumuyla Filistin-İsrail Uyuşmazlığının (FİU) çözümüne yönelik olarak sahip olduğu söylemsel gücün analiz edilmesidir. AB'nin dış politika pratiklerinin söylemleriyle uyumlu olmadığına dair genel kabul görmüş ve 'söylem-pratik açığı' olarak adlandırılan genel bir inanç vardır. AİU/FİU da bu noktada bu genel algıya bir istisna teşkil etmemektedir. Ancak bu genel kanıya rağmen, Birliğin AİU/FİU'ya yönelik olarak önemli bir söylemsel güce sahip olduğunu iddia edebiliriz. Birlik, 1970'li yıllardan bu yana Uyuşmazlığa adil ve kalıcı çözüm bulunmasına yönelik olarak ilan etmiş olduğu deklarasyonlar vasıtasıyla bir söylem geliştirmiştir. Bu söyleme dayalı politika yoluyla AB Uyuşmazlığın çözümüne yönelik siyasi bir müteşebbat geliştirmiştir. Bu müteşebbatın temel ilkeleri daha sonrasında uluslararası toplum tarafından da benimsenmiş ve uluslararası toplumun resmi pozisyonu haline gelmiştir. Böylece, AB Uyuşmazlığın çözümüne yönelik olarak normalin ne olduğunu şekillendirebilmiştir. Filistinlilerin barış görüşmelerine katılmaları; İsraililer ve Filistinlilerin karşılıklı olarak birbirlerini tanımları; Uyuşmazlığa bütün tarafların katılımıyla kapsamlı barışçı bir çözüm bulunması gibi temel ilkeler ilk olarak AB tarafından ortaya konmuş daha sonra uluslararası toplum tarafından benimsenmiştir. Ayrıca, bugün uluslararası toplum tarafından genel kabul gören iki devletli çözüme dayanan adil ve kalıcı barış formülü ilk olarak Birliğin deklarasyonlarında ortaya konmuştur.</p>

Analysis of the EU's Discursive Power in the Arab-Israeli Conflict/Israeli-Palestinian Conflict

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 29/03/2024- Accepted: 27/06/2024 Published: 30/06/2024 Keywords: European Union, Arab-Israeli Conflict, Palestine-Israeli Conflict, Discursive Power Jel Codes: D74, F51, N44, N45	<p>This paper aims to analyse discursive power exercised by the EU in the resolution of the Arab-Israeli Conflict/Israeli-Palestinian Conflict (AIC/IPC). It is common wisdom that the EU has failed to live up to its discourses in its actual foreign policy practice, which is conceptualized as 'discourse-practice gap'. The AIC/IPC is not an exception to this general perception. Despite this general view, the EU has a significant discursive power in the AIC/IPC. The EU has developed a discourse on a just and lasting resolution to the Conflict since the 1970s through its declarations. Through its declaratory policy, the EU has brought out an <i>acquis politique</i> with regard to the resolution of the AIC/IPC. The basic principles of this <i>acquis politiques</i> were later acknowledged and adopted by the international community and became the official position of the international community. By this way, the EU has been able to shape conceptions of normal in the resolution of the AIC/IPC. The basic principles of EU's discourse on just and lasting resolution to the Conflict including the inclusion of the Palestinians in any peace negotiations; mutual recognition between Israelis and the Palestinians; comprehensive peace settlement in which all the parties to the Conflict participate were first put forward by the EU and later adopted by international community. Moreover, the internationally agreed just and lasting peace formula based on two-state solution was first articulated in the EU's declarations.</p>

Atıf/Citation: Kaya, T. Ö. ve Kaya, A. S. (2024). Arap-İsrail Uyuşmazlığında Avrupa Birliği'nin Söylemsel Gücünün Analizi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 190-201.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Kurulduğu 1950'li yıllardan bu yana Avrupa Birliği (AB) birçok meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır (kuruluşundan bu yana AB'nin karşı karşıya kalmış olduğu meydan okumalara dair daha ayrıntılı bir analiz için bkz. Radeljic, 2021). Arap-İsrail Uyuşmazlığı (AİU) ya da bu günkü durumuyla Filistin-İsrail Uyuşmazlığı (FİU), Birliğin karşı karşıya kaldığı en önemli meydan okumalardan biridir (AİU/FİU'nun tarihsel kökenlerine ilişkin daha ayrıntılı bir analiz için bkz. Akdoğan, 2023: 201-202). Bu Uyuşmazlık, Avrupa Siyasal İşbirliği'nin (ASİ) hayata geçirilmesi sonrasında az çok bütünleşik bir uluslararası aktör olarak hareket etmeye başladığından bu yana Birliğin en önemli dış politika önceliklerinden biri haline gelmiştir (Smith, 2002: 167). Bunun arkasında iki neden vardır. Birinci neden, Orta Doğu bölgesinin Avrupa'ya olan coğrafi yakınlığı ile ilgilidir. Avrupalı devletler bölge kaynaklı radikal İslamcı hareketler, terörizm ve yasa dışı göç gibi güvenlik tehditlerinin Avrupa güvenliği üzerindeki olumsuz etkilerinden endişe etmektedirler. İkinci neden, AB'nin enerji güvenliği ile ilgilidir. AB ülkeleri Orta Doğu bölgesindeki doğal enerji kaynaklarına önemli ölçüde bağımlıdır; bu da Avrupalı devletleri bu kaynakların Avrupa'ya ulaşımında yaşanacak olası kesintiler konusunda endişelendirmektedir (Bilgin 2019: 33). Bu sebeplerle bölgede güvenlik, istikrar ve barışın korunması hem AB hem de üye devletlerin çıkarıdır (Orta Doğu bölgesinin AB açısından önemine dair daha ayrıntılı bir analiz için bkz. Kaya, 2022). Bu nedendir ki 1970'li yılların başından bu yana AB üye devletleri Uyuşmazlığın çözümüne yönelik olarak aktif çaba göstermektedirler. Birlik, 1970'li yıllardan bu yana Uyuşmazlığa adil ve kalıcı çözüm bulunmasına yönelik olarak bir söylem geliştirmiştir. Bu söyleme dayalı politika yoluyla AB Uyuşmazlığın çözümüne yönelik siyasi bir müktesebat geliştirmiştir. Bu müktesebatın temel ilkeleri daha sonrasında uluslararası toplum tarafından da benimsenmiş ve AİU/FİU'nun adil ve kalıcı çözümü için uluslararası anlamda üzerinde uzlaşmış parametreler haline gelmişlerdir. Filistinlilerin barış görüşmelerine katılmaları, İsraililer ve Filistinlilerin karşılıklı olarak birbirlerini tanımları, Uyuşmazlığa bütün tarafların katılımıyla kapsamlı barışçı bir çözüm bulunması gibi temel ilkeler ilk olarak AB tarafından ortaya konmuş daha sonra uluslararası toplum tarafından benimsenmiştir. Ayrıca, bugün uluslararası toplum tarafından genel kabul gören iki devletli çözüme dayanan adil ve kalıcı barış formülü ilk olarak Birlik tarafından ortaya konmuş daha sonra uluslararası toplum tarafından tek olası barış formülü olarak benimsenmiştir. Bu çerçevede, bu makalenin amacı AB'nin söylemsel gücünün AİU/FİU çerçevesinde analiz edilmesidir. Makalenin ilk bölümünde AB'nin Uyuşmazlığa adil ve kalıcı bir çözüm bulunmasına yönelik geliştirmiş olduğu söylemin tarihsel gelişimi incelenecektir. İkinci bölümde ise Birliğin geliştirmiş olduğu söylemin uluslararası anlamda kabul gören adil ve kalıcı barış formülünün oluşturulması üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

1. AB'NİN AİU/FİU'NUN ADİL VE KALICI ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK OLARAK OLUŞTURMUŞ OLDUĞU SÖYLEMİN GELİŞİMİ

AB'nin AİU/FİU'na yönelik olarak oluşturmuş olduğu söylem, üye devletlerin 1970'li yılların başından bu yana ilan ettikleri bir dizi ortak deklarasyon vasıtasıyla gelişmiştir. Avrupa Toplulukları (AT) üyesi devletlerin Arap-İsrail meselesine yönelik bağımsız ve ortak bir söylem geliştirmeye yönelik atmış oldukları ilk önemli adım AT dışişleri bakanlarının 13 Mayıs 1971'de üzerinde uzlaşmış oldukları Schumann Belgesi¹ olmuştur. Belge temelde Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararına² dayanmaktaydı. Belge, 1967 sınırları boyunca uluslararası bir gücün konuşlandırılabilceği silahsızlandırılmış bir bölge kurulmasını; İsrail'in işgal etmiş olduğu topraklardan küçük sınır düzenlemeleri sonrasında tamamen çekilmesini; Kudüs'ün uluslararası bir statüye kavuşturulmasını, Doğu Kudüs'ün egemenliğine yönelik nihai çözümün ertelenmesini; Arap mültecilere kendi

¹ Bu belge ismini, fikir babası olarak kabul edilen dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Maurice Schumann'dan almaktadır.

² BM Güvenlik Konseyinin 22 Kasım 1967 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu 1382. toplantısında alınan 242 sayılı kararda BM Güvenlik Konseyi üyeleri Orta Doğu'da adil ve kalıcı bir barışa ulaşılabilmemesinin iki ilkenin uygulamasına bağlı olduğunu altını çizmişlerdir. Bunlardan ilki, İsrail silahlı kuvvetlerinin 1967 Arap-İsrail Savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmeleri; diğer ilke ise bütün iddialardan vazgeçilmesi ve çatışmaya neden olabilecek hareketlerden kaçınılması; egemenlik, toprak bütünlüğü ve bölgedeki her devletin siyasi bağımsızlığı ve barış içinde, her türlü tehdit ve güç kullanımından uzak, güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yaşama hakkına saygı duyulmasıdır (BM, 1967).

topraklarına dönme ve tazminat alma arasında bir tercih sunulmasını öngörmekteydi (Greilsammer ve Weiler, 1984: 133).

1973 Ekimindeki Yom Kippur Savaşı ve onu takip eden Arap ülkelerinin uygulamış oldukları petrol ambargosu AT üyesi ülkeleri ciddi anlamda olumsuz etkilemiş (Arap ülkelerinin uygulamış oldukları petrol ambargosunun AT üyesi ülkeler üzerindeki etkilerine dair daha ayrıntılı bir analiz için bkz. Çorlu, 2018: 53) ve bu konjonktürde AT liderleri 6 Kasım 1973'te Uyuşmazlığa ilişkin Brüksel Deklarasyonunu ilan etmişlerdir. Bu belge Fransa ve petrol ambargosunun etkisiyle daha Arap yanlısı bir tonda kaleme alınmıştır. Bu belgede AT liderleri ilk kez Arap mülteciler yerine Filistinliler sözcüğünü kullanmışlar ve Filistinlilerin meşru haklarını tanımışlardır. Buna ek olarak, Schumann belgesinde belirtmiş oldukları küçük sınır düzenlemeleri vurgusu yerine güç kullanma yoluyla toprak kazanımının kabul edilemezliğini vurguladıktan sonra İsrail'in 1967 Altı Gün Savaşından bu yana işgal altında tuttuğu topraklardan çekilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Greilsammer ve Weiler, 1984: 134-135). Ayrıca, Brüksel deklarasyonu Cenevre Konferansı yerine BM'nin barış müzakereleri için daha uygun bir platform olduğunu vurgulamıştır (Nuttall, 1992: 95).

AT üyesi devletlerin Uyuşmazlığa yönelik ortak bir söylem geliştirme yolunda attıkları diğer önemli bir adım ise 29-30 Haziran 1977 tarihlerinde Londra'da gerçekleştirilen zirve sonrasında ilan edilen Londra Deklarasyonudur. Londra Deklarasyonu, Filistin halkının hakları açısından Brüksel Deklarasyonuna nazaran ileri doğru atılmış bir adımdır. Uyuşmazlığın tek çözümünün Filistin halkının bir anavatana sahip olma hakkının tanınmasından geçtiğini belirterek AT ülkeleri Filistin meselesini AİU'nun merkezine yerleştirmişlerdir. Uyuşmazlığın barışçı çözümü için İsrail'in güvenli sınırlara sahip olması gerektiği söylemi bu deklarasyonla AT üyesi devletler tarafından terkedilmiştir (Greilsammer ve Weiler, 1984: 138). Filistin halkının bir anavatana sahip olma hakkının tanınmasının yanında Filistin halkının temsilcilerinin barış müzakerelerine katılması gerektiği yönündeki çağrı Brüksel Deklarasyonu ile karşılaştırıldığında diğer bir yenilik olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, Brüksel Deklarasyonunun adil ve kalıcı barış vurgusuna ek olarak Londra Deklarasyonu Uyuşmazlığın kapsamlı çözümüne vurgu yapmıştır.

Londra Deklarasyonu, AT'nin, özellikle Filistin meselesine ilişkin olarak Fransa'nın pozisyonuna giderek yaklaşmakta olduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir (Ifestos, 1987: 441). AT üyesi devletlerin bir bütün olarak Fransızların Uyuşmazlığın çözümü için kilit unsurun Filistinlilerin haklarının tanınması olduğu fikrini destekledikleri görülmüştür (Soetendorp, 1999: 103). Londra Deklarasyonu AT üyesi devletleri Arap yanlısı bir pozisyona götüren önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir. AT üyesi devletler Arap yanlısı pozisyonlarını dengeleyebilmek amacıyla İsrail'in Filistin halkının meşru haklarını tanınması karşılığında Arap tarafının İsrail'in güvenli ve tanınmış sınırlar içinde barış içinde yaşama hakkını tanımaya hazır olmaları gerektiğinin altını çizmişlerdir.

12-13 Haziran 1980 tarihlerinde Venedik'te gerçekleştirilen Avrupa Konseyi toplantısında, AT üyesi devletlerin liderleri Uyuşmazlığa ilişkin bugün hala bir referans belgesi olarak kabul edilen Venedik Deklarasyonunu ilan etmişlerdir. Bu belgede liderler Orta Doğu'da artan gerilimin ciddi bir tehlike oluşturduğunu ve AİU/FİU'da kapsamlı bir çözüm bulunmasının hiç olmadığı kadar acil ve gerekli olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca, Avrupa'yı Orta Doğu'ya bağlayan geleneksel bağlar ve ortak çıkarların Avrupalı devletlere özel bir sorumluluk yüklediğini vurguladıktan sonra barışa yönelik olarak daha somut adımlar atmaları gerektiğinin altını çizmişlerdir (ADES, 1980).

Avrupalı liderler uluslararası toplum tarafından genel kabul gören iki ilkenin tanınip uygulanması gerektiğini vurgulamışlardır: İsrail de dahil Orta Doğu'daki bütün devletlerin var olma ve güvenlik haklarının ve Filistin halkının meşru haklarının tanınması anlamına gelen bütün halklara adalet ilkesinin tanınması ve uygulanması (Hartley, 2004: 356).

Avrupalı siyasi liderler tanınmış ve güvence altına alınmış sınırlar çerçevesinde gerçekleştirilecek güvenli ve barışçı çözüme yönelik gerekli güvencelerin BM tarafından sağlanması gerektiğini vurgulamışlardır. Bunun yanında liderler kapsamlı bir çözüme yönelik sürdürülecek çabalara gerek askeri birlik gerekse gözlemci olarak her türlü katkıyı vermeye hazır olduklarının altını çizdikten sonra Filistin sorununa atıfta bulunarak sadece bir mülteci meselesi olmaktan öteye geçen Filistin meselesine adil bir çözüm bulunması gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca, Filistin halkının mutlaka Uyuşmazlığa

bulunacak kapsamlı barışçı çözümün bir parçası olmaları gerektiğinin altını çizdikten sonra ilk kez Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin haklarının tanınması gerektiği vurgulanmıştır (Ifestos, 1987: 460).

Liderler ayrıca Uyuşmazlığa bulunacak adil, kalıcı ve kapsamlı barışçı çözümün Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) de dahil bütün tarafların katılımı ve desteği ile olması gerektiğine değinmişlerdir. Bu noktada AT liderleri Filistin halkı ve FKÖ'yü birbirinden ayırmışlar ve FKÖ'nün bütün Filistinleri temsil etmediğini vurgulamışlardır (Ifestos, 1987: 460). Üye ülke liderleri her ne kadar FKÖ'nün Filistin halkının tek temsilcisi olmadığını vurgulasalar da FKÖ'nün Filistin halkının önemli bir temsilcisi olarak barış müzakerelerine katılması gerektiğinin altını çizmişlerdir.

AT üyesi devletler Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik herhangi bir tek taraflı girişimi kabul etmeyeceklerini ilan ettikten sonra şehrin nihai statüsüne ilişkin herhangi bir uzlaşının kutsal mekanlara herkesin serbest girişini güvence altına alacak tarzda olması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Ayrıca, üye devletler İsrail'e 1967 Savaşından bu yana işgal altında tuttuğu toprakları boşaltması çağrısından bulunduktan sonra işgal altındaki topraklardaki İsrail yerleşimlerinin hem barış sürecinin önündeki en ciddi engellerden biri hem de uluslararası hukukun ihlali olduğu tespitinde bulunmuşlardır. Liderler, bütün taraflara şiddete derhal son verilmesi çağrısında bulunduktan sonra güç kullanma veya güç kullanma tehdidinin bütün taraflarca reddedilmesinin Orta Doğu'da kapsamlı barışçı bir çözüm için ihtiyaç duyulan güven ortamını yaratacağı iddiasında bulunmuşlardır (Hartley, 2004: 356). Venedik Deklarasyonunun önemi, AB'nin AİU/FİU'nun adil ve kalıcı çözüme yönelik olarak geliştirmiş olduğu bugünkü söyleminin temel ilkelerini daha o zamandan ortaya koymuş olmasında kaynaklanmaktadır (Peters, 2000: 154).

1970'li yıllar boyunca izledikleri deklarasyonlara dayalı politika ile AT üyesi devletler söylemsel olarak Uyuşmazlığa yönelik ortak bir pozisyon inşa etmişlerdir. Venedik deklarasyonu bu söylemsel inşanın zirve noktasını oluşturmuştur. 1970'li yıllar boyunca AT üyesi devletler tedrici olarak Arap yanlısı bir söylem benimsemişlerdir. Bunun temel nedeni 1970'li yıllarda AT üyesi devletlerin Arap ülkelerinin ürettikleri petrole olan bağımlılıkları ve Arap ülkelerinin üzerlerinde oluşturmuş oldukları siyasi baskı olarak gösterilebilir. AT üyesi devletler bir yandan Filistin meselesini Arap-İsrail Uyuşmazlığının merkezine yerleştirirken, bir yandan da Filistin halkının meşru haklarını tanıdıklarını ilan etmişlerdir. Ayrıca, Uyuşmazlığın bütün taraflarına Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkını tam anlamıyla kullanabilmesine olanak sağlayacak kapsamlı bir barışçı çözüm için çağrıda bulunmuşlardır. Son olarak da FKÖ'nün Filistin halkının önemli bir temsilcisi olarak barış müzakerelerine katılması çağrısında bulunmuşlardır.

1980'li yıllar boyunca AT üyesi devletler deklarasyonlara dayalı politikalarını sürdürmüşlerdir. 1987 yılındaki ilk İntifada'ya kadar Venedik Deklarasyonunda yer alan temel ilkelere vurgu yapmaya devam etmişlerdir. Bu dönemde AT üyesi devletler iki ilke üzerinde durmuşlardır: İsrail dahil bölgedeki bütün devletlerin güvenli sınırlar içinde var olma haklarının tanınması ve Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkının bütün sonuçlarıyla tanınması. 1987 yılında AT üyesi devletler ilk kez Uyuşmazlığın taraflarına barışa giden kapıları açmak için karşılıklı olarak birbirlerini tanımları çağrısında bulunmuşlardır (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 1987: 110).

AT üyesi devletler 23 Şubat 1987 ve 13 Temmuz 1987'de ilan ettikleri iki deklarasyon ile ilgili tarafların yanında bölgede barışın yeniden tesisi ve korunmasına ve bölgenin iktisadi ve sosyal kalkınmasına doğrudan ve olumlu katkıda bulunabilecek bütün aktörlerin katılımıyla BM himayesinde bir uluslararası konferans toplanması çağrısında bulunmuşlardır. Üye devletlere göre bu konferans Uyuşmazlığın taraflarına, Uyuşmazlığın çözümü için ihtiyaç duyulan uygun müzakere ortamını sunmasının yanında barış sürecini ileri taşıyabilecek bir formülün de ortaya çıkmasını sağlayabilecektir (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 1987: 110). AT üyesi devletler ayrıca Uyuşmazlığa kapsamlı, adil ve kalıcı bir çözüm bulabilmek için FKÖ'nün de bu sürece dahil edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. 1989'da üye devletler Uyuşmazlığın nihai çözümüne yönelik müzakerelerin BM Güvenlik Konseyininin 242 ve 338³ sayılı kararları çerçevesinde ve 'barış için toprak' ilkesi temelinde olması gerektiğini

³ BM Güvenlik Konseyininin 22 Ekim 1973 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu 1747. toplantısında alınan 338 sayılı kararda BM Güvenlik Konseyi üyeleri taraflara çatışmalara ve her türlü askeri aktiviteye son verme ve ateşkesin ardından derhal BM güvenlik Konseyininin 242 sayılı kararının uygulanması çağrısında bulunmuşlardır. Kararda ayrıca ateşkesle aynı anda Orta Doğu'da adil ve kalıcı bir çözüme

vurgulamışlardır (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 1989: 17). Nihai statü müzakerelerinin 'barış için toprak' ilkesi temelinde olması gerektiği ilk kez AT üyesi devletler tarafından dile getirilmiş (Persson, 2018: 342) ve AT'nin Uyuşmazlığın adil ve kalıcı çözümüne yönelik söyleminin bir parçası haline gelmiştir. Bu ilke daha sonra 1990'lı yıllardaki Madrid ve Oslo barış süreçlerinin ana ilkelerinden biri haline gelmiştir.

1990'lı yıllarda özellikle Oslo Barış Anlaşmalarının imzalanmasından sonra AB⁴ mali ve teknik yardımları vasıtasıyla Filistin tarafının kurum ve devlet inşa süreçlerini desteklemeye başlamış ve zaman içinde Filistin Otoritesinin en büyük mali destekçisi, bir nevi finansörü haline gelmiştir. AB 1994-2001 yılları arasında Filistin Otoritesine 3,47 milyar Avro mali destekte bulunmuştur (Miller, 2006: 644). Bu süreç Birliğin söylemlerini de etkilemiş ve bağımsız, egemen ve kendi kendine yeten bir Filistin devletinin kurulması AB'nin Uyuşmazlığın barışçı çözümüne yönelik söyleminin bir parçası haline gelmiştir. 16-17 Haziran 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Amsterdam Zirvesinde üye devletler, ilk kez İsrail halkına, Filistinlilerin bir devlet kurulması da dahil kendi kaderini tayin hakkını tanımları çağrısında bulunmuşlardır. Yine aynı metinde kendi kendine yetebilen, barışçı ve egemen bir Filistin devletinin kurulmasının, İsrail'in güvenliğinin en büyük teminatı olacağını altı çizilmiştir (Persson, 2018: 343-344).

24-25 Mart 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen Berlin Zirvesinde ilan edilen deklarasyonda üye devletler, Filistin halkının bir devlet kurulması da dahil kalıcı ve koşulsuz kendi kaderini tayin haklarını bir kez daha vurgulamışlardır. Bu deklarasyonda üye devletler ilk kez mevcut anlaşmalar temelinde ve müzakereler sonucunda kurulacak olan demokratik, kendi kendine yetebilen, barışçı ve egemen bir Filistin devletini tanımayı değerlendirmeye hazır olduklarını ilan etmişlerdir (Avrupa Birliği Konseyi, 1999).

21-22 Haziran 2002 tarihlerinde Sevilla'da toplanan Avrupa Konseyi Zirvesinde AB liderleri bugün hala Birliğin Uyuşmazlığın adil ve kalıcı çözümüne yönelik söyleminin temelini oluşturan iki devletli çözüm planlarını ilk kez ortaya koymuşlardır. Bu plan, İsrail işgalinin sona erdirilmesini ve Uyuşmazlığın, tarafların üzerinde uzlaşacakları küçük düzenlemeler haricinde 1967 sınırları temelinde demokratik, kendi kendine yetebilen, barışçı ve egemen bir Filistin devletinin bir an önce kurulmasını amaçlayan müzakereler neticesinde çözüme kavuşturulmasını öngörmektedir. Üye devletlere göre bu müzakerelerin nihai amacı güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yan yana yaşayan ve komşuları ile normal ilişkileri olan iki devletin kurulması olmalıdır (Avrupa Birliği Konseyi, 2002).

2. AB'NİN AİU/FİU'DAKİ SÖYLEMSEL GÜCÜ

Bu çalışma kapsamında, söylemsel güç, belirli bir söylemi mobilize ederek etki üretmek olarak anlaşılmaktadır (Gustafsson, 2014: 412). 1970'li yılların başından bu yana AİU/FİU'nun adil ve kalıcı barışçı çözümüne ilişkin olarak mobilize etmiş olduğu belirli söylemi ile AB'nin Uyuşmazlığın çözümü için uluslararası alanda üzerinde uzlaşmış parametreler üzerinde önemli bir etki ürettiğini görmekteyiz. Filistinlilerin barış görüşmelerine katılmaları, İsraililer ve Filistinlilerin karşılıklı olarak birbirlerini tanımları, Uyuşmazlığa bütün tarafların katılımıyla kapsamlı barışçı bir çözüm bulunması, 'barış için toprak' gibi AB'nin Uyuşmazlığın adil ve kalıcı çözümüne ilişkin olarak geliştirmiş olduğu söylemin temel ilkeleri ilk olarak AB tarafından ortaya konmuş daha sonra uluslararası toplum tarafından benimsenmiş ve resmi pozisyon haline gelmiştir. Ayrıca, bugün uluslararası toplum tarafından genel kabul gören yan yana barış ve güvenlik içinde yaşayabilecek bir İsrail devleti ve egemen, bağımsız, demokratik ve siyasi ve ekonomik anlamda kendi kendine yetebilen bir Filistin devletinin kurulmasını öngören iki devletli çözüme dayanan adil ve kalıcı barış formülü ilk olarak Birliğin deklarasyonlarında ortaya konmuştur. Böylece, AB Uyuşmazlığın çözümüne yönelik olarak normalin ne olduğunu şekillendirebilmiştir.

ulaşmak amacıyla uygun bir makamın himayesinde taraflar arasında müzakerelerin başlatılması gerektiğinin altı çizilmiştir (BM, 1973).

⁴ 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu ismi Avrupa Birliği olarak değiştirilmiştir. Makale kapsamında bu tarihten sonraki kullanımlar Avrupa Birliği olarak geçmektedir.

İlk olarak, 1970'lerde uluslararası toplum Filistinliler yerine hala Arap mülteciler sözcüğünü kullanırken AT üyesi devletler 1973 Brüksel Deklarasyonu ile Arap mülteciler yerine ilk kez Filistinliler tanımlamasını kullanmış ve Filistinlilerin meşru haklarını tanımışlardır.

İkinci olarak, 1977 Londra Deklarasyonu ile AT üyesi devletler Uyuşmazlığın tek çözümünün Filistin halkının bir anavatana sahip olma hakkının tanınmasından geçtiğini belirttikten sonra adil ve kalıcı barışçı bir çözüme ulaşabilmek için Filistin halkının temsilcilerinin de barış müzakerelerine katılması gerektiğini vurgulamışlardır. Londra Deklarasyonu ile gelen diğer bir söylemsel yenilik ise Filistinliler de dahil Uyuşmazlığın bütün taraflarının katılımıyla gerçekleşecek olan bir uluslararası konferansın çok taraflı çerçevesi içinde soruna kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki çağrıdır.

Üçüncü olarak, 1980 Venedik Deklarasyonu ile AT üyesi devletler bir yandan Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin haklarını tanıırken bir yandan da Uyuşmazlığın adil, kalıcı ve kapsamlı çözümü için FKÖ'nün de Filistin halkının önemli bir temsilcisi olarak barış müzakerelerine dahil edilmesi çağrısında bulunmuşlardır.

Her ne kadar AT üyesi devletler Londra ve Venedik Deklarasyonları ile Filistinliler ve FKÖ de dahil Uyuşmazlığın bütün taraflarının katılacağı bir uluslararası konferansın çok taraflı çerçevesinde Uyuşmazlığa kapsamlı bir çözüm bulunması çağrısında bulunsa da başta ABD olmak üzere diğer uluslararası aktörler İsrail ve Arap devletleri arasında ayrı süreçler sonunda imzalanacak iki taraflı barış anlaşmalarıyla Uyuşmazlığa tedrici ya da diğer bir ifadeyle adım adım bir çözüm bulunması fikrini savunmaktaydı. 1970'li yıllarda ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın mekik diplomasisi neticesinde imzalanan İsrail-Mısır ve İsrail-Suriye anlaşmaları ve 1978'deki Camp David Süreci bu anlayışın en iyi örnekleri olarak ön plana çıkmaktadır. AT üyesi devletler Filistin meselesini Uyuşmazlığın çözümü için hayati bir unsur olarak görürken Camp David'deki Amerikan yaklaşımı Filistin halkına bir anavatan vermek yerine Batı Şeria ve Gazze Şeridinde bir özerklik verilmesini öngörerek Filistin meselesini marjinal bir konuma itmiştir. ABD ve diğer uluslararası aktörlerin AB'nin Uyuşmazlığın adil ve kalıcı çözümü için önermiş olduğu barış formülünü benimsemeleri için bir on yıl daha geçmesi gerekmiştir. 1991 sonbaharında ABD'nin girişimi ile başlayan Madrid Barış Süreci, AT/AB'nin uzun yıllardır dillendirdiği Uyuşmazlığa kapsamlı, adil ve kalıcı çözümü bulabilmek için ilgili tarafların yanında bölgede barışın yeniden tesisi ve korunmasına ve bölgenin iktisadi ve sosyal kalkınmasına doğrudan ve olumlu katkıda bulunabilecek bütün aktörlerin katılımıyla yürütülecek doğrudan müzakereler için uygun bir platform oluşturabilecek uluslararası bir barış konferansı toplanmasının gerekliliğine dair söylemin uluslararası toplum tarafından da kabul görüp benimsendiğini göstermiştir.

Ayrıca, AT üyesi devletlerin ilk olarak 1989'da dile getirdikleri Uyuşmazlığın nihai çözümüne yönelik müzakerelerin BM Güvenlik Konseyi kararları ve 'barış için toprak' ilkesi temelinde gerçekleşmesi gerektiği yönündeki söylem daha sonrasında 1990'ların başında dönemin ABD Başkanı George Bush tarafından da benimsenmiş ve Madrid Barış Süreci'nin ana ilkesi haline gelmiştir. Madrid Barış Süreci ile sonuçlanacak barış inisiyatifini başlatırken yaptığı konuşmada Başkan Bush Arap-İsrail barışının BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı ve 'barış için toprak' ilkesi temelinde gerçekleşmesinin ABD'nin Orta Doğu politikasının 4 temel hedefinden biri olduğunu vurgulamıştır (Tessler, 1994: 750).

AT üyesi devletlerin uzun bir süredir savunageldikleri FKÖ'nün Filistin halkının temsilcisi olarak barış müzakerelerine katılması gerektiği söylemi 1993'teki Oslo Barış Süreci ile gerçekleşirken, 9 Eylül 1993 tarihinde imzalanan bir dizi anlaşma ile İsrail ve FKÖ birbirlerini karşılıklı olarak tanımışlardır. Buna göre İsrail, FKÖ'yü Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanıırken FKÖ de İsrail'in var olma hakkını tanımış ve şiddet ve terörün her türlüşünü ve İsrail'i yok etme isteğini tamamen reddettiğini ilan etmiştir. Karşılıklı tanıma sonrasında sürdürülen doğrudan müzakereler neticesinde Oslo Anlaşmaları, diğer bir ifadeyle Geçici Öz Yönetim Düzenleme İlkeleri Deklarasyonu, 13 Eylül 1993'te Washington'da imzalanmıştır. Bu süreç, AB'nin uzun yıllardır savunageldiği karşılıklı tanıma olmadan müzakerelerin ilerleyemeyeceği argümanını doğrulayan bir durum olmuştur (Salamé, 1994: 231). Oslo Süreci ayrıca AB üyesi devletlerin uzun zamandır FKÖ'nün Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi

olarak barış sürecine katılması gerektiği yönündeki çağrılarının karşılık bulduğunun da diğer bir göstergesi olmuştur.

Günümüzde uluslararası toplum tarafından genel kabul gören yan yana barış ve güvenlik içinde yaşayabilecek bir İsrail devleti ve egemen, bağımsız, demokratik ve siyasi ve ekonomik anlamda kendi kendine yetebilen bir Filistin devletinin kurulmasını öngören iki devletli çözüme dayanan adil ve kalıcı barış formülü ilk olarak Birliğin deklarasyonlarında ortaya konmuştur. 1970'lerden bu yana AT/AB üyesi devletler Uyuşmazlığa adil ve kalıcı bir çözüm bulmak için Filistin halkının haklarının tanınması gerektiğini vurgulamışlardır. AB'nin Filistin halkının meşru haklarından bahsederken neyi kastettiği zaman içinde değişim ve gelişim göstermiştir. Bugün Filistin halkının meşru hakları Birlik açısından İsrail ve diğer komşu ülkelerle barış ve güvenlik içinde yan yana yaşayan egemen, bağımsız, demokratik ve siyasi ve ekonomik anlamda kendi kendine yetebilen bir Filistin devletinin kurulmasını ifade etmektedir. 1977 Londra Deklarasyonunda Filistinlilerin meşru haklarının tanınması Filistin halkının bir anavatana sahip olmasını ifade etmekteydi. 1980 Venedik Deklarasyonunda Filistin halkının kendi kaderlerini tayin haklarının tanınması anlamına gelmekteydi. Oslo Barış Süreci ile bir Filistin devletinin kurulması Uyuşmazlığın adil ve kalıcı çözümü için uluslararası anlamda üzerinde uzlaşmış parametrelerden biri haline gelmiştir. 1997'de üye devletler, İsrail'in, Filistinlilerin bir devlet kurulması da dahil kendi kaderlerini tayin haklarını tanıması çağrısında bulunmuşlardır. Üye devletler ayrıca kendi kendine yetebilen, barışçı ve egemen bir Filistin devletinin kurulmasının, İsrail'in güvenliğinin en büyük teminatı olacağını belirtmişlerdir. AB'nin bu söylemi daha sonrasında dönemin ABD Başkanı George W. Bush tarafından da benimsenmiş ve Bush 24 Haziran 2002 tarihinde Orta Doğu'daki duruma ilişkin yapmış olduğu konuşmada istikrarlı, kendi kendine yetebilen, demokratik ve barışçı bir Filistin devletinin İsrail'in güvenliği için elzem olduğunu belirtmiştir. Bush, İsrail'in işgal altında tuttuğu Filistin topraklarında sürdürmüş olduğu yerleşim faaliyetlerini durdurması çağrısında bulunduktan sonra istikrarlı, kendi kendine yetebilen, demokratik ve barışçı bir Filistin devletinin kuruluşuna destek olmak için daha somut adımlar atması gerektiğinin altını çizmiştir. Bush ayrıca, gerçek bir barışa ancak İsrail'in, 1967'de başlayan işgalini Uyuşmazlığın taraflar arasında yürütülecek müzakereler sonucunda BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları temelinde çözüme kavuşturulması ile sonlandırması ve güvenli ve tanınmış sınırlara çekilmesi ile ulaşılabileceğinin altını çizmiştir (Bush, 2002).

1999'da AB üyesi devletler mevcut anlaşmalar temelinde ve müzakereler sonucunda kurulacak olan demokratik, kendi kendine yetebilen, barışçı ve egemen bir Filistin devletini tanımaya hazır olduklarını ilan etmişlerdir. Bu iki devletli barış formülü daha sonrasında Orta Doğu Dörtlüsü⁵ tarafından da benimsenmiş ve Uyuşmazlığın çözümü için tek olası çözüm formülü haline gelmiştir. Orta Doğu Dörtlüsünün üyeleri 10 Nisan 2002 tarihinde gerçekleştirdikleri ilk toplantı sonrasında ilan ettikleri ortak bildiriye taraflara Uyuşmazlığa, 1991 Madrid Barış Sürecinin de temelini oluşturan BM Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararları ve barış için toprak ilkesi temelinde siyasi bir çözüm bulabilmek için harekete geçme çağrısında bulunmuşlardır. Ayrıca, Uyuşmazlığa, yan yana barış ve güvenlik içinde yaşayabilecek bir İsrail ve bir Filistin olmak üzere iki devletin kurulmasına dayanan barışçı bir çözüm bulunmasının gerekli olduğunu vurgulamışlardır.

17 Eylül 2002 tarihinde New York'ta yapılan toplantıda Orta Doğu Dörtlüsünün üyeleri, Uyuşmazlığa BM Güvenlik Konseyinin 242, 338 ve 1397⁶ sayılı kararları, Madrid Barış Süreci, barış için toprak ilkesi ve taraflar arasında var olan bütün anlaşmalar temelinde adil ve kapsamlı bir çözüm bulunabilmesi için üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmeleri konusunda tarafları teşvik etmeye devam edeceklerini vurgulamışlardır. Ayrıca, Dörtlü üyeleri, Uyuşmazlığın üç yıl içinde nihai olarak çözümlenmesini öngören somut ve üç aşamadan oluşan Yol Haritasının hayata geçirilebilmesi için taraflarla yakın bir çalışma yürüteceklerini ve kilit bölgesel aktörlerle istişare içinde olacaklarını ilan etmişleridir (ODD, 2002). Bu toplantıda ayrıca, Dörtlü üyeleri 'Orta Doğu Barışı için Yol Haritası' ya da resmi ismiyle 'İsrail-Filistin Uyuşmazlığına İki Devletli Kalıcı Bir Çözüm İçin Performans Bazlı Yol Haritası'

⁵ 10 Nisan 2002'de kolektif bir arabuluculuk mekanizması olarak kurulan Orta Doğu Dörtlüsü, ABD, AB, BM ve Rusya Federasyonundan oluşmaktadır.

⁶ BM Güvenlik Konseyinin 12 Mart 2002 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu 4489. toplantısında alınan 1397 sayılı kararda BM Güvenlik Konseyi üyeleri yan yana barış ve güvenlik içinde yaşayabilecek bir İsrail ve bir Filistin olmak üzere iki devletin kurulmasına dayanan bölge vizyonlarını tasdik etmişlerdir (BM, 2002).

üzerinde uzlaşmışlar ve Orta Doğu Uyuşmazlığının nihai barışçı çözümünü amaçlayan bu üç aşamalı planın ayrıntılarını açıklamışlardır. Orta Doğu Barışı için Yol Haritasının ilk taslağını oluşturan bu belge daha sonra 30 Nisan 2003 tarihinde İsrail ve Filistin taraflarına sunulmuştur. Yol Haritası esasında Avrupalılar tarafından hazırlanmış bir plandır. Dönemin Alman Dışişleri Bakanı Joschka Fischer tarafından hazırlanmış olan 'Orta Doğu için Fikir Belgesi'ne⁷ dayanan bu üç aşamalı yol haritası barış planı daha sonrasında AB dönem başkanlığını yürüten Danimarka tarafından 29-30 Ağustos 2002 tarihlerinde Helsingor'da yapılan toplantıda AB dışişleri bakanlarına sunulmuş ve o toplantıda üzerinde uzlaşmıştır (Asseburg, 2003: 185). Bu belge Orta Doğu Dörtlüsünün 17 Eylül 2002'de ilan ettiği Yol Haritası barış planını önemli ölçüde etkilemiştir.

Adından da anlaşılacağı gibi bu Yol Haritası barış planı iki devletli çözüme dayanmaktaydı. Plan, Uyuşmazlığın üç aşamada 2005 yılına kadar nihai ve kapsamlı bir çözüme kavuşturulması için İsrail ve Filistin taraflarının karşılıklı olarak atmaları gereken adımları ortaya koymaktaydı. İlk iki aşama geçici sınırları ve egemenlik yetkileri ile bağımsız ve demokratik bir Filistin devletinin kuruluşuna yönelik kurum inşa faaliyetlerini içerirken üçüncü ve son aşama İsrail ve Filistin arasında Uyuşmazlığın nihai çözümüne yönelik müzakereleri içermektedir. Yol Haritası ile birlikte iki devletli çözüm AİU/FİU'nun adil ve kalıcı çözümü için uluslararası anlamda üzerinde uzlaşmış tek barış formülü haline gelmiştir. Yol Haritası daha sonrasında BM Güvenlik Konseyinin 19 Kasım 2003 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu 4862. toplantısında alınan 1515⁸ sayılı kararla BM Güvenlik Konseyi üyeleri tarafından da bir kez daha onaylanarak BM üyesi ülkeler için hukuki olarak bağlayıcı hale gelmiştir. Ancak geçen zaman içinde sahada yaşanan olumsuz gelişmeler Yol Haritasının uygulanmasına olanak vermemiştir. Her ne kadar İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında uyguladığı yerleşim politikası, İsrail'in Filistin halkına yönelik aşırı güç kullanımı ve değişik tipteki kolektif cezalandırma yöntemleri, Güvenlik Duvarı inşası gibi iki devletli çözümün uygulanmasını zorlaştıran gelişmelere rağmen bugün hala iki devletli çözüm uluslararası toplum tarafından Uyuşmazlığın adil ve kalıcı çözümü için tek alternatif olarak görülmeyle devam etmektedir.

SONUÇ

AB'nin 1970'li yılların başından bu yana AİU/FİU'nun çözümüne ilişkin olarak mobilize etmiş olduğu belirli söylem Uyuşmazlığın çözümü için uluslararası alanda üzerinde uzlaşmış parametreler üzerinde önemli bir etki üretmiştir. Filistinlilerin barış görüşmelerine katılmaları, İsraililer ve Filistinlilerin karşılıklı olarak birbirlerini tanımları, Uyuşmazlığa bütün tarafların katılımıyla kapsamlı barışçı bir çözüm bulunması, 'barış için toprak' ilkesi, iki devletli barış formülü gibi AB'nin Uyuşmazlığın adil ve kalıcı çözümüne ilişkin olarak geliştirmiş olduğu söylemin temel ilkeleri ilk olarak AB tarafından ortaya konmuş daha sonra uluslararası toplum tarafından benimsenmiş ve resmi pozisyon haline gelmiştir. Ayrıca, bugün uluslararası toplum tarafından genel kabul gören yan yana barış ve güvenlik içinde yaşayabilecek bir İsrail devleti ve egemen, bağımsız, demokratik ve siyasi ve ekonomik anlamda kendi kendine yetebilen bir Filistin devletinin kurulmasını öngören iki devletli çözüme dayanan adil ve kalıcı barış formülü ilk olarak Birliğin deklarasyonlarında ortaya konmuştur. Böylece, AB Uyuşmazlığın çözümüne yönelik olarak normalin ne olduğunu şekillendirebilmiştir. AB her ne kadar önemli bir söylemsel güce sahip olsa da bunu sahaya yansıtmakta bir nevi pratiğe dökmekte

⁷ Bu fikir belgesi, bir yandan bütün çözülememiş meseleleri taraflar arasında yürütülecek müzakereler neticesinde iki yıl içinde çözülebilecek bir barış konferansının toplanmasını ön görürken diğer yandan da İsrail'e Batı Şeria ve Gazze'den çekilme ve yerleşim faaliyetlerine son verme çağrısında bulunmaktaydı. Ayrıca, bu belge İsraili ve Filistinlilerin birbirlerinin var olma haklarını tanımları çağrısında bulunurken terörizme veya terör örgüt ve üyelerine destek veren bütün ülkelerin siyasi ve ekonomik anlamda soyutlanması gerektiğinin altını çizmiştir (Castle, 2002).

⁸ 1515 sayılı kararda Konsey üyeleri daha önce alınmış olan 242, 338, 1397 sayılı kararlar ve Madrid Barış Sürecinde üzerinde uzlaşılacak ilkeleri bir kez daha vurguladıktan sonra yan yana barış ve güvenlik içinde yaşayabilecek bir İsrail ve bir Filistin olmak üzere iki devletin kurulmasına dayanan bölge vizyonlarının bir kez daha altını çizmişler ve Orta Doğu'da kapsamlı, adil ve kalıcı bir barış tesis edebilmek için İsrail-Suriye ve İsrail-Lübnan barış süreçlerinin de tekrar canlandırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca Konsey üyeleri, Orta Doğu Dörtlüsü tarafından ortaya konan İsrail-Filistin Uyuşmazlığına İki Devletli Kalıcı Bir Çözüm İçin Performans Bazlı Yol Haritasını onaylamışlar ve taraflara, Orta Doğu Dörtlüsü ile iş birliği içinde yan yana barış ve güvenlik içinde yaşayabilecek bir İsrail ve bir Filistin olmak üzere iki devletin kurulmasına dayanan bölge vizyonunu gerçekleştirmeye yönelik olarak Yol Haritası kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmeleri çağrısında bulunmuşlardır (BM, 2003).

zorlanmaktadır. Bunun gerisindeki temel neden Birlik üyesi devletlerin özellikle İsrail'e karşı benimsenecek tutum konusunda bir uzlaşmaya varamıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Birlik dış politikasının hükümetler arası doğası yani ortak bir tutumun ancak oy birliği ya da uzlaşıyla benimsenebileceği gerçeği Birlik üyesi devletler arasında İsrail'e karşı takınılacak tutum konusunda yaşanan bölünme ile birleşince AB'nin yıllar içinde geliştirmiş olduğu güçlü söylemi hayata geçirmesini zorlaştırmaktadır. Birlik, kendi içindeki bu bölünme sebebiyle İsrail'in en büyük ticari ortağı olmasında kaynaklanan avantajlı pozisyonunu İsrail'i iki devletli çözüme zorlamak konusunda bir baskı aracı olarak kullanamamaktadır. Bunun en son örneğini Hamas'ın 7 Ekim 2023 saldırıları sonrası dönemde İsrail'in Gazze'ye yönelik aşırı güç kullanımı ve kolektif cezalandırma yöntemlerini de içeren birçok noktada uluslararası insani hukuku ihlal eden operasyonlarına karşı Birlik üyesi devletlerin takınımış oldukları farklı tutumlardan açık bir şekilde görmekteyiz. Belçika, İspanya ve İrlanda gibi üye devletler, İsrail'in meşru müdafaa hakkını tanıırken bunu uluslararası hukuk ve uluslararası insani hukuka uygun olarak ve orantılılık ilkesi çerçevesinde yerine getirmesi gerektiğini savunurken, Almanya, Avusturya, Çekya ve Macaristan gibi üye devletler İsrail'e koşulsuz destek vermektedirler. Üye devletler arasındaki bu görüş ayrılıkları, Birliğin, İsrail'i yürüttüğü operasyonlarda orantılı olmaya, uluslararası insani hukuka uygun hareket etmeye ve iki devletli çözümü zorlaştıran uygulamalardan kaçınmaya zorlayacak ortak bir tutum geliştirmesini zorlaştırmaktadır. AB içindeki bu bölünmeye rağmen Birlik üyesi devletlerin liderleri gerek 21-22 Mart gerekse 17-18 Nisan 2024 tarihlerinde gerçekleştirmiş oldukları Avrupa Konseyi zirveleri sonrasında ilan ettikleri sonuç bildirimlerinde Orta Doğu'da kalıcı ve sürdürülebilir bir barışın ancak iki devletli bir çözüme dayanması gerektiğinin altını çizmişler ve bu konudaki taahhütlerini bir kez daha vurgulamışlardır. Ayrıca, tarafları iki devletli çözümü zorlaştıran hareketlerden kaçınmaya çağırılmışlardır (Avrupa Birliği Konseyi, 2024a, 2024b). Bu da Birlik üyesi devletlerin, sahadaki olumsuz gelişmeler ve kendi aralarındaki bölünmeye rağmen iki devletli çözüme dayanan adil ve kalıcı barış formülüne bağlı kalmaya devam ettiklerini göstermektedir. Görüldüğü üzere, bu süreçte her ne kadar AB, Uyuşmazlığın taraflarının davranışlarını ya da olayların akışını yönlendirememiş ya da etkileyememiş olsa da geliştirmiş olduğu söylem sayesinde Uyuşmazlığın adil ve kalıcı çözümüne yönelik uluslararası anlamda üzerinde uzlaşmış barış formülünün şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. AB, ilan ettiği deklarasyonlar aracılığıyla ileri sürmüş olduğu yeni fikirler ve yeni politika inisiyatifleriyle Uyuşmazlığın adil ve kalıcı çözümüne ilişkin uluslararası söylemin şekillenmesinde öncü bir rol oynamıştır. Bütün bu değerlendirmelerin ışığında, AB'nin, AİU/FİU'nun çözümüne yönelik olarak normalin ne olduğunu şekillendirebilmesine olanak sağlayan önemli bir söylemsel güce sahip olduğu sonucuna varabiliriz.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın niteliği gereği herhangi bir etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar Katkıları

Yazarlar tüm konularda eşit katkı sağlamışlardır.

Finansman

Herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Y. (2023). İsrail'in Gazze Katliamı: UCM'ye Göre Savaş Suçu mu, Devlet Terörü mü?, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 7 (2), 200-211.

Avrupa Birliği Konseyi. (1999, Mart 24-25). Berlin European Council Presidency Conclusions. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/acfb2.html.

Avrupa Birliği Konseyi. (2002, Ekim 24). Seville European Council 21 and 22 June 2002 Presidency Conclusions. <https://www.consilium.europa.eu/media/20928/72638.pdf>.

- Avrupa Birliği Konseyi. (2024a, Mart 22). European Council Meeting (21 and 22 March 2024) Conclusions. <https://www.consilium.europa.eu/media/70880/euco-conclusions-2122032024.pdf>.
- Avrupa Birliği Konseyi. (2024b, Nisan 18). Special Meeting of the European Council (17 and 18 April 2024) Conclusions. <https://www.consilium.europa.eu/media/m5jlwe0p/euco-conclusions-20240417-18-en.pdf>.
- Avrupa Dış Eylemler Servisi (ADES). (1980, Haziran 13). Venice European Council Declaration. https://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/venice_declaration_1980_en.pdf.
- Avrupa Toplulukları Komisyonu. (1987). Bulletin of the European Communities. 20 (9).
- Avrupa Toplulukları Komisyonu. (1989). Bulletin of the European Communities. 22 (6).
- Asseburg, M. (2003). The EU and the Middle East Conflict: Tackling the Main Obstacle to Euro-Mediterranean Partnership. *Mediterranean Politics*, 8 (2-3), 174-193.
- Bilgin, P. (2019). *Regional Security in the Middle East: A Critical Perspective 2*. Baskı. Routledge.
- Birleşmiş Milletler (BM). (1967, Kasım 22). Resolution 242 (1967) of 22 November 1967. <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCRes242%281967%29.pdf>.
- BM. (1973, Ekim 22). Resolution 338 (1973) of 22 October 1973. <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCR338%281973%29.pdf>.
- BM. (2002, Mart 12). Resolution 1397 (2002). <https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2016/04/SRES1397.pdf>.
- BM. (2003, Kasım 19). Resolution 1515 (2003). <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1515>.
- Bush, G.W. (2002, Haziran 24). President Bush Calls for New Palestinian Leadership [Konuşma]. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020624-3.html>.
- Castle, S. (2002, Nisan 16). EU dismisses Sanctions and Backs Powell's Peace Mission. *The Independent*. <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/eu-dismisses-sanctions-and-backs-powells-peace-mission-657362.html>.
- Çorlu, H.Ç. (2018). Russia-The European Union Relation and The Energy Charter Treaty, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 45-73.
- Greilsammer, I. ve Weiler, J. (1984). *European Political Cooperation and the Palestinian-Israeli Conflict: An Israeli Perspective*. D. Allen ve A. Pijpers (Der.), *European Foreign Policy-making and the Arab-Israeli Conflict* (s. 121-160). Martinus Nijhoff Publishers.
- Gustafsson, K. (2014). Is China's Discursive Power Increasing? The "Power of the Past" in Sino-Japanese Relations. *Asian Perspective*, 38 (3), 411-433.
- Hartley, C. (der.) (2004). *A Survey of Arab-Israeli Relations 2*. baskı. Europa Publications.
- Ifestos, P. (1987). *European Political Cooperation: Towards a Framework of Supranational Diplomacy?*. Avebury.
- Kaya, T.Ö. (2022). Avrupa Birliği-Orta Doğu ve Kuzey Afrika İlişkileri. T.Ö. Kaya ve A. Sarıkamış Kaya (Der.), *Avrupa Birliği'nin Küresel İlişkileri* (s. 105-143). Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Miller R. (2006). Troubled Neighbours: The EU and Israel. *Israel Affairs*, 12 (4), 642-664.
- Nuttall, S.J. (1992). *European Political Cooperation*. Clarendon Press.
- Orta Doğu Dörtlüsü (ODD). (2002, Eylül 17). Middle East Quartet Communique of September 17, 2002. <https://2001-2009.state.gov/p/nea/rt/15207.htm>.
- Persson, A. (2018). How, When and Why Did the Way the EU Speaks about the Israeli-Palestinian Conflict Change?. *Middle East Critique*, 27 (4), 335-349.

- Peters, J. (2000). Europe and the Arab-Israeli Peace Process: The Declaration of the European Council of Berlin and Beyond. S. Behrendt ve C. Hanelt (Der.), Bound to Cooperate: Europe and the Middle East (p. 150-171). Bertelsmann Foundation.
- Radeljic, B. (2021). Tehdit Teşkil Eden Öteki midir? Yoksa Kendisi mi? AB'nin Çıkmazları ve Kendini Feshetme Politikası, Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 3(2), 239-262.
- Salamé, G. (1994). Torn Between the Atlantic and the Mediterranean: Europe and the Middle East in the Post-Cold War Era. Middle East Journal, 48 (2), 226-249.
- Smith, H. (2002). European Union Foreign Policy, What it is and What it Does. Pluto Press.
- Soetendorp, B. (1999). Foreign Policy in the European Union. Pearson Education Limited.
- Tessler, M. (1994). A History of the Israeli-Palestinian Conflict. Indiana University Press.

EXTENDED ABSTRACT

This paper aims to examine discursive power exercised by the European Union (EU) in the resolution of the Arab-Israeli Conflict/Israeli-Palestinian Conflict (AIC/IPc). In this paper, discursive power is understood as the production of effects through the mobilization of particular discourses (Gustafsson, 2014: 412). The EU has developed a discourse on just and lasting resolution to the conflict since the 1970s through its declarations. The EU's mobilization of its particular discourse on just and lasting peaceful settlement of the AIC/IPc since the early 1970s has had a significant effect on shaping internationally agreed parameters for a solution to the conflict. The basic principles of the EU's discourse on just and lasting resolution to the conflict, such as inclusion of the Palestinians in any peace negotiations; mutual recognition between Israelis and the Palestinians; comprehensive peace settlement in which all the parties to the conflict participate; and the principle of 'land for peace' were first put forward by the EU and were later acknowledged and adopted by the international community and became the official position of the international community. Moreover, the internationally agreed just and lasting peace formula based on a two-state solution envisaging Israel and a sovereign, independent, democratic, and viable Palestine, living side-by-side in peace and security, was first articulated in the EU's declarations. In this way, the EU has been able to shape conceptions of normal in the resolution of the conflict.

In the 1970s, while the international community referred to Arab refugees rather than Palestinians, EC Member States, with the Brussels Declaration of 1973, used the word Palestinians instead of Arab Refugees and recognized their legitimate rights. With the London Declaration of 1977, EC Member States emphasized that the recognition of a right to a homeland for the Palestinians was the key to the resolution of the AIC/IPc and that there was a need for the participation of the representatives of the Palestinians to reach a just and lasting peaceful settlement of the conflict. Another significant discursive novelty brought about by the London Declaration was the EC Member States' call for comprehensive settlement of the conflict within the multilateral framework of an international peace conference with the participation of all parties to the conflict, including the Palestinians. With the Venice Declaration of 1980, EC Member States recognized the right of the Palestinians to self-determination and called for the participation of the Palestine Liberation Organization (PLO) in peace negotiations as an important representative of the Palestinians for a just, lasting, and comprehensive peace settlement.

While EC member states, with the London and Venice declarations, called for comprehensive settlement of the conflict, other international actors, primarily the USA, favoured a step-by-step approach envisaging separate bilateral peace agreements between Israel and the Arab states. Moreover, while EC member states considered the Palestinian issue essential for the resolution of the conflict, the American approach granted a marginal place to the Palestinian problem by envisaging autonomy for the Palestinians in the West Bank and Gaza Strip rather than providing a homeland for the Palestinians. It took ten years for the USA and other international actors to come to terms with the EU's just and lasting peace formula for the settlement of the conflict. The launch of the Madrid Peace Process with the US initiative in the autumn of 1991 symbolized acknowledgment of the EC/EU's long-defended discourse that it was necessary to convene an international peace conference to find a comprehensive, just, and lasting solution to the AIC/IPc.

The EU's other long-defended discourse, the necessity of the participation of the PLO as the representative of the Palestinians in the peace negotiations, was realized with the Oslo Process of 1993, in which Israel and the PLO recognized each other. Following mutual recognition, they conducted direct negotiations, which resulted in the signing of the Oslo Accords in Washington on September 13, 1993. This event represented the acknowledgment of the EU's basic assumption that negotiations could not proceed without prior mutual recognition by the two parties to the conflict (Salamé, 1994: 231).

The internationally agreed just and lasting peace formula based on a two-state solution envisaging Israel and a sovereign, independent, democratic, and viable Palestine, living side-by-side in peace and security, was first articulated in the EU declarations. In 1999, EU member states declared their readiness to recognize a democratic, viable, sovereign, and peaceful Palestinian State, which was established on the basis of existing agreements and through negotiations. This two-state peace formula was adopted by the members of the Quartet on the Middle East and became the only possible resolution to the AIC/IPc. In 2002, the Quartet members agreed on 'The Roadmap for Peace in the Middle East' which was based on a two-state solution. With the Roadmap, the two-state solution became the only internationally agreed peace formula for finding a just and lasting resolution to the AIC/IPc. It was endorsed by the UN Security Council with Resolution 1515, adopted by the Council in November 2003. Although several developments on the ground decreased the prospect of successful implementation of the Roadmap and led it to a dead end, the two-state solution is still seen by the international community as the only possible peace formula for the settlement of the conflict. The Quartet members remain faithful to their two-state peace formula for the settlement of the conflict.

To conclude, despite its inability to direct or influence the behaviour of both sides of the conflict or the course of events, the EU has played a leading role in shaping international discourse on just and lasting settlement of the conflict by introducing new ideas and developing new policy departures through its declarations since the early 1970s. Thus, the EU has wielded significant discursive power in the AIC/IPc, which enables it to shape conceptions of normal in the resolution of the AIC/IPc.

Strategic Human Resources Management in Türkiye: Strategic Human Resources Management in the Context of Thesis Studies

Yasemin SAVAŞ¹ M. Atilla ARICIOĞLU²

¹ Assist. Prof., KTO Karatay University, Trade and Industry Vocational School, Department of Foreign Trade, Konya, Türkiye yasemin.savas@karatay.edu.tr

² Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Political Sciences, Department of Business, Konya, Türkiye, maaricioglu@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 29/03/2024

Accepted: 14/05/2024

Published: 30/06/2024

Keywords: Strategy, Human Resource Management, Strategic Human Resource Management

Jel Codes: M10, M19

The aim of this study is to examine the postgraduate thesis studies conducted between 1999 and 2023 and to reveal how the strategic human resources accumulation in Türkiye is portrayed. The thesis centre of the Council of Higher Education (YÖK) was used to determine the sample. The theses registered in the YÖK Thesis Centre database were scanned by selecting "thesis name" and typing "Strategic Human Resources Management" and 60 (sixty) theses were identified in the Department of Business Administration. Of these, 57 (fifty-seven) theses were reached and the study was conducted on the data of these 57 theses (38 master's and 19 doctoral). By analysing Özen's (2000) study, four main study titles were determined and the values obtained through them were taken as basis. The studies conducted on strategic human resources management in the context of thesis were evaluated methodologically and discussed in terms of philosophy of science and methodological context through three tables.

Türkiye'de Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi: Tez Çalışmaları Bağlamında Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 29/03/2024

Kabul: 14/05/2024

Yayın: 30/06/2024

Anahtar Kelimeler:

Strateji, İnsan Kaynakları Yönetimi, Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi

Jel Kodları: M10, M19

Bu çalışmanın amacı; 1999-2023 yılları arasında yürütülmüş lisansüstü tez çalışmalarını inceleyerek Türkiye'deki stratejik insan kaynakları birikiminin nasıl tasvir edildiğini ortaya koymaktır. Örneklem belirlenirken Yüksek Öğretim Kurumunun (YÖK) tez merkezi kullanılmıştır. YÖK Tez Merkezi veri tabanında "tez adı" seçilerek kayıtlı olan tezler "Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi" yazılarak taranmış ve İşletme Anabilim Dalında 60 (altmış) adet tez belirlenmiştir. Bunlardan 57 (elli yedi) tanesine ulaşılmış olup, çalışma bu 57 tezin (38 yüksek lisans ve 19 doktora) verileri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Özen'in (2000) çalışması incelenerek, dört ana çalışma başlığı belirlenmiş ve bunlar üzerinden ulaşılan değerler esas alınmıştır. Stratejik insan kaynakları yönetimi üzerine tez bağlamında yürütülen çalışmalar yönetsel açıdan değerlendirilerek, üç tablo üzerinden bilim felsefesi ve metodolojik bağlamda ele alınmıştır.

Atıf/Citation: Savaş, Y. ve Arıcıoğlu M. A. (2024). Strategic Human Resources Management in Türkiye: Strategic Human Resources Management in the Context of Thesis Studies, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 202-211.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

INTRODUCTION

In today's business world, the role of human resources has undergone a profound evolution with the effect of dynamism. Until the early 20th century, the human element was seen as one of the factors that make up the cost and was brought to the agenda only in administrative work, but it has changed over time and has become a strategic resource for organisations. As a matter of fact, human capital is considered to be an important resource that organisations can use to gain competitive advantage in the market in which they operate, since the employee has tacit knowledge (Alnamrouti et al., 2022: 5).

In organisations that want to gain competitive advantage in the shadow of change and rapid development, human resources are seen not only as a resource but also as a strategic partner (Akduman & Hatipoğlu, 2020: 28). Strategic human resources management, unlike traditional human resources practices, integrates the human capital partner and strategies with the overall business objectives by considering the organisation from an integrated perspective within the scope of its internal and external environment, in a way to evaluate the whole organisation (Mello, 2011). As such, it is "a management strategy that contributes to the improvement of an organisation's performance through the systematic integration of best human resource practices" (Hamadamin & Atan, 2019: 5782).

Strategic HRM provides a perspective on how critical people-related issues can be addressed and how strategic decisions can be made that have a major and long-term impact on the behaviour and success of the organisation.

It requires a comprehensive approach that affects every aspect of the organisation-employee life cycle, from talent acquisition and retention, to employee training and development, performance management, compensation and succession planning. It addresses broad organisational issues related to changes in structure and culture, organisational effectiveness and performance, matching resources to future needs, developing distinctive capabilities, knowledge management and managing change. It is concerned with both human capital requirements and the development of process capabilities, that is, the ability to do things effectively (Armstrong, 2006: 30).

The subject of strategic HRM has been examined in the literature in management science in a very broad framework. In this study, postgraduate theses were analysed in order to make sense of the broad framework. In this direction, it is aimed to provide an explanation about the status of the literature during the examination rather than expanding the literature.

1. CONCEPTUAL FRAMEWORK

Strategic human resources management is conceptually and originally based on the evolution of personnel management into human resources management over time (Yılmaz, 2023: 114; Şendoğdu, 2021: 49). Although it initially appeared as a very simple method in traditional HRM, it was later started to be considered as a functional process (Mert et al., 2020: 5201). At this point, it achieves functionality by incorporating traditional human resources activities into the strategic dimension and plans of the organisation (Bratton & Gold, 2012: 82).

Strategic human resource management is used to manage the skills, capacity and knowledge of employees efficiently and effectively in order to achieve strategic goals in organisations (Hamadamin & Atan, 2019: 2). As a matter of fact, strategic HRM provides integration between the general strategic objectives of the organisation and human resources strategies and practices. It focuses on actions that differentiate the organisation from its competitors (Boxall & Purcell, 2000). It creates a bridge between organisational performance and human resources structure and bases human resources management functions on the performance of the organisation and provides competitive advantage (Becker and Huselid, 2006: 899). The role of strategic human resource capital is an important element in the sustainability of competitive advantage. By providing competitive advantage to organisations, it ensures that human resources are used to add value to the organisation and thus enables the organisation to achieve its goals, purpose and vision (Sarker & Rahman, 2018: 101-102). In addition, the reciprocal and value-creating relationship between competition and strategic human resources positively affects the flexibility and adaptability of organisations. It is a factor in achieving long-term success.

Long-term success and sustainable competitive advantage depend on the development and implementation of the concept, taking into account the impact of digitalisation processes on human resource capital (Irtysheva et al., 2020). Digitalisation optimises strategic human resources implementation processes, improves the elements of the concept (Berdnikova et al., 2020). It positively affects process control and saves organisations time.

Strategic human resource management supports the sustainability of competition as a management approach that covers HR strategies designed to improve organisational performance and measures the impact of these strategies on organisational performance (Boxall et al., 2007). Its main purpose is to build strategic talent by enabling the organisation to acquire the talented, committed and highly motivated employees it needs to achieve sustainable competitive advantage (Collins, 2021: 331-332). It is to develop the talents, knowledge and creativity of employees by vertically and horizontally integrating them with the goals and strategies of the organisation, and in parallel, to meet the needs and demands of employees (Çetin, 2013: 243). It is to ensure that various human resources functions such as recruitment, training, development, performance management, employee motivation and communication, and rewarding are managed in a complementary manner to support the processes and individuals within the organisation and the objectives of the business strategy (Al-Khaled & Fenn, 2020: 55; Okechukwu et al., 2016: 24). Thus, strategic HRM provides a link between business requirements and a firm's activity (Fındıklı et al., 2015: 378-379). It uses its human resources effectively and in a planned manner in order for the organisation to achieve its goals (Demirel & Şendoğdu, 2023: 36). It unites and directs its employees in line with business strategies (Armstrong and Taylor, 2020: 25) and enables the organisation to gain competitive advantage (Cania, 2014: 379; Alnamrouti et al., 2022: 6).

Strategic human resource management focuses on understanding that organisations can be more successful when addressed through human resource practices and policies that provide the company with the right number of people with the right attitudes, the required skills and the required degree of motivation (Al-Khaled and Fenn, 2020: 55). When implemented in an organisation, it enables the organisation to have an inimitable competitive advantage (Björkman & Xiucheng, 2002; as cited in Hamadamin & Atan, 2019: 2). It has a long-term focus (Martell & Carroll, 1995: 352) and is used in conjunction with other internal and external resources. It is closely related to many other fields, including personnel management, organisational and employee psychology, industrial relations and human resource management. Strategic HRM is distinctly differentiated from these related fields due to its connection with the field of strategic management (Jackson et al., 2014).

Strategic human resource management is concerned with both the requirements of human capital and the development of process capabilities (Armstrong, 2006: 30). While this holistic element is considered a critical and valuable asset for every organisation, not all organisations may be aware of this important strategy. It is considered to be unique for each organisation and difficult to copy or substitute (Alnamrouti et al., 2022: 6).

2. METHOD

The aim of the study is to analyse the postgraduate thesis studies in terms of methodology and to reveal how the strategic human resources perspective and accumulation in Türkiye is portrayed according to the results they have reached within the framework of the methodology used by these studies.

Regarding the postgraduate theses in the study, 24 research criteria developed by Özen (2000) consisting of research design, data collection and data analysis stages were used.

While determining the sample of the study, the National Thesis Centre database of the Higher Education Institution (YÖK) was used. On 10.03.2024, "Strategic Human Resources Management" was searched in the YÖK National Thesis Centre database and a total of 85 postgraduate thesis studies were reached in the period covering the years 1999-2023. When the postgraduate theses conducted between 1999-2023 were analysed according to "departments", it was concluded that a total of 60 theses were conducted in the "Department of Business Administration". 25 theses were conducted in different

departments such as Labour Economics and Industrial Relations (8 theses), Human Resources Management (3 theses), Banking (2 theses), Industrial Engineering (2 theses), Tourism Management (2 theses), Health Management (2 theses), Maritime Business Management, Recreation, Public Administration, Personnel Management, Industrial and Technology Management and Physical Education and Sports Sciences.

The distribution of theses according to their types is as shown in Table 1.

Table 1. *Distribution of Theses on Strategic Human Resources Management by Type*

Thesis Type	N	%
PhD	20	33.33
Master's Degree	40	66.67

Among the 60 postgraduate theses conducted in the Department of Business Administration, 3 postgraduate theses, including a doctoral thesis in 2021, a master's thesis in 2004 and a master's thesis in 1999, could not be reached. Accordingly, the data in this study were evaluated over 57 theses.

2.1. Data Collection Tools and Processes

The criteria to be used in determining and analysing the research findings are given in Table 2.

Table 2. *Criteria Used in the Review*

I. RESEARCH DESIGN	
1.	Methodological assumption of the research: Objectivist, Subjectivist
2.	The main purpose of the research: To describe (exploratory research), to explain (causal research - comparative, experimental), to describe and explain
3.	Mission of the research: Contribution to theory, Contribution to theory and guiding practice, Guiding practice
4.	Hypothesis testing: Yes (explicitly stated), yes (implicit), no
5.	Hypothesis development approach: Classical approach (from theory to empirical research), grounded approach (from empirical research to theory)
6.	The subject of the research: (Open-ended)
7.	The source of the research topic: Foreign literature or practice, Turkish literature or practice
8.	Assumption of intercultural permeability of managerial/organisational phenomena: Universal, relative, both universal and relative
9.	Level of analysis: Micro (individual, group), meso (organisation/s), macro (sector/s, society/s)
II. DATA COLLECTION	
10.	Sample Type: Probability sampling (random, systematic, stratified, clustering), non-probability sampling (convenience, quota, dimensional, judgemental, avalanche), full sample
11.	Nature of the example: (Open-ended; e.g., manager, employee....)
12.	Optimum sample size: Calculated, not calculated
13.	Data collection method: Questionnaire, interview, observation, secondary sources, mixed
14.	If it is a questionnaire, the source of the scale used: Foreign scale used verbatim, foreign scale adapted, original questions integrated with foreign scale, original scale developed
15.	Reliability and validity of the scale: Reliability/validity levels abroad are given, reliability/validity levels in Türkiye are given, reliability/validity levels both abroad and in Türkiye are given
16.	Social favourability effect: Controlled, uncontrolled
17.	Method of administration of the questionnaire: By post, by hand (unattended), by hand (attended)
18.	Interview method: Planned, semi-planned, unplanned
19.	Observation method: Unattended, attended
20.	Secondary data method: Literature review, documents, statistics
III. DATA ANALYSIS PHASE	
21.	Data analysis method: Quantitative, qualitative, quantitative and qualitative
22.	Quantitative analysis methods: Univariate (mean, frequency, percentage, ...), bivariate (correlation, chi-square, Phi, t-test, ...), multivariate (multiple regression, discriminant analysis, covariance analysis)
23.	Qualitative analysis methods: Classical methods (sequential convergence, descriptive method, analytical comparison, domain analysis, ideal type analysis), interpretivist methods (content analysis, discourse analysis, semiotics, conversation analysis)
24.	Use of statistical package programmes: Used, not used

Source: Özen, 2000: 13.

2.2. Data Analysis and Findings

Research Design

When the thesis studies are analysed in terms of methodological assumption according to the results in Table 4, it is seen that 95% of them adopt the "objectivist approach" and 56% of them aim to "explain". The fact that the objectivist approach is more preferred reveals the dominance of the positivist, empiricist approach in academic studies (Arıcıoğlu & Erdirençelebi, 2015). The methodological analysis of thesis studies is as shown in Table 3.

Table 3. Frequency Distributions According to Research Design Criteria

VARIABLE	CRITERIA	F	%
1. Methodological assumption	Objectivist	54	94.74
	Subjectivist	3	5.26
	<i>Total</i>	57	100.0
2. Purpose	Describe	8	14.04
	Explain	32	56.14
	Describe and explain	17	29.82
	<i>Total</i>	57	100.0
3. Mission	Contribution to theory	9	15.79
	Contribution to theory and guiding practice	48	84.21
	Guiding practice	-	-
	<i>Total</i>	57	100.0
4. Hypothesis Testing	None	4	7.02
	Yes (implicit)	7	12.28
	Yes (clearly stated)	46	80.70
	<i>Total</i>	57	100.0
5. Hypothesis development approach	Classical approach	57	100.0
	Grounded approach	-	-
	<i>Total</i>	57	100.0
6. Subject	Employee performance	7	12.28
	Organization performance	10	17.54
	Organisational commitment	5	8.77
	Employee motivation	4	7.02
	Innovation	4	7.02
	Competition	3	5.26
	SHRM applications	3	5.26
	Reorganization	2	3.51
	Organizational learning	2	3.51
	Others	17	29.82
<i>Total</i>	57	100.0	
7. Source of the Subject	Foreign literature or practice	54	94.74
	Turkish literature or practice	3	5.26
	<i>Total</i>	57	100.0
8. Assumption of intercultural permeability	Universal	2	3.51
	Relative	6	10.53
	Universal and relative	49	85.96
	<i>Total</i>	57	100.0
9. Level of analysis	Micro	19	33.33
	Meso	24	42.11
	Macro	13	22.81
	None	1	1.75
	<i>Total</i>	57	100.0

It is seen that the rationale for the existence of the studies is mainly "contributing to the theory and guiding the practice" (84%). It was seen that in 81% of the theses analysed, hypotheses were explicitly stated for the purpose, in 11% they were explained implicitly and in 7% no hypothesis was formed at all. It was concluded that all of the hypotheses were developed with the classical approach. It was concluded that the subjects studied focused on employee performance and organisational performance under the influence of or in relation to strategic human resources practices, and examined the relationships with employee motivation, job satisfaction, organisational commitment, organisational learning, talent management and career planning of employees. In addition, in the category described as other in Table 3, it was observed that organisational innovation, organisational attractiveness, kaizen, leadership, outsourcing, job analysis, institutionalisation, merit, managerial stress were also examined in relation to these issues. The fact that the subjects studied are in different fields from each other confirms that strategic human resource management requires a holistic perspective in organisations. It is clear that all of the studies (100%) are under the influence of foreign literature. The level of analysis is at meso level with 42%, 33% at micro level and 23% at macro level.

Data Collection

In order to analyse the research design, the information about the findings in the data collection phase is given in Table 5.

Table 4. Frequency Distributions According to Data Collection Phase Criteria

VARIABLE	CRITERIA	F	%
10. Type of sampling	Non-probability sampling	33	57.89
	Probability sampling	17	29.82
	Full sampling	4	7.02
	Not mentioned	3	5.26
	<i>Total</i>	57	100.0
11. Nature of the sample	Managers	24	42.11
	Employees	30	52.63
	Academics	1	1.75
	Teachers	1	1.75
	Articles-theses-books	1	1.75
<i>Total</i>	57	100.0	
12. Optimum sample size	Calculated	9	15.79
	Not calculated	48	84.21
	<i>Total</i>	57	100.0
13. Data collection method	Questionnaire	52	91.23
	Secondary	1	1.75
	Questionnaire-interview	3	5.26
	Interview	1	1.75
<i>Total</i>	57	100.0	
14. Sourced of the scale used	Original	15	26.32
	Foreign scale used verbatim	2	3.51
	Source unspecified	7	12.28
	Original questions with a foreign scale	4	7.02
	Foreign scale harmonised	29	50.87
<i>Total</i>	57	100.0	
15. Reliability and validity of the scale	Not given	12	21.05
	Measurements in Türkiye are given	42	73.68
	Measurements in Türkiye and abroad are given	3	5.26
	<i>Toplam</i>	57	100.0
16. Social favourability effect	Checked	-	-
	Unchecked	57	100.0
	<i>Total</i>	57	100.0

17. Method of administration of the questionnaire	Online via e-mail	23	40.35
	By hand (participation)	6	10.53
	By hand (unattended)	9	15.79
	Not given	19	33.33
	<i>Total</i>	57	100.0
18. Interview method	Not given	50	87.72
	Planned	4	7.02
	Semi-planned	3	5.26
	Unplanned	-	-
	<i>Total</i>	57	100.0
19. Observation method	Not given	-	-
	Participation	-	-
	Unattended	-	-
	<i>Total</i>	57	100.0
20. Secondary data method	Literature	55	96.49
	Dokument	2	3.51
	Statistics	-	-
	<i>Total</i>	57	100.0

In Table 5, firstly, it was seen that non-probability sampling was used in 58% of the studies and probability sampling was used in 30% of the studies. While it was seen that complete sampling was preferred in four theses with a rate of 7%, no information could be reached in three theses. In 16% of the theses analysed, the optimum sample size representing the main mass was calculated.

The questionnaires applied to be used in the analyses of the theses subject to the study were not found to be conducted on both managers and employees. However, since employee performance, organisational performance, motivation and commitment were examined in general, it was seen that 52% of the studies were conducted with employees and 42% with managers.

Although it was observed that mixed method was used in three of the studies, it was observed that the data were obtained by questionnaire (91%), which is one of the primary tools of quantitative studies. In half of the studies (51%) in which data collection method was preferred, foreign scales were adapted or Turkish studies that had previously used foreign scales were used. The fact that original scales were developed in 15 of the studies is promising in terms of contributing to the literature. In two different theses published in English, the foreign scale was applied exactly. When the validity and reliability of the applied scales were analysed, it was seen that in almost most of the studies (74%), the reliability and validity values in Türkiye were given. It is surprising that 12% of the studies, excluding the literature review and qualitative analyses, did not include validity and reliability values at all. In most of the studies, it was observed that the participants were reached by e-mail (40%) and face-to-face interviews were rarely conducted. In addition to questionnaires, literature review and document analysis in secondary sources were generally utilised more as data collection methods

Data Analysis

In the analysis phase where the design and data collection are made sense of, 91.23% of the studies showed that quantitative analysis and 1.75% of the studies showed that qualitative analysis was preferred. In addition, the fact that both analysis methods were used at a rate of 7% is noteworthy despite a low rate. It is seen that 57.41% of the studies in which quantitative analysis was preferred used bivariate analysis methods, 24% used univariate analysis methods and 19% used multivariate analysis methods. Theses that made literature review and qualitative analyses were not included in the evaluation in this section. The rate of using package programmes for data analysis is 8%. It was concluded that SPSS (70%) was preferred the most among the package programmes and Smart PLS (1.75%) was preferred the least.

Table 6. Frequency Distributions According to Data Analysis Phase Criteria

VARIABLES	CRITERIA	F	%
21. Data analysis method	Quantitative	52	91.23
	Qualitative	1	1.75
	Quantitative and qualitative	4	7.02
	<i>Total</i>	57	100.0
22. Quantitative methods	Univariate analysis methods	13	24.07
	Bivariate analysis methods	31	57.41
	Multivariate analysis methods	10	18.52
	<i>Total</i>	54	100.0
23. Qualitative methods	Method of depiction	-	-
	Content analysis	3	60.0
	Analytical comparison	-	-
	Ideal type analysis	-	-
	Discourse analysis	2	40.0
	Semiotics	-	-
<i>Total</i>	5	100.0	
24. Use of statistical package programme	Used	50	87.72
	Unused	7	12.28
	<i>Total</i>	57	100.0

CONCLUSION

Strategic human resource management, which is accepted as a mental attitude that expresses a way of doing things (Armstrong, 2006: 35), has been examined on postgraduate theses (master's/doctoral) conducted in universities in Türkiye between 1999 and 2023

It is noteworthy that the studies are both descriptive and explanatory studies and it is understood that they aim to guide the practice. The rate of utilisation of foreign literature, practices and scales in the studies is high. This situation explains the inferences from theory to practice and the effectiveness of the results based on universal acceptance in foreign literature. In the data collection phase, it is seen that the development of original scales is very low, and the field is tried to be measured through known questionnaires. In the analysis process of the researches, the preference of qualitative studies in addition to the preference of quantitative methods contributes to the strengthening of the holistic perspective suggested by the qualitative method, albeit partially.

In terms of methodology, the fact that the same type of methods were generally preferred in the theses showed that researchers and researcher candidates should be open to innovations in terms of methodology. In the results obtained from the studies, it is emphasised that the human resources of the organisation are at a strategic level (Arıbaş, 2022). In the theses examined, it was seen that strategic human resources management was studied in relation to many different subjects. At this point, it becomes more important according to which results the field in which the studies are carried out will be interpreted (Arıcıoğlu, 2021: 20). In the analysis results of the field studies and the research hypotheses at the starting point of the studies, the focus was on organisational performance instead of individual performance.

The limitation of the study is that only the postgraduate theses conducted in Türkiye between 1999 and 2023 were analysed. The study can be retrospectively developed to include the theses written on strategic human resources management. Not only Turkish theses, but also foreign theses in the

international literature can be included in the study and an examination can be made in terms of countries.

Etik Kurul Onayı

Etik onay gerektiren bir çalışma değildir.

Yazar Katkıları

Yazarlar tüm konularda eşit katkıda bulunmuşlardır

Finansman

Herhangi bir finansman desteği alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması sözkonusu değildir.

REFERENCE

- Akduman, G. and Hatipoğlu, Z. (2020). Analysis of Themes of Postgraduate Theses on Strategic Human Resources Management in Türkiye. *EUropean Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 4(6), 26-43.
- Al-Khaled, A. A. S. and Fenn, C. J. (2020). The impact of strategic human resource management practices on organisational performance. *BERJAYA Journal of Services & Management*, 14, 5360.
- Alnamrouti, A., Rjoub, H. and Ozgit, H. (2022). Do strategic human resources and artificial intelligence help to make organisations more sustainable? evidence from non-governmental organisations. *Sustainability*, 14(12), 7327. <https://doi.org/10.3390/su14127327>
- Aribas, N. N. (2022). Strategic Human Resources Management: An Evaluation with Descriptive Systematic Literature Review Method. 22nd International Public Administration Forum Proceedings.
- Arıcıoğlu, M. A. (2021). A research on the understanding of the concept of trust in the search for the equivalent of Society 5.0 in Türkiye with postgraduate thesis studies. *Five Zero*, 1(1), 13-33.
- Arıcıoğlu, M. A. and Erdirencelebi, M. (2015). Method and literature review on the search for social capital in Türkiye: social capital in the context of postgraduate thesis studies 1st International Congress On Applied Sciences: "Social Capital".
- Armstrong, M. and Taylor, S. (2020). Armstrong's handbook of human resource management practice (15th ed.). Kogan Page Publishers.
- Armstrong, M. (2006). Strategic Human Resource Management a Guide to Action. 3rd Edition. Kogan Page.
- Becker, B. and Huselid, M. (2006). Strategic Human Resources Management: Where Do We Go From Here. *Journal of Management*, 32(6), 898-925. <https://doi.org/10.1177/0149206306293668>
- Berdnikova, L. F., Igoshina, N. A. and Gerasimova, E. A. (2021). Conceptual aspects of strategic human resources management in the context of digitalisation. In *Digital Economy and the New Labour Market: Jobs, Competences and Innovative HR Technologies* (pp. 544-551). Springer International Publishing.
- Björkman, I. and Xiucheng, F. (2002). Human resource management and the performance of Western firms in China. *International Journal of Human Resource Management*. 13(6), 835-864.
- Boxall, P., Purcell, J. and Wright, P.M., (eds.) (2007), "Human Resource Management: Scope, Analysis and Significance", in *The Oxford Handbook of Human Resource Management* (pp. 1-6), Oxford:Oxford University Press.
- Boxall, P. and Purcell, J. (2000). Strategic human resource management: where have we come from and where should we be going?. *International journal of management reviews*, 2(2), 183-203. <https://doi.org/10.1111/1468-2370.00037>
- Bratton, J. and Gold, J. (2012). Human resource management: Theory and practice. London: Palgrave Macmillan.

- Collins, C. J. (2021). Expanding the resource based view model of strategic human resource management. *The International Journal of Human Resource Management*, 32(2), 331-358. <https://doi.org/10.1080/09585192.2019.1711442>
- Çetin, C. (2013). Basic Business Management, 2nd Edition, Istanbul: Beta Publications.
- Demirel, K. and Şendoğdu, A. A. (2023). The Effect of Strategic Human Resources Management on Organisational Innovation in the Republic of Türkiye: An Application in Banking Sector. *Journal of Necmettin Erbakan University Faculty of Political Sciences*, 5(Special Issue), 35-51. <https://doi.org/10.51124/jneusbf.2023.48>
- Fındıklı, M. A., Yozgat, U. and Rofcanin, Y. (2015). Examining organisational innovation and knowledge management capacity the central role of strategic human resources practices (SHRPs). *Procedia-Social and Behavioural Sciences*, 181, 377-387.
- Hamadamin, H. H. and Atan, T. (2019). The impact of strategic human resource management practices on competitive advantage sustainability: The mediation of human capital development and employee commitment. *Sustainability*, 11(20), 5782. <https://doi.org/10.3390/su11205782>
- Irtyshcheva, I., Trushliakova, A. and Sirenko, I. (2020). Strategic human capital management in the context of digitalisation. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(5), 178-183.
- Jackson, S. E., Schuler, R. S. and Jiang, K. (2014). An aspirational framework for strategic human resource management. *Academy of Management Annals*, 8(1), 1-56. <https://doi.org/10.5465/19416520.2014.872335>
- Martell, K. and Carroll, S. J. (1995). How Strategic Is HRM?. *Human Resource Management*, 34(2), 253-267.
- Mello, J. A. (2011). Strategic Human Resources Management. 3rd Edition, New Delhi: Southwestern Cengage Learning.
- Mert, G., Alan, T., Bingöl, A., Tümkaya, T. and Koyunlu F.(2020). The Effect of Strategic Human Resources Management Practices on The Institutionalization Process: A Research in Public Hospitals, 25(10 Özel sayı), 5197-5230
- Management Practices on the Institutionalisation Process: A Research in Public Hospitals. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(1), 5197-5230. <https://doi.org/10.26466/opus.683152>
- Okechukwu, E. U., Udochukwu, O. and Eze, J. (2016). Application of strategic human resource management in manufacturing organisations in Enugu State. *Ng-Journal of Social Development*, 5(3), 23-33.
- Sarker, M.S.I. and Rahman, M.A. (2018). Effect of Strategic Human Resources Management (HRM) Practices on Perceived Financial Performance of Non-Governmental Organisations: Empirical Evidence from RDRS Bangladesh. *Eur. J. Bus. Manag.* 10, 99-110.
- Şendoğdu, A. A. (2021). The dilemma of human resources management in cooperation with robotic resources management in society 5.0 and a solution proposal. *FiveZero Magazine*, 1(1), 46-56. <https://doi.org/10.54486/fivezero.2021.4>
- Yılızar, H. (2023). Strategic Human Resources Management Based on Resource Dependency Theory: A Theoretical Review. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Institute of Social Sciences* (38), 112-129. <https://doi.org/10.20875/makusobed.1374406>

Comparison of the Macroeconomic Performance of European Union Countries and Hungary with the TOPSIS Method

Abdullah KILIÇARSLAN¹ Mustafa Çağrı SUCU²

¹ Asst. Prof., Aksaray University, Eski Vocational School, Department of Administration and Organization, Aksaray, Türkiye, abdullah.kilicarslan@aksaray.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

² Ph.D., Türk Telekom, Ankara, Türkiye, mcagris@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 30/03/2024

Accepted: 28/06/2024

Published: 30/06/2024

Keywords:

Macroeconomic Performance, European Union, Hungary, TOPSIS Method.

Jel Codes: B22, C02, C82.

Macroeconomic data are the key indicators for assessing economic development and effective use of country resources for both local and foreign investors. In this respect, the macroeconomic performance of the countries determines the future of many economic and financial factors. In this study, the macroeconomic performances of the European Union and Hungary are compared using the TOPSIS method over the 1980-2021 data. GDP growth (annual, %), consumer price inflation (annual, %), unemployment rate and current account balance (as a percentage of GDP) data were used as criteria to evaluate macroeconomic performance. The criteria were weighted using the NMD method and four macroeconomic performance indicators. TOPSIS ranking results were calculated separately for the relevant periods in accordance with the weighting values, and the ranking results were converted into integrated ranking results using the Copeland method. The relationships between the ranking results were analyzed with Spearman correlation using SPSS 26 program and the level of relationship between them was tried to be determined. In the study, it has been concluded that Hungary performed in line with EU countries in the context of 2017 and 2021, when the most successful performance was produced, and differed negatively from EU countries on the basis of 1991, when the lowest performance was produced.

Avrupa Birliği Ülkeleri ve Macaristan'ın Makroekonomik Performansının TOPSIS Yöntemi ile Karşılaştırılması

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 30/03/2024

Kabul: 28/06/2024

Yayın: 30/06/2024

Anahtar Kelimeler:

Makroekonomik Performans, Avrupa Birliği, Macaristan, TOPSIS Yöntemi.

Jel Kodları: B22, C02, C82.

Bir ülkedeki ekonomik gelişimin ve ülke kaynaklarının etkin kullanımının hem yerel hem de yabancı yatırımcılar açısından değerlendirilmesi için en önemli temel göstergeler, makroekonomik verilerdir. Bu açıdan ülkelerin makroekonomik performansı birçok ekonomik ve finansal faktörün de geleceğini belirlemektedir. Bu çalışmada Avrupa Birliği ve Macaristan'ın makroekonomik performansları 1980-2021 verileri üzerinden TOPSIS yöntemi kullanılarak karşılaştırılmaktadır. Makroekonomik performansın değerlendirilmesinde GSYİH büyümesi (yıllık, %), tüketici fiyat enflasyonu (yıllık, %), işsizlik oranı ve cari işlemler dengesi (GSYİH'ya oran olarak) verileri kriter olarak kullanılmıştır. Kriterler, NMD yöntemi ve dört makroekonomik performans göstergesi kullanılarak ağırlıklandırılmıştır. TOPSIS sıralama sonuçları ağırlıklandırma değerlerine göre ilgili dönemler için ayrı ayrı hesaplanmış ve sıralama sonuçları Copeland yöntemi kullanılarak entegre sıralama sonuçlarına dönüştürülmüştür. Sıralama sonuçları arasındaki ilişkiler SPSS 26 programı kullanılarak Spearman korelasyonu ile analiz edilmiş ve aralarındaki ilişkinin düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada Macaristan'ın en başarılı performansın üretildiği 2017 ve 2021 yılları bağlamında AB ülkeleri ile uyumlu performans gösterdiği, en düşük performansın üretildiği 1991 yılı bazında ise AB ülkelerinden negatif yönde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Atıf/Citation: Kılıçarslan, A. ve Sucu, M. Ç. (2024). Comparison of the Macroeconomic Performance of European Union Countries and Hungary with the TOPSIS Method, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 212-229.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

INTRODUCTION

The foundation of the European Union (EU) was established on the steel and coal sector, the most important resources of the time, in order to put an end to the ongoing wars in Europe and to bring countries together in France and Germany, and to make peace permanent. For this purpose, the European Coal and Steel Community was established on April 18, 1951, and Germany, France, Belgium, the Netherlands, Luxembourg, and Italy were the signatories of the agreement. The same countries established the European Atomic Energy Community and the European Economic Community (EEC) on 25 March 1957 with the Treaty of Rome. Although these communities had different organs and budgets in the early days, they were gathered under a single roof in 1967 and became an economic union known as the "European Communities".

Since it was thought that the European Community would not have been able to achieve economic power unless a singular monetary structure had been formed, the monetary union process was started in 1988 and the "Delors Plan", the first step of the transition to monetary union, was accepted at the Madrid Summit held in 1989. As a result, as a result of the effects of the Maastricht Treaty, which entered into force in November 1993, the European Community began to be called the "European Union" (Kiral & Esen, 2013). The three criteria that must be met in order to become a member of the EU are known as political, economic and cohesion criteria.

Currently, the member states of the European Union are Germany, Austria, Belgium, Bulgaria, Czechia, Denmark, Estonia, Finland, France, Greek Cypriot Administration, Croatia, Netherlands, Ireland, Spain, Sweden, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Hungary, Malta, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Greece.

Macroeconomic data are the most important basic indicators for the evaluation of the economic development and effective use of the country's resources in terms of both local and foreign investors. In this respect, the macroeconomic performance of countries determines the future of many economic and financial factors.

First of all, country credit ratings (Chee et al., 2015; Yildiz & Günsoy, 2017) and stock market performance (Kyereboah-Coleman & Agyire-Tettey, 2008; Pal & Mittal, 2011) can be affected by macroeconomic indicators. In addition, macroeconomic performances affect investor behavior, capital flows and foreign direct investment inflows (Enu et al., 2013; Sharma & Joshi, 2015). On the other hand, macroeconomic performances affect exchange rates (Akhter & Faruqui, 2015) and private sector performance in terms of corporate profitability (Bekeris, 2012). Therefore, comparing the macroeconomic performances of the countries can shed light on the future macroeconomic performances of the countries and their macroeconomic positions in their regions.

In the economic field, macroeconomic performance is tried to be measured using various variables. Studies conducted to evaluate the macroeconomic performance of countries are carried out within the framework of four factors: "economic growth, inflation rates, unemployment rates and current account deficit", which are defined as the magic diamond and developed by the OECD (Knox Lovell et al., 1995; Eyüboğlu, 2017). There are different and complexly related variables for the measurability of a country's macroeconomic performance, and it is difficult to make a general assessment by using all the relevant variables together in the same study. In this context, in determining the macroeconomic performance by measuring the effect of n different factors together, studies on developing various synthetic macroeconomic performance indicators (Ramanathan, 2006; Karabulut et al., 2010; Demir & Bakirci, 2014; Güran & Tosun, 2015; Pulay & Simon, 2020) have been done.

Comparison between countries based on macroeconomic indicators is important for the welfare level and development of countries, determining the right investment and financing policies and implementing the relevant political decisions, developing economic cooperation between countries and revealing the competitiveness levels of countries (Aliukov & Buleca, 2022; Cazacu & Bărbuță-Mișu, 2023; Didenko & Yefimenko, 2023; Fritz & Koch, 2016; Ritenour, 2023; Tuncay & Dorjnarant, 2023; Yapa et al., 2023). In other words, it is important to compare countries in terms of macro variables in order to present the macroeconomic outlook of countries with different structural characteristics in an

ecosystem with limited resources (Asiloğulları & Ceyhan, 2019) from a holistic perspective and to identify and implement the necessary policy recommendations for a sustainable performance. In this context, evaluations can be carried out with multi-criteria decision-making methods using macro variables in order to understand the current situation of countries, to identify the necessary areas of improvement, to ensure improvements and to contribute to future projections. Differences in the results obtained by differentiating the normalization methods of the preferred Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods in the studies can also be examined (Baydaş et al., 2024).

In the literature, the different dimensions of the macroeconomic performances of the countries and the complexity of the variables used in the evaluations (Uludağ & Ümit, 2020) have increased the usability of MCDM methods in the measurement of macroeconomic performance.

Hungary, a European country with recent targeted financial disciplines implemented, cannot be freed from its risky appearance due to the negative effects it has experienced, especially the global economic crisis in 2008 (DEİK, 2011), and is in the category of developing countries like Turkey, despite being in the Euro Zone where developed countries are located (TCMB, 2022). Hungary's macroeconomic performance is largely affected by its public finance performance, similar to Turkey's (Pulay & Simon, 2020). In this context, it is important to reveal the macroeconomic performance of Hungary in comparison with the EU countries.

Within the scope of similar studies in the literature (Karabulut et al., 2010; Dinçer, 2011; Ashourian, 2012; Genc & Urfalioğlu, 2013; Önder et al., 2015; Eyüboğlu, 2017), the aim of this study is to compare and evaluate the macroeconomic performances of the European Union and Hungary, which became a member of the EU in 2004, using the TOPSIS method, and considering Four macroeconomic data for the period 1980-2021: GDP growth (annual, %), consumer price inflation (annual, %), unemployment rate, and current account balance (as a percentage of GDP).

1. LITERATURE REVIEW

In some studies in the literature, the Topsis method has been used to reveal the macro performance of various country groups or individual countries (I. Al & Demirel, 2022; Azimifard et al., 2018; Hu et al., 2022). Although the studies in the literature generally use TOPSIS as a powerful decision-making method in performance analyses conducted with MCDM methods, the results obtained may differ depending on the data, as can be seen from the studies below.

The studies, some of which are related to the subject of the study and some of which are given below, reveal the macroeconomic situation of countries located in different regions of the world and having different structural characteristics, point out what policies are needed for countries in the context of sustainability and economic development and emphasize the importance of political interventions.

Shih, Shyr and Lee (2007) characterize TOPSIS method as a basic MCDM technique over other related techniques because of its four main advantages, such as the facts that it is based on very robust logic that reflects human choice, is a numerical value that simultaneously considers both the best and worst alternatives, includes a simple computational process that can be easily programmed into a spreadsheet, and that it has the ability to visualize performance measures of all related alternatives regarding attributes on a polyhedron for at least two dimensions.

Dinçer (2011) analyzed 30 countries consisting of EU countries and EU candidate countries for 2008 using TOPSIS and WSA methods. Five decision criteria were used: GDP per capita, inflation rate, export and import volume as a ratio to GDP, and employment rate. The top three performing countries according to the findings of the TOPSIS method are Luxembourg, Netherlands, and Denmark, while the last three are Macedonia, Latvia, and Bulgaria.

Ashourian (2012) evaluated such data with the TOPSIS method as labor force to population ratio, life expectancy at birth, primary education, per capita GDP, age dependency ratio, adult female literacy rate, and infant mortality rate in 18 countries in the Middle East and North Africa for the years 1997-1999. As a result of the performance ranking, Mauritania and Yemen were in the first and second places, while Lebanon and Iran were in the last places, respectively.

Sevgin and Kundakçı (2017), on the other hand, examined 28 EU countries for 2013 using Moora and TOPSIS and determined six decision criterion which are public debt/GDP ratio, budget deficit/GDP ratio, export/import ratio, inflation rate, GDP/population ratio and unemployment rate. According to the result, Luxembourg, Sweden, and Denmark took the first three places, while Slovenia, Greece and Turkey took the last three places in terms of macroeconomic performance.

Öztürk and Bayramoğlu (2018) ranked the macroeconomic performances of EU countries and Turkey for the period 2006-2016 using the TOPSIS method. They used GDP growth rate, per capita GDP, export rate, import rate, inflation rate and employment rate as decision criteria. They found that Turkey ranked first in terms of macroeconomic performance in years when Turkey's growth rate was higher than other countries.

Ela and Kurt (2019) analyzed the macro performance of eight sub-Saharan African countries using four macro variables (GDP growth rate, inflation rate, unemployment rate and current account balance/GDP) through the TOPSIS method based on 2016 data. Côte d'Ivoire and Tanzania, which have low inflation and unemployment rates and high GDP rates, were found to have the best performance, while South Sudan and Nigeria were found to have the lowest performance. The study emphasized that oil exporters Nigeria and South Sudan should pursue export diversification to combat economic vulnerabilities, while South Sudan, which has a chronic inflation problem, should abandon the practice of monetizing public deficits.

Topçu and Oralhan (2019) analyzed 35 OECD countries for the period 2010-2015 using Electre and TOPSIS methods. In order to compare the macroeconomic performances of the countries, per capita income, export and import volumes, inflation rate, GDP growth rate and employment rate were determined as decision criteria.

Atasaver (2021) analyzed Turkey's macroeconomic performance for the 1980-2020 period through four variables (inflation, unemployment, economic growth and current account balance) using TOPSIS method within the scope of Extended Core, Narrow Core, Boratav Heterodox and Keynesian indices. Different results were obtained for each index in terms of macro performance. According to the TOPSIS method, 2000-2009, 1980-1989 according to the Extended Core and Keynesian indices, 1990-1999 according to the Boratav heterodox index and 2010-2020 according to the Narrow Core index were determined as the best macro performance periods. The study evaluates that the results obtained within the scope of index methodologies may differ.

Akandere and Zerenler (2022) analyzed the economic and environmental performance of the countries in the Eastern European bloc using CRITIC-based TOPSIS method. In the study where the criterion with the lowest value in the evaluation criteria was determined as ecosystem vitality and the criterion with the highest value was determined as ecosystem services, it was determined that Romania was the best country in terms of performance and Bosnia and Herzegovina was the lowest country. It is emphasized that the findings of the study differ from the findings of similar studies in the literature in terms of the countries selected and the methodology used.

Al and Demirel (2022) ranked Turkey's macroeconomic performance between 2002 and 2019 by measuring it with the TOPSIS method. Economic growth, inflation, unemployment, and current account balance criteria were chosen as performance criteria, and the best macroeconomic performance was 2002 in terms of Kaldor approach and Heterodox approaches, and 2008 was the worst year.

Valaskova and Nagy (2023), in their study conducted with the TOPSIS method within the scope of determining the inequalities among EU member countries and the negative factors affecting the business environment, suggested that there are inequalities in economic development among member countries. Within the scope of the macroeconomic development of EU countries, it was evaluated that the current economic structure is not suitable for the competitiveness and sustainability of SMEs in some member countries.

When analyzed periodically, it was revealed that the best macroeconomic performance was in the 2002-2005 period, and the worst in the 2008-2009 period.

2. DATA and METHODOLOGY

In this study, the macroeconomic performance of the European Union countries and the EU member Hungary were evaluated with the Normalized Maximum Values (NMD), Narrow core, Broad core, Keynesian and Heterodox based Topsis approach.

Within the scope of the study, the data of EU countries and Hungary were accessed through the World Bank database (World Bank, 2022) and the European Statistical Office database (Eurostat, 2022).

Considering that the results to be obtained by examining the performance of countries or regions with macroeconomic factors will be limited to the selected methods, criteria and periods, importance has been attached to the selection of criteria with a simple and inclusive perspective. Considering that the criteria weighting is the determining factor on the performance results, the weighting of the factors used in the macroeconomic performance measurement was carried out with the NMD method, in addition to the "Narrow core, Broad core, Keynesian and Heterodox" performance indices.

Information on the criteria is given in Table 1.

Table 1. Criteria

Criteria	Code	Impact Direction on Macroeconomic Performance
GDP (Annual %)	I1	Positive
Inflation (Annual %)	I2	Negative
Unemployment rate	I3	Negative
Current Account Balance (% of GDP)	I4	Positive

The criteria are equally weighted for the narrow core, unemployment, inflation, and growth rate, which are among the performance measurement methods at the macro level. The expanded core contains equal weights for the four variants.

In the Keynesian index, unemployment and growth are more weighted, while inflation is less weighted. In the heterodox index, growth, unemployment, and current account balances are equally weighted (Benlialper et al., 2016; Atasever, 2021). Except for the NMD method, which is one of the methods used in the study, the macro performance weighting method values were determined by Benlialper et al. (2016) studies.

Instead of methods such as Entropy AHP and Electre methods, which are frequently used in criterion weighting related to MCDM problems in the literature, the NDM method, which calculates the importance and weight of the criteria with simple steps and objective methods, was preferred in this study. The calculated weight values of the criteria are shown in Table 2 below.

Table 2. Criterion weight values

Method	I1	I2	I3	I4
Narrow Core	0,33	0,33	0,33	-
Expanded Core	0,25	0,25	0,25	0,25
Keynesian	0,4	0,2	0,4	-
Heterodox	0,33	-	0,33	0,33
NMD	0,21	0,35	0,20	0,24

2.1. NMD Method

The NMD method, which is used to solve different decision-making problems such as ordering, selection and risk estimation where weighting is required, was developed by Bulut (2017), and it can be easily applied compared to other weighting methods in cases where the weight degrees and order of importance of the criteria cannot be determined (Bağcı & Sarıay, 2021). The application processes of the NMD method are as follows:

In the first step of the process, the decision matrix (X_{ij}) is created.

$$X_{ij} = \begin{Bmatrix} X_{1,1} & X_{1,2} & X_{1,3} & X_{1,c} \\ X_{2,1} & X_{2,2} & X_{2,3} & X_{2,c} \\ X_{3,1} & X_{3,2} & X_{3,3} & X_{3,c} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ X_{r,1} & X_{r,2} & X_{r,3} & X_{r,c} \end{Bmatrix} \quad (1)$$

The ratio matrix is created. Each criterion of the decision matrix is proportional to the sum of its criteria. The total value of each column is calculated. Then, the ratio matrix (R_{ij}) is obtained by dividing each criterion value by the value of the subtotal set (T_i) of the criterion to which it belongs.

$$T = \sum_{j=1}^c X_{ij} \quad t = \{c_1, c_2 \dots c_c\} \quad R_{ij} = \begin{Bmatrix} r_{1,1} & r_{1,2} & r_{1,c} \\ r_{2,1} & r_{2,2} & r_{2,c} \\ \dots & \dots & \dots \\ r_{r,1} & r_{r,2} & r_{r,c} \end{Bmatrix} \quad (2)$$

The normalized value is calculated over the maximum standard value. In this context, the standardized value (N) of each criterion is calculated over the mean (A) and standard deviation (S) of the value of each criterion.

$$\max = \{\max_1, \dots \max_c\} \quad A = \frac{\sum_{j=1}^c r_{ij}}{r} \quad S = \frac{r_{ij} - a_i}{\sqrt{\sum (r_{ij} - a_i)^2}} \quad N = \frac{\max_i - a_i}{s_i} \quad (3)$$

Weight coefficients (w) are calculated by proportioning the normalized value of each criterion to the sum of these criterion values.

$$W = \frac{n_i}{\sum_{i=1}^c n_i} \quad (4)$$

2.2. TOPSIS Method

There are many Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods to help select and rank multi-criteria conditions. TOPSIS (Ideal Solution-Based Ranking Technique) is a very useful technique in solving MCDM problems and helps the decision maker to organize and solve problems and to perform analysis, comparison and ranking of alternatives.

Although the first TOPSIS studies were made by Hwang and Yoon (1981), the method entered various stages of development in the following years. In the TOPSIS method, which produces easily understandable outputs with a limited number of input parameters, the chosen alternative is expected to be closest to the ideal solution, while it is expected to be the farthest from the non-ideal alternative (Chitsaz & Banihabib, 2015; Eren et al., 2012)

The method is based on the concept of compromise solution to choose the best alternative that is closest to the positive ideal solution and farthest from the negative ideal solution (Tzeng & Huang, 2011; Kizil, 2019; Acer & Kalender, 2020; Elma, 2023). The implementation processes of the TOPSIS method (Acer & Kalender, 2020) are as follows.

The normalization process is applied by creating the decision matrix (A_{ij}). In the decision matrix to be created, there are decision points (m) in the rows and factors (n) in the columns. The normalized decision matrix (R_{ij}) is obtained.

$$A_{ij} = \begin{Bmatrix} a_{1,1} & a_{1,2} & a_{1,3} & a_{1,n} \\ a_{2,1} & a_{2,2} & a_{2,3} & a_{2,n} \\ a_{3,1} & a_{3,2} & a_{3,3} & a_{3,n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m,1} & a_{m,2} & a_{m,3} & a_{m,n} \end{Bmatrix} \quad R_{ij} = \begin{Bmatrix} r_{1,1} & r_{1,2} & r_{1,3} & r_{1,n} \\ r_{2,1} & r_{2,2} & r_{2,3} & r_{2,n} \\ r_{3,1} & r_{3,2} & r_{3,3} & r_{3,n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{m,1} & r_{m,2} & r_{m,3} & r_{m,n} \end{Bmatrix} \quad (1)$$

$$r_{mn} = \frac{A_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad (2)$$

A weighted normalized decision matrix (V) is created.

$$V_{ij} = \begin{Bmatrix} w_1 r_{11} & \dots & \dots & w_n r_{1n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ w_1 r_{m1} & \dots & \dots & w_n r_{mn} \end{Bmatrix} \quad (3)$$

Positive ideal (A^*) and negative ideal (A^-) solutions are generated.

$$A^* = \{(Max v_{ij} | i \in J'), (Min v_{ij} | i \in J'')\} \quad (4)$$

$$A^- = \{(Min v_{ij} | i \in J'), (Max v_{ij} | i \in J'')\} \text{ J' benefit, J'' cost.} \quad (5)$$

$$A^* = v_1^* \dots \dots v_n^* \quad A^- = v_1^- \dots \dots v_n^- \quad (6)$$

Positive (S_i^*) and negative ideal discrimination values (S_i^-) are calculated.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}, \quad S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (7)$$

The relative closeness (C_i^*) to the ideal solution is calculated and sorted.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^* + S_i^-}, \quad (8)$$

3. FINDINGS and RESULTS

Within the scope of the TOPSIS method, the NMD, Narrow and Extended Core weighted values regarding EU countries were calculated on the basis of the relevant years as given in Table 3 below.

Table 3. TOPSIS method results for eu countries

Year	NMD-Topsis				Narrow Core-Topsis				Expanded Core-Topsis			
	Si+	Si-	Ci*	Ranking	Si+	Si-	Ci*	Ranking	Si+	Si-	Ci*	Ranking
1980	0,170	0,110	0,393	41	0,153	0,158	0,507	38	0,138	0,130	0,485	37
1981	0,166	0,093	0,359	42	0,158	0,128	0,447	40	0,143	0,108	0,431	42
1982	0,146	0,102	0,410	40	0,136	0,137	0,502	39	0,130	0,114	0,466	39
1983	0,130	0,117	0,473	38	0,121	0,151	0,555	35	0,115	0,128	0,527	35
1984	0,107	0,140	0,567	33	0,101	0,173	0,633	31	0,091	0,152	0,625	21
1985	0,094	0,147	0,611	26	0,084	0,180	0,683	27	0,088	0,152	0,634	18
1986	0,068	0,170	0,714	12	0,068	0,193	0,739	15	0,066	0,170	0,719	10
1987	0,067	0,171	0,717	11	0,071	0,190	0,728	18	0,064	0,171	0,729	9
1988	0,063	0,182	0,744	8	0,056	0,216	0,795	6	0,052	0,190	0,785	6
1989	0,090	0,160	0,642	20	0,073	0,205	0,736	16	0,075	0,173	0,697	11
1990	0,102	0,147	0,590	28	0,077	0,196	0,717	22	0,092	0,158	0,633	19
1991	0,101	0,140	0,582	30	0,091	0,172	0,654	30	0,096	0,143	0,599	28
1992	0,114	0,127	0,527	36	0,107	0,155	0,592	34	0,109	0,129	0,543	33
1993	0,115	0,126	0,524	37	0,129	0,135	0,511	37	0,120	0,118	0,495	36
1994	0,080	0,161	0,669	14	0,079	0,188	0,703	24	0,075	0,164	0,686	13
1995	0,086	0,157	0,646	17	0,076	0,190	0,714	23	0,083	0,158	0,657	16
1996	0,103	0,148	0,590	29	0,083	0,181	0,687	26	0,105	0,143	0,577	30
1997	0,097	0,158	0,618	24	0,068	0,197	0,743	14	0,099	0,154	0,610	25
1998	0,095	0,166	0,635	21	0,058	0,206	0,781	8	0,097	0,161	0,623	22
1999	0,092	0,168	0,647	16	0,057	0,207	0,784	7	0,094	0,162	0,633	20
2000	0,093	0,168	0,643	19	0,049	0,217	0,816	2	0,092	0,169	0,647	17
2001	0,091	0,156	0,630	22	0,074	0,188	0,718	20	0,092	0,152	0,622	23
2002	0,088	0,159	0,644	18	0,089	0,177	0,667	28	0,094	0,147	0,611	24
2003	0,097	0,157	0,618	25	0,091	0,176	0,659	29	0,104	0,142	0,579	29
2004	0,099	0,163	0,621	23	0,063	0,201	0,762	10	0,102	0,156	0,604	26
2005	0,106	0,155	0,594	27	0,074	0,189	0,717	21	0,110	0,146	0,571	32
2006	0,119	0,163	0,579	31	0,049	0,213	0,815	3	0,120	0,161	0,573	31
2007	0,134	0,161	0,546	35	0,051	0,209	0,803	4	0,136	0,157	0,537	34
2008	0,145	0,128	0,468	39	0,102	0,160	0,610	32	0,148	0,120	0,447	41
2009	0,129	0,156	0,547	34	0,189	0,134	0,415	41	0,153	0,124	0,448	40
2010	0,069	0,178	0,720	10	0,066	0,200	0,752	12	0,074	0,168	0,693	12
2011	0,076	0,164	0,683	13	0,079	0,183	0,697	25	0,078	0,159	0,671	15

2012	0,086	0,163	0,653	15	0,124	0,150	0,547	36	0,099	0,148	0,600	27
2013	0,068	0,192	0,737	9	0,109	0,170	0,609	33	0,082	0,176	0,681	14
2014	0,048	0,210	0,814	6	0,078	0,199	0,719	19	0,059	0,195	0,769	8
2015	0,039	0,215	0,846	3	0,063	0,212	0,771	9	0,048	0,201	0,808	3
2016	0,043	0,209	0,831	4	0,067	0,206	0,754	11	0,051	0,195	0,792	4
2017	0,035	0,211	0,856	1	0,053	0,210	0,798	5	0,040	0,204	0,837	2
2018	0,045	0,199	0,814	5	0,067	0,197	0,746	13	0,051	0,191	0,789	5
2019	0,048	0,196	0,803	7	0,071	0,195	0,733	17	0,055	0,187	0,774	7
2020	0,136	0,181	0,571	32	0,219	0,136	0,383	42	0,165	0,152	0,480	38
2021	0,037	0,208	0,847	2	0,028	0,247	0,897	1	0,031	0,214	0,872	1

Within the scope of the Topsis method, the Keynesian and Heterodox weighted values for EU countries and the Copeland method ranking results were calculated on the basis of the relevant years, as shown in Table 4 below.

Table 4. TOPSIS method results and copeland method results for eu countries

Year	Keynesian-Topsis				Heterodox-Topsis				Copeland			
	Si+	Si-	Ci*	Ranking	Si+	Si-	Ci*	Ranking	GPI	YPI	CPI	Ranking
1980	0,113	0,189	0,626	31	0,120	0,173	0,591	24	19	-22	-3	33
1981	0,136	0,153	0,529	38	0,142	0,144	0,503	37	6	-35	-29	42
1982	0,123	0,160	0,566	36	0,140	0,148	0,514	36	9	-33	-24	39
1983	0,108	0,175	0,619	33	0,121	0,164	0,576	27	17	-25	-8	35
1984	0,085	0,200	0,703	24	0,089	0,195	0,687	13	30	-12	18	25
1985	0,080	0,199	0,714	21	0,101	0,185	0,647	18	29	-13	16	27
1986	0,070	0,208	0,747	12	0,078	0,203	0,721	11	38	-4	34	8
1987	0,072	0,206	0,740	14	0,073	0,208	0,740	9	38	-4	34	8
1988	0,043	0,241	0,850	2	0,049	0,236	0,829	2	40	-2	38	3
1989	0,053	0,235	0,816	5	0,074	0,219	0,748	8	39	-3	36	5
1990	0,062	0,222	0,783	7	0,103	0,198	0,659	14	38	-4	34	8
1991	0,090	0,189	0,677	28	0,113	0,173	0,605	21	24	-18	6	30
1992	0,108	0,171	0,614	34	0,129	0,157	0,549	31	15	-27	-12	36
1993	0,145	0,135	0,482	40	0,151	0,131	0,464	39	7	-35	-28	41
1994	0,079	0,206	0,724	18	0,086	0,20	0,700	12	35	-7	28	19
1995	0,076	0,207	0,730	16	0,099	0,191	0,658	15	35	-7	28	19
1996	0,090	0,191	0,679	27	0,134	0,163	0,548	32	20	-22	-2	32
1997	0,073	0,209	0,740	13	0,127	0,177	0,581	26	35	-7	28	19
1998	0,064	0,218	0,774	9	0,127	0,182	0,590	25	37	-5	32	15
1999	0,064	0,218	0,773	10	0,123	0,183	0,597	23	38	-4	34	8
2000	0,047	0,237	0,835	3	0,118	0,20	0,628	20	40	-2	38	3
2001	0,080	0,199	0,713	22	0,117	0,174	0,598	22	30	-12	18	25
2002	0,103	0,177	0,634	30	0,122	0,161	0,569	28	26	-16	10	29
2003	0,107	0,174	0,619	32	0,136	0,150	0,524	35	19	-23	-4	34
2004	0,071	0,210	0,748	11	0,134	0,173	0,565	29	35	-7	28	19
2005	0,085	0,195	0,697	25	0,144	0,160	0,526	34	24	-18	6	30
2006	0,050	0,229	0,822	4	0,157	0,184	0,540	33	39	-3	36	5
2007	0,055	0,223	0,803	6	0,179	0,177	0,498	38	38	-4	34	8
2008	0,113	0,165	0,594	35	0,193	0,130	0,402	41	10	-32	-22	37
2009	0,226	0,088	0,279	41	0,203	0,103	0,336	42	9	-33	-24	39
2010	0,077	0,204	0,726	17	0,097	0,187	0,658	16	37	-5	32	15
2011	0,088	0,192	0,686	26	0,097	0,185	0,655	17	31	-11	20	24
2012	0,145	0,138	0,488	39	0,128	0,164	0,561	30	27	-15	12	28

2013	0,130	0,156	0,546	37	0,109	0,198	0,646	19	33	-9	24	23
2014	0,093	0,193	0,673	29	0,078	0,221	0,739	10	36	-6	30	17
2015	0,076	0,209	0,735	15	0,064	0,229	0,783	4	39	-3	36	5
2016	0,080	0,202	0,716	20	0,068	0,222	0,764	6	38	-4	34	8
2017	0,061	0,217	0,780	8	0,051	0,243	0,828	3	41	-1	40	1
2018	0,078	0,201	0,721	19	0,065	0,225	0,775	5	38	-4	34	8
2019	0,083	0,197	0,704	23	0,071	0,218	0,755	7	36	-6	30	17
2020	0,263	0,085	0,246	42	0,220	0,153	0,411	40	10	-32	-22	37
2021	0,018	0,272	0,940	1	0,031	0,262	0,894	1	41	-1	40	1

TOPSIS method and Copeland Method ranking results are given comparatively in Table 5.

Table 5. Comparative ranking results for eu countries

Year	NMD-Topsis	Narrow Core-Topsis	Expanded Core-Topsis	Keynesian-Topsis	Heterodox-Topsis	Copeland
1980	41	38	37	31	24	33
1981	42	40	42	38	37	42
1982	40	39	39	36	36	39
1983	38	35	35	33	27	35
1984	33	31	21	24	13	25
1985	26	27	18	21	18	27
1986	12	15	10	12	11	8
1987	11	18	9	14	9	8
1988	8	6	6	2	2	3
1989	20	16	11	5	8	5
1990	28	22	19	7	14	8
1991	30	30	28	28	21	30
1992	36	34	33	34	31	36
1993	37	37	36	40	39	41
1994	14	24	13	18	12	19
1995	17	23	16	16	15	19
1996	29	26	30	27	32	32
1997	24	14	25	13	26	19
1998	21	8	22	9	25	15
1999	16	7	20	10	23	8
2000	19	2	17	3	20	3
2001	22	20	23	22	22	25
2002	18	28	24	30	28	29
2003	25	29	29	32	35	34
2004	23	10	26	11	29	19
2005	27	21	32	25	34	30
2006	31	3	31	4	33	5
2007	35	4	34	6	38	8
2008	39	32	41	35	41	37
2009	34	41	40	41	42	39
2010	10	12	12	17	16	15
2011	13	25	15	26	17	24
2012	15	36	27	39	30	28
2013	9	33	14	37	19	23

2014	6	19	8	29	10	17
2015	3	9	3	15	4	5
2016	4	11	4	20	6	8
2017	1	5	2	8	3	1
2018	5	13	5	19	5	8
2019	7	17	7	23	7	17
2020	32	42	38	42	40	37
2021	2	1	1	1	1	1

Within the scope of the TOPSIS method, NMD, Narrow and Extended Core weighted values for Hungary were calculated on the basis of the relevant years as given in Table 6 below.

Table 6. TOPSIS method results for Hungary

Year	NMD-Topsis				Narrow Core-Topsis				Expanded Core-Topsis			
	Si+	Si-	Ci*		Si+	Si-	Ci*		Si+	Si-	Ci*	
1980	0,100	0,159	0,615	25	0,100	0,207	0,674	24	0,102	0,165	0,617	27
1981	0,091	0,183	0,668	17	0,060	0,245	0,804	7	0,089	0,190	0,681	14
1982	0,070	0,186	0,727	11	0,064	0,240	0,790	12	0,069	0,195	0,738	10
1983	0,071	0,184	0,722	13	0,089	0,219	0,710	21	0,078	0,185	0,703	12
1984	0,062	0,191	0,756	9	0,069	0,235	0,772	15	0,061	0,199	0,765	8
1985	0,083	0,174	0,676	16	0,103	0,208	0,670	27	0,091	0,173	0,655	19
1986	0,094	0,175	0,651	19	0,078	0,229	0,747	19	0,095	0,179	0,654	20
1987	0,072	0,187	0,723	12	0,054	0,250	0,822	5	0,066	0,201	0,753	9
1988	0,102	0,152	0,600	28	0,115	0,193	0,626	33	0,099	0,164	0,623	25
1989	0,102	0,154	0,601	27	0,110	0,200	0,646	29	0,095	0,168	0,639	23
1990	0,151	0,131	0,464	38	0,184	0,134	0,421	39	0,141	0,140	0,498	38
1991	0,219	0,070	0,242	42	0,296	0,022	0,069	42	0,230	0,066	0,223	42
1992	0,142	0,117	0,452	39	0,179	0,127	0,415	40	0,143	0,122	0,460	40
1993	0,182	0,100	0,355	41	0,162	0,158	0,494	38	0,174	0,119	0,406	41
1994	0,163	0,131	0,445	40	0,122	0,207	0,629	32	0,152	0,156	0,506	37
1995	0,148	0,133	0,473	36	0,151	0,194	0,562	34	0,128	0,159	0,554	33
1996	0,139	0,122	0,468	37	0,153	0,166	0,519	36	0,131	0,139	0,515	36
1997	0,115	0,149	0,564	34	0,113	0,211	0,652	28	0,106	0,170	0,615	28
1998	0,119	0,154	0,565	33	0,093	0,227	0,709	22	0,111	0,175	0,611	29
1999	0,117	0,159	0,576	31	0,086	0,224	0,722	20	0,113	0,171	0,603	31

2000	0,118	0,167	0,585	30	0,072	0,242	0,770	17	0,111	0,184	0,623	26
2001	0,098	0,171	0,636	21	0,070	0,239	0,772	16	0,093	0,186	0,665	16
2002	0,095	0,184	0,659	18	0,059	0,254	0,812	6	0,092	0,195	0,679	15
2003	0,108	0,180	0,625	23	0,064	0,247	0,796	9	0,105	0,188	0,643	22
2004	0,113	0,177	0,609	26	0,062	0,252	0,801	8	0,108	0,191	0,639	24
2005	0,102	0,185	0,644	20	0,066	0,250	0,791	11	0,100	0,191	0,656	18
2006	0,105	0,182	0,634	22	0,070	0,247	0,779	14	0,104	0,188	0,645	21
2007	0,118	0,151	0,561	35	0,111	0,196	0,638	31	0,122	0,151	0,554	34
2008	0,113	0,161	0,587	29	0,102	0,208	0,671	26	0,116	0,161	0,580	32
2009	0,122	0,162	0,570	32	0,199	0,139	0,412	41	0,155	0,135	0,466	39
2010	0,077	0,188	0,710	14	0,117	0,210	0,643	30	0,093	0,182	0,662	17
2011	0,071	0,195	0,734	10	0,108	0,221	0,672	25	0,086	0,191	0,688	13
2012	0,086	0,183	0,679	15	0,141	0,181	0,561	35	0,108	0,170	0,611	30
2013	0,059	0,215	0,783	8	0,103	0,225	0,686	23	0,078	0,205	0,726	11
2014	0,047	0,220	0,824	5	0,069	0,257	0,789	13	0,057	0,217	0,791	7
2015	0,042	0,223	0,843	2	0,067	0,253	0,791	10	0,053	0,219	0,806	4
2016	0,043	0,226	0,842	3	0,075	0,238	0,761	18	0,056	0,218	0,795	6
2017	0,036	0,218	0,858	1	0,050	0,256	0,837	4	0,042	0,220	0,840	1
2018	0,042	0,215	0,835	4	0,038	0,269	0,876	2	0,043	0,222	0,837	2
2019	0,051	0,207	0,803	6	0,045	0,259	0,853	3	0,051	0,212	0,806	5
2020	0,105	0,169	0,616	24	0,161	0,166	0,508	37	0,129	0,148	0,534	35
2021	0,052	0,213	0,803	7	0,038	0,284	0,883	1	0,049	0,229	0,823	3

Within the scope of the TOPSIS method, the Keynesian and Heterodox weighted values for Hungary and the Copeland method ranking results were calculated on the basis of the relevant years, as shown in Table 7.

Table 7. TOPSIS method results and copeland method results for Hungary

Year	Keynesian-Topsis				Heterodox-Topsis				Copeland			
	Si+	Si-	Ci*	Ranking	Si+	Si-	Ci*	Ranking	GPI	YPI	CPI	Ranking
1980	0,113	0,225	0,666	25	0,130	0,195	0,600	30	23	-19	4	30
1981	0,069	0,267	0,794	8	0,117	0,223	0,656	16	36	-6	30	11
1982	0,071	0,265	0,789	9	0,088	0,236	0,729	10	37	-5	32	9
1983	0,104	0,236	0,695	22	0,100	0,220	0,686	12	31	-11	20	19
1984	0,075	0,262	0,778	13	0,073	0,245	0,770	7	37	-5	32	9

1985	0,119	0,223	0,651	28	0,118	0,204	0,633	21	29	-13	16	23
1986	0,090	0,248	0,733	20	0,124	0,209	0,627	23	29	-13	16	23
1987	0,054	0,281	0,840	4	0,081	0,248	0,755	9	38	-4	34	7
1988	0,121	0,218	0,643	31	0,115	0,205	0,640	19	24	-18	6	29
1989	0,110	0,229	0,675	24	0,107	0,213	0,667	13	30	-12	18	21
1990	0,185	0,159	0,463	38	0,147	0,185	0,557	33	9	-33	-24	39
1991	0,325	0,026	0,075	42	0,274	0,088	0,244	42	0	-42	-42	42
1992	0,192	0,145	0,430	40	0,166	0,156	0,484	38	5	-37	-32	40
1993	0,170	0,183	0,519	37	0,213	0,151	0,415	40	5	-37	-32	40
1994	0,123	0,241	0,662	26	0,188	0,198	0,513	37	16	-26	-10	35
1995	0,137	0,232	0,629	32	0,127	0,211	0,625	24	19	-23	-4	33
1996	0,155	0,194	0,555	35	0,146	0,180	0,552	34	10	-32	-22	37
1997	0,111	0,245	0,687	23	0,120	0,217	0,643	18	27	-15	12	26
1998	0,095	0,259	0,733	19	0,136	0,218	0,615	27	25	-17	8	28
1999	0,094	0,250	0,726	21	0,145	0,207	0,588	31	22	-20	2	31
2000	0,076	0,272	0,781	11	0,143	0,224	0,611	29	31	-11	20	19
2001	0,075	0,268	0,781	12	0,119	0,226	0,656	17	33	-9	24	17
2002	0,067	0,280	0,807	6	0,121	0,233	0,658	15	36	-6	30	11
2003	0,074	0,270	0,786	10	0,138	0,221	0,615	28	34	-8	26	14
2004	0,069	0,280	0,802	7	0,141	0,229	0,619	25	35	-7	28	13
2005	0,078	0,272	0,777	14	0,133	0,223	0,627	22	34	-8	26	14
2006	0,082	0,268	0,766	17	0,137	0,220	0,616	26	30	-12	18	21
2007	0,129	0,208	0,617	33	0,159	0,172	0,520	36	12	-30	-18	36
2008	0,120	0,221	0,649	29	0,153	0,182	0,543	35	20	-22	-2	32
2009	0,239	0,111	0,318	41	0,205	0,133	0,393	41	10	-32	-22	37
2010	0,138	0,220	0,614	34	0,123	0,213	0,634	20	28	-14	14	25
2011	0,128	0,233	0,645	30	0,114	0,223	0,662	14	32	-10	22	18
2012	0,168	0,182	0,520	36	0,143	0,196	0,578	32	27	-15	12	26
2013	0,123	0,234	0,655	27	0,103	0,241	0,700	11	34	-8	26	14
2014	0,083	0,273	0,767	16	0,076	0,254	0,769	8	38	-4	34	7
2015	0,080	0,268	0,769	15	0,070	0,257	0,785	5	40	-2	38	4
2016	0,090	0,248	0,735	18	0,075	0,256	0,775	6	39	-3	36	6
2017	0,059	0,278	0,825	5	0,055	0,263	0,828	1	41	-1	40	1
2018	0,044	0,295	0,871	2	0,056	0,267	0,826	2	41	-1	40	1
2019	0,052	0,283	0,846	3	0,067	0,255	0,792	4	40	-2	38	4
2020	0,193	0,152	0,442	39	0,171	0,153	0,471	39	18	-24	-6	34
2021	0,039	0,319	0,891	1	0,062	0,282	0,819	3	41	-1	40	1

The ranking results of Hungary's TOPSIS method and Copeland Method are given in Table 8 comparatively.

Table 8. Comparative ranking results for Hungary

Year	NMD-Topsis	Narrow Core-Topsis	Expanded Core-Topsis	Keynesian-Topsis	Heterodox-Topsis	Copeland
1980	25	24	27	25	30	30
1981	17	7	14	8	16	11
1982	11	12	10	9	10	9
1983	13	21	12	22	12	19
1984	9	15	8	13	7	9
1985	16	27	19	28	21	23
1986	19	19	20	20	23	23

1987	12	5	9	4	9	7
1988	28	33	25	31	19	29
1989	27	29	23	24	13	21
1990	38	39	38	38	33	39
1991	42	42	42	42	42	42
1992	39	40	40	40	38	40
1993	41	38	41	37	40	40
1994	40	32	37	26	37	35
1995	36	34	33	32	24	33
1996	37	36	36	35	34	37
1997	34	28	28	23	18	26
1998	33	22	29	19	27	28
1999	31	20	31	21	31	31
2000	30	17	26	11	29	19
2001	21	16	16	12	17	17
2002	18	6	15	6	15	11
2003	23	9	22	10	28	14
2004	26	8	24	7	25	13
2005	20	11	18	14	22	14
2006	22	14	21	17	26	21
2007	35	31	34	33	36	36
2008	29	26	32	29	35	32
2009	32	41	39	41	41	37
2010	14	30	17	34	20	25
2011	10	25	13	30	14	18
2012	15	35	30	36	32	26
2013	8	23	11	27	11	14
2014	5	13	7	16	8	7
2015	2	10	4	15	5	4
2016	3	18	6	18	6	6
2017	1	4	1	5	1	1
2018	4	2	2	2	2	1
2019	6	3	5	3	4	4
2020	24	37	35	39	39	34
2021	7	1	3	1	3	1

The findings of the ranking results obtained within the scope of the related methods regarding the Spearman rank correlation calculated with the SPSS 26 package program are as shown in Table 9.

Table 9. TOPSIS and aras methods spearman rank correlation results

EU Countries	NMD-Topsis	Narrow Core-Topsis	Expanded Core-Topsis	Keynesian-Topsis	Heterodox-Topsis	Copeland
NMD-Topsis	1,000	0,611	0,936	0,461	0,812	0,726
Narrow Core-Topsis	0,611	1,000	0,649	0,915	0,546	0,909
Expanded Core-Topsis	0,936	0,649	1,000	0,595	0,948	0,806
Keynesian-Topsis	0,461	0,915	0,595	1,000	0,573	0,901
Heterodox-Topsis	0,812	0,546	0,948	0,573	1,000	0,749
Copeland	0,726	0,909	0,806	0,901	0,749	1,000

Hungary	NMD-Topsis	Narrow Core-Topsis	Expanded Core-Topsis	Keynesian-Topsis	Heterodox-Topsis	Copeland
NMD-Topsis	1,000	0,712	0,946	0,617	0,866	0,892
Narrow Core-Topsis	0,712	1,000	0,835	0,975	0,754	0,914
Expanded Core-Topsis	0,946	0,835	1,000	0,779	0,958	0,959
Keynesian-Topsis	0,617	0,975	0,779	1,000	0,732	0,881
Heterodox-Topsis	0,866	0,754	0,958	0,732	1,000	0,911
Copeland	0,892	0,914	0,959	0,881	0,911	1,000

The findings of the ranking results obtained for EU countries and Hungary between Spearman rank correlations are as shown in Table 10.

Table 10. EU countries and Hungary spearman rank correlation

		Hungary					
		Copeland	NMD-Topsis	Narrow Core-Topsis	Expanded Core-Topsis	Keynesian-Topsis	Heterodox-Topsis
EU Countries	Copeland	0,341					
	NMD-Topsis		0,526				
	Narrow Core-Topsis			0,365			
	Expanded Core-Topsis				0,557		
	Keynesian-Topsis					0,285	
	Heterodox-Topsis						0,654

DISCUSSION and CONCLUSION

In this study, the economic performance of EU countries and Hungary between 1980-2021 is evaluated and compared using the TOPSIS method. GDP growth (annual, %), consumer price inflation (annual, %), unemployment rate and current account balance (as a percentage of GDP) data were used to evaluate economic performance. The criteria were weighted using the NMD method and four macroeconomic performance indicators. TOPSIS ranking results were calculated separately for the relevant periods in accordance with the weighting values, and the ranking results were converted into integrated ranking results using the Copeland method. The relationships between the ranking results were analyzed with Spearman correlation using SPSS 26 program and the level of relationship between them was tried to be determined.

In the TOPSIS ranking results of EU countries, the year in which the most successful performance was produced is 2017 for NMD, while it is 2021 for other methods. According to Copeland ranking results, 2021 is the year in which the most successful performance was produced for EU countries. The lowest performance, on the other hand, was produced in 1981 for NMD and Extended core, 2020 for Narrow core and Keynesian, and 2009 for Heterodox. According to the Copeland ranking results, 1981 is the year with the lowest performance.

In Hungary's TOPSIS ranking results, the year in which the most successful performance was produced is 2017 for NMD, Extended core and Heterodox, while 2021 for other methods. According to the Copeland ranking results, the most successful performance for Hungary is 2017-2018 and 2021. The year with the lowest performance was determined as 1991 for the different weighted TOPSIS methods and the Copeland method. It is seen that in 1991, when Hungary produced the lowest macroeconomic performance with the 42nd place, it ranked 30th according to the integrated ranking results of the EU countries. In the context of 2017 and 2021, when the most successful performance was produced, it can be evaluated that Hungary has the same performance as the EU countries, and in terms of low performance, it produces a worse macroeconomic performance than the EU countries.

In the correlation relations between the TOPSIS ranking results and Copeland ranking results calculated according to NMD, Narrow core, Broad core, Heterodox and Keynesian weighting methods for EU countries, there were moderately significant relationships in the Keynesian method, while high-level significant relationships were found in terms of other methods. High-level significant relationships were found in the correlation relations between the TOPSIS ranking results calculated according to NMD, Narrow core, Broad core, Heterodox and Keynesian weighting methods and Copeland ranking results for Hungary. When comparing the correlation relations between the TOPSIS ranking results calculated according to NMD, Narrow core, Broad core, Heterodox and Keynesian weighting methods and Copeland ranking results for EU countries and Hungary, it is seen that a highly significant relationship is found among the Heterodox method ranking results. There is moderate correlation between NMD and Extended core results. It was determined that there was a weak positive relationship between the narrow core and Keynesian results, and a weak positive relationship between the Copeland method results.

As a result, it can be said that in the context of the year in which the successful performance was produced, Hungary performed in the same direction as the EU countries, and on the basis of the year in which the low performance was produced, it differed from the EU countries in a negative way.

Based on the correlation relationship between the application results of NMD-based TOPSIS and Extended kernel-based TOPSIS methods, it is evaluated that MCDM methods can be used by researchers in addition to macroeconomic performance measures in measuring the macroeconomic performance of countries.

The study is limited to the data of the relevant variables and the methods used in the 1980-2021 periods of EU countries and Hungary. Macro reasons for Hungary's differentiation from EU countries in terms of performance can be addressed in a further study. In future research, comparative analyzes can be made by choosing different weighting and ranking methods.

Etik Kurul Onayı
Etik onay gerektiren bir çalışma değildir.
Yazar Katkıları
Yazarlar tüm konularda eşit katkıda bulunmuşlardır
Finansman
Herhangi bir finansman desteği alınmamıştır.
Çıkar Çatışması
Çıkar çatışması söz konusu değildir.

REFERENCE

- Acer, A. and Kalender, S. (2020). Antrepoların Performansının Entropi ve TOPSIS Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 1-20.
- Akandere, G. and Zerenler, M. (2022). Doğu Avrupa Ülkelerinin Çevresel ve Ekonomik Performansının Bütünleşik CRITIC-TOPSIS Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(Özel Sayı), 524-535. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1156615>
- Akhter, F. and Faruqui, N. (2015). *Effects of Macroeconomic Variables on Exchange Rates in Bangladesh*. 6(2), 1028-1034.
- Al, I. and Demirel, S. K. (2022). The Evaluation of Macroeconomic Performance of Turkey with Topsis Method: The Period of 2002-2019. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 9(1), 202–222. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.860476>
- Aliukov, S. and Buleca, J. (2022). Comparative Multidimensional Analysis of the Current State of European Economies Based on the Complex of Macroeconomic Indicators. *Mathematics*, 10(5), 1–29. <https://doi.org/10.3390/math10050847>
- Ashourian, M. (2012). Evaluating the Rank of Performance of Countries of the Middle East and North Africa with MADM. *Journal of Informatics and Mathematical Sciences*.

- <https://www.semanticscholar.org/paper/Evaluating-the-Rank-of-Performance-of-Countries-of-Ashourian/79f38748c594b7102bb2b7494f6d92ae5612a077>
- Asiloğulları, M. and Ceyhan, M.S. (2019). OECD Ülkelerinde Savunma Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Kapadokya Akademik Bakış*, 3(1), 25-49. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/car/issue/48211/556174>
- Atasever, G. (2021). Türkiye Ekonomisine Kaldoryan Bakış (1980-2020). *İstanbul İktisat Dergisi*, 71(1), 59-80.
- Azimifard, A., Moosavirad, S. H. and Ariafar, S. (2018). Selecting sustainable supplier countries for Iran's steel industry at three levels by using AHP and TOPSIS methods. *Resources Policy*, 57, 30-44. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2018.01.002>
- Bağcı, H. and Sarıay, İ. (2021). Halka Açık Piyasa Değeri Ve Piyasa Değerinin İşletme Performansındaki Rolü: BİST Halka Arz Endeksi'nde Bir Uygulama. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 36-54. <https://doi.org/10.14784/marufacd.880613>
- Baydaş, M., Yılmaz, M., Jović, Ž., Stević, Ž., Gümüş Özuyar, S.E. and Özçil, A. (2024). A comprehensive MCDM assessment for economic data: Success analysis of maximum normalization, CODAS, and fuzzy approaches. *Financial Innovation*, 10(105), 1-29. <https://doi.org/10.1186/s40854-023-00588-x>
- Bekeris, R. (2012). The Impact of Macroeconomic Indicators Upon Sme's Profitability. *Ekonomika*, 91(3), 117-128. <https://doi.org/10.15388/Ekon.2012.0.883>
- Benlialper, A., Cömert, H. and Düzçay, G. (2016). 2002 Sonrası Türkiye Ekonomisinin Performansı Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Metu Studies in Development*, 43, 65-110. <https://avesis.metu.edu.tr/yayin/059ebe7c-2ce3-44f3-875f-4bdb5e1e97e2/2002-sonrasi-turkiye-ekonomisinin-performansi-karsilastirmali-bir-analiz>
- Bulut, Tefvik. (2017). RPubs - Normalize Edilmiş Maksimum Değerler [NMD] Metodu. <https://rpubs.com/tevfik1461/nmd>
- Cazacu, C.E.B. and Bărbuță-Mișu, N. (2023). The Relationship between the Budgetary Fiscal Policy and Macroeconomic Indicators, a Comparative Study of Germany-France versus Romania-Bulgaria. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 17(1), 948-958. <https://doi.org/10.2478/picbe-2023-0086>
- Chee, S., Cheng, F.F. and Nassir, A. (2015). Macroeconomics Determinants of Sovereign Credit Ratings. *International Business Research*, 8(2), 42-50. <https://doi.org/10.5539/ibr.v8n2p42>
- Chitsaz, N. and Banihabib, M.E. (2015). Comparison of Different Multi Criteria Decision-Making Models in Prioritizing Flood Management Alternatives. *Water Resources Management*, 29(8), 2503-2525. <https://doi.org/10.1007/s11269-015-0954-6>
- DEİK. (2011). Macaristan Bülten 2011 - DEİK | Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. <https://www.deik.org.tr/ulke-bultenleri-macaristan-bulten-2011>
- Demir, A.G. and Bakirci, F. (2014). OECD üyesi ülkelerin ekonomik etkinliklerinin veri zarflama analiziyle ölçümü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(2), 109-132.
- Didenko, I. . and Yefimenko, A.Y. (2023). Evaluation of the integral indicator of macroeconomic stability. *Economics and Law*, 1 (68), 84-92. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.084>
- Dinçer, S. (2011). Multi-criteria Analysis of Economic Activity for European Union Member States and Candidate Countries: TOPSIS and WSA Applications. *European Journal of Social Sciences*, 21(4), 563-572.
- Ela, M. and Kurt, H.S. (2019). Comparison of Macroeconomic Performances of Sub-Saharan African Countries with TOPSIS Method. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 547-555. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gumus/issue/49667/475131>

- Elma, O.E. (2023). Prioritizing wholesale companies based on their financial performance: A multi-criteria decision analysis (MCDA) approach. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(Özel Sayı), 1-14.
- Enu, P., Havi, E. and Attah-Obeng, P. (2013). Impact of Macroeconomic Factors On Foreign Direct Investment In Ghana: A Cointegration Analysis. *European Scientific Journal*, 9, 1857–7881.
- Eren, T., Abali, Y.A. and Kutlu, B.S. (2012). Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri İle Bursiyer Seçimi: Bir Eğitim Kurumunda Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3–4), 259-272.
- Eurostat. (2022). New Data Navigation Tree. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Eyüboğlu, K. (2017). *Türk Dünyasında Yer Alan Ülkelerin Makro Performanslarının Karşılaştırılması*. 83, 331–350.
- Fritz, M. and Koch, M. (2016). Economic development and prosperity patterns around the world: Structural challenges for a global steady-state economy. *Global Environmental Change*, 38, 41–48. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2016.02.007>
- Genc, T. and Urfalioğlu, F. (2013). Çok kriterli karar verme teknikleri ile Türkiye'nin ekonomik performansının Avrupa birliği üye ülkeleri ile karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(2), 329-360.
- Güran, M. and Tosun, M. (2015). Türkiye ekonomisinin makro ekonomik performansı: 1951-2003 dönemi için parametrik olmayan bir ölçüm. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(4), 89-115.
- Hu, D., Zhong, C., Ge, H., Zou, Y. and Li, C. (2022). How Regional High-Quality Co-Ordinated Development Influences Green Technology Choices: Evidence from 284 Cities in China. *LAND*, 11(7), 1111. <https://doi.org/10.3390/land11071111>
- Hwang, C.L. and Yoon, K. (1981). Methods for Multiple Attribute Decision Making. In C.-L. Hwang & K. Yoon (Eds.), *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications A State-of-the-Art Survey* (pp. 58–191). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-48318-9_3
- Karabulut, K., Ersungur, Ş. M. and Polat, Ö. (2010). Avrupa birliği ülkeleri ve Türkiye'nin ekonomik performanslarının karşılaştırılması: veri zarflama analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 1-11.
- Kiral, Y. and Esen, U.B. (2013). *Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ile Türkiye'nin Ekonomik Özelliklerinin İstatistiksel Yöntemlerle İncelenmesi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(1), 173-188.
- Kızıl, E. (2019). *Borsada İşlem Gören Şirketlerin Finansal Performansları ile Borsa Performansları Arasındaki İlişki: BİST Taş, Toprak Endeksindeki Çimento Firmaları Üzerine Bir Uygulama*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1(1), 51-67.
- Knox Lovell, C.A., Pastor, J. T. and Turner, J.A. (1995). Measuring macroeconomic performance in the OECD: A comparison of European and non-European countries. *European Journal of Operational Research*, 87(3), 507–518. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(95\)00226-X](https://doi.org/10.1016/0377-2217(95)00226-X)
- Kyereboah-Coleman, A. and Agyire-Tettey, K.F. (2008). Impact of macroeconomic indicators on stock market performance: The case of the Ghana Stock Exchange. *The Journal of Risk Finance*, 9(4), 365–378. <https://doi.org/10.1108/15265940810895025>
- Önder, E., Taş, N. and Hepşen, A. (2015). Economic Performance Evaluation of Fragile 5 Countries after the Great Recession of 2008-2009 Using Analytic Network Process and TOPSIS Methods. *Journal of Applied Finance and Banking*, 5(1), 1-17.
- Öztürk, Z. and Bayramoglu, M. F. (2018). *Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Makroekonomik Performansının Avrupa Birliği Ülkeleri ile Karşılaştırılması*. International Congress on Afro - Eurasian Research Iv - April 27-29, 2018 / Budapest, 314-322.

- Pal, K. and Mittal, R. (2011). Impact of macroeconomic indicators on Indian capital markets. *The Journal of Risk Finance*, 12(2), 84–97. <https://doi.org/10.1108/15265941111112811>
- Pulay, G. and Simon, J. (2020). Measuring the Macroeconomic Performance of Public Finance Management. *Public Finance Quarterly*, 65(1), 23–43.
- Ramanathan, R. (2006). Evaluating the comparative performance of countries of the Middle East and North Africa: A DEA application. *Socio-Economic Planning Sciences*, 40(2), 156–167. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2004.10.002>
- Ritenour, S. (2023). The Economics of Prosperity: Rethinking Economic Growth and Development. In *The Economics of Prosperity*. Edward Elgar Publishing. <https://www.elgaronline.com/monobook/book/9781788117791/9781788117791.xml>
- Sevgin, H. and Kundakçı, Y. (2017). TOPSIS ve MOORA Yöntemleri ile Avrupa Birliği'ne Üye Olan Ülkelerin ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergelere Göre Sıralanması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 87-108. <https://doi.org/10.18037/ausbd.417281>
- Sharma, G.D. and Joshi, M. (2015). *Impact of Macro Economic Indicators on FDI Inflows in Emerging Economies: Evidence from BRICS*. *Journal of Global Economics, Management and Business Research*, 4(1), 44-54, <https://papers.ssrn.com/abstract=2690821>
- Shih, H.S., Shyr, H.J. and Lee, E. S. (2007). An extension of TOPSIS for group decision making. *Mathematical and Computer Modelling*, 45(7), 801–813
- TCMB (2022). TCMB - Finansal İstikrar Raporu - Kasım 2022, Sayı 35. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Finansal+Istikrar+Raporu/2022/Sayi+35/>
- Topcu, B.A. and Oralhan, B. (2019). Türkiye Ve OECD Ülkeleri'nin Temel Makroekonomik Göstergeler Açısından Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Karşılaştırılması. *Journal of Academic Value Studies*, 3(14), 260–277.
- Tuncay, M. and Dorjnarant, B. (2023). The interaction between socially responsible investment and macroeconomic indicators in the developing countries. *Pressademia*, 16, 133–137. <https://doi.org/10.17261/Pressademia.2023.1677>
- Tzeng, G.H. and Huang, J.J. (2011). *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications*. Chapman and Hall/CRC. <https://doi.org/10.1201/b11032>
- Uludağ, A.S. and Ümit, A.Ö. (2020). Türk Dünyası Ülkelerinin Katma Değerli Üretim ve Makroekonomik Performanslarının DEMATEL ve COPRAS Yöntemleriyle Analizi. *Sosyoekonomi*, 28(45), 139-164. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2020.03.09>
- Valaskova, K. and Nagy, M. (2023). Macro-Economic Development of the Eu Countries in the Context of Performance and Competitiveness of Smes. *Business Management And Economics Engineering*, 21(1), 124–139. <https://doi.org/10.3846/bmee.2023.18958>
- World Bank. (2022). Indicators | Data. <https://data.worldbank.org/indicator/>
- Yapa, K., Durmus, M., Tayyar, N. and Akbulut, İ. (2023). Comparison of the European Union Countries and Turkey's Macroeconomic Indicators with Best Worst Method. In *Research Anthology on Macroeconomics and the Achievement of Global Stability* (pp. 675–690). <https://www.igi-global.com/gateway/chapter/www.igi-global.com/gateway/chapter/310860>
- Yildiz, Ü. and Günsoy, B. (2017). *Macroeconomics Determinants of Sovereign Credit Ratings: Panel Data Analysis*. 8(11), 118-125.

TR52 Düzey-2 Bölgesi Sanayi Kümelenme Potansiyeli

Ebubekir KARAÇAYIR

Arş. Gör.Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Karaman,
Türkiye ekaracayir@kmu.edu.tr

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 08/04/2024

Kabul: 13/06/2024

Yayın: 30/06/2024

Anahtar Kelimeler:

Bölgesel Kalkınma,
Kümelenme, Üç Yıldız
Analizi, TR52 Düzey 2
Bölgesi

JEL Kodları: R10,
R11, L60

Benzer ile farklı faaliyet kollarındaki KOBİ'ler ile üniversite, kamu ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliğini geliştirmeyi amaçlayan kümelenme yaklaşımı, verimlilik, istihdam ve markalaşmaya yönelik birçok kazanım sunmaktadır. Küresel ticarete rekabetçi olunabilmesi amacıyla kümelenmenin bölgesel kalkınmada araç durumunda olması, bu aracın etkin şekilde kullanılması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. KOBİ'ler faaliyette buldukları bölgede iş ve yatırım ortamının gelişmesinde önemli katkıları bulunmakta iken; kurumsal kapasiteleri sınırlı, pazarlama ve finansman sorunları da olan kurumlardır. Bu durum, KOBİ'leri bir araya getiren ve onları ortak hedefler doğrultusunda örgütleyen kümelerin desteklenmesi ve KOBİ'lere duyarlı kümelenmeyi araç olarak kullanan bölgesel kalkınma ve planların yapılmasını gerektirmektedir. Bu çalışmanın amacı TR52 Düzey 2 Bölgesi (Konya, Karaman) sanayisindeki kümelenme potansiyeli gösteren sektörleri tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından açıklanan firma kapasite raporu verisi kullanılarak, firma verileri NACE Rev. 2, 4 basamak düzeyinde düzenlenmiş ve üç yıldız analiz yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz neticesinde Konya ilinde 34, Karaman ilinde ise 4 sektörün olgun küme kategorisinde olduğu tespit edilmiştir. Çalışma, bölgede rekabetçiliği yüksek ve kümelenme potansiyeli olan sektörlerin tespiti bakımından önemlidir. Çalışmada ulaşılan ampirik bulgular, Konya ili için makine ve ekipman sektörlerinde, Karaman ili için ise gıda sektöründe kümelenme faaliyetlerinin desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Clustering Potential of the TR52 Nuts-2 Region

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 08/04/2024

Accepted: 13/06/2024

Published: 30/06/2024

Keywords:

Regional Development,
Clustering, Three Star
Analysis, TR52 Nuts 2
Region

Jel Codes: R10, R11,
L60

The concept of clustering, which aims to develop collaboration among SMEs that are operating in similar or different fields, universities, the public sector, and non-governmental organizations, provides several advantages regarding productivity, employment, and branding. The instrumental position of clustering in regional development for the purpose of competitiveness in global trade has brought about the necessity to use this instrument effectively. While SMEs have significant contributions to the development of the business and investment environment in their region of activity, their organizational capacity is limited, and they have marketing and funding issues. This situation necessitates supporting clusters that gather SMEs and organize them around common goals, as well as regional developments and plans that use clusters that are responsive to SMEs as instruments. The purpose of this study is to identify the sectors that show clustering potential in the industry of the TR52 Nuts 2 Region (Konya and Karaman). For this purpose, using data from the firm capacity report published by the Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey (TOBB), firm data were analyzed on the NACE Rev. 2, 4 level, and the 3-star analysis method was utilized. According to the results of the analysis, it was determined that 34 sectors in Konya and 4 in Karaman were in the mature cluster category. This study is important in terms of identifying sectors with high competitiveness and clustering potential in the region. The empirical results show that clustering activities should be supported in the machinery and equipment sectors for Konya province and in the food sector for Karaman province.

Atf/Citation: Karaçayır, E. (2024). TR52 Düzey-2 Bölgesi Sanayi Kümelenme Potansiyeli, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 230-243.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Küreselleşme ile dünya ticaretinde rekabet avantajının önemli hale gelmesi, yöntem olarak kümelenemeye olan ilginin de artmasını sağlamıştır. Rekabet gücü, verimlilik ve bölgesel kalkınmaya odaklanan kümelene, Porter'ın (1990) çalışması ile literatüre girmiştir. Bu çalışmada ülkelerin belirli sektörlerde rekabet avantajını kazanmalarında etkili olan faktörler araştırılmıştır. Porter'ın (1990) çalışmasını temel alarak yapılan çalışmalarda, kümelene üzerine zengin bir literatür oluşmuş, bölgesel kalkınma ile rekabet stratejileri için kümelenemenin önemli bir araç olduğu anlaşılmıştır.

Bölgesel kalkınmada, kümelenemenin araç olarak kullanabilmesi için, küme potansiyeli taşıyan sektörlerin tespit edilmesi son derece önemlidir. Tespit edilen potansiyel kümelerin dikkate alınması, uygulanacak politikaların da etkinliğini arttıracaktır. Kümelene potansiyeli taşıyan sektörler odağında yürütülecek hibe programları, koordinasyon faaliyetleri ve iş birliği stratejileri, sektörlerin küresel ticarete rekabetçi yapılarının güçlenmesini sağlayacaktır.

Bu çalışmanın amacı TR52 Düzey 2 Bölgesi (Konya, Karaman) sanayisindeki kümelene potansiyeli gösteren sektörleri tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda, 2023 yılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) sanayi veri tabanı aracılığı ile ulaşılan firma kapasite raporu verileri, Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması (Statistical Classification of Economic Activities in The European Community/NACE) Revizyon 2 (Rev. 2) 4 basamaklı sektörler düzeyinde düzenlenmiştir. Çalışmada, üç yıldız analiz yönteminden yararlanılarak, bölgedeki Konya ve Karaman illerinde kümelene potansiyeli taşıyan sektörler belirlenmiştir.

Bölge içerisindeki rekabetçi sektörlerin tespit edilerek, bu sektörlerin desteklenmesine yönelik plan ve programların geliştirilmesi, bölgesel kalkınma için oldukça önem arz etmektedir. Bu kapsamda kümelenemeyi araç olarak kullanan stratejiler, nihai olarak rekabetçi sektörlerin katma değer artışı sağlaması ile bölgesel kalkınmayı olumlu etkileyecektir. Kümelenemenin bölgesel kalkınmada araç olarak kullanılabilmesi için öncelikli olarak bölgedeki kümelene potansiyeli yüksek olan sektörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Sektör düzeyinde, potansiyel kümeleri belirlemek yeni yatırım çekme ve istihdamın sağlanmasında oldukça önemlidir. Ayrıca yerel ve merkezi kamu kurumlarının yatırım planlamaları ve kalkınma stratejilerinin etkinliği için de sektörel küme oluşumları dikkate alınmalıdır.

Kümelene potansiyeli taşıyan sektörlerin belirlenmesinde kullanılan üç yıldız analiz yöntemi, üç kriteri dikkate alarak sektör hakkında kümelene derecesini ölçmektedir. Literatürde büyüklük, başatlık ve uzmanlaşma olarak bilinen bu üç kriter için eşik değerler önerilmektedir. Herhangi bir sektörde, tüm kriterler için hesaplanan değerlerin, kriterler için belirlenen eşik değerleri aşması durumunda, o sektörün kümelene potansiyeli en yüksek seviyede olan, olgun küme kategorisinde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Üç yıldız analiz yönteminde kriterler için belirlenecek eşik değerler, sektörlerin kümelene derecesini ölçmede oldukça önemlidir. Belirlenecek eşik değerlerin seçimine yönelik, önemli çalışmalar olmasına rağmen; literatürde bu konuda bir uzlaşma mevcut değildir. Bu nedenle çalışmada, eşik değerlerin belirlenmesine yönelik, literatürdeki çalışmalar incelenmiş ve ilgili tartışmalar dikkate alınmıştır. Ayrıca eşik değerlerin belirlenmesinde, literatürdeki çalışmalara ilave olarak, bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik de dikkat alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde kümelene kavramsal olarak incelenmiş ve kümelenemenin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, literatür taraması sunulmuş olup; kümelene potansiyelinin belirlenmesine yönelik yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde, TR52 Düzey 2 Bölgesi için mevcut imalat sanayi kümelene üzerine değerlendirme yapılmıştır. Dördüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem tanıtılmış; kümeleneyle ilişkin ulaşılan sektör bulguları raporlanmıştır. Çalışma politika önerilerini kapsayan sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

1. KÜMELENEME YAKLAŞIMI VE BÖLGESEL KALKINMA

Kavramsal açıdan kümelene, mekânsal birliktelik anlamına gelmekte iken; rekabet gücünün artırılması, bölgesel kalkınma, inovasyon, karşılıklı etkileşim, bilgi alışverişi ve kamu desteğini kapsayan yönetim modeli olarak tanımlamak da mümkündür (Temel, 2017: 243). Kümelene, bölgesel

kalkınma ve gelişme için gerekli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Kamu kurumlarının ve özel sektörün katılımı, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve üniversitelerin desteği ile yüksek teknoloji üretmeyi hedefleyen kümeler, bölgesel atılımlar için gerekli örnek bir model oluşturmaktadır (Şen ve Sandal, 2017: 60).

Küresel deneyimler, bölgesel bir ekonomik sistemin etkinliği ve rekabet edebilirliği bakımından, kümelenemenin gelişmiş ülkelerin büyümesi için en önemli eğilim olduğunu göstermektedir. Kümelene, yapısal değişiklik ve rekabet gücünün iyileştirilmesi, sanayi politikası hedeflerinin gerçekleşmesi ve bölgesel ekonomilerin büyümesinin hızlandırılmasında güçlü bir araç olması nedeniyle, politika yapıcı ve uzman araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Kümelene, istihdamı olumlu etkilerken, bölgesel endüstrilerin sürdürülebilirliğini ve rekabet gücünü de arttırmakta, gelir dağılımındaki bozulmayı ise engellemektedir (Dyrdonava, 2016: 243).

Kümelenemenin bölgesel kalkınmada araç olarak kullanılması neticesinde, her bir bölgenin rekabet avantajına sahip olduğu sektörler ön plana çıkarken; ön plana çıkan bu sektörlerde de rekabet avantajı oluşmaktadır. Kümelenemenin, bölgesel rekabet avantajı üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Öncelikle, küme içerisinde yer alan işletmeler girdi sağlamada, bilgi ve teknolojiye erişimde kümelenemenin sağladığı kolaylık ile verimliliğini arttırmaktadır. Ayrıca, küme içerisinde yer alan işletmelerin kurumlar ile yaptıkları iş birlikleri yenilik yapma kapasitelerini arttırmaktadır. Son olarak, kümelene içerisinde yer almanın getireceği avantaj ile yeni işletmelerin kuruluş yeri kararları girişimcilik ve istihdamı olumlu etkiyecektir (Alsaç, 2010: 37).

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) bölge ekonomisine istihdam başta olmak üzere, ihracat, teknoloji, girişimcilik, rekabet ve daha birçok alanda katkı sağlamaktadır. Bu durum, KOBİ'lere duyarlı bölgesel kalkınma politika ve stratejilerin belirlenmesi gerekliliğini göstermektedir.

Günümüz küresel ticaretinde KOBİ'lerin, başarılı olması ve rekabet gücünü çekmemesi için pazarlama ve finansman sorunlarına çözüm bulması gerekmektedir. KOBİ'lerin belirtilen bu sorunlara, kurumsal kapasiteleri dikkate alındığında tek başına çözüm bulabilmesi oldukça güçtür. Bu nedenle KOBİ'leri içine alan, bölgesel düzeyde kümelenemelerin teşvik edilmesi gerekmektedir. Bölgesel kümelene modeli ile belirli bir hedef doğrultusunda bir araya gelen KOBİ'ler, iş birliğine yönelirken; rekabetçi yapılarını da güçlendirmektedir (Yüce, 2012: 61).

Aynı veya farklı sektörlerde tecrübe paylaşımı, kaynakların etkin kullanımı, ortak hareket etme hedefleri doğrultusunda bir araya gelen KOBİ'lerin oluşturduğu kümeler, rekabet avantajının kazanılmasında önemlidir. Kamu ve sivil toplum kesimi temsilcilerinin de katılımıyla büyüyen ve işlerlik kazanan kümeler, bölgesel kalkınma ve refahın artırılmasına katkı sunmaktadır. KOBİ'lere yönelik kümelene modelleri ise şu maddelerde incelenebilir (DOKA, 2014:41-42):

- Sektörlerin bölgeler bazında kümelere yoğunlaşması modeli: Bölgelerin karakteristik özellikleri neticesinde ortaya çıkan sektörlerin belirlenerek bu sektörlerde kümelenemeye gidilmesi.
- Bölge-içi kümelene modeli: Öncü sektörler bölgelere ayrıldıktan sonra, bölge içerisinde uzmanlaşmalara gidilmesi.
- Şehir bazında kümelene modeli: Bölgedeki öncü sektörlerin belirlenmesi ve bu bölgede gerçekleştirilen kümelene için cazibe merkezi oluşturulması.
- İş birliği ağları ve network ortamında kümelene modeli: Bilgi ve iletişimin gelişmesi ile farklı bölge veya ülkelerde yer alan işletmelerin bir araya gelmesi.

Geleneksel bölgesel politikalara karşı yeni gelişen bölgesel politikalar, küme içerisindeki paydaşlar arasındaki ekonomik ve sosyal ağlar ile coğrafi yakınlığın oluşturduğu avantajlara odaklanmaktadır. Bu anlamda kümelene, diğer bölgesel gelişme araçlarının tamamlayıcısı konumunda değerlendirilebilir. Kümelene faaliyetlerinin desteklenmesi ile küme içerisindeki paydaşların ağı güçlenerek, kümelenemenin bölgesel ekonomi ile olumlu etkileşimi artacaktır. Kümelerin güçlenmesi ile bölge içerisinde yeni fırsatlar oluşacak, yeni işletmelerin kurulması ile girişimcilik ve iş olanakları da artacaktır (Alsaç, 2010: 55).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde, kümelene potansiyelinin belirlenmesine yönelik yapılmış çalışmalar incelenmiştir. İncelenen bu çalışmaların hangi bölge için yapıldığı, sektör ve dönem bilgileri sunulmuştur. Literatürde kümelene potansiyelinin tespitine yönelik olarak, sıklıkla üç yıldız analiz yöntemine başvurulduğu tespit edilmiştir. Üç yıldız kapsamındaki literatür taraması, kritik değerlerin belirlenmesi ve eşik değerlerin hesaplanması için yol gösterici olmuştur.

Sölvell ve diğerleri (2008) çalışmasında, AB'ye yeni üye olmuş 10 ülkenin bölgesel yoğunlaşma analizini gerçekleştirmiştir. Çalışmada endüstriyel uzmanlaşmalar ve kümelenemeler, bölgesel düzeyde ve NACE 3 basamaklı sektörler için ölçülmüştür. Analiz sonuçlarına göre AB'ye yeni üye olmuş 10 ülkede 19 sektörde kümelene potansiyeli tespit edilmiştir. Erkut (2011) çalışmasında, Aydın ili için kümelene potansiyeli olan sektörleri araştırmıştır. Çalışmada, 2009 yılı için 2 basamak düzeyinde 87 sektörde farklı veri kaynakları kullanılmıştır. Analiz neticesinde 6 sektörde kümelene potansiyeli tespit edilmiştir.

Günaydın (2013) çalışmasında, TR31 Düzey 2 Bölgesinde (İzmir) NACE Rev. 1, 4 basamaklı 51 sektör ve 4 basamaklı 195 sektör düzeyinde veriler kullanılmıştır. Analiz neticesinde, 2 basamak düzeyinde 14 sektörde; 4 basamak düzeyinde ise 39 sektörde kümelene potansiyeli tespit edilmiştir. Yardımcı (2014) çalışmasında, Ankara ilinde sektörler için 2012 ve 2013 yılları için TOBB tarafından açıklanan ve NACE Rev. 2, sınıflamasını dikkate alınarak kapasite raporları istatistiki verilerinden yararlanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre kümelene eğiliminde olan sektörlerin yüksek teknoloji sınıflamasında olduğu tespit edilmiştir.

Novac (2016) çalışmasında, Moldova Cumhuriyetinin kümelene politikasını desteklemek amacıyla, Moldova'nın Ekonomik Faaliyetlerinin Sınıflandırılması (Classification of Economic Activities of Moldova/CAEM) Rev. 2 sınıflamasında 3 basamaklı sektörleri dikkate alarak çalışmasını gerçekleştirmiştir. Analiz sonuçlarına göre bölgesel düzeyde 10'u üç yıldızla sahip olmak üzere 50 sektörde kümelene tespit edilmiştir. Şen ve Sandal (2017) çalışmasında, Gaziantep ili için, TOBB sanayi veri tabanında 2015 yılı için firma verileri kullanılarak; 2, 4 ve 6 basamaklı sektörler için kümelene tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre 6 basamaklı sektör düzeyinde, 30 sektörün uygun küme olduğu tespit edilmiştir.

Seki ve Arslan (2017) çalışmasında, TRC2 Düzey 2 Bölgesinde (Şanlıurfa ve Diyarbakır) imalat sanayi kümelene potansiyelini araştırmıştır. Çalışmada üç yıldız yönteminden yararlanılmış olup; TOBB sanayi veri tabanında 2016 yılı verileri kullanılarak; NACE Rev. 2, sınıflamasındaki 2 ve 4 basamaklı sektörler dikkate alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre, bölgede kümelene potansiyelinde olan sektör tespit edilmemiştir. Seki ve diğerleri (2018) çalışmasında, TR22 Düzey 2 Bölgesinde (Çanakkale) kümelene potansiyeline sahip sektörleri araştırmıştır. Çalışmada, NACE Rev. 2, 4 basamaklı sektör düzeyinde 2017 yılı verileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre 8 sektörde kümelene potansiyeli olduğu tespit edilmiştir.

İyem ve diğerleri (2018) çalışmasında, TR32 Düzey 2 Bölgesinde (Aydın ve Denizli) 87 sektör için, istihdam ve iş yeri verileri kullanarak araştırmasını tamamlamıştır. Analiz sonuçlarına göre Aydın ve Denizli illerinde 4 farklı sektörde kümelene potansiyeli tespit edilmiştir. Demirdöğen (2018) çalışmasında, TRA1 Düzey 2 Bölgesinde (Erzurum, Erzincan ve Bayburt) sektörleri araştırmıştır. Çalışmada, NACE Rev. 2, 2 basamak düzeyinde 2016 yılı Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) istihdam ve iş yeri sayısı kullanılmıştır. Çalışmada, TRA1 Düzey 2 Bölgesinde istihdam verilerine göre 1 sektörde kümelene potansiyeli tespit edilirken; işyeri sayısına göre ise herhangi bir sektörde kümelene potansiyeli tespit edilmemiştir.

Çamlıca ve Şenkayas (2020) çalışmasında, TR32 Düzey 2 Bölgesi için kümelene faaliyetlerinin uygun olabileceği sektörleri araştırmıştır. Çalışmada 2017 SGK İş yeri ve Sigortalı İstatistikleri kullanılarak; bölgesel yoğunlaşma (location quotient) ve değişim payı (shift share) yöntemlerinden

yararlanılmıştır. Çalışmada bölgedeki iller için kümelene çalışmalarının başlatılabilmesine yönelik olarak, 2 basamak düzeyinde sektör önerisinde bulunulmuştur. Karaçor ve diğerleri (2022) çalışmasında, Konya ili Beyşehir ilçesi için silah endüstrisindeki kümelenemenin, bölgesel kalkınma üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada 2015-2019 yılları, NACE Rev. 2, Tabanca, revolver (altıpatlar), av tüfeği, havalı tabanca, cop, vb. askeri amaçlı olmayan ateşli silahlar ve benzeri aletlerin ve bunların parçalarının imalatı (254001) endüstrisi için araştırma yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre sektör düzeyinde güçlü bir kümelene olduğu tespit edilmiştir.

3. TR52 DÜZEY 2 BÖLGESİNDE İMALAT SANAYİ KÜMELENMESİ

Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları (SEGE), bölgesel politikaların belirlenmesi ve bölgelerin gelişmişlik düzeylerinin tanımlanmasında önemli bir çalışmadır. SEGE (2017) Düzey-2 bölgelerinin sıralamasında TR52 Düzey 2 Bölgesi, 26 bölge içerisinde 9. sırada; 4 bölge kademesi içerisinde ise 2. sıradadır. SEGE il düzeyindeki sıralamada ise, Bölge içerisindeki Konya 14. sırada, Karaman ise 35. sıradadır (T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

Bölgede içerisindeki Konya ilinde kümelene faaliyetleri 2006 yılında yürütülen AB projesi ile başlamış olup; on iki sektörde kümelene potansiyeli tespit edilmiştir. Bölgede gelişime açık olan otomotiv sektöründe öncelikli olarak kümelene gidiştir. Bu sektördeki kümelene, diğer sektörlerdeki kümelene oluşumlarını da desteklemiştir (KSO, 2023).

Tablo 1’de Konya ilindeki kümelene oluşumları ve bu oluşumların bilgileri sunulmuştur. Çalışmada sektörler için kümelene potansiyelinin belirlenmesi amaçlandığı için, bölgedeki küme bilgilerinin sunulması, mevcut kümelerin başarısını izlemeye de önem arz etmektedir. Ayrıca kümelene potansiyeli hesaplamaları neticesinde, yeni kümelene önerisinin gerçekleştirilebilmesi için mevcut kümelerin sunulmasının faydalı olacağı değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Konya İli için Mevcut Kümeler

Küme Adı	Küme Bilgisi
Otomotiv Yan Sanayi	Bölgedeki ilk kümelene oluşumu olarak gösterilmekte iken ülke geneli çalışmalarda da pilot uygulama olarak seçilmiştir. Otomotiv sektöründeki firmaların katılımıyla, 2008 yılında kurulmuştur.
Ayakkabıcılık	Konya ili ayakkabı imalat sektöründe güçlü bir potansiyele sahiptir. Bu küme 2011 yılında kurulmuştur.
Döküm	Döküm sektöründeki firmaların katılımıyla, üye firmalar arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla 2010 yılında kurulmuştur.
Tarım Makinaları	Ülkemizde önemli bir tarımsal üretim kapasitesine sahip olan Konya’da, tarıma dayalı makine imalatı oldukça gelişime açıktır. Bu küme 2012 yılında kurulmuştur.
Bilişim	Bilişim sektöründeki firmaların katılımıyla, üye firmalar arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla 2014 yılında kurulmuştur.
Bütünsel Güvenlik, Sağlık ve Teknoloji	Bütünsel güvenlik, havacılık, medikal sektörlerini kapsayıcı Konya ilindeki üniversite ve ilgili firmaların katılımıyla 2022 yılında oluşturulmuştur.

Kaynak: KSO ve AKİP, 2023

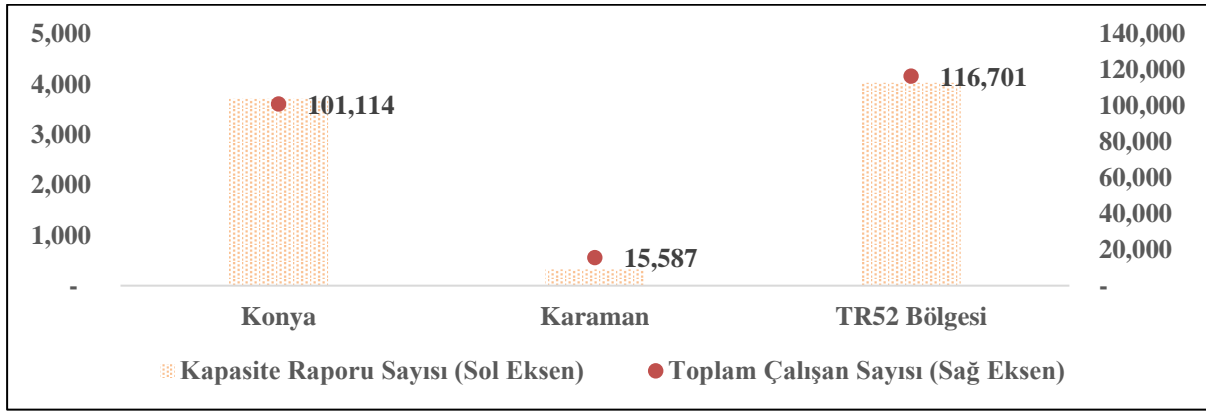
TR52 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Bölge planında, kümelene öncelikli alanlar içerisinde belirlenmiş olup; kümelene girişimlerinin teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Bölge imalat sanayi genelinde, gıda, makine ekipman, fabrikasyon metal ürünleri imalatı sektörlerinde güçlü bir kümelene potansiyeli olduğu tespit edilmiştir (MEVKA, 2014: 34). Bölgedeki imalat sanayi kümelene

potansiyelinin belirlenmesine yönelik yapılan çalışma ve raporlamalar ana faaliyet kollarına odaklanmaktadır. Kümelene faaliyetlerinin başlamasında yol gösterici nitelikte olabilecek ve alt başlıkları kapsayan çalışmalar ise yeterince bulunmamaktadır. İmalat sanayinin gelişimi ve bölgedeki önemi düşünüldüğünde, alt sektörlere odaklanan ve kümelene potansiyelini gösteren çalışmanın gerekli olduğu değerlendirilmiştir.

4. YÖNTEM VE ANALİZ

4.1. Veri

Çalışmada 2023 yılı TOBB sanayi veri tabanında mevcut, sanayi kapasite raporu istatistiklerinden yararlanılmıştır. TR52 Düzey 2 Bölgesi illeri için, faaliyetlere göre il genel durumu dikkate alınarak, NACE Rev. 2, 4 basamaklı sektör bilgilerine ulaşılmıştır. Bu illerde belirli büyüklükte olmayan sektörler, yeterli kümelene potansiyeli olmaması gereğiyle hesaplamadan çıkartılmıştır. Buna göre 10 firma ve 100 çalışandan az olan sektörler hesaplamaya dahil edilmemiştir. Firma ve sektör sınırlaması dikkate alındığında, Konya'da 112 sektör, Karaman'da ise 14 sektör için toplulaştırılmış firma verileri kullanılmıştır. Şekil 1'de bölge kapasite raporu istatistik bilgisi sunulmuştur.

Şekil 1. TR52 Düzey 2 Bölgesi 2023 Kapasite Raporu Bilgisi

Kaynak: TOBB, 2023

2023 yılı itibarıyla Konya'da 3.974, Karaman'da 363 ve bölgede ise toplam 4.035 adet geçerli kapasite raporu bulunmaktadır. Bölgedeki kapasite raporlarının Türkiye içerisindeki payının, Konya için yüzde 4, Karaman için yüzde 0,38 ve bölge için yüzde 4,038 olduğu tespit edilmiştir. Kapasite raporları dikkate alındığında çalışan sayısı, Konya'da 101.114, Karaman'da 15.587, bölge genelinde ise toplam 116.701 kişidir. Çalışan sayısının Türkiye içerisindeki payının, Konya için yüzde 3, Karaman için yüzde 0,40 ve bölge için yüzde 3,40 olduğu tespit edilmiştir.

4.2. Yöntem

Bölgesel düzeyde kümelene potansiyelinin belirlenmesinde farklı yöntemler kullanılmakta iken; literatürde yöntem konusunda sistematik bir sınıflama bulunmamaktadır. Değişim payı yaklaşımı, bölgesel girdi-çıkı analiz, Hirschman-Herfindahl indeksi, coğrafi yoğunlaşma katsayısı, yoğunlaşma katsayısı ve üç yıldız analizi bu yöntemler arasında gösterilmektedir. Avrupa Kümelene Platformu (European Cluster Observatory /ECO) tarafından geliştirilen üç yıldız analiz yöntemi; AB ve ABD'de kümelene analizlerinde sıklıkla kullanılmaktadır (Şen ve Sandal, 2017: 48).

Üç yıldız analiz yöntemi diğer yöntemlere göre çeşitli avantajlara sahiptir. Bu yöntem, olgun sektörler dışında aday ve potansiyel küme tespitlerine de imkân vermektedir (Şen ve Sandal, 2017). Uluslararası geçerliliği olan bu yöntemin, anlaşılır olması ve erişimi kolay verileri gerektirmesi de diğer avantajları arasında gösterilmektedir (Seki ve Arslan, 2018: 46).

Üç yıldız analiz yönteminde, kümelene potansiyelinin hesaplanabilmesi için üç kriter dikkate alınmaktadır. Bu kriterler: büyüklük, başatlık ve uzmanlaşmadır. Bu kriterler dikkate alınarak, incelenen sektörün diğer sektörlerle göre ne kadar üstün olduğu tespit edilmektedir. Analizde, sektörlerin bu

kriterlere göre tek tek incelenmesi gerekmektedir (Baca, 2022:19). Her bir sektörün incelenmesinde ise dikkate alınacak kriterler için eşik değerler belirlenmektedir. Kriterler için hesaplanan değerlerin eşik değerinin üzerinde çıkması durumunda, incelenen sektör bir yıldız almaktadır. Sektör, tüm kriterlerden yıldız alması durumunda olgun küme, iki kriterden yıldız alması durumunda potansiyel küme, tek yıldız alması durumunda ise aday küme kategorisindedir (Ceyhan ve Özcan, 2018: 152).

Tablo 2’de, üç yıldız analizi yöntemi kriterleri, hesaplama yöntemi, eşik değeri ve açıklaması sunulmuştur. Eşik değerlerin belirlenmesinde, sektör ve bölgeye göre farklı değerler söz konusu olmaktadır. Literatürde, büyüklük ve başatlık için farklı eşik değerleri söz konusu iken; uzmanlaşma için “1” değeri üzerinde hâkim bir görüş mevcuttur. Uzmanlaşma için en azından sektörün bölgedeki payının ülke payını karşılaması beklenen bir durumdur (Şen ve Sandal, 2017: 49).

Tablo 2. Üç Yıldız Analiz Kriterleri ve Açıklamaları

Kriterler	Açıklama	Formül	Eşik Değer
Büyüklik	Bölgedeki belirlenen sektördeki istihdam sayısının, Türkiye’deki o sektördeki istihdam sayısına oranıdır.	$ei/Eİ$	$ei/Eİ > 0,01$
Başatlık	Bölgedeki belirlenen sektördeki istihdam sayısının, bölgedeki tüm sektörlerdeki istihdam sayısına oranıdır.	ei/et	$ei/et > 0,01$ ve $0,07$
Uzmanlaşma	Bölgedeki belirlenen sektörün bölge içerisindeki istihdam payının, o sektörün Türkiye’deki istihdam payına oranıdır.	$(ei/et) / (Ei/Et)$	$(ei/et) / (Ei/Et) > 1$
ei: Bölgedeki i sektöründeki istihdam sayısı et: Bölgedeki tüm sektörlerdeki istihdam sayısı Ei: Türkiye’deki i sektöründeki istihdam sayısı Et: Türkiye’deki tüm sektörlerdeki istihdam sayısı			

Kaynak: Seki ve diğerleri (2018: 22); Şen ve Sandal (2017:49)’den uyarlanmıştır.

Alt sektör düzeyinde yapılan hesaplamalarda, toplulaştırılmış sektörlerle kıyasla çalışan ve firma sayısı azalmaktadır. Bu nedenle, NACE Rev. 2, 4 basamak dikkate alındığında, üç yıldız analiz yönteminin hesaplanabilmesi için büyüklük ve başatlık eşik değerlerinin il ve sektör bazında belirlenmesi önerilmektedir (BEBKA, 2012: 34). Örneğin İZKA (2010) çalışmasında, İzmir’deki kümelene potansiyelinin tespiti için üç yıldız analiz yönteminden yararlanılmış olup; başatlık kriteri için tespit ettiği eşik değerler 2 ve 4 basamak için değişkenlik göstermektedir. Literatürde eşik değerlerinin belirlenmesinde, İZKA (2010) çalışmasına sıklıkla başvurulmaktadır. İZKA (2010) çalışmasında 2 basamak için başatlık kriteri eşik değerini “0,01”; 4 basamak için ise başatlık kriteri “0,004” olarak belirlemiştir.

Ceyhan ve Özcan (2018), Şen ve Sandal (2017), Demirdöğen (2018) çalışmalarında, büyüklük ve başatlık kriteri eşik değerlerinin belirlenmesinde bölge ve sektör verileri dikkate alınmıştır. Buna göre büyüklük kriteri için, Türkiye’deki 81 il dikkate alınmış olup, eşik değer “0,01” (1/81) olarak belirlenmiştir. Başatlık kriteri için, ildeki ulaşılan sektör sayısı dikkate alınmıştır. Buna göre eşik değer, Konya için “0,008” (1/112); Karaman için ise “0,07” (1/14) olarak hesaplanabilir.

Çalışmada eşik değer konusunda literatürde yapılmış çalışmalar incelenmiş olup; Konya ili için yüksek eşik değerlerin seçilmesi uygun görülmüştür. SEGE sıralamasında Konya’nın Karaman’a göre daha iyi durumda olmasından, bölge içi gelişmişlik farkı gözetilmek istenmiştir. Konya ilinde başatlık kriteri için önerilen “0,008” değerinin üzerinde, Karaman için ise önerilen “0,07” değeri dikkate alınarak; Konya ili için daha seçici ve sınırlı bir kümelene potansiyel listesinin oluşması

amaçlanmıştır. Bu karar neticesinde: Konya ili için büyüklük ve başatlık için “0,02”; uzmanlaşma için ise “1,25” değerleri eşik değer olarak seçilmiştir. Karaman ili için büyüklük için “0,01”, başatlık için “0,07” ve uzmanlaşma için ise “1” eşik değer olarak kabul edilmiştir.

4.3. Bulgular

TR52 Düzey 2 Bölgesinde bulunan illeri için sektör düzeyinde kümelenme eğilimlerinin tespiti amacıyla; üç yıldız analiz yöntemi kullanılarak, veriler üzerinde gerekli hesaplamalar yapılmıştır. Hesaplamaya dahil edilen bütün sektörlerde il düzeyinde büyüklük, başatlık ve uzmanlaşma kriter hesaplamaları yapılmıştır. Bu kriterler için yapılan hesaplamaların, belirlenen eşik değerlerin üzerinde olduğu sektörlerle ait bulgular bu kısımda raporlanmıştır¹.

Tablo 3’te Konya ilinde, 3 yıldız alan sektörler sunulmuştur. Buna göre, büyüklük, başatlık ve uzmanlaşma kriterlerine göre hesaplanan değerlerin, belirlenen eşik değerlerden yüksek olduğu 34 sektör tespit edilmiştir. Bu sektörlerde, büyüklük ve uzmanlaşma kriteri sıralamasına göre, silah ve mühimmat (cephane) imalatı (25.40); başatlık kriteri sıralamasına göre ise motorlu kara taşıtları için diğer parça ve aksesuarların imalatı (29.32) sektörünün en yüksek katsayıya ulaştığı tespit edilmiştir.

Tablo 3. Konya İli 3 Yıldız Sektörleri

Kod	Açıklama	Büyüklük	Başatlık	Uzmanlaşma
25.40	Silah ve mühimmat (cephane) imalatı	0,26	0,06	9,96
24.52	Çelik dökümü	0,16	0,02	6,26
25.41	Demir döküm	0,16	0,04	6,24
28.30	Tarım ve ormancılık makinelerinin imalatı	0,16	0,06	5,99
28.15	Rulman, dişli/dişli takımı, şanzıman ve tahrik elemanlarının imalatı	0,15	0,04	5,81
28.93	Gıda, içecek ve tütün işleme makineleri imalatı	0,14	0,05	5,39
10.91	Çiftlik hayvanları için hazır yem imalatı	0,14	0,03	5,24
28.12	Akışkan gücü ile çalışan ekipmanların imalatı	0,13	0,04	5,20
10.81	Şeker imalatı	0,11	0,03	4,25
29.20	Motorlu kara taşıtları karoseri (kaporta) imalatı; treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	0,11	0,04	4,06
29.32	Motorlu kara taşıtları için diğer parça ve aksesuarların imalatı	0,10	0,14	3,70
28.22	Kaldırma ve taşıma ekipmanları imalatı	0,09	0,07	3,60
10.51	Süthane işletmeciliği ve peynir imalatı	0,09	0,04	3,54
28.13	Diğer pompaların ve kompresörlerin imalatı	0,09	0,03	3,54

¹ Kriterler ve eşik değerler dikkate alınarak bölge illerindeki tüm sektörlerin kümelenme ve teknoloji durumu belirlenmiş olup; sayfa sınırlaması gözetilerek çalışmada raporlanmamıştır. Tüm sektörlerin kümelenme durumu, araştırmacılar tarafından yazardan talep edilebilir.

28.41	Metal işleme makinelerinin imalatı	0,09	0,03	3,38
10.72	Peksimet ve bisküvi imalatı; dayanıklı pastane ürünleri ve dayanıklı kek imalatı	0,08	0,03	3,11
27.90	Diğer elektrikli ekipmanların imalatı	0,08	0,03	2,92
25.61	Metallerin işlenmesi ve kaplanması	0,07	0,04	2,76
08.11	Süsleme ve yapı taşları ile kireç taşı, alçı taşı, tebeşir ve kayağantaşı (arduvaz-kayraktaşı) ocakçılığı	0,07	0,03	2,71
25.29	Metalden diğer tank, rezervuar ve konteynerler imalatı	0,07	0,02	2,70
10.82	Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı	0,06	0,04	2,39
28.11	Motor ve türbin imalatı (hava taşıtı, motorlu taşıt ve motosiklet motorları hariç)	0,06	0,02	2,37
24.42	Alüminyum üretimi	0,06	0,03	2,33
10.71	Ekmek, taze pastane ürünleri ve taze kek imalatı	0,05	0,04	1,96
28.29	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer genel amaçlı makinelerin imalatı	0,05	0,03	1,86
38.32	Tasnif edilmiş materyallerin geri kazanımı	0,04	0,04	1,64
22.23	Plastik inşaat malzemesi imalatı	0,04	0,02	1,61
28.99	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer özel amaçlı makinelerin imalatı	0,04	0,02	1,60
10.61	Öğütülmüş hububat ve sebze ürünleri imalatı	0,04	0,03	1,56
82.92	Paketleme faaliyetleri	0,04	0,04	1,51
25.99	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer fabrikasyon metal ürünlerin imalatı	0,04	0,03	1,37
10.39	Başka yerde sınıflandırılmamış meyve ve sebzelerin işlenmesi ve saklanması	0,03	0,03	1,27
22.22	Plastik torba, çanta, poşet, çuval, kutu, damacana, şişe, makara vb. paketleme malzemelerinin imalatı	0,03	0,03	1,27
25.50	Metallerin dövülmesi, preslenmesi, baskılanması ve yuvarlanması; toz metalürjisi	0,03	0,02	1,27

Kaynak: TOBB, 2023 verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 4'te Karaman ilinde, 3 yıldız alan sektörler sunulmuştur. Buna göre, büyüklük, başatlık ve uzmanlaşma kriterlerine göre hesaplanan değerlerin, belirlenen eşik değerlerden yüksek olduğu 4 sektör tespit edilmiştir. Bu sektörlerde, büyüklük, uzmanlaşma ve başatlık kriteri sıralamasına göre Peksimet

ve bisküvi imalatı; dayanıklı pastane ürünleri ve dayanıklı kek imalatı (10.72) sektörünün en yüksek katsayıya ulaştığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Karaman İli 3 Yıldız Sektörleri

Kod	Açıklama	Büyükük	Başatlık	Uzmanlaşma
10.72	Peksimet ve bisküvi imalatı; dayanıklı pastane ürünleri ve dayanıklı kek imalatı	0,19	0,53	48,76
10.71	Ekmek, taze pastane ürünleri ve taze kek imalatı	0,10	0,48	26,10
10.82	Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı	0,10	0,47	26,16
10.61	Öğütülmüş hububat ve sebze ürünleri imalatı	0,06	0,26	15,29

Kaynak: TOBB, 2023 verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada TR52 Düzey 2 Bölgesi illerinin sanayisindeki kümelene potansiyeline sahip sektörler üç yıldız analiz yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. TOBB sanayi istatistikleri veri tabanı kullanılarak NACE 4 basamak sektör düzeyinde hesaplamalar yapılmıştır. Analiz sonucuna göre Konya ilinde 34; Karaman ilinde ise 4 sektörün 3 yıldız aldığı ve olgun küme kategorisinde olduğu tespit edilmiştir.

Bölgesel kalkınmada oldukça önemli bir araç olan kümelene yaklaşımı, bölgedeki sektör temsilcileri, üniversite ve STK'ların iş birliğini kapsamaktadır. Yeni oluşturulacak kümelene oluşumlarının özellikle teknoloji seviyesi yüksek sektörlerde başlatılması, bölge illerinde katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesini de teşvik edecektir. Bu doğrultuda Konya ve Karaman illerinde mevcut kümelene meler ile yerel kalkınma dinamikleri dikkate alınarak kümelene önerileri bu kısımda sunulmuştur.

Konya ili için analiz neticesinde, Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı (28) sektörü kapsamında kümelene oluşumları önerilmektedir. Rulman, dişli/dişli takımı, şanzıman ve tahrik elemanlarının imalatı (28.15) sektöründe toplam çalışan sayısı 4.132 kişi iken; toplam firma sayısı 98'dir. Gıda, içecek ve tütün işleme makineleri imalatı (28.93) sektöründe toplam çalışan sayısı 4.890 kişi iken; toplam firma sayısı 194'tür. Akışkan gücü ile çalışan ekipmanların imalatı (28.12) sektöründe toplam çalışan sayısı 3.802 kişi iken; toplam firma sayısı 107'dir. Kaldırma ve taşıma ekipmanları imalatı (28.22) sektöründe toplam çalışan sayısı 6.711 kişi iken; toplam firma sayısı 257'dir. Diğer pompaların ve kompresörlerin imalatı (28.13) sektöründe toplam çalışan sayısı 3.167 kişi iken; toplam firma sayısı 79'dir. Metal işleme makinelerinin imalatı (28.41) sektöründe toplam çalışan sayısı 3.262 kişi iken; toplam firma sayısı 121'dir. Metal işleme makinelerinin imalatı (28.41) sektöründe toplam çalışan sayısı 3.262 kişi iken; toplam firma sayısı 121'dir. Motor ve türbin imalatı (hava taşıtı, motorlu taşıt ve motosiklet motorları hariç) (28.11) sektöründe toplam çalışan sayısı 2.226 kişi iken; toplam firma sayısı 42'dir.

Karaman ili için analiz neticesinde Gıda ürünlerinin imalatı (10) sektörü kapsamında kümelene oluşumları önerilmektedir. Peksimet ve bisküvi imalatı; dayanıklı pastane ürünleri ve dayanıklı kek imalatı (10.72) sektöründe toplam çalışan sayısı 8.188 kişi iken; toplam firma sayısı 18'dir. Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı (10.82) sektöründe toplam çalışan sayısı 7.303 kişi iken; toplam firma sayısı 11'dir. Ekmek, taze pastane ürünleri ve taze kek imalatı (10.71) sektöründe toplam çalışan sayısı 7.415 kişi iken; toplam firma sayısı 18'dir. Öğütülmüş hububat ve sebze ürünleri imalatı (10.61) sektöründe toplam çalışan sayısı 3.983 kişi iken; toplam firma sayısı 12'dir.

TR52 Düzey 2 Bölgesi için kümelene potansiyelini tespit eden bu çalışma, bölge özelinde uygulanacak etkin kümelene politikaları için yol gösterici niteliktedir. Ayrıca çalışma bölge özelinde 4 basamaklı sektörleri kapsadığından, çalışmanın literatüre de katkı sunması beklenmektedir. Konya ili için savunma, otomotiv ve tarım aletleri sektörüne yönelik başlatılan kümelene oluşumları, bu sektörlerin bölge ve ülkemiz için rekabetçi yapılarına katkı sunmuştur. Bölgedeki savunma, otomotiv ve tarım aletleri sektörlerine ilave olarak; çalışmada ayrıntılı olarak belirtilen makine, ekipman ve gıda sektörleri özelinde kümelene faaliyetlerinin desteklenmesi, bölgesel kalkınma açısından son derece önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKİP (Anadolu Kümeleri İş birliği Platformu) (2023). Kümeler. Erişim Adresi: www.akip.org.tr/homepage Erişim tarihi: Şubat 2023
- Alsaç, F. (2010). Bölgesel gelişme aracı olarak kümelene yaklaşımı ve Türkiye için kümelene destek model önerisi. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Uzmanlık Tezi.
- Baca, H. (2022). Kümelene analizi: Türkiye illerinin sektörel bazda kümelene [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Kafkas Üniversitesi.
- BEBKA (Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı). (2012). TR 41 Bölgesi illeri kümelene analizleri. <https://bebka.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/TR41-Bo%CC%88lgesi-I%CC%87lleriKu%CC%88melenme-Analizleri.pdf>
- Ceyhan, M. S. ve Özcan, S.Ö. (2018). Bölgesel kalkınmada kümelene rolleri: Bartın ili ayakkabıcılık sektörü örneği. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(18), 141-163.
- Çamlıca, Z., ve Şenkayas, H. (2020). Kümelene potansiyelinin belirlenmesi: TR32 Bölgesi imalat sektörlerinde bir uygulama. *Journal of Yasar University*, Special Issue on 3rd International EUREFE, 88-105.
- Demirdöğen, S. (2018). Kümelene potansiyeli gösteren sektörlerin belirlenmesi: TRA 1 Düzey 2 Bölgesi üzerine bir uygulama. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(4), 85-113.
- DOKA (Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı). (2014). KOBİ'lerin bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri. https://www.doka.org.tr/dosyalar/page_492/attachment/kobilerin-bolgesel-kalkinma-uzerindeki-etkileri-sektor-raporu-2014.pdf
- Dyrdonava, A. N. (2016). Methodological approach to evaluation of clustering potential and efficiency improvement management for development of the regional industry clusters. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(S1), 243-248.
- Erkut, F. Ç. (2011). Kümelene ve Aydın ilindeki kümelene potansiyeli olan alanlar [Yayınlanmamış doktora Tezi], Aydın Menderes Üniversitesi.
- Günaydın, D. (2013). Bölgesel kalkınma sürecinde kümelene: TR 31 İzmir Bölgesi örneği. *International Anatolia Academic Online Journal*, 1(2), 11-47.
- İyem, C., Öztürk, D. G. ve Yıldız, F. Z. (2018, Eylül 7-8). Kümelene ve TR 32 Bölgesi illerinde kümelene potansiyeli [Sözlü Sunum]. IV. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi, Aydın, Türkiye.
- İZKA (İzmir Kalkınma Ajansı). (2010). İzmir kümelene analizi. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/izmir-kumelenme-analizi/611>
- Karaçor, Z., Yoruk, B. ve Güvenek, B. (2022, May 12-13). Examining the relationship of shotgun industry cluster and regional development with a three star analysis: the case of Beyşehir district, Konya province [Conference presentation]. 12th International Scientific Conference, Lithuania.
- KSO (Konya Sanayi Odası) (2023). Kümelene. Erişim Adresi: www.kso.org.tr Erişim tarihi: 10 Şubat 2023

- MEVKA (Mevlâna Kalkınma Ajansı). (2014). 2014-2023 Bölge planı. <https://www.mevka.org.tr/bolge-plani-2014-2023>
- Novac, A. (2016). Identification of clusterization potential at regional level and in industrial sector in the Republic of Moldova. *Theoretical and Scientific Journal*, (4), 42-49.
- Porter, M. E. (1990). New global strategies for competitive advantage. *Planning Review*, 18(3), 4-14.
- Seki, İ. ve Arslan, M. (2018). TRC2 (Diyarbakır-Şanlıurfa) Bölgesi kümelene potansiyel analizi. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 32-53.
- Seki, İ., Arslan, M. ve Bektaş, S. (2018). TR222 Çanakkale Bölgesi kümelene analizi. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 15-28.
- Sölvell, Ö., Ketels, C. Ve Lindqvist, G. (2008). Industrial specialization and regional clusters in the ten new EU member states. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 18(1/2), 104-130.
- Şen, Ö., ve Sandal, E. K. (2017). Gaziantep ilinde üç yıldız analizi yöntemi ile endüstriyel kümelene analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(38), 39-62.
- T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması SEGE-2017 (Yayın no.3). <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege/il-sege-raporlari>
- Temel, E. (2017). Kümelene üzerine literatür taraması. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 241-260.
- TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) (2023). Sanayi veri tabanı, www.sanayi.tobb.org.tr
- Yardımcı, A. (2014). Kapasite raporlarına göre Ankara sanayisinin kümelene eğilimleri. *Ekonomik Yaklaşım*, 25(92), 55-67.
- Yüce, H. M. (2012). Kümelene olgusu ve kobiler [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

It is highly important to identify sectors having aggregation potential so that aggregation can be used as a tool in regional development. Paying attention to identified potential aggregations will increase effectiveness of policies to be implemented. Grant programs, coordination activities, and cooperation strategies to be implemented focusing on sectors bearing aggregation potential will strengthen competitive structures of the sectors in global trade.

This study aims to identify sectors bearing aggregation potential in the TR52 Nuts 2 Region (Konya, Karaman - Türkiye) industry. For this purpose, the company capacity report data obtained through the 2023 Union of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye (TOBB) industry database, Statistical Classification of Economic Activities in The European Community/NACE Revision 2 (Rev. 2) were organized at the level of 4-digit sectors. In the study, the sectors having aggregation potential were determined in Konya and Karaman provinces in the region by using the star method of analysis.

For regional development, it is extremely important to detect competitive sectors in the region and develop plans and programs to support these sectors. In this context, strategies using aggregation as a tool will ultimately positively affect regional development with competitive sectors increasing added value. In order for aggregation to be used as a tool in regional development, sectors bearing high aggregation potential in the region must first be detected.

Data Set and Methodology

For the study, the industry capacity report statistics, available in the 2023 TOBB industry database, were used. For TR52 Nuts 2 Region provinces, NACE Rev. 2, 4-digit sector information was obtained considering the general situation of the provinces according to the activities. The sectors that did not meet certain size criteria in these provinces were excluded from the calculation on the grounds that they did not bear the adequate aggregation potential. Therefore, the sectors with less than 10 companies and 100 employees were not included in the calculation. Taking the company and sector limitations into account, aggregated company data was used for 112 sectors in Konya and 14 sectors in Karaman.

To determine aggregation trends at the sector level for the provinces in the TR52 Nuts 2 Region, the necessary calculations were made on the data using the star method of analysis. For all sectors included in the calculation, size, dominancy, and specialization criteria calculations were conducted at the provincial level.

Analysis Findings

In Konya province, 34 sectors were identified in which the values calculated according to the size, dominancy, and specialization criteria were higher than the determined threshold values. In these sectors, it was determined that while weapons and ammunition manufacturing (25.40) sector reached the highest coefficient in order of size and specialization criteria, the manufacturing of other parts and accessories for motor vehicles (29.32) sector reached the highest coefficient in order of dominancy criteria.

Conclusion

In this study, the sectors bearing aggregation potential in the industry of TR52 Nuts 2 Region provinces were investigated using the star method of analysis. Using the TOBB industry statistics database, calculations were made at the NACE 4-digit sector level. According to the analysis results, it was determined that 34 sectors in Konya and 4 sectors in Karaman provinces received 3 stars and were in the mature aggregation category.

The aggregation approach is a very important tool in regional development and involves the cooperation of sector representatives, universities, and NGOs in the region. Starting new aggregation formations, especially in sectors with high technology levels, will also encourage the production of high value-added products in the provinces of the region. In this respect, the aggregation suggestions are presented in this section considering current aggregation and local development dynamics in Konya and Karaman provinces.

As a result of the analysis conducted for Konya province, aggregation formations within the scope of the machinery and equipment manufacturing (28) sector not classified elsewhere are recommended. While the total number of employees in the manufacturing of bearings, gear/gear sets, gear box, and drives (28.15) sector is 4.132 people, the total number of companies is 98. As a result of the analysis conducted for Karaman province, aggregation formations within the scope of the food products manufacturing (10) sector are recommended.

This study identifies the aggregation potential for the TR52 Nuts 2 Region and provides guidance for effective aggregation policies to be implemented specifically for the region. Additionally, since the study covers 4-digit sectors specific to the region, the study is expected to contribute to the relevant literature. The aggregation formations initiated for the defense, automotive, and agricultural equipment sectors in Konya province have contributed to the competitive structures of these sectors both for the region and our country. In addition to the defense, automotive, and agricultural equipment sectors in the region, supporting aggregation activities in the machinery, equipment, and food sectors detailed in the study is extremely important for regional development.

Döviz Kuru ile Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: Bir Literatür İncelemesi

Fatih AKBAYIR

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, Türkiye, akbayirfatih@gmail.com

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi</p> <p>Geliş: 06/05/2024 Kabul: 23/06/2024 Yayın: 30/06/2024</p> <p>Anahtar Kelimeler: Döviz kuru, cari işlemler dengesi, gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler, Türkiye</p> <p>Jel Kodları:F31, F32, F41</p>	<p>Döviz kurları ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişki -özellikle küreselleşmeyle birlikte- politika yapıcıların gündeminin ilk sıralarında yerini alırken akademik dünyanın da ilgisini fazlaca çeken bir olgu haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, söz konusu iki değişken arasındaki ilişkiyi ampirik yönden araştıran literatürü incelemektir. Çalışmada literatür; “uluslararası” ve “yerli” olmak üzere iki kısma ayrılarak incelenmiştir. Uluslararası literatür, dünyadaki tüm gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan çalışmaları kapsarken; yerli literatür, Türkiye üzerine yapılan araştırmalardan oluşmaktadır. Ampirik çalışmaların bir kısmının zaman serisi bir kısmının ise panel veri temelli olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda çoğunlukla eşbütünleşme ilişkisini test eden ekonometrik yöntemlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular göstermektedir ki döviz kurları, cari işlemler dengesinin en önemli belirleyicilerinden biridir. Sonuç olarak döviz kurlarındaki artış ya da azalışların, mal ve hizmet ticaretini ve dolayısıyla cari dengeyi olumsuz yönde etkileme gücü ve potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bu açıdan politika yapıcıların, para politikalarını ve onunla uyumlu bir şekilde maliye politikalarını bu doğrultuda belirlemeleri hayati önem arz etmektedir.</p>

The Relationship Between Exchange Rate and Current Account Balance: A Literature Review

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History</p> <p>Received: 06/05/2024 Accepted: 23/06/2024 Published: 30/05/2024</p> <p>Keywords: Exchange rate, current account balance, developed countries, developing countries, Türkiye</p> <p>Jel Codes: F31, F32, F41</p>	<p>The relationship between exchange rates and current account balance is at the top of the agenda for policy makers and it has become very interesting for the academic world especially with the phenomenon of globalization. The aim of this study is to examine the literature that empirically investigates the relationship between these two variables. The literature was examined divided into two: "international" and "domestic". While international literature covers studies on all developed and/or developing countries in the world; domestic literature is shaped by research on Türkiye. It is seen that some of the empirical studies are based on time series and some are based on panel data. It is also seen that econometric methods that test the cointegration relationship are mostly used in these studies. The findings show that exchange rates are one of the most important determinants of the current account balance. Consequently, it is seen that increases or decreases in exchange rates have the power and potential to negatively affect trade in goods and services and therefore the current account balance. In this respect, it is vital that policy makers determine monetary policies and fiscal policies in line with it.</p>

Atıf/Citation: Akbayır, F. (2024). Döviz Kuru ile Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: Bir Literatür İncelemesi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 244-260.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Ödemeler dengesi, bir ülkedeki yerleşikler ile o ülkeye yabancı olanlar arasındaki mal ve finansal varlık cinsinden ekonomik işlemlerin kaydını ifade eder (Froyen, 2009: 272). Cari işlemler hesabı, ödemeler dengesinin iki ana hesabından biri olan ve mal ve hizmet ticareti ile transfer ödemelerini [i) dış ticaret işlemleri ii) hizmet ticareti iii) net transferler] bünyesinde barındıran kalemdir (Abdilabekov & Kaleci; 2020). Diğer taraftan döviz kuru, bir paranın bir başka para cinsinden fiyatı anlamına gelir (Dornbusch, 2007: 333). Yani döviz kuru ile ulusal paranın değeri -yabancı para cinsinden- izlenebilmektedir.

Döviz kuru ve cari işlemler hesabının yerleşik olmayan ekonomik ajanlarla doğrudan ilgili olması, bu iki değişken arasındaki muhtemel bir ilişkinin varlığını sürpriz olmaktan çıkarmaktadır. Bu ilişkinin niteliğinin incelenmesi dışa açık ekonomilerin makroekonomik göstergelerinde sürdürülebilirliğin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Söz konusu inceleme yapılırken döviz kurunun uygulandığı iki farklı rejimin göz önünde bulundurulması ise daha doğru sonuçlar verecektir. Nitekim 1970'lere kadar tüm dünyada geniş ölçüde uygulama alanı bulan sabit döviz kuru ile günümüzde bilhassa gelişmiş ülkeler açısından daha çok tercih edilen esnek (dalgalı) döviz kurunun cari işlemler zaviyesinden değerlendirilmesi kayda değer farklılıklar arz etmektedir.

Sabit döviz kuru rejimi altında önemli bir konumda olan merkez bankası, döviz kurunu önceden belirlenen sabit bir seviyede tutabilmek adına piyasada döviz alıp satmaktadır (Froyen, 2009: 281). Döviz müdahale etme durumunda merkez bankasından alınıp satılması beklenen döviz tutarını, ödemeler dengesi (önemli ölçüde cari işlemler hesabı) belirlemektedir (Dornbusch, 2007: 334). Örneğin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), ödemeler dengesi açık verdiğinde –piyasada döviz talebi, arzını aştığından- piyasaya Türk lirası karşılığı döviz satacak; tersi durumda yani ödemeler dengesi fazla verdiğinde ise piyasadaki Türk lirası karşılığı fazla döviz satın alacaktır.

Esnek döviz kuru ise “temiz” ve “kirli (yönetilen)” olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. “Temiz” dalgalı kur rejiminde merkez bankaları hiçbir suretle kura müdahale etmemekte ve kurun döviz piyasalarında tamamen serbest bir şekilde belirlenmesine izin vermektedir. Pratikte uygulamasının pek görülmediği bu kur rejiminde cari işlemler dengesi, daimî olarak sıfırı işaret etmektedir. Yani cari işlemler dengesi ne açık ne de fazla vermektedir. “Kirli” dalgalı kur rejiminde ise merkez bankaları döviz alım satımında bulunarak kura müdahale etmektedir. Müdahale etme kriterleri ise sabit döviz kur rejiminde uygulanan kriterlerle benzerlik göstermektedir (Dornbusch, 2007: 336-337).

Döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiye açıklık getiren önemli teorilerden birisi J-eğrisi yaklaşımıdır. J-eğrisi yaklaşımı, ulusal para birimindeki değer düşüşünün ilk etapta dış ticaret dengesini negatif; belirli bir süre sonrasında ise tersine dönerek pozitif etkileyeceğini ifade eder (Yücel, 2006: 56). Şöyle ki ulusal paradaki değer kaybının ilk etkisi, ihraç mallarının ucuzlaması, ithal mallarının ise pahalı hale gelmesi şeklinde zuhur eder. Hali hazırda yürürlükte olan mal alım satım sözleşmeleri ve taşıma aşamasında olan mallar ile bu durum öncelikle ithalatı daha yüksek maliyetli bir hale getirirken ihracattan elde edilen geliri de sekteye uğratar. Ancak sözleşmelerin yenilenme zamanı geldiğinde ve taşıma aşamasında olan malların yerine ulaşmasıyla birlikte bu etki tersine dönmeye başlar. İhraç edilen mallar yurt dışında -ulusal paradaki değer kaybından dolayı- daha ucuz hale gelir ve bundan dolayı bu mallara olan dış talep artar. Aynı zamanda ithal edilen mallar -döviz kurundaki artıştan dolayı- yurt içinde daha pahalı bir hale gelir ve bundan dolayı bu mallara olan iç talep azalır (talep görece ucuz hale gelen yerli mallara kayar).

J-eğrisi yaklaşımı literatürde önemli bir yere sahipken Backus vd. (1994), bu teoreme yakın ilişkili olan S-eğrisi yaklaşımını geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımda, ulusal paradaki değer kaybının akabinde yaşanan sürece söz konusu değer kaybının hemen öncesi dönem de dahil edilmektedir. Şöyle ki bir ülkede cari reel döviz kurundaki artışların gelecekteki dış ticaret dengesi değerleri ile pozitif; geçmişteki dış ticaret dengesi değerleri ile ise negatif ilişki içerisinde olacağı öne sürülmektedir. Bu durumun varlığı, geçmiş dönemde verilen dış ticaret fazlalarının cari dönemde döviz kurunu düşürmesine (ya da tam tersi geçmiş dönemde verilen dış ticaret açıklarının cari dönemde döviz kurunu arttırmasına) bağlanmaktadır.

Reel döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak adına sunulan bir diğer yaklaşım, Marshall-Lerner (M-L) koşuludur. Uzun dönem yaklaşımı temsil eden M-L koşulu, reel döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi ithalat ve ihracat esneklikleri çerçevesinden değerlendirmektedir. Buna göre ulusal paradaki değer kaybının dış ticaret dengesine olumlu bir şekilde yansıtılması ancak ithal mallara olan yurt içi talep esnekliği ve ihracat mallarına olan dış talep esnekliğinin toplamda 1'e eşit olması veya 1'den büyük olmasına bağlı olmaktadır. M-L koşuluna göre ancak bu durumun gerçekleşmesi sonucu uzun dönemde dış ticaret dengesinde bir iyileşme sağlanabilecektir (Akkay, 2012: 174).

Döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi derin bir şekilde inceleme konusu yapan teorik çalışmaların 1950'li yıllara dayandığı görülmektedir (Harberger, 1950; Alexander, 1952; Salter, 1959). Çok geçmeden yani 1960'lı yıllarda ise Robert A. Mundell (1961; 1963; 1968) ve Marcus J. Fleming (1962); döviz kuru, sermaye hareketliliği ve ödemeler dengesi konularında yaptıkları çalışmalar ile literatüre yön vermiş ve önemli gelişmelerin sağlanmasında rol oynamışlardır. Ancak şu açıktır ki 1970'lere kadar ülkelerin ekonomi politikasında korumacılığın yaygın, dış ticaretin görece az gelişmiş olmasından ve tüm dünyada sabit döviz kuru rejiminin yaygın olmasından dolayı çalışmaların hacmi ciddi boyutlara ulaşamamıştır.

Sabit döviz kuru rejiminden esnek döviz kuru rejimine geçişlerin başlaması, dış ticaretin giderek daha hızlı bir gelişim süreci içerisine girmesi ve ekonometri biliminin iktisattaki ağırlığının artış göstermesiyle (konu ile ilgili çok sayıda ampirik modeller üretilmeye başlanmıştır) birlikte 1970'li yıllardan sonra döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi ortaya koyan oldukça önemli ampirik çalışmalar görülmeye başlanmıştır. Rudiger Dornbusch (1973a; 1973b; 1974; 1976a; 1976b; 1980), M. Mussa (1976a; 1976b; 1979) ve J. A. Frenkel (1971; 1976)'in çalışmaları konu ile ilgili literatürü oldukça güçlendirmiş ve bugün gelinen noktada önemli bir paya sahip olmuşlardır.

Bu çalışmanın amacı döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi ampirik yönden araştıran literatürü incelemektir. Konu ile ilgili uluslararası ve yerli literatürde bir çalışmada yer verilebilecek düzeyden çok daha fazla sayıda teorik ve ampirik çalışma bulunduğundan, bu çalışma ampirik literatürle kısıtlanmıştır. Ulaşılan ampirik çalışmalar ise uluslararası ve yerli literatür şeklinde sınıflandırılarak çalışmaya dahil edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde uluslararası ampirik araştırmalar; ikinci bölümünde ise yerli ampirik araştırmalar yer almaktadır. Son bölümde ise elde edilen bulgulara paralel olarak ulaşılan sonuç ve buna bağlı olarak politika önerilerine yer verilmiştir.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi ampirik yönden konu edinen literatür, büyük hacminin müsaade etmesiyle "uluslararası ampirik araştırmalar" ve "yerli ampirik araştırmalar" şeklinde iki farklı türe ayrılarak incelenebilir. Buna göre uluslararası ampirik literatür bölümünde, dünyadaki tüm gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan çalışmalar yer alırken; yerli ampirik araştırmalar kısmında, çalışmayı yapan araştırmacıların kimliğinden ziyade Türkiye üzerine yapılan araştırmalara yer verilmiştir.

1.1. Uluslararası Ampirik Araştırmalar

Uluslararası ticaretin hızla gelişim gösterdiği günümüzde ödemeler dengesinin en önemli alt kalemlerinden biri olan cari işlemler dengesi, gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelerin en önemli makro ekonomik göstergeleri arasında yerini almaktadır. Cari işlemlerin dengesinin açık ya da fazla vermesi, ülke ekonomisini yakından ilgilendiren durumlardır. Dolayısıyla cari işlemler dengesi ile arasında ilişki olma ihtimali bulunan değişkenler de büyük öneme sahip olmaktadır. Döviz kuru bunların en önemlilerindedir. Dolayısıyla cari işlemler dengesinin birçok değişken ile ilişkisini inceleyen ampirik çalışmaların yanı sıra cari işlemler dengesi ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen çalışmalar oldukça fazladır.

Cari işlemler dengesinin döviz kuru ile arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların yer aldığı Tablo 1'de görülmektedir ki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler örneğinde yapılmış birçok önemli araştırma

mevcuttur. Örneğin, Boyd vd. (2001), 8 Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkesinde¹, dış ticaret ve reel döviz kuru penceresinden Vektör Otoregresif Gecikmesi Dağıtılmış Model (VARDL) yöntemini kullanarak ödemeler dengesi üzerinde reel döviz kurunun etkisini ölçmeye çalışmışlardır. Uzun dönem ilişkinin araştırıldığı söz konusu çalışmada, 1975:1-1996:4 dönemine ait üç aylık veriler kullanılmıştır. Buna göre elde edilen bulgular, uzun dönemde döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkinin J-eğrisi davranışını doğrular nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.

Daha önce ifade edildiği üzere Backus vd. (1994), dış ticaret dengesi ile döviz kuru arasındaki ilişkiye açıklık getirmek adına yeni bir yaklaşım yani S-eğrisi yaklaşımını ortaya koymuşlardır. Yazarlar çalışmalarında iki uluslararası veri özelliğine teorik bir yorum getirmişlerdir. Şöyle ki cari döviz kuru, gelecek dönem dış ticaret davranışları ile pozitif; geçmiş davranışlarla negatif bir ilişkiye sahiptir. Net ihracattaki konjonktür tersi davranışlar, dış ticarete dengeyi gösteren eğilime işaret etmektedir. Çalışmada 11 gelişmiş ülkenin² 1960-1990 yılları arasındaki ilgili üç aylık verileri incelenmiş ve bu ülkelerden 6 tanesinde S-eğrisi davranışı doğrulanmıştır.

Hoque (1995), Avustralya örneğinde dış ticaret dengesi ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi, 1965:1-1992:4 dönemi için üçer aylık veriler ışığında eşbütünleşme yaklaşımı yardımıyla incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre ticaret hadleri, esnek döviz kurunun uygulandığı dönemde Avustralya'nın cari açığında önemli bir etkiye sahip değildir. Shirvani & Wilbratte (1997) ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve diğer G7 (Group of Seven) ülkeleri³ arasındaki ikili ticaretin temelinde reel döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi -1973:5-1990:8 döneminde- aylık veriler ile çok değişkenli eşbütünleşme yaklaşımı kullanarak incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre dış ticaret dengesi, iki yıldan az bir süreye tekabül eden çok kısa dönem için döviz kuruna tepkisizdir. Ancak uzun dönemde devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirdiğini gösteren M-L koşulunun ampirik geçerliliği doğrulanmıştır.

Narayan & Smyth (2004), Çin'de -1980:1-2002:7- döneminde reel döviz kuru ve döviz rezervi arasındaki ilişkiyi aylık veriler ile eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi kullanarak incelemiştir. Buna göre uzun dönemde döviz rezervleri ile reel döviz kuru arasında bir Granger nedenselliğinin mevcut olduğu bulgusuna erişilmiştir. Kısa dönemde ise döviz rezervlerinden reel döviz kuruna doğru tek taraflı bir nedensellik doğrulanmıştır. Gomes & Paz (2005) ise Brezilya'da -1990:1-1998:12 döneminde- yaşanan dış ticaret açıklarının sebeplerini araştırırken serbest dalgalanmaya bırakılmış döviz kurlarına başvurmuşlardır. Buna göre dış ticaret ile döviz kurları arasındaki ilişki Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre döviz kuru ile cari işlemler arasındaki ilişki, J-eğrisi davranışı ile uyumludur.

Arghyrou & Chortareas (2006), 10 gelişmiş ülkede⁴ 1975:1-2005:3 dönemi için cari işlemler debgesi ile yerel ve yabancı çıktı seviyesi ve reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi Vektör Otoregresif (VAR) yöntemi yardımıyla incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre reel döviz kuru ile cari işlemler arasında bir ilişki vardır ve bu ilişki doğrusal olmayan etkiler çerçevesinde gelişmektedir. Parikh & Rao (2006) ise 1970-2000 dönemi için -yıllık veriler ışığında- eşbütünleşme analizi yönteminden faydalanarak Hindistan'da mali açıkların cari açıklar üzerindeki etkisini incelemektedirler. Elde edilen bulgulara göre Hindistan ekonomisinde, döviz kuruna ek olarak özel sektör yatırımlarının Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH)'ya oranı ve mali açıklar, cari açığın artmasında önemli katkılara sahiptir.

Herwartz & Siedenburg (2007), 1980-2004 dönemi için -yıllık veriler ışığında- panel regresyon ve dinamik panel yöntemi aracılığıyla 16 yüksek gelirli OECD ülkesinde⁵ cari açığın belirleyicilerini araştırmaktadırlar. Buna göre elde edilen bulgular göstermektedir ki dış ticaret hadlerindeki oynaklıklar, kamu bütçe dengesi ve ülkelerin sahip olduğu çıktı açıkları cari işlemler dengesi üzerinde oldukça büyük

¹ ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda, İtalya, Japonya ve Kanada.

² ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Birleşik Krallık, Finlandiya, Fransa, İsviçre, İtalya, Japonya ve Kanada.

³ Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Kanada ve Japonya.

⁴ Almanya, Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Hollanda, Portekiz, İspanya, İtalya ve Yunanistan.

⁵ ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Japonya, Kanada, Norveç ve Portekiz.

bir etkiye sahiptir. Yol & Baharumshah (2007) ise 10 Afrika ülkesi⁶ ile ABD arasındaki ikili ticarete, 1977-2002 dönemi için Johansen ve Panel Eşbütünleşme Analizini kullanarak döviz kurundaki değişikliklerin etkilerini araştırmaktadırlar. Elde edilen bulgulara göre reel döviz kurundaki değer kaybı, 6 ülkede ticaret dengesini geliştirmektedir. Tanzania’da bir kötüleşme söz konusu iken; Gana, Fas ve Senegal’de herhangi bir etki görülmemektedir. Yabancı reel gelirden bir artış gözlemlendiğinde iki ülkede ticaret dengesi gelişmekte; diğer 3 ülkede kötüleşmektedir.

Bitzis vd. (2008), Avrupa Parasal Birliği’ne girmesinden sonra Yunanistan’da cari işlemler dengesini etkileyen faktörleri, Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Hata Düzeltme Modeli (ECM) kullanarak 1995:01-2006:04 dönemi için -üçer aylık veriler ışığında- araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, reel faiz oranının yanı sıra reel efektif döviz kurundaki artış ya da azalışlar, cari işlemler dengesi üzerinde en fazla etkiye sahip olan göstergelerdir. Ek olarak ifade edilebilir ki düşük faiz oranlarıyla birlikte rekabet sorunlarının etkisi, cari hesabın kötüleşmesinde başat öğelerdir. Diğer taraftan cari işlemlerin kısa dönem dinamikleri içinde ise petrol ve navlun fiyatları önemli bir role sahiptir.

Döviz kurunda meydana gelen değişimlerin cari işlemler üzerindeki etkisi asimetrik olabilir. Örneğin, döviz kurundaki değer kayıpları, cari işlemler üzerinde değer kazanmasına göre daha etkili olabilir. Dolayısıyla potansiyel asimetrik etkileri yansıtmada geleneksel simetrik eşbütünleşme testinin yetersizliği, cari işlemler dengesi ve döviz kuru arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ilişkisini yanıltıcı bir şekilde reddedebilir. Tüm bunlara paralel olarak Tan vd. (2011), Malezya’da cari işlemler dengesi ve döviz kuru arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ilişkisini, 1991:1-2009:4 dönemi için -üçer aylık veriler ışığında- Eşik Otoregresif Model (TAR) ve Momentum Eşik Otoregresif Model (MTAR) yöntemlerini kullanarak incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre cari işlemler dengesi, uzun dönem dengede simetrik uyum göstermektedir.

Bayraktutan & Demirtaş (2011), içlerinde Türkiye’nin de yer aldığı 19 gelişmekte olan ülkenin⁷ 1980-2006 dönemi için panel veri analizi yönteminden faydalanarak cari işlemler açığının muhtemel belirleyicileri üzerine bir araştırma yapmışlardır. Buna göre elde edilen bulgular göstermektedir ki söz konusu ülkelerde büyüme oranı, yatırımlar ve kamu harcamalarındaki artış, cari işlemler açığını artırmaktadır. Diğer taraftan dış ticaret hadlerindeki iyileşme, dışa açıklık oranındaki artış ve dünya ekonomisindeki büyüme ise cari işlemler açığını azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır.

Affandi & Mochtar (2013), 2000 yılı öncesi ve sonrasında Lee & Chinn (1998, 2006) ile Chinn vd. (2007) yaklaşımlarından yola çıkarak Endonezya’da cari hesabı ve reel döviz dinamiklerini etkileyen hem kalıcı hem de geçici faktörlerin rolünü analiz etmektedirler (1990:1-2012:2 dönemi için). Elde edilen bulgular göstermektedir ki 2000 yılından sonra reel döviz kurunun davranışındaki değişim cari denge dinamiklerini her zaman etkilememektedir. 2000 yılı sonrasında cari hesaptaki sapmanın büyük ölçüde geçici şoklardan kaynaklandığı görülmektedir. Bu anlamda, 2000 yılı sonrasında cari fazlanın büyük ölçüde fiyat artışı gibi nominal değişkenlerden kaynaklandığı, ancak verimlilik artışının etkisinin hala sınırlı olduğu görülmektedir.

Gnimassoun & Coulibaly (2014), Sahraaltı Afrika’da 1980-2011 dönemi için panel eşbütünleşme tekniklerini kullanarak cari hesapların sürdürülebilirliğini incelemeye ve bu sürdürülebilirliğin döviz kuru rejimine bağlı olup olmadığını tespit etmeye çalışmaktadırlar. Buna göre elde edilen bulgular bu ülkelerde cari hesapların küresel olarak sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. Ancak sabit döviz kuru rejimi uygulayan veya para birliğine üye olan ülkelerde bu sürdürülebilirlik daha düşük olmuştur. Iavorschia (2014) ise Romanya’da 2007-2013 dönemi için iki bağımsız değişkene sahip Çoklu Doğrusal Regresyon Modelini kullanarak cari hesabın ve doğrudan yabancı yatırımların döviz kurunun gelişimi üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Buna göre elde edilen bulgular, doğrudan yabancı yatırım akışındaki artışın yanı sıra ödemeler dengesinin bir alt kalemi olan cari hesaptaki artışın da döviz kurunun artışına uzun vadede katkıda bulunduğunu göstermektedir.

⁶ Botswana, Fas, Gana, Kenya, Mısır, Nijerya, Senegal, Tanzania, Tunus ve Uganda.

⁷ Bangladeş, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Endonezya, Filipinler, Güney Afrika, Honduras, Kosta Rika, Malezya, Meksika, Mısır, Pakistan, Papua Yeni Gine, Peru, Sri Lanka, Şili, Tayland ve Türkiye.

Martin (2016), 1960-2007 dönemini baz alarak 180 ülke için döviz kuru rejimlerinin cari işlemler dengesinin esnekliğini (yani ortalamaya dönüş derecesini) etkileyip etkilemediğini panel veri analizi yöntemiyle tespit etmeye çalışmaktadır. Buna göre esnek döviz kuru düzenlemelerinin sanayileşmesini tamamlayamamış ülkelerde cari dengeyi daha hızlı bir şekilde dengeye getirebildiğine dair güçlü bulgulara erişilmiştir. Romelli vd. (2018) ise 1970-2011 döneminden yola çıkarak 181 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede dış ticarete açıklığın reel döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişki üzerindeki etkisini araştırmaktadırlar. Elde edilen bulgulara göre, söz konusu dönemde ulusal para birimindeki değer kayıpları dış ticarete daha açık olan ülkelerde cari işlemler dengesindeki daha büyük iyileşmeyi beraberinde getirmektedir.

Vieira & MacDonald (2020), 58 ülkede 1994-2014 dönemi için panel veri analizi kullanarak cari dengede reel efektif döviz kurunun rolünü araştırmaktadırlar. Buna göre elde edilen bulgular, döviz kurunun daha fazla değer kazandığı ülkelerin daha kötü cari hesap performansıya karşı karşıya olduğu göstermektedir. Ek olarak gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için, daha fazla parasal bağımsızlığın daha iyi cari hesap performansıya ilişkili olduğu söylenebilir. Harkmann & Staehr (2021) ise 1997-2017 dönemi için panel veri modelleri kullanarak Orta ve Doğu Avrupa'daki 11 Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkenin⁸ cari hesap dinamiklerini yönlendiren faktörleri analiz etmektedirler. Buna göre elde edilen bulgular göstermektedir ki bu ülkelerde cari dengeyi belirleyen faktörler açısından -ister sabit olsun ister dalgalı- döviz kuru rejimi en önemli unsurlardan bir tanesidir.

Tablo 1. Uluslararası Ampirik Araştırmalar

Yazar	Örneklem	Metodoloji	Sonuç
Backus, Kehoe & Kydland (1994)	11 Gelişmiş Ülke (1960-1990)	Teorik Model	11 gelişmiş ülkeden 6 tanesi S eğrisi davranışını doğrulamıştır.
Hoque (1995)	Avustralya (1965:1-1992:4)	Eşbütünleşme Analizi	Ticaret hadleri, esnek döviz kurunun uygulandığı dönemde Avustralya'nın cari açığına önemli bir etkiye sahip değildir.
Shirvani & Wilbratte (1997)	ABD ve G7 Ülkeleri (1973:5-1990:8)	Çok Değişkenli Eşbütünleşme Yaklaşımı	Dış ticaret dengesi çok kısa dönem için döviz kuruna tepkisizdir. Ancak uzun dönemde M-L koşulunun ampirik geçerliliği doğrulanmıştır.
Boyd, Caporale & Smith (2001)	8 OECD Ülkesi (1975:1-1996:4)	VARDL Yöntemi	Döviz kuru ile cari işlemler arasındaki ilişki, uzun dönemde J-eğrisi davranışı ile uyumludur.
Narayan & Smyth (2004)	Çin (1980:1-2002:7)	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Uzun dönemde döviz rezervleri ile reel döviz kuru arasında Granger nedenselliği bulunmaktadır. Kısa dönemde ise döviz rezervlerinden reel döviz kuruna doğru tek taraflı bir nedensellik doğrulanmıştır.
Gomes & Paz (2005)	Brezilya (1990:1-1998:12)	VECM Yöntemi	Döviz kuru ile cari işlemler arasındaki ilişki, J-eğrisi davranışı ile uyumludur.
Arghyrou & Chortareas (2006)	10 Gelişmiş Ülke (1975:1-2005:3)	VAR Yöntemi	Reel döviz kuru ile cari işlemler arasında doğrusal olmayan bir ilişki vardır.
Parikh & Rao (2006)	Hindistan (1970-2000)	Eşbütünleşme Analizi	Hindistan ekonomisinde döviz kuru, cari açığı artırmada önemli bir paya sahiptir.
Herwartz & Siedenburg (2007)	16 OECD Ülkesi (1980-2004)	Panel Regresyon ve Dinamik Panel Yöntemi	Ticaret hadlerindeki değişiklikler, cari işlemler dengesini önemli ölçüde etkileyen üç değişkenden bir tanesidir.
Yol & Baharumshah (2007)	10 Afrika Ülkesi (1977-2002)	Johansen ve Panel Eşbütünleşme Analizi	Reel döviz kurundaki değer kaybı, 10 ülkeden 7 tanesinde ticaret dengesini geliştirmektedir. Gana, Fas ve Senegal'de herhangi bir etki görülmemektedir.

⁸ Bulgaristan, Çekya, Estonya, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovenya ve Slovakya.

Bitzis, Paleologos & Papazoglu (2008)	Yunanistan (1995:1-2006:4)	Johansen Eşbütünleşme Analizi ve ECM	Reel efektif döviz kuru, cari işlemler dengesi üzerinde en büyük etkiye sahip olgulardan biridir.
Bayraktutan & Demirtaş (2011)	19 Gelişmekte Olan Ülke (1980-2006)	Panel Veri Analizi	Dış ticaret hadlerindeki iyileşme, cari işlemler açığını azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır.
Tan, Lim, Koong & Koay (2011)	Malezya (1991:1-2009:4)	TAR ve MTAR Yöntemleri	Cari işlemler, uzun dönem dengede simetrik uyum göstermektedir.
Affandi & Mochtar (2013)	Endonezya (1990:1-2012:2)	Lee & Chinn (1998, 2006) ile Chinn vd. (2007) Yaklaşımı	2000'den sonra reel döviz kurunun davranışındaki değişim cari denge dinamiklerini her zaman etkilememektedir.
Gnimassoun & Coulibaly (2014)	Sahraaltı Afrika Ülkeleri (1980-2011)	Panel Eşbütünleşme Teknikleri	Sabit döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde sürdürülebilirlik daha düşüktür.
Iavorschia (2014)	Romanya (2007-2013)	Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli	Cari hesaptaki artış döviz kurunun artışına uzun vadede katkıda bulunmaktadır.
Martin (2016)	180 Ülke (1960-2007)	Panel Veri Analizi	Esnek döviz kuru düzenlemeleri -sanayileşmesini tamamlayamamış ülkelerde- cari dengeyi daha hızlı bir şekilde dengeye getirebilmektedir.
Romelli, Terra & Vasconcelos (2018)	181 ülke (1970-2011)	Vaka Analizi	Para birimindeki değer kayıpları -dış ticarete daha açık olan ülkelerde- cari işlemler dengesinde daha büyük iyileşmeyi beraberinde getirmektedir.
Vieira & MacDonald (2020)	58 Ülke (1994-2014)	Panel Veri Analizi	Döviz kurunun daha fazla değer kazandığı ülkeler daha kötü cari hesap performansıyla karşı karşıyadır.
Harkmann & Staehr (2021)	Orta ve Doğu Avrupa'daki 11 AB Ülkesi (1997-2017)	Panel Veri Modelleri	Cari dengeyi belirleyen faktörler açısından -ister sabit olsun ister dalgalı- döviz kuru rejimi en önemli unsurlardan bir tanesidir.

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

1.2. Yerli Ampirik Araştırmalar

Türkiye örneğinde cari işlemler dengesi ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Tablo 2'den izleneceği üzere, Brada vd. (1997), Türkiye'de 1980:1-1993:1 dönemine ilişkin -üçer aylık veriler ışığında- eşbütünleşme analizi modeli yardımıyla serbestleştirme politikaları çerçevesinde dış ticaretin devalüasyona göstermiş olduğu tepkiyi incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre 1980'li yıllarda yapılan ekonomik reformlar ile meydana gelen döviz kurundaki değişiklikler, dış ticaret dengesini etkilemektedir.

Akbostancı (2002), 1987-2000 dönemi için (üçer aylık veriler ışığında) Türkiye'de J-eğrisinin varlığını araştırmıştır. Çalışmada uzun dönem denge ve kısa dönem dinamikleri ayrımı gözetilerek ECM hesaplanmış ve dış ticaret dengesinin döviz kuru şoklarına gösterdiği refleksi, genelleştirilmiş etki tepki yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulardan yola çıkılarak söylenebilir ki uzun dönemde reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi göstergeleri arasında bir ilişki mevcuttur. Ancak kısa dönemde Türkiye ekonomisinin J-eğrisi değil S-eğrisinin davranışı ile uyumlu olduğu bulgusuna erişilmiştir.

Kasman vd. (2005), 1984:1-2004:3 dönemi için Sınır (Bounds) Testi yönteminden faydalanarak Türkiye'de cari işlemler dengesi, reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi uzun dönem çerçevesinden araştırmaktadırlar. Edinilen bulgular göstermektedir ki Türkiye'de uzun dönemde cari işlemler dengesi, reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilmektedir. Türkiye'de uzun dönemde en çok reel döviz kuru görece daha az ekonomik büyüme, cari işlemler açığını etkileyen göstergelerdir.

Yamak & Korkmaz (2005), 1995:1-2004:4 dönemi için zaman serisi yöntemlerinden faydalanarak Türkiye’de reel döviz kurundaki hareketliliğin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini, farklı türde mal gruplarını dikkate alarak belirlemeye çalışmaktadırlar. Buna göre elde edilen bulgular göstermektedir ki söz konusu makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiden bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir. Kısa dönemde ise reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi şekillendiren unsur daha çok sermaye mallarının ticaretidir.

Alptekin (2009) -aylık veriler nezdinde- 1992:1-2009:1 dönemi için VAR yönteminden faydalanarak Türkiye’de reel döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Granger nedensellik testinin bulgularına göre kısa dönemde değişkenler arasında bir ilişki mevcut değildir. Yani test reel döviz kurundaki oynaklıkların dış ticaret hacminde herhangi bir değişime sebep olmadığını ortaya koymaktadır. Nihayetinde söylenebilir ki bulgulara göre reel döviz kuru dış ticaret dengesini sağlama noktasında etkili bir unsur değildir.

Erdoğan & Bozkurt (2009), 1990-2008 dönemi için (aylık veriler ışığında) Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans (MGARCH) yönteminden faydalanarak, Türkiye’de cari açığın makroekonomik belirleyicilerini araştırmaktadırlar. Elde edilen bulgulara göre cari açığı en çok etkileyen değişkenlerin başında ihracatın ithalatı karşılama oranı gelmektedir. Hemen arkasında ise petrol fiyatları vardır. Diğer taraftan döviz kurunun cari işlemler üzerinde söz konusu diğer değişkenler kadar etkili olmadığı görülmektedir.

Peker & Hotunluoğlu (2009), 1992:01-2007:12 dönemi için (aylık veriler nezdinde) VAR yönteminden faydalanarak Türkiye’de cari işlemler açığının nedenlerini araştırmaktadırlar. Buna göre elde edilen bulgular göstermektedir ki milli gelir etkisizken Türkiye’de cari dengedeki açığı açıklama gücüne sahip olan değişkenler; reel döviz kuru, reel faiz oranı ve şimdiki adı Borsa İstanbul (BIST) olan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)’dir.

Yapraklı (2010), 2001:3-2009:6 dönemi için (aylık veri temelinde) Sınır Testi yaklaşımından faydalanarak Türkiye’nin dış ticaret açıkları ile muhtemel belirleyicileri olan reel bütçe açığı, reel para arzı ve reel efektif döviz kuru arasındaki ilişkiyi maliye, para ve döviz kuru politikası çerçevesinden incelemektedir. Elde edilen bulgulara göre, uzun dönemde dış ticaret açığı; bütçe açığı ile pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı; para arzı ile negatif ve istatistiksel olarak anlamlı; reel efektif kur ile ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki örgüsüne sahiptir. Kısa dönemde ise dış ticaret açığı ile bütçe açığı ve reel efektif kur arasında uzun dönem bulgularına benzer nitelikte bir ilişki söz konusuyken; para arzı ile arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Mangır & Erdoğan (2012), Türkiye’de 2003–2011 dönemi için (aylık veriler nezdinde) VAR yöntemi yardımı ile faiz oranlarındaki değişimin cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerini -toplam kredi ve reel döviz kuru üzerinden- incelemektedirler. Buna göre yalnızca reel döviz kuru ile toplam krediler arasında tek taraflı bir ilişkinin varlığı bulgusuna erişilmiştir. Ayrıca bulgular göstermektedir ki toplam krediler, cari işlemler dengesini en çok etkileyen değişkendir ve reel döviz kurunun cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi oldukça zayıf kalmaktadır.

Okay vd. (2012), 2003:01-2010:12 dönemi için zaman serisi yöntemlerinden faydalanarak Türkiye’de reel efektif döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi incelemektedirler. Buna göre uzun dönemde reel efektif döviz kuru değişkeni ile cari işlemler dengesi arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı öncelikli bulgular arasındadır. Türkiye ekonomisinde M-L koşulunun geçerliliğinin sağlanmadığı; J-eğrisi önermesinin ise var olduğu görülmektedir.

Türkiye ekonomisi üzerine yapmış olduğu çalışmasında Çiftci (2014), cari işlemler açığının hem reel döviz kuru hem de ekonomik büyüme ile arasındaki ilişki formunu 2001:1-2012:3 dönemi için (üçer aylık veriler nezdinde) Johansen Eşbütünleşme Analizi metodunu kullanarak incelemektedir. Elde edilen bulgulara göre Türkiye’de cari dengede gerçekleşen açık, GSYH ve reel döviz kurundaki oynaklıkların Granger nedenidir.

Sözen & Çakır (2016), Türkiye’de VAR yöntemi Granger Nedensellik Analizini kullanarak 1980-2014 dönemi için cari işlemler dengesinin reel faiz oranı, para arzı, enflasyon, dış borç oranı ve reel

efektif döviz kuru ile arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmaktadırlar. Buna göre elde edilen bulgular göstermektedir ki para arzı, cari açığı azaltırken; cari açığı artıran unsurlar dış borç, enflasyon ve reel döviz kurundaki artışlardır. Ayrıca dış borcun cari açığı en çok etkileyen faktör olması da ulaşılan bulgulardan bir diğeridir.

Ersungur vd. (2017), 1998-2014 yılları arasında Türkiye’de ekonomik büyüme ve döviz kurundaki oynaklıkların cari denge üzerindeki etkisini VAR yöntemi ile analiz etmeye çalışmaktadırlar. Elde edilen bulgulara göre ilgili makro göstergeler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Ek olarak elde edilen bulgular göstermektedir ki döviz kuru değişkeni ile cari işlemler dengesi arasında bir nedensellik ilişkisi yokken; GSYH ile cari işlemler dengesi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı söz konusudur.

Türkmen (2018) Türkiye’de 1977-2015 yılları arasında cari işlemler açığının ekonomik büyüme, kamu kesimi borçlanma gereği, dış borç, petrol fiyatları ve dolar kuru ile ilişkisini Çok Değişkenli Uyarlanabilir Regresyon Eğrileri (MARS) yöntemini kullanarak incelemektedir. Buna göre elde edilen bulgular göstermektedir ki söz konusu makroekonomik göstergelerdeki artışlar Türkiye’de cari açığı olumsuz şekilde etkileyen önemli unsurlar arasındadır.

Benli & Tonus (2019) ARDL yaklaşımı kullanarak 2006-2019 dönemi için Türkiye’de cari işlemler dengesinin ulusal gelir, bütçe dengesi, faiz oranları ve döviz kuru ile ilişkisini saptamaya çalışmaktadırlar. Elde edilen bulgular ortaya koymaktadır ki cari işlemler dengesi üzerinde uzun dönemde bütçe dengesi, döviz kuru ve faiz oranı; kısa dönemde ise yalnızca GSYH ve bütçe dengesi etkili olmaktadır.

Aka (2020), 1988-2019 dönemi için üçer aylık veriler nezdinde Granger nedensellik testini kullanarak Türkiye’de çeşitli makroekonomik göstergelerin döviz kuru üzerindeki etkisini incelemektedir. Buna göre elde edilen bulgulardan yola çıkılarak ifade edilebilir ki döviz kurundan cari işlemler dengesine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Aynı zamanda bu ilişki formunun niteliği dış ticaret haddi ve dış ticaret dengesi için de geçerlidir. Diğer taraftan döviz kuru ile petrol fiyatları arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Sağdıç & Duman (2021), 2003-2018 dönemi için (üçer aylık veriler nezdinde) VAR yöntemini kullanarak Türkiye’de cari açık, reel efektif döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Buna göre elde edilen bulgular, reel efektif döviz kuru ile cari açık arasında çift yönlü; ekonomik büyümeden cari açığa ve reel efektif döviz kurundan ekonomik büyümeye doğru ise tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Bitecek & Kızılkaya (2022), VAR yöntemini kullanarak 1980-2019 dönemi için Türkiye’de cari açık ile doğrudan yabancı yatırımlar, reel efektif döviz kuru ve ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişkiyi incelemektedirler. Cari işlemler dengesindeki değişimlere en çok etki eden unsurun, reel efektif döviz kuru olduğu bulgusuna erişilmiştir. İnce & Tari (2023) ise Türkiye ekonomisi özelinde kur şokları ile dış ticareti de kapsayan Hesaplanabilir Genel Denge modeli oluşturmuşlardır. Buna göre döviz kuru şoklarının miktar ve fiyat artışları ile Türkiye’de tarım, hizmet ve sanayi sektörleri üzerinden gerçekleşen dış ticareti olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Karataş & Ergül (2023), 1990-2021 dönemi için Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) yaklaşımı kullanarak Türkiye ekonomisinde finansal gelişme, dış ticarete açıklık ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisini araştırmaktadırlar. Buna göre bulgular göstermektedir ki finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki mevcut değilken; dış ticarete açıklık, ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Diğer taraftan finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusu iken; ekonomik büyüme üzerinde dış ticarete açıklığın herhangi bir etkisi görülmemektedir.

Tablo 2. Yerli Ampirik Araştırmalar

Yazar	Örneklem	Metodoloji	Sonuç
Brada, Kutan & Zhou (1997)	Türkiye (1980:1-1993:1)	Eşbütünleşme Analizi	Dış ticaret dengesi, reel döviz kurundaki değişikliklere cevap vermektedir.
Akbostancı (2002)	Türkiye (1987-2000)	ECM Yöntemi	Uzun dönemde reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi göstergeleri arasında bir ilişki mevcuttur. Kısa dönemde Türkiye ekonomisinin S-eğrisinin davranışı ile uyumlu olduğu bulgusuna erişilmiştir.
Kasman, Turgutlu & Konyalı (2005)	Türkiye (1984:1-2004:3)	Sınır Testi Yaklaşımı	Uzun dönemde cari işlemler dengesi ile reel döviz kuru arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilmektedir. Türkiye’de uzun dönemde en çok reel döviz kuru cari işlemler açığını etkileyen göstergedir.
Yamak & Korkmaz (2005)	Türkiye (1995:1-2004:4)	Modern Zaman Serisi	Uzun dönemli bir ilişkiden bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir. Kısa dönemde ise reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi şekillendiren unsur daha çok sermaye mallarının ticaretidir.
Alptekin (2009)	Türkiye (1992:1-2009:1)	VAR Yöntemi	Kısa dönemde değişkenler arasında bir ilişki mevcut değildir. Yani reel döviz kurundaki oynaklıklar dış ticaret hacminde herhangi bir değişime sebep olmamaktadır.
Erdoğan & Bozkurt (2009)	Türkiye (1990:1-2008:10)	MGARCH Yöntemi	Cari açığı en çok etkileyen değişkenlerin başında ihracatın ithalatı karşılama oranı gelmektedir. Döviz kuru cari işlemler üzerinde diğer değişkenler kadar etkili değildir.
Peker & Hotunluoğlu (2009)	Türkiye (1992:1-2007:12)	VAR Yöntemi	Türkiye’de cari açığı açıklama gücüne sahip olan değişkenler; reel döviz kuru, reel faiz oranı ve İMKB (şimdiki ismiyle Borsa İstanbul)’dir.
Yapraklı (2010)	Türkiye (2001:3-2009:6)	Sınır Testi Yaklaşımı	Uzun dönemde dış ticaret açığı; reel efektif kur ile pozitif ve istatistiksel olarak anlamsızdır. Kısa dönemde ise dış ticaret açığı ile reel efektif kur arasında uzun dönem bulgularına benzerdir.
Mangır & Erdoğan (2012)	Türkiye (2003:1-2011:4)	VAR Yöntemi	Reel döviz kurunun cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi oldukça zayıftır.
Okay, Atabay Baytar & Sarıdoğan (2012)	Türkiye (2003:1-2010:12)	Zaman Serisi Tekniği	Uzun dönemde reel efektif döviz kuru değişkeni ile cari işlemler dengesi arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı öncelikli bulgular arasındadır.
Çiftci (2014)	Türkiye (2001:1- 2012:3)	Johansen Eşbütünleşme Analizi	Cari açık; GSYH ve reel döviz kurundaki oynaklıkların Granger nedenidir.
Sözen & Çakır (2016)	Türkiye (1980-2014)	VAR Granger Nedensellik Testi	Cari açığı artıran unsurlardan biri reel döviz kurundaki artışlardır.
Ersungur, Doru & Aslan (2017)	Türkiye (1998-2014)	VAR Yöntemi	Döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasında bir nedensellik ilişkisi yoktur.
Türkmen (2018)	Türkiye (1977-2015)	MARS Yöntemi	Dolar kurundaki artış cari açığı artırmaktadır.
Benli & Tonus (2019)	Türkiye (2006:1-2019:1)	ARDL Yöntemi	Cari işlemler dengesi üzerinde uzun dönemde, döviz kuru etkili olmaktadır.
Aka (2020)	Türkiye (1988:1-2019:2)	Granger Nedensellik Testi	Döviz kurundan cari işlemler dengesine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur.
Sağdıç & Duman (2021)	Türkiye (2003:1-2018:3)	VAR Yöntemi	Bulgular, reel efektif döviz kuru ile cari açık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Bitecek & Kızılkaya (2022)	Türkiye (1980-2019)	VAR Yöntemi	Cari işlemler dengesindeki değişimlere en çok etki eden unsur, reel efektif döviz kurudur.
İnce & Tari (2023)	Türkiye	Hesaplanabilir Genel Denge Modeli	Döviz kuru şokları Türkiye’de tarım, hizmet ve sanayi sektörleri üzerinden gerçekleşen dış ticareti olumlu yönde etkilemektedir.
Karataş & Ergül (2023)	Türkiye (1990-2021)	ARDL Yöntemi	Ekonomik büyüme ile finansal gelişim arasında önemli bir ilişki yok; ancak ihracat ile büyüme arasında önemli bir pozitif ilişki mevcut.

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

SONUÇ

Küreselleşmenin ve buna bağlı olarak uluslararası ticaretin hızla geliştiği günümüzde cari işlemler dengesinin bir ülke ekonomisinde en önemli makro ekonomik etkenler arasında yerini alması elbette ki sürpriz olmamaktadır. Cari işlemlerin sahip olduğu bu öneme paralel olarak cari işlemler dengesi ile yakın ilişkisi olan değişkenler de dikkate/izlemeye değer hale gelmektedir. Döviz kuru bu değişkenler arasında ilk sıralarda yerini almaktadır. Öyle ki bugün cari işlemler dengesi ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen geniş bir literatür oluşmuştur.

Çalışmada döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik literatür hakkında bir inceleme yapılmıştır. Öncelikle cari işlemler dengesinin yalnızca döviz kuru ile değil aynı zamanda birden fazla değişken ile arasındaki ilişkinin de incelendiği birçok çalışmanın olduğu tespit edilmiştir. Ancak çalışmanın amacına binaen her ne kadar cari işlemlerin diğer belirleyicilerini kapsayan çalışmalara yer verilip sonuçları incelense de cari işlemler dengesinin genellikle doğrudan döviz kuru ile arasındaki ilişkinin tespiti üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Konu ile ilgili olarak gelişmiş ve/veya gelişmekte olan dünyadaki tüm ülkeler üzerine yapılmış çalışmalar görülebilmektedir. Dolayısıyla çalışmada bu geniş kapsamlı literatür “uluslararası” ve “yerli” şeklinde iki kısma bölünerek incelenmiştir. Bunun yanında çalışmaların bir kısmında zaman serisi bir kısmında panel veriden yol çıkılarak analiz yapılırken; bu çalışmalarda çoğunlukla VAR yöntemi gibi eşbütünlüşme ilişkisini test eden ekonometrik yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak ampirik çalışmalara göre gelişmiş ülkeler için cari işlemler dengesi ile döviz kuru arasında –farklı sonuçların yer almasına rağmen- genellikle yakın bir ilişki olduğu gözlemlenmekte ve uzun dönemde S-eğrisi davranışı doğrulanmaktadır. Diğer taraftan iki değişken arasındaki yakın ilişki için gelişmekte olan ülkeler açısından genellikle J-eğrisi davranışı doğrulanmaktadır. Bir başka ifadeyle ampirik sonuçlar, genel olarak döviz kuru ile cari işlemler dengesi arasında yakın bir ilişkinin olduğunu gösterirken; ülkelerin değişiklik arz eden yapısal özelliklerine göre uzun dönemde farklı davranışlar (J-eğrisi mi, S-eğrisi mi) sergilediğini ortaya koymaktadır. Özetle döviz kurlarındaki artış ya da azalışların, mal ve hizmet ticaretini ve dolayısıyla cari dengeyi olumsuz yönde etkileme gücü ve potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye örneğinde de genel olarak benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre döviz kuru ile cari işlemler arasında yakın bir ilişki olduğu ve hatta reel döviz kurunun, cari işlemler dengesinin en temel belirleyicilerinden birisi olduğu bulgusuna erişilmektedir. Hal böyle olunca Türkiye’de ve diğer ülkelerde politika yapıcılar -döviz kurunu doğrudan etkileme gücünden kaynaklı olarak- para politikasını ve onunla uyumlu bir şekilde maliye politikasını dizayn etme noktasında çok dikkatli davranmalıdırlar. Öyle ki yanlış politikaların uygulanması bu ilişkideki dengesizliği daha da derinleştirerek ülke ekonomisindeki tüm makroekonomik göstergelerin kötüleşmesine sebep olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdilabekov, S. ve Kaleci F. (2020). Türkiye ve Şangay Beşlisinde Makroekonomik Kırılganlığın Karşılaştırmalı Analizi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 48-58.
- Affandi, Y. ve Mochtar, F. (2013). Current Account and Real Exchange Rate Dynamics in Indonesia, *Procedia Economics and Finance* 5(2013), 20 – 29.
- Aka, K. (2020). Seçilmiş Makroekonomik Göstergelerin Döviz Kuru Üzerinde Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 14(1), 99-117.
- Akbostancı, E. (2002). Dynamics of the Trade Balance: The Turkish J-Curve. *Economic Research Center (ERC) Working Papers in Economics* 01/05, 1-19.
- Akkay, A.G.D.R. (2012). Reel Kur Değişimlerinin Dış Ticaret Dengesine Olan Etkisini Değerlendirmede Güncel Bir Yaklaşım: S-Eğrisi Hipotezi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(1), 173-190.
- Alptekin, V. (2009). Türkiye'de Dış Ticaret - Reel Döviz Kuru İlişkisi: Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi Yardımıyla Sınanması, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 132-149.
- Argyrou, M. ve Chortareas, G. (2006). Current Account Imbalances and Real Exchange Rates in the Euro-Area. *Cardiff Business Scholl Working Papers Series*, E2006/23, 1-19.
- Alexander, S. S. (1952). Effects of a Devaluation on the Trade Balance. *International Monetary Fund Staff Papers*, 2, 263-278.
- Backus, D. K., Kehoe, P. J. ve Kydland, F. E. (1994). Dynamics of the Trade Balance and the Terms of Trade: The J-Curve?. *The American Economic Review*, 84(1), 84-103.
- Bayraktutan, Y. ve Demirtaş, I. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 1-28.
- Benli, A. ve Tonus, Ö. (2019). Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: Dönemler Arası Yaklaşım, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 437-460.
- Bitecek, N. ve Kızılkaya, O. (2022). Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: 1980-2019 Dönem Ampirik Analizi. *Reforma*, 4(92), 26-36.
- Bitzis, G., Paleologos, J. M. ve Papazoglou, C. (2008). The Determinants of the Greek Current Account Deficit: The EMU Experience. *Journal of International and Global Economic Studies*, 1(1), 105-122.
- Boyd, D., Caporale, M. ve Smith R. (2001). Real Exchange Rate Effects on the Balance of Trade: Co-integration and the Marshall-Lerner Condition. *International Journal of Finance and Economics*, 6(3), 187-200.
- Brada, J., Kutan A. ve Zhou S. (1997). The Exchange Rate and the Balance of Trade: The Turkish Experience, *The Journal of Development Studies*, 33(5), 675-692.
- Chinn, M. D., Lee, J. ve La Follette, R. M. (2007). Three Current Account Balances: A Semi-Structuralist Interpretation, *Santa Cruz Center for International Economics*, October.
- Çiftci, N. (2014). Türkiye'de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 129-142.
- Dornbusch, R. (1973a). Currency Depreciation, Hoarding and Relative Prices. *Journal of Political Economy*, 81, 893-915.
- Dornbusch, R. (1973b). Devaluation, Money and non-Traded Goods," *American Economic Review*, 63, 871-883.

- Dornbusch, R. (1974). Real and Monetary Aspects of the Effects of Exchange Rate Changes. R. Z. Aliber (Ed). *National Monetary Policies and the International Financial System* (s. 64-81). Chicago: University of Chicago Press.
- Dornbusch, R. (1976a). Capital Mobility, Flexible Exchange Rates and Macroeconomic Equilibrium. E. Claassen and P. Salin (Ed). *Recent Issues in International Monetary Economics* (s. 29-48). Ainskrda: North-Holland.
- Dornbusch, R. (1976b). The Theory of Flexible Exchange Rate Regimes and Macroeconomic Policy. *Scandinavian Journal of Economics*, 78, 255—275. Tekrar basım: Dornbusch, R. (1978). The Theory of Flexible Exchange Rate Regimes and Macroeconomic Policy. J.A. Frenkel and H.G. Johnson (Ed). *The Economics of Exchange Rate: Selected Studies* (s. 27-46). MA: Addison-Wesley.
- Dornbusch, R. ve S. Fischer (1980). Exchange Rates and the Current Account. *The American Economic Review*, 70(5), 960-971.
- Dornbusch, R., Fischer, S. ve Startz, R. (2007). *Makroekonomi*, (çev: Salih Ak) Dokuzuncu Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Erdoğan, S. ve Bozkurt, H. (2009). Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri ile Bir İnceleme. *Finans Maliye Yazıları Dergisi*, 23(84), 135-172.
- Ersungur, Ş, Doru, Ö. ve Aslan, M. B. (2017). Türkiye de GSYH ve Döviz Kuru Hareketlerinin Cari Denge Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(3), 451–462.
- Fleming, J.. (1962), Domestic Financial Policies under Fixed and under Flexible Exchange Rates. *International Monetary Fund Staff Papers*, 9, 369-379.
- Frenkel, J.A. (1971). A Theory of Money, Trade and the Balance of Payments in a Model of Accumulation. *Journal of International Economics*, 1, 159-187.
- Frenkel, J.A. (1976). A Dynamic Analysis of the Balance of Payments in a Model of Accumulation. J.A. Frenkel and H.G. Johnson (Ed). *The Monetary Approach to the Balance of Payments* (s. 1-25). London: Allen and Unwin and Toronto: University of Toronto Press.
- Froyen, R.T. (2009). *Macroeconomics Theories and Policies*, Ninth Edition, New Jersey: Pearson International Edition.
- Gnimassoun, B. ve Coulibaly, I. (2014). Current Account Sustainability in Sub-Saharan Africa: Does the Exchange Rate Regime Matter?, *Economic Modelling*, 40(2014), 208–226.
- Gomes, F. ve Paz, L. (2005). Can Real Exchange Rate Devaluation Improve the Trade Balance? The 1990–1998 Brazilian Case. *Applied Economics Letters*, 12(9), 525-528.
- Harberger, A.C. (1950). Currency Depreciation, Income and the Balance of Trade. *Journal of Political Economy*, 58, 47-60.
- Harkmann, K. ve Staehr, K. (2021). Current account drivers and exchange rate regimes in Central and Eastern Europe, *Journal of International Money and Finance*, 110(2021), 102286.
- Herwartz, H. ve Siedenburg, F. (2007). Determinants of Current Account Imbalances in 16 OECD Countries: An Out-Of-Sample Perspective. *Review of World Economics*, 143(2), 349-374.
- Hoque, A. (1995). Co-integrating Relationship Between Terms of Trade and Current Account Deficit: The Australian Evidence. *Applied Economics Letters*, 2(4), 130-133.
- Iavorschi, M. (2014). The Influence of Foreign Direct Investments and the Current Account of the Balance of Payments on the Evolution of the Lei/Euro Exchange Rate in Romania, *Procedia Economics and Finance*, 16(2014), 448 – 457.
- İnce, M.R. ve Tarı, R. (2023). Verimlilik ve Kur Şoklarının İhracat, Ekonomik Büyüme ve Refah

- Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Hesaplanabilir Genel Denge Analizi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5 (Özel Sayı), 15-34.
- Karataş, A.R. ve Ergül, M. (2023). Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme ve Ticari Açıklık: Genişletilmiş ARDL ile Kanıtlar, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5 (Özel Sayı), 222-236.
- Kasman, A., Turgutlu, E. ve Konyalı, G. (2005). Cari Açık Büyümenin mi Aşırı Değerli TL’nin mi Sonucudur?, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 20(233), 88-98.
- Lee J. ve Chinn M.D. (1998). The Current Account and The Real Exchange Rate: A Structural VAR Analysis of Major Currencies, *NBER Working Paper 6824*, April.
- Lee J. ve Chinn, M.D. (2006). Current Account and Real Exchange Rate Dynamics in G7 Countries, *Journal of International Money and Finance*, 25, 257-274.
- Mangır, F. ve Erdoğan, S. (2012). Merkez Bankası Finansal İstikrar Tedbirleri: Reel Kur ve Kredilerin Cari Açığa Etkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 241-260.
- Martin, F.E. (2016). Exchange Rate Regimes and Current Account Adjustment: An Empirical Investigation. *Journal of International Money and Finance*, 65(2016), 69–93.
- Mundell, R.A. (1961). The International Disequilibrium System. *Kyklos*, 14, 154-172. Tekrar basım: Mundell, R. A. (1968). *International Economics*. New York: MacMillan.
- Mundell, R.A. (1963). Capital Mobility and Stabilization Policy under Fixed and Flexible Exchange Rates. *Canadian Journal of Economics and Political Science*, 29, 472-485. Tekrar basım: Mundell, R.A. (1968). *International Economics*. New York: MacMillan.
- Mundell, R. A. (1968). *International Economics*. New York: MacMillan.
- Mussa, M. (1976a). Tariffs and the Balance of Payments. J.A. Frenkel and H.G. Johnson (Ed). The Monetary Approach to the Balance of Payments (s. 187-221). London: Allen and Unwin and Toronto: University of Toronto Press.
- Mussa, M. (1976b). The Exchange Rate, the Balance of Payments and Monetary and Fiscal Policy under a Regime of Controlled Financing. *Scandinavian Journal of Economics*, 78, 229-248. Tekrar basım: Mussa, M. (1978). The Exchange Rate, the Balance of Payments and Monetary and Fiscal Policy under a Regime of Controlled Financing. J.A. Frenkel and H.G. Johnson (Ed). *The Economics of Exchange Rates: Selected Studies* (s. 187-221). MA: Addison-Wesley.
- Mussa, M. (1979). Empirical Regularities in the Behavior of Exchange Rates and Theories of the Foreign Exchange Market. *Journal of Monetary Economics*, 11, 9-57.
- Narayan, P. ve Smyth, R. (2004). The Relationship Between the Real Exchange Rate and Balance of Payments: Empirical Evidence for China from Cointegration and Causality Testing, *Applied Economics Letters*, 11(5), 287-291.
- Okay, E., Atabay Baytar, R. ve Sarıdoğan E. (2012). Türkiye Ekonomisinde Döviz Kurundaki Değişimlerin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 27(310), 79-101.
- Parikh, A. ve Rao, B. (2006). Do Fiscal Deficits Influence Current Accounts? A Case Study of India. *Review of Development Economics*, 10(3), 492-505.
- Peker, O. ve Hotunoğlu H. (2009). Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 221-237.
- Romelli, D., Terra, C. ve Vasconcelos, E. (2018). Current Account And Real Exchange Rate Changes: The Impact Of Trade Openness, *European Economic Review*, 105(2018), 135–158.

- Sağdıç, A. ve Duman, Y.K. (2021). Türkiye’de Cari Açık, Reel Döviz Kuru Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Var ve Granger Nedensellik Analizi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(3), 213-225.
- Salter, W.E.G. (1959). Internal and External Balance: The Role of Price and Expenditure Effects. *The Economic Record*, 35, 226-38.
- Shirvani H. ve Wilbratte B. (1997). The Relationship between the Real Exchange Rate and The Trade Balance: An Empirical Reassessment, *International Economic Journal*, 11(1), 39-50.
- Sözen, İ. ve Çakır, A. S. B. (2016). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesini Etkileyen Finansal Değişkenlerin Var Analizi. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5).
- Tan, A., Lim, S., Koong S. ve Koay, Y. (2011). Exchange Rate and Current Account are They Co-integrated Symmetrically or Asymmetrically?. *Annual Summit on Business and Entrepreneurial Studies (ASBES) Proceeding*, 235-246.
- Türkmen, N.C. (2018). Türkiye’nin Cari İşlemler Hesabı Açıklarını Belirleyen Etmenlerin Tespiti, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 530-543.
- Vieira, F. V. & MacDonald, R. (2020). The Role of Exchange Rate for Current Account: A Panel Data Analysis, *Economia*, 21(2020), 57–72.
- Yamak, R. & Korkmaz, A. (2005). Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2, 11-29.
- Yapraklı, S. (2010). Türkiye’de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (4), 141-164.
- Yol, M.A. ve Baharumshah A. Z. (2007). Estimating Exchange Rate and Bilateral Trade Balance Relationship: The Experience of Sub-Sahara African Countries. *South African Journal of Economics*, 75(1), 32-51.
- Yücel, F. (2006). Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım, *Sosyoekonomi*, 4(2006-2), 47-67.

EXTENDED ABSTRACT

Balance of payments refers to the record of economic transactions in terms of goods and financial assets between residents and foreigners (Froyen, 2009: 272). The current account is the item that is one of the two main accounts of the balance of payments and includes trade in goods and services and transfer payments [i) foreign trade transactions ii) trade in services iii) net transfers] (Abdilabekov & Kaleci; 2020). On the other hand, exchange rate means the price of one currency in terms of another currency (Dornbusch, 2007: 333). In other words, the value of the national currency -in foreign currency- can be monitored with the exchange rate.

Today, when globalization and international trade are rapidly developing, it is no surprise that the current account balance is among the most important macroeconomic factors in a country's economy. In parallel with this importance of current accounts, variables that have a close relationship with the current account balance also become worth considering/monitoring. Exchange rate ranks first among these variables. So, an extensive literature has emerged examining the relationship between the current account balance and the exchange rate.

Examining the relationship between the exchange rate and the current account balance is very important in terms of ensuring sustainability in the macroeconomic indicators of open economies. While making this analysis, taking into consideration two different regimes in which the exchange rate is adjusted will yield more accurate results. As a matter of fact, there are significant differences in evaluating the fixed exchange rate, which was widely used all over the world until the 1970s, and the flexible (floating) exchange rate, which is more preferred today, especially in developed countries, from the current account perspective.

It is seen that theoretical studies examining the relationship between exchange rate and current account balance date back to the 1950s (Harberger, 1950; Alexander, 1952; Salter, 1959). In the 1960s, Robert A. Mundell (1961; 1963; 1968) and Marcus J. Fleming (1962) guided the literature with their studies on exchange rates, capital mobility and balance of payments and played an active role in providing important developments. On the other hand, it did not reach serious levels until the 1970s because protectionism was widespread in the political economy of countries, foreign trade was relatively underdeveloped, and the fixed exchange rate regime was widespread all over the world.

Transitions from a fixed exchange rate regime to a flexible exchange rate regime, the rapid development of foreign trade and the increasing importance of econometrics in economics (many empirical models have begun to be produced on the subject) have led to empirical studies revealing the relationship between exchange rate and current account balance after the 1970s. The studies of Rudiger Dornbusch (1973a; 1973b; 1974; 1976a; 1976b; 1980), M. Mussa (1976a; 1976b; 1979) and J. A. Frenkel (1971; 1976) have strengthened the literature on the subject considerably and these studies have an important share in the current situation.

In the study, empirical literature investigating the relationship between exchange rate and current account balance was examined. First, it has been determined that there are many studies examining the relationship between the current account balance not only with the exchange rate but also with more than one variable. However, for the purpose of the study, although studies covering other determinants of current transactions are included and their results are examined, an attempt has been made to focus on the determination of the direct relationship between the current account balance and the exchange rate.

Studies on the subject can be seen on all countries in the developed and/or developing world. Therefore, in the study, this comprehensive literature was examined by dividing it into two parts: "international" and "domestic". In some studies, time series are used, and in others, panel data are used. In these studies, it is seen that econometric methods such as VAR method which test the cointegration relationship were mostly used.

As a result, according to empirical studies, it is observed that there is a generally close relationship between current accounts and exchange rates for developed countries -despite different results- and the S-curve behavior is generally confirmed in the long term. On the other hand, the close relationship between the two variables has generally been confirmed by the J-curve behavior for developing countries. In other words, empirical results generally show that there is a close relationship between the exchange rate and the current account balance; It reveals that countries exhibit different behaviors (J-curve or S-curve) in the long run depending on their varying

structural characteristics. In summary, it is seen that increases or decreases in exchange rates have the power and potential to negatively affect trade in goods and services and therefore the current account balance.

Generally similar results were obtained in the Turkish example. Accordingly, it is found that there is a close relationship between the exchange rate and current accounts and that the real exchange rate is one of the most fundamental determinants of the current account balance. Therefore, policy makers in Turkey and other countries should be very careful in designing monetary policy and fiscal policy in harmony with it - due to the power to directly affect the exchange rate. Implementation of wrong policies will further deepen the imbalance in this relationship and cause all macroeconomic indicators in the country's economy to worsen.